

PHILOSOPHIA
MORALIS
SIVE
ETHICA,
METHODO SCIENTIFICA
PERTRACTATA.
PARS QUINTA, SIVE ULTIMA,
IN QUA AGITUR
DE
VIRTUTIBUS, QUIBUS PRAXIS
OFFICIORVM ERGA ALIOS
CONTINETUR.

AUTORE
CHRISTIANO L. B. DE WOLFF,
POTENTISSIMI BORUSSORUM REGIS CONSILIARIO INTIMO,
FRIDERICIANÆ CANCELLARIO ET SENIORE, JURIS NATURÆ ET GENTIUM AT-
QUE MATHESEOS PROFESSORE ORDINARIO, PROFESSORE PETROPOLITANO HQ-
NORARIO, ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISIÆ, LONDINENSIS AC
BORUSSICÆ ET INSTITUTI BONONIENSIS MEMBRO.

CVM PRIVILEGIIS.

AZ 555/5

HALÆ MAGDEBURGICÆ,
PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGIERIANA
MDCCLII

THEATRO

METHODO SCIENTIFICA

PERIACATA

AMITIA

IN QUA AGITUR

MIXTUTIBUS PRAXIS

OFFICIO

modis tandem Tomus ultimus Epi-

ca in duo explicante vires, qui

bus praxi officium circa alios

CHRISTIANUS

capitulum referunt magisterium

veritatem, humanitatem, ubi

est & veritas, humanitas, ubi

est & veritas, humanitas, ubi

est & veritas, humanitas, ubi

est & veritas, humanitas, ubi

est & veritas, humanitas, ubi

MDCCLII

PRÆFATIO.

rodit tandem Tomus ultimus Ethicæ, in quo explicantur virtutes, quibus praxis officiorum erga alios continetur. *Aristotelici* in earum censum referunt mansuetudinem, veracitatem, humanitatem, urbanitatem & justitiam. Mansuetudini opponunt vitia in excessu & defectu iracundiam, amaritudinem, crudelitatem atque *αἰσχυρία*, seu irascendi impotentiam; veracitati nugationem, ostentationem, mendacium atque dissimulationem; humanita-

PRÆFATIO.

nitati, cui affinis amicitia, blanditiem & adulationem atque morositatem & amorem contentionis; urbanitati scurrilitatem atque rusticitatem; justitiæ denique injustitiam. Versatur mansuetudo circa iram, veracitas circa sermonem, humanitas circa conversationem, urbanitas circa jocosa, justitia denique circa rerum distributionem in societate civili & circa commutationem & omnes contractus, in quibus injuria cuiquam fieri potest. Dicuntur autem virtutes istæ excepta justitia homileticæ, quia in civili conversatione locum habent. *Aristoteles* itaque potissimum intendit, ut recte nos geramus in conversatione cum aliis & quando nobis cum aliis negotium intercedit. Enimvero cur nobis visum fuerit a doctrina Aristotelica recedere, nec pressio pede eundem sequi, rationem jam reddidimus in præfatione ad Tomum præcedentem. Nimirum cum Virtutes sint habitus actiones suas legi naturæ conformandi, eas pro diversitate officiorum erga alios divisimus & nomina convenientia, quantum fieri potuit, accommodavimus: neque enim vulgus, quod vocabula invenit, prouti res obviæ ipsis sese obtulerunt, ratione singulas discrevit & ad certas species reduxit. Omnia officia erga alios ab amore aliorum juxta legem

PRÆFATIO

legem naturæ ordinato pendent. Quamobrem cum habitus amorem legi naturæ, seu rationi conformandi charitas sit; de charitate primo loco egimus, tanquam basi omnium virtutum ceterarum, quæ respiciunt alios. Charitas cum disponat animum ad officia aliis præstanda; hanc ipsam pronitatem & facilitatem humanitatem appellare libuit, quatenus vero voluntatem constantem ac perpetuam efficit, ut, oblata occasione aliis interveniendi, ad præstanda officia parati simus eaque prompte præstemus, huic ipsi promptitudini officiositatis nomen indidimus. Et quoniam amicitia consistit in animorum conjunctione mutuo amore facta, quam lex naturæ urget, ideo tractationi de charitate, seu amore atque dilectione aliorum, indeque pendente humanitate & officiositate, de amicitia egimus. Jam officia specialia versantur vel circa dationes gratuitas, vel circa honorem, vel circa decorum, vel circa sermonem, vel circa injurias, vel circa ea, ad quæ alteri jus quoddam perfectum vel imperfectum competit, ac ideo virtutem, quæ dirigit dationes gratuitas vocavimus liberalitatem & respectu miserorum misericordiam; quæ dirigit honorem alteri tribuendum Comitatem; quæ dirigit sermonem Veracitatem, quatenus

PRÆFATIO

loquendum, taciturnitatem, quatenus silendum; quæ dirigit decorum, urbanitatem; quæ moderatur iræ circa injurias, mansuetudinem, & denique quæ actiones circa jus aliis tribuendum perfectum dirigit, justiciam, quæ circa jus imperfectum versatur, æquitatem. Hisce autem virtutibus junximus vicia, iisdem opposita. Atque ita sufficienter ostendimus, quomodo actiones nostræ respectu aliorum legi naturæ convenienter dirigantur & præcaveatur, ne eidem contraria ratione determinantur. Crevit opus hoc morale in majorem molem, propterea quod singulas propositiones demonstrare volumus, cum maximum momentum in praxi morali habeat evidentiæ, quæ intellectum ad assensum cogit, qui voluntatem determinare debet adversus impetum appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ, quo in contrariam partem impellitur. Quamvis vero non defuturi sint, qui nimiam prolixitatem accusabunt; non tamen omnia diximus, quæ dici poterant, sed multa aliorum industriæ relicta sunt, qui ulterius progredi voluerint, modo principiis nostris utantur & methodum potestati suæ subjecerint, & ut prolixitatem, quantum fieri poterat, evitarem, multa in scholiis ideo prolixioribus addidimus, & in iis simul docuimus, quomodo

PRÆFATIO.

modo ulteriùs sit progrediendum. Commendavimus quoque eo fine analysin moralem actionum humanarum, quas sollicita observatio nobis suggerit. Sæpius autem jam monuimus, nos non philosophari ad pompam vanæ gloriæ studiosos, quæ tanquam merces laboris spectanda sit, sed id unice intendere, ut veritas humano generi utilis propagetur, & thesaurus ejus ab aliis augeatur. Quod si voti nostri facti fuerimus compotes, non defuturos confidimus, qui nostris multo præclariora daturi sunt: neque enim unius hominis est omnia perficere, & qui ulterius progreditur, ad magis abdita perveniunt. Nisi *Euclides* Geometriam elementarem dedisset, Mathematici ad cetera sine iis non pervenissent, nec Geometria ad tantum fastigium promota fuisset, ad quam hodie eam evectam videmus, & nisi *Leibnitius* calculum differentialem invenisset, nec alii industriam suam in hoc calculo exercere eumque novis artificiis integrandi formulas differentiales augere potuissent, qui ne per somnium quidem de hisce augmentis cogitassent. Ego de philosophia morali, quæ in scholis nimis jejuna docebatur, excolenda jam adolescens cogitavi. Quoniam audiebam prædicari evidentiam in *Elementis Euclidis*, & aliorum Mathematicorum scriptis, qui

PRÆFATIO.

qui principiis *Euclidis* feliciter usi; ad methodum illam intimius perspiciendam animum appuli, cumque intelligerem, eam in praxi veræ Logicæ consistere, hanc operi morali præmittendam esse statui. Ac ideo sæpius jam monui, me methodi saltem causâ Mathesi operam navasse, non ut aliquod nomen inter Mathematicos haberem, ac ideo alios ad Mathesin addiscendam perducere studui, ut ad praxin veræ Logicæ præparentur: neque enim aliter studio Matheseos perficitur rectus intellectus usus, quam accurata observatione eorum, quæ in methodo *Euclidea* occurrunt. Enimvero methodus se habet per modum instrumenti, quo utitur opifex: quemadmodum vero hic indiget materia, ut opus perficiat, ita quoque videbam, opus esse principiis aliunde petendis, si veritates morales demonstrandæ sint. Cum virtus sit voluntatis habitus, cujus determinatio ab intellectu pendet, & cum qua appetitus sensitivus una cum aversione sensitiva ad consensum reducendus; Psychologia præmittenda erat. Et quoniam ad virtutem quoque spectat praxis officiorum erga Deum; ejus causa excolenda erat Theologia naturalis; id quod fieri non poterat sine cosmologia generali, quam etiam transcendentalem appellare soleo, non confundenda cum speciali.

PRÆFATIO.

ciali, quæ descriptionem hujus, qui existit, mundi continet atque Physicæ quædam pars est. Hæc vero ratio est, cur eam Metaphysicæ quandam partem fecerim Theologiæ naturali præmittendam: cujus etiam deinceps necessitatem & utilitatem in Psychologia rationali perspexi, quam ab empirica distinxī, quæ in cognitione animæ a posteriori acquiescit. Animadverti autem, in disciplina nulla satis tuto nos progredi posse, nisi notionibus distinctis de ente in abstracto mens imbuta fuerit, ac ideo ab Ontologia ordiendum erat. Denique cum virtus sit habitus actiones suas legi naturæ conformandi, consequenter Ethicæ theoria in Jure naturæ contineatur; Jus quoque naturæ eidem præmittendum erat. Apparet itaque, quomodo studium excolendi philosophiam moralem me deduxerit ad reformationem Philosophiæ Scholasticæ, quam in adolescentia didiceram, sed quæ animo sciendi cupido parum satisfaciebat. Atque hæc sunt consilia, quæ valde juvenis animo agitavi, ac ad maturiorem ætatem exequi studui, ita ut demum septuagenario major perfecerim, quod mihi proposueram in adolescentia. Primum specimen edidi sub titulo Philosophiæ practicæ universalis methodo mathematica conscriptæ, cum Mathesi ac philosophiæ docendæ

b

me

PRÆFATIO.

me traderem in Academia Lipsiensi A. 1703. quo non solum Professorum Lipsiensium, verum etiam virorum illustrium de *Tsobimhausen* & *Leibnitii* favorem mihi conciliavi. Atque ab eo tempore, quæ *Leibnitius* in Diariis Eruditorum, Actis præsertim Lipsiensibus, publicaverat, cognoscere studui, cum antea ea parum curarem, quod mihi obscura viderentur. Quamvis vero deinceps frequens mihi intercesserit commercium litterarium cum *Leibnitio*, isque sæpius me cum Halæ essem inviserit, de suis tamen cogitatis philosophicis nihil mecum communicavit, ut haud diu ante obitum suum ad *Remondum* scripserit, me de ipsius placitis nihil scire posse, nisi quod publice extet. Quid in philosophia morali & Jure naturæ statuerit ignoro, nisi quod noverim, ipsum intrinsecam actionum humanarum bonitatem & malitiam approbasse, a Philosophis & Theologis usque ad tempora *Puffendorfi* propugnatam: ast quomodo eandem explicaverit, non novi. Hac quidem ideo data hac occasione monendum esse duxi, ut satisfaciam illorum desiderio, qui me hortati sunt, ne id publicum nescire paterer, & ne videar *Leibnitii* nomine abuti velle ad conciliandam doctrinis meis autoritatem. Utus sum principiis *Leibnitii*, quando ceteris erant consona & veritas eorum mihi

PRÆFATIO:

mihi patebat, quemadmodum scholasticorum & aliorum, sicuti nec omnia *Leibnitiana* sunt, quæ in Theodicæa ipsius leguntur, mihi quæ dudum nota, antequam Theodicæa prodiret. Quod attinet commentum, quasi omnem philosophiam hypothesi *Leibnitiana* de monadibus superstruxissem, dudum explosum, nunc vero ab invictis nonnullis resuscitatum; vix opus esse videtur, ut de eo verba faciam, cum contrarium ex operibus meis abunde pateat. Quoniam tamen subinde dandum est aliquid temporis; non abs re esse videtur, ut paucis idem refellam. Constat *Leibnitium* monadibus suis tribuisse perceptiones & percepturiones, ipsum tamen systema, quale habuit, publici juris nunquam fecisse. Ego notionem monadum *Leibnitianarum* in medio reliqui; perinde ac sensum omnium rerum *Campbellæ*, ac ideo quoque a nomine abstinui, ne quæ de simplici ente in genere traderem pro theoria monadum *Leibnitii* haberentur. Enti enim simplici non tribui nisi ea, quæ ab anima humana abstrahi possunt, quemadmodum genus a specie, & ea, quæ dudum sumserunt tanquam concessa Philosophi, cum de ortu animæ disputarent, & abstractam istam notionem ex principiis ontologicis demonstravi, ut animæ simplicitatem & im-

PRÆFATIO.

materialitatem inde evincerem sine circulo. Omne jus naturæ & per consequens omnem quoque virtutem ex notione perfectionis deduxi, una cum naturali obligatione. Perfectionis itaque notio est fons philosophiæ meæ practicæ, quam in systemate meo sufficienter, ut puto, evolvi & cujus fecunditatem ostendi. Monades vero nulli mihi usui fuerunt, nec esse potuerunt. Idem esto judicium de Harmonia præstabilita, quam in Pnychologia rationali perinde, ac systema influxus physici & causarum occasionalium explicavi. Et quamvis illud hisce prætulerim, Philosophiam tamen moralem eidem minime superstruxi, quemadmodum olim nugabantur persecutores, ut odium Theologorum in me concitarent & eos in suas partes traherent. Immo Philosophia moralis prorsus independens est ab omni systemate, quo commercium inter animam & corpus explicatur. Demonstravi enim in omni systemate de commercio mentis cum corpore supponendum, perceptiones rerum sensibilibum in anima & motus voluntarios in corpore eo modo oriri, ac si anima vi sua produceret motus voluntarios in corpore, & corpus perceptiones rerum sensibilibum in anima (a), ideoque in gratiam illi-

(a) §. 537. *Pnych. rat.*

PRÆFATIO.

illius in Philosophia practica nihil esse immutandum (b). Nihil quoque in omni nostra Philosophia morali occurrit, quod ex Systemate harmoniæ præstabilitæ fuerit demonstratum. Immo quamvis ex harmonia præstabilita existentia & attributa divina rigorosissime demonstrari possint (c), Theologiam tamen naturalem ex ea non deduximus. Satis itaque apparet, quantum nobis curæ fuerit, ne veritates arduas, quas scire interest, ex principiis deduceremus, de quibus disceptari solet. Methodus, qua usi sumus, non alia est, quam quæ in Logica præscribitur, & qua sola ad evidentem rerum cognitionem pervenitur. Nec alia methodo *Euclides* & Geometriæ veteres usi, quamvis perperam hodie negligatur a Geometriæ cultoribus, ad calculum algebraicum nimis festinantibus: id quod *Newtonus* vehementer improbavit. Sane non alia de causa contingit, ut, qui Thaumaturgi in calculo habentur, acumen tamen suum desiderari patiantur in iis, quæ in gratiam calculi assumuntur, & quando extra atmosphæram suam progrediuntur misere vapulent. Neque enim calculo algebraico, sed methodo *Euclidea* perficitur intellectus, ut extra Mathesin in vero a falso discernendo sis acutus (d).

b 3

No-

(b) §. 538. *Pfych. rat.* (c) §. 626. *Pfych. rat.* (d) §. 99. *part. 1. Eth.*

PRÆFATIO

Nodandum quoque est, Geometras calculatores haud raro notas veritates ex falsis principiis ope calculorum perplexorum eruere, dum errorem unum per alterum corrigentes calculum veritati aptant. De demonstratione adhuc notandum est, quamvis ea non sit nisi ratiociniorum concatenatorum series (e), & in syllogismos formales inter se concatenatos resolubilis (f), non tamen propterea syllogismos formales more *Dasypodii* & *Herlini* in Elementis *Euclidis* actu exhiberi, sed sufficere, ut non plura, nec pauciora adhibeantur principia, quam ad id, quod probandum, requiruntur, & ut nihil ex iis inferatur, nisi quod legitima ratiocinandi forma inferri possit, observatis iis, quæ de demonstrationibus abbreviandis præscribuntur (g). Sane in omnibus nostris operibus nullibi reperies syllogismos formales ita exhibitos, quemadmodum analysi logica eos præsentat. Ignoscet Lector peritus talia hic proponi, quæ in operibus nostris versato per se patent. Emergunt enim subinde casus, in quibus invitis imponitur necessitas calumnias manifestas reprimendi atque interest, ut ab aliis agnoscantur, qui se noscere nolunt. Ethica scientia felicitatis est: virtus enim, quam docet Ethica, unicum feli-

(e) §. 496. 497. Log. (f) not. §. 551. 552. Log. (g) §. 798. Log.

PRÆFATIO.

felicitatis medium est, vitia vero, quæ quomodo vitanda sint ostendit, infelicitatem pariunt. Atque ea ratio est, cur Philosophiæ morali excolendæ operam navaverim, & opus morale, quod ad umbilicum perduxi, in compendium redigere statuerim, *Institutiones Philosophiæ morales* ea forma editurus, qua Institutiones Juris naturæ ex opere majore confeci, ut pluribus prosim: nullus enim dubito fore, ut ex iis eandem utilitatem percipiant, quam experiuntur qui ab Institutionibus nostris Juris naturæ & Gentium studium Juris ordiuntur, aut Juris jam periti nexum omnium Jurium ex iis sibi conspicuum reddunt. Genus enim humanum amo &, si per me staret, homines omnes ad veram virtutem adducerem, ut felicitatem veram consequerentur. Doleo inprimis eruditos, qui supra alios eminere volunt, virtutis studium tantopere negligere, & indulgere vitiis, quibus se infelices reddunt. Omnium autem miserrimi sunt, qui, quamvis fastui, arrogantia & superbiam gravissimas, meritas tamen dent poenas, nondum tamen sapere volunt, nec ad modestiam & humilitatem tanquam ad sacram anchoram confugere, cumque supra alios sapere videri velint, omnibus tamen moliminibus suis stultitiam produnt. Difficile omnino est vitia inveterata

PRÆFATIO.

rata eradicare, præsertim ubi quis nec virtutis, nec felicitatis veræ notionem distinctam habet, & jucundas perceptiones cum illa voluptate confundit, in cujus fruitione felicitas consistit. Studio autem severo Philosophiæ moralis difficultas ista tollitur. Quoniam vero omnia, quæ in Philosophia a nobis traduntur, in Theologia quoque morali locum habent; nullus quoque dubito fore, ut Theologis & oratoribus sacris utilis futurus sit labor meus. Faxit Deus, ut omnes eam utilitatem inde percipiant, quam intendi! Halæ, d. 14. Aprilis A. 1753.

PHILO-

PHILOSOPHIÆ MORALIS

SIVE

ETHICÆ

PARS QUINTA.

DE

VIRTUTIBUS MORALIBUS, QUIBUS
PRAXIS OFFICIORUM ERGA ALIOS
CONTINETUR.

CAPUT I.

De Præparatione ad praxin officiorum
erga alios.

§. I.

*Per Præparationem ad praxin officiorum erga alios intel- Quid sit præ-
ligo dispositionem animi ad officia erga alios paratio ani-
præstandum ea intentione, ut obligationi nostræ mi ad praxin
officiorum*

naturali satisfaciamus.

(Wolffii Ethica Pars V.)

A

Praxis erga alios.

Praxis officiorum erga alios debet consistere in exercitio virtutum moralium, quæ quomodo acquirantur in Philosophia morali demonstrandum (§. 6. *part. 1. Eth.*). Quamobrem non sufficit, ut aliis officia humanitatis præstes quacunque ratione permotus; verum necesse est, ut actus externi ex virtute procedant, quæ est habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter obligationi suæ naturali satisfaciendi (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo virtutes morales acquirere velis, quibus praxis officiorum erga alios continetur; necesse est, ut habeas animum obligationi naturali satisfaciendi etiam in determinatione actionum illarum, quibus aliis profumus, quemadmodum virtus in genere præsupponit voluntatem constantem & perpetuam non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conveniunt (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter bonam (§. 121. *part. 2. Eth.*). Antequam igitur operam utiliter colles in virtutibus istis acquirendis, necesse est, ut animum disponas ad easdem, atque in hoc præparatio ad praxin officiorum erga alios consistit. Sane hac neglecta fieri non poterit, ut virtutes istæ nulla labe inficiantur, & ut sint infucatae ac inconcussæ, utque sit plenarius consensus actionum liberarum omnium & inter se, & cum naturalibus, qualem virtus requirit (§. 6. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & in quo perfectio vitæ moralis consistit (§. 9. *part. 2. Phil. Pract. univ.*).

§. 2.

Quo animo
præstanda
sint officia.

Officia non minus erga alios, quam cetera omnia præstanda sunt ea intentione, ut satisfaciamus obligationi nostræ naturali. Etenim officia naturalia, de quibus hic agimus, sunt actiones juxta legem naturalem determinatæ (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo iis satisfacere volueris, ideo præstanda sunt, quia lege naturali a nobis exiguntur. Quoniam igitur id intendimus, propter quod agimus (§. 616. *part. 1. Phil.*

Pbil. pract. intro.) ; officia naturalia præstanda sunt ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus. *Quod erat unum.*

Enimvero officia erga alios, de quibus in *Ethica* agitur, sunt officia naturalia (§. 226. *part. 1. Pbil. pract. intro.*) : Quoniam itaque officia naturalia omnia præstanda sunt ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus, *per demonstrata n. 1.* officia non minus erga alios, quam cetera omnia præstanda sunt ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus. *Quod era: alterum.*

Cum hic officia in genere consideremus, intentio quoque, de qua in præfati sermo est, nonnisi generalis est. Quando vero lex naturæ officium quoddam in specie urget, ratio quoque quædam specialis est, ob quam id urget. Quodsi ergo ea nobis fuerit intentio, ut obligationi naturali satisfaciamus; ideo officium istud præstamus, ob quod lex naturæ id urget, consequenter id ipsum jam intendimus, sicque intentio generalis abit in specialem. E. gr. Lex naturæ urget, ut mendico demus eleemosynam, inopiam ejus sublevaturi. Quodsi ergo eleemosynam demus ea intentione, ut obligationi naturali satisfaciamus; dando eleemosynam intendimus sublevationem inopiæ mendici. Intentio igitur generalis parit specialem, ut scilicet eleemosyna sublevemus inopiam mendici. Nimirum cui est intentio satisfaciendi obligationi naturali officii præstatione, is quoque præstatione officii, cujuscunque in specie non aliud intendit, quam id, ob quod lex naturæ officium istud a nobis exigit. Quodsi intentio specialis in omni casu recte se habet, eidem semper inest generalis, cum quælibet species contineat suum genus (§. 241. *Ontol.*).

§. 3.

Quoniam officia erga alios præstanda sunt ea intentione, *De necessitate ut se prepara-*

tionis ad praxin officiorum erga alios. ut satisficiamus obligationi naturali (§. 2.), ad praxin vero officiorum erga alios præparamur, si animus disponitur ad præstanda officia erga alios ea intentione, ut obligationi naturali satisficiamus (§. 1.); *praxis officiorum erga alios exigit, ut ad eandem præparemur.*

Multæ sunt rationes, cur homines hic & nunc ea faciant, quæ officia exigunt; sed tum id non faciunt per modum officii, remota enim ratione, qua ad agendum impelluntur, parum curæ habent, utrum id lege naturæ sit præceptum, nec ne: quod enim faciunt, non faciunt eo animo, ut obligationi suæ satisficientes actionem suam ad legem naturæ tanquam normam componant. Exemplo esse potest, qui dat eleemosynam, ut videatur ab hominibus, vel quia vivere consuevit ad similitudinem aliorum, vel quia precibus mendici defatigatur. Aliud est facere ob peculiares quasdam rationes, quod est officii, aliud vero satisfacere officio suo: hoc enim sine animo satisfaciendi obligationi naturali concipi nequit. Neque vero est, quod existimes, perinde esse, siue quid facias, quod est officii, quacunque ratione permotus, siue satisficias officio, ut nimirum id facias animo satisfaciendi obligationi naturali. Etenim in priori casu cessante ratione, qua ad agendum permoveris, non facis quod est officii; ast in casu posteriori data quacunque occasione idem faciendi prompte quoque idem facis. Hæc ideo notanda sunt, ut appareat præparatione ad praxin officiorum erga alios esse opus. Vide, quæ paulo ante annotavimus (not. §. 1.).

§. 4.

Praxis officiorum erga alios requirit voluntatem bonam. Quoniam officia erga alios præstanda sunt ea intentione, ut satisficiamus obligationi naturali (§. 2.); *praxis officiorum erga alios requirit, ut voluntas generaliter determinata sit ad committendum actiones legi naturæ convenientes (§. 141. part. 1. Phil. pract. univ.), consequenter cum voluntas generaliter determi-*

terminata ad committendum actiones legi naturæ convenientes bona sit (§. 121. part. 2. Eth.), ut voluntas sit bona.

Equidem ad omnem praxin moralem requiritur voluntas bona; non tamen ideo superflua videri debet præparatio ad praxin officiorum erga alios, quia jam in parte secunda Ethicæ docuimus, quomodo voluntas bona efficiatur. Parebit enim ex sequentibus, ut voluntas bona firmiter persistat, si ad officia erga alios extenditur, præter ea, quæ in genere tradita sunt, alia adhuc concurrere, nec præparationem ad praxin officiorum erga alios istis solis absolvi. Voluntas hominis mutabilis est, cum multæ offerantur rationes, quibus in transversum agi potest, præsertim in præstatione officiorum, quæ aliis debentur. Ita igitur firmanda est, ne appetitus sensitivus in contrariam partem eam trahere possit.

§. 5.

Similiter quia officia erga alios præstanda sunt ea intentione, ut satisficiamus obligationi naturali (§. 2.), consequitur antiquè divinæ (§. 275. 276. part. 1. Phil. præct. univ.), qui munus obediendi Deo, is se obedientem eidem diendi Deo. præbet (§. 1164. part. 1. Jur. nat.); officia erga alios præstanda sunt animo obediendi Deo, ideoque pater, obedientiam Deo præstandam influere in præstationem officiorum erga alios debere, consequenter praxin officiorum erga alios supponere praxin officiorum erga Deum.

Non est quod objicias, posse quoque hominem præstare officia aliis, etiamsi non agnoscat Deum, nec habeat animum obediendi Deo, quemadmodum probat exemplo suo Confucius & qui vestigia ejus strenue pressit Mencius, testibus libris classicis Sinenfium. Etenim si in præstatione officiorum erga alios nihil desiderari debet, in eorum determinationem influere quoque debent motiva ab attributis divinis, ideoque

etiam a voluntate ipsius desumpta, nec ea ornittenda sunt (§. 251. 252. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sicque animus obediendi Deo ab iis nunquam abesse potest. Illam determinationem cum exigit obligatio naturalis, quæ in ipsa hominis essentia atque natura rationem sufficientem agnoscit (§. §. *cit.* & §. 129. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui officia aliis præstat ea intentione, ut satisfaciatur obligationi naturali, ea quoque præstare tenetur eo animo, ut Deo sese obedientem præbeat: alias nimirum non satisfaciatur obligationi naturali, cum in actione quidpiam deficiat, quod adesse debebat. Et quoniam obligationis naturalis autor Deus est (§. 275. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & Deus hominem obligat, ut ei satisfaciatur (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque directio actionum legi naturæ conformis eadem est cum directione voluntati divinæ conformi (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*); intentioni satisfaciendi obligationi naturali tacite inest intentio obediendi Deo, ita ut animus sincerus satisfaciendi obligationi naturali *obedientia erga Deum implicita* dici mereatur, in oppositione *ad explicitam*, quæ expressam Dei ad observantiam legis naturæ nos obligantis agnitionem supponit. Quamobrem cum *Confucius* agnoverit obligationem naturalem ab ipsa hominis natura promanare, & ad officia aliis præstanda requiratur animus eidem satisfaciendi; obedientiam erga Deum implicitam ad eorum præstationem requisivit, quæ explicita evadit, quamprimum Deus rerum omnium causa prima expresse agnoscitur. Dividenda nimirum est cognitio inadæquata ab errore. Animus satisfaciendi obligationi naturali, quamdiu de Deo ejus autore non cogitatur, nititur inadæquata ejus cognitione, non vero errore, cum veritati consentaneum sit, ut naturæ nostræ convenienter viventes naturali obligationi satisfaciamus, ac ipse Deus hoc velit, notio autem obligationis naturalis non sufficienter evolvatur, dum ab essentia & natura hominis repetitur, quia non inquiritur in causam primam essentiæ atque naturæ humanæ, sistendo gradum in analysi notionum, antequam eo perveneris, ubi sisti debet. Magna diffe-

diffe-

differentia est inter errores & notiones non satis adæquatas, seu ignorantiam eorum, quæ in notionibus suis inadæquatis continentur. Et ex hoc fonte manat differentia inter defectum, qui in animo agentis deprehenditur, & inter labem, quæ is afficitur. Defectus non officit puritati animi, sed labe. Is saltem in causa est, ne rectitudo actionis sit omnibus suis numeris absoluta. Præterea notandum est, in Ethica maxime rationem habendam esse eorum, quæ praxin officiorum faciunt: in eo autem maxima vis deprehenditur obedientiæ Deo præstandæ una cum officiis ceteris erga Deum, cum quibus ea coheret, quemadmodum nemo in dubium vocabit, qui ea tenet, quæ de praxi officiorum erga Deum in parte tertia demonstravimus.

§. 6.

Quoniam praxis officiorum erga alios supponit praxin *Acquisitio* officiorum erga Deum (§. 5.); *qui animum ad praxin officiorum habitus præ-* erga alios *preparare vult, acquirere tenetur habitum officia Deo de-* standi officia *bita præstandi.*

Deo pars

Habitus præstandi officia erga Deum duplicem habet usum *preparatio-* in praxi officiorum erga alios: etenim eandem faciliat & im- *nis ad pra-* motam præstat, ac præterea ab omni labe immunem tuetur *in officio-* & officiis erga alios complementum addit. Patet utrumque *rum erga* per ea, quæ modo annotavimus (*not. §. 5.*), & siquidem o- *alios.* pus foret, haud difficulter a nobis demonstrari poterat: non tamen opus esse videtur tantis ambagibus, cum præstet venire in rem præsentem & eadem in seipso experiri (§. 271. *part. 2. Phil. præct. univ.*). Si cui philosopho in scrutandis rationibus utriusque ulterius progredi libuerit (§. 6. *Disc. præl.*); ei ipsa experientia easdem suggeret, modo didicerit reflectere super iis, quæ percipit (§. 257. *Plych. empir.*), ut, ubi methodi fuerit compos & principiorum in operibus nostris traditorum gnarus, utrumque rigorose demonstrare valeat. Notandum idem est de aliis, quæ passim in operibus nostris anno.

annotantur. Instituto enim nostro nos satisfacisse nobis videmur, si ea tradiderimus, quæ ad progrediendum ulterius sufficiunt, modo quis in iis addiscendis, quæ tradidimus, diligentiam suam desiderari non patiatur. Ceterum animum præparari ad praxin officiorum erga alios, si id consequamur, ut eadem nobis sit faciliior & minus impedita, eademque consummata efficiatur, non puto fore quenquam, qui dubitaverit.

§. 7.

Acquisitio Qui officiis erga alios satisfacere vult, ante operam dare debet, *habitus offici* ut acquiras habitus officiis erga seipsum satisfaciendi. Quoniam *ciis erga se* enim aliis debemus, quod nobis (§. 608. part. 1. Jur. nat.), *ipsum satis* consequenter officia erga alios eadem sunt cum officiis erga *faciendi part* nos ipsos (§. 226. part. 1. Phil. pract. univ.); qui pollet *preparatio-* tu satisfaciendi officiis erga seipsum, is quoque inde agno- *nis ad officia* scit, quænam officia præstare debeat aliis & quomodo iisdem *erga alios.* sit satisfaciendum. Immo cum velit eadem sibi præstari ab aliis, quæ in potestate sua non habet, ubi officiis erga se satisfacere voluerit, & probe gnarus sit (§. 4.), quod jure connato tibi fieri vis ab altero, id eidem esse faciendum, & quod fieri non vis non esse faciendum (§. 101. 102. part. 1. Jur. nat.); voluntas quoque fertur in præstationem officiorum erga alios. Quamobrem patet, si officiis erga alios satisfacere volueris, ante operam dandam esse, ut acquiras habitum officiis erga reipsum satisfaciendi.

Qui officia aliis præstare debet, is & nosse tenetur, quænam sint ista officia, & habere voluntatem ea præstandi. Ex identitate officiorum erga se & erga alios qui pollet habitu satisfaciendi officiis erga seipsum, quænam sint officia erga alios agnoscit. Cum vero idem bonam habeat voluntatem, quam etiam præparatio ad officia erga alios requirit (§. 4.),

Juris

Juris vero naturalis sit, ut unusquisque in præstandis officiis erga seipsum expectet aliorum auxilium, quando eodem indiget (§. 234. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & in mutuis officiis alios æquiparet sibiipsum (§. 101. 102. *part. 1. Jur. nat.*); neque fieri potest, quin etiam velit officia præstare aliis, seu voluntas generaliter ad ea præstanda determinetur (§. 121. *part. 2. Eth.*). Generalis hæc voluntatis determinatio ad præstanda officia aliis ad præparationem præsentem pertinet. Quamobrem non sine ratione urgemus, ut officiis erga alios satisfactorius ante operam det, ut officiis erga seipsum satisfaciat. Qui seipsum negligit, multo minus curabit alios, sit ita quod subinde occasio eum invitet ad inserviendum aliis, aut necessitatem quandam aliis inserviendi imponat: hoc enim nondum virtutis est, cum non fiat animo satisfaciendi obligationi naturali, quæ a lege naturæ venit (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sine quo virtus concipi nequit (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet hinc praxin officiorum erga alios facilitari, si præsupponatur praxis officiorum erga seipsum, præsertim si quoque supponatur praxis officiorum erga Deum (§. 6.). Data nimirum occasione præstandi officia aliis, eadem metimur ex officiis, quæ nobismetipsis præstamus, tum ut constet, num sint officia, quæ homo homini debet, tum ut certi simus, ea citra neglectum officiorum erga nosmetipsos præstari a nobis posse (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*); obedientia vero erga Deum efficit, ut ea præstare velimus (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), quatenus nimirum agnoscimus velle Deum, ut ea præstemus (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Elucet quoque hinc pulcherrimus veritatum nexus, qui extra systema veri nominis minime conspicitur: per eundem vero etiam patet, quomodo in usu facultatum animæ omnia a se invicem dependant. Huc si advertatur animus, praxis moralis non videbitur adeo ardua & difficilis, quemadmodum putatur, neque etiam ex adverso nimis facilis, quemadmodum opinantur plerique, qui sine omni studio eandem

se consequi posse arbitrantur, quasi virtutes sint habitus infusi, non vero acquisiti.

§. 8.

Mediam assuescendi officii erga alios.

Qui officiis erga alios satisfacere studet, is adsuescere debet, ut oblata occasione officium præstandi alteri fingat, se esse loco alterius, alterum vero loco tui; in reipso experieris, num velis officium, quod præstare debes alteri, tibi ab ipso præstari. Quamobrem cum nihil magis naturale sit, quam ut alteri facias, quod jure connato tibi ab eo fieri vis (§. 102. part. 1. Jur. nat.), & ne facias, quod tibi fieri non vis (§. 101. part. 1. Jur. nat.); æquum esse agnosces, ut officium hoc ipsi præstes (§. 240. part. 1. Phil. præf. univ.), cumque voluntas supponatur bona (§. 4.), eadem tendet ad officium hoc ipsi præstandum (§. 121. part. 2. Eth.). Quodsi ergo officiis erga alios satisfacere studes, assuescere debes, ut oblata occasione officiorum præstandorum alteri fingas, te esse loco alterius, alterum vero loco tui.

Qui officiis erga alios satisfacere studet, is utique habet animum præstandi aliis officia, quando præstandi occasio offertur, ideoque voluntas ejus generaliter determinata supponitur ad præstandum officia aliis, consequenter bona (§. 121. part. 2. Eth.). Quamdiu enim animum præstandi aliis officia nondum habet, nec curæ ipsi erit, ut acquirat habitum iisdem satisfaciendi. Ideo ad præparationem requisivimus, ut voluntas efficiatur bona (§. 4.). In præstando officio erga alium duo consideranda sunt, nimirum num alter eodem indigeat, & num præstatio in tua potestate sit (§. 608. part. 1. Jur. nat.). Quodsi fingas eam esse conditionem tuam, quæ est alterius, indigentiam alterius tibi repræsentabis tanquam tuam, consequenter de eadem facile statues. An vero sit in potesta-

poteſtate tua, ut officium præſtes, ex tuo ſtatu dijudicabis, licque alterum tibi repræſentabis tanquam officium tibi indigenti præſtare valentem. Quoniam per ſe pater, auxilii alieni indigum velle, ut ſibi feratur ab alio; utique agnoſces, ſi tu alterius eſſes loco, alter vero tuo, te deſideraturum ut alter tibi opem ferat, conſequenter te quoque jam habere debere voluntatem alteri opem ferendi. Petit a te commendationem, qui ad officium, quod ambit, habilis eſt, & quem commendare patrono in poteſtate tua eſt. Pone, te ambire officium & indigere commendatione alterius, a quo te commendari poſſe certus es. Nullum proſecto dubium eſt fore ut velis, te ab ipſo commendari. Nihil igitur magis naturale eſt, quam ut alterum quoque commendare velis, qui commendatione tua indiget. Non eſt quod excipias, fieri poſſe, ut tu velles commendari ab alio, etiamſi non ſis habilis ad officium, quod ambis, modo tibi ſit utile, conſequenter inde ſequi, quod etiam commendare debeas ad officium inhabilem, qui commendationem a te petit. Etenim ſupponimus te non velle, niſi quod rectum eſt. Antequam nimirum officiis erga alios ſatisfacere poſſis, necelle eſt ut officiis erga teipſum ſatisfacere didiceris (§. 7.). Cum igitur officium ambire non debeas, ad quod habilis non es (§. 890. *part. 8. Jur. nat.*); fieri quoque non poterit, ut commendari ab alio velis, ſi fueris inhabilis. Quodſi ergo quis petat a te commendari, ubi te alterius loco eſſe ponis, ante omnia quæres, utrum ſit habilis, nec ne, conſequenter in habilitatem alterius inquires, antequam ſtatuerre poſſis, quænam foret voluntas tua, ſi loco alterius eſſes. Cognita inhabilitate intelliges, te non deſideraturum, ut ab altero commenderis, ſi ad officium fueris inhabilis. Immo ipſa notio officii erga alios areet voluntatis aberrationem. Si quid enim alterius gratia faciendum, prima diſquiſitio eſt, utrum id ſit officium aliquod, nec ne. Si enim non ſit, nulla quoque quæſtio eſt, quomodo eidem ſit ſatisfaciendum.

§. 9.

*Quomodo
istud facili-
setur.*

Quoniam qui officiis erga alios studet, adfuescere debet, ut oblata occasione officium præstandi alteri fingat, se esse loco alterius, alterum vero loco sui (§. 8.), consuetudo autem contrahitur eorundem actuum crebra repetitione (§. 923. 922. *Psych. empir.*), & voluntas facilius determinatur, quando nullo affectu in contrarium trahitur, quod per se patet; qui officiis erga alios studet, dum officia erga se noscere studet, sumere debet, se ad ea explenda indigere auxilio alieno, & dum officia erga alios expendit, supponere, se esse in eo statu, ut sibi ab aliis præstanda sint: ira enim ex seipso cognoscet, quid sibi ab aliis fieri velit, quid fieri nolit. Consultum quoque est, ut, quoties videt alios, quibus præstandum est officium quoddam a quocunque, fingat se ipsius esse loco. Ita nimirum facillime assuescet, ut oblata occasione officium quoddam a se præstandi alteri fingat, se esse alterius loco, alterum vero loco sui, consequenter & voluntas prona efficiatur in commodum aliorum.

Quantum interfit, ut hisce meditationibus vacemus, unusquisque in seipso experiri poterit, quamvis jam satis pateat, si perpendamus, quomodo consuetudo contrahatur, & quam facile voluntas rationi conformiter determinetur, ubi appetitus sensitivus non movetur in contrarium. Facile intelligitur, quod tibi non vis fieri, id alteri non esse faciendum, & quod tibi fieri vis, alteri faciendum esse: ast ut illud non facias, hoc facias, non æque facile est. Quamobrem ut voluntas disponatur ad faciendum aliis, quod nobis fieri volumus, & noluntas ad non faciendum aliis, quod nobis fieri nolumus; exercitiis opus est, quæ in propositione præcedente & præsentem commendantur. Inserviunt autem exercitia, quæ præsens propositio commendat; ut facilius contra-

has

has consuetudinem, quam urget propositio præcedens, & ut difficilius in casu quocunque ab eadem recedas.

§. 10.

Ut lubenter facias aliis, quod tibi fieri vis, nec facias aliis, Motivum quod tibi fieri non vis; perpendenda est naturalis hominum æqualitas. alteri facien- Quodsi enim perpendis naturalem hominum æqualitatem *di quod tibi* (§. 81. part. 1. Jur. nat.), cum in sensu morali homines æqua- *fieri vis, &* les sint, quorum eadem sunt obligationes eademque jura *non facien-* (§. 78. part. 1. Jur. nat.), ex istis originem suam deducunt *di, quod fieri* (§. 23. part. 1. Jur. nat.), utique agnosces, ad quod facien- *non vis.* dum vel non faciendum alius tibi obligatur, ad idem quoque faciendum, vel non faciendum te ipsi obligatum esse, & quo jure tu ab eo exigere potes, ne tibi faciat, vel petere, ut faciat, eodem quoque jure alterum a te exigere posse, ne facias, aut petere, ut facias. Nullam igitur rationem esse cum certus sis, cur tu velis, ut alii tibi faciant, quod ipsis facere non vis, aut ne faciant tibi, quod ipsis facere vis; rationi convenienter actiones tuas directurus, quod in præsententi supponitur, lubenter aliis facies, quod tibi fieri vis, nec facies, quod fieri non vis. Quamobrem ut lubenter facias aliis, quod tibi fieri vis, nec facias aliis, quod tibi fieri non vis, perpendenda est naturalis hominum æqualitas.

Identitas officiorum mutuorum, quæ homines sibi invicem debent, inde est, quod lex naturæ rationem sufficientem in natura humana habet (§. 135. part. 1. Phil. pract. univ.), quam esse hominibus omnibus communem constat. Quod igitur tu alteri debes, ideo debes, quia homo est, & quod alter tibi debet, ideo quoque debet, quia tu homo es. Ratio ultima, cur tu velle possis, ut alter tibi quid faciat, quod sibi fieri vult, nec faciat, quod fieri non vult, & cur alter velit, ut tu ipsi facias, quod tibi fieri vis, & ne facias, quod

tibi fieri non vis, cum utrobique eadem sit; debita quoque mutua eadem esse debent (§. 116. 192. *Ontol.*). Quamvis vero officia, quatenus lege naturali præscribuntur, eadem sint; non tamen propterea in casu singulari, quando iisdem satisfaciendum, quæ erant genere eadem; etiam specie & in individuo eadem manent, sed per circumstantias particulares, quatenus per eas casus singularis determinatur, iisdem convenienter modificantur: neque enim naturalis æqualitas, quæ a communi hominum natura dependet, tollit inæqualitatem, quæ a facto hominum dependet, aut a differentia singulari hominum venit. Ut quæ obscurius dicta videri poterant clariora fiant, demus unum, vel alterum exemplum. Lex naturæ præcipit, ut unusquisque alterum tanti existimet, quanti meretur (§. 647. *part. 1. Jur. nat.*), & honorem exhibeat, quem meretur, tantumque tribuat laudis, quantum meretur (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero cum virtutes intellectuales & morales pariant existimationem, honorem ac laudem (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*), virtutes autem intellectuales & morales, qui sunt habitus acquisiti, hominum omnium non sint eadem, quod a posteriori abunde constat; ideo quoque omnium in statu ipso naturali non eadem est existimatio (§. 559. *part. 1. Jur. nat.*), nec idem honor (§. 560. *part. 1. Jur. nat.*), nec eadem debetur laus (§. 561. *part. 1. Jur. nat.*). Existimatio igitur, honor atque laus, quamvis sit commune hominum omnium officium, non tamen propterea eadem existimatio, idem honor, eademque laus debetur omnibus. Idem quoque patet de honore in Rep. unicuique exhibendo (§. 761. *part. 8. Jur. nat.*), ubi status civilis introducit personarum inæqualitatem. Similiter misericordes esse debemus (§. 257. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque alterum a malis, quibus affligitur, quantum in potestate nostra est, liberare, vel eadem saltem ipsi tolerabiliora efficere (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*). Misericordia commune hominum officium est, idemque ideo omnes æqualiter tenet. Enimvero cum diversa sint animi, corporis ac fortunæ mala, quibus

quibus homines affliguntur, nec eadem in potestate omnium sunt; in casu dato singulari, ubi quis se misericordem alteri præbere debet, opus misericordiæ pro diversitate subiectorum officio suo satisfaciendum plurimum variat, tum etiam pro diverso statu miseri. Quodsi hæc paulo attentius rimemur, quemadmodum fas est, facile intelliges, alteri faciendum esse in dato casu, quod tu tibi fieri velles, si status alterius foret tuus. Atque propterea ostendimus paulo ante, quod officiis erga alios satisfactorius fingere debeas, te esse loco alterius, alterum vero loco tuo (§. 8.). Et quæ in præfenti diximus, non contemnendum usum habent, in exercitiis illis recte instituendis, quæ in propositione præcedente commendavimus. Quamvis itaque agnoscas, nullum tibi officium deberi ab altero, quam quia homo es, ideoque cum alter sit æque homo, idem quoque officium a te ipsi debere; non tamen propterea tollitur diversitas in praxi officiorum, neque etiam personarum inæqualitas, quæ a statu adventitio venit, & officia in praxi variis modis alterat. Verendum non est, ne quæ in genere demonstrantur patiantur instantias in casu particulari, modo singula rite ponderare didiceris. Ceterum naturalis æqualitatis hominum consideratio amplissimum usum habet in Moralibus quoad praxin officiorum erga alios, ut nunquam satis commendari possit, quocumque demum loco aliquis sit positus & quantumcunque præcellat alios.

§. II.

Inæqualitas hominum quoad virtutes intellectuales & fortunæ bonæ. Cur naturalis, ac inprimis quoad dignitates civiles impedimento est, quo minus lis hominum naturalis æqualitas agnoscat: ignorantia vero finis legis naturæ & æqualitas obligationis naturalis, quod scilicet utraque ex ipsa natura omnium non agnoscitur, æqualitati naturali hominum detrabit vim motivi officiorum erga alios. Quoniam enim eidem vis indies videmus, magnam dari differentiam hominum quoad motivi officiorum virtutem.

ciorum erga virtutes intellectuales & fortunæ bona, ac inprimis quoad
alios detra- dignitates civiles, ita ut quidam virtute quadam intellectu-
batur. ali præstent, alii eadem careant, quidam sint divites, alii
 pauperes, alii sorte mediocri fruuntur, ac inprimis alii di-
 gnitate fulgeant, alii vero sint vilis conditionis, plerique
 vero in iis acquiescunt, quæ in sensus incurrunt; differen-
 tia ista attentionem avertit ab æqualitate morali hominum,
 quæ in iuribus & obligationibus connatis consistit (§. 78. 26.
part. 1. Jur. nat.), nec agnoscitur, nisi via demonstrationis
 (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*). Inæqualitas itaque hominum quoad
 virtutes intellectuales & fortunæ bona, dignitatesque civi-
 les, quæ omnia gradibus admodum variant, ita ut unus sit
 doctior & peritior altero, unus ditior, unus honoratior al-
 tero, impedimento est, quo minus ad naturam omnium
 communem animum attendamus, & ex ea identitatem iu-
 rium connatorum (§. 31. *part. 1. Jur. nat.*) atque obligatio-
 nis connatæ derivemus (§. 80. *part. 1. Jur. nat.*), consequen-
 ter quo minus æqualitatem hominum naturalem agnoscamus
 (§. 78. *part. 1. Jur. nat.*). *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam perpauci sunt, qui agnoscunt,
 multo vero pauciores, qui convicti sunt, legem naturæ &
 obligationem naturalem cum ipsa hominis natura poni (§.
 129. 136. *part. 1. Phil. pract. univ.*); convicti quoque esse ne-
 queunt, quod posita hominis natura ponatur etiam omne
 jus connatum (§. 28. *part. 1. Jur. nat.*), quod natura facit ho-
 mines omnes æquales in sensu morali (§. 81. 78. *part. 1. Jur.*
nat.). Quamobrem cum cognitionem vivam minime ha-
 beat, nisi qui veritatis convictus est (§. 248. *part. 2 Phil.*
pract. univ.), vim vero motivum habeat a cognitione viva (§.
 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*); quamvis urgeatur naturalis
 homi-

hominum æqualitas, ea tamen vim suam in voluntatem & noluntatem non exerit. Ignorantia igitur fontis legis naturæ & obligationis naturalis, quod scilicet utraque rationem sufficientem in ipsa natura omnium hominum communi habeat & ex ea necessario consequatur, æqualitati hominum naturali detrahit vim motivi officiorum erga alios. *Quod erat alterum.*

Naturalis hominum æqualitas quoad identitatem scilicet jurium connatorum & obligationum connatarum non agnoscitur, nisi intimius perspiciatur, quomodo lex naturæ & obligatio hominum naturalis ex ipsa natura hominum omnium communi derivetur. Abunde hoc patet, si demonstrationem istius æqualitatis (§. 81. part. 1. *Jur. nat.*) in sua principia resolveris (§. 992. *Log.*), nec de eo dubitabit, qui, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis de jure connato & obligatione connata demonstravimus, rite expendit. Nemo vero est, qui nesciat, quam parum hæcenus in originem Juris naturæ & obligationis naturalis inquisiverint, qui Jus naturæ explicare annisi fuerunt. Quamvis enim dudum a veteribus traditum fuerit, ipsa natura Jus constitutum esse, quomodo tamen constitutum sit, non satis distincte expositum fuit, ut ideo plerique hodie cum *Puffendorfo* omnem obligationem deducant a voluntate Dei, nec agnoscant intrinsecam actionum humanarum moralitatem a natura omnium hominum communi pendentem. Multo minus itaque est, quod miremur, si videmus vulgus imperitum de æqualitate hominum morali parum cogitare. Quamvis enim obvium sit, hominem unum non magis esse hominem, quam alterum, ex eo tamen, quod physicum est, non colligunt, quod morale est, ut scilicet inde inferrent jurium & obligationum identitatem: id quod altioris indaginis est. Et ne de altiore indagine incidat cogitatio, obstat diversitas, quæ in bonis adventitiis sive veris, sive apparentibus, deprehenditur, & ob

quæ unum altero meliorem judicare solent. Quis enim ignorat, vulgo ita argumentari: Ego sum te doctior. Ergo melior. Sum te opulentior. Ergo melior. Sum te honoratior. Ergo melior. Immo hæ argumentationes extenduntur ad ipsas quoque dotes naturales. Inde vero si non expresse, saltem tacite infertur, sibi quandam prærogativam competere præ aliis sibi que deberi ab aliis, quod iisdem ipse non debet. In hisce illationibus cum verum a falso non dividatur eo, quem paulo ante insinuavimus, modo (*not. §. 10.*); opinio inæqualitatis moralis animum prorsus avertit ab æqualitate naturali, sine qua tamen illa non satis perspicitur, cum illam inæqualitatem ipsa hæc æqualitas inducat, quemadmodum ex demonstrationibus nostris in systemate Juris naturæ manifestum est. Viderur subinde mentem subire cogitatio æqualitatis naturalis hominum, veluti cum videntes aliquem indigne tractari ab altero, quod sit inferioris conditionis, dicunt animo improbandi, cum esse æque hominem, ac ipsum; rationem tamen reddituri ad præcellentiam hominis præ brutis respiciunt, ideo plerumque addentes, eum, qui male tractatur, non esse canem, vel brurum aliquod. Naturalis itaque æqualitas non expenditur, quemadmodum debebat, ideoque motivum officiorum erga alios generale non est, quale apprehenditur rite intellecta.

§. 12.

*Quomodo
impedimen-
tum istud
tollatur.*

Quoniam inæqualitas hominum quoad virtutes intellectuales & fortunæ bona, ac inprimis quoad dignitates civiles impedimento est, quo minus naturalis æqualitas agnoscatur, ignorantia vero fontis legis naturæ & obligationis naturalis, quod scilicet utraque ex ipsa natura hominum omnium communi necessario consequatur, æqualitati naturali hominum detrahit vim motivi officiorum erga alios (§. 11.); si naturalis hominum æqualitas motivum officiorum erga alios esse debet,

bet, necesse est ut agnoscere studeamus, quomodo obligatio naturalis & lex naturæ fundamentalis, unde omnia jura & obligationes hominum per necessariam consequentiam deducuntur, ex ipsa hominis natura derivetur, quemadmodum in parte prima Philosophiæ practicæ universalis sufficienter demonstratum & ex concatenatis demonstrationibus per universum systema Juris naturæ obviis clarissime elucet. Præterea vero attenta mente considerandum est, quod, quamvis natura faciat homines inæquales propter nature dotes & introductis dominiis statuque civili propter bona fortune dignitatesque civiles, hoc tamen non obstante connatas hominum obligationes ac inde manantia jura esse eadem, nec istam inæqualitatem parere diversitatem officiorum erga alios, sed saltem in exercitio eorundem, pro diversitate ipsorum eadem modificari, quatenus scilicet per circumstantias datas determinantur, quæ in officiis lege naturali præscriptis nondum satis determinata sunt, sicuti paulo ante exemplo declaravimus (not. §. 10.), & systema Juris naturæ satis aperte loquitur, modo perspicaciam nostram in iis expendendis, quæ lege naturali præscribuntur, desiderari minime patiamur.

Qui nondum ea uti suevit patientia, quæ ad demonstrationes longa serie concatenatas percipiendum sufficit, ex Institutionibus nostris Juris naturæ atque Gentium ideam quandam systematis Juris naturæ mente concipiat, ut agnoscat jura hominum connata & obligationes ex natura humana fluentes, & originem dominiorum & Rerumpublicarum, inæqualitatis causam, quæ æqualitatem naturalem minime tollit. Quodsi quis hoc modo Juris scientiam sibi comparaverit; is naturalem hominum æqualitatem intime perspiciet, & efficacissimum motivum officiorum erga alios deprehender. Quodsi vero quis eam aliunde haurire voluerit, is confusis notionibus contentus veritatis non convincetur, quantum sufficit ad constantiam & perpetuitatem voluntatis & noluntatis.

Gentes barbaræ, quorum mos est peregrinos infortunio in ipsarum manus incidentes in diram servitutem addicere & inhumana crudelitate in eos sævire, omnem humanitatis sensum exuerunt omnes peregrinos hostium loco habentes & jus in hostem ex potentia metientes: summam tamen barbariem non penitus extinguere posse sensum æqualitatis moralis hominum, docet exemplum anthropophagorum in America, qui cum a vicinis capiuntur, ut devorentur, ab his quæsitum, quid mihi faceres, si ego a te captus fuisset, respondent, quod tu mihi facturus es, hoc est, ego te mactarem & carne tua vescerer. Equis enim non videt, ipsos hanc fovere opinionem, sibi hoc jus competere in alterum, quod alter sibi in ipsum arrogat. Modo nimirum dixi, gentibus barbaris eam esse opinionem, quod in peregrinum tanquam hostem sibi liceat, quod lubet, consequenter si carne humana vesci a prima ætate consueverint, inde inferunt, sibi competere jus occidendi homines, ut carne eorum vescantur, quamvis tacito saltem pacto, si non expresse parcant iis, cum quibus familiariter vivunt, ut & ipsi ab eorum infidiis sint tuti. Nonne vero ex hoc ipso etiam elucet sensus æqualitatis naturalis, dum unus agnoscit parcendum esse alteri, quia vult ut alter parcat sibi?

§. 13.

*De officiis
erga alios
non interes-
satis.*

Officia aliis præstanda sunt non eo animo, ut vicissim ab iis nobis præstentur reciproca. Etenim officia præstanda sunt animo obediendi Deo (§. 5.), eaque intentione, ut satisfaciamus obligationi nostræ naturali (§. 2.). Quamobrem si quis officium aliquod alteri præstiterit, abunde contentus esse debet, quod agnoscat sese Deo præbuisse obedientem & obligationi suæ satisfecisse, non vero propterea expectare aliud, quod sibi utile. Præstanda igitur officia sunt aliis non eo animo, ut vicissim ab aliis nobis præstentur reciproca.

Officia

Officia erga alios spectanda sunt tanquam Deo debita & tanquam debita homini, cui præstuntur. Quodsi ergo officium quoddam præstitisti alteri, cogitandum est te solvisse debitum Deo & homini. Pro solutione autem debiti non expectanda est merces. Officia sunt gratuita, non mercenaria: præstuntur autem lubenter, ut ipso facto confiteamur, Deum esse dominum nostrum & nos servos ipsius (§. 182. part. 3. *Eth.*), consequenter dum officium alteri præstamus, non aliud facimus, quam quod tanquam servi Dei facere debemus. Aliis nimirum præstare officium idem est, ac servire Deo & propter Deum hominibus, ne simus servi Dei iniuriles, negligentes scilicet, aut prorsus refractarii. Deus homini pro obedientia nihil retribuere obligatur (§. 181. part. 3. *Eth.*). Quamobrem nec quicquam expectandum est ab eo, cui officium aliquod præstamus. Non obstat, quod nemo alteri gratis dare, vel facere teneatur, si is vicissim dare, vel facere possit (§. 268. part. 4. *Jur. nat.*). Etenim hoc venit ab introductione dominiorum, in quibus non minus sunt operæ, quam res (§. 437. part. 2. *Jur. nat.*), & quæ subsistere non possent, si omnes dationes & operarum præstationes gratuite esse deberent, cum tunc revera res omnes etiam industriales & artificiales forent communes & rebus naturalibus incorporarentur, quemadmodum exigit communio primæva (§. 29. 31. part. 2. *Jur. nat.*), introductione dominiorum, lege naturæ minime invita facta (§. 141. part. 2. *Jur. nat.*), sublata (§. 140. part. 2. *Jur. nat.*). Ex ipsa autem demonstratione dationis & operarum præstationis minime gratuita patet (§. 268. part. 4. *Jur. nat.*), eam convenire juri natura homini competenti ab altero petendi id, quo indiget (§. 233. 234. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Ipsum nimirum hoc jus determinat gratuitam dationem & operarum præstationem, ut constet, quando quid gratis dandum, aut faciendum, & quantum gratis dari quidque gratis fieri debeat. Verendum non est, ne ea, quæ in systemate passim demonstrantur, sibi mutuo contradicant, modo singula penitus intelligantur, nec

præcipitur iudicium omnibus nondum satis expensis. In datione & præstatione operarum minime gratuita concurrat officium erga seipsum cum officio erga alios, ut hoc præstetur citra neglectum illius, quemadmodum urget lex naturæ (§. 608. part. 1. Jur. nat.): animus tamen inserviendi alteri nunquam mercenarius est. Sed de eo disertius dicendi locus erit inferius.

§. 14.

An ingrati- Quoniam officia aliis non præstanda sunt eo animo, ut
tudo nos li- nobis ab iis vicissim præstentur officia (§. 13.); si it, cui of-
beret a præ- ficiam aliquod præstitimus, non habuerit animum gratum, aut pro-
statione offi- sus ingratum, id ob stare minime debet, quo minus eidem, vel aliis
ciorum erga officia in posterum præstemus. Quamvis enim gratus esse de-
alios. beat, non vero ingratus quilibet, cui officium quoddam

præstitimus (§. 43. 47. part. 4. Jur. nat.); non tamen nobis ideo permissum est, ut in posterum non satisfaciamus obligationi nostræ, quia alter eidem non satisfecit (§. 631. part. 1. Jur. nat.): cumque factum alienum nemini imputari possit, nisi modo quodam a voluntate libera ipsius dependeat (§. 650. part. 1. Phil. pract. univ.); ingratitude unius multo minus ob stare debet, quo minus aliis officia præstes, incerto metu deterritus, ne forsân & ipsi sint ingrati, aut minus grati.

Non ignotum est illud *Mimi*: Ingratus unus omnibus miseris nocet. Enimvero dictum hoc saltem indicat, quid vulgo fieri soleat, non vero quid fieri debeat. Si enim quæras, quid fieri debeat, dicendum potius erit: ingratitude plurimorum ne uni quidem misero nocere debet. Ponamus te hominibus centum officia quædam præstitisse, & ne unum quidem eorum extitisse gratum, immo plerosque ingratos sese tibi præbuisse; non tamen propterea denegare officium

ficiū debes in posterum petenti alii. Quamobrem pater, quam necessarium sit, ut officia præstare aliis adfueſcas animo obediendi Deo & satisfaciendi obligationi tuæ. Tum enim ingratitudo, aut defectus gratitudinis minime influet in præstationem officiorum erga alios. Oblata nimirum occasione officium alteri præstandi non quæres, utrum is sit gratus futurus, nec ne, sed saltem animum attendes ad obligationem tuam & voluntatem Numinis, cui obediendum.

§. 15.

Quia præparatio ad praxin officiorum erga alios requiritur, ne officia aliis præstentur eo animo, ut vicissim ab iis te præparatio-
officia nobis præstentur (§. 13.), sicque præcavetur, ne ingratitudo nos deterreat ab officiis erga alios (§. 14.), experientia vero indies docet, quantum ingratitudo, aut saltem alios.
neglectus gratitudinis valeat ad immutandum aliis inservienti-
di voluntatem, ut, si non prorsus evanescat, multum tamen
langvescat; inde omnino intelligitur, præparationem ad praxin
officiorum erga alios optime necessariam esse, ut voluntas iis satisfaciendi sit constans atque perpetua (§. 1062. part. 1. Theol. nat.).

Cum habitus præstandi officia erga alios virtus sit (§. 226. 321. part. 1. Phil. præf. univ.), ad omnem autem virtutem requiratur constans & perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturali conformes sunt (§. 328. part. 1. Phil. præf. univ.); ad praxin quoque officiorum erga alios voluntas constans & perpetua requiritur, nec ab ea separari potest. Quamobrem cum præparationis ad officia erga alios haud postrema pars sit, ut voluntas præstandi officia ista efficiatur constans atque perpetua; ejus inde necessitas clarissime elucet. Cui ergo virtutis studium curæ cordique est, is omnem operam impendere debet præparationi ad officia erga alios. Quodsi enim voluntas ad ea præstanda generaliter ita fuerit determinata, ut sit constans atque perpetua; omnis
praxis

praxis officiorum erga alios mire facilitabitur & impedimentis specialibus facilius resistetur, immo ad ea observanda acutiores erimus. Probe autem notandum est, constantiam & perpetuitatem voluntatem ab obedientia erga Deum, in praxin officiorum erga alios influente (§. 5.), pendere, ut intelligatur, quantum noceant homines profani hujus seculi, qui omnem sensum Numinis delere conantur, & quod recte habeantur hostes generis humani, cujus felicitas a praxi officiorum erga se invicem haud parum dependet. Nocent autem tanto magis, si accedit ignorantia fontis legis naturæ & obligationis naturalis, quam esse illorum hominum in cognitione superficialia acquiescentium, quantumvis sibi videantur acuti, communem tanto confidentius affirmamus, quanto magis exploratum est, plerisque omnibus ortum legis naturæ & obligationis naturalis, etsi vulgo assertum, non tamen intime perspectum esse: id quod libenter concedet, qui ea legit & attenta mente consideravit, quæ de eodem in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus.

§. 16.

*Quomodo
homo homi-
ni se utilem
reddat.*

Præstatione officiorum homo se homini utilem reddit. Unusquisque hominum per ipsam essentiam atque naturam suam ad perfectionem aliorum & status eorundem conferre obligatur, quantum valet (§. 222. part. 1. *Phil. pract. univ.*), eaque omittere, quæ tendunt ad imperfectionem aliorum atque status eorundem (§. 231. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque nobis utile est, quicquid usui cuidam nostro inservire potest (§. 262. part. 1. *Phil. pract. univ.*), homo autem pro virili perfectionem nostram statusque nostri promovens & imperfectionem a nobis statuque nostro avertens usui nostro inservit (§. 646. part. 1. *Theol. nat.*), officiorum præstatione homo se homini utilem præbet (§. 225. part. 1. *Phil. pract. univ.*).

Dudum

Dudum agnitum est a veteribus, homini nihil utilius esse homine, atque id facile observatur, modo consideremus, quid hominibus aliis quoad animi, corporis & fortunæ bona debeamus, inquirentes in modum, quo eadem consecuti fuerimus & quomodo fieri potuerit, ut ea consequeremur: quod ut facilius appareat, considera hominem inter ursos educatum (§. 461. *Psych. rat.*) eumque tecum confer, atque in rationem inquire, cur tanta sit inter te ac ipsum differentia. Haud difficulter animadvertes, rationem non esse aliam, quam quod alii homines præstatione officiorum tibi se præbuerint utiles, alter vero iisdem caruerit. Quodsi jam porro perpendas res alias quascunque, quæ usui tuo inserviunt; statim apparebit, rem nullam tibi magis utilem esse homine, si officio suo erga alios satisfacit, aut quacunque ratione permotus facit, quod est officii, si vel maxime non faciat cum sensu officii, sed actio saltem externa legi naturæ conveniat. Ipsa lex naturæ, ad cujus observantiam nos Deus obligat (§. 276. *part. 1. Phil. præf. univ.*), nobis insinuat, velle Deum, ut homo homini utilis sit, & idem loquitur nexus rerum sapientia & bonitate Dei constitutus (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*), vi cujus res coexistentes & successivæ a se invicem dependent, ut una inserviat usui alterius (§. 665. 646. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 17.

*Hominibus nihil magis naturale est, quam ut unus se utilem Quod id bo-
prebeat aliis. Etenim homines per ipsam essentiam & natu-minibus ma-
ram suam obligantur perfectionem suam statusque sui con-xime natu-
iunctis viribus promovere (§. 222. part. 1. Phil. præf. univ.), rale sit.
nec ullus hominum solus se statumque suum perficere potest,
sed unusquisque aliorum indiget auxilio, nec nisi conjunctis
viribus perfectio ista obtineri potest (§. 220. part. 1. Phil. præf.
univ.). Neceffe igitur est, ut sibi mutuo præstent officia (§.
225. 226. part. 1. Phil. præf. univ.). Quamobrem cum ho-
(Wolffii Ethicæ Pars V.) D mini*

mini id naturale sit, cujus ratio in essentia & natura ejus continetur (§. 509. *Cosmol.*), officiorum autem naturalium præstatione homo homini se utilem præbeat (§. 16.); hominibus nihil magis naturale est, quam ut unus se utilem præbeat aliis.

Gentes barbaræ, quarum feros mores paulo ante notavimus (*not.* §. 12.), omnem humanitatem exuerunt & bestiarum naturam induerunt tantum ab illa degenerantes vitio depravata voluntatis. Si vitam hominis vivere velimus, necesse est ut præstatione officiorum nos aliis utiles reddamus. Quo magis homo prodest aliis, eo magis vitam hominis vivit. Recolenda hic sunt, quæ alias demonstravimus (§. 39. *part. 2. Eth.*), quod determinationi appetitus ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem naturaliter insit ejusdem determinatio ad appetendum societatem & ad inseriendum aliis: cum enim appetitus hominis naturaliter determinatus sit ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem (§. 30. *part. 2. Eth.*), clarius inde elucescit, quod maxime naturale sit hominibus, ut unus sese utilem præbeat aliis. Inprimis autem perpendenda sunt, quæ alias annotavimus, quod homo, qui per naturam suam utilis esse debet aliis, inserviando aliis sibi metipsi utilis sit (*not.* §. 39. *part. 2. Eth.*).

§. 18.

Quod neglectus officiorum hominem maxime cet, quam in præstandis officiis erga alios esse negligentem (§. 195. dedeceat. part. 1. Phil. præf. univ.).

Quoniam hominibus nihil magis naturale est, quam ut se utilem præbeat aliis (§. 17.), utilem autem aliis se præbet præstatione officiorum (§. 16.); *hominem nil magis dedecet, quam in præstandis officiis erga alios esse negligentem (§. 195. dedeceat. part. 1. Phil. præf. univ.).*

Studium inserviendi aliis hominem maxime commendat, & unanimiter ab omnibus laudatur. Et quamvis gentes barbaræ ferinis utantur moribus erga peregrinos; qui tamen sunt
suar

sue gentis, ii mutua sibi invicem officia præstant. Ignorantia saltem originis Juris naturæ peperit errorem, quod officia erga alios restringenda sint ad eos, qui in eadem societate civili vivunt, seu ejusdem sunt gentis. Constat ex adverso, qui omnia humanitatis officia aliis denegant, quasi sibi solis nati sibi solis viverent, censuram omnium incurrere. Id omnino indicio est, inesse homini sensum quandam decencie inserviendi aliis, qui quomodo insit ex inexistencia determinationis appetitus ad appetendum societatem & inserviendum aliis in determinatione ejusdem ad sui conservacionem, perfectionem & multiplicationem colligitur. Non igitur est, quod dubitemus, efficacissimum esse motivum officiorum erga alios, quod studium se utilem præbendi maxime deceat hominem, officia vero erga alios negligere maxime dedeceat, si quis vivere decreverit, quemadmodum hominem decet, atque pudeat vivere brutorum, vel prorsus bestiarum more.

§. 19.

Quia homini nihil magis naturale est, quam ut utilis *Medium* offit aliis (§. 17.), sese autem aliis utilem præbet officiorum *ficia aliis* lustratione (§. 16.); omnes nostras actiones referre debemus ad benter præutilitatem aliorum & quicquid agamus, semper cogitandum est, quod standi & non nobis solis nati simus, nec nobis solis vivamus, sed etiam aliis. quomodo off. Quodsi enim veritatis hujus convicti, aut ad veritatem perscificia erga suam fuerimus; lubentissime inserviemus aliis, nec data ulla *alios* fiant occasione officium quoddam aliis præstandi ipsum negligemotiva offi- mus, immo in officiis quoque erga nos ipsos satisfacere *stuciorum erga* debimus officiis erga alios, & propositum satisfaciendi offi- nos ipsos. ciis erga alios erit motivum satisfaciendi officio erga se- ipsum.

Vita hominum moralis consistit in complexu actionum liberarum, quæ ab ipso eduntur (§. 7. part. 2. Phil. Præf. univ.).

Quodsi ergo vivendum aliis, non nobis solis; actiones nostras omnes referendæ sunt ad alios, consequenter etiam illæ, quibus officia erga nos ipsos exequimur. Datur inter officia erga nos ipsos & erga alios indissolubilis quidam nexus, vi cuius officia erga alios inexistunt officiis erga seipsum, ita ut illis ex asse satisfacere nequeas, nisi accedat animus his quoque satisfaciendi & absque hoc vix ac ne vix quidem præcaveri possit, quo minus irrepat aliqua labe puritati animi, quæ nobis curæ cordique esse debet (§. 604. *part. 2. Eth.*), adversa (§. 598. 599. *part. 2. Eth.*). Quamvis vero de eo disertius dicendum, ubi de iustitia universali agitur; non tamen inconsultum est, ut exemplo aliquo hoc ipsum illustremus. Temperantes esse debemus, ut sanitatem conservemus (§. 406. *part. 1. Jur. nat.* & §. 199. *part. 4. Eth.*): sanitatem vero conservare debemus, ut aliis utiles esse possimus officiis erga alios satisfacturi (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ideo sanitas non solum nostri, sed aliorum quoque causa expetenda, quibus prodesse possumus atque debemus, & per consequens temperantia, quæ ad sanitatem conservandam requiritur. Quo quis igitur aptior est ad promovendum commodum aliorum; eo ardentius temperantiæ studere tenetur, ne se reddat ineptum ad inserviendum aliis atque diutius aliis prodesse possit, vi eorum, quæ de obligationibus propriis demonstrata sunt (§. 184. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*). Equidem altius hæc rimanda sunt, ut copulatio officiorum erga alios & erga seipsos penitus perspiciatur, & eximius ejus intime cognitæ usus in praxi morali appareat; cum tamen modo monuerimus accuratam ejus discussionem alii loco reservandam esse, sufficit in præsentia dixisse, quantum ad eam concipiendam & ad attentionem ad eandem suscitandam sufficit. Immo unicum hoc exemplum acutioribus sufficiet, ut in actionibus, quibus officio cuiusvis erga seipsum satisfacere student, agnoscant quoque officium erga alios, cui deesse minime debent.

§. 20.

Qui officia aliis præstat animo obediendi Deo & ea intentione, Quinam cum ut obligationi suæ naturali satisfaciatur, officia aliis præstat cum gau- gaudio offi- dio. Quoniam enim obligatio naturalis a lege naturæ venit cia aliis (§. 141. part. 1. Phil. præct. univ.) & Deus ad legis naturæ ob- præstet. servantiam nos obligat (§. 276. part. 1. Phil. præct. univ.); qui aliis officia præstat animo obediendi Deo & ea intentione, ut obligationi suæ naturali satisfaciatur, actiones suas legi natu- ræ convenienter determinat, quia Deus vult, ut hoc faciat (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), consequenter Deo se obedi- entem præbens ex habitu virtutis agit (§. 321. part. 1. Phil. præct. univ.). Quamobrem cum virtuosus actiones legi naturæ con- formes cum gaudio committat (§. 348. part. 1. Phil. præct. univ.), & qui Deo se obediens præbet cum gaudio hoc facit (§. 194. part. 3. Eth.); qui officia aliis præstat animo obediendi Deo & ea intentione, ut obligationi suæ naturali satisfaciatur, officia aliis cum gaudio præstat.

Duplex est causa gaudii, si officia animo obediendi Deo & ea intentione præstantur, ut obligationi naturali satisfac- ias. Etenim quatenus habes animum satisfaciendi obligatio- ni naturali, gaudium creat virtus, quatenus nimirum ex ipso officio & ex ipsa voluntate eidem satisfaciendi voluptatem percipis, cum tibi conscius sis & perfectionis alterius, quam promovere studes, & perfectionis tuæ, quæ in virtute con- sistit & in potentia ex virtute agendi: quatenus vero te Deo obediens præstas, obedientia voluptatem creat, quatenus eadem delectaris. Obedientia igitur erga Deum auget gau- dium, si ad virtutem accedit. Non jam urgeo, quæ ad idem conferunt officia alia erga Deum, quæ cum obedientia copu- lantur, nec quæ in casu particulari ad sensum perfectionis, quæ te aptum facit ad officii præstationem, concurrunt: ete- nim posterius non pertinet ad præparationem, de qua hic

agitur, & quæ generali determinatione voluntatis ad officia aliis præstanda absolvitur, prius vero ex doctrina de praxi officiorum erga Deum in parte tertia Ethicæ tradita addiscitur.

§. 21.

Signum præparationis absolute.

Quoniam officia aliis cum gaudio præstat, qui eadem præstat animo obediendi Deo & ea intentione, ut obligationi suæ naturali satisfaciatur (§. 20.), in præparatione vero ad praxin officiorum erga alios animus disponitur, ut ea præstentur animo satisfaciendi obligationi suæ naturali (§. 1.) & animo obediendi Deo (§. 5.); *præparatio ad praxin officiorum erga alios absoluta intelligitur, si oblata occasione eadem præstandi gaudio afficiaris, sicque gaudium stimulus sit ad ea præstandum.*

Sicuti virtutis studium plerumque fortunæ potestati subijcitur, & parum curæ cordique habetur; ita quoque de præparatione ad praxin officiorum erga alios parum cogitant homines. Quamobrem non est quod mireris, si ex præstatione officiorum erga alios nullum percipiatur gaudium, multo minus autem gaudium duplicetur. Equidem fieri potest, ut præstatio alicujus officii gaudium afferat ob rationes quasdam peculiare, quas circumstantiæ datæ insinuant, veluti ut amorem alicujus tibi concilies utilitatis cujusdam tuæ causa; at gaudium istud non confundendum est cum eo, de quo hic agitur, cum non præstationem officii per se comitetur, nec ideo perpetuum sit, neque semper omni labe careat, propterea quod te utilem præbes alteri vitio depravatæ voluntatis, veluti ut ægre facias quem odisti. Animus ad praxin officiorum præparatus gaudio sincero perfunditur, nec fert cupiditates pravas in voluntatem irrepentes. Elucet quoque hinc necessitas præparationis hujus, quod animum purum conservet ab omni labe in praxi officiorum erga alios: obligamur vero naturaliter, omnem dare operam, ut puritatem animi consequamur (§. 604. part. 2. Eth.).

§. 22.

§. 22.

Quoniam signum præparationis ad officia humanitatis *Præparatio* præstanda gaudium est (§. 21.); si cui adhuc molestum accidit nis deficientia officia præstare aliis, is ad praxin officiorum erga alios nondum præ-tis signum paratus est.

Equidem fieri potest, ut etiam ei, qui gaudet, quod satisfacere possit officiis erga alios, subinde molestum accadat inservire alteri, non tamen inde inferri queat, quod ad praxin officiorum erga alios nondum se præparaverit. Etenim si inquisiveris in rationem, cur ægre adduci possit, ut petenti officium præstet, facile intelliges, eum subdubitare, an casus præstandi officii exter. Ponamus Sempronium a te petere, ut ipsum commendes Patrono, apud quem plurimum valet autoritas tua, te autem ignorare, utrum sit habilis ad munus, quod ambit, recte obeundum, nec ne, propterea quod non satis constat, an requisitum aliquod deficiat. Si in casu dubio auctoritatem tuam alex committere nolis, ideoque difficulter te persuaderi patiaris, ut ipsum commendes: æquis non videt, hoc minime obstat tuæ inserviendi aliis facilitati? Nimirum quamdiu quis dubitat, num commendandus satisfacturus sit expectationi Patroni; commendatio non habet rationem officii, cum commendari non debeat nisi habilis (§. 890. part. 8. Jur. nat.), nec quicquam agendum sit conscientia dubia (§. 451. part. 1. Phil. præct. univ.). Quamvis itaque gaudeat oblata occasione inserviendi alteri; ubi tamen videt non satis tutum esse ut alteri inservias, id ipsum præstationem officii reddit molestam, quatenus alteri inservire mallet, modo certus esset sese nihil committere, quod rectitudinem actionis vitiat. In præstandis officiis circumspecti esse debemus, cum ipsa lex naturæ nos obliget ad actionum liberarum rectitudinem (§. 189. part. 1. Phil. præct. univ.), sine qua puritas animi conservari nequit (§. 603. part. 2. Eth.). Qui ad officiorum praxin satis præparatus est, in seipso facile

expe-

experitur, se ad inserviendum alteri esse paratum, & rationes perspicit, cur inservire subdubitet, ut vel petenti denegeret officium, vel ad idem præstandum ægre adducatur. Molestia in istiusmodi casu non nascitur ex officii præstatione, sed alias habet rationes peculiare, quas circumstantiæ in eodem suggerunt, ut ideo dici nequeat, præstationem officii per se molestam accidere.

§. 23.

De spontanea officiorum præstatione.

Qui ad praxin officiorum erga alios præparatus est, occasionem inserviendi alteri arripit, quamvis precibus non petat, ut sibi officium præstetur. Qui enim ad praxin officiorum erga alios præparatus est, ideo officium alteri præstat, ut obligationi suæ naturali satisfaciat (§. 1.), & ut Deo se præbeat obedientem (§. 5.), atque gaudet, si alteri officium quoddam præstare possit (§. 20.), consequenter non precibus alterius commovetur, ut officium præstet, sed ex iis saltem intelligit, sibi offerri occasionem præstandi officium quoddam alteri. Occasionem igitur inserviendi alteri arripit, quamvis precibus non petat, ut sibi officium præstetur.

Qui ad praxin officiorum erga alios præparatus est, ejus voluntas jam generaliter determinata est ad committendum actiones legi naturæ conformes (§. 4.), consequenter ad officia quæcunque præstandum aliis (§. 225. *part. I. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo occasio præstandi offeratur, officium præstare vult, nec demum alio motivo opus est, ut velit, quamvis motiva specialia pro diversitate officiorum voluntatem præstandi confirmant, sicque eandem efficiant magis constantem (§. 1062. *part. I. Theol. nat.*). Præstat officium ea intentione, ut obligationi suæ naturali satisfaciat (§. 2.). Quamobrem precum in determinanda voluntate rationem nullam habet: quin potius si quis petat, quod salva quadam obligatione fieri nequit, precibus adduci nequit, ut alteri se utilem

utilem præbeat. Atque hinc apparet, precibus saltem excitari attentionem ejus, a quo præstatio petitur, ut consideret, num casus præstandi officii existat: quo non existente nec dici potest occasionem præstandi offerri. Hæc probe perpendenda sunt, ut penitus perspiciatur, quid sibi velit spontanea officiorum præstatio, & quantum intersit, ut ad praxin officiorum erga alios rite præparemur.

§. 24.

Qui ad praxin officiorum erga alios preparatus est, occasionem Quod is occurrere aliis querit. Quoniam enim officia aliis præstat ea *casionem* intentione, ut obligationi suæ satisfaciatur (§. 1.) & Deo sese *serviendi* obedientem præbeat (§. 5.), consequenter cum gaudio (§. 20.), *aliis appetit.* quod ipsi stimulo est ad ea præstanda (§. 21.); cum gaudio in prædominio voluptatum consistat (§. 614. *Psych. empir.*), necesse est ut ex præstatione officiorum percipiat voluptatem. Quamobrem cum ad felicitatem hominis symbolam suam conferat quod voluptatem veram ipsi creat (§. 638. *Psych. empir.*), per naturam vero suam quilibet felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ideo occasionem inserviendi aliis, ut felicitate fruatur, querit.

Occasionem inserviendi aliis querere plus est quam oblatam arripere, & utiliore se præbet aliis, qui occasionem querit, quam qui casu oblatam saltem arripit (§. 16.). Qui autem occasionem querit, tanto alacrius eam arripit. Atque hinc agnoscimus, quantum in præparatione ad officia aliis præstanda profecerimus. Utile autem est, ut hoc agnoscamus, ne præparationem absolutam existimemus, antequam voluntas ad officia aliis præstanda sufficienter fuerit determinata, nec in ejus constantia & perpetuitate quicquam amplius desideretur. Nemo non facile videt, si quis occasionem inserviendi aliis querit, sollicite inquirens, num quis & ubi sit, cui se utilem præstare potest, ejus voluntatem maxime

xime determinatam esse ad inserviendum aliis. Quamobrem in præparatione ad praxin officiorum erga alios tamdiu progrediendum, donec studium quærendi occasionem aliis inserviendi in nobis observemus: danda vero adhuc in posterum quoque opera est, ne ea inserviendi aliis proclivitas imminuatur, sed ut integra potius conservetur ac continuo magis magisque firmeretur. Nimis multæ enim sunt causæ, quæ voluntatem immutare possunt, si vel maxime constans & perpetua videatur, ubi ad casus particulares devenitur, ut summa opus sit attentione, ne in casu occurrente cedendo impedimentis oblatis animus aliter sensim sensimque disponatur. Itaque cum antea nobis volupe esset quærere occasionem inserviendi aliis, nunc idem nobis molestum evadat tandemque molestia neglectum pariat.

§. 25.

Quod boni omnis participes reddere cupiat alios & eos adjuvare in consequendo bono, quod modo agnoscit, bonum quoddam acquisitu possibile esse, statim disquisitur.

Quoniam occasionem inserviendi aliis quærit, qui ad praxin officiorum erga alios satis preparatus est (§. 24.): quotiescunque consecutus fuerit quoddam bonum, cum alterum quemcumque ope nostra indigum juvare debeamus, quantum in potestate nostra est, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona (§. 612. part. 1. Jur. nat.), statim dispicit, num alium quoque boni ejusdem participem reddere possit. Immo si quocunque bono, quod modo agnoscit, bonum quoddam acquisitu possibile esse, statim disquisitur, utrum in potestate sua sit, nec ne, ut aliam quandam in eo consequendo juvet. Facile autem intelligitur, præparationi ad praxin officiorum erga alios maxime conducere, si boni cujuscunque cogitatio excitet cogitationem opem ferendi aliis in eo consequendo.

Non dubito fore multos, qui existimaturi sunt, nos præparationem ad praxin officiorum facere nimis arduam atque difficilem, & ab hominibus exigere, quæ ultra humanam sortem posita sunt. Etenim probe considerandum est, omnes habitus morales, qui ad praxin officiorum requiruntur, suos habere

habere gradus, ut continuo magis magisque perfici possint, & ubi eodem continuo perficere studuerimus, plura in potestate nostra deprehendi, quam putabatur. Neque ullus dubito fore etiam aliquos, qui eam boni, quod consecuti sunt, cum aliis communicandi proclivitatem & sollicitudinem adjuvandi alios in consequendo bono, quod obtentu possibile cognoscimus, in se experiuntur. Num huic experientiae debeat canon Scholasticorum in *Metaphysicis*, omnē bonum esse communicativum sui, aliorum discussioni relinquimus.

§. 26.

Cupiditas communicandi cum aliis bonum, quod consecuti sumus, aliorque adjuvandi in consequendo bono, quod acquisitu possibile agnoscimus, homini maxime naturalis est. Etenim qui cupit bonum, quod consecutus est, cum aliis communicare solet. aliosque adjuvare in consequendo bono, quod acquisitu possibile agnoscit, sese alteri utilem præbere vult (§. 262. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero homini nihil magis naturale est, quam ut utilis sit aliis (§. 17.). Cupiditas igitur communicandi cum aliis bonum, quod consecuti sumus, aliosque adjuvandi in consequendo bono, quod acquisitu possibile agnoscimus, homini maxime naturalis est.

Non est quod mireris cupiditatem istam esse adeo raram, ut haud pauci eam in eorum numerum referant, quæ bona desideria appellari sueverunt, magis optanda, quam speranda. Neque enim existimandum est, naturam plerisque esse adeo novercam, ut istam cupiditatem ipsis denegaverit: sollicitius nimirum inquirenti patebit, vitio depravatæ voluntatis eandem deleri. Ita invidia vanæ ambitionis soboles impedit, quo minus inventor modum patefacere nolit, quo veritatem detexit, ut eodem quoque uti possint alii, & auri sacra fames obstat, quo minus Medicus arcana sua revelare velit, quorum in praxi medica observatur utilitas. Innumeris sane

modis voluntas depravari potest, ut homo non sequatur, quo ipsum natura ducit.

§. 27.

Durante *Preparatio ad praxin officiorum erga alios conjungenda est cum preparatio- ipsa præstatione officiorum in casu emergente.* Cum enim officia ne officiorum sint actiones lege naturali præscriptæ (§. 225. part. 1. *Phil. præstatio non præst. univ.*), obligatio vero naturalis, quæ a lege naturæ negligenda. venit (§. 141. part. 1. *Phil. præst. univ.*), prorsus immutabilis sit (§. 142. part. 1. *Phil. præst. univ.*); in casu emergente præstandum est officium debitum (§. 170. part. 1. *Phil. præst. univ.*), nec differenda est præstatio, donec ad praxin officiorum erga alios fueris rite preparatus. Quamobrem cum præparatione conjungenda est præstatio officiorum in casu emergente.

Preparatio ad praxin officiorum erga alios in eo consistit, ut animus disponatur ad præstandum officia ea intentione, ut obligationi naturali satisfaciamus (§. 1.), atque Deo nos obediētes præstemus (§. 5.). Hoc vero non obstat, quo minus officiis erga alios assuescamus, dum in casibus emergentibus actu præstantur. Etenim quando alteri officium quoddam præstamus, aut præstandi saltem occasio emergit; tum animus attendendus est ad obligationem naturalem, quæ ipsum facit debitum, & ad obedientiam Deo debitam, qui vult ut id ipsum præstemus. Cumque quæ actu præstantur officia specialia sint, a præstatione speciali animus convertitur ad præstationem officiorum in genere, quoniam officium omne præstandum est ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus Deoque obediētes nos præbeamus. Assuetudine officiorum præcaveretur, ne voluntas depraveretur, præparatione autem voluntas perficitur, ne actio sua destituatur rectitudine, & ad præstationem officiorum efficitur proclivior, ejusdemque constantiæ & perpetuitati consulitur, quemadmodum

dum ex anterioribus satis constat. Absit igitur, ut tibi persuadeas, actualem præstationem officiorum tamdiu suspendendam esse, donec præparatio fuerit absoluta, aut a præparatione exordium esse capiendum, assuefactione neglecta, qua jam opus est a teneris ungviculis, ideoque ea ætate, qua nondum locus esse potest præparationi. Alia prorsus ratio est acquiendi habitus morales ab omni labe puros, quam aliorum habituum, tum quia actus ad exercitium eorum pertinentes sunt indispensabilis necessitatis, ut nunquam sine peccato omittantur, vel contrarium committatur, tum quia actibus iisdem contrariis voluntas depravatur, ut ad habitum acquiendum reddatur ineptior. Cum ipsa igitur assuefactione conjungenda præparatio, quamprimum ætas permittit, ut, dum in casu dato agnoscis officium, quod præstandum, esse debitum naturale, ideoque præstandum non alia intentione, quam ut obligationi naturali satisfacias Deoque obedias, propositum generale concipias officium omne reliquum eadem intentione præstandi, non attentis motivis quibusvis reliquis, quæ te ad præstandum invitare possunt, & insuper habitis omnibus rationibus, quæ voluntatem in contrariam partem flectere possunt. Atque ita occasio inserviendi aliis arripitur, quemadmodum præparatio ad praxin officiorum erga alios exigit (§. 23.), & ipsa occasio præstandi cuidam officium aliquod sit quoque occasio præparandi animum ad omnem officiorum erga alios praxin. Quoniam hæc præparatio est pars quædam studii voluntatem bonam efficiendi (§. 4.); quæ de illa hic dicuntur, ea etiam tenenda sunt de modo voluntatem bonam efficiendi. Infert illa non prioritatem temporis, sed ordinis, quem dependentia eorum, quæ in anima ad recte agendum requiruntur, a se invicem efficit. Humana autem natura, quæ successive perficitur, non fert, ut generalis determinatio, qualem præparatio exigit, præcedat particulares determinationes, quas requirunt præstationes officiorum in casibus emergentibus ad contrahendam assuetudinem: quin potius ab his incipiendum & eandem successive emendandæ,

ut sensim sensimque ad generalem progredi liceat, prouti circumstantiæ suaserint. Ita nimirum non modo præcaverur voluntatis depravatio, verum etiam determinatio generalis ejusdem per particulares efficitur faciliior & efficacior. Nolo hæc uberius explicare, quæ unusquisque in se experiri potest, si cum in se, tum in aliis tentamina sumere voluerit.

§. 28.

Utilitas præparationis cum actuali præstatione in casu emergente conjuncta.

Quoniam præparatio ad praxin officiorum erga alios conjungenda est cum ipsa præstatione officiorum in casu emergente (§. 27.); quotiescunque officium aliquod alteri præstamus, vel præstare debemus, ea perpendenda sunt, quæ ad præparationem necessaria esse demonstravimus. Ita nimirum obtinebitur, ut determinatio voluntatis generalis, quæ per præparationem intenditur, influat semper in specialem, qua in casu emergente opus est, & assuetudo officiorum specialium abeat in virtutem.

Discimus hinc, quantum intersit, ut præparatio cum actuali præstatione in casu emergente conjungatur, & ratio patet, cur ab hac incipienda sint exercitia, quibus virtus in hoc genere actionum acquirenda.

§. 29.

Notitia sui a præstatione officiorum erga alios præsupposita.

Præstatio officiorum erga alios prærequirit notitiam sui. Etenim nemo alterius perfectionem promovere ac imperfectionem præcavere tenetur, nisi quatenus in potestate sua est (§. 611. part. 1. Jur. nat.), consequenter quatenus citra neglectum officii erga seipsum (§. 610. part. 1. Jur. nat.) facultatum, virium ac rerum suarum usu aliorumque ope ac auxilio perfectionem promovere, imperfectionem avertere vallet (§. 175. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum notitia sui homi-

hominem doceat tum ea, quæ natura ipsi insunt qua animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisita & qualis sit status suus externus (§. 3. *part. 4. Eth.*), quantum ipsemet in bono profecerit, quantum adhuc deficiat (§. 22. *part. 4. Eth.*), & num sibi plura in potestate sint, quam aliis, seu num sit amplior facultatum, virium ac rerum usus, alienumque auxilium majus (§. 20. *part. 4. Eth.*); præstatio officiorum erga alios prærequirit notitiam sui.

In Ethica demonstratur, qualis sit virtus perfecta, quæ ab omni labe immunis est & puritatem animi parit (§. 599. *part. 2. Eth.*). Quamvis enim perfecta virtus a nobis acquiri nequeat, ad eam tamen omni animi contentione eniti & contendere debemus, ut majores indies progressus in omni virtute, quam maxime possumus, faciamus. Eadem igitur tenenda quoque sunt de iis virtutibus, quibus praxis officiorum erga alios continetur. Quoniam omnem facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum hominum aliorum & ad arcendum omnem imperfectionem ab eorum anima, corpore & statu requiritur, quatenus id absque neglectu officii erga seipsum fieri potest (§. 609. *part. 1. Jur. nat.*); equis non videt intimiorem notitiam sui prærequiri, ne inserviando aliis tibi ipsi desis, vel occasionem inserviendi aliis prætermittas, quam arripere debebas, multoque magis, ne occasionem inserviendi aliis quærere negligas (§. 23. 24.)? Accurata horum observatio pertinet ad rectitudinem officiorum aliis præstandorum (§. 79. & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), ad quam consequendam eniti debemus (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & sine qua puritas animi non speranda (§. 601. *part. 2. Eth.*). Neque vero adeo facilis est eorum, quæ in potestate nostra sunt, æstimatio, quando officia præstanda sunt aliis citra neglectum officii erga nos ipsos, vel etiam attentam physica præstandi possibilitate. Quemadmodum enim hominibus solenne

lenne est, ut in iis, quæ ad se spectant, plus sperent de facultatibus suis quam in iis est; ita ex adverso accidit, ut in iis, quæ ad alios spectant, minus sperent de facultatibus suis, quam in iis est, ut ad excusandum neglectum officiorum erga alios, nunc impotentiam, nunc neglectum officii erga seipsum obtendant. Et quamvis hoc potissimum fieri soleat ubi animus ad præstandum officia aliis nondum fuerit satis preparatus (§. 23. & seqq.); idem tamen adhuc contingere potest, utur ardore inserviendi aliis flagres. Aestimatio eorum, quæ in potestate nostra sunt, utiliter accedit ad medium assuescendi officiis erga alios, quod supra commendavimus (§. 8. 9.), atque tum notitia sui in præparationem ad praxin officiorum erga alios influit.

§. 30.

De animo

recte gerendi promovet.

Animus recte gerendi personam suam studium inserviendi aliis
personam quæ ab ea venit (§. 141. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ponatur
suam ad studium inserviendi aliis posita hominis natura atque essentia (§. 129. 136. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ipsa natura nobis imposuit certam personam (§. 70. part. 1. *Jur. nat.*), quam Deus vult ut recte geramus (§. 276. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nimirum ut actiones suas dirigat, quemadmodum hominem decet. Enimvero cum homini nihil magis naturale sit, quam ut utilem se præbeat aliis (§. 17.) officiorum præstatione (§. 16.), nec quicquam magis dedecet, quam neglectus officiorum erga alios (§. 18.); qui habet animum recte gerendi personam suam inservire quoque studet aliis. Animus igitur recte gerendi personam suam studium inserviendi aliis promovet.

Quando de persona recte gerenda quaestio est, hominem moraliter consideramus, quatenus in eum cadunt certæ obligationes certaque jura (§. 70. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem

rem natura imposuit homini personam, quatenus ex essentia & natura ipsius fluunt obligationes actiones suas liberas certa ratione determinandi & inde oriuntur jura, Deus vero vult, ut hanc personam recte geramus, quatenus vult ut actiones nostras legi naturæ convenienter dirigamus & juribus natura nobis concessis eidem convenienter utamur. Quodsi ergo quis personam suam sibi tanquam homini impositam recte gerendi animum habet, ab eo abesse nequit voluntas inseruiendi aliis cum cupiditate se utilem præbendi aliis copulata. Atque ita animus recte gerendi personam suam studium aliis inseruiendi promouet. Recolenda animo hic sunt, quæ de persona, quam nobis Deus imposuit, recte gerenda annotauimus (not. §. 426. part. 3. Eth.), & inprimis ea, quæ uberius exposuimus (not. §. 17. part. 4. Eth.), cum ostenderemus, ad notitiam sui inprimis requiri, ut probe cognoscamus modum eam recte gerendi.

§. 31.

Qui habet animum aliis inseruiendi quantum potest, sedulo ob- Quænam ob-
servare debet omnes casus, in quibus unus indiget consilio & auxilio servationes
aliorum, sive eodem adjutus, sive destitutus fuerit. Qui enim ha- sicut utiles
bet animum aliis inseruiendi quantum potest, nosse debet, animum in-
quanam in re indigeant consilio & auxilio alieno, ut non mo- serviendi a-
do discat, quænam ea sint, in quibus homo homini se uti- liis habenti.
lem præbere valeat, verum etiam notitia sui instructus (§.
29.); judicare possit, in quibusnam consilio vel auxilio suo
alios juvare in potestate sua sit, & quomodo se ulterius per-
ficere debeat, ut aliis magis profit, atque occasionem inser-
viendi aliis oblatam arripiat (§. 23.), immo quærat (§. 24.).
Quoniam itaque hæc omnium optime addiscit, si sedulo
observer casus omnes, quales quotidie obvios esse nemo est
qui nesciat, in quibus unus indiget consilio vel auxilio alio-
rum, sive eodem adjutus, sive destitutus fuerit; qui habet
(Wolffii Ethicæ Pars V.) F ani-

animum aliis inserviendi, quantum potest, sedulo observare debet omnes casus, in quibus unus indiget consilio & auxilio aliorum, sive eodem adjutus fuerit, sive destitutus.

Quantum valeant in praxi morali experientia domestica atque exempla, dudum demonstravimus (§. 259. & seqq. part. 2. Phil. pract. univ.) sæpiusque jam inculcavimus. Quæ igitur in genere demonstrata sunt, facile applicantur ad hasce quoque observationes, quas in præsentii commendamus. Quamvis enim ex theoria officiorum cum erga seipsum, tum erga alios satis constet, quænam ea sint, in quibus homo homini se utilem præbere possit; non tamen propterea negligendæ sunt observationes; sed cum scientia ex theoria hausta copulandæ, vi eorum, quæ de exemplorum & experientiæ domesticæ utilitate demonstravimus. Accedit, quod non omnium sit scientia, observationes veroristæ convenient omnibus, quamvis non omnes eundem facere possint earum usum, sed unusquisque pro capru suo faciat. Quodsi has observationes expendentes fingamus nos esse loco indigentis (§. 8.); ex nobismet ipsis addiscemus, quomodo differat status indigentis, si aliorum consilio vel auxilio juvetur, & ubi eodem destituitur: id quod conducit ad proclivitatem voluntatis inserviendi aliis sibi conciliandam.

§. 32.

Notitia aliorum ad studiū inserviendi requirita. *Qui animam aliis inserviendi habet, alios secum viventes non solum ad studium aliis modo occasione inserviendi aliis oblatam arripit (§. 23.), verum etiam quærere (§. 24.). Qui vero oblatam arripere & sua veluti sponte sese non offerentem quærere debet, cum omnem facere teneamur facultatum nostrarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum aliorum, atque ad arcendum omnem imperfectionem ab eorum anima, corpore & sta-*

& statum requiritur, quatenus id absque neglectu officii erga nos ipsos fieri potest (§. 609. *part. 1. Jur. nat.*), si ope nostra indiger (§. 232. 233. *part. 1. Phil. pract. univ.*), necesse est ut cognoscat, quales sint secum viventes & quinam sit eorum status. Alios igitur secum viventes noscere tenetur.

Officia humanitatis præstare non tenemur nisi indigenti. Quodsi ergo officium quoddam quidam a te petit, si non semper certo, saltem probabiliter constare debet, utrum eodem opus habeat, nec ne. Quodsi occasionem aliis interveniendi quæris, necesse est, ut inquiras, num inter eos, qui tecum vivunt, adsint aliqui, quibus officiorum præstatione te utilem præbere potes. In utroque casu necesse est, ut alios tecum viventes noscere studeas. Quemadmodum itaque alios cognoscere obligamur utilitatis nostræ causa, ut nimirum nos ex aliis intimius noscamus (§. 193. *part. 1. Jur. nat. & §. 21. part. 4. Eth.*); ita quoque alios cognoscere tenemur utilitatis ipsorum causa, ut nimirum consilio atque ope & auxilio nostro eosdem juvemus, quando eodem indigent. Aliorum igitur noscentia non minus nobis utilis est, quam iis, quos noscimus.

§. 33.

Qui utilitatem & necessitatem præparationis ad praxin officio- De neglectu
rum erga alios non agnoscunt, eam negligunt. Qui enim utilita- præparatio-
tem & necessitatem præparationis ad praxin officiorum erga alios ad præ-
alios non agnoscunt, aut de eadem non cogitant, aut ubi in officio-
de eadem sermo incidit, eam pro superflua habent. Quo- rum erga
niam itaque nemo sciens ac volens inanem operam sumere alios.
solet; ideo qui absque ulla utilitate & nulla urgente neces-
sitate animum ad praxin officiorum erga alios demum præ-
parari existimant, eam negligunt. Quodsi vero quis de ea-
dem ne quidem cogitat, cum incognitum nec appetere, nec

aversari possimus (§. 148. *part. 2. Eth.*), nec ea curæ habebit; quæ ad præparationem istam requiruntur, consequenter eam negliget (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Nimis multi sunt, qui præparationem ad praxin officiorum erga alios simpliciter ignorant, ut ideo mirum non sit, si nulla de eadem incidit cogitatio. Non jam nobis sermo est de nomine, sed de re, quam definitio indicat, nimirum de voluntatis generali determinatione officia erga alios præstandi ea intentione, ut obligationi naturali satisfiat. Ubi vero notandum est, cum illa dispositio animi, quæ acquiritur, virtutis rationem habere debeat, eam requirere constantiam & perpetuitatem, nec sufficere simplex propositum, quod quis habet, quando de officiis erga alios in genere cogitat. Qui simpliciter ignorat præparationem ad praxin officiorum erga alios, is non novit voluntatem generaliter ita determinari posse, ut in dato casu quocunque obvio officium præstare nolumus, nisi ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus. Ex adverso alii sunt, qui in dubium minime vocant, generalem istam voluntatis determinationem esse possibilem, quam præparationis nomine indigitamus; sed eidem nos supersedere posse, cum absque hac præparatione officia erga alios præstari possint tanquam naturaliter debita. Qui vero ita sentiunt, aut falluntur, si sibi persuadent, in omni casu eadem facilitate voluntatem determinari ad præstandum officium tanquam naturaliter debitum, etsi determinatio generalis non præcesserit, cujus memoria in casu quolibet dato refricatur, aut si adulescas in quolibet casu dato animum attendere ad obligationem naturalem, id ipsum ad præparationem facere non advertunt, quamvis successus reddatur difficilior, cum vincenda sint impedimenta in casu dato obvia, quibus facilius resistitur, ubi memor fueris propositi officium non alia intentione præstandi, quam ut satisfacias obligationi naturali, sicque Deo te obedientem præbeas.

§. 34.

Quoniam præparationem ad praxin officiorum erga *Quomodo* alios negligunt, qui utilitatem & necessitatem ejus non agno- *neglectus iste* scunt (§. 33.), utilitas vero inde perspicitur, quod animo *præparata-* rite præparato officia præstentur cum gaudio (§. 20.), & ne- *tur.* cessitas inde elucet, quod præparato animo occasio aliis in- serviendi arripiatur (§. 23.) & quærat^r (§. 24.), consequen- ter nunquam negligatur; *ne præparatio ad praxin officiorum erga* alios negligatur, *quæ de ejus utilitate & necessitate demonstrata sunt,* probe perpendenda.

Haud exigui momenti est utilitas, quod animo rite præ- parato non sine gaudio præstentur officia, cum sic præstatio faciat ad felicitatem nostram (§. 614. 638. *Psych. empir.*). Et quoniam obligatio naturalis absolute necessaria est (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), præparatione autem animus dispo- nitur ad præstandum officia aliis; de necessitate ejusdem du- bitandum non est. Consistit virtus in habitu actiones suas le- gi naturæ conformiter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Neglectus igitur officiorum erga alios virtuti contra- riatur (§. 275. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque sollicite vi- tandus, si quis virtuti deditus esse velit; sine qua nemo felix esse potest (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Hæc diligen- ter consideranda sunt, ne quis præparationem ad praxin offi- ciorum erga alios negligat, sed ut ardor potius animum ad *eam* præparandi incendatur & alatur: ad quod haud parum quoque confertur, si perpendamus, homini nihil magis na- turale esse, quam ut se utilem præbeat aliis (§. 17.), nec quicquam magis eundem dedecere, quam si in præstatione officiorum erga alios fuerit negligens (§. 18.).

§. 35.

Præstatio officiorum erga alios eo animo, ut satisfacias obligationi Quando præ- *tus naturali, perfectionem hominis indicat & ad eam pertinet. Quod si statio officio-*

*nam erga alios sit si-
gnum perfe-
ctionis hu-
mane.* enim officia præstentur aliis eo animo, ut satisfacias obligationi tuæ naturali, actiones tuas legi naturæ conformiter determinas (§. 141. part. 1. *Phil. præf. univ.*), consequenter eædem ex habitu virtutis procedunt (§. 321. part. 1. *Phil. præf. univ.*). Quamobrem cum virtutes morales pertineant ad perfectionem animæ acquisitam (§. 548. part. 1. *Jur. nat.*); præstatio officiorum erga alios eo animo, ut satisfacias obligationi tuæ naturali, perfectionem hominis indicat & ad eam pertinet.

Officia, quæ præstantur aliis, duplici modo considerari possunt, nimirum vel respectu eorum, quibus præstantur, vel respectu nostri. Respectu aliorum spectatur utilitas ipsorum, quæ eadem manet, qualiscunque tandem fuerit animus. Atque hoc respectu admittenda est illorum sententia, qui contendunt, non disquirendum esse de animo præstantis, sed sufficere, ut is se utilem præbeat aliis ac præclare de ipsis mereatur. Actu nimirum externo promovetur bonum aliorum, non animo. Enimvero respectu præstantis officia spectantur tanquam actus legi naturæ conformes (§. 225. part. 1. *Phil. præf. univ.*), quæ omnium facultatum nostrarum usum exigat, qui ad servandum ipsam requiritur (§. 172. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter etiam animum præstandi officia aliis, ut satisfaciamus obligationi naturali. Respectu igitur aliorum æstimantur ex utilitate, quæ offertur aliis; respectu præstantis ex animo satisfaciendi obligationi suæ. Utrumque attendendum est a præstante, scilicet ut velit se utilem præbere aliis, ne desit ulla ex parte obligationi suæ. Non ergo opus est, ut divides sententias eorum, quorum alii ad præstationem officiorum erga alios requirunt animum satisfaciendi obligationi suæ, alii contendunt, parum interesse, quo animo præstentur, modo præstentur. Quodsi enim eas rite interpretis, quemadmodum debes, eo, quem diximus, modo, nulla erit ratio, cur unam alteri opponas, sed eas facile conciliabis, & officia præstiturus utramque conjunges. *Ve-
lim*

sim ad hæc animum advertant, qui ad censendum alios proni sunt, & aliorum sententias nondum satis discussas impugnare solent, Philosophiæ conciliatricis, quæ maximi facienda, aut notionem nullam habentes, aut saltem parum memores. Ceterum, quæ hic annotavimus, non contemnendum usum habent cum in praxi morali, rum inprimis etiam in civili, quoties nimirum refert, ut actionum saltem externarum habeatur ratio, interna vero conscientiæ agentis relinquenda.

§. 36.

Quoniam præstatio officiorum erga alios eo animo, ut *Quomodo* satisfaciamus obligationi nostræ naturali ad perfectionem no- *officia erga* stram pertinet (§. 35.), lege autem naturali ad nos perficien- *alios in offi-* dum obligamur (§. 152. part. 1. Phil. pract. univ.); *officia erga cius erga nos* alios in ipsis officiis erga nos ipsos continentur (§. 226. part. 1. Phil. ipsos conti- *pract. univ.*), consequenter si aliis officia præstare studemus eo a- *neantur.* nimo, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus, eo ipso satisfaci- *mus officio erga nos ipsos.*

Habitus præstandi officia aliis ad perfectionem hominis ac- quisitam pertinet, atque præcipua quædam ejus pars est (§. 209. part. 1. Jur. nat.). Cum habitus exercitio acquirantur (§. 430. Psych. empir.) & continuo usu conserventur ac per- ficiantur (§. 431. Psych. empir.); singulæ officiorum præsta- tiones hominem perficiunt. Omnis actio, qua nos perfici- mus, officium quoddam erga seipsum est (§. 152. 226. part. 1. Phil. pract. univ.). Et hoc modo patet, quomodo officium erga seipsum contineat officia erga alios, aut, si mavis, præ- stationi officiorum erga alios insit præstatio officii erga se- ipsum. Patet itaque, qualis esse debeat animus officia aliis præstantis, nimirum ea esse debet intentio, ut & obligatio- ni, qua tenemur aliis, & obligationi, qua tenemur nobis- metipsis satisfaciamus, quatenus officium præstamus aliis tan- quam naturaliter debitum eodemque utimur tanquam medio pro-

promovendi perfectionem propriam, ne nobis ipsis desimus.

§. 37.

*Quomodo
jucundum sit
inservire
aliis.*

Similiter quoniam præstatio erga alios eo animo, ut obligationi naturali, perfectionem hominis indicat (§. 35.), ideoque nobis conscii sumus perfectionis nostræ, si eo animo officia aliis præstamus, quando vero nobis conscii sumus perfectionis cujusdam nostræ, voluptate perfundimur (§. 511. *Psych. empir.*); si officia præstantur eo animo, ut satisfiat obligationi naturali, animus voluptate perfunditur, consequenter *inservire aliis jucundum est.*

Ostendimus jam superius officia præstari aliis cum gaudio, si præstentur animo obediendi Deo & ea intentione, ut obligationi naturali satisficiamus (§. 20.). Et quamvis gaudii istius & voluptatis, de qua hic sermo est, eadem causa esse videatur (*not. §. cit.*); non tamen prorsus eadem est. Hic enim habitum inserviendi aliis non saltem spectamus tanquam perfectionem nostram, verum etiam singulas præstationes tanquam medium perfectionem acquisitam conservandi & augendi, atque hætenus latamur occasione inserviendi aliis oblata: quæ lætitia accessio est illius gaudii. Probe nimirum notandum est, plures concurrere posse rationes ad concitandum eundem affectum, ut ideo pro diversitate subsectorum variet, quoniam scilicet non omnium idem acumen est, quo discernuntur ea, quæ objecto cuidam insunt, vel adsunt, ad affectum concitandum apta. Quamvis autem confusæ perceptiones affectus suscitent (§. 605. *Psych. empir.*); eadem tamen differunt, prouti plures in unam confunduntur: quod ut fiat, necesse est antea distincte singula expendere, quæ in objecto quodam considerata sunt, eademque iterata consideratione memoriæ firmiter infigere. Atque hoc ipsum ad præparationem spectat, de qua in præsentī agimus.

Sane

Sane si quis omnia sibi familiaria reddiderit, quæ hæcenus de præparatione ad praxin officiorum erga alios demonstrata sunt, perceptiones confusa in præstante plurimum different a perceptionibus eandem negligentis, animumque plurimum immutabunt. Quodsi homines magis attenderent animum ad statum animæ internum, dum ad agendum se determinant, vel actu agunt, & tanto acumine pollerent, ut diversitatem status, quando eadem agunt, pro diversitate perceptionum præteritarum in eundem influentium observarent; veritatem non modo eorum, quæ modo diximus, verum etiam aliorum longe plurimorum in seipsis experirentur. Ast quis est, qui nesciat, quantum huc usque neglectum fuerit studium psychologicum & ethicum ab illo pendens? Cur ergo miremur defectum acuminis ad observationes psychologicas requisiti? Excellunt Astronomi observandi acumine, & Astronomiæ periti non ignorant modum, quo idem indies perficiunt. Hos si imitaremur in observationibus psychologicis, non est quod dubitemus fore, ut acumen quoque psychologicum indies magis magisque perficeretur, atque aditus ad latebras & recessus in animis nostris aperiretur. Monstramus viam ad tam ardua in Philosophia nostra, modo non desunt, qui eam ingredi velint.

§. 38.

Habitus præstandi officia aliis, quantum in potestate fuerit, hominem Deo assimilat. Quodsi enim officia aliis præsternus, præstandi officium in potestate fuerit, tantundem boni in alios conferimus, quantum a nobis conferri potest, salva sapientia *minem Deo* (§. 443. part. 1. Eth. & §. 225. part. 1. Phil. præct. univ.). Sed *assimilare*. Deus enti cuicumque, ac ideo quoque homini tantundem confert boni, quantum salva sapientia ipsius fieri potest (§. 698. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem habitus præstandi officia aliis, quantum in potestate fuerit, hominem Deo assimilat (§. 195. Ontol.).

(Wolffii Ethica Pars V.)

G

Si

Si quis intelligit, quid sit præstare officia aliis, quantum in potestate fuerit (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*); is haud difficulter capiet id fieri minime posse, nisi adfuerit fuerimus eadem præstare ea intentione, ut obligationi naturali satisfaciamus, animoque obediendi Deo: tum enim occasionem inferendi aliis non modo arripimus (§. 23.), verum etiam quærimus (§. 24.), consequenter nullam negligimus (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam vero in præstandis officiis non saltem attenditur physica possibilitas, sed etiam moralis, cum nihil faciendum, nisi quod obligationi convenit, qua & aliis, & nobismetipsis tenemur (*not. §. 36.*), ne uramur mediis aliorum commoda promovendi, quæ lege naturæ prohibita sunt, sapientia moderatur officiorum præstationem (§. 443. *part. 1. Eth.*). Atque ita Deum, qui tantundem boni in creaturas suas confert, quantum salva ipsius sapientia fieri potest (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*), imitamur (§. 204. *part. 2. Phil. Pract. univ.*), sicque Deo efficimur similes, quantum permittit differentia inter ens finitum & infinitum, dum studemus esse perfecti, quemadmodum Deus perfectus est, quemadmodum jubet Christus *Math. V, 48.* & in Horis subcessivis Marburgensibus A. 1730. trim. vern. n. V. uberius exposuimus. Vide, quæ de hac similitudine alias annotavimus (*not. §. 294. & not. 296. part. 3. Eth.*), & de imitatione Dei diximus (*not. §. 117. part. 3. Eth.*).

§. 39.

Motivum

sibi comparandi habitum aliis præstandi officia, si quis fuerit pius.

Quoniam habitus præstandi aliis officia, quantum in potestate est, hominem Deo assimilat (§. 38.), pius autem in determinandis actionibus liberis Deum imitatur (§. 117. *part. 3. Eth.*); pietatis cultori *motivum sibi comparandi habitum præstandi officia, si quis fuerit pius.*

Pius Deum sibi proponit tanquam exemplar in determinandis actionibus liberis, ut Deum non modo imitetur in agendo,

do, verum etiam in modo determinandi voluntatem in agendo: quam differentiam alias explicavimus (not. §. 117. part. 3. Eth.). Agnoscit perfectionem hominis consistere in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam (§. 917. part. 1. Theol. nat.), atque ideo similitudinem cum Deo intendit. Agnoscit vero etiam, se habitu præstandi officia erga alios repræsentare bonitatem Dei (§. 698. part. 1. Theol. nat.), atque ideo similitudo cum Deo ipsi motivum est acquirendi habitum officia præstandi aliis. Quodsi putes id arguere fastum & superbiam; contrarium jam alias ostendimus (not. §. 296. part. 3. Eth.). Pietas sincera, quæ hic supponitur, fastui ac superbiæ locum nullum relinquit. Arcet ea vitia omnia, utpote virtutem omnem facilitans (§. 344. part. 1. Phil. pract. univ.) atque perfectionis hominis complementum existens (not. §. 113. part. 3. Eth.), ideoque animum ab omni labe purgat, ut animus sit purus (§. 599. part. 2. Eth.). Quamobrem si pius movetur ad culturam officiorum erga alios, ut bonitatem Dei repræsentet; nihil vitiosi animo ejus inhæret.

§. 40.

Qui curam animæ habet, habitum præstandi officia aliis acquirendi studet. Etenim qui curam animæ habet, in promovendo perfectione animæ omnem diligentiam adhibet (§. 139. part. 4. Eth.), consequenter nihil eorum omittit, quæ ad perfectionem animæ pertinent (§. 751. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum habitus præstandi officia aliis ad perfectionem animæ pertineat (§. 35.); qui curam animæ habet, habitum præstandi officia aliis acquirendi studet.

Supponimus utique cognitum, quod habitus præstandi officia aliis ad perfectionem hominis pertineat, cum incognitum appeteri nequeamus (§. 148. part. 2. Eth.). Quæ autem in anterioribus demonstrata sunt, tanquam cognita recte supponi-

ponimus. Cum lex naturæ urgeat perfectionem nostram (§. 152. part. 1. *Phil. præf. univ.*); qui ad virtutem colendam animum appellit, ante omnia operam dare debet, ut perfectionem hominis cognoscat ac intime perspiciat. Quodsi ea cognoveris, quæ de perfectione hominis in operibus nostris passim demonstravimus & uberius explicavimus; nihil eorum ignorare poteris, quæ ad intimiorem ejusdem cognitionem spectant. Cura vero animæ ea est, quam in perfectionem animæ accidentalem conferre debemus (§. 134. part. 4. *Etb.*), naturalis enim homini per se inest, nec demum acquirenda. Hinc jam apparet, quomodo præparatio ad praxin officiorum erga alios a cura animæ dependeat, quod hæc ipsa hominem impellat ad istam præparationem, quod autem ex adverso vix ac ne vix quidem eam persuadere datur curam animæ negligenti.

§. 41.

*Quod idem
conveniat adbitum præstandi officia aliis acquirat. Qui enim vitæ perfectæ vitam perfectam adspiranti.*

Qui ad vitam perfectam adspirat, operam dare tenetur, ut habeat adbitum præstandi officia aliis acquirat. Qui enim vitæ perfectæ studet, actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur (§. 17. part. 2. *Phil. præf. univ.*). Quoniam itaque lex naturæ urget officia erga alios (§. 226. 223. part. 1. *Phil. præf. univ.*); nullam quoque prætermittit occasionem, qua aliis officium quoddam præstare potest. Quodsi ergo quis ad vitam perfectam adspirat, operam dare tenetur, ut habitum præstandi officia aliis acquirat.

Dudum ostendimus, qui vitam perfectam vivere studet, eum in omnibus actionibus suis aliorum quoque perfectionem intendere debere (§. 34. part. 2. *Phil. præf. univ.*). Jam vero officia erga alios in actionibus istis consistunt, quibus aliorum perfectio promovetur (§. 222. 223. part. 1. *Phil. præf. univ.*). Quamobrem abunde patet, absque habitu præstandi officia aliis vitam perfectam concipi non posse. Oppido igitur

igitur falluntur, qui sibi persuadent, illum demum vitam perfectam vivere posse, qui sibi tantummodo vivit omni commercio cum aliis hominibus procul remotus.

•CAPUT II.

De Amore & Dilectione aliorum.

§. 42.

Qui alterum amare vult, seipsum amet necesse est. Alterum Quod amor enim amare debemus tanquam nos ipsos (§. 619. aliorum part. 1. Jur. nat.), ideoque amor alterius metiendus amorem sui est ex amore sui: quod cum fieri non possit, nisi quis seipsum supponat. amet, ut amoris sui sibi conscius notionem ejus habeat (§. 31. 34. Log.), qui alterum amare vult, seipsum amet necesse est.

Lex naturæ præcipit, ut unusquisque alterum amet tanquam seipsum (§. 619. part. 1. Jur. nat.), consequenter amorem sui, qui homini naturalis est (§. 45. part. 4. Eth.), supponit. Quamvis vero hic naturalis sit, ut de eo acquirendo minime solliciti esse debeamus, intellectus tamen eundem regat necesse est, bona vera ab apparentibus veraque mala a malis apparentibus dividendo (§. 47. part. 4. Eth.), ne scilicet affectus exorbiret. Qua de causâ amor proprius in ordinatum atque inordinatum dividitur, tuncque rationalis dicitur (not. §. 607. part. 1. Jur. nat.). Quodsi ergo amor alterius a rectitudine deficere non debet, necesse est ut amor sui sit ordinatus & rationalis, ideoque ad legem naturæ tanquam normam exigatur. Si amor sui fuerit inordinatus, qui alterum amat tanquam seipsum, obligationi naturali minime satisfaciit, quin potius amore inordinato impellitur ad faciendum alteri, quod facere non debebat, aut ad non faciendum, quod facere debebat. Vide, quæ de amore sui rationali &

ordinato annotavimus (*not. §. 50. part. 4. Eth.*). Ceterum hæc probe notanda sunt, ne ex amore sui vitium contrahat amor alterius. Videmus indies, homines amare sui similes, ut ideo in proverbium abierit, similem simili gaudere, & pro certo habetur, ex socio nosci, qui ex se non cognoscitur. Amant hi alios eandem ob causam, ob quam seipsos amant. Ita, si quis commendat hominem profanum, religionis ac virtutis audacem contemptorem, & fortunas ejus amplificare studet, quamvis ipse videri velit divinæ religionis & veræ virtutis cultor, profanitatem tamen suam prodit. Placet ipsi homo profanus, quia ipse profanus est, alterumque amat eandem ob causam, ob quam amat seipsum (§. 649. *Psych. empir.*). Similiter videmus hominem sceleratum amare sceleris ejusdem socium. Quando in Moralibus de amore sermo est, amor non intelligitur nisi rationalis & ordinatus: neque enim commendari potest, quod a virtutis tramite abducit ac vitiorum fomes est. Quando amor ordinatur & rationi conformis efficitur, appetitus sensitivus, in quo residet (§. 603. *Psych. empir.*), recto intellectus usu ad consensum cum rationali reducitur (*not. §. 607. part. 1. Jur. nat. & not. §. 50. part. 4. Eth.*), quemadmodum lege naturali præcipitur (§. 267. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 43.

De notione

Qui alios amare vult, felicitatis veræ notionem distinctam habere debet. Cum enim amor consistat in dispositione animæ ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate (§. 633. *Psych. empir.*); qui alios amare vult, animum suum disponere debet, ut voluptatem percipiat ex aliorum felicitate. Quoniam itaque hoc fieri nequit, nisi constet, quid sit felicitas, quod per se patet, felicitas autem vera differt ab apparente, ut hæc cum illa facile confundatur, nisi differentia fuerit probe perspecta (§. 636. *Psych. empir.*), consequenter

ter

ter nisi utriusque notionem distinctam habeas (§. 80. 88. Log.), qui alios amare vult, felicitatis veræ notionem distinctam habere debet.

Vidimus modo, si alterum amare velimus, amorem esse debere rationalem & ordinatum (*not.* §. 42.): talis autem esse nequit, nisi ad veram felicitatem alterius promovendam tendat (§. 292. *part.* 2. *Eth.*). Apprime igitur opus est, ut cognoscas, in quonam vera felicitas consistat. Intellectus regere debet amorem sui, consequenter etiam amorem alterius ex amore sui metiendum (§. 619. *part.* 1. *Jur. nat.*), si rationalis & ordinatus esse debet (§. 47. *part.* 4. *Eth.*): eundem vero regere nequit, nisi felicitatem veram ab apparente dividere didiceris.

§. 44.

Quoniam qui alios amare vult, felicitatis veræ notionem distinctam habere debet (§. 43.), vera autem felicitas *voluptas ab* est status, quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*), *apparente* & vera voluptas oritur ex vera perfectione, *apparens ex ap-* dividenda, *parente* (§. 514. *Psych. empir.*); *qui alios amare vult, operam & perfectio-* dare debet, *ut veram voluptatem ab apparente dividere & perfectio-* *hominis in-* uem hominis veram intinuis noscere discat, *sibi que caveat necesse est, timius per-* ne statum jucundum cum felicitate confundat (§. 105. 106. *part.* 2. *spicienda.* *Eth.*).

Ducit huc notionum analysis, ut notio fiat adæquata (§. 95. *Log.*), quantum nimirum sufficit ad veram felicitatem satis cognoscendam, ne quid obscuri remaneat. Satis constat, quam multi distinctam satisque adæquatam felicitatis notionem non habeant, ita ut non desint, qui se alios acumine antecellere sibi videntur, statum tamen jucundum cum felicitate confundunt & genuina Philosophiæ moralis fundamenta subvertunt. Quamobrem nec est, quod miremur, si amorem tam
sui,

sui, quam aliorum intra cancellos suos minime contineri indies observamus. Nihil hic præcipimus, nisi quod ex operibus nostris addisci potest.

§. 45.

*An homo ex
perfectiōe
alterius vo-
luptatem
percipiat.*

Homo ex perfectiōe alterius voluptatem percipit, nisi fuerint rationes particulares, quæ eandem supprimunt, aut affectus contrarios concitant. Homini naturale esse, ut voluptatem percipiat, quoties perfectiōis cujusdam sibi conscius est, experientiæ consentaneum est (§. 512. *Psych. empir.*). Ipsa quoque experientia loquitur, animum nostrum voluptate quadam demulceri, quando perfectiōem quandam alterius intuemur. Ita nobis placet homo formosus ob formæ elegantiam, quem nobis prorsus ignotum prima vice conspiciamus. Perfectiō igitur, quæ nobis videtur, voluptatis causa est, non attento subjecto, vel objecto, cui inhaeret. Enimvero quoniam plures dantur rationes, ob quas aliis invidemus perfectiōes, quibus gaudent, ideo contingit, ut voluptas ista vel supprimatur, vel affectus contrarii concitentur, qui prædominantur, sicque voluptas arceatur, quæ illis absentibus oriretur. Quamobrem homo ex perfectiōe alterius voluptatem percipit, nisi fuerint rationes particulares, quæ eandem supprimunt, aut affectus contrarios concitant.

Cartesiani, qui ex verbis magistri potius, quam ex rebus ipsis sapere malunt, voluptatis perceptionem ad conscientiam perfectiōis propriæ restringunt, propterea quod is ait, totam nostram voluptatem positam esse tantum in perfectiōis cujusdam nostræ conscientia (*not. §. 511. Psych. empir.*). Videntes igitur nos voluptatem percipere ex perfectiōe rerum inanimatarum, veluti similitudinem imaginis, motum indicis horologii tempus accurate indigantis, adificii venustatem voluptatem in se concitare, id fieri persuadere aliis volunt,

volunt, quod voluptas ideo oriatur, quatenus nobis consci sumus, nos perfectionem rerum istarum agnoscere posse, consequenter perfectionis nostræ, quæ in aptitudine perfectionem rerum aliarum cognoscendi consistat. Quam parum vero ad speciem composita sit hæc ratio, obvium est. Ponamus te videre hominem, quem forma eximia commendat, ut eam cognoscas, nonnisi visu opus est. Ecquis vero sibi persuadebit, hominem ob formam pulchram tibi ideo placere, quod tibi conscius sis, te pollere visu, ut eam conspiciere possis? Quodsi excipias attendendum esse acumen, quo formositatem a deformitate discernere vales, valde vereor, ne circulum vitiosum committas. Vides hominem eximie formæ, vides alium deformem. Ille placet, ejus ideo forma voluptatem concitat, hic displicet, ejusque ideo deformitas molestiam creat, aut formæ saltem carentia neutri locum facit. Nonne igitur ratio est, cur formositatem deformitati præferas, quia illa voluptatis, hæc tædii creatrix est? Quodsi formositas non esset per se apta ad producendam voluptatem, nec deformitas ad concitandam molestiam, a comparatione formosi cum deformi desisteres, neutra attentionem tuam in se traheret. Sed non opus est his ambagibus. Nonne enim perinde perfectioni tuæ tribuendum est, quod imperfectionem rei agnoscere possis, quam quod perfectionem perspicias? Quidni ergo etiam voluptatem percipis, si imperfectionem intueris, propterea quod tibi conscius es perfectionis tuæ, vi cujus illam agnoscere vales? Et quis, quæso, concedet, molestiam ex eo oriri, quod tibi conscius es imperfectionis cujusdam tuæ, quando res quædam displicet? Ast nolumus hisce diutius immorari, cum opinio ista omni philosophiæ morali adversetur. Quodsi enim perfectio aliena voluptatem concitare nequit, nec voluptatem percipere potes ex perfectione Dei: in quo cum consistat amor Dei (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*); amor Dei erit impossibilis, nec tibi placere poterit Deus, sed tu tibi placebis, quod Dei perfectionem agnoscere vales (§. 542. *Psych. empir.*). Deo igitur de-

(*Wolffii Ethicæ Pars V.*)

H

lectari

lectari idem erit ac delectari seipso. Er eodem modo fieri nequit, ut re ulla delectetur homo, nisi seipso, quoniam voluptas nunquam concitatur, nisi quatenus perfectionis suæ sibi conscius es, dum intuetur perfectionem alienam.

§. 46.

Stimulus naturalis ad promovendam perfectionem alterius.

Quoniam homo ex perfectione alterius voluptatem percipit, nisi fuerint rationes particulares, quæ eandem supprimunt, aut affectus contrarios concitant (§. 45.), nil vero appetit, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit (§. 156. part. 2. Eth.); *voluptas ex perfectione alterius percipienda stimulus naturalis est ad eam promovendam, consequenter vitio depravatæ voluntatis stimulo isti vis detrahatur.*

Cum in parte secunda de voluntatis emendatione ageremus, satis ostendimus, naturam homini indidisse stimulos ad excitandum appetitum & aversionem, ut actus sint naturæ humanæ convenientes. Atque hi ipsi stimuli sunt idem in anima, quod elater in horologio. Vidimus ergo etiam, quod depravatæ voluntatis vitio iisdem vis detrahatur, quam per se habent. Quemadmodum absque elatere nullus concipitur in horologio motus; ita quoque anima absque istis stimulis ad actiones omnes foret inepta. Natura igitur non minus indidit animæ humanæ stimulum ad perfectionem aliorum promovendam, quam ad propriam, quatenus nimirum ex perfectione alterius non minus voluptatem percipimus, quam ex propria. Enimvero qui novit, quomodo voluntas corrumpatur (§. 12. & seqq. part. 2. Eth.); is quoque intelliget, quomodo vitio depravatæ voluntatis voluptati ex alterius perfectione perceptæ vis stimulandi detrahatur, quamvis qui penitus hoc perspicere voluerit affectuum quoque genesin & tendentiam in parte secunda Ethicæ prolixè explicatam atque omne vitiorum genus, quæ in ceteris partibus exponuntur, cognoscere teneatur. Etenim hæc omnia ad deprava-

pravationem voluntatis pertinent & pro datis circumstantiis stimulo isti adversantur. Hæc probe notanda sunt, ne quis intempestive in dubitationem, aut controversiam adducere audeat, quæ de stimulo naturali ad promovendam perfectionem aliorum diximus. Ex iis autem, quæ diximus, abunde patet, non cujusvis esse observare modum, quo in dato casu stimulo isti vis detrahatur.

§. 47.

Quoniam appetitus hominis naturaliter tendit ad conservationem & perfectionem aliorum (§. 81. part. 2. Eth.), terminatione voluptas vero ex aliorum perfectione percipienda stimulus voluntatis est ad eam promovendam (§. 46.); si in casu dato voluntas de ad aliorum terminanda ad perfectionem alterius promovendam, ea tanquam ipsi perfectionem inexistens consideranda & perpendenda. Quoniam vero ex per-promoven-
fectione alterius voluptas non percipitur, si fuerint ratio-dam obser-
nes particulares, quæ eandem supprimunt, aut affectus vanda.
contrarios concitant (§. 45.), ut vitio depravatæ voluntatis
stimulo ad perfectionem aliorum promovendam vis detraha-
tur (§. 46.); omnem mentis aciem in perfectionem aliorum promo-
vendam ita intendere debemus, ut a rationibus aliis, quæ mentem
subire poterant, ea abducatur, & voluntas depravata emendanda.

Quando propria perfectio voluptatem concitat, & ea ap-
petitum stimulat, ut voluntatem ad eam consequendam de-
terminemus; eandem consideramus tanquam nobis inexisten-
tem, perpendentes nimirum, quales simus futuri, aut qua-
lis futurus sit status noster, si eam perfectionem, vel id,
quod nos, aut statum nostrum perficit, consecuti fuerimus.
Eodem igitur modo consideranda quoque est perfectio alte-
rius, si voluptas inde percepta stimulus esse debet, ut deter-
minetur voluntas ad eam promovendam. Attentionem ita
intendi posse; ut aliorum, quæ sensus feriunt, consequenter

multo magis eorum, quæ saltem imaginamur (§. 96. *Pfych. empir.* & §. 367. *Pfych. rat.*), vix ac ne vix quidem nobis consciî simus, indubia experientia constat. Ostendimus quoque, quomodo attentionem perficere possimus (§. 41. 42. *part. 1. Eth.*) & demonstravimus necessitatem afferendi sufficientem attentionem ad actiones nostras in praxi morali (§. 46. *part. 1. Eth.*). Nec minus in parte secunda Ethicæ prolixè ostendimus, quomodo voluntas perficiatur, quomodo præventur ejus depravatio & quomodo depravata emendetur. Taceo, quæ de iis demonstravimus, quæ requiruntur, ut attentionem sufficientem ad objectum aliquod adferre adsuescamus (§. 48. & *seqq. part. 1. Eth.*). Nihil itaque hic præcipitur, quod non sit certum, nec fieri possit. Si objicias, ea nimis ardua esse; ad hanc objectionem jam aliquoties respondimus, ut alibi dicta non sint repetenda.

§. 48.

Quomodo amor alterius concitatur & voluntas ad perfectionem ejus promovendam determinatur. Si perfectionem alterius a nobis promovendam spectemus tanquam eidem inexistentem, amor concitatur & voluntas ad eam promotam percipimus, nisi fuerint rationes particulares, quæ eandem suppressunt, aut affectus contrarios concitant (§. 45.). perfectionem quas hic abesse, aut saltem non attendi (§. 47.), supponimus. Quod si ergo perfectionem a nobis promovendam tanquam alteri inexistentem consideremus, in eo prævidemus quod nobis placet (§. 152. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum amor concitatur, si quid in altero observemus quod nobis placet (§. 648. *Pfych. empir.*); si perfectionem alterius a nobis promovendam spectemus tanquam eidem inexistentem, amor concitatur. *Quod erat unum.*

Enimvero amor tendit ad promovendam felicitatem alterius (§. 292. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum amor concitatur,

citetur, si perfectionem alterius a nobis promovendam spectemus tanquam eidem inexistentem *per demonstrata n. 1.* nos vero felicitatem alterius promovere certi sumus, quando ejus perfectionem promovemus (§. 511. 638. *Psych. empir.*); si perfectionem alterius a nobis promovendam spectemus tanquam eidem inexistentem, voluntas ad eam promovendam determinatur. *Quod erat alterum.*

Propositio præsens magni momenti est in praxi morali & multis dogmatis moralibus lucem affundit. Patet hinc modus concitandi amorem universalem omnium hominum, quatenus nobis repræsentare possumus hominem in genere tanquam in hac vel ista perfectione acquirenda ope, vel consilio nostro indigentem. Patet quoque modus concitandi amorem hominis cujuscunque officium quoddam a te petentis, aut oblata occasione officium cuidam ultro præstandi. Modus enim concitandi amorem ejus, cui officium præstandum, generalis est, quam præscribit propositio præsens. Quodsi hunc ipsum modum curatius consideres simulque perpendas, quæ in præcedentibus modo demonstravimus (§. 45. & seqq.); penitus inspicies possibilitatem amoris universalis hominum quorumcunque, qua inspecta manifestum est, amorem universalem omnium ex amore sui metiendum naturæ humanæ convenire, & ipsam naturam hominem ad officia humanitatis obligare, quatenus per se sunt appetibiles actiones ad perfectionem aliorum atque status eorundem tendentes perinde ac quæ tendunt ad perfectionem nostram, ita ut & illa appetantur, quatenus ex iis voluptatem percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*). Patet quoque amorem istum universalem, quatenus natura nos ad eundem obligat, esse purum, minime autem interessatum, neque enim aliis nos præbemus utiles, ut nobis vicissim sint utiles, sed prompte inservimus aliis, etiamsi nihil ab iis speremus, nec sperare possumus. Immo hoc modo liquet, quomodo fieri possit, ut officia præstentur alteri ea sola de causa, quia homo est, & cur inhumanum sit utili-

tatis suæ causa nocere alteri, & sicuti contra naturam est odisse hominem, ita quoque contra rationem esse neglectum amb-
ris. Qui negant, homini naturale esse, ut ex perfectione
alterius voluptatem percipiat, veritatis eorum, quæ modo
diximus, convinci nequeunt. Plurimum autem refert, ut
ejusdem convincamur, ne amoris universali sua detrahatur
pulchritudo, nec stabilitas ejus vacillet. Quod ea vulgo
non agnoscat, defectui rationis satis excusæ tribuendum.
Consideranda hic sunt, quæ de actionibus per se appetibili-
bus demonstrata sunt (§. 96. & seqq. part. 1. Phil. pract. univ.)
& quomodo inde deducatur naturalis ad easdem obligatio (§.
127. part. 1. Phil. pract. univ.), probe perpendendum, ob-
servatis iis, quæ de analysi demonstrationum ostendimus (§.
992. Log.). At quot, quæso, sunt, qui veritatis amore du-
cuntur, & rationis culturam curæ cordique habent, quemad-
modum fieri debet, si veritas intimius perspicienda.

§. 49.

*De amore
universali
ingignendo
& volunta-
te ad perfe-
ctionem alio-
rum promo-
vendam de-
terminabili
efficiendo.*

Quoniam amor concitatur & voluntas ad promoven-
dam perfectionem alterius determinatur, si perfectionem al-
terius a nobis promovendam spectamus tanquam eidem in-
existente (§. 48.), ad amorem universalem ingignendum & de-
terminabilem efficiendam voluntatem ad aliorum perfectionem promo-
vendam plurimum confert, si hominem in genere spectemus instar in-
dividui vagi omni perfectionum genere excellentis & mutato schema-
te tanquam capace perfectionis opera nostra promovenda.

Non diffiteor, medium hoc ingignendi amorem universalem & voluntatem determinabilem efficiendi ad promovendam perfectionem aliorum fore difficile plerisque, propterea quod rationes variae, quibus voluntas a prima ætate depravata, tacite influunt in appetitum & aversionem, nec in prima statim ætate ad istiusmodi considerationes animus disponitur: removenda enim sunt impedimenta, quibus tanto diffi-

cilius

cilius resistitur, quod ob latebras & recessus in animis hominum non advertantur. Quamobrem ut difficultas ista tollatur, gradatim progrediendum. Nimirum primo cognoscendæ sunt perfectiones, quarum homines sunt capaces, & in se considerandæ, ut earum perceptio voluptatem conciter, atque recordatio voluptatis memoriam conjunctam habeat. Deinde eadem spectandæ sunt tanquam nobis inexistentes, & attendendæ commotiones animi, quas observare datur, quando perpendimus, qualis foret status noster, si perfectionibus istis gauderemus. Et ita deum progrediendum ad ea, quæ in propositione præsentæ præcipiuntur. Plurimum vero conducit, si quoque perfectiones aliorum cognoscere studeamus, easque ad nos referamus perpendentes, qualis sit futurus status noster, si iisdem ornati essemus. Nullum enim dubium est fore, ut status isti præteriti tacite influant in præsentis considerationes, quibus amor universalis ingignendus & voluntas ad perfectionem aliorum promovendam determinabilis efficienda.

§. 50.

Qui homines omnes amat, is, si in potestate sua esset, omnes Qualis sit redderet felices. Etenim amor tendit ad promovendam felicitatem amati (§. 292. part. 2. Eth.). Quodsi ergo quis omnes *mines omnes* homines amet, amor universalis tender ad promovendam *amantis.* felicitatem hominum omnium. Quamobrem quod non actu eandem promoveat, defectus virium in causa est. Quodsi ergo in potestate ipsius esset felicitatem omnium promoveri, *felices omnes redderet.*

Cum dubitandum non sit, quin dentur homines amoris universalis omnium hominum minime expertes; nulli quoque dubitamus, quin eum in se experiantur animum, ut velent homines omnes reddere felices, si quidem hoc fieri posset. Quamvis itaque desint vires, non tamen deficit voluntas.

tas. Animus iste signum minime fallax est amoris universalis, quam urget lex naturæ (§. 619. part. 1. Jur. nat.), quem admodum ex adverso ejus absentia defectum ipsius arguit.

§. 51.

Quod detestetur facta felicitati aliorum adversa.

Quoniam qui homines omnes amat, omnes redderet felices, si in potestate sua esset (§. 50.); facta omnia, quæ felicitati hominum adversantur, odio habet ac detestatur, etiamsi se minime tangerent.

Est etiam hoc signum amoris universalis, quod maxime conspicuum est in iis casibus, in quibus homines nobis sunt prorsus ignoti, ne quidem facie noti, vel etiam dudum mortui, quos aliorum malitia effecit infelices. Et quoniam subinde odium istud sese exerit etiam in animis hominum, qui ipsimet aliorum felicitatem parum curant; inde haud obscure colligitur, amorem universalem homini esse naturalem, vitio autem depravatæ voluntatis suppressi, ut careat effectu.

§. 52.

Quando amans alterum diligat.

Si amor alterius ab intellectu regitur, eundem diligimus & contra. Etenim amor tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292. part. 2. Eth.). Quamobrem cum bona nonnisi vera hominem reddant felicem (§. 402. part. 1. Phil. pract. univ.), si vero affectus ab intellectu reguntur, iidem ad verum bonum obtinendum & verum malum depellendum tendunt (§. 528. part. 2. Eth.); si amor alterius ab intellectu regitur, ad promovendam veram felicitatem alterius & depellendam infelicitatem veram tendit, consequenter amans omni studio id agit, ut alter sit felix, ac caver, ne fiat infelix. Enimvero qui omni studio id agit, ut alter sit felix, arque caver, ne fiat infelix, eum amat (§. 617.

(§. 617. part. 1. Jur. nat.). Quodsi ergo amor alterius ab intellectu regitur, eundem diligimus. *Quod erat unum.*

Ex adverso si quis alterum diligit, omni studio id agit, ut is sit felix, ac caver, ne fiat infelix (§. 617. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum nihil appetamus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156. part. 2. Eth.); qui alterum diligit, ex felicitate ejus voluptatem percipit. Enimvero qui voluptatem percipit ex alterius felicitate eundem amat (§. 633. Psych. empir.). Quodsi ergo eundem diligimus, eundem amamus. Quoniam vero felix non est, nisi qui vera felicitate fruitur (§. 636. Psych. empir.), consequenter qui veris bonis gaudet (§. 402. part. 1. Phil. pract. univ.); si alterum diligimus, amor in adeptionem boni veri & depulsionem mali veri dirigitur. Quamobrem cum intellectus regat amorem, si in adeptionem boni veri & depulsionem mali veri eundem dirigit (§. 528. part. 2. Eth.); si alterum diligimus, amor ab intellectu regitur. *Quod erat alterum.*

Sæpius jam monuimus, id quod etiam per se facile intelligi poterat, nos in Moralibus vocabula non accipere de eo, quod apparet, aut falsa opinione vulgi pro eo habetur, quod non est, sed de eo, quod esse debet. Ita felicem non dicimus, qui sibi vel aliis videtur, sed qui revera est, nec diligere dicimus alterum, qui sibi videtur ipsum diligere, sed qui revera diligit. In definitione igitur dilectionis (§. 617. part. 1. Jur. nat.), vera supponitur felicitas, quemadmodum in definitione felicitatis vera voluptas (§. 636. Psych. empir.). In Moralibus notionibus rerum sese insinuant errores, ut falsa specie nobis imponant, nisi satis circumspēcti fuerimus. Erimus autem circumspēcti, si Juris naturæ scientia instructi simus, ne in notionibus moralibus admittantur, nisi consentientia. Et quoniam Jus naturæ ex ipsa essentia &

(*Wolfii Ethica Pars V.*)

natura humana derivatur; notiones quoque rerum moralium naturæ humanæ consentientes esse debent: id quod in Ethica demonstratur, ut possibilitas obligationis naturalis per ipsam naturam humanam intelligatur. Sane si per naturam humanam possibile non esset, hoc est, nisi usu facultatum animæ fieri posset, ut alios diligeremus tanquam nos ipsos; ne quidem per miraculum effici poterat, ut alios diligeremus, cum miraculum supponat possibilitatem istiusmodi mutationis in anima, in qua consistit (§. 72. *Psych. rat.*), nec omnipotentia Deo competens (§. 349. *part. 1. Theol. nat.*), extendatur ultra id, quod possibile (§. 344-347. *part. 1. Theol. nat.*). Quemadmodum in Jure naturæ obligationem naturalem & ea, ad quæ homo obligatur, ex ipsa essentia & natura humana derivatur; ita in Ethica demonstrandum, qualis facultatum animæ usus requiratur, ut obligationi isti satisficiamus ea facientes, quæ lex naturæ præcipit, & omittentes, quæ prohibet, & quomodo omnium facultatum consentiens usus acquiratur, qualis ad rectitudinem actionis requiritur. Atque ita Ethica nos ducit ad exactam imperfectionis nostræ noscentiam, & promovet studium sese continuo magis magisque perficiendi. Ostendimus hominem seipsum diligere, si amor sui ab intellectu regitur (§. 49. *part. 4. Eth.*). Quoniam non minus dilectionem aliorum ex dilectione sui (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), quam amorem aliorum ex amore sui metiri debemus (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*); exinde quoque patet, si alios diligere velimus, amorem aliorum ab intellectu regendum esse. Et quia amor aliorum supponit amorem sui (§. 42.); qui amorem sui vero intellectus usu regere didicit, idem quoque ignorare nequit, quomodo eodem regendus sit amor aliorum, & ubi amorem sui usu intellectus regere adsuverit, eodem quoque reget amorem aliorum. Atque ita patet, quomodo amor sui influat in amorem aliorum & dilectio sui in dilectionem aliorum, & quomodo amor & dilectio sui faciliat amorem & dilectionem aliorum. Quamvis itaque arduum & difficile videatur amare hominem
alium

alium quemcunque; difficultatem tamen istam plurimum imminuit. amor sui rationalis & ordinatus, qui parit dilectionem sui (§. 49. *part. 4. Eth.*), cum tunc non opus sit ut peculiaribus exercitiis amor aliorum ordinetur & ad rationis normam exigatur, sicque dilectionem aliorum gignat, utpote ex amore sui æstimandus (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 53.

Que ad amorem universalem ingignendum faciunt, media cha- De medio ritatis sunt. Etenim qui homines omnes amat, omnes red-charitatis. deret felices, si in potestate sua esset (§. 50.), atque facta omnia felicitati hominum adversa odio habet & derestatur (§. 51.). Quamobrem si amor universalis ingignitur, hoc stimulo voluntas determinabilis efficitur ad felicitatem hominis cujuscunque promovendam & infelicitatem depellendam, quantum in se est. Quoniam itaque homines omnes diligit, qui hac voluntate præditus est (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), habitus vero diligendi alios tanquam seipsum charitas est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); ut charitatem acquiramus, amor universalis ingignendus. Quæ igitur ad amorem universalem ingignendum faciunt, media charitatis sunt (§. 937. *Ontol.*).

Fieri non potest, ut quis homines diligit in universum omnes, nisi polleat habitu alios diligendi tanquam seipsum, ut, quoties videt hominem indigentem auxilio alieno sive ad bonum quoddam consequendum, sive ad malum depellendum, extemplo voluntas ejus feratur in felicitatem ejus, ita ut vellet auxilium ferre, modo posset, & ubi id in potestate sua deprehendit, ad ferendum quoque paratus sit. In hoc habitu cum charitas consistat (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); qui alios promiscue diligere vult tanquam seipsum, ut charitatem consequatur, operam dare tenetur. Stimulus ad dilectionem amor est, qui in appetitu sensitivo residet, sed intellectus regimine ad consensum cum rationali redigendus (§.

52.) Quod si is abfuerit, appetitus sensitivus erit contrarius rationali, ut, si vel maxime agnoscas, rationi consentaneum esse, si alteri auxilio tuo indigenti te facilem præbeas, rationes tamen, quæ appetitum sensitivum alio trahunt, voluntatem quoque in partem contrariam flectant. Enimvero si amor universalis, qualem exigit lex naturæ, fuerit ingenitus, quæ confuse percepta appetitum sensitivum movent, ea quoque distinctius evoluta voluntatem determinabunt, ita ut appetitus sensitivus atque rationalis eodem tendant. Non igitur opus est, ut alia præscribantur media consequendi charitatem, quam amorem universalem, regimini intellectus subiectum. Immo amor universalis ne quidem concipi potest, nisi qui ab intellectu regitur, ut ad veram felicitatem promovendam & infelicitatem veram depellendam tendat, sicque cum dilectione conspiret. Quamobrem quoque in amore universali ingignendo veram hominis perfectionem promovendam supposuimus (§. 49.), atque ostendimus, quod, qui alterum amare vult, distinctam felicitatis veræ notionem habere debeat, quæ sine voluptate vera ex perfectione vera percipienda (§. 514. *Psych. empir.*) non concipitur (§. 638. *Psych. empir.*). Nihil in hisce difficultatis est, modo terminos, quibus per inconstantiam loquendi promiscue vulgo utimur, amorem nempe, dilectionem & charitatem ad significatum fixum & determinatum reduxeris, quemadmodum a nobis factum.

§. 40.

*De nexu in-
divulso amo-
ris univer-
salis & cha-
ritatis.*

Quoniam quæ ad amorem universalem ingignendum faciunt, media charitatis sunt (§. 53.), consequenter amor universalis & charitas eodem medio acquiruntur; amor quoque universalis & charitas sororio vinculo copulantur.

Nimirum iisdem exercitiis, quibus amor universalis efficitur habitualis, charitas quoque acquiritur, ideoque fieri nequit, ut amor universalis, qualem scilicet exigit lex naturæ, inhæ-

inhæreat appetitui sensitivo, nisi simul charitas insit rationali, seu voluntati. Accedit, quod charitatis rectitudo requirat usum omnium facultatum consentientem, ideoque etiam consensum appetitus sensitivi cum rationali, ut amor universalis indivulso nexu cohæreat charitati.

§. 55.

Qui alios diligere vult, seipsum diligit necesse est. Alterum *Quod dilectionem diligere debemus tanquam nos ipsos* (§. 618. *part. 1. titio aliorum Jur. nat.*), ideoque dilectio alterius merienda ex dilectione *dilectionem* sui: quod cum fieri non possit, nisi quis seipsum diligit, *sui supponit* dilectionis sui sibi conscius notionem ejus habeat (§. 31. *nat. 34 Log.*), qui alios diligere vult, seipsum diligit necesse est.

Lex naturæ præcipit, ut unusquisque alterum diligit tanquam seipsum (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter dilectionem sui supponit, dum dilectionem aliorum præcipit. Qui seipsum diligit, felicitatem suam promovere studet (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem ex seipso discit, in quibusnam se utilem præbere debeat aliis. Experientia satis comprobatur, quod multi existiment se alios diligere, dum statum jucundum cum felicitate vera confundentes eos reddunt infelices. Pertinet huc indulgentia parentum in liberos, qua nervos omnes & mentis, & corporis frangi dudum observavit *Quintilianus*. Amor inordinatus ducit ad eandem, & a dilectione abducit. Quodsi vero in fontem aberrationis inquiras, omne tandem vitium ex defectu dilectionis sui promanare deprehendes. Neque enim fieri potest, ut parentes putent se diligere liberos, nisi sibi persuadeant, se ipsis facere, quod sibi fieri vellent, si eorum essent loco. Non provocamus ad exempla alia, quibus facile evincitur, in dilectione aliorum falli, qui seipsos diligere nondum didicerunt. Cum dilectio supponat amorem, quem intellectus regit (§. 52.); quæ supra annotata sunt de amore sui ab amore alio-

rum præsupposito (*not. §. 42.*), dependentiæ quoque dilectionis aliorum a dilectione sui lucem uberiorem affundunt.

§. 56.

Ex dilectione aliorum movere stude. Qui alios diligit perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet. Qui enim alios diligit, felicitatem eorum promovere studet (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter operam omnem dat, ut eum consequatur statum, quo voluptate vera constanter fruatur (§. 636. *Psych. empir.*). Quamobrem cum ex perfectione vera voluptas vera percipiatur (§. 559. *Psych. empir.*), eademque animus perfundatur, quando nobis ejusdem conscii sumus (§. 511. *Psych. empir.*); qui alios diligit perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet.

Quodsi objicias experientiam contrariari propositioni præfenti, quod videas homines, qui alios diligunt, perfectioni tamen eorum atque status eorundem minime student; idem tenendum est, quod alias monuimus, cum idem objiceretur studio se statumque suum perficiendi ex dilectione sui derivato (*not. §. 58. part. 4. Eth.*). Ignorant nimirum, quid sit dilectio aliorum, propterea quod nesciunt, in quonam vera felicitas consistat. Nascitur dilectio aliorum ex amore, qui ab intellectu regitur (§. 52.), & qui alios amare vult, distinctam felicitatis veræ notionem habere debet, atque dare operam, ut voluptatem veram ab apparente dividere discat, sibi que cavere, ne statum jucundum cum vera felicitate confundat (§. 44. Solent autem homines plerique omnes statum jucundum cum felicitate vera confundere. Quamobrem non est, quod miremur, si qui putent se diligere alios, quamvis de eorum perfectione promovenda parum solliciti sint. Cum statum jucundum æstiment ex voluptate, qua fruuntur (§. 105. *part. 2. Eth.*), sua autem unumquemque trahat voluptas; le alios diligere putant tanquam seipsos, si alios reddant com-
potes

potes voluptatis, quam ipsi magnificiunt. Vides igitur, quomodo error de felicitate dilectionem pervertat, ut de perfectione vera non cogitetur.

§. 57.

Quoniam qui alios diligit, perfectionem eorum atque *Quousque* status eorundem promovere studet (§. 56.), vires autem ho- *extendatur* minis non sunt inexhaustæ, ut omnium perfectioni promo- *studium* vendæ sufficiant, qui alieno auxilio & consilio indigent, quin *istud*. potius admodum limitatæ, ut subinde parum aut nihil ad aliorum perfectionem conferre possis, neque etiam in potestate nostra est efficere, ut alii in se perficiendo auxilio & consilio nostro utantur; *qui alios diligit, perfectionem aliorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur, consequenter dilectioni aliorum minime repugnat, si quis efficere nequit, quod facere maxime vellet, ideoque sufficit, at qui homines in universum omnes diligit tanquam seipsum, promovere vellet perfectionem omnium, si fieri posset, Et occasionem, qua fieri potest, avide arripiat, immo studiose querat.*

Propendet diligentis voluntas in perfectionem omnium hominum, neque ullos admittit limites, sive spectes eos, quorum perfectio promovenda, sive ipsam perfectionem, actus vero, quibus promovenda, limitat curta, quæ nobis est, repellit & aliorum voluntas a nobis cogi nescia, nec imperio nostro subiecta. Nascitur dilectio ex amore (§. 52.); quem admodum itaque qui homines omnes amat, omnes reddere mallet felices, modo in potestate sua esset (§. 50.) & facta omnia felicitati aliorum adversa odio habet atque detestatur (§. 51.); ita quoque qui homines omnes diligit, perfectionem omnium promovere veller, siquidem in potestate sua esset, factaque omnia perfectioni aliorum adversa odit & detestatur. Posita hac voluntate ponuntur quoque actus, quibus

bus aliorum perfectio promovetur, quamprimum occasio offertur: immo cum enixa sit voluntas interveniendi aliis, non demum expectatur, donec occasio sua sponte offeratur, sed impatiens desiderium aliorum perfectionem promovendi diligentem impellit ad occasionem querendam & attentionem excitat, ne forte oblatam præterlabi patiatur. Atque hæc probe ponderanda sunt, ut, qualis sit diligentis animus, intimius perspiciatur. Inde nimirum agnoscimus, quantum in dilectione aliorum, seu charitate profecerimus; ne videamur attigisse metam, a qua procul adhuc remoti sumus: id quod periculosum est. Qui enim in studio charitatis non continuo progreditur, ab eadem facile deficit.

§. 58.

Studium

promovendi det,
perfectiorem
aliorum cha-
ritatis si-
gnum.

Qui perfectionem aliorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur, alios diligit. Etenim qui perfectionem aliorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur, cum ex perfectione vera percipitur voluptas vera (§. 559. *Pfych. empir.*), animus autem voluptate perfundatur, quando nobis perfectionis conscius sumus (§. 511. *Pfych. empir.*), qui perfectionem aliorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur, is ad voluptatem alterius conferre conatur, quicquid in potestate sua est. Enimvero quicquid voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert (§. 638. *Pfych. empir.*). Quamobrem qui alios atque eorum statum pro virili perficere studet, omni studio id agit, ut alii sint felices. Quoniam itaque alterum diligit, qui omni studio id agit, ut sit felix (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); qui perfectionem aliorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur, alios diligit.

Studium itaque promovendi aliorum perfectionem & status eorundem, quantum datur, signum charitatis est. Ne vero

vero quis sibi imponat, necesse est, ut veræ perfectionis notionem distinctam habeat. Ex promptitudine inserviendi aliis, non attenta utilitate inde speranda, colligitur, quantum in charitate profecerimus. Opera charitatis fructus sunt, ex quibus de ea fertur iudicium, quemadmodum boni arboris ex fructibus, quos edit, agnoscitur.

§. 59.

Præstatio omnium officiorum ex charitate fuit. Qui enim al- *De charita-*
terum diligit, perfectionem ejus & status ejusdem promo- *te officiorum*
vere studet, quantum datur (§. 56. 57.). Quamobrem cum *omnium*
lex naturæ præcipiat, ut omnem faciamus facultatum no- *fonte.*
strarum usum, qui ad perficiendum animum, corpus & sta-
tum hominum aliorum & ad arcendum omnem imperfectio-
nem ab eorum anima, corpore & statu requiritur, quate-
nus id absque neglectu officii erga nos ipsos fieri potest (§.
609. part. 1. Jur. nat.), atque in hisce actionibus præstatio
officiorum, quæ debentur aliis, consistat (§. 225. 226. part.
1. Phil. pract. univ.); qui alios diligit, ad officium quodcun-
que alteri præstandum paratus est. Quoniam itaque chari-
tas consistit in habitu alios diligendi, quemadmodum se-
ipsum (§. 620. part. 1. Jur. nat. & §. 321. part. 1. Phil. pract.
univ.); præstatio omnium officiorum ex charitate fuit.

Non absimili modo demonstratur, præstationem omnium
officiorum erga seipsum fluere ex charitate propria, cum qui
seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui promovere
studeat, quantum datur (§. 58. part. 4. Eth.), & lex naturæ
nos obliget ad nos statumque nostrum perficiendum, quantum
datur (§. 152. part. 1. Phil. Pract. univ.), impendendo omnem
facultatum nostrarum usum (§. 173. part. 1. Jur. nat.). Con-
ferantur, quæ annotata sunt, cum influxum charitatis propriæ
in omnem virtutem demonstraremus (not. §. 59. part. 4.
(Wolfii Ethica Pars V.) K Eth.).

Eth.). Qui amorem a charitate non distinguunt, amorem fontem omnium officiorum erga alios esse affirmant: quorum etsi opinio a veritate non prorsus aliena sit, in unum tamen confunduntur, quæ dividenda erant. Nimirum amor stimulus est diligendi alios (*not. §. 53.*), regendus tamen ab intellectu, ut alterum vere diligamus, non vero saltem eum diligere nobis videamur (§. 52.). Dilectio in actu consistit, qui habitum præcedere potest & sequi: charitas vero in habitu. Atque hæc in praxi dividenda sunt, si charitatem acquirere ac continuo perficere velimus. Excitandus ante omnia stimulus dilectionis, ingignendo scilicet amorem universalem, ut per eum voluntas determinabilis efficiatur ad aliorum perfectionem promovendam (§. 48. 49.). Data deinceps occasione inserviendi aliis, officia ipsis præstanda sunt, ut repetito sæpius actu habitus comparetur (§. 430. *Psyb. empir.*), & probe observandum, ne amor exorbitet, ut actus ab omni labe purgetur, consequenter nec habitus aliquam contrahat. Denique continuo exercitio habitus perficiendus (§. 431. *Psyb. empir.*). Hoc demum pacto fieri poterit, ut in charitate indices proficiamus. Quæ hic de charitate dicuntur, ad virtutes ceteras omnes facile transferuntur. Habent enim singulæ motiva, quæ stimuli vice funguntur, nec difficulter ad stimulos naturales reducuntur, si quis nexum veritatum moralium a nobis demonstratarum intimius perspexerit. Habent singulæ actiones lege naturali præceptas, circa quas versantur, nec acquiruntur nisi sæpius repetitis actionibus iisdem.

§. 60.

Cur præpa- Quoniam præstatio omnium officiorum ex charitate fluat
ratio ad pra- (§. 59.), in charitate autem lege naturali præcepta spectan-
xin officio- da venit obligatio naturalis (§. 621. *part. 1. Jur. nat.*), ideo-
rum erga a- que charitas exigit, ut officia aliis præstentur animo satisfac-
lios condu- ciendi obligationi naturali; *qui charitatem consequi studet, ani-*
marum

mum disponere debet ad præstandum officia aliis, ut satisfaciatur obligationi naturali. Quamobrem cum ad praxin officiorum erigitur, erga alios præparemur, si animus disponitur ad officia erga alios præstandum ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisficiamus (§. 1.); quæ de præparatione ad praxin officiorum demonstrata sunt, ad charitatem consequendam faciunt.

Dum ad praxin officiorum erga alios animum præparamus, eo revera tendimus, ut is charitate impleatur. Ea igitur, quæ de præparatione ad praxin officiorum erga alios & de charitate acquirenda demonstrantur, utiliter conjunguntur, si cui curæ cordique fuerit charitas, quemadmodum esse debet. Nec est, quod dubitemus, praxin charitatis fore multo faciliorem, si ea sollicitè observentur, quæ de præparatione illa præcipiuntur. Sed præstat id ipsum in seipso experiri.

§. 61.

Homo seipsum diligere debet propter alios. Quodsi enim a De dilectionis diligere vult, seipsum diligit necesse est (§. 56.). Quod ne sui propterea igitur alios diligere debet (§. 618. part. 1. Jur. nat.), seipsum diligere tenetur, ut obligationi diligendi alios satisfacere possit, ideoque seipsum diligere debet propter alios.

Convenit hoc cum eo, quod supra demonstravimus, nos non nobis solis vivere, sed etiam aliis (§. 19.). Quamobrem hic repetenda sunt, quæ ibidem uberius annotavimus (not. §. cit.). Inprimis autem tenendum est, ad justitiæ universalis praxin pertinere modum, quomodo nos propter alios diligere debeamus. Convenit hoc quoque universæ rerum naturæ: ea enim deprehenditur rerum series in hoc universo, ut unum semper sit propter alterum, nec quicquam existat sui saltem ipsius causa. Huc etiam pertinet, quod determinationi appetitus ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem.

tiplicationem insit determinatio ad inserviendum aliis (§. 39. *part. 2. Eth.*), ita ut natura etiam inscios ducat ad inserviendum aliis, dum in conservationem & perfectionem sui fertur appetitus (*not. §. cit.*), ideoque hominibus nihil magis naturale sit, quam ut unus se utilem præbeat aliis (§. 17.). Quo natura hominem ducit, eo quoque ducere debet ratio, ut rationi convenienter vivat non solum parens necessitati naturæ, cui resistere nequit, sed eidem quoque conformans actiones liberas, de quibus suo arbitrio statuere valet, & quod natura necessarium fecit in voluntarium convertens: quo ipso obtinetur, ut non prosumus aliis propter nos, sed nobis potius propter alios. Ut hæc rectius intelligantur, denotus exemplum. Qui certum vitæ genus eligit, ut acquirat ea, quibus ipsemet indiget, natura huc ducitur, ut, dum sibi prodesse vult, prosit etiam aliis, qui ipsius opera & labore indigent (*not. §. 40. part. 2. Eth.*). Natura invitum ducit: aut si agnoscat, se non sibi vivere, sed etiam aliis, labore suo aliorum utilitatem intendit, ita ut eodem fungeretur, etiamsi eundem non urgeret propria indigentia, nec commendaret utilitas propria, consequenter utilitatem aliorum primario, non vero secundario intenderet, si rationis iudicio standum esset (§. 619. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Atque ita patet, quomodo necessarium vertatur in voluntarium, ut, quod erat necessitatis, jam sit virtutis, fructus nimirum charitatis. Puto hoc modo quoque intelligi, quomodo nemo quod suum est, sed quod alterius querere debeat, 1 Cor. X, 24. Vulgo laudi ducitur, si quis instar candelæ accensæ aliis inserviendo consumatur, vires nimirum suas impendens in utilitatem aliorum; aut non agnoscitur, id esse virtutis, nec sine eo charitatem ab omni labe immunem subsistere posse. Plurimum itaque refert, ut propositio præsens satis intelligatur, atque dilectio sui tanquam homini naturalis in dilectionem aliorum vertatur: ita nimirum dilectio quoque sui, quæ naturalis saltem videbatur, abit in officium, quale esse desinit, si dilectio aliorum ab ea dividatur. Nisi enim nos diligamus,

quem-

quemadmodum lex naturæ præscribit, dilectio quoque sui officii nomen minime meretur (§. 225. *part. 1. Phil. præf. univ.*).

§. 62.

Quoniam homo seipsum diligere debet propter alios *Quomodo* (§. 61.), habitus autem se diligendi charitas sui (§. 51. *charitas sui part. 4. Eth.*), & habitus diligendi alios tanquam seipsum & aliorum charitas aliorum est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); si nos diligit in unam vir-
tus propter alios, charitas sui cum charitate aliorum coalescit, ut utem coale-
scent.

Charitas sui & aliorum non spectantur tanquam partes unius ejusdemque virtutis, sed tanquam una virtus, quatenus actus se statumque suum perficiendi, qui charitatis sui est (§. 58. 51. *part. 4. Eth.*), continet intentionem aliorum perfectionem atque perfectionem status eorundem promovendi, ut absque ea actus charitatis sui dici nequeat, deficiente nimium necessario quodam requisito. Qui seipsum diligit propter alios, non solum simul satisfacit obligationi, qua sibi & qua aliis tenetur, verum ipsi obligationi, qua sibi tenetur, inest obligatio, qua tenetur aliis, inseparabiliter, ita ut priori satisfacisse non intelligatur, nisi simul satisfaciatur posteriori. Utraque igitur obligatio in unum coalescit. Hæc probe perpendenda sunt, si charitatem sui recte intelligere velis. Ceterum notandum est, charitatem aliorum stylo scripturæ a Theologis dici charitatem proximi, sicuti amor & dilectio aliorum amor & dilectio proximi appellatur, quamvis sermone vago ipsa charitas amor quoque proximi dicatur. Differentiam vero, quæ attendenda venit, si a vago loquendi usu recedere vuleris, quemadmodum in disciplinis debemus, methodo accurata usi, alias jam exposuimus (*not. §. 51. part. 4. Eth.*).

*De dilectio-
ne aliorum
propter
Deum.*

Homo alium quemcunque diligere tanquam seipsum debet propter Deum. Qui enim alium quemcunque diligit tanquam seipsum, cum in habitu alios tanquam seipsum diligendi consistat charitas (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), charitate pollet. Quoniam itaque ex charitate præstatio omnium officiorum fuit (§. 59.), habitu præstandi officia quævis aliis gaudet. Enimvero habitus hic hominem Deo assimilât (§. 38.), quatenus nimirum bonitatem Dei repræsentat (*not. §. cit.*), consequenter homo alium quemcunque diligens tanquam seipsum gloriam Dei manifestat (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam itaque a Deo conditus, ut gloriam ipsius promoveat (§. 115. *part. 3. Eth.*), Deusque non minus vult, ut homo actiones suas liberas ad manifestationem gloriæ divinæ dirigat (§. 918. *part. 1. Theol. nat.*), quam ut alios diligit tanquam seipsum (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), ac mundum ideo condidit, ut gloria sua manifestetur (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*); homo diligere debet alium quemcunque tanquam seipsum, ut ad finem universi a Deo intentum conferat, quicquid in potestate sua est. Atque ita patet, quod alium quemcunque diligere debeat propter Deum.

Dudum inculcatum fuit, nos proximum, hoc est, hominem quemcunque alium diligere debere propter Deum, ast pauci intelligunt, quid sit dilectio aliorum propter Deum. Quamobrem ostendendum nobis erat, quomodo homines propter Deum diligere possimus. Magnum enim momentum situm est in praxi morali, ut distinctam dilectionis hujus notionem habeamus: fieri enim alias nequit, ut vera sit intentio in diligendis aliis & ut eam perfectionem acquiramus, quam lex naturæ tanquam finem omnium actionum humanarum præscribit (§. 28. *part. 2. Phil. pract. univ.*), conse-

quen-

quenter genus humanum eam felicitatem consequatur, cujus particeps fieri debebat voluntate Dei (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 64.

Dilectio aliorum propter Deum est directio dilectionis eo. *Quid sit dilectionem in finem*, propter quem Deus hoc universum *lectio alio-* ipsumque hominem condidit, nimirum ut homo qua libe- *rum propter* rum agens sit speculum perfectionum divinarum, quemad- *Deum.* modum una cum creaturis ceteris est propter perfectionem essentialiam (§. 798. *part. 1. Theol. nat.*).

Notio dilectionis hominum aliorum derivatur ex demonstratione propositionis præcedentis & cum dilectione sui propter Deum conspirat (§. 54. *part. 4. Eth.*). Quemadmodum itaque falluntur, qui putant, se diligere seipsos propter Deum, si se diligant animo obediendi Deo (*not. §. 54. part. 4. Eth.*); ita etiam falluntur, qui existimant, se homines alios diligere propter Deum, si eos diligant, propterea quod Deus vult. Quamvis enim hominem alium quemcunque diligere debemus tanquam nosmetipsos, ut nos Deo obedientes præbeamus (§. 5.); obedientia tamen debita confundenda non est cum dilectione propter Deum. Quando alios diligimus propter Deum, necesse est ut aliquid faciamus Dei causa, quod spectari potest quasi quædam utilitas, quam Deus a nobis capit, quatenus nimirum ad finem universi conferimus, quicquid in potestate nostra est, instar servi fidelis utilitati domini servientis, ne simus inutilia terræ pondera. Atque ita demum intimius perspicitur, quomodo dilectio universalis omnium hominum cum natura divina atque humana & natura rerum universa cohæreat, modo in systemate veri nominis satis fuerimus versati. Relegenda igitur hic quoque sunt, quæ, cum de pietate ageremus, de directione actionum humanarum ad finem totius universi & de harmonia

nia earundem atque actionum naturæ demonstravimus & uberius explicavimus (§. 118. 120. part. 3. Eth.).

§. 65.

Quod unionem cum Deo supponat.

Quoniam qui alios diligit propter Deum, dilectionem aliorum ad finem totius universi dirigit (§. 64.), Deus autem vult ut actiones liberas ad finem totius universi dirigamus (§. 629. part. 1. Theol. nat.); qui alios diligit propter Deum, ejus voluntas eadem est cum voluntate divina, consequenter cum in hac identitate voluntatis unio cum Deo consistat (§. 287. part. 3. Eth.), *dilectio aliorum propter Deum unionem cum Deo supponit, seu ex unione cum Deo fluit.*

Qui cum Deo unitus est, eadem vult, quæ vult Deus (§. 287. part. 3. Eth.). Vult Deus, ut homines actiones suas omnes, consequenter etiam mutuum dilectionem dirigant ad finem totius universi (§. 629. part. 1. Theol. nat.). Ex unione igitur cum Deo necessario fluit dilectio propter Deum, ita ut unio cum Deo integra subsistere nequeat, nisi hominem quemcumque diligamus propter Deum. Dilectio igitur propter Deum signum est unionis cum Deo. Vide, quæ uberius explicavimus, cum de unione hominis cum Deo ageremus (not. §. 287. part. 3. Eth.).

§. 66.

Nexus dilectionis propter Deum cum dilectione Dei.

Cum dilectio aliorum propter Deum ex unione cum Deo fluat (§. 65.), charitas vero Dei hominem cum Deo unit (§. 288. part. 3. Eth.); *dilectio aliorum propter Deum a charitate Dei dependet* (§. 851. Ontol.), consequenter *qui alios diligere vult propter Deum, idem quoque Deum diligere tenetur.*

Paret itaque, dilectionem aliorum propter Deum & dilectionem Dei indivulso nexu coherere, ita ut deficientis dilectionis Dei signum sit absentia dilectionis propter Deum, ideo-

ideoque multo magis odium hominum aliorum. Qui homines alios non diligit propter Deum, multoque magis qui eos odit, Deum diligere nequit. Fieri equidem potest, ut quis non distinctam notionem dilectionis propter Deum habeat, qui Deum diligit; dilectio tamen aliorum propter Deum tacite inest dilectioni Dei, tumque dilectio aliorum defectu quodam laborat, qui ignorantia debetur, & eam imperfectam reddit, non vero labe quadam inficit.

§. 67.

Similiter quoniam qui alios diligit propter Deum, actio- *De concor-*
nes suas omnes ad finem totius universi dirigit (§. 64.), pius *dia pietatis*
autem in idem eosdem ad eundem finem dirigit (§. 118. *part. 3. Eth.*); *dilectio-*
dilectio aliorum propter Deum cum pietate concordat, & nis aliorum
eam eadem facile copulatur. *propter*
Deum.

Monuimus jam alias, sine dilectione aliorum propter Deum pietatem mancam esse, & ex adverso fieri non posse, ut aliter quam propter Deum amemus alios, si pietatem colamus (*not. §. 57. part. 4. Eth.*). Quodsi ergo quis pius fuerit, ei dilectio aliorum propter Deum non erit difficilis. Quamobrem si eam adhuc difficilem experiamur, id indicio est, quod pietas a perfectione sua procul adhuc absit. Laborat autem hac imperfectione, propterea quod directio actionum ad finem universi ignoratur, aut saltem non perspicitur, quantum satis est. Vide igitur, quæ de eadem alibi diximus (*not. §. 118. part. 3. Eth.*). Pietas dilectionem aliorum ad sublimem gradum elevat, & maximam ei pulchritudinem conciliat, quam non videt nisi qui ex Theologia naturali & parte tertia Ethicæ didicit, quomodo omnia in hoc universo cohæreant & qualis esse debeat homo, ut qua liberum agens sit civis dignus hujus universi. Docebit autem analysis demonstratio- num, quam multa præsupponantur, ut hæc intime perspi- ciantur. Vellem in eo exercerent acumen suum, qui cere- (*Wolfsi Ethica Pars V.*)

ris omnibus oculatiores sibi videntur, si religionem omnem atque virtutem evertere student.

§. 68.

Quid ad finem universi conferat *Qui propter Deum hominem quemcunque alium diligit tanquam seipsum, ad finem totius universi confert, quantum debet. Qui e-*
si conferat **nim propter Deum hominem quemcunque alium diligit dilectio aliorum** *tanquam seipsum, dilectionem aliorum dirigit in finem,*
rum propter Deum. **propter quem Deus hoc universum ipsumque hominem con-**

didit, ut nimirum qua liberum agens sit speculum perfectionum divinarum, quemadmodum una cum creaturis ceteris est propter perfectionem essentialem (§. 64.). Et quoniam perfectionem aliorum promovere studet quantum datur (§. 57.), eos quoque aptos efficere conatur ad representandum perfectionem Dei summam (§. 917. part. 1. Theol. nat.), ut & ipsi fiant perfectionum divinarum speculum (§. 784. part. 1. Theol. nat.). Pater itaque, quod hominem quemcunque alium tanquam seipsum diligens propter Deum ad finem totius universi conferat, quantum potest, consequenter cum Deus velit ut hoc faciat (§. 920. 673. part. 1. Theol. nat.), quantum debet (§. 170. part. 1. Phil. pract. univ.).

Offendimus, hominem quoque seipsum diligere debere propter Deum (§. 53. part. 4. Eth.), quemadmodum propter eundem diligere debet alios (§. 63.), & dum seipsum diligit propter alios (§. 61.), non aliud intendere debet, quam ut & ipse, & alii ad finem universi conferant, quantum possunt ac debent. Nimirum seipsum perficere studet, ut sit aptus ad summam Dei perfectionem representandam (§. 917. part. 1. Theol. nat.), & ad perfectionem aliorum promovendam confert, quantum potest, ut & ipsi aptitudinem istam consequantur. Atque ita officiis tam erga alios, quam erga se ipsum ultimo non intenditur, nisi quod Dei est. Et hoc

demum

demum pacto penitus intelligitur, quomodo homo factus sit propter Deum.

§. 69.

Si quis personam sibi impositam recte gerere velit, seipsum & Dilectio sui alios homines tanquam seipsum diligere debet propter Deum. Quo- & aliorum niam enim homo est creatura Dei (§. 782. part. 1. Theol. nat.), propter ideoque perinde ac creaturæ omnes quoad determinaciones Deum ad essentialia est speculum perfectionum divinarum (§. 795. personam part. 1. Theol. nat.), ut per eas colligi possint perfectiones sibi imposi- divinx (§. 794. part. 1. Theol. nat.); quatenus est creatura Dei tam recte ge- eam quoque perfectionem accidentalem acquirere debet, ut rendam re- qua agens liberum perfectionem Dei summam repræsentet, quixita. seu gloriam ipsius manifestet (§. 917. part. 1. Theol. nat.), con- sequenter actiones suas liberas in finem totius universi diri- gat (§. 629. part. 1. Theol. nat.). Quoniam itaque ad perso- nam homini a Deo impositam etiam pertinet, quod sit crea- tura Dei; si personam suam sibi impositam recte gerere vult, necesse quoque est, ut actiones suas omnes, consequenter omnia officia tam erga seipsum, quam erga alios in finem totius universi dirigat (§. 225. 226. part. 1. Phil. præf. univ.). Enimvero præstatio omnium officiorum ex charitate, conse- quenter ex dilectione sui & aliorum (§. 51. part. 4. Eth. & §. 620. part. 1. Jur. nat.) fuit (§. 59. part. 4. Eth. & §. 59. b.), & si nos ipsos atque alios diligimus propter Deum, offi- cia ista in finem totius universi dirigimus (§. 54. part. 4. Eth. & §. 64. b.). Quamobrem si quis personam sibi impositam recte gerere velit, seipsum & alios homines tanquam seipsum diligere debet propter Deum.

Si quis vivere constituit, quemadmodum se decet, ei mo- tivum est dilectionis sui atque aliorum propter Deum, quod

ea ad personam sibi impositam recte gerendam requiratur. Cum vero pauci perpendant, quamnam persona sibi sit imposita & quamnam gerere debeant, quantumque intersit, ut personam nobis impositam recte geramus; non est quod miremur, quod de ea gerenda parum sint solliciti, consequenter nec permoveantur ad seipsum atque alios propter Deum diligendum, ut personam suam recte gerant. Ad notitiam sui inprimis requiritur, ut modum recte gerendi personam nobis impositam probe cognoscamus (§. 17. part. 4. Eth.). Perperam igitur cognitio rei adeo necessariae negligitur, ad quam a primis ungviculis eramus adducendi.

§. 70.

*Dilectione
aliorum pro-
pter Deum
gloria Dei
per alios
promove-
tur.*

Qui alios diligit propter Deum, per alios quoque gloriam Dei promovere studet. Qui enim alios diligit propter Deum, ad finem universi confert, quantum potest ac debet (§. 68.), consequenter cum finis ultimus universi sit manifestatio gloriæ divinæ (§. 629. part. 1. Theol. nat.), ad gloriam divinam promovendam confert, quantum potest ac debet (§. 1148. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum perfectio hominis consistat in aptitudine manifestandi gloriam divinam (§. 917. part. 1. Theol. nat.), qui vero alterum diligit perfectionem ejus promovere studet (§. 56.); qui alterum diligit propter Deum, per eum quoque gloriam Dei promovere studet.

Qui seipsum diligit, perfectionem sui promovere conatur, quantum datur (§. 58. part. 4. Eth.), & qui alios diligit, perfectionem eorundem promovere studet, quantum in se est (§. 57.): at utrumque fieri potest absque intentione promovendi gloriam Dei. Enimvero si quis seipsum atque alios diligit propter Deum, accedit intentio promovendi per suam atque aliorum perfectionem gloriam Dei, quatenus nimirum homo perfectione accidentali efficitur aptus ad repræsentandum perfectionem Dei summam (§. 917. part. 1. Theol. nat.).

nat.), sicque & diligens, & dilectus evadit speculum perfectionum divinarum (§. 784. *part. 1. Theol. nat.*), quale per essentiam & naturam suam sunt creaturæ omnes (§. 785. *part. 1. Theol. nat.*), ipse etiam homo totumque universum (§. 786. *part. 1. Theol. nat.*). Quemadmodum vero creaturæ rationis minime participes perfectionum divinarum specula sunt, ideoque gloriæ Dei promovendæ inserviunt, etiam si eas non cadat cognitio repræsentationis perfectionum divinarum, cujus sunt participes; ita quoque homo ignorare potest, quod ob perfectionem acquisitam sit speculum perfectionum divinarum, quemadmodum ignorat, quod ob perfectionem naturalem istiusmodi speculum sit. Quando igitur diligens alios propter Deum, per eos quoque gloriam Dei promovere studet, non solum id agit, ut homines alii actiones suas dirigant ad manifestationem gloriæ divinæ eas determinando per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*), verum etiam ut ex accidentali eorum perfectione colligi possint attributa divina, quemadmodum ex essentiali colliguntur (§. 784. *part. 1. Theol. nat.*). Sicuti ergo qui alios amat, omnes homines redderet felices, si in potestate sua esset (§. 50.); ita qui alios diligit propter Deum, perfectionem omnium promovere vellet, si fieri posset, ut essent perfectionum divinarum specula, sicque genus humanum in eo creaturis ceteris assimilaretur, quatenus homines sunt subiecta libere agentia. Quamvis enim Deus agnoscat ex essentia & natura hominum, cui potentia inest perfectio accidentalis acquisitu possibilis; dispositiones tamen naturales, quales revera sint, a nobis non cognoscuntur, nisi quando ad habitum evehuntur, & quo major fuerit habitus acquisiti gradus, eo magis quoque intelligitur, quales sint dispositiones naturales hominis. Qui ad hæc animum non attendunt, dilectionem propter Deum non satis intelligunt, & dilectionem sui atque aliorum ab omni labe immunem minime servant, multo minus in eadem proficiunt, quantum

poterant, nec dignitatem hominis prospiciunt, qua ceteris animantibus præstat.

§. 71.

Quod in dilectione propter Deum non attendatur ullus personarum respectus.

Qui alios diligit propter Deum, hominem omnem diligit, qualiscunque tandem fuerit. Etenim qui alios diligit propter Deum, dilectione aliorum intendit, ut sit speculum perfectionum divinarum qua liberum agens, quemadmodum una cum creaturis ceteris est propter perfectionem essentialem (§. 64.), conferre studens ad finem totius universi, quantum potest ac debet (§. 68.). Quoniam itaque diligens finem hunc consequi potest, qualiscunque tandem fuerit dilectus, cum nullo modo dependeat ab hujus conditione, sed in totum a diligente; qui alios diligit propter Deum, non considerat, qualis sit homo, quem diligit, sed ipsi sufficit esse hominem. Quamobrem hominem omnem diligit, qualiscunque tandem fuerit.

Patet hinc, cur in dilectione non attendatur ullus respectus personarum, & quomodo fieri possit, ne attendatur. Dilectioni satisfacit voluntas, si quis physice vel moraliter impeditur, quo minus agat, quod vult (*not. §. 615. part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque in exercitio dilectionis, quatenus ad actum voluntatis accedit actus externus propter obligationem arctiorem illa universali, quæ promiscue ad homines omnes æque extenditur, ratio prælationis defumatur a persona dilecta, id tamen non impedit, quo minus ab amore ac dilectione universali excludatur omnis personæ respectus & homo ideo diligitur, quia homo est, qualiscunque tandem fuerit. Nemo diffitebitur, in dilectionis exercitio filium præferendum esse homini extraneo. Eo ipso tamen nihil immutatur in voluntate. Manet animus præstandi hominibus in universum omnibus, quod præstas filio, modo id fieri posset. Quoad amorem itaque & dilectionem non distingvis inter filium & ho-

& hominem extraneum; est cum agnoscis, quam curta tibi sit supellex, ut omnibus æque prodesse non possis, filium præfers extraneo, propterea quod arctior obligatio est, qua filio, quam qua extraneo teneris ad ipsum statumque ejus perficiendum. Hæc ponderanda sunt, ne inanes difficultates facessas circa amorem ac dilectionem universalem aliorum, quando inde excluditur omnis personarum respectus. Charitas, quæ in habitu diligendi consistit (§. 620. part. 1. *Jur. nat.*), virtus est: virtus autem omnis æstimanda ex voluntate, non ex actu externo. Quamobrem fieri potest, ut actus externus multis modis restringatur, cum voluntas ab omni restrictione libera sit eamque prorsus respuat. Immo fieri propterea potest, ut actus externus idem sit, qui est virtutis, quamvis a virtute non procedat.

§. 72.

Quoniam qui alios diligit propter Deum, hominem *De medio* omnem diligit, qualiscunque tandem fuerit (§. 71.), *con-diligendi ini-* sequenter sive fuerit amicus, sive inimicus, sive indiffe-*micor.* renti erga ipsum animo (§. 625. 626. 629. part. 1. *Jur. nat.*); *qui alios diligit propter Deum, inimicos etiam suos diligit, conse-* quenter *qui inimicos diligere vult, omnem operam dare debet, ut* *alios diligere discat propter Deum, cumque inimicus nos odio* *prosequatur (§. 626. part. 1. Jur. nat.), qui alios diligit propter* *Deum; eos quoque diligit, qui se oderunt.*

Dilectio inimicorum ardua & difficilis habetur: immo & olim ea fuit gentium communis opinio, & hodiernum animos gentium barbararum occupavit, quasi diligendi sint saltem amici, qui nos diligunt, odio vero habendi inimici, qui nos odio habent. Atque hæc perversa opinio & olim eo usque extensa fuit, & hodiernum a gentibus barbaris extenditur, ut pro inimicis habeantur, qui non in eadem nobiscum societate civili vivunt. Non inquirere jam lubet in

fontem

fontem erroris, quem ex ignorantia Juris naturæ profluxisse deprehender, qui intimius idem perspexerit. Nobis enim sufficit, quod suo loco demonstraverimus, esse utique Juris naturæ, ut etiam inimicum diligamus & amemus tanquam nos ipsos, nequaquam vero oderimus (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*). Monuimus quoque, nos alterum diligere debere, non quia amicus est, sed quia homo est, ut ideo obligatio diligendi, utpote rationem in ipsa natura humana habens, prorsus immutabilis sit (*not. §. cit.*). Quamobrem in præsentī saltem docendum, quomodo fieri possit, ut ipsos etiam inimicos amemus ac diligamus. Nullum igitur præstantius medium reperio, quam dilectionem aliorum propter Deum. Hoc sane modo dilectio inimicorum tacite insinuat̃ animo diligētis, ut is ad eam proclivis efficiatur, etiamsi de ea non cogitet. Quando enim quis alios diligere adfuescit propter Deum, eum init ardor ad finem universi conferendi, quantum in potestate est, ut sit & ipse speculum perfectionum divinarum (§. 68.) & ut efficiantur alii (§. 70.): quod cum subsistat, si inimicum diligamus, eidem vero adversetur, si eundem oderimus, facile agnoscitur, odium inimici non tollere dilectionem. Quamobrem cum alios diligens propter Deum personam sibi impositam recte gerere velit, sine dilectione vero propter Deum recte gerere nequeat (§. 69.); odio quoque inimici ab ejus dilectione se dimoveri minime patitur. Ardor ille ad finem universi conferendi, quicquid in potestate est, vincit odium, immo in ipso ortu extingvit, si forte adhuc suboritur (§. 440. *part. 2. Eth.*). Quando vero adfuescere studemus dilectioni aliorum propter Deum, cum tunc animum nulla subeat cogitatio de amico & inimico, & quamdiu dilectionem aliorum propter Deum in abstracto expendimus, personam diligendam nobis saltem repræsentemus tanquam hominem, creaturam Dei ac partem hujus universi, odium aliorum nullum nobis impedimentum objicit, quod sit removendum, ut dilectioni atque amorī locus relinquatur. Patet itaque, dilectione propter Deum dilectionem inimicorum

eorum facilem reddi. Si quis adhuc dubitet, se dubitare de eo haud difficulter animadvertet, quod nondum expertus est: veniendum igitur in rem præsentem. Quodsi molestum accidat, dubitatio ejus nihil valebit contra demonstrationem, quam dedimus, & contra experientiam eorum, qui dilectioni propter Deum sedulam operam navarunt.

§. 73.

Diligentia inimicorum fovetur obedientia erga Deum. Qui Quomodo enim Deo obedit, prompte facit, quod Deus vult (§. 1164. dilectio ini-part. 1. Jur. nat.), consequenter quod lege naturæ præcipitur micorum fo- (§. 276. part. 1. Phil. præf. univ.). Quamobrem cum lege na-veatur. turali præcipiatur, ut etiam inimicos diligamus (§. 632. part. 1. Jur. nat.), obedientia erga Deum hominem ad dilectionem inimicorum impellit. Quodsi ergo ea dilectione aliorum propter Deum concitetur (§. 72.); obedientia erga Deum fovetur.

Non est quod objicias, obedientiam erga Deum esse medium sufficiens dilectionis inimicorum, ut non opus sit dilectione aliorum propter Deum. Cum enim odium inimicorum, ad quod homines nimis proclives sunt, dilectionem inimicorum molestissimam reddat; si quis vel maxime agnoscit velle Deum, ut inimicos diligat, hæc ipsa tamen dilectio jugum intolerabile videtur: quæ opinio amoris Dei multum detrahit & obedientiam labefactat (§. 188, part. 3. Eth.). Molestiam vero dilectioni inimicorum demit & obedientiam intactam relinquit dilectio aliorum propter Deum. Qui Deo obedientem se præbet, non sine gaudio hoc facit (§. 194. part. 3. Eth.), atque hoc gaudium subsistit, si inimicos diligamus propter Deum, & sic personam a Deo nobis tanquam creaturæ impositam recte gerere studeamus (§. 69.). Ita nimirum intelligimus, nos Dei causa diligere inimicos, & nostra interesse ut eos diligamus. Qui enim inimicos non diligit,

(Wolffii Ethica Pars V.) M per-

personam sibi per creationem imposuit recte non gerit, nec civem mundi dignum se præstat: facit igitur, quod hominem maxime dedecet. Quodsi probe perspexerimus, quod in dilectione aliorum propter Deum contineatur dilectio inimicorum, nec ab ea distelli possit, nec fieri poterit, ut dilectio inimicorum videatur jugum intolerabile nobis a Deo impositum, ac durum videatur obedire Deo illam præcipienti. Urget eam finis totius universi, ex quo etiam dilectio propter Deum derivatur. Quamobrem cum is sit omnium optimus, quem Deus sibi constituere potuit (§. 619. part. 1. Theol. nat.); ideo quoque fieri non potuit, ut Deus odium inimicorum permitteret. Immo cum omne Jus naturæ independentem a voluntate Dei ex ipsa essentia & natura hominis deduxerimus, ideo quoque etiam dilectionem inimicorum ex hoc tandem fonte derivaverimus (§. 632. part. 1. Jur. nat.); odium inimicorum naturæ humanæ repugnat, dilectio vero eorum eidem maxime convenit, consequenter nec illud permittere potuit, hanc vero præcipere debuit Deus (§. 282. part. 1. Phil. pract. univ.).

§. 74.

De studio
perfectionis
inimicorum
& status
eorundem
promovendo.

Qui inimicos diligit, perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur. Qui enim alios diligit, perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet (§. 56.), quantum datur (§. 57.). Quamobrem si quis inimicos diligit, inimicorum quoque perfectionem atque status eorundem promovere studet, quantum datur.

Dilectio inimicorum casus specialis est dilectionis aliorum. Quamobrem quod de dilectione aliorum in genere demonstratum fuit, id etiam valet de dilectione inimicorum. Non attenditur hic obligatio, quæ dilectionem inimicorum, vel in genere aliorum facit debitam (§. 170. part. 1. Phil. pract. univ.); sed tantummodo quaeritur, quid ex dilectione aliorum consequatur. Unum enim, nec ne, alios ipsosque inimicos

inimicos diligere & quantum diligere debeamus, in Jure naturæ demonstratur & in Ethica supponitur (§. 9. part. 1. Eth.). Quamvis itaque dilectio inimicorum non esset præcepta lege naturali; propositio tamen præsens vera foret. Ex studio autem inimicorum perfectionem & perfectionem status eorundem promovendi colligitur dilectio eorundem, atque ita hoc studium ipsius signum est (§. 259. Ontol.). Docet præterea propositio præsens, quænam facere teneatur qui inimicos diligere voluerit. Pater ex anterioribus, nos alios diligere debere propter Deum (§. 63.), ac ideo dilectionem aliorum excludere omnem respectum personarum (§. 71.), & sic extendi ad ipsos quoque inimicos (§. 72.). Quamobrem si dilectio aliorum non destituitur sua rectitudine, nec caret necessario quodam requisito, nulla intercedit differentia inter actus ad eam pertinentes, sive in genere, sive in specie spectentur, quando diligitur amicus & quando inimicus, aut qui indifferenti erga nos animo est.

§. 75.

Quoniam qui inimicos diligit, perfectionem eorum *Inimicos diligit* atque status eorundem promovere studet, quantum datur (§. *ligens ipsis* 74.), quæ vero hominem ejusque statum perficiunt, bona *benefacit*. sunt (§. 554. Psych. empir.), & quidem bona animi, quæ ad animam spectant, bona vero corporis ac fortunæ, quæ ad corpus & statum externum pertinent (§. 556. Psych. empir.); *qui inimicos diligit, alios, quantum potest, juvat, ut consequantur animi, corporis & fortunæ bona*, cumque absentia mali etiam bonum sit (§. 756. part. 1. Jur. nat.), *mala quoque tam animi, quam corporis atque fortunæ ab iis avertere studet*, consequenter cum omnis actus, quo ad alterius bona quæcunque, sive animi, sive corporis, sive fortunæ, gratis quid conferimus, vel malum quoddam animi, corporis ac fortunæ ab altero

avertimus, beneficium sit (§. 21. part. 4. Jur. nat.), inimicis benefacit.

Cum actus omnis beneficium sit, quo perfectionem alterius ac status ejusdem gratis promovemus, aut imperfectionem præcavemus (§. 22. part. 4. Jur. nat.), ex propositione præcedente quoque sine ulla ambage inferri poterat, quod qui inimicos diligit, iis benefacere quocunque modo studeat. Non tamen ambages, per quas incedere libuit, censendæ sunt inutiles, cum sic beneficiorum inimicis dandorum materia simul fuerit demonstrata, quæ cognita & perspecta esse debet, si inimicis benefacere velimus, ne beneficia intra limites arctiores coarctemus, quam fieri debebat, consequenter per ignorantiam aut incogitantiam benefacere negligamus. Quoniam vero studium benefaciendi alteri ad dilectionem aliorum in genere pertinet, minime autem dilectioni inimicorum peculiare est; non inconsultum viderur, ut propositionem sequentem addamus.

§. 76.

**De studio
benefaciendi
dilecto.**

Qui alios diligit, ipsis benefacere studet. Etenim qui alios diligit, perfectionem eorum atque status eorundem promoveri studet, quantum datur (§. 56. 57.). Et quoniam hic non supponitur, perfectionem aliorum atque status eorundem ideo promoveri, ut vicissim quicquam recipias, gratis vero præstatur, pro quo nihil vicissim recipitur (§. 18. part. 4. Jur. nat.); facile intelligitur, diligentem alios aliorum perfectionem atque status eorundem gratis promovere. Quamobrem cum actus omnis beneficium sit, quo perfectionem alterius ac status ejusdem gratis promovemus, aut imperfectionem præcavemus (§. 22. part. 4. Jur. nat.); qui alios diligit, ipsis benefacere studet.

Officia,

Officia, quæ debentur aliis; non sunt mercenaria, non præstanda sunt aliis, ut ab iis pro iisdem vicissim quidpiam recipias, sed ut indigentia ipsorum succurras. Natura nihil fecit mercenarium, sed indigentia saltem humanæ consulit, quia nemo hominum solus se statumque suum perficere potest, sed unusquisque aliorum indiget auxilio, ut nonnisi conjunctis viribus perfectio ista obtineri possit (§. 220. *part. 1. Phil. præct. univ.*), quam ut consequamur studere debemus (§. 152. *part. 1. Phil. præct. univ.*). Postquam vero dominia rerum introducta sunt, & propterea quoque opera, quæ præstantur aliis, æquiparantur rebus, quæ sunt in dominio præstantis (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*); fieri minime potuit, ut omnes præstationes manerent gratuitæ, ideoque nemo alteri gratis dare, vel facere tenetur ei, qui vicissim quid dare vel facere potest (§. 268. *part. 4. Jur. nat.*). Cumque sic præstationes quædam mutua factæ sint mercenariæ, quatenus gratis præstari non poterant absque neglectu officii erga seipsum (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*); actus mercenarii officiis contradistingvi cæperunt, & hæc sola in beneficiorum numero substiterunt. Et quoniam præstatio omnium officiorum ex charitate fluit (§. 59.), opera charitatis dicuntur, quamvis hæc subinde ætiori significatu restringantur ad opem, quæ fertur miseris.

§. 77.

Qui inimicos diligit, Deum imitatur. Etenim qui inimicos Dilectio inimicorum diligit, ipsis benefacere studet (§. 75.), cumque eos diligere debeat propter Deum (§. 63.), ad finem totius universi imitatio Dei confert, quantum debet (§. 68.), ut personam sibi impostam recte gerat (§. 69.). Enimvero Deus sapientia, bonitate ac potentia sua providet creaturis omnibus in hoc universo (§. 928. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque omni homini tantundem boni confert, quantum salva sapientia ipsius fieri potest (§. 698. 696. *part. 1. Theol. nat.*), omnia dirigens ad

finem totius universi (§. 626. *part. 1. Theol. nat.*), nec quicquam volens, nisi quod se decet (§. 335. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem qui inimicos diligit, actiones suas, quibus se utilem præbet aliis, ad actionem Dei hominibus omnibus in universum providentis conformat. Quoniam itaque alterum imitatur, qui actionem suam ad alterius actionem conformat (§. 204. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui inimicos diligit, Deum imitatur.

Probe considerandum est, quod & quomodo dilectio inimicorum sit imitatio Dei, ut ejus pulchritudo clarius elucescat & ipsa dilectio aliorum intimius perspiciatur. Deus providentia sua generali æque benefacit hominibus omnibus, citra ullum personarum respectum. Solem suum, ait Christus Math. V. 45. oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Providentia sua ad finem universi confert; quantum necesse est, ut eundem consequatur, & in providendo se sapientissimum, potentissimum & summe bonum probat, quemadmodum creatorem & conservatorem hujus universi decet, qui hominum felicitatem vult (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), infelicitatem velle nequit (§. 707. *part. 1. Theol. nat.*). Atque hinc apparet, quomodo Deus diligit homines in universum omnes, & ipse se nobis præbet exemplar dilectionis universalis omnium hominum, quod imitari debemus. Videmus itaque, nos ex dilectione inimicorum demum addiscere, qualis esse debeat dilectio universalis omnium hominum. Si quis saltem diligit amicos, hoc est, eos qui se diligunt, cum supponat, se ab aliis diligi, si ipsos diligere debet, aut intendat, ut vicissim ab ipsis diligatur, quia ipsos diligit; vix ac ne vix quidem præcavetur, ne dilectio fiat mercenaria, certe refertur ad utilitatem sui tanquam ad finem ultimum. Diligens itaque se non gerit tanquam creaturam rationalem, quæ agere debet propter finem a Deo in creatione intentum, & cujus perfectio accidentalis studio

studio acquirenda cum naturali concordare ideoque in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam consistere debet. At si dilectio extenditur ad inimicos, omnis utilitatis ex dilectione sperandæ cogitatio procul a mente arcetur, nec per eam aliud intenditur, quam ut personam tibi in creatione impositam recte geras, nimirum ut ad finem universi conferas, quantum potes ac debes. Atque ita demum intelligis, quomodo Deum imitatus perfectus evadere possis, sicut Deus perfectus est. Convenit hoc cum doctrina Christi, qui ex dilectione inimicorum infert: Estote ergo vos perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est, *Math. V. 48.* Dilectio universalis omnium hominum, quæ amicos ab inimicis non dividit, est imitamentum providentiæ divinæ generalis; at dilectio quorundam specialis, quos ob rationes particulares aliis præferre tenemur, imitamentum providentiæ divinæ specialis est: quod etsi uberius explicari hoc loco nequeat, notandum tamen est, ne quis perversè interpretetur ea, quæ in præsentī dicta sunt de dilectione universali.

§. 78.

Quoniam dilectio inimicorum est imitamentum Dei (§. *Quibusnam* 72.), Deus vero est ens perfectissimum, absolute tale (§. *hoc præbeat* 14. *part. 2. Theol. nat.*), cumque non velit nisi quod ipsum *motivum* diligat (§. 335. *part. 1. Theol. nat.*), summæ suæ perfectioni *ligendi* *inimicos*, convenienter agat (§. 332. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter *modus* agendi excellentior concipi nequit, quam qui imitamentum Dei est; dilectio quoque excellentior concipi nequit dilectione inimicorum, seu ea, quæ promiscue ad omnes homines, ipsos etiam inimicos æque extenditur. Quamobrem qui ad præclara nituntur, iis motivum diligendi inimicos est, quod eorum dilectio sit imitamentum Dei.

Animi generosi est nisi ad præclara. Quod si ergo istiusmodi quid agnoscunt, qui generosi sunt animi, ad ipsum determinatur

tur eorum voluntas. Ast qui sordidis ingeniis prædicti sunt, cum mentes habeant monstruosas, dignitatem ejus, quod in virtute sublime est, non prospiciunt. Malunt igitur cupiditatibus pravis fræna laxare, quam ut virtute præstent inhibere. Non tamen quod hic de inimicorum dilectione asseritur a notionibus communibus abhorret, ut facile absque probatione admittatur, modo quis non habeat mentem præconcepis opinionibus obsessam. Equis enim est; qui nesciat, quod vulgo generosi animi esse prædiceretur, si quis veterum injuriarum oblitus officium præstat alteri maxime utile, veluti si eum commendat Patrono, ut dignitas & fortunæ ipsius augeantur? Nonne vero hic ipse actus est dilectionis inimicorum? Immo tanto laudabilius hoc censetur, & dilectionem inimici tanto apertius prodit, si ne rogatus quidem hoc facit, sed ipso inimico inficio. Virtuosus actiones legi naturæ conformes cum gaudio facit (§. 348. part. 1. Phil. pract. univ.). Quodsi ergo agnoscat, quam sublimis virtutis sit ipsos inimicos diligere; eos cum gaudio diligit, atque tum ipsum gaudium ardet odium inimici & pravas cupiditates, quæ ortum inde trahunt.

§. 79.

Quod dilectio inimicorum purificat dilectionem aliorum. Dilectio enim inimicorum oritur ex dilectione propter Deum (§. 72.) & fovetur obedientia erga eundem (§. 73.). Quamobrem diligens inimicos non aliud intendit, quam ut ad finem totius universi conferat, quantum debet (§. 68.), & ut faciundo, quod Deus vult (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), personam a Deo sibi impositam recte gerat (§. 69.). Quoniam itaque alios propter Deum diligere (§. 63.) & ipsi obedire debemus (§. 1165. part. 1. Jur. nat.), ideoque dilectio aliorum tunc demum recte se habet, si excludatur omnis respectus personarum; quando hæc ad ipsos inimicos extenditur, nulla pro-

prorsus labe inficitur (§. 598. *part. 2. Eth.*). Enimvero animus purus est, si fuerit ab omni prorsus labe immunis (§. 599. *part. 2. Eth.*). Inimicos igitur æque diligens ac amicos, aut homines, qui indifferenti erga ipsum animo sunt, cum animo puro diligit alios, dilectio aliorum nulla labe inficitur, ideoque dilectionem aliorum purificat.

Quamdiu quis inimicos nondum diligere didicit, motiva dilectionis petit a personæ dilectæ conditione ad seipsum relata, consequenter dilectio nondum ea est, quam lex naturæ requirit & quæ intentioni Dei eam præcipientis respondet. Quamdiu autem hanc normam respuit, dilectioni quoque adhuc aliquid vitiosi inhæret, quod legi naturæ parum convenit. Motiva nimirum supponunt appetitiones, vel aversiones vitiosas, quæ saltem tacite influunt in dilectionem, quemadmodum in casu dato deprehenditur, si quidem latebras & recessus in animis hominum detegere didicerimus. Quoniam de eo non cogitatur, vitiosum quoque, quod dilectioni adhæret, non agnoscitur. Quotus quisque est, qui inquirere suevit, num appetitioni, vel aversioni inhæreat aliquid vitiosi, quando diligit alios? Nonne pervulgatum est, quod homines dicant se amare alios, nec dicere posse quare? Cum tamen constet, fieri haud quaquam posse, ut amemus aliquem, nisi detur ratio sufficiens amoris (§. 70. *Ontol.*), consequenter intelligi possit, quare eum amemus (§. 56. *Ontol.*); satis hinc manifestum est, quantum negligatur studium inquirendi in rationem dilectionis, & quam parum solliciti sint diligentes, utrum legitima sint dilectionis motiva, nec ne. Ast si inimicorum dilectio recte se habet, verendum non est, ne dilectio aliorum vitium quoddam contrahat. Quodsi enim recte sese habet, dilectionem aliorum propter Deum supponit & obedientiam erga eum, ita ut homo inimicos non aliam ob rationem diligit, quam ut ad finem, ob quem Deus hoc universum ipsumque hominem

(*Wolffii Ethica Pars V.*)

condidit, conferat, quantum debet, sicque voluntatem suam voluntati divinæ conformet. Quando igitur inimicos diligere didicit, dilectio inimicorum omnem dilectionem aliorum rueretur adversus omnes appetitiones & aversiones vitiosas, quæ alias tacite in eandem irrepunt, & omne vitiosum in motivis areet, sicque illam purificat. Non est quod objicias, dilectionem aliorum purificari, si alios propter Deum diligamus, hanc vero a dilectione inimicorum supponi, consequenter purificationem dilectionis non posse tribui dilectioni inimicorum. Etenim hæc demum objectio pondus quoddam haberet, si habitus morales, a se invicem sejuncti statim consummari possent. At cum hoc fieri nequeat, habitus unus prodest ad acquirendum alterum, & ubi acquisitus fuerit illum ulterius perficit. Obtinet idem in habitibus aliis a se invicem dependentibus: quod uberius declarare non est hujus loci. Status animi præteriti influunt in præsentem, qui & ipse influat postea in sequentes & influxum præteritorum alterat, prout fert concurrentium conditio. Quodsi latebras & recessus in animis hominum altius scrutari adfuerint philosophi, multa patebunt, quæ nunc vel non agnoscuntur, vel audita paradoxa videntur.

§. 80.

Dilectio inimicorum non probat. Qui inimicos diligit, prava ipsorum facta propterea non approbat. Quoniam enim inimicos diligit, qui alios diligit involvit ap- propter Deum (§. 72.), consequenter eos diligendo ad probationem nem totius universi conferre studet, quantum datur (§. 68.); pravorum omnem personarum respectum seponit, consequenter qualia sint ejus facta non considerat. Quamobrem prava ipsorum facta propterea non approbat.

Amor, unde pender dilectio, equidem concitatur, si quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 645. *Psych. empir.*); non tamen ideo necesse est, ut nobis placeant prava facta

facta inimicorum, si eos amare atque diligere velimus. Eorum enim nulla hic habetur ratio; consequenter perinde est, ac si abessent. Hominem, quem diligere debemus, nobis repræsentamus tanquam subiectum, cui benefaciendo personam nobis impositam recte gerere possumus (§. 69. 76.). Id igitur, quod nobis placet in homine quolibet, ipso etiam inimico, in eo consistit, quod nobis præbeat occasionem personam nobis a Deo per creationem impositam recte gerendi. Accedit, quod inimicum diligentes perfectionem ejus & status ejusdem promovere studeamus (§. 74.). Quodsi ergo eam nobis repræsentemus tanquam inexistentem, quemadmodum fieri debet, si in dato casu voluntas ad eam promovendam determinari debet (§. 47.), per prævisionem in ipso etiam inimico deprehendimus quod nobis placet. Qui inimicos diligere didicit, in seipso hoc experiri poterit. Dilectio tamen inimicorum cum rara sit, præsertim si omnimodam rectitudinem habere debeat; facilius idem experiri datur in dilectione hominum nobis minime notorum, & qui indifferenti in nos sunt animo, omnium autem optime, si fingamus saltem hominem; de quo nihil sumimus, quam quod ejus quædam perfectio, aut perfectio status ejusdem nobis promoveri possit, & quod possibile putatur sumatur tanquam factum: istiusmodi enim considerationes magnum momentum habent in experimentis moralibus, quibus in intimiorem rerum moralium scientiarum deducimur.

§. 81.

Immo in genere qui alios diligit propter Deum, bonos & malos æque diligens, non tamen propterea mala horum facta approbatur. Ostenditur simili modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus. Qui enim alios diligit propter Deum, dilectionem eorundem in eum finem dirigit, propter quem hoc universum ipsumque hominem Deus condidit (§. 64.). Æque igitur bonos & malos diligit, ut ad

finem universi conferat, quantum potest ac debet, consequenter cum hoc intendat, nullum respectum personarum attendit, ideoque facta eorum insuper habens, nec de iis in præsentī cogitans, propterea quod malos diligit, mala eorum facta minime approbat.

Pertinent etiam huc, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus. In genere autem adhuc notandum est, qui rectitudini actionum studet, eum adflescere debere, ut in iis determinandis animum non advertat nisi ad ea, quæ vi legis naturæ per naturam animæ ad eas determinandas requiruntur. Supponit hoc unique rerum moralium scientiam, quæ non admittit nisi propositiones determinatas vi demonstrationis discernendas. Hoc tamen non obstante fieri potest, ut etiam rudiores assuescant, in determinandis actionibus animum abducere ab iis, quæ in earum determinationem influere minime debent. Sane cum dilectio universalis hominum omnium absolute præcipiatur, oblata occasione benefaciendi ope nostra, vel consilio indigenti, non aliud considerandum est, quam num sit homo ope nostra, vel consilio indigens, cumque ab obligatione nostra non liberemur, si alter eidem non satisfecerit (§. 63 I. part. i. *Jur. nat.*), non attendendum, quoniam in nos sit, vel fuerit animo. Et simili modo procedendum in aliis actionum generibus. Quod si animus attendatur ad talia, quæ in determinationem voluntatis influere minime debent, si actio legi naturæ conformanda, prætextus vitiorum inde petuntur, & virtuti impedimenta obijciuntur. Ea de causa jam alias innuimus, consultum esse, ut de proposito bene ac recte agendi statuamus, quando agendi occasio nondum adest. Indies sane experimur tam in nobis, quam in aliis, judicandi facultatem tum non modo maxime liberam esse, minime impeditam, ut quod verum est facilius videamus, verum etiam voluntatem & noluntatem iudicio recte conformato facilius obsequi.

§. 82.

Quoniam qui alios diligit propter Deum, bonos & *Medium ob-*
malos æque diligens non tamen propterea mala horum fa-*tinendi, ut*
 cta approbat (§. 81.), sicque personam amat, facta ejus *personam*
 odit; *dilectione aliorum propter Deum obtinetur, ut facta malo-*
amemus, fa-
rum odio habeamus, personam tamen amemus ac diligamus. *ctum oderi-*
mus.

Nihil frequentius accidit, quam ut odium factorum ex-
 tendatur in personam. Immo longe plurimi sunt, qui sibi
 persuadent, malos odio habendos esse: id quod cum amore
 universali omnino pugnat, cui conveniens est, ut neminem
 odio habeamus (§. 624. part. 1. *Jur. nat.*), immo ne quidem
 indifferenti in alios animo simus (§. 630. part. 1. *Jur. nat.*).
 Odium stimulus est ad lædendum alios tam positive, quam
 privative (not. §. 308. part. 2. *Eth.*). Quamobrem qui pu-
 tant, malos odio habendos esse, religioni quoque sibi mini-
 me ducunt iisdem male facere, immo rectum esse sibi persua-
 dent, ne ipsis benefaciant tanquam beneficio indignis. Hoc
 tamen non obstante inculcari audias, nos personam amare,
 facta odisse debere. Sermone patrio dicimus: der Person
 Freund, der Sache Feind. Veritatem facile agnoscunt homi-
 nes, quamdiu ipsis indifferens videtur, ultra contradictionis
 pars vera sit: at quando sua referre putant, ut hæc potius
 vera sit, quam altera, eam amplectuntur, quam sibi favere
 experiuntur, falsas opiniones adversus veritatem defendere
 annisi, ubi hujus admonentur. Virtute præditus vitium
 odit (§. 368. part. 1. *Phil. pract. univ.*), immo cum virtutem
 colere, vitium fugere debeamus (§. 278. part. 1. *Jur. nat.*),
 vitium quoque odisse debemus, consequenter etiam mala fa-
 cta aliorum, quæ ex vitio proficiscuntur (§. 322. part. 1. *Phil.*
Pract. univ.). Enimvero hominem quemcunque diligere
 tanquam nos ipsos (§. 618. part. 1. *Jur. nat.*), neminem ve-
 ro odisse debemus (§. 624. part. 1. *Jur. nat.*). Legi natu-
 ræ itaque maxime convenit, ut malos etiam homines ame-

mus ac diligamus, amantes nimirum personam, odio habentes actiones illorum malas. Non amamus malos, quia mali sunt, sed quia homines, quos ipsa natura ejusque autor Deus nobis amandos commendat, & quia absque hoc amore in nosmetipsos peccamus non recte gerendo personam nobis a Deo impositam, nec enitentes in perfectionem, ad quam dirigendæ sunt omnes nostræ actiones, vi eorum, quæ in anterioribus abunde explicata et demonstrata sunt. Mala ipsorum facta saltem non impediunt, quo minus obligationi nostræ satisfaciamus, quo una tenemur & aliis, & nobis, quatenus in universali dilectione aliorum continetur officium erga nos ipsos. Quodsi perpendamus, quomodo officium erga nos ipsos in amore ac dilectione universali omnium hominum contineatur, evidentissimum est, cur adversus universalem dilectionem aliorum nullam exceptionem facere possint eorum facta, qualiacunque fuerint, cum hac exceptione subverteretur fundamentum totius Juris naturæ, quod directionem actionum omnium ad nostram perfectionem urget (§. 152. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Maximum autem momentum tam in praxi morali, quam civili habet factorum odium cum amore personæ concurrens. Rei ergo adeo arduæ studium minime negligendum. Ejus medium certissimum cum sit dilectio aliorum propter Deum; vel inde quoque motivum dilectionis propter Deum sumi potest.

§. 83.

*Quomodo Si unusquisque hominem quemcunque alium diligeret tanquam felicitas totius generis, totum genus humanum foret felix. Etenim cum dilectio alterius sit constans & perpetua voluntas felicitatem alterius humani promovendi, omni nimirum studio id agendi, ut alter sit moveatur. felix, ac cavendi, ne fiat infelix (§. 617. part. 1. *Jur. nat.*); si unusquisque hominem quemcunque alium diligeret, quilibet omni studio ad felicitatem aliorum prompte conferret, quicquid in potestate sua est, & ab iis averteret, quæ felicitati*

rati ipsorum quomodocunque adversantur. Cumque alios diligeret tanquam seipsum, seipsum quoque diligens omni studio id ageret, ut & ipse sit felix, sibi que caveret, ne reddatur infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque nec propria, nec communis felicitas ullo modo negligetur. Quodsi obligationi huic naturali satisfacerent omnes, studium istud communem felicitatem promovendi subsisteret quoque inter gentes, quæ eadem obligatione erga se invicem tenentur, qua singuli sibi invicem (§. 161. 162. *Jur. Gent.*). Totum igitur genus humanum eam felicitatem consequeretur, quæ conjunctis viribus obtineri poterat, nemini scilicet id negligente, quod ad communem felicitatem conferre poterat. Quamobrem totum genus humanum foret felix, si unusquisque hominem quemcunque alium diligeret tanquam seipsum.

Vult Deus, homines esse felices (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), ut sint infelices velle nequit (§. 707. *part. 1. Theol. nat.*). Vult vero etiam, ut & seipsos diligant (§. 607. *part. 1. Jur. nat.*) & alios tanquam seipsum (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*). Atque ideo patet, dilectionem universalem a Deo præcipi, ut totum genus humanum sit felix. Amor universalis unire debet hominum animos, ut in mutuam felicitatem conspirent. Et quoniam tam nosmetipsos (§. 53. *part. 4. Eth.*), quam ceteros homines omnes diligere debemus propter Deum (§. 63.), ideoque dilectionem tam sui (§. 54. *part. 4. Eth.*), quam aliorum dirigere in eum finem, propter quem Deus hoc universum ipsumque hominem condidit (§. 64.); felicitatem totius humani generis a Deo serio intendi, nec aliud ejus medium dari, quam dilectionem universalem, manifestum est. Absque igitur eadem felicitas totius generis humani concipi nequit. Illa cum speranda non sit, nec hanc sperare licet. Non tamen propterea inutilis existimari debet

debet propositio præsens. Etenim hinc intelligimus, ex parte Dei nihil deesse, quod ad promovendam felicitatem totius generis humani facere possit, ideoque infelicitatem omnem culpæ hominum imputandam esse. Et quamvis nemo efficere possit, ut homines in universum omnes utantur medio, quo communis totius generis humani felicitas promoveretur; unusquisque tamen, qui officio suo deesse non vult, sibi cavere discit, ne universalis dilectio in se deficiat, consequenter ne ipse quid ad infelicitatem aliorum sive positivam, sive privativam conferat, ut culpa sua homines alii reddantur infelices, aut felicitate careant, qua frui poterant. Immo si serio expendamus, a quonam felicitas totius generis humani dependeat; plus in ea promovenda præstari posse, quam putatur, deprehendemus. Discimus quoque hinc, amore universali animum nostrum esse imbutum & nos revera diligere totum genus humanum, si in nobis deprehendamus ardorem homines omnes reddendi felices & vellemus, ut totum humanum genus felicitate perpetua fruatur, modo id fieri posset, impossibilitate non prævalente adversus vota, cum virium defectus terminet equidem actionem, non vero voluntatem: in hoc vero casu voluisse sat est, nec propterea notatur defectus in virtute, quoniam nemo obligatur ultra id, quod in potestate sua est (§. 176. part. i. Jur. nat.). Sequitur etiam hinc, ut dilectionem universalem inculcare satis aliis nunquam possimus, ac præcipuum quoddam officium sit eorum, qui educationi & formandis moribus aliorum præsumunt, ipsorum animis dilectionem universalem insinuare.

§. 84.

Cur totum genus humanum foret felix, si unusquisque hominem alium quemcunque diligeret tanquam seipsum felix ipsum (§. 83.); dilectioni universali deficienti tribuendum, quod esse nequeat. totum genus humanum felix esse nequeat.

Conti-

Continuæ sunt hominum de infelicitate querelæ. Quamvis vero non omnes sint iustæ, propterea quod veræ felicitatis notione distincta destituti statum jucundum cum felicitate confundunt (§. 106. *part. 2. Eth.*); non tamen in totum injustæ sunt, cum ea sit hominum conditio, quæ multis modis impedit, quo minus vera felicitate fruantur, nec uno modo infelicitatis causa existit. Contingit hinc, ut multi bonitatem Dei in dubium vocent, nec seriam Dei voluntatem de felicitate hominum, neque voluntatem de infelicitate ipsorum concipere valeant. Ast qui hisce dubitationum fluctibus immerguntur, animum non advertunt ad fontem omnis infelicitatis tam positivæ, quam privativæ in carentia felicitatis consistentis. Vidimus dari medium, quo omnes homines reddi possent felices, si eodem uri vellent (§. 83.). Vidimus quoque Deum velle, ut eodem medio utamur (*not. §. cit.*). Immo vidimus, aliud medium non convenire fini a Deo per creationem intento, modo antea demonstrata expenderimus, quemadmodum debemus, consequenter cum finem hunc constituerit, naturæ suæ convenienter, nec aliud medium felicitatis ordinare potuit. Accedit, quod nec aliud possibile sit per ipsam naturam humanam, quemadmodum ex principiis systematis nostri abunde constat. Sanctitatem igitur Dei agnoscere ac prædicare debemus (§. 1063. *part. 1. Theol. nat.*), & accusare homines, quod ipsimet sint infelicitatis causa. Quæ indies cumulantur de temporis atrocitate & difficultate querelæ, earum causa tandem in carentiam charitatis resolvitur. Dura & aspera tempora faciunt homines, qui de persona sibi imposita recte gerenda parum solliciti eunt, quo cupiditates suæ eos trahunt, & omne jus suum potentia mercentes charitati nullum locum relinquunt.

§. 85.

Quoniam totum humanum genus foret felix, si unus-
quisque hominum quemlibet alium diligeret tanquam seip-
(*Wolffii Ethicæ Part. V.*)

O

Quod dile-
ctio univer-
salis naturæ

humanae maxime conveniat, *fum (§. 83.),* deficienti autem dilectioni universali tribuendum, quod felix esse nequeat (§. 84.), arramen quilibet homo per naturam suam felicitatem appetit (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem averfatur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *naturæ humanæ maxime convenit dilectio universalis,* consequenter *qui naturæ humanæ convenienter,* ideoque *vitam hominis vivere decrevit,* omnem animi contentionem adhibebit, *ut alium quicumque amare ac diligere discat tanquam seipsum.*

Qui vult finem, media etiam velit necesse est (§. 941. *Ontol.*). Nemo est, qui hoc in dubium vocare aufit, cum satis exploratum sit, nos non posse consequi finem sine mediis. Felicitatem appetunt omnes; infelicitatem averfantur. Quamobrem qui felicitatem consequi, infelicitatem vitare vult, uti etiam debet mediis. Ipsa natura, quæ appetitum felicitatis, averfationem infelicitatis homini indidit, amorem quoque ac dilectionem universalem constituit medium illam consequendi, hanc vitandi, & Deus, qui homines felices esse vult, infelices ut sint velle nequit, vult etiam ut hoc medio utamur. Ast homines distincta veræ felicitatis notione destituti, dum statum jucundum cum felicitate confundunt, dilectionem universalem medium felicitatis communis esse non agnoscunt. Ex Jure naturæ, quod ex natura humana deducitur, si ejus nexum intime perspicias, cognoscitur, quænam naturæ humanæ convenient, quænam disconvenient. Defectui igitur scientiæ hujus juris tribuendum, quod non agnoscatur, dilectionem universalem esse medium communis omnium hominum felicitatis, nec ea se hoc nomine omnibus commendat. Quoniam vero hæc ipsa naturæ humanæ maxime convenit, naturam humanam exuit, qui dilectionem universalem insuper habet, aut prorsus contemnit. Quamvis itaque fieri non possit, ut omnes in universum homines ad dilectionem universalem adducantur; non tamen ideo tibi vivendum ad similitudinem eorum, qui vitam hominis

minis vivere nolunt. Tanto majori laudi ducitur vivere vitam hominis, quo plures fuerint, qui ab hoc tramite defleant. Non igitur est quod dubitemus convenientiam dilectionis universalis cum natura humana esse motivum efficacem omnem animi contentionem adhibendi, ut alium quemcunque diligere tanquam seipsum discat, si quis vitam hominis vivere decreverit. Ad notitiam sui quoque requiritur, ut nobis constet, ad quænam tanquam homines obligamur (§. 15. part. 4. Eth.). In se igitur noscendo negligentes sunt, qui ignorant convenientiam dilectionis universalis cum natura humana, nec eadem se ad diligendum hominem quemcunque tanquam seipsum commoveri patiuntur. Non neganda est motivorum efficacia, quam ipsis detrahit veri ignorantia.

§. 86.

Cum naturæ humanæ maxime conveniat dilectio universalis, qua nimirum hominem quemcunque tanquam nosmetipsos diligimus (§. 85.), hæc vero ad ipsos quoque inimicos extendatur, quoniam alias non foret universalis, quod sane implicat; dilectio quoque inimicorum naturæ humanæ maxime convenit. Unde porro consequitur, ut sicuti dilectionis universalis cum natura humana convenientia est motivum omnem animi contentionem adhibendi, ut alium quemcunque amare ac diligere discat tanquam seipsum, qui vitam hominis vivere decreverit, (§. cit.), convenientia quoque dilectionis inimicorum cum natura humana sit motivum omnem animi contentionem adhibendi, ut inimicos tanquam seipsum diligere discat, si quis vitam hominis vivere decreverit.

Equidem non desunt, qui contendunt, naturæ humanæ nihil magis repugnare, quam amorem & dilectionem inimicorum; eorum tamen sententia propositioni a nobis demonstratæ

stratæ minime contradicit: naturam enim sumunt, non qualis in se est, & ad autorem Deum originem suam refert, sed quatenus pravis cupiditatibus corrupta, aut ipsas hæc cupiditates, quas ignorantia & error peperit, naturæ nomine compellant. Repugnantia igitur adversus dilectionem inimicorum, quam in se experiuntur homines, & quæ eandem arduam atque difficilem reddit, non naturæ humanæ, sed ejus depravationi tribuenda. Homo a brutis ratione potissimum differt & quo magis se rationalem probat, eo excellentius hominis dignitatem tuerur. Vita rationi & vita naturæ humanæ conveniens iisdem regulis continetur (§. 57. *part. 2. Phil. præst. univ.*), nec a se invicem differunt. Dilectio itaque inimicorum sicuti naturæ humanæ, ita etiam rationi maxime convenit, ita ut se maxime rationalem probet, qui inimicos diligit. Ipsa sane ratio nos docet convenientiam dilectionis inimicorum cum natura humana, quam nisi beneficio rationis perspicere minime possumus. Quicquid enim demonstratur, id rationi conforme est (§. 486. *Psych. empir.*) & beneficio rationis cognoscitur (§. 483. *Psych. empir.*). Qui contra rationem declamant, aut odium inimicorum eidem conforme pronunciant, aut saltem dilectionem eorundem rationi minime probari contendunt. Enimvero nemo est qui nesciat, declamatores istos distinctam & determinatam notionem rationis non habere, & quando contra rationem declamant vocabulum non sumere in eo significato, quem ipsi vindicavimus (§. 483. *Psych. empir.*) & communi usui loquendi conformem ostendimus (§. 484. *Psych. rat.*), sed nunc hoc, nunc aliud, prout fert occasio, rationis nomine compellare, ut, si mentem ipsorum distincte explicaveris, vera quidem dicant suo sensu, minime autem quod asserto nostro contradicit. Qui dilectionem aliorum secundum rationem determinat, eam ad inimicos necessario extendit. Immo dilectio aliorum, nisi rationi vim inferre velis, absque extensione ad inimicos ne quidem concipi potest (§. 63. 72.). Si dilectio aliorum rationalis esse debet, necesse est ut eam nexu omnium veritatum universalium consensuat

tiat (§. 485. *Psych. empir.* & §. 257. *Part. 1. Theol. nat.*), sicque per modum partis in mundo rationali contineatur, quemadmodum quodlibet factum naturæ in serie rerum, quæ mundum sensibilem constituit (§. 48. *Cosmol.*) & cui mundus rationalis immerfus est (§. 260. *part. 1. Theol. nat.*), continetur. Cohære igitur quoque debet cum fine totius universi (§. 63. 64.), quo ipso ad hominem quemcunque (§. 71.), ipsum etiam inimicum extenditur (§. 72.), & naturæ humanæ ex æsse conformis efficitur (§. 85. & *præf.*). Cui ea, ad quæ hic provocamus, satis perspecta sunt, observata demonstrationum analysi ad convictionem necessaria (§. 991. *Log.*), ei nihil obscuritatis circa dilectionem universalem supererit, notio vero ejusdem erit quantum sufficit adæquata. Vides itaque defectui rationis tribuendum esse, si quis convenientiam dilectionis inimicorum cum natura humana non agnoscit, nec hanc intimius perspicit.

§. 87.

Dilectio universalis facit ad felicitatem nostram. Quoniam Quod dilectio
homines omnes diligere debemus tanquam nosmet ipsos *salis ad felicitatem nostram*
propter Deum (§. 63.), consequenter dilectionem aliorum *salis ad felicitatem nostram*
dirigere in finem totius universi, propter quem Deus hoc *salis ad felicitatem nostram*
universum & nos ipsos condidit, ut quatenus libere agimus *salis ad felicitatem nostram*
simus speculum perfectionum divinarum, quemadmodum
una cum creaturis ceteris sumus propter perfectionem essen-
tialem (§. 64.), in aptitudine autem repræsentandi perfe-
ctionem Dei summam consistit perfectio hominis accidenta-
lis (§. 917. 912. *part. 1. Theol. nat.*), ad quam tendere de-
bent omnes ipsius actiones (§. 905. *part. 1. Theol. nat.*), ut ad
perfectionem totius universi dirigantur (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*); qui homines omnes tanquam seipsum diligit, perfe-
ctionis suæ sibi conscius est, consequenter animus volu-
ptate perfunditur (§. 511. *Psych. empir.*). Quoniam itaque
dilectio

dilectio universalis veram voluptatem nobis creat, quicquid vero voluptatem veram nobis creat id ad felicitatem nostram quidpiam confert (§. 638. *Psych. empir.*); dilectio universalis ad felicitatem nostram facit.

Perfectio nostra ad summum gradum evehitur, ubi eam ex aptitudine representandi perfectionem Dei summam æstimamus. Tum enim intime perspicitur, & ultimum acquirit complementum. Quamobrem cum eo major sit voluptas, quo major fuerit perfectio (§. 516. *Psych. empir.*); voluptas, quam dilectio universalis, rectitudine sua minime destituta, creat, summa est, consequenter cum a gradu voluptatis dependeat gradus felicitatis (§. 107. *part. 2. Eth.*), dilectio universalis ad felicitatem nostram plurimum confert. Qui voluptatem hanc experti sunt, eos facile habiturus sum consentientes. Si qui vero de eo, quod experti non sunt, iudicium sibi sumere audent & non tam nobis, quam veritati contradicunt, illorum iudicium merito contemnendum. Dolendum vero est, tam paucos esse, qui agnoscunt, quantum dilectio universalis ad felicitatem nostram faciat.

§. 88.

Dilectio inimicorum. Cum dilectio universalis ad felicitatem nostram faciat (§. 87.), ea autem ad inimicos extendatur (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*); *inimicorum quoque dilectio ad felicitatem nostram facit.*

Quoniam dilectio universalis ad felicitatem nostram facit, quatenus nobis sumus vi ejusdem perfectionis nostræ conscii, per demonstrationem propositionis præcedentis (§. 87.), ex dilectione inimicorum autem intelligimus, dilectionem universalem omni labe carere (§. 79.), & perfectionis nostræ per eandem maxime vincimur (§. 77. 78.); ideo manifestum est, dilectionem inimicorum non esse acerbam, sed dul-

dulcissimam, modo eam intime perspiciamus. Felicitati suæ adversatur, qui inimicos odit, cum se privet voluptate amænissima & purissima, quæ adversus plurimas molestias animum ructur.

§. 89.

Quoniam dilectio universalis (§. 87.), ideoque etiam *Motivum* dilectio inimicorum ad felicitatem nostram facit (§. 88.), hoc *dilectionis* motus autem per naturam suam felicitatem appetit (§. 324. *universalis* part. 2. *Phil. pract. univ.*); si quis veræ felicitatis notionem & dilectionis inprimis *dilectionis universalis ad ipsos inimicos extensæ satis adequatam notionem* inimicorum. *nem habet, ei motivum dilectionis universalis & ipsorum inprimis inimicorum est, quod ad felicitatem nostram plurimum faciat & ex* adverso, si quis inimicos nondum diligere didicit, aut veræ felicitatis notionem nullam habet, aut dilectionis inimicorum non satis adequatam, aut ignorantia utriusque laborat.

Vix opus esse judico, ut moneam, nos supponere cognitionem vivam & felicitatis, & dilectionis omnium hominum, inprimis inimicorum, ad quam ducunt demonstrationes præcedentes: neque enim alia cognitio in appetitum influit (§. 244. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Cum pauci sint, qui cognitionem vivam utriusque habent; ideo non est quod miremur, motivi, quod hic commendamus, efficaciam perpauco experiri.

§. 90.

Similiter quia dilectio universalis (§. 87.), atque in *Dilectionem* primis dilectio inimicorum ad felicitatem nostram facit (§. *universalem* 88.), per naturam vero nostram felicitatem appetimus (§. & *inimico* 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*); natura homini sua dilectionem uni-
versalem, ac inprimis dilectionem inimicorum commendat. *tura nobis*

Quoniam

commendari.

Quoniam nihil appetimus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 165. *part. 2. Eth.*); natura quoque nostra nobis dilectionem universalem & in specie dilectionem inimicorum aliter commendare nequit, quam quod voluptatis veræ perceptionem cum ea conjunxit, consequenter quatenus felicitatis veræ creatricem fecit. Non est quod excipias, eodem modo dicendum esse, quod natura nobis commendat odium inimicorum, cum vindictæ cupido cum voluptate conjuncta sit. Etenim quod non venit nisi a non usu & abusu facultatum nostrarum, id nontribuendum est naturæ. Appetitus regendus ab intellectu, qui verum a falso dividit, & a quo is dependens est. Quod igitur erroribus tuis pravas cupiditates concitantibus debetur naturæ humanæ perperam adscribitur. Naturam humanam a natura brutorum rationalitas dividit. Quicquid ergo rationi adversatur, id non a natura humana deducendum. Vulgo hoc agnoscitur, quando homines, quorum actiones rationi manifeste contrariantur, cum brutis comparant, immo brutorum nomine compellant, quasi naturam humanam exuerint & brutorum naturam induerint. Qualis sit natura humana, ex parte secunda Ethicæ discimus, unde etiam constat, quomodo ea depraveretur non in se, sed quoad facultatum, per quas concipitur, usum. Natura in se spectata, qualis in ideis divinis continetur, mala non est, nec malum nobis commendat: determinationes facultatum naturales per se ad bonum tendunt, non usu autem & abusu gignuntur opiniones falsæ, quibus voluntas & noluntas corrumpitur, & appetitus sensitivus atque aversatio in malam partem trahitur, ut homo secundum desideria erroris corrumpatur *Eph. IV. 22.* Ast cum hæc omnia satis perspecta sint ei, qui in expendendis demonstrationibus in parte secunda Ethicæ datis industriam suam desiderari passus non est; ut hisce diutius immeremur necesse non est. Da operam, ut cognoscas dilectionem universalem, quæ dilectionem inimicorum continet, qualem demonstravimus & qualis revera est, nec ullus dubi-

to fo-

to fore, ut in te ipso experiaris, quomodo tibi eandem natura tua commendet. Ceterum usui hic sunt, quæ de differentia perfectionis essentialis & accidentalis hominis demonstravimus (§. 912. & not. §. 920. part. 1. Theol. nat.). Natura humana æstimanda est ex determinationibus essentialibus, quarum vi homo tanquam creatura Dei perfectus est; corruptio vero ex determinationibus accidentalibus, quæ tendentiam illarum pervertunt & hominem imperfectioni obnoxium reddunt, ut natura humana in animale, immo hac pejorem verti videatur, etsi in se non mutetur, quatenus facultates naturaliter homini insunt per modum potentia, non vero per modum actus, quemadmodum in Deo (§. 163. 356. part. 1. Theol. nat.).

§. 91.

Denique quia dilectio universalis (§. 87.), ac inprimis *Cur Deus dilectio inimicorum ad felicitatem nostram facit* (§. 88.), *dilectionem Deus autem vult ut homines sint felices* (§. 706. part. 1. Theol. præcipiat, nat.), ut sint infelices velle nequit (§. 707. part. 1. Theol. nat.); *odium pro dilectionem omnium hominum* (§. 618. part. 1. Jur. nat.); ipso bibeat. *namque inimicorum præcipit* (§. 632. part. 1. Jur. nat.), *odium vero prohibet* (§. 624. 632. part. 1. Jur. nat.), ut consulat felicitati nostre & adversus infelicitatem nos tueatur.

Præcepto dilectionis universalis & in specie inimicorum atque prohibitio odii cum desideratione felicitatis indivulso nexu cohæret tanquam medium cum fine (§. 941. Ontol.), ut Deus dilectionem omnium in universum hominum ipsorumque inimicorum præcipiens, odium prohibens se amantissimum generis humani prober, sicque amor Dei, quo nos complectitur, ad dilectionem universalem ac inprimis inimicorum nos invitet atque obedientiam jucundam præstet. Quemadmodum in genere ostendimus, Deum legislatorem induere personam patris salutis liberorum suorum præceptis (*Wolfii Ethica Pars V.*)

P

ac

ac prohibitionibus suis consulere studentis (§. 189. *part. 3. Eth.*); ita nec eam personam mutat, dum dilectionem hominum in universum omnium ipsorumque inimicorum præcipit, odium prohibet, & quod in genere de præceptis & prohibitionibus divinis demonstravimus, idem nunc quoque in specie independenter a demonstratione generali de præceptione dilectionis universalis & inprimis etiam inimicorum atque prohibitionem odii luculenter constat. Dolendum vero tam paucos esse, qui veritatem tanti momenti intime perspiciunt, ut dum felicitatem avidè inhiant, tantopere sibi metipsi contrariantur, dum dilectionem universalem turpiter negligunt, & odio inimicorum indulgentes non modo eximia felicitatis parte sese privent, verum etiam animum multiplici molestia torqueant, a qua liberi esse poterant. Ego, qui genus humanum amo, nihil magis in votis habeo, quam ut ab omnibus serio perpendantur, quæ de dilectione aliorum demonstrata sunt, ut eam medium felicitatis non solum communis, sed & domesticæ agnoscant, & rationi, cui lege naturæ subiecti sunt, obsequantur, sicque dignitatem naturæ humanæ, quam ratio ultra sortem animalium brutorum evchit, tucantur, minime autem prostituunt.

§. 92.

Adjumentum dilectionis universalis.

*Ad dilectionem universalem plurimum conducit animum attendere ad bona, quibus alii quicunque imbuti sunt, & ad eadem ab omni alia cogitatione traducere. Quod si enim nobis repræsentamus bonum, quod alteri inest, amor oritur (§. 646. *Pfych. empir.*). Quamobrem si adsuæscamus animum attendere ad bona, quibus alii quicunque imbuti sunt; amor eorum in nobis concitatur. Et si ad eadem animum ab omni alia cogitatione avocamus, verendum non est, ne affectibus contrariis concitatis extingvatur, aut ne iidem obstant, quo minus is oriatur (§. 440. *part. 2. Eth.*). Hoc igitur modo adsuæsci-*

suescimus amare alios nullo habito ad se respectu. Cum amor tendat ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem amati (§. 292. *part. 2. Eth.*); voluntas quoque disponitur ad felicitatem ipsius promovendam, consequenter cum in hac voluntate dilectio consistat (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), eum diligimus, cujus bono delectamur. Ad dilectionem itaque universalem conducit animum attendere ad bona, quibus alii quicunque imbuti sunt, & ad eadem ab omni alia cogitatione traducere.

Distingvimus adjumentum a medio. Medium sufficit ad finem consequendum (§. 937. *Ontol.*); adjumentum vero saltem prodest ad eum consequendum, etsi solum non sufficiat: id quod non uno modo fieri potest pro varietate circumstantiarum. In praxi morali plurimum refert juxta media uti adjumentis, tum ut habitus morales facilius consequamur, tum ut eos conservemus & perficiamus atque emendemus, tum ut præcaveamus, ne in casibus emergentibus contra eos agamus. Dilectio universalis in diligendo non supponit nisi communem humanitatem: neque enim alium quemcunque diligere debemus, quam quia homo est, ita ut sola humanitas eum reddat amore ac dilectione dignum. Humanitatis consideratio sola ut amorem concitet ac inde dilectio derivetur, intimiorem ejus cognitionem requirit, quæ paucissimum est, immo de qua vix ullus cogitat, quemadmodum ex anterioribus abunde constat, modo omnia, quæ a nobis demonstrata & exposita sunt, satis ponderentur. Accedit, quod præter humanitatem alia multa in hominibus observentur, quorum consideratio fortius movet appetitum & aversationem, ut ab amore & dilectione avocetur animus. Quamobrem consultum est, ut nobis repræsentemus bona tam animi, quam corporis, quibus alii imbuti sunt, sicque amorem concitemus, quando de communi humanitate cogitandi occasio deest, aut ea appetitum parum movet. Natura ne-

mini adeo noverca est, ut nihil prorsus boni in eum contulerit, nec quisquam adeo malus est, ut nihil prorsus boni acquiverit, immo ex ipsis actionibus hominum malis haud raro elucent egregiæ dotes naturales, quas in abusum vertunt. Hæc igitur bona, si rite expendantur, homines alios commendant amoris nostro, quem lex naturæ humanitati subjecit. Bona naturalia cum referenda sint ad Deum tanquam autorem naturæ ac datorem omnis boni; ecquis indignum eum judicabit, ut in ipsum bona pro viribus nostris conferamus, in quem Deus bona conferre voluit? Hoc itaque modo adfuescimus hominem quemcunque amore nostro dignum habere: quod plurimum ad amorem & dilectionem universalem conferre, non est quod dubitemus. Pater hinc adjuvamentum, quod hic commendamus, majorem vim acquirere, si accedat ardor imitandi Deum (§. 77.), qui & ipse consideratione ista excitari & ubi jam adfuerit sustentari potest. Neque vero opus est, ut de concursu eorum, quæ vel in considerationem præsentem, vel cum ipsa in appetitum simul influunt, multum simus solliciti: modo enim iis studeamus, quæ passim inculcantur, nobis non cogitantibus ad actum animæ præsentem sua veluti sponte concurrunt, cum ea sit natura animæ, ut status præteriti influant in præsentem prout fert facultatum usus certis legibus subiectus. Velim hæc perpendant, qui de praxi morali, quam tradimus, judicium ferre volunt, ne eam ultra vires humanas extendi sibi persuadeant. Quodsi iis, quæ præcipiuntur, sedulam operam navaremus, majorem utilitatem omnium experiremur, quam quæ ostendi potest vi præsentis instituti, & multa faciliaprehenderentur, quæ pro nimis difficilibus, immo pro impossibilibus habentur.

§. 93.

*Quidnam ad
usum ejus
requiratur.*

Quoniam ad dilectionem universalem plurimum conducit animum attendere ad bona, quibus alii imbuti sunt (§. 92.),

(§. 92.), bona vero tam animi, quam corporis ipsa natura homini largitur, & bona, sive natura insint, sive studio acquisita rectius aestimantur, si ea, quibus caremus, ad nos referantur, & tanquam nobis inexistencia considerentur, ac præterea ex ipsis hominum actionibus malis elucet haud raro egregiæ dotes naturales, ac habitus quidam acquisiti, quos in abusum trahunt; *qui dilectionem universalem consideratione boni, quo alii imbuti sunt, adjuvare voluerit, operam dare debet, ut non modo vera bona ab apparentibus discernere possit, verum etiam bona naturalia agnoscere discat (§. 9. part. 4. Eth.), & ut dotes naturales, quarum abusus in actionibus malis conspicuus, eruere valeat, quæque in aliis deprehendit bona ad se referre adsuescat probe perpendens, qualis foret status suus, si iisdem gauderet.*

Quæ hic inculcantur, ad noscentiam sui ipsius requiruntur. Quodsi ergo quis notitiæ suæ vacaverit, quemadmodum debet, ei notitia sui multum otii faciet in noscentia aliorum, quatenus ad amorem & dilectionem universalem conducit. Homini naturale est, ut velit ab aliis amari propter bona, quæ sibi sunt. Nonne igitur æquissimum existimandum, ut alios etiam amet propter bona, quæ ipsis sunt? Quamvis vero noscentia aliorum non minus ad notitiam sui, quam ad dilectionem universalem requiratur, non tamen utrobique idem intenditur. Etenim dum nos ex aliis noscere studemus, id potissimum intenditur, ut discamus, quantum in bono profecerimus, quantum adhuc deficiamus, quidque nobis mali adhuc inhæreat, quod emendandum, & ut habeamus exempla imitandorum atque fugiendorum: quando vero dilectionis universalis causa consideramus bona, quæ aliis insunt, amorem citra ullum ad nos respectum, nec attento respectu personæ concitare intendimus. Quamobrem in casu priore animus advertitur non minus ad bona, quam ad mala, & in primis ad ea, quæ non sine studio acquisita; in posteriore autem saltem ad bona, sive naturalia, sive acquisita tuerint,

qua de causa etiam bonum dividimus a malo in ipsis actionibus malis, animum avocantes ab abusu, in quod tractum est bonum. Quodsi vero quis ex aliis se noscere studuit, is jam contraxit consuetudinem observandi bona, quæ insunt aliis, ut non demum dilectionis causa his observationibus assuescere teneatur, sed observata saltem attenta mente perpendere. Unum idemque in moralibus ad diversa conducit, eo tamen utendum non est eodem modo.

§. 94.

Causa dilectionis universalis & inimicorum deficientis.

Deficientis dilectionis universalis ac inprimis inimicorum causa est carentia notionis satis adequate. Qui enim dilectionis universalis ac inprimis inimicorum notionem non satis adæquatam habet; ignorat, quod homines diligere debeat propter Deum (§. 63.) & quod eos diligendo propter Deum ad finem, propter quem is hoc universum ipsumque hominem condidit, conferat, quantum debet (§. 68.), personam sibi a Deo per creationem impositam recte gerens (§. 69.), Deumque imitans (§. 77.), neque etiam novit, dilectionem universalem ac inprimis inimicorum facere ad felicitatem nostram (§. 87. 88.), & charitatem, quæ in habitu diligendi consistit (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), magnam perfectionis nostræ partem absolvere (*not.* §. 68.), Deumque dilectionem præcepisse, odium prohibuisse, ut consulari felicitati nostræ & adversus infelicitatem nos tueatur (§. 91.). Horum igitur cum nulla cogitatio subeat mentem ipsius, dilectionem restringit ad solas actiones externas, quibus se utilem præbet aliis, consequenter sibi persuadet, alterius saltem interesse, ut ipsum diligat, si nihil vicissim ab eo expectet, sua parum referre, utrum eum diligat, nec ne, immo ubi desunt vires, vel deest occasio se utilem præbendi alteri, perinde esse, utrum eum amet, an indifferente erga ipsum sit animo.

Hanc

Hanc vero opinionem impedire, quo minus dilectioni universali, præsertim inimicorum, assuescamus, haud obscure intelligitur. Paret itaque dilectionem universalem ac inprimis inimicorum deficere, propterea quod notione satis adæquata ejusdem careant homines.

Si ignoratur, qualis revera sit dilectio universalis, quæ ad homines omnes promiscue ipsosque inimicos extenditur; non est quod miremur, si studium dilectionis universalis ac inprimis inimicorum negligitur, nec pulchritudine hujus virtutis capiuntur, qui eam perspicere nequeunt. Quamobrem cum nemo eorum, quæ hætenus demonstravimus, gnarus in dubium vocare possit, plerosque omnes ignorare, qualis revera sit ac esse debeat dilectio universalis; quam rara admodum esse debeat, satis manifestum est. Sane plerique sibi videntur amare alios, si non habeant animum ipsis nocendi, nec eorum damno delectentur animum indifferentem cum amore confundentes (§. 629. *part. i. Jur. nat.*), ideoque non agnoscunt, lègi naturæ repugnare, ut indifferenti erga alios animo simus (§. 630. *part. i. Jur. nat.*). Ac propterea quoque ipsis durum videtur amare ac diligere inimicos, ita ut facile sibi persuadeant, amorém inimicorum rationi esse impervium, a Christo autem præcipi suis, tanquam medium exercendi patientiam.

§. 95.

Quoniam deficientis dilectionis universalis ac inprimis *Quomodo* inimicorum causa est carentia notionis satis adæquatæ (§. 94.); *impedimen-* quæ de dilectione omnium hominum ipsorumque inimicorum demonstra- tum istud ta sunt, probe expendenda, & ab ineunte ætate ab iis, qui aliorum tollatur. mores formare debent, sedulo inculcanda, nec unquam satis urgeri possunt.

Satis

Satis exploratum est, ad notionem rei pertinere omnia, quæ de eadem cognosci possunt. Quodsi ergo adæquata esse debet, necesse est, ut non modo horum omnium notiones distinctas habeamus, verum etiam plenarie conviciti simus, consequenter cum ad hoc requiratur, quod de analysi demonstrationum ostendimus (§. 992. *Log.*), quam ardua & difficilis sit satis adæquata dilectionis universalis notio manifestum est. Quoniam vero non omnium est rationis lumine collustrari, omnium tamen interest, ut quomodo homines in universum omnes ipsosque inimicos diligere debeant non ignorent & ejus pulchritudinem atque utilitatem agnoscant; scientiæ defectus reductione eorum, quæ demonstravimus, ad sensum communem supplendus (§. 422. *parr. 1. Eth.*). Plurimum peccatur ab iis, qui educationi puerorum præsent, quod officiorum non satis distinctas notiones & quantum datur adæquatas tenellis animis insinuent, antequam depraveretur cupiditatibus perversis voluntas. Hujus autem peccati quoque rei sunt, quod genuinam dilectionis universalis ad ipsos inimicos extensæ notionem iisdem ingignere negligant. Difficulus autem hoc ipsum fieri potest, ubi voluntas jam fuerit depravata, ut multi errores tacite influant in appetitum & aversionem, & cupiditates dilectioni universali atque inprimis inimicorum adversæ, præsertim cum adulti mores suos ipsi emendare teneantur, non vero iisdem formandis incumbant alii, qui saltem ipsos saniora docere & ut sequantur, relictis deterioribus, adhortari possunt. Si vel maxime enim efficiant, ut meliora videant, quæ tamen plerumque ipsis difficulter persuadentur, præsertim si non opinione, sed ad veritatem sint persuadenda, deteriora tamen sequi malunt.

§. 96.

De opinione Si quis alterum dilectione indignum judicat, eum diligere ne indignitatis quit. Qui enim alterum diligit, ad officium quodcumque impedimento ipsi præstandum paratus est (§. 59). Quodsi ergo quis dilectionis. terum

terum dilectione indignum judicat, eum non mereri existimat, ut officium quoddam ipsi præstetur. Quamobrem cum non habeat animum ad perfectionem & per consequens ad felicitatem ejus conferendi, quantum potest (§. 655. *part. 1. Jur. nat.*), qui vero alterum diligit, perfectionem ejus atque status ipsius, & per consequens felicitatem (§. 652. *part. 1. Jur. nat.*), promovere pro virili studeat (§. 37.); si quis alterum dilectione indignum judicat, eum diligere nequit.

Inter impedimenta amoris atque dilectionis recensenda est opinio, qua eos, qui ope ac auxilio, vel consilio nostro indigent, indignos judicamus, quibus officium quoddam præstetur. Videmus enim indies officia humanitatis denegari ea de causa, quod petentes non mereri existimetur, ut officium, quo indigent, ipsis præstetur. Immo videmus, hanc denegationis rationem etiam allegari ab iis, qui sibi videntur alios amare ac diligere tanquam seipsum, nec habent animum ab amore ac dilectione universali alienum, quamdiu non adest occasio certæ cuidam personæ inserviendi, sed de aliorum perfectione promovenda & felicitate eorundem saltem in genere cogitatur. Hi igitur legem dilectionis limitant, ut alios diligendos esse opinentur, si mereantur, consequenter quoties officium quoddam alicui præstandum, se satis excusatos arbitrantur, si quam allegare possint rationem, ob quam non mereri videatur, cur ipsi præstetur, veluti quod sit malus, vel quod nos quocunque modo læserit, aut lædat alios. Notandum vero est, nos in propositione præsentis sumere, alterum indignum judicari dilectione; non vero, quod indignus judicetur officio humanitatis, quod petit. Dantur enim utique rationes sufficientes, cur petenti officium denegetur, quia id non meretur, salva dilectione, quemadmodum mox demonstraturi sumus. Qui vero in confusis notionibus acquiescunt, nec satis a se invicem distinguunt, quæ diversa sunt; confundere quoque hæc duo so-

(Wolffii Ethica Pars V.)

Q

lent,

vent, utrum aliquis indignus censcarur officio aliquo, quod petit, an dilectione, propterea quod nec officium aestimant, quemadmodum debent, cum unus idemque actus externus nunc officium esse possit, nunc saltem speciem ejus mentiarur, nec dilectionem a praeestatione, quae officii rationem habere potest, discernunt, quemadmodum lex naturae jubet. Notiones confusae, eademque vagae, nec satis determinatae, multas aberrationes in praxi pariunt, & veritatem satis perspicue exprimendi difficultatem saepissime facessunt. Multa igitur circumspectione opus est; ne quae vera sunt in dubitationem adducantur, & ne ad ea exceptiones adscribantur & addantur, cum rite intellecta exceptionem non admittant. Ab hac precipitantia sibi facile cavebit, qui veritatis cupidus animum discendi affert, non vero carpendi.

§. 97.

*Quomodo
impedimen-
tum istud
tollatur.*

Quoniam alterum diligere nequit, qui eum dilectione indignum judicat (§. 96.), lege tamen naturae praecipitur, ut alium quemcunque, ipsum etiam inimicum (§. 632. part. 1. Jur. nat.), diligamus tanquam nos ipsos (§. 618. part. 1. Jur. nat.), cumque lex naturae sit immutabilis (§. 143. part. 1. Phil. pract. univ.), nec ab obligatione connata, qualis est naturalis (§. 34. part. 1. Jur. nat. & §. 129. part. 1. Phil. pract. univ.), ullo modo liberari possimus (§. 68. part. 1. Jur. nat.), ad legem naturae nullam exceptionem adscribere atque addere licet; ne falsa opinio, quasi diligendus non sit, qui dilectione indignus censetur, dilectioni universali & per consequens inimicorum impedimento sit, necesse est, ut per ea, quae demonstrata sunt, dilectionem universalem intimius perspicere discamus, ac inprimis ponderemus, quod alios diligere debeamus propter Deum (§. 63.) & quid sibi velit dilectio propter Deum (§. 64.), quod in dilectione propter Deum non attendantur facta multa alterius, quae improbantur meri-

meritoque odio habentur, ad personam tamen non extendendo (§. 81. 82.) & quod dilectione inimicorum Deum imitemur (§. 78.): id quod etiam de hominibus malis intelligitur, etsi nos minime læserint (not. §. cit.).

Quodsi quis ea, ad quæ hic provocamus, recte perpendit, haud difficulter intelliget, neminem dilectione indignum judicari posse, ut legi naturæ dilectionem aliorum præcipienti satisfecisse nobis videamur; si indifferente erga ipsos fuerimus animo, & modo iis non noceamus, opem tamen ferre, qua indigent, negligamus. Quoniam vero innumerae sunt rationes, ob quas hic vel iste dilectione indignus habetur; in casu particulari expendendæ quoque sunt rationes particulares, quæ tales esse possunt, ut, si vel maxime quis dilectione indignus esse possit, eadem tamen non sufficerent ad se dilectione indignum reddendum. Accedit, quod generalia non præcipiantur eo fine, ut in casu particulari nonnisi ea sint urgenda, sed potius ut ad specialia, quæ offeruntur, sint applicanda. Generalia non magnæ sunt efficaciæ, ubi appetitus vel averfatio movetur rationibus particularibus in contrarium, & rationes particulares, attentionem omnem in se trahentes, non solum influxui generalium in appetitum vim suam detrahunt, verum etiam veritati generalium evidentiam, qua nritur assensus. Probre hæc notanda sunt, ne veritatem in dubitationem adducamus, dum circumstantiis particularibus in casu emergente confundimur, nec generalia inutiliter didicisse videamur. Ceterum ex propositione præfente luculenter apparet necessitas ab ineunte ætate veram dilectionis universalis notionem tenellis educandorum animis insinuandi eandemque in ætate adulta continuo fovendi.

§. 98.

Dilectioni universali minime repugnat, si petenti officium denegamus, quod præstare non poteramus nisi cum neglectu officii. Quando denegatio officii
Q 2
jurdam

cii non repugnat dilectioni universali. *jusdam erga nos ipsos, vel erga ipsum Deum, aut quando arctior obligatio, qua aliis tenemur, obstat, vel etiam si petens eodem non indiget, aut sine ope nostra consequi possit, quod petit.* Etenim lex naturæ, quæ dilectionem universalem præcipit (§. 618. 632. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter voluntatem constantem & perpetuam aliorum quorumcunque felicitatem promovendi urget (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), ad actuale præstationem ipsa addit hanc restrictionem, si absque neglectu officii erga nos ipsos fieri potest (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*), ut in potestate nostra non esse censendum sit, quod alteri præstare non possumus, nisi cum neglectu officii erga nos ipsos (§. 610. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo petenti officium denegamus, quod præstare non poteramus nisi cum neglectu officii erga nos ipsos, id dilectioni universali minime repugnat. *Quod erat primum.*

Porro Deum supra omnia amare (§. 1172. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum amor & dilectio Dei indivulso nexu cohereant (§. 243. *part. 3. Eth.*), supra omnia quoque diligere debemus. Quodsi ergo quis officium a nobis petit, quod non nisi cum neglectu officii cujusdam erga Deum præstari poterat; id ipsi denegandum, consequenter denegatio dilectioni universali minime repugnat. *Quod erat secundum.*

Quodsi contingat, dari rationes speciales, ob quas alicui præstare tenemur, quod alter petit, bis autem præstari a nobis non potest, cum ad obligationem universalem accedat singularis (§. 1112. *part. 1. Jur. nat.*), magis utique obligamur ei, cui ex duplici obligatione tenemur, quam cui nonnisi ob rationem unam devincti sumus. Quoniam vero necesse est, ut in præstatione officii unus alteri præferatur, nihil

nihil vero fieri debet absque ratione sufficiente (§. 70. *Ontol.*), nulla tamen ratio est, cur eum, cui minus obligati sumus, præferamus alteri, cui magis obligamur; hic utique illi præferendus. Quamobrem si petenti officium denegatur, quia arctior obligatio, qua aliis tenemur, obstat, quo minus præstare possimus, denegatio dilectioni universali minime repugnat. *Quod erat tertium.*

Denique nemo hominum naturaliter obligatur ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre ea, quæ ipsemet facere potest (§. 232. *part. 1. Phil. præct. univ.*), nec quisquam naturaliter habet jus ea petendi ab altero (§. 233. *part. 1. Phil. præct. univ.*). Quamobrem si certo constet, alterum sine ope nostra consequi posse quod petit, id ipsi præstare non obligamur. Cumque ipsa lex naturæ, dum urget officia erga alios, addat hanc restrictionem, si id, quod ipsis præstandum, non habeant in potestate sua (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter si ope nostra indigeant; ubi certum est, perentem ope nostra non indigere, ad præstandum, quod petit, non obligamur. Quamobrem patet, dilectioni universali minime repugnare, si petenti officium denegatur, quia eodem non indiget, aut sine ope nostra consequi potest, quod petit. *Quod erat quartum.*

Poterant hæc quoque ostendi ex collisione officiorum, quæ parit exceptionem. Etenim in casu collisionis officium erga seipsum vincit officium erga alios (§. 229. *part. 1. Phil. præct. univ.*) & si officia erga alios colliduntur, illud vincit ad quod major est obligatio (§. 230. *part. 1. Phil. præct. univ.*). Et ex ipsa demonstratione partis secundæ propositionis præsentis patet, officium erga Deum vincere officia erga alios. Pars

Q 3

vero

verò quarta poterat reduci ad collisionem officiorum erga seipsum & erga alios.

Facile patet, quod de officio petenti denegato demonstratur, idem valere de ejus omissione, occasione præstandi oblata: id quod ideo notandum, quia etiam non petentibus inservire pro virili aliis tenemur, neque enim obligatio dependet a precibus alterius, cum ab his independenter demonstretur. Me autem vel tacente patet, sermonem hic esse de officio, consequenter de actione legi naturæ conformi (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*), minime autem de actione legi naturæ contraria, quæ inter officia locum nullum obtinet. Cum nemo facere debeat, quod legi naturæ repugnat; absurda omnino foret questio, num dilectioni universali repugnet illicitum petenti denegare, quod petit. Notandum vero est, si alter petit, quod juxta legem naturæ ipsi recte denegatur, id semper induere formam illiciti. Manet salva voluntas alterius felicitatem promovendi, in qua dilectio consistit (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), etiamsi petenti deneges, quod petit, ne committas, quod propter circumstantias præsentis illicitum efficitur, etsi in se spectatum foret debitum. Collisio enim officiorum, quæ evitari nequit, quod in se spectatum foret debitum, ob circumstantias in casu emergente in illicitum convertit. Ita minus recte faceret, qui daret esurienti panem, nec ipse deinceps haberet, quo stomachi latoris desideria expleret, aut qui eleemosyna alterius ignaviam aleret, qua succurrere poterat iis, quos vel deficient vires laborandi, vel occasio, si vel maxime laborare vellent. Ceterum non opus esse judicamus, ut partes singulas propositionis exemplis illustremus. Nihil enim obscuritatis in iis remanet, modo notentur, quæ modo monuimus. Dilectio universalis aliud meritum non supponit, quam indigentiam (§. 667. *part. 1. Jur. nat.*), quæ ratio est, cur conjunctis viribus perfectionem suam promovere obligentur homines (§. 220. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamvis vero in casu dubio judi-

judicium de indigentia sit petentis (§. 156. part. 1. Jur. nat.); in casu tamen manifesto præstantis quoque est, cum in præstatione habenda sit ratio indigentiae (§. 608. part. 1. Jur. nat.). Difficile videtur judicium, utrum officium aliquod salva dilectione universalis denegeretur, nec ne. Enimvero si quis noverit, quamnam sint officia aliis debita, & quomodo exceptio in casu collisionis facienda, in casu autem prælationis specialis obligatio attendatur (§. 668. part. 1. Jur. nat.); difficultas ista non tanta deprehenditur, quanta putatur. Non est quod verearis, quasi nimium scrupulosi actionum humanarum determinationem ultra sortem humanam extendamus: in Philosophia enim morali habenda est ratio omnimodæ rectitudinis actionum, ad quam aspirare debemus (§. 189. part. 1. Phil. pract. univ.), quamvis in praxi detur infirmitati humanæ, quod culpa condonanda, vel infortünium excusatur. Né vero infirmitati humanæ nimium adscribamus, ea probe consideranda sunt, quæ de theoria culpæ in parte prima & de culpa vitanda in parte altera Philosophiæ practicae universalis demonstravimus.

§. 99.

Dilectioni universali officit opinio, quod nobis liceat eam negligere, quia alii eandem negligunt. Quodsi enim, quis putet, quod liceat quod sibi liceat dilectionem universalem negligere, quia negligere dillectionem quemcunque alium minime diligere tanquam seipsum, universalem, malos indignos beneficiis judicare, & si quis ipsis ægre quia eandem fecit, par pari referre, quantum possunt, quod alii sibi li-negligunt citum putant, id quoque sibi licitum esse arbitratus, quos alii diligere debebat, diligere non vult. Quoniam itaque nec considerat, alterum esse diligendum, quia homo est, nec aliam dari dilectionis universalis rationem quam communem humanitatem absque omni respectu alio (§. 81.); dilectio univer-

universalis prorsus supprimitur. Officit itaque eidem opinio, quod nobis liceat eam negligere, quia eandem negligunt alii.

Hanc opinionem gignit & alit consuetudo vivendi ad similitudinem aliorum, quæ quo magis increbuit, eo plus nocet dilectioni universali. Parit autem hæc opinio errores plurimos alios, ob quos in Jure Gentium multis nugari videtur Philosophus, dum veritatem profitetur, ad quam ducunt demonstrationes liquidissimæ. Vulgo autem objicitur, Philosophum alios supponere homines, quam quales in mundo existunt. Sed de hisce disertius dicendi locus erit in Philosophia civili. Tenendum autem in genere, quod in Philosophia recte supponatur homo, qualis natura est, ac inde deduci, qualis esse debeat, ut officiorum ratio intime perspiciatur. Enimvero ubi deinceps sumitur, qualis sit homo, voluntate pravis cupiditatibus ac falsis opinionibus, quibus mens imbuta est, depravata, quomodo officia ipsi sint attemperanda, ne quicquam committatur, quod labe quadam inficit animum, ostendendum est. Castissimam legem naturæ accusare, quod præcipiat, quæ observari nequeunt, nisi cum dispendio suæ salutis, & quæ contradictoria sunt, ut simul observari nequeant, nimis temerariam audaciam sapit. Uterior lux hisce affulget per ea, quæ mox demonstrabuntur. Ceterum experientia propositionem præsentem satis confirmat. Quodsi enim dilectionem universalem, ac inprimis inimicorum urgeas; in dubium quidem vocari non audias, quod homines omnes qualescunque sint diligendi, nec par pari referendum, attamen excipi, quod cum alij te non diligant, quemadmodum dilectio universalis exigit, neque te lædere, vel tibi ægre facere vereantur, nec a te exigi posse, ut ipsos diligas, & ne iisdem vicissim ægre facias: immo non desunt qui arbitrantur ex non facto, vel facto aliorum sibi nasci jus non diligendi alterum, vel ægre ipsi faciendi, cum æquissimum judicent, ut eodem jure utantur in alterum, quod

quod is adversus se statuit. Nisi hoc admittatur, se fore deterioris conditionis, quam alios, cum tamen natura homines omnes faciat æquales, nec ulli tribuat prærogativam quandam præ aliis. Miscet complures errores homines, quibus sub veritatis quadam specie sibimetipsis imponunt, quamdiu veritatem non intime perspiciunt.

§. 100.

Quoniam dilectioni universali officit opinio, quod eam Quomodo nobis negligere liceat, quia eandem negligunt alii (§. 99.), impedimenta extripanda est, consequenter si quis dilectionem universalem tum istud ac inprimis inimicorum negligit, quia eam negligunt alii, is non modo tollatur. do convincendus est, quod naturaliter obligemur diligere alios (§. 618. part. 1. Jur. nat.), ipsos etiam inimicos (§. 632. part. 1. Jur. nat.), nec ideo, quod alter non satisfacit obligationi naturali, nobis permissum sit eidem non satisfacere (§. 631. part. 1. Jur. nat.), verum etiam quod dilectio universalis, ipsorumque inimicorum faciat ad felicitatem nostram (§. 87. 88.), nec sine ea obligationi, qua nobis ipsis tenemur, satisfacere valeamus (§. 68. 69.).

Non sufficit falsam opinionem refutare, a qua derivandus est neglectus dilectionis; sed tollenda quoque est corruptio voluntatis, quæ in segnitie diligendi hominem quemcumque alium ipsumque inimicum & in-proclivitate ad malos & inimicos odio habendum consistit (§. 10. part. 2. Eth.). Dilectio igitur universalis ad ipsos inimicos extensa amabilis quoque efficiatur necesse est, atque pro certo habendum, quod nostra maxime intersit, ut hominem quemcumque, ipsum inimicum, tanquam nos ipsos diligamus.

§. 101.

Quoniam dilectioni universali officit opinio, quod non Quæ condu- bis liceat eam negligere, quia alii eam negligunt (§. 99.), cant ad opi- (Wolffii Ethicæ Pars IV.) R qui

nionem istam qui vero ita sentiunt, ad similitudinem aliorum vivere ad-
missam fa- sueverunt, ut quis *missam* faciat opinionem, quod sibi liceat negli-
ciendam. gere dilectionem universalem, quia eam negligunt alii, non solum
 docendus non esse vivendum ad consuetudinem aliorum, sed ad ratio-
 nem, cum actiones juxta legem naturæ, quod per rationem
 nobis innotescit (§. 259. part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque
 dictamen rationis dici suevit, determinare debeamus, ipso
 Deo volente (§. 276. part. 1. Phil. pract. univ.), sed & convin-
 cendus, eos curam animæ negligere, sine qua nemo felix esse potest
 (§. 142. part. 4. Eth.), qui ad similitudinem aliorum vivunt, & quan-
 tum sibi noceat in casibus particularibus, qui hoc vel illud facit, quia
 facere videt alios (§. 164. part. 4. Eth.).

Nemo est qui nesciat, homines ad consuetudinem alio-
 rum vivere, quia nesciunt, quomodo vivendum sit. Docere
 vero hoc ipsos poterat ipsa natura humana: neque enim
 facile homo sanæ mentis in dubium vocare poterit, viven-
 dum esse homini vitam hominis, etsi adhuc ignoret qualis sit
 vita hominis. Hominem ab animantibus brutis distinguit
 ratio. Vita igitur hominis est, quæ rationi conformis, con-
 sequenter legi naturæ, quæ instar partis in catena veritatum
 continetur: at cæca imitatio aliorum non hominis, sed simia-
 rum est, quibus assimilantur infantes & pueri rationis usu
 adhuc destituti. Quamvis hæc admodum clara videantur,
 nec captu difficilia sint; non tamen ignoro has rationes ad-
 versus morem vivendi ad similitudinem aliorum apud pleros-
 que nihil proficere, nec defuturos, qui similitudinem cum
 brutis non sine indignatione in injurias referent. Rationes
 jam insinuavi alias (not. §. 164. part. 4. Eth.). Quamobrem
 consultum judico, ut ex circumstantiis, per quas determi-
 nantur casus particulares, convincantur qui ad similitudinem
 aliorum vivunt, quantum noceant sibi, qui ad similitudinem
 aliorum vivere solent: id quod duplici modo fieri potest,
 tum quatenus mos vivendi ad similitudinem aliorum in ge-
 nere

here spectatur, ideoque exempla quæcunque ad eum referenda huic instituto inserviunt, tum inprimis quantum sibi noceant, qui ad similitudinem aliorum dilectionem universalem negligunt. Ipsum autem nocumentum quoque duplici modo evincitur, tum quatenus neglectus dilectionis universalis nos privat bono, quo frui poteramus, tum quatenus infert malum, quo poteramus carere. Non opus est, ut inquiremus in rationes, quibus utrumque evincendum. Cum enim huic instituto inservire debeant casus particulares, quos exempla suppeditant, aut qui nobis ipsis sese offerunt, nocumenta per se agnoscuntur, non vero demum a priori demonstranda sunt. Apud eos, qui ad similitudinem aliorum vivunt, plus valet sensus, quam ratio.

§. 102.

Qui omnia utilitate metiuntur, dilectionem universalem insuper De his, qui habent, ac omnium minime inimicos diligunt. Qui enim omnia omnia utilitate metiuntur, nihil faciunt, nisi quod sibi utile existit. *utilitate metiuntur*, consequenter nullum officium aliis præstant, nisi vel ab iis vicissim quid recipiant, aut quod se sibi utiles præbere possint arbitrentur, vel ut præcaveant ne sibi noceant. Quamobrem facile patet, quod minime habeant aliorum quorumcunque felicitatem promovendi voluntatem constantem & perpetuam. Quoniam itaque in hac voluntate consistit dilectio alterius (§. 617. part. 1. Jur. nat.), quam procul absint a dilectione universali, ac inprimis a dilectione inimicorum abunde manifestum est. Dilectionem igitur universalem insuper habent ac omnium minime inimicos diligunt, qui utilitate metiuntur omnia.

Dilectionis universalis ad ipsos inimicos extensæ ratio sufficiens est communis humanitas (not. §. 92.). Qui igitur rationem dilectionis convertunt in utilitatem suam, dilectio-

nem universalem tollant: neque enim semper obtinet; ut se tibi vicissim utilem præbeat, cui tu officium quoddam præstare debes, utpote ope tua indigenti. Ab eo autem, qui tibi ægre fecit, aut saltem habet animum ægre faciendi, multo minus utilitatem quandam expectas. Cum ingens sit ea hominum multitudo, qui utilitate metiuntur omnia; veritas propositionis præsentis experientia abunde confirmatur. Quodsi non otiosus spectator in hoc universo singula, quæ observas, accurata mentis lance ponderes, potissimam fere deficientis dilectionis universalis causam agnosces consuetudinem omnia utilitate sua metiendi: neque enim hac quicquam magis adversatur dilectioni universali. Dudum invaluit pervulgatum istud: utilitate regi homines, ut non desint, quibus paradoxum videtur, si quis affirmer, se non utilitatis suæ causa quid facere, immo qui hoc asserentem rident, si serio dictum putant. Me expertum loqui non est quod dubites: sit ita quod non semper experientiam domesticam appellem, quando ad eandem provoco. Immo quis est qui nesciat, jam olim non defuisse, qui contenderunt, jus solummodo ex utilitate constitutum ab hominibus: quem ideo errorem refutavimus, cum fontem juris naturæ ostenderemus (§. 266. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Et quamvis non multi videantur, qui hanc opinionem defendunt; si tamen plerorumque actiones rite perpendas, eas opinioni huic maxime conformes deprehendes. Neque desunt, qui putant se diligere alios sincero humano, qui tamen aliis non intersunt nisi propriae utilitatis causa.

liberati omnino §. 103. i. supponitur hasantui

**Quomodo
impedimen-
tum istud
tollatur.**

Quoniam dilectionem universalem insuper habet, qui omnia utilitate metitur ac omnium minime inimicos diligit (§. 102.); si studium utilitatis proprie dilectionem universalem impedire minime debet, nec dilectioni inimicorum adversari, cum jus naturale homini utile sit (§. 263. part. 1. *Phil. pract. univ.*),
quam-

quamvis sola utilitas non sit ratio sufficiens juris, ut ideo jus habeas ad id, quod tibi utile (§. 265. *part. 1. Phil. pract. univ.*), legi naturæ convenienter determinandum & ipsa utilitas ex officiis erga nos ipsos æstimanda.

Legem naturæ regere omnes actiones humanas, qualescunque fuerint, & quicquid ad earum rectitudinem facit determinare, satis superque pater per ea, quæ in Jure naturæ demonstravimus. Hæc ipsa quoque lex nos docet, quamam nobis vere utilia sint, ne vana quadam specie deludamur. Non vero multa disquisitione opus est, ut quod apparet ab eo, quod est, dividamus: modo enim actiones omnes juxta legem naturæ determinemus & puritati animi studeamus, quæ cum rectitudine actionis firmissimo vinculo coheret (§. 603. *part. 2. Eth.*), vere utilia consequemur, si vel maxime de utilitate nulla mentem subeat cogitatio. Cum Jus naturale hominibus utile sit (§. 263. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui actiones legi naturæ convenienter determinat, nihil appetit, nisi quod revera utile est. Prospicit autem lex naturæ, quæ conjunctis viribus communem perfectionem promoveri jubet (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*), communi hominum utilitati. Vulgo homines de utilitate ex cupiditatibus suis statuunt, ut quæ ad eas explendas faciunt utilia sibi videantur, cumque horum comparandorum causa pecunia opus habeant, pecunias inhiant atque officia aliis præstanda in quæstum convertunt. Quoniam non omnes iisdem reguntur cupiditatibus; ideo nec omnes de eo, quod sibi utile, idem statuunt. Maxime autem negligitur utilitas, quæ respicit animam, quamvis hæc præcipue attendenda esset. Vere utilia in bonorum numero sunt, aut ad ea obtinenda, vel conservanda faciunt. Dependet utilitas a mutua dependentia rerum a se invicem, ad quam animum attendere tenetur, qui eam agnoscere voluerit. Quodsi vero utilitas ex officiis erga nos ipsos æstimeretur, & studium utilitatis propriæ juxta legem naturæ determinetur, utilitas propria non amplius obstabit dilectioni

universali ad ipsos inimicos extensæ, videbimusque in ipso officiis, quæ præstantur aliis, nostram contineri utilitatem. Patet hoc vel inde, quod dilectio universalis ac inprimis inimicorum perfectionem naturæ humanæ ad summum gradum evehat, ut Deum imitantes perfecti evadamus, quemadmodum ipse perfectus est (not. §. 77.). Multa occurrunt in antecedentibus, quæ lucem plenissimam hisce, quæ dicuntur, affundunt, a nobis jam non reperenda. Diximus in superioribus, si dilectio ad inimicos extenditur, omnis utilitatis ex dilectione sperandæ cogitationem procul a mente arceri, nec per eam aliud intendi, quam ut personam tibi impositam recte geras, nimirum ut ad finem universi conferas, quantum potes ac debes (not. §. 77.). Facile autem patet, sermonem hic esse de utilitate, quæ tanquam merces officii præstiti expectatur ab aliis, ideoque ipsa præstatione intenditur, quæ hoc modo efficitur mercenaria: vera enim utilitas, de qua diximus, quamvis non intendatur, sequitur sua sponte. Immo præstationes officiorum erga alios vi nexus rerum influunt in utilitatem nostram ab aliis promovendam, quæ non speratur. Modum vero æstimandi utilitatem ex officiis erga seipsum facile capiet, qui ad animum revocat ea, quæ de utilitate in genere annotavimus (not. §. 262. part. i. Phil. pract. univ.). Ceterum quamvis in dilectione aliorum seponenda sit omnis utilitatis ab iis sperandæ cogitatio; non tamen propterea ignorare possumus, quomodo studium utilitatis sit determinandum & vera utilitas æstimanda: neque enim solum plurimi occurrunt casus, in quibus de utilitate statuendum est, veluti si eroganda pecunia, verum etiam ad ea, quæ hætenus dicta sunt, respiciendum, si utilitatis ex præstatione sperandæ cogitatio mentem invadit, dilectioni obicem positura. Atque hic casus est propositionis præsentis.

§. 104.

De ingrati-
tudine bene-
ficiariorum.

Ingratitudo beneficiariorum dilectionem aliorum languidiorem
tudine bene-facit, aut prorsus delet, si quis putat eam non esse diligendum, qui
dilectio-

dilectione indignus est. Ingratus enim benefactorem ob beneficia sibi tributa non diligit, immo iis non obstantibus prorsus odit (§. 46. part. 4. *Jur. nat.*), consequenter de beneficio reddendo non cogitat (§. 32. part. 4. *Jur. nat.*), immo bonum malo referre non veretur (§. 800. part. 1. *Jur. nat.*). Cum homines plerique indignos judicent ut diligantur, qui *animum* reddendi beneficium non habent, aut prorsus non verentur bonum malo referre, *animum* autem gratum prævidere si non impossibile, saltem admodum difficile sit; tædium ex ingratitudine perceptum facit, ut dilectionem aliorum si non tanquam malam, saltem tanquam minus bonam sibi repræsentent (§. 5. part. 2. *Eth.*). Quoniam itaque aversamur, quod tanquam malum nobis repræsentamus (§. 907. *Psych. empir.*), nec appetimus, quod nobis minime repræsentamus tanquam bonum (§. 904. *Psych. empir.*); si putamus eum non esse diligendum, qui dilectione indignus est, ingratitudo dilectionem aliorum delet, aut languidiorem facit.

Indies experimur, quod ingratitudo dilectionem aliorum nunc deleat, nunc languidiorem faciat. Pertædet homines benefacere aliis, si beneficiarios ingratos experiantur. Ideo ingratus unus omnibus miseris nocere dicitur, hoc est, iis, qui aliorum ope, aut consilio indigent. Qui enim beneficium ingratum expertus est, in casu dubio ideoque plerumque sumit, ingratum quoque fore, qui nunc officium quoddam petit. Non vero hoc sufficeret ad avertendum *animum* a dilectione, nisi tacite inhæreret menti ea opinio, quod diligendus non sit, qui dilectione indignus est.

§. 105.

Quoniam ingratitudo beneficiarii dilectionem aliorum *Quomodo* languidiorem facit, aut prorsus delet, si quis putat eum *impedimen-*
non

sum istud
sollendum.

non esse diligendum, qui dilectione indignus est (§. 104.); si ingratitude beneficiarii dilectioni aliorum nocere minime debet, eradicanda est falsa hæc opinio, quod diligendus non sit, qui dilectione indignus putatur (§. 97.). Et cum in casu præsentis particulari indignus beneficio censeatur, qui ingratus est, aut propter ingratitude alterius ingratus, aut saltem minime gratus futurus præsumitur; probe perpendendum est, beneficiarium obligari ad gratias agendum benefactori (§. 45. part. 4. Jur. nat.), Erga eundem animum gratum habere (§. 43. part. 4. Jur. nat.); ingratus vero esse non debere (§. 47. part. 4. Jur. nat.), non vero obligari ad dilectionem universalem (§. 618. part. 1. Jur. nat.), ipsorum etiam inimicorum (§. 632. part. 1. Jur. nat.), Et, quamvis beneficiarius ingratus non satisfaciat obligationi suæ, non tamen ideo nobis permissum esse, ut nostræ quoque obligationi non satisfaciamus (§. 631. part. 1. Jur. nat.), cumque factum alienum nemini imputari possit, a cujus voluntate nullo modo dependet (§. 650. part. 1. Phil. præf. univ.), absurdum esse, ut ingratus unus vel alter noceat miseris aliis, seu ope, vel consilio nostro indigentibus. Immo cum ex hac ratione sola nulla probabilitate colligatur, alios fore ingratos, quia hic, vel ille ingratus fuit (§. 578. Log.), præsumtio autem collectio probabilis sit (§. 244. part. 2. Jur. nat.); hoc quoque considerandum est, alios quoscunque nulla ratione ingratos præsumi, propterea quod hic, vel iste ingratus fuit.

Aliud est non mereri beneficium, aliud esse indignum dilectione (not. §. 96.), quamvis vulgo hæc confundantur. Quando officium non præstatur alteri, quia ingratus censeatur, aut præsumitur, sive recte præsumatur, sive minus, quod jam seponitur; dilectione indignus censeatur (§. 76.), tuncque obligationi nostræ satisfacere nolumus (§. 618. 632. part. 1. Jur. nat.), quia eidem non satisfacit, aut non satisfacit.

facturus videtur alter (§. 47. *part. 4. Jur. nat.*). Triplex itaque casus est, qui hic attendendus. Aut enim certi sumus, alterum esse ingratum, aut non falso præsumitur eum fore ingratum, aut saltem vanus metus est, ne forte ingratus sit. In casu primo saltem urgenda est indispensabilitas obligationis naturalis diligendi homines in universum omnes, a qua facto alieno, quale est ingratitude, liberari non possumus, & imitatio Dei in dilectione malorum & inimicorum (§. 77. & *not. ej.*), qui agit quod suum est tanquam creatoris atque conservatoris hujus universi & entis summe boni, felicitatem generis humani serio volentis. Non desinit se benefacere hominibus ob plerorumque ingratitude. In casu secundo expendenda quoque venit præsumtio, quam fallere posse nemo est qui nesciat, ut ideo dudum pervulgatum sit, præsumtionem vinci a veritate. Cum enim dilectio nullam admittat exceptionem, etiamsi de ingratitude certo constet, multo minus exceptionem pariet, si saltem probabiles habuerit rationes. Sane si vel maxime ingratitude exceptionem adderet ad legem dilectionis; in casu tamen dubio, qualis omnino est is, pro quo saltem militat præsumtio, eligendum foret quod est tutius, consequenter qui ingratus saltem præsumitur, diligendus potius foret, quam non diligendus. In casu denique tertio non tantum consideranda venit metus vanitas, quæ nulla ratione probabili nititur, sed & inprimis absurditas imputandi alteri factum alienum, ad quod nullo prorsus modo concurrat. Quodsi quis excipiat, omnia illa argumenta nihil valitura adversus bene multos; ultro concedo, quod non valeant adversus eos, qui sordidis ingeniis præditi mentes monstrosas habent, nec rationes ponderant, nec dignitatem virtutis prospiciunt, quamvis etiam non ignorem, vulgum subinde excusatus refragari, quando cupiditates, quibus voluntas depravatur, vincere nequit. Ast quis a Philosopho requisiverit, ut immedicabile vulnus sanet, aut ut sanet vulnus, si quis medicamentis, quæ prosunt, uti noluerit? Id enim foret velle, ut faceret impossibilia.

§. 106.

De opinione, Dilectioni universali ad ipsos inimicos extensa officit opinio, quod, si malum bono asserendam reddamus audaciores, si malum bono referre consueverit referamus, mus. Negari omnino non potest, si quis sibi persuadet, se inimicos & impune nos lædere posse, eum ad nos lædendum, vel injurias ad lædendum auctiores reddamus.

igitur quis putet, se malum bono referendo lædenti, aut injuriam asserenti eam ingignat opinionem, quasi se impune lædere possit, ut ipsi nihil mali a nobis sit metuendum; si bono malum referre adfuescat, alios ad se lædendum audaciores fieri opinatur. Quamobrem cum nemo velle possit, ut ab aliis lædatur, vel injuria afficiatur; consultius utique judicabit, aut malum malo referre, aut saltem non referre bono, consequenter aut nocere alteri, aut saltem nullum præstare officium, quo vel maxime indiget. Quoniam itaque charitas, quæ diligendi habitus est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), in præstatione officiorum consistit (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*); dilectioni universali officit opinio, quasi bono malum referendo alios ad lædendum nos efficiamus audaciores.

Absurdum omnino foret negare, quod periculo injuriarum exponatur, qui impune lædi posse creditur, cum experientia id abunde testetur, nec obscura sit ratio (§. 1057. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem nec defuerunt, qui dilectionem inimicorum absurdam pronunciarunt, defendentes Remp. subsistere non posse, si singuli cives eo fuerint animo, ut injurias patienter tolerant habent animum ab omni vindictæ cupidine alienum ipsisque inimicis benefaciant malum bono referentes. Enimvero sumitur, quod probatum non est, eum, qui

qui ipsos inimicos diligit & malum bono referre studet, lædentibus concedere debere impunitatem lædendi. Infertur ex dilectione inimicorum, quod ex ea minime sequitur. Falsa igitur hinc nata opinio eidem officit, qua quamdiu mens imbuta est, fieri omnino nequit, ut ipsos inimicos diligamus.

§. 107.

Quoniam dilectioni universali ad ipsos inimicos exten- *Quomodo*
sæ officit opinio, quasi malum bono referendo alios ad nos *impedimen-*
lædendos faciamus audaciores (§. 106.), hæc autem opinio *tum istud*
inde nascitur, quod homines quoscunque omnes ipsosque *tollatur.*
inimicos diligens pati teneatur, ut impune lædatur ab aliis;
falsum esse, ostendendum est, ex dilectione universali ad
ipsos inimicos extensa sequi impunitatem lædendi. *Quodsi*
ergo *dilectioni universali ad ipsos inimicos extensa officire non debet*
opinio, quasi malum bono referentes alios ad nos lædendum efficiamus
audaciores, perpendendum est, ipsa lege naturali, que dilectio-
nem universalem præcipit, nobis dari jus defendendi nos (§. 973.
part. 1. Jur. nat.), *res nostras* (§. 691. part. 2. Jur. nat.) & *ja-*
nam nostram (§. 1045. & seqq. part. 1. Jur. nat.), *dari etiam jus*
puniendi eum, qui nos læsit (§. 1061. part. 1. Jur. nat.) & *jus bel-*
li in eum, qui jus perfectum nobis competens tribuere non vult (§.
1104. part. 1. Jur. nat.), & *jus hoc omne esse infinitum* (§. 978.
1063. 1107. part. 1. Jur. nat.), *atque exerceri posse absque ullo*
odio ac vindictæ cupidine (§. 996. & seqq. 1077. & seqq. 1119.
& seqq. part. 1. Jur. nat.). Immo in genere considerandum est,
lege naturali nobis dari jus non patiendi, ut alius nos lædat (§. 913.
part. 1. Jur. nat.), *seu jus securitatis* (§. 917. part. 1. Jur. nat.),
ut ideo toto cælo aberrant, qui sumunt dilectionem uni-
versalem tollere securitatem.

Facile patet, defectui notionum distinctarum tribuendum
esse, ut omnia confundantur & fingantur contradictiones, ubi

nullæ dantur. Deficiunt autem notiones distinctæ, si Jus naturæ non redigatur in systema veri nominis, ut omnium inter se nexus appareat & quænam in ea sit concordia perspiciatur. Inde nimirum est, ut quæ eadem præcipiuntur, & prohibentur, vel etiam permittuntur, non satis intelligantur, & falsis interpretationibus castissimæ huic legi imputentur, quæ a mente ejus alienissima sunt. Præcipit ea dilectionem universalem felicitatis hominum causa (§. 83. 84. 87. 88.), tanquam naturæ humanæ maxime convenientem (§. 85. 86.), & securitati eorum optime prospiciens non modo prohibet, ne quis lædatur ab altero (§. 695. part. 1. *Jur. nat.*), verum etiam & singulis dat jus perfectum non patiendi, ut alius ipsum lædat (§. 913. part. 1. *Jur. nat.*), & omnes universim obligat ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in potestate est (§. 988. part. 1. *Jur. nat.*). Qui hæc inter se conciliare non possunt, ex eo, quod vulgo fit, definiunt, quid fieri possit, quasi vero quod vulgo faciunt homines tantæ sit necessitatis, ut aliter fieri nequeat. Et quamvis in se ipso experiantur, se absque inimico animo se & res suas famamque adversus aggressorem, vel raptorem ac calumniatorem defendere, aut jus suum persequi minime posse; ex se tamen judicare alios non licet, multo minus ex eo, quem quis facere potest, facultatum usu definiri potest, quænam facultatum humanarum usu fieri possint. Equidem maxime solennis est hominibus hæc in judicando præcipitantiæ; dudum tamen quoque agnitum, multitudinem errantium non parere errori patrociniū. Velim igitur, ut omnia, ad quæ in propositione præsentē provocamus, probe perpendantur, observatis iis, quæ analysis demonstrationum ad convictionem exigit (§. 991. *Log.*). Et ut animi ab omni vindictæ cupidine alieni notio nihil obscuritatis retineat, non inconfulum erit ea legere, quæ in horis subsecivis Marburgensibus A. 1729. trim. Vern. n. V. de eodem commentati sumus, ubi ostendimus, quomodo Christus ipsi vulgo eandem perspicuam reddidit. Quod si quis dilectionem universalem ipsorumque

rumque inimicorum consequi studuerit, in seipso experietur, quomodo animo prorsus tranquillo & ad inserviendum alteri composito iura ista adversus læsiones sive intentatas, sive factas natura competentia exercere possit. Non existimandum est, quasi lex naturæ malorum & inimicorum dilectionem præcipiens patrocinetur aliorum malitiæ, aut sibi metipso contraria sit, dum prohibet lædere alios & tamen præcipit diligere lædentes. Altius scrutanda sunt omnia, ut concordiam legum naturalium unumque earundem concentum luculenter perspiciamus.

§. 108.

Qui dissidentes ferre non possunt, homines quosunque tan- De odio dis-
quam seipsum diligere nequeunt. Qui enim dissidentes ferre *sentientium.*
non possunt, cum nihil aversemur, nisi quatenus molestiam inde percipimus (§. 156. part. 2. Eth.), ex dissensu aliorum molestiam percipiunt. Quamobrem cum displiceat dissensus (§. 542. Psych. empir.), odium vero concitetur, si in altero observamus, quod nobis displicet (§. 674. Psych. empir.); dissidentem odio habet. Quoniam itaque odium tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam, vel depellendam felicitatem alterius (§. 308. part. 2. Eth.), qui vero alterum diligit, voluntatem constantem & perpetuam felicitatem ipsius promovendi habere debet (§. 617. part. 1. Jur. nat.); qui dissidentes ferre non possunt, homines quosunque alios tanquam seipsos diligere nequeunt.

Odium dissidentium familiare vitium cruditorum est, quod veritatem propositionis præsentis abunde confirmat. Dissensus injuriæ æquiparatur, quæ cupiditatem vindictæ concitat. Qui ex dissensu alterius molestiam percipit, cum in rationem non inquiret, ob quam ex eo molestiam percipit, aut eam pervidere nequeat, facile sibi persuadet, dis-

sentientem sibi ægre facere, ipsum considerans tanquam molestiæ suæ causam. Malum igitur malo referendi animum habet, & quamvis desint vires ægre faciendi dissentienti, ut tamen ægre fiat alio quocunque modo in votis habet atque gaudet, si quid molesti eidem accidat. Quodsi fuerit fastosus atque superbus sibi tribuens plus perfectionis, quam revera convenit (§. 583. part. i. *Jur. nat.*), & supra alios sese efferens (§. 888. part. i. *Jur. nat.*), si superi flecti nequeant, acheronta movet, ut vindicta animum satiet. Cupiditates indomitæ in rabiem vertuntur, ut nihil intentatum relinquantur, quo dissentienti noceri posse putatur, cumque sævire non detur in personam, fama illius laceratur audacter calumniando & quovis modo impediendo, ne se adversus calumnias defendere possit. Eruditus fastosus & superbus monstrosum animal est, quod parum humanitatis possidet, rationis quippe usum ejurans, ubi eodem maxime erat opus. Non clarius hoc perspicitur, quam si fortuna istiusmodi hominibus faveret, ut cupiditatibus suis fræna laxare liberius possint, cum in aliis vana sit sine viribus ira, quæ in actus externos erumpere nequit, sed inter præcordia occlusa manet. Referri huc quoque potest dissensus in religione, qui quantum adversetur dilectioni universali noto notius est. Ita constat tempore Christi Judæis eam fuisse opinionem communem, quod odio habendi sint a sacris ipsorum alieni, vel non eadem prorsus cum ipsis sentientes, veluti Samaritani, quam Christus ex animis ipsorum evellere studuit Luc. XI. 30. & seqq.

§. 109.

Ejus absurditar.

Absurdum est dissentientes odio habere. Etenim si quis a te dissentit, aut ipse falsam fovet opinionem, aut tua falsa est opinio, aut uterque vestrum a veritate aberrat. Antequam igitur velis, ut alter tecum sentiat idem; necesse est, ut inquiratur, a cujusnam parte stet veritas, cum nemo non absurd-

absurdum judicet velle, ut alter missa veritate tui causa amplectatur errorem: ipsa enim lex naturæ prohibet, ne aliorum animis errores insinuemus (§. 708. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam vero fieri nequit, ut veritatis convincamur, nisi vel a posteriori vi experientiæ (§. 985. *Log.*), vel a priori vi demonstrationis (§. 990. *Log.*), aut, si quis demonstrationem capere nequit, veritatem reducendo ad sensum communem (§. 422. *part. 1. Eth.*); obligationi tuæ alterum ab errore revocandi satisfacisti (§. 709. *part. 1. Jur. nat.*), si sententiæ tuæ veritatem, opinionis, quam fovet alter, falsitatem ostenderis. Quodsi dissentientem convincere non possis, sive tibi desint vires, sive alter vim demonstrationis capere nequeat, hoc autem non obstante velis, ut assensum præbeat sententiæ tuæ; id omnino desideras, quod fieri minime potest. Velle autem quod fieri minime potest cum absurdum sit; multo magis absurdum existimari debet, dissentientem odio habere, antequam veritatem, quam penes te stare putas, aut quam penes te stare nunc sumere lubet, satis in aprico collocaveris, & secus sentientem solide refutaveris.

Ut dissentientes odio habeantur, alia in causa esse solent vitia, quæ non in omni casu eadem, qualia ante allegavimus factum & superbiam cruditorum (*not. §. 108.*), qui dissensu alterius famæ suæ detrahi arbitrantur. Constat enim hunc esse communem quandam cruditorum plerorumque morem, ut sibi dedecori ducant errasse, quamvis non pudeat vitiis laborare. Non igitur est, quod miremur, si videamus vitia, quibus imbutus est eorum animus, factis & verbis prodentes, dum omni molimine id agunt, ne videantur errasse, aut errorem suum palliare student. Errare quod humanum sit consensitur omnes: vix tamen quisquam est qui errasse videri vult. Ideo mordicus defenduntur errores. Negandum vero

non

non est, Thraſones omnium maxime diſſentientes odio habere, præſerim ſi fortuna eos ad dignitatem immeritam eve- xit, ut ſibi videantur qui non ſunt & videri volunt aliis. Ipſa autem vitia, quæ in odium diſſentientium concitandum influunt, impedimento ſunt, quo minus abſurditatem odii ſui agnoſcant.

§. 110.

*Cur ea pon-
deranda.*

Quoniam abſurdum eſt diſſentientes odio habere (§. 109.), qui vero diſſentientes ferre non poteſt, homines quoscuſque tanquam ſeipſum diligere nequit (§. 108.); ſi diſſenſus dilectionem univerſalem impedire minime debet, abſurditas odio habendi alterum ob diſſenſum probe ponderanda. Etenim abſurda nemo velle poteſt, niſi perversis cupiditatibus depravata voluntas rapiatur in contrarium, animo ab attentione ad abſurditatem revocato, nec abſurda ſe ſtatuerе quisquam videri vult, conſequenter abſurditatis ponderatio pudorem concitabit (§. 374. part. 2. Eth.), odio diſſentientis contrarium (§. 438. part. 2. Eth.).

Vitium potiffimum eruditorum eſt ob diſſenſum odio habere alterum. Animo fixa ſedet hæc opinio, quod diſſentiens nobis tribuat acuminis defectum, ne verum a falſo dividere poſſimus. Odii igitur cauſa tandem eo recidit, quod qui diſſentientes ferre nequit videri nolit ſtatuerе falſa, conſequenter cum falſa ſit propoſitio, ſi prædicatum notioni ſubjecti repugnat (§. 514. Log.), quod videri nolit ſtatuerе abſurda. Quoniam itaque odio habens alterum ob diſſenſum videri non vult abſurda ſtatuerе, ſi agnoſcit maxime abſurdum eſſe, ut diſſentientem oderimus, odium averſabitur, aut ſaltem non minus eum pudebit odiſſe diſſentientem, quam erraſſe, aut errore captum videri. Quodſi eruditi probe perpenderent, morum perversitatem ſupponere errores defectum acuminis non minus arguentes, quam errores alii, quos com-

commisisse videri nolunt, absurditas odio habendi dissentientes maximum pondus apud eos haberet. Ast cum non perpendant perversam voluntatem ab ignorantia & falsis opinionibus, quas tacite imbiberunt animo, dependere, imperfectionem intellectus, quam arguit perversa voluntas, non advertunt. Quamobrem patet, quam sit necesse, ut dependentia voluntatis ab intellectu agnoscat, atque consideretur omnem voluntatis aberrationem arguere imperfectionem intellectus. Plurimum itaque peccatur, quod non satis inculcetur, quomodo erroribus corrumpatur voluntas, & quam absurdae opiniones huic, vel isti vitio ortum dederunt. Confultrum omnino est, ut, quoties prava cupiditas animum invadit, sedulo inquiramus in opinionem, qua concitatur, & in opinionis hujus absurditatem. Immo in genere juvat paulo altius inquirere in eorum cognitionem, quæ influit in volitionem, vel nolitionem quamcunque præsentem: qui labor tanto minus molestus videri debet, quia facit ad interiorum notitiam sui & ducit ad noscentiam latebrarum & recessuum in animis hominum. Cum notitia sui ad vitam beatam requiratur (§. 26. part. 4. Eth.), quam appetunt omnes; multo minus molestum accidere debet, ut dependentiam voluntatis ab intellectu profundius inspicere studeamus. Nullus dubito hoc modo fore, ut eruditi, qui de ingenii & acuminis gloria acerrime contendunt, non adeo turpiter malevoli sint in dissentientes.

§. III.

Stultus est, qui dissentientem odio habet. Qui enim dissentientem odio habet, ægre fert, quod is sibi tribuat, quem admodum opinatur, acuminis defectum, ne verum videre possit (not. §. 110.). Quoniam itaque eidem tædia creare studet (§. 671. Psych. empir.), odium propter dissensum conceptum prodens, cum sit absurdum odio habere dissentientem (§. 109.), defectum acuminis probat, cujus de se (Wolffii Ethicæ Pars V.)

T

opi-

opinionem tantopere averfatur. Cum igitur acuminis & ingenii gloriam appetat (§. 47. *Jur. Gent.*), ea vero faciat, quæ eidem adverfantur, tam de fine, quam de mediis per præcipitantiam statuit. Quamobrem cum stultitiæ fit per præcipitantiam statuere tam de fine, quam de mediis (§. 458. *part. I. Eth.*); qui dissentientem odio habet, stultus est.

Stultitia odio habentis dissentientem manifesta est, modo ex notionibus distinctis ratiocinia deducas: quod enim vulgo non advertatur, multo minus quanta sit æstimetur, non aliam ob causam contingit, quam quia notiones confusæ perplexum reddunt animum, ut non attendatur ad ea, quæ distincte perpendenda sunt. Hæc vero oscitantia tanto minus advertitur, quod notiones confusæ plures præterita tacite influunt cum resultantibus inde appetitionibus & averfionibus in statum præsentem, quarum sibi conscius esse nequit, nisi qui accurata discussione in apicem producere valet intus latentia. Non inanem vero operam fumeret, qui in casibus particularibus anatomen logicam & moralem odii, quo quis persequitur dissentientem, institueret, ut stultitiam palpabilem redderet. Neque enim sperandum est, ut eruditi, qui dissentientes ferre nequeunt, odium missum faciant, nisi eos urgeat pudor stultitiæ agnitæ. In hac vero anatome nullum negligendum est vitium, quod in molestiam ex dissensu perceptam influit: neque enim acquiescendum in ratione proxima, sed progrediendum ad ulteriora, quantum datur, & ubivis inquirendum in errores, a quibus pendet vitium quodlibet, quod notatur. Ita nimirum stultitia vivis depingeretur coloribus, ut a quolibet videri possit. Subjectum hujus anatomie convenientissimum est Thrafo, qui de infelici partu ingenii tanquam de invento arduo ac sublimi gloriaturs nihil intentatum relinquit, ut fallaciam detegenti noceat, quantum potest, & falsis commentis fumum vendat imperitis ac nimium credulis.

§. 112.

Felicitati suæ officit, qui dissidentes odio habet. Et enim Quod dissensui qui dissidentes odio habet, ex dissensu molestiam percipit tientes odio vi demonstrationis precedentis (§. 111.), qua cum carere posset, habens felicitum absentia molestiæ, qua animus inquietatur, ad felicitati suæ rem privativam pertineat (§. 639. *Psych. empir.*), quemadmodum adversetur. modum absentia mali ad bonum refertur (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), felicitatis quadam parte, qua frui poterat, se privat & infelicitatem felicitari præfert. Et quamvis cupiditas ægre faciendi dissidenti animum voluptate demulcere videatur; hæc ipsa tamen voluptas in molestiam degenerat, aut eam parit, quando dissidens sit adversarius, qui vel vicissim ægre facere ipsi studet, vel se defendendo proferre cogitur, quæ magis molesta accidunt, quam dissensus (§. 1050. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum ad infelicitatem hominis quidpiam conferat, quod ipsi molestiam creat (§. 639. *Psych. empir.*); nocua voluptate delusus (§. 383. *part. 1. Phil. præf. univ.*) felicitate excidit, quam intenderat, amissa felicitate vera, cuius nos compotes reddit dilectio universalis (§. 87.) ipsorumque inimicorum (§. 88.). Suæ igitur felicitati officit, qui dissidentes odio habet.

Qui veræ felicitatis notionem habent & ad consecutiones rerum animam attendere adsuverunt, eos facile consentientes habeo, cum vim demonstrationis facile capiant: ast qui statum jucundum cum felicitate confundunt, & sensibus totum immersi non vident, nisi quod ante pedes jacet, cum instat machinæ ab impulsu externo animentur, nescientes quomodo intellectus usu genuino regere debeant appetitum & aversionem, veritati manus victas dare recusabunt. Damno igitur suo experiantur, quod mentem a ratione alienantes capere nolunt, iustas oscitantæ suæ daturi pœnas. Neque enim

parvi faciendæ sunt molestiæ, quas ex ex moliminibus suis trahunt dissentientes odio habentes pro datis circumstantiis, voluptate ultionis injuriæ putativæ afferente consecutionem molestiarum plurimarum & gravissimarum. Ostendimus ante stultum esse, qui dissentientes odio habet (§. 111.). Stultitia vero hinc maxime elucet, quod felicitati suæ officiat. Repugnat odium istud generali determinationi appetitus, qui per naturam suam in felicitatem fertur (§. 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*), stultitia autem in infelicitatem detorquetur. Eruditi, quorum est intellectum perficere, ut verum a falso, id quod est ab eo, quod apparet, dividere possint, ab hac stultitia procul abesse debebant: dolendum vero, quod omnium maxime hac labe inficiantur. In promptu mali hujus ratio est. Negligunt rerum moralium scientiam, qua quilibet eruditus imbutus esse debebat, ut quantum unusquisque scientiæ quodam, aut eruditionis gloria excellit, tantum quoque virtute præstaret. Virtutis itaque studium cum studio intellectus perficiendi constanter erat conjungendum, ne suæ magis vanitati, quam communi utilitati litarent, & vana quadam gloria, quam ex applausu nonnullorum sui similium metiuntur, animi tranquillitatem & castissimam voluptatem venderent. Amplissimus aperiretur dicendi campus, si ad particularia descendere vellemus & considerare omnes salebras, in quas ducit dissentientium odium.

§. 113.

An errorum refutatio Dilectioni minime repugnat, ut errores refutemus, & virtutis refutatio si quomodocunque adversos oderimus. Ipsa lege naturæ obligamur alios ab errore, si possumus, revocare (§. 709. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum ab errore suo revocari nequeat, nisi qui agnoscere cogitur, quod errer, consequenter certus est, falsum esse, quod pro vero habet (§. 623. *Log.*), ideoque falsitatis vincatur (§. 982. *Log.*), sive a poste-

posteriori (§. 985. Log.), sive a priori vi demonstrationis (§. 990. Log.); error sive a priori, sive a posteriori refutandus (§. 1024. Log.). Quoniam itaque officium erranti, aut aliis, ne errorem amplectantur, præstat, qui errores refutat (§. 225. part. 1. Phil. præf. univ.), præstatio vero officiorum ad charitatem, qui diligendi habitus est (§. 620. part. 1. Jur. nat.), pertinet (§. 654. part. 1. Jur. nat.); errorum refutatio dilectioni minime repugnat. *Quod erat unum.*

Quoniam virtutem colere, vitia fugere debemus (§. 278. part. 1. Jur. nat.), consequenter etiam errores, a virtutis tramite ad vitia homines seducentes, virtute autem præditus vitium odit (§. 368. part. 1. Phil. præf. univ.); errores quoque a virtute ad vitia hominem avocantes odisse tenemur. Enimvero cum hominem quemcunque alium diligere debeamus propter Deum (§. 63.), qui vero alios propter Deum diligit, non tamen propterea mala ipsorum facta approbat (§. 81.); dilectioni minime obstat, si mala aliorum facta improbemus, immo detestemur. Quamobrem nec eidem repugnat, ut errores quomodocunque virtuti adversos oderimus. *Quod erat alterum.*

Ne propositio præsens vertatur in obtentum, quo censuræ præcoces & caninæ contentionis jurgiosa certamina excusantur, unum alterumque notandum est, ne videamur patrocinari moribus perversis, quos, si per nos staret, ex orbe eliminatos malle. Primum itaque notandum est, cum in Philosophia morali ac Jure naturæ non admittatur, nisi veritas, in præsentī quoque propositione non intelligendam esse nisi veram refutationem, quam differre ab impugnatione dudum ostendimus (§. 1018. Log.); cumque omni actioni humanæ sua constet rectitudo (§. 64. part. 1. Phil. præf. univ.), & ad recte agendum obligemur (§. 189. part. 1. Phil. præf. univ.),

univ.), refutationem quoque moraliter spectatam a rectitudine nil quicquam deficere debere. Lex naturæ vult, ut alios ab errore revocemus, si possumus (§. 709. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque non dat jus refutandi errores nisi iis, qui eos refutare possunt (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Qui errores refutare non possunt, cum non obligentur alios ab iisdem liberare (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*), iis quoque lege naturali nullum competit jus refutandi. Quoniam licitum non est, quod sine jure fit (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*); antequam quis errores refutare velit, certus esse debet, utrum iis refutandis par sit, nec ne. Qui errorem refutare vult, demonstrare tenetur falsam esse propositionem, quæ pro vera habetur (§. 1017. *Log.*). Arduum igitur cum sit negotium erroris refutatio, siue principia, siue formam demonstrationis spectes (§. 498. 551. & *seqq. Log.*); non temere sibi quis licentiam refutandi sumere debet, sed antequam refutare alios audeat, accurate inquirere tenetur, num principii sufficientibus sit instructus & demonstrandi habitu polleat. Jam vero in rectitudine actionis humanæ nihil desiderari debet etiam ex parte voluntatis (§. 79. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum jus refutandi fluat ex obligatione alios ab errore liberandi (§. 709. *part. 1. Jur. nat.* & §. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*); consequenter etiam præcavendi, ne in errores incident; qui errores refutare vult, id facere debet animo errantes in viam rectam reducendi, aut præcavendi; ne incauti, qui per se verum a falso dividere non didicerunt, errori subscribant. Qui aliud intendit, quemadmodum apud nos plerique facere solent, vanæ cujusdam gloriæ affectatione, aut animo agere faciendi ei, quem sibi adversarium constituit, vel famæ ejus detrahendi, controversiam moventes, ejus actio recta non est, nec cum dilectione universali consistit. Quodsi errorum refutatio, cum impugnatione aliter sentientium minime confundenda, dilectioni universali convenire debet, necesse est ut & nomen suum tueatur, & fiat animo præcavendi, ne alii in errores incident, aut ne in eodem permancant.

maneant. Hæc si observarentur; quemadmodum observari debent, si legis naturæ salva esse debet auctoritas; non tantus foret numerus scriptorum eristicorum, controversiæ sine omni injuria tractarentur, nec tot se immiscerent alienis, multo minus judicis officium in orbe litterato sibi sumerent, qui discantium 'subsella rectius occuparent, more apud nos indies magis magisque invalescente, de cujus causis in præsenti uberius dicere nimis prolixum foret. Quod alteram propositionis partem attinet, si odium errorum virtuti adversorum dilectioni adversari minime debet, necesse est, ut didiceris odisse factum, diligere personam: id quod fieri posse, supra ostendimus & uberissime declaravimus (§. 81. 82.). Quæ igitur in genere dicta sunt; ad casum specialem præsentem facile applicantur. Cum sermo prodatur affectum (§. 752. 800. *part. 2. Phil. præf. univ.*); qui ea rite ponderare novit, haud difficulter deprehendet; utrum odium errorum nocentium extendatur in personam, nec ne, ut nimium simplices censendi, qui sibi persuadent, ut sufficiat dicere se solo veritatis amore refutare alterum, facto protestationi contrario existente: id quod de refutatione atque impugnatione erroris cujuscunque tenendum.

§. 114.

Si quis alterum odit, aut saltem amare nequit, necesse est An absque ut detur ratio sufficiens, cur oderit, vel amare nequeat. Nihil ratione enim esse potest absque ratione sufficiente, cur potius sit, quendam quam non sit (§. 70. Ontol.). Quamobrem nec fieri potest, odisse valeamus, aut non ut aliquem oderimus, aut saltem non amemus absque ratione sufficiente, consequenter si quis alterum odit, aut saltem amare nequit, necesse est, ut detur ratio sufficiens, cur oderit, vel amare nequeat.

Equidem fieri potest, ut quis alterum oderit, aut saltem amare nequeat alterum, etsi ignoret, cur oderit, aut cur non

non amet; non tamen inde sequitur, ut nulla detur odii vel amoris deficientis, aut repugnantiae amandi alterum ratio: multa enim insunt menti, quarum nobis conscii minime sumus & quae tacite influunt in appetitum sensitivum atque aversionem & affectus concitant. Distingvimus inter odium & carentiam amoris: quamvis enim quis alterum non amet, si eundem odit, non tamen necesse est ut oderit, si non amet. Odium requirit rationem sufficientem, carentia amoris nullam, nisi quando in te sentis quandam repugnantiam, ne amare possis, etsi velis. Hujus enim repugnantiae ratio datur necesse est. Quamobrem in propositione praesenti dicitur, quod quis alterum amare nequeat, non vero quod non amet. Qui nec amat, nec odit, indifferenti erga alterum animo est (§. 629. *part. i. Jur. nat.*): alii si quis alterum amare nequit, ut ut eundem non oderit, indifferenti animo non est, sed aliqua in eo jam observatur commotio aversionis sensitivae, quae resistit, quo minus amor concitetur. Ratio igitur aversionem movens contraria esse debet rationi, quae appetitum sensitivum ad amorem commovere poterat.

§. 115.

*Quomodo
ratio latens
detegenda.*

Quoniam necesse est, ut, si quis alterum oderit, aut amare nequeat, detur ratio sufficiens, cur oderit vel amare nequeat (§. 114.); si quis ignorat, quare alterum oderit, vel amet, ratio saltem latet. Quamobrem cum hoc fiat, quia ad id, quod odium, vel repugnantiam, ne amare possimus, causatur, ob simul perceptorum multitudinem non attendimus, & status praeteriti animae vi imaginationis resuscitati in praesentem influunt tacite; ut ratio detegatur, non modo excutienda sunt singula, quae in persona percipiuntur, verum etiam inquirendum in ea, quae vi imaginationis reproducentur. Et quia odium oritur ex eo, quod displicet (§. 674. *Psych. empir.*), amor autem impeditur eo, quod nobis placere nequit (§. 645. *Psych. empir.*),

empir.), sed quodammodo displicet, displicet autem id, ex quo molestia percipitur, placere nequit id, ex quo nulla percipitur voluptas, & quodammodo jam displicet id, ex quo aliquid jam molestiæ percipitur (§. 542. *Psych. empir.*); probe observandum est, num in iis, quæ in præsentì percipiuntur, quidpiam deprehendatur, quod vel per se molestum accidit, vel cui vim molestiæ creatricem addit imaginatio ob quandam cum præteritis similitudinem, quæ molestiam nobis creaverit.

Qui in Psychologia satis versatus est, ut dependentiam eorum, quæ in anima contingunt, a se invicem intimius perspicere possit, ei in hisce nihil difficultatis supererit: neque enim hic quicquam sumitur, quod per principia psychologica non sit manifestum. In praxi morali cæcutiunt, qui naturam animæ perspectam minime habent, aut non quantum satis. In Psychologia assiduus esse debet, qui in praxi morali cognoscenda inoffenso pede progredi voluerit. Appetitus sensitivus & averfario sensitiva dependent a perceptionibus sensuum & imaginationis, quatenus eadem vel voluptatem, vel molestiam afferunt (§. 156. *part. 2. Eth.*). In illis igitur quærenda ratio commotionum animi, quæ quantumvis lateat, semper tamen adest, detegenda a nobis non aliter, nisi perceptionum evolutione & eorum, quæ in iis continentur, ad nos relatione. Acumine omnino opus est ad hæc discernenda singulari, nonnisi exercitatione comparando: ast qui voluntatem emendare vult, virtutes intellectuales, in quarum numero etiam acumen est (§. 182. *part. 1. Eth.*), acquirere tenetur (§. 147. *part. 1. Eth.*), nec sine iis vera virtus, in qua nihil deficit, acquiri potest (§. 149. *part. 1. Eth.*). Imperfecta virtus arguit defectum virtutum intellectualium, & inprimis acuminis: quod videre haud difficile, si theoria virtutum intellectualium ex natura animæ deducta, qualem tradidimus in parte prima, familiaris extiterit. Non desunt nobis experimenta, in quibus rationes larentes amoris & odii

(*Wolffii Ethicæ Part. V.*) U co,

eo, quem præscribimus, modo indagavimus, cum quidam assererent, se amare, vel odisse personam, nec posse dicere quare, immo easdem interrogando ex ipsis eliciimus, ut confiterentur se jam dicere posse, quare ament, vel oderint. Ceterum eodem modo deteguntur rationes volitionum & no-
litionum, si quis dicere nequit, quare velit, vel nolit, sed se velle, quia vult, aut nolle, quia non vult. Ad impedi-
menta vero dilectionis universalis removenda quoque requi-
ritur, ut rationes odii & aversionis amoris latentes detegere
possimus: quod ut intelligatur, sequentem addimus proposi-
tionem.

§. 116.

Neglectus *Amor universalis impeditur, si quis alios oderit, vel amare*
investigandi nequeat, quamvis dicere non possit quare, latentis vero odii, vel
rationes la- *aversionis amoris rationes detegere negligit.* Qui enim alios ode-
rentes odii, rit, vel amare nequit, quamvis dicere non possit quare;
vel aversio- is sibi persuadet, naturale sibi esse ut quosdam oderit, vel
nis amoris amare nequeat, cumque nihil magis solenne sit hominibus,
impedimen- quam ut alios ex se judicent, eam animo imbibit opinionem,
tum amoris hominem per naturam suam quosdam odio habere, vel sal-
universalis. tem amare non posse. Nullam nimirum rationem adesse
putans, quia nullam videt, naturæ suæ necessitati tribuit
odium, vel aversionem amoris. Quodsi ergo rationem la-
tentem detegere negligit, in ea opinione persistit. Enimve-
ro si quis persuasus est, per naturam hominis aliter fieri non
posse, quam ut quosdam odio habeat, quosdam amare ne-
queat sine ulla causa; is amorem universalem, quo omnes
homines prosequi debemus, pro impossibili habet, conse-
quenter de eo ne quidem cogitabit, ut homines quoscunque
tanquam seipsum amare studeat. Amor itaque universalis
impeditur; si quis alios oderit, vel amare nequeat, quam-
vis

vis non dicere possit quare, latentis vero odii, vel aversionis amoris rationes detegere negligit.

Non jam urgeo, quod, qui odio, vel aversioni amoris, cujus nullam rationem esse arbitratur, minime resistit, odisse alios adfuescat, ut tanto facilius eos oderit, ubi causa odii manifesta est: id enim per se facile intelligitur. Est vero aversio amoris odium nascens, ideoque supponit aliquid displicentiæ, quod ad suscitandum vehementiorem aversionis sensitivæ actum nondum sufficit, sed eam saltem parumper movet. Odium hoc nascens animum ab altero alienat, ut cupiditas ipsi inserviendi concipi nequeat, cum ex adverso odium natum gignat cupiditatem nocendi, accedente autem vel minima læsione, sive vera, sive putativa vires acquirit, ut animus, qui saltem non erat dispositus ad inserviendum alteri, ad nocendum disponatur. Dilectio duo requirit, voluntatem inserviendi & voluntatem nocendi. Atque ideo patet, non minus aversionem amoris, quam odium dilectioni repugnare. Cum vero plus sit nocere alteri, quam non inservire; odium eidem magis adversatur, quam amoris aversio. Sunt equidem haud pauci, qui sibi persuadent, se nihil committere, quod reprehendi possit, si alteri inservire noliint, modo non noceant. Ast hi non perpendunt, legem naturæ non minus urgere, ut alteri inserviamus, quam ne noceamus: multo minus autem considerant, lege naturali non minus prohiberi, ne alteri inservire negligamus, quam ne noceamus. Quamvis enim denegatio officii humanitatis læsio non sit (§. 671. part. i. Jur. nat.), etiamsi in sensu amplissimo Juri naturæ conveniente sumatur (§. 669. part. i. Jur. nat.), peccatum tamen est (§. 672. part. i. Jur. nat.).

§. 117.

Quoniam amor universalis impeditur, si rationes la- De impeditentes odii, vel aversionis amoris detegere negligamus (§. 116.), mento isto non tamen impossibile est, ut detegantur (§. 115.); qui amo- tollendo.

rem universalem curæ cordique habet, omnem operam dare debet, ut easdem detegere discat, aut, cum hoc a quolibet fieri minime possit, saltem agnoscat, adesse aliquam rationem, ob quam alterum odisse, vel amorem ejus aversari absurdum sit, vel si in ea opinione persistat, quod nulla adsit, maxime absurdum esse, ut aliquem oderimus, vel amare non possimus absque ulla ratione. Quoniam enim nemo negare potest, hominem esse rationalem, naturæ quoque humanæ nihil magis adversatur, quam ut absque ulla ratione aliquem oderimus, vel amare nequeamus, si vel maxime sumamus, id fieri posse.

Quamvis arduum ac difficile sit rationes latentes odii atque aversionis amoris detegere (§. 115.); subinde tamen non tanta difficultas est, quæ superari non possit, modo animum advertamus ad personam, quam odimus, vel amare non possumus, & singula figillatim perpendamus, quæ simul percipiuntur, cum hoc modo facile detegatur, quodnam eorum displicentiæ causa sit, qua odium, vel aversio amoris concitatur. Quodsi vero quis uno alteroque exemplo didicerit, adesse rationem, cum nullam adesse arbitraretur; certus jam erit, ab ignorantia sua peri minime posse argumentum contra existentiam ejus. Quodsi quis probare voluerit, adesse nullam; is non modo enumerare debet sufficienter singula, quæ simul sensu percipiuntur, verum etiam non minus sufficienter evolvere ea, quæ confusa imaginatio suggerit, atque evincere nihil in hisce omnibus occurrere, quod quodammodo sibi displicere possit (§. cit.). Quam arduus vero sit hic demonstrandi ausus, nemo non intelligit, certe minime in potestate eorum, qui tam præcipitanter ex ignorantia non existentiam concludunt. Quantum enim desideretur in ipsorum acumine, vel ex iis intelligitur, quæ modo diximus. Quod ratio latens, qualiscunque tandem fuerit, certe talis sit, ob quem aliquem odisse, vel amare non posse absurdum est; inde conficitur, quod consistere nequeat in facto alteri imputa-

imputabili, nobis vero ullo modo præjudicante. Etenim si factum adesset, quo offenderemur, id ignorare non poteramus. Qui dicere nequit, quare alterum oderit, vel amare non possit, utique æquiparatur ei, qui absque ulla ratione, si fieri posset, alterum odit, vel amare nequit. Si vero non agnoscit, homini rationi prædito parum convenire, ut absque ulla ratione alterum oderit, vel amare non possit, nec ideo odium depellere, nascens vero in ipso ortu suffocare conetur; naturam hominis irresistibilem facit, & hominem in machinam convertit incautus incidens in absurdissimam Materialistarum hypothesin. Hoc errore si quis imbutus fuerit, surdo narrabis fabulam; quæcunque contra odium, vel aversionem amoris absque ulla ratione manifesta in medium protuleris. Eradicandus error est, antequam ei saniora persuadere possis.

§. 118.

Dilectio aliorum propter Deum odio, vel aversioni amoris ob latentes rationes nullum concedit locum. Qui enim alios amat propter Deum, facta quidem odio habet, personam tamen amat Deum non & diligit (§. 82.), consequenter odisse nequit (§. 623. part. 1. *ferat odium, jur. nat.*). Quodsi odium concitetur ob rationem latentem, vel aversionem amoris, ignorat utrum quid in persona jure displicentem amoris ceat, nec ne, consequenter an id odio habendum sit. Quamvis ob rationem vero sumat, id tale esse, ut odio recte habeatur, vel amari latentem. non possit, hoc tamen non obstante odium, vel amoris aversionem in ipsam personam non extendit. Quamobrem dilectio aliorum propter Deum odio, vel aversioni amoris ob latentes rationes nullum concedit locum.

Aliud omnino est odisse, vel amare non posse quidpiam, quod personæ inhæret, aliud vero odisse, vel amare non posse personam. Prius dilectioni non officit, sed voluntatem interveniendi alteri prorsus intactam relinquit; posterius dilectionem

tionem tollit, vel saltem mutilat, quatenus animum vel ad nocendum disponit, vel a præstatione officiorum avertit. Quamobrem si quis diligit alios propter Deum, etsi putet quidpiam inhærere personæ, quod odio habendum, vel amari nequeat, non tamen propterea voluntatem alteri inferiendi, quantum potest, nec ullo modo nocendi minime mutat. Odium igitur personæ, quamprimum oritur, supprimit, & repugnantiam, quam sentit, ne amet, vincit, quamvis in dubio relinquere cogatur, quidnam sit illud, quod displicentia sui odium, vel aversionem amoris causetur.

§. 119.

*De odio pro
vitio sumto.*

Virium, quod charitati opponitur, peculiari nomine destituitur, vocaturque *Odium*, perinde ac affectus, qui opponitur amoris pro affectu sumto, sicuti etiam vulgo amare & diligere promiscue usurpantur. Quemadmodum vero *Charitas* tanquam virtus consistit in habitu alios diligendi tanquam seipsum (§. 620. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter omni studio id agendi, ut alii sint felices, ac cavendi, ne fiant infelices (§. 617. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque supponit in appetitu sensitivo amorem tanquam affectum, quo aliorum felicitate delectamur (§. 633. *Psych. empir.*); ita *Odium* tanquam vitium charitati oppositum consistit in habitu aliorum infelicitatem promovendi, consequenter ipsis molestiam seu tædia creandi (§. 639. *Psych. empir.*), ideoque supponit in appetitu sensitivo odium tanquam affectum, quo aliorum infelicitate delectamur (§. 661. *Psych. empir.*). Quodsi ad hanc differentiam animum attendamus, ex substrata materia intelligitur, utrum odium sumatur pro affectu, an pro vitio. Definendum vero est *Odium* tanquam vitium charitati oppositum per voluntatem constantem & perpetuam aliorum infelicitatem promovendi: cum qua etsi semper conjuncta sit voluntas ejus,

ejus, quem odimus, felicitatem promovendi, attamen hæc absque illa subsistere potest, ut ideo peculiari nomine distinguere mereretur. Indifferentem in alios animum diximus, qui & amore, & odio vacuus est (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), & ex hac indifferentia nascitur tum carentia charitatis, tum carentia odii, ut neque adsit voluntas alterius felicitatem promovendi, neque voluntas alterius infelicitatem promovendi: at cum nuda volitionis omissio nondum sit nolitio (§. 884. *Psych. empir.*), noluntas quoque felicitatem alterius promovendi, consequenter etiam infelicitatem depellendi, se juncta a voluntate infelicitatem alterius promovendi, non dicit nudam charitatis carentiam & odii pro vitio accepti absentiam. Vitio huic in appetitu sensitivo respondet aversio amoris, quam diximus in anterioribus, & quæ consistit in quadam repugnantia adversus amorem alterius, ut ideo nolimus alterius felicitatem promoveri, aut infelicitatem avertere, quia ipsum amare non possumus, cum ex adverso qui indifferenti erga alterum animo est, utrumque facere negligat, quia non amat: differunt enim juxta anteriora non amare & amare non posse. Quemadmodum vero amoris aversio odium quoddam nascens est (*not. §. 116.*), veluti, ut sic dicam, odii embryo; ita virium ipsi oppositum est quasi odium pro vitio sumptum nascens, ut subsistat in noluntate felicitatem alterius promovendi, non vero extendatur ad voluntatem ejus infelicitatem promovendi. Quamvis itaque desint nomina, quibus vitia charitatis opposita satis a se invicem distinguere velimus; in praxi tamen morali differentia ista probe attendenda.

Non est quod miremur, deficere vocabula, quibus indignantur quotidie obvia. Constat enim vulgum vocabula invenisse, nec minus exploratum est, vulgum non sufficiente
uti

uti acumine ad discernendum ea, quorum differentia sensui non per se obvia est. Nolumus tamen fingere vocabula, ne litigiis inanibus de vocabulis ansam demus, quibus res ipsa in dubitationem adducitur, præsertim cum lingua Latina parum apta sit ad nova vocabula condenda, nec facile inveniantur, quæ absque æquivocatione ob aliquam similitudinem ad ea significanda trahi possunt, quæ peculiaria nomina mereantur. Appellet unusquisque per nos ea, quæ distinguimus, quomodo libuerit, modo rem ipsam teneat. Ne vero existimet subtilitates fingi inanes, animum saltem suum excutiat & verba aliorum ponderet, qui eundem produnt: neque ullus dubito fore, ut differentias, quas hic inculcamus, videat, si vel maxime in Psychologia non adeo fuerit versatus, ut perspicere possit, quomodo per facultates animæ diversæ illæ animi modificationes sint possibiles. Odii pro vitio summi exemplum habemus in gentibus barbaris, quæ artem piraticam exercent & quarum malitia eo usque procedit, ut infortunio quodam, veluti infelici naufragio, in manus ipsorum delapso duriter atque immaniter tractent, & in gravem tristemque servitutem abstrahant. Habemus exemplum in prædonibus & latronibus, qui in spoliatos sæviunt non alia de causa, quam quia aliena miseria delectantur. Quamvis vero tanta non sit omnium malitia, qui odio habent alios, seu voluntatem nocendi aliis, cum malitiæ in quolibet vitio dentur gradus, ut ideo quantitas æstimationem recipiat, non tamen inconsultum est, ut vitium intime perspecturus mentis aciem convertat in exempla, in quibus malitia ad summum processisse videtur, ut ea major vix concipi posse videatur. Ceteroquin ubivis obvia sunt exempla eorum, qui aliqua infelicitate delectantur habentque voluntatem nocendi aliis, modo non desit occasio, aut peculiare obstant rationes, ob quas actus externus reprimatur. Experientiam vero, optimam quoque in hisce rerum magistram, consulentes abunde docebimur, dari non modo homines, qui aliorum felicitatem & infelicitatem parum curant, ut ipsis perinde sit,

sive

sive alii sint felices, sive infelices, ideoque nec aliis inserviant, nec noceant, verum etiam alios, qui quidem nocendi voluntatem minime habent, in noluntate tamen aliis inserviendi, seu officium quoddam præstandi firmiter persistunt, asseverantes se quidem nullo modo ipsis ægre facturos, nullo tamen quoque modo se adduci passuros, ut se utiles ipsis præbeant, si vel maxime auxilio suo indigeant. Quodsi dicas, posse ad odium referri tam voluntatem nocendi, quam noluntatem inserviendi, quemadmodum ad charitatem refertur voluntas tam promovendi felicitatem, quam depellendi infelicitatem; non nego hoc fieri posse, sed distingvendum tunc erit inter odium plenum & minus plenum, ut *odium plenum* dicatur, quod cum noluntate inserviendi nocendi voluntatem conjunctam habet; *odium autem minus plenum*, quando voluntas inserviendi a voluntate nocendi sejuncta est. Hoc vero modo re ipsa duo vitia agnoscis, quorum unum ab altero discernendum, nec ullus in re ipsa est dissensus.

§. 120.

Non minus voluntas aliorum felicitatem promovendi, quam *Quenam sint voluntas infelicitatem promovendi vitium est: immo etiam indifferens vitia charitatis erga alios animus vitium est.* Etenim lex naturæ vult, ut constanti opposita. stantem ac perpetuam habeamus voluntatem felicitatem alterius cujuscunque promovendi (§. 615. part. 1. Jur. nat.), & ut impediamus, quantum in nobis est, ne alii sint infelices (§. 614. part. 1. Jur. nat.). Eidem igitur non minus repugnat voluntas aliorum felicitatem promovendi, quam voluntas infelicitatem promovendi. Quoniam itaque habitus omnis legi naturæ repugnans vitium est (§. 322. part. 1. Phil. præd. univ.); non minus voluntas felicitatem aliorum promovendi, quam voluntas infelicitatem promovendi vitium est. *Quod erat unum.*

Prohibet quoque lex naturæ, ne indifferenti erga alios animo simus (§. 630. *part. i. Jur. nat.*). Quoniam itaque animus erga alios indifferens legi naturæ contrarius est, omnis autem habitus legi naturæ contrarius vitium est (§. 322. *part. i. Phil. pract. univ.*); animus erga alios indifferens vitium est. *Quod erat alterum.*

Multi sibi persuadent, se nihil committere, quod sit charitati adversum, modo nemini noceant, ideoque non agnoscunt, vitium esse, si voluntas nocendi a noluntate inserviendi sejungatur, aut animus prorsus indifferens sit, neque ad nocendum, neque ad inserviendum aliis dispositus. Notum hinc est proverbium, *Ein jeder vor sich, Gott vor uns alle*, quo dicitur, quemlibet sibi ipsi, Deum vero omnibus providere debere. Optimum esse putant sibi soli vivere, & parum curare, quæ sunt alterius. Ostendendum igitur erat, non minus noluntatem felicitatem aliorum promovendi, quam voluntatem aliorum infelicitatem promovendi vitium esse, immo ipsum animum indifferentem, qui neque ad promovendam felicitatem, nec infelicitatem aliorum dispositus est, in vitiorum numerum referendum esse. Ne vero quis per præcipitantiam judicans existimet, definitionem virii, quod per habitum definitur (§. 322. *part. i. Jur. nat.*), perpetram applicari ad noluntatem aliorum felicitatem promovendi sejungam a voluntate infelicitatem promovendi, ipsumque indifferentem erga alios animum, tenendum est, quando voluntas, vel noluntas de vitio dicitur, supponi constantiam & perpetuitatem ejus (§. 329. *part. i. Phil. pract. univ.*), voluntatem autem constantem & perpetuam sine habitu, agendi promptitudine (§. 428. *Psych. empir.*), concipi non posse. Quamobrem ex eo quoque, quod vitium sit habitus, demonstravimus, in eo adesse voluntatem constantem & perpetuam committendi actionem legi naturæ contrariam (§. 329. *part. i. Phil. pract. univ.*). Noluntas vero committendi, quod
lege

lege naturæ præcipitur, continet voluntatem committendi,
quod eidem contrarium.

§. 121.

Qui existimat, se sibi soli, non vero aliis vivere, indifferen- Unde oria-
ti erga alios animo est, & ex adverso qui indifferenti erga alios tur animus
animo est existimat, quod sibi soli vivere liceat. Qui enim existi-*erga alios*
mat, se sibi soli, non vero aliis vivere, omnem aliorum indifferens.
curam abjicit, parum sollicitus, utrum alii sint felices, nec
ne, neque de eo cogitans, num ad eorum felicitatem, an
infelicitatem quicquam conferre possit. Perinde igitur ipsi
est, utrum alii sint felices, an infelices, neque eorum feli-
citate, nec infelicitate delectatur, consequenter animus non
minus amore, quam odio aliorum vacuus est (§. 633. 661.
Pfych. empir.). Quamobrem cum indifferente in alterum ani-
mo sit, qui alterum nec amat, nec odit (§. 629. *part. 1. Jur.*
nat.); qui existimat se sibi soli, non vero aliis vivere, in-
differenti erga alios animo est. *Quod erat unum.*

Quodsi quis indifferenti erga alterum animo est, eum
nec amat, nec odit (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), consequen-
ter nec felicitate, nec infelicitate alterius delectatur (§. 633.
661. *Pfych. empir.*). Quoniam itaque ipsi perinde est, sive
alii sint felices, sive infelices, curam aliorum prorsus abji-
cit, nemini nocens, nemini inserviens. Quamobrem cum
sibi soli vivat, non aliis, qui, quamvis nemini noceat, ne-
mini tamen quoque ullo modo inservit; qui indifferenti er-
ga alios animo est, utique existimat, quod sibi soli vivere
liceat. *Quod erat alterum.*

Animi indifferents erga alios primaria causa est opinio,
quod sibi soli liceat vivere. Ea enim animum avertit ab aliis,
ut eorum felicitatem tanquam rem ad nos minime pertinen-

tem spectemus, quæ nobis curæ esse debet. Cumque accedat animus ab omni facto alienus, quo alteri noceri potest, cujus nobis conscius sumus, dum alios ægre facientes aliis observamus; opinionis falsitatem tanto minus agnoscimus charitati adversam. Quamdiu autem indifferentia animi subsistit, facta ista improbantur, quatenus ea ad nos relata aversamur, nolentes ut faciant alii, quod nos non facimus, & quod nobis ab aliis fieri nollemus. Nisi autem singularis adfuerit ratio, quæ attentionem ad ea exciteret, ne quidem animus ad ea attenditur.

§. 122.

Quomodo

*caveatur, ne vere,
opinio ista
noceat dile-*
ctioni.

Quoniam qui existimat se sibi soli, non vero aliis indifferentem erga alios animo est (§. 121.); ne perver- opinio ista sa ista opinio, quasi nobis solis vivamus, animum erga alios indif- ferentem reddat, probe considerandum est, quod nemo hominum so- lus se statumque suum perficere possit, sed unusquisque aliorum au- xilio indigeat, nec nisi conjunctis viribus perfectio ista obtineri queat (§. 220. part. 1. Phil. pract. univ.); contrabenda consuetudo omnes actiones nostras ad utilitatem aliorum referendi (not. §. 19. 61.) & imprimis perpendendum, quod alios diligere debeamus propter Deum, si personam nobis impositam recte gerere velimus (§. 69.).

Indifferentia animi erga alios officit dilectioni universali, cum causetur neglectum officiorum, quibus aliis nos utiles præbemus. Eam cum gignat opinio, quasi nobis solis nati sumus & liceat nobis saltem vivere, non vero aliis; eadem opinio est impedimentum dilectionis universalis & charitati, quæ in habitu alios diligendi consistit (§. 620. part. 1. Jur. nat.), plurimum officit. Omnia vitia sunt impedimenta virtutum, quibus opponuntur. Certe opiniones, quæ vitia alunt, obstant quoque, quo minus virtus gignatur. Eradicandæ igitur sunt, ne ad vitia nos seducant & aditum ad virtutem præcludant. Quamobrem remedia vitiorum sunt simul remo-

remotiones impedimentorum virtutis. Qui opinatur, se sibi soli vivere, ignorat quid & qualis sit homo. Non perpendit, quod homo sit creatura Dei (§. 782. *part. 1. Theol. nat.*), condita in eum finem, ut gloriam Dei promoveat (§. 115. *part. 3. Eth.*). Gloria vero Dei dilectione aliorum promovetur non modo per alios (§. 70.), verum etiam per se, quatenus alii diliguntur propter Deum (§. 63. 64.). Neque etiam perpendit hominem nullum sibi soli sufficere, ut eam perfectionem consequatur, sine qua fieri nequit ut fruatur felicitate, cujus compos fieri potest. Necessè igitur est, ut seipsum noscere discat, quemadmodum prolixè ostendimus integro capite primo partis quartæ. Neglectus studii seipsum noscendi perversæ isti opinioni locum facit. Sua veluti sponte in auram abir, si nos intimius noscere studeamus. Opinio autem hæc tacite sese insinuat nostris animis, dum non perpendimus, quomodo perfectio nostra statusque nostri dependeat ab aliis. Quamobrem dum ad eandem omnem attentionem retrahimus; dependentiam ab aliorum ope non advertimus. Oscitantia itaque huic medemur, si actiones nostras omnes ad alios referre studeamus, ut discamus non tantum, quomodo ea, quæ nobis profunt, ab aliorum studio atque labore dependeant, sed & quomodo aliis nos utiles præbeamus, dum ea facimus, quæ nobis profunt. Ita nimirum nexum officiorum erga se ipsum cum officiis erga alios perspicimus, & quam arcto vinculo dilectio sui cum dilectione aliorum connectatur discimus. Multa sunt passim demonstrata, quæ hanc opinionem charitati insidiosam radicibus evellunt, & absurditatem ejus abunde probant; sed nimis prolixum foret, si omnia hic congerere vellemus. Non magna deprehenditur efficacia remediorum adversus vitia particularia, nisi quis voluntatem perficere & omni virtuti acquirendæ studeat, & si verum fatendum, ea magis profunt ad cohibendum actus externos, quando appetitus vitii sollicitatur, quam ad emendandum voluntatem, ut vitium ipsum extirpetur. Id tamen præstant, ut ad animum sanandum inci-

temur & ne in studio virtutis in transversum trahamur. Istorum remediorum usu curatio magis incipitur, quam absolvitur, & quamvis in presenti juvent, verendum tamen ne morbus redeat, ut taceam, quod in casibus emergentibus circumstantiæ singulares efficaciam remedio detrahant, quam in presenti habet, nec dicam quod vitia nondum funditus eversa tacite influant in actiones nostras easque labe inficiant, quamvis in se spectatæ legi naturæ conformes videantur. Cumque remediorum efficacia tota pendeat a convictione; quantum diffundatur scientia eorum, quæ ad eandem requiruntur, ex analysi demonstrationum satis patet.

§. 123.

*Absurditas
opinionis,
quod nobis
soli viva-
mus.*

Absurdum est sibi soli vivere velle. Quoniam quod natura uni licitum, id etiam licitum alteri (§. 95. part. 1. Jur. nat.); si tibi licet tibi soli vivere, licebit etiam aliis vivere sibi soli. Ponamus itaque omnes sibi soli vivere velle, brutorum instar, quorum unumquodque quærit quod suum est, non vero curat ea, quæ sunt alterius. Facile patet hominibus errandum esse ferarum instar per loca inculta, nec aliter vivendum, quam quomodo bruta vivunt, quemadmodum docet exemplum eorum, qui inter ursos educati sunt (§. 461. Psych. rat.). Degenerabunt itaque homines in bruta, nec ullus eorum vel minima parte felicitatis fruetur, qua frui poterant omnes, si sese mutuò diligerent (§. 83. 87.). Quamobrem cum appetitus hominis naturaliter feratur in felicitatem (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.) & nemo sanus velle possit esse potius brutum animal, omni rationis usu destitutum, quam hominem; absurdum omnino est sibi soli vivere velle.

Absurditas hæc sibi soli vivendi probe consideranda, ne animus erga alios indifferens reddatur. Si quis vero eam penitus

nitiuſ inſpexerit, iſ deprehendet, ſe ſibi ſoli ita vivere non poſſe, quemadmodum vivere vult, ſiquidem ceteri omnes eundem animum haberent. Dum enim ſibi ſoli vivere vult, tacite ſupponit, hominibus non vivendum eſſe ſibi ſolis, cum ita vivere non poſſet, niſi haberet ea, quæ aliorum ſtudio ac labori debentur, & aliorum opera, qua indiget, uteretur. Tenendum hic eſt, quamvis introductio dominiorum certa officia fecerit mercenaria, ut neceſſario præſtanda ſint, niſi tibi ipſi deeſſe velis, ea tamen naturaliter deberi ex mutua omnium erga omnes dilectione, qua officia erga ſeipſum & erga alios inſeparabiliter copulantur, ut quoad effectum quæ mercenaria facta ſunt & præſtantis, & communem aliorum utilitatem promoveant. Quamobrem quæ neceſſitate compulſi facimus, ſi actio phyſice conſideretur, præſtari tamen adhuc poſſunt per modum officii erga alios, ut manent opera charitatis, ſi moraliter ſpectentur. Hæc ſatis evidentiæ ſunt per ea, quæ in parte ſecunda Juris naturæ de communione primæva demonſtrata ſunt. Et patet jam uſus præclarus iſtius doctrinæ in praxi morali, ut propterea negligenda non ſit, quia communio primæva in hiſ terris non ſubſiſtit.

§. 124.

Qui omnia referunt ad utilitatem propriam, ſibi ſoli vivere De iis, qui volunt. Qui enim omnia referunt ad utilitatem propriam, omnia ad nihil faciunt alia de cauſa, quam quod utile ſibi exiſtimant *utilitatem* quod faciunt. Quamvis itaque contingat, ut alteri cuidam *propriam* re- præſtent, quod ipſi utile; non tamen id faciunt eo animo, *ferunt.* ut alteri ſe utiles præſtent, ſed ut propriam utilitatem, quam intendunt, & quæ cum alterius utilitate cohæret, confequantur, idem non facturi, ſi utilitatem ſuam absque utilitate alterius conſequi poſſent. Enimvero qui ſuam ſaltem utilitatem curæ cordique habet, alienam minime; iſ minime cogi-

cogitat, se aliorum quoque causa vivere, adeoque non habet animum vivendi aliis, sed saltem sibi. Quamobrem qui omnia referunt ad utilitatem propriam, sibi soli vivere volunt.

Agitur hic de vita morali, quæ ex officiorum præstatione æstimanda. Qui sibi soli vivere vult, is sibi persuadet, se officium nullum debere aliis, ideoque non agnoscit nisi officia erga seipsum, quacunque demum ratione eadem æstimet. Æstimant vero homines, qui legem naturæ non satis intelligunt, prout unumquemque sua trahit voluptas. Ac ideo quoque de utilitate non eodem modo statuunt. In præsentente igitur propositione utilitas propria indistincte intelligenda est de ea, quam unusquisque in casu particulari emergente opinatur. Quodsi vero quis non alia agnoscit officia, quam erga seipsum; opinionem suam de utilitate propria normam actionum suarum constituit, atque ex his intelligitur, quænam de utilitate opinio ipsius animo sedeat, ideo tenenda, ut pateat, quandonam officium quoddam alteri præstare videatur, quod ipse considerat tanquam medium utilitatis suæ, non tanquam officium alteri debitum.

§. 125.

*Vera dilectio
sui non pa-
titur omnia
referre ad
suam tan-
tummodo
utilitatem.*

*Qui seipsum diligit propter alios, ad utilitatem propriam uni-
ce omnia referre nequit.* Qui enim seipsum diligit propter alios, cum qui seipsum diligit perfectionem sui statusque sui promovere conetur, quantum datur (§. 58. part. 4. Eth.), ideo se & statum suum perficere studet, ut ad aliorum perfectionem conferre possit, quantum datur, consequenter ideo satisfacit officio erga seipsum (§. 128. part. 1. Phil. præct. univ.), ut satisfacere possit obligationi naturali, qua tenetur aliis (§. 222. part. 1. Phil. præct. univ.). In officiis itaque erga seipsum semper quoque spectat utilitatem aliorum. Quamobrem
qui

qui seipsum diligit propter alios, ad utilitatem propriam unice omnia referre nequit.

Qui seipsum diligit propter alios, ejus animum invadere nequit opinio, quod sibi tantummodo vivere liceat: procul igitur ab ipso abest opinio, quasi sibi soli natus sit, quemadmodum jam supra indicavimus (not. §. 71.). Cum utilitate sua semper connectit indistincte utilitatem aliorum, quam tanquam finem intendit per officium tanquam medium obtinendum. Atque ita animus dilectione sui disponitur ad dilectionem aliorum, & hanc ab illa efficit inseparabilem. Et sic homo recte gerit personam ipsi tanquam homini impositam & vitam hominis vivit a vita brutorum distinctam.

§. 126.

Quoniam qui seipsum diligit propter alios, ad utilitatem propriam unice omnia referre nequit (§. 125.); ne quis caveatur, ne omnia unice ad utilitatem propriam referre adsuescat, tempestive dis-
scat consultum est diligere seipsum propter alios. ad utilita-

Qui omnia ad utilitatem propriam refert, sibi soli vivere vult (§. 124.), ideoque indifferenti erga alios animo est (§. 121.): qui cum in vitiorum numero sit (§. 120.), adversus hoc vitium non validius præsidium est dilectione sui ipsius propter alios. Hæc igitur nunquam satis inculcari potest, omnique animi contentione eo annitendum, ut nosmetipsos propter alios diligere discamus, contrahendo consuetudinem omnes nostras actiones, quibus perfectionem nostram & status nostri promovemus, referendi ad alios, ut videamus, quomodo aliis nos utiles præbere valeamus, si officiis erga nos ipsos satisfecerimus. tem nostram referamus.

§. 127.

Si cui est voluntas constans & perpetua alterius felicitatem Opinio ejus, promovendi sejuncta a voluntate infelicitatem promovendi; is alterum qui laborat
(Wolffii Ethica Pars V.) Y non

odio minus non mereri existimat, ut eandem promoveat, seu ad eam quidpiam pleno ad-
 sus alterum. terius felicitatem promovendi, is nulla ratione se ad-
 duci patitur ad eandem promovendam, quæcunque tandem
 occasio offeratur (§. 1062. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem
 cum motivum nolitionis sit repræsentatio mali (§. 890. Psych.
 empir.), necesse est ut sibi tanquam malam repræsentet actio-
 nem, qua ad felicitatem alterius quidpiam confert. Quo-
 niam tamen voluntas sejuncta est a voluntate infelicitatem
 alterius promovendi per hypoth. ipse causa esse non vult infe-
 licitatis alterius, neque necesse est, ut malit alterum esse po-
 tius infelicem, quam felicem. Necesse igitur saltem est, ut
 detur aliqua ratio, cur indignus videatur, ad cujus felicita-
 tem vel ipse, vel etiam alii quidpiam conferant. Quodsi
 ergo cuidam fuerit voluntas constans & perpetua alterius fe-
 licitatem promovendi sejuncta a voluntate infelicitatem pro-
 movendi; is alterum non mereri existimat, ut eandem pro-
 moveat, seu ad eandem quidpiam conferat.

Duo sunt casus, qui in præsentì attendendi veniunt. Ete-
 nim aut tu saltem non vis felicitatem alterius ullo modo pro-
 movere, aut malles, ne eandem quoque promoverent alii,
 quamvis displiceat actio, qua quomodocunque ad ejus infe-
 licitatem quidpiam confertur. In casu priori indignum ju-
 dicas, cujus felicitas a te promoveatur, in posteriori indi-
 gnus habetur, ad cujus felicitatem alius quicunque quidpiam
 conferat. Facile patet, in casu priori adesse debere aliquam
 rationem, quæ te respicit; in posteriori autem, quæ te qui-
 dem non tangit, consistit tamen in aliquo, quod in ipso ma-
 xime improbat. E. gr. in priori casu factò quodam suo
 sive positivo, sive privativò te offendit, aut te saltem offen-
 sum esse putas; in posteriori facta quædam alterius, aut mo-
 res nonnulli tibi displicent, quamvis nullum inde in te re-
 dundet

dundet malum. Ad felicitatem alterius non aliter quidpiam conferre possumus, nisi officiorum præstatione, hoc est, facto lege naturæ præcepto (§. 225. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quando igitur in genere dicitur, quod quis ad alterius felicitatem nihil conferre velit; voluntas ejus intelligenda est de præstatione officii cujuscunque. Quoniam vero non omnes, neque quilibet semper de officiis judicant ex veritate, sed falsas quoque de iisdem fovent opiniones; non obstante tamen errore denegatio officii putativi ex vitio procedit, quod absente errore recte denegaretur, immo denegandum erat. Vitium enim consistit in animo ad officium nullum alteri præstandum disposito, qui utique subsistit, quamvis per errorem pro officio habeatur, quod non est.

§. 128.

Quoniam qui habet voluntatem constantem ac perpetuam alterius felicitatem promovendi sejunctam a voluntate infelicitatem promovendi, alterum non mereri existimat, ut illam promoveat, seu ad eandem quidpiam conferat (§. 127.), consequenter cum dilectio consistat in actionibus, quibus alterius felicitas promovetur (§. 617. part. 1. *Jur. nat.*), cui voluntas constans ac perpetua est alterius felicitatem promovendi sejuncta a voluntate infelicitatem promovendi, alterum dilectione indignum judicat, quamvis non semper penitus, quatenus displicent actiones positivæ eidem adversæ (§. cit.), consequenter si voluntatem constantem ac perpetuam alterius felicitatem promovendi sejunctam a voluntate infelicitatem promovendi emendare volueris, eradicanda est opinio, quasi liceat eum non diligere, qui dilectione indignus censetur (§. 79.), & inquirendum in rationem, ob quam indignus habetur, atque ostendendum eum propterea indignum censi non posse.

Patet jam ex superioribus, neminem dilectione indignum judicari posse (*not. §. 97.*), consequenter nullam dari rationem legitimam, cur officium nullum alteri præstare velis, propterea quod se dilectione dignum reddiderit. Monuimus vero jam superius quoque (*not. §. cit.*), in casu particulari expendendas esse rationes, ob quas alter dilectione indignus habetur, quia tales esse possunt, ut, si vel maxime fieri posset, quod ramen salva auctoritate legis naturæ, dilectionem ad ipsos inimicos extendentis (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*) fieri nequit, ut quis esset dilectione indignus, eadem tamen non sufficerent ad dilectione nostra indignum alterum reddendum. Ibidem igitur quæ legi possunt, non repetimus. Perpendenda vero hic etiam sunt, quæ modo de rationibus particularibus, ob quas quis dilectione indignus habetur, annotavimus (*not. §. 127.*). Si quis alterum indignum saltem judicat dilectione sua, ratio esse potest offensæ, sive vera fuerit, sive saltem opinione ipsius talis appareat; atque tunc denegatio officiorum humanitatis pœnæ rationem habere debet, vel ad speciem quandam vindictæ redit, ne malum bono referre quis velit. Atque tum usui etiam sunt, quæ de jure puniendi lædentem permittit, & ut referatur malum bono præcipit lex naturæ. Et si quis in refellendis rationibus particularibus operam suam collocare voluerit, plurima sese offerent, quæ non inutiliter urgentur, quorum tamen cogitatio mentem subire nequit, quamdiu saltem in genere expenduntur, & ea seliguntur, quæ pro conditione subiecti plurimum valent.

§. 129.

De odio tacito felicitatem alterius promovere nolit.

Noluntas promovendi felicitatem alterius sejuncta a voluntate infelicitatem promovendi tacitum odium continet. Cui enim est noluntas felicitatem alterius promovendi, is bonum in alterum conferre non vult, quod poterat. Quoniam itaque carentiam hujus boni appetit, ex ea voluptatem percipit (§. 156.

(§. 156. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum ex bono, quod in nos confertur, voluptatem percipiamus (§. 558. *Psych. empir.*), ideoque ejus collatione felicitas nostra promoveatur (§. 638. *Psych. empir.*); qui carentiam hujus boni, quod in alterum conferre poterat, appetit, ex infelicitate alterius voluptatem percipit, consequenter quia odium consistit in dispositione animi ad voluptatem percipiendam ex alterius infelicitate (§. 661. *Psych. empir.*), alterum odit. Noluntas igitur promovendi felicitatem alterius sejuncta a voluntate infelicitatem promovendi odium continet, quod cum non animadvertatur, tacitum est.

Qualis hic intelligatur noluntas, ex anterioribus jam patet, quamvis non semper brevitatis causa addatur, eam esse constantem ac perpetuam. Quamobrem huc trahendus non est casus, quando officium quoddam denegatur ex carentia nuda amoris: id quod non modo contingit, quando indifferenti erga alios animo sumus, verum etiam ob rationes alias complures, ob quas nobis molestum accidit inservire alterius commodo, quamvis nullam inde voluptatem percipiamus, quod alter bono a nobis in ipsum conferendo carere debeat. Diversi status animi, qui non modo in præsenti, sed aliis quibuscunque casibus praxis moralis attendendi sunt, haud difficulter discernuntur, si rationes discutiuntur, quibus noluntas & voluntas determinatur. Qui istiusmodi discussionibus sedulo vacaverit, is in perscrutandis animis hominum ac præsertim suo plura præstabit, quam putasset. Quando vero voluntas vel noluntas dicitur constans & perpetua, non tamen propterea intelligitur prorsus immutabilis, cum alias vitium nullum esset sanabile. Constantia & perpetuitas tamdiu subsistit, quamdiu subsistit vitium, aut nulla offertur ratio, quæ cohibet ne ex vitio agas. Immo si noluntas promovendi felicitatem alterius ad certam personam restringatur, fieri potest, ut constantia & perpetuitas saltem intendatur, in

præsenti quidem decreta; decreto autem ob rationes alias, de quibus in præsenti non cogitabatur; postea immutato. Equis enim est qui nescit nihil mutabilius esse voluntate ac voluntate hominum; ut ea de causa dudum ambulatoria dici fuerit? Tenendum vero est in voluntate; de qua jam agimus, odium nunc magis, nunc minus latere; cum non minus latentis, quam aperti dentur gradus plurimi. Ceterum hinc quoque patet, cur illam odium nascens & odium minus plenum in anterioribus dixerimus. Quodsi differentias omnes accurate percurari vellemus; multa sese offerrent distinctiones. Ast non opus esse judicamus, ut in explicandis iis sumus prolixiores, quæ proprio acumine observare poterit ad praxin moralem a nobis præscriptam diligentiam debitam afferens, præsertim cum nemo a nobis requisiverit, ut omnia ita persequamur, ne aliorum industriæ quicquam amplius sit relictum. Memini me alias jam plus simplici vice monuisse, si quis nostris uti voluerit; cum longe ulterius progressurum & nostris multo præclariora daturum. Quodsi ea, quam nos ingressi sumus, via pergere libuerit, animi hominum, qui imperscrutabiles existimantur, indices magis magisque perscrutabiles reddentur.

§. 130.

Odi, quatenus vitium est, ortus.

Odi pro vitio sumtum oritur ex odio affectu. Etenim odium pro vitio sumtum est habitus aliorum infelicitatem promovendi (§. 119.). Enimvero cum nihil appetamus, nisi quatenus ex eo voluptatem percipimus (§. 156. part. 2. Eth.), qui aliorum infelicitatem promover, ex eadem voluptatem percipit. Quamobrem cum odium affectus consistat in dispositione animi ex alterius infelicitate voluptatem percipiendi (§. 661. Psych. empir.), qui aliorum infelicitatem promover, consequenter odio qua vitio laborat, ejus quoque animus odio affectu incensus est. Patet itaque odium pro vitio sumtum oriri ex odio affectu.

Inde sane est, ut odium, quatenus vitium est, vulgo non distingvatur ab odio affectu? Affectus residet in appetitu sensitivo (§. 603. *Psych. empir.*): est vitium, habitus moralis pravus (§. 277. *part. 1. Jur. nat.*), voluntati, appetitui rationali, inhæret (§. 276. *part. 1. Jur. nat.*). Voluntas corruptio dependet a vitio intellectus (§. 15. *part. 2. Eth.*); quatenus nimirum per errorem statuimus de eo; quod bonum est (§. 892. *Psych. empir.*), ad errorem vero nos seducit appetitus sensitivus, quatenus voluptate nocua commovetur (§. 6. *part. 2. Eth.*). Vitium primo inhæret appetitui sensitivo, inde autem diffunditur in rationalem, seu voluntatem, & dum in errore perseveramus continuo majora capit incrementa, ut adolescat. Atque ita habitus pravus acquiritur. Probe hæc perpendenda sunt non modo de vitio præsentis, sed de quolibet alio. Atque hoc conducit, ut penitus inspiciamus, quæ de corruptione voluntatis a primis unguiculis in capite primo partis secundæ Ethicæ demonstravimus.

§. 131.

Quoniam odium pro vitio sumtum oritur ex odio affectu (§. 130.), consequenter si medelam vitio afferre velis, vitio medelæ affectus extingvendus; quæ de odio affectu extingvendo demonstrata sunt (§. 451. & seqq. *part. 2. Eth.*), ad emendandum vitium tur quoque faciunt.

Affectus concitatur confusa perceptione ejus, quod nobis displicet in altero (§. 677. *Psych. empir.*) & tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam vel depellendam felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*). Gignit itaque vitium tum quatenus opinio ejus, quod displicet, abit in notionem distinctam, ut dignus judicetur alter, cui molestia creetur & qui voluptate privetur, tum quatenus voluntatem impellit ad ægre faciendum alteri & noluntatem ad denegandum

dum alteri officia, ex quibus voluptatem percipere poterat. Voluntatis & noluntatis istius renovatione & actionum, quibus alteri ægre sit, & denegationis officiorum, quibus alteri prodesse poteramus, repetitione nascitur habitus ægre faciendi ei, quem odimus, & non inserviendi, quando ope aut consilio nostro indiget (§. 430. *Psych. empir.*), quod vitium est charitati oppositum. Quemadmodum vero affectus non eandem respicit personam, quoties concitatur; ita quoque vitium ad personam quamcunque diffunditur, adversus quam affectus concitatur. Atque hoc modo animus non modo disponitur ad voluptatem percipiendam ex aliorum infelicitate, verum etiam ad nocendum & non inserviendum aliis. Odium itaque & vitium simul nascitur & alitur. Quæ hic de vitio charitati opposito dicuntur, de aliis quoque vitiis tenenda sunt, modo inquiratur, quinam affectus sint eorum fomes. Qui vitia debellare vult, affectus regere debet recto intellectu usu, reducendo appetitum sensitivum ad consensum cum rationali, seu voluntate perfecta (§. 532. *part. 2. Eth.*). Fortissimum contra vitia præsidium est regimen affectuum. Quamobrem ea, quæ de affectuum regimine demonstravimus (§. 517. & *seqq. part. 2. Eth.*), principem sibi locum vindicant in emendatione vitiorum.

§. 132.

Medela ulterior.

Similiter quia odium vitium oritur ex odio affectu (§. 130.), neminem autem odisse debemus (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*), odio ramen habere vitia (§. 368. *part. 1. Phil. præf. univ.*); odium vitium vitaturus, aut emendaturus, operam dare debet, ut facta a persona dividere, illorumque odio non obstante personam diligere discat (§. 82.).

Valet hoc, quando id, quod in altero observamus, jure displicet: quod ut appareat, ratio odii probe perpendenda. Quodsi jure non displicet, quod in altero deprehenditur, er-

ror

ror detegitur, quo agnito, nullus quoque odio relinquitur locus: quodsi vero jure displiceat, odium a persona in id unice retrahendum. Si qui ab odio personæ sibi nondum temperare didicerunt, iis si non impossibile, saltem paradoxum videbitur odium a persona retrahere in id, quod ipsum concitat. Consultum igitur est, ut considerent, annon velint, ut alii se diligant, si vel maxime quædam sint, quæ in nobis probare minime possunt. Etenim quæ nobis impossibilia, aut paradoxa videntur, quando ea præstare debemus aliis, talia non amplius apparent, quando ab aliis præstanda nobis sunt. Influunt affectus in judicia hominum, omnium maxime in moralibus, quamdiu mens nondum satis defæcata fuerit, nulla erroris labe infecta. Quando itaque contingit appetitum influere in assensum veritatis contrariæ opinioni, qua alias imbuta mens est; facilius agnoscitur falsitas. Errores, qui corrumpunt intellectum, & affectus perversi, qui voluntatem & noluntatem corrumpunt, in causa sunt, ut praxis moralis perplexa & difficilis reddatur, nec eadem medela vitiis eodem semper modo afferri possit. Multum affinitatis intercedit inter methodum curandi morbos corporis & methodum curandi vitia, morbos animi. Ast institui nostri non est eam fusius persequi.

§. 133.

Si quis habet animum vindictæ cupidum, odium personæ non De eo, qui extinguitur, nisi cupiditate vindictæ deposita. Etenim qui habet *habet* animum vindictæ cupidum, is tædium, seu dolorem, alterum vindictius appetit, qui ipsum offendit (§. 947. part. 1. Jur. nat.). *Et cupidum.* Quamobrem cum nihil appetamus, nisi quatenus voluptatem inde percipimus (§. 156. part. 2. Eth.); animus ejus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex eo, quod alteri molestiam creat, consequenter ad infelicitatem ejus quidpiam confert (§. 639. Psych. empir.). Quoniam itaque in hac animi
(*Wolfii Ethicæ Pars V.*) Z dispo-

dispositione odium, qua affectus, consistit (§. 661. *Psych. empir.*), ac inde odium, quatenus vitium est, nascitur (§. 130.); odium personæ non extinguitur, nisi cupiditate vindictæ deposita.

Qui habet animum vindictæ cupidum, odium ejus, quod in persona displicet, a persona minime dividit, nec aberrat a vero, si affirmaverim, quod dividere nondum didicerit. Quamobrem cum impossibile sit, ne displiceat nobis, quod alius nos offendat, consequenter ut odio habeatur offensa, quamdiu animus vindictæ cupidus subsistit, offendentis personam odimus, immo hoc ipsum odium cupiditatem vindictæ concitat (§. 671. *Psych. empir.* & §. 947. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 134.

De cupiditate vindictæ saltem sospita.

Cupiditas vindictæ nondum deponitur, si defectus virium alteri molestias creandi agnoscitur, & de modo ægre faciendi alteri cogitatio abjicitur. Si quis enim agnoscit defectum virium alteri molestias creandi, fieri non posse persuasus est, ut alteri ægre faciat, cum tamen desit motivum nolitionis, repræsentatio nimirum mali ex vindicta consecuturi (§. 890. *Psych. empir.*), voluntas ad non ægre faciendum alteri nondum disponitur (§. 589. *Psych. empir.*), consequenter ægre facere mallet, modo posset, quamvis cum non videat, quomodo cupiditatem suam explere possit, de modo ægre faciendi alteri cogitationem abjiciat. Quodsi ergo occasio alteri ægre faciendi offeratur, ambabus eandem arripit manibus. Quamobrem cum vindicta consistat in actibus, quibus alteri tædium, sive molestia creatur, propterea quod nos offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); cupiditatem vindictæ nondum deposuit, quamvis defectus virium alteri molestias creandi sibi conscius de modo ægre faciendi alteri cogitationem abjiciat.

Vanam

Vanam esse sine viribus vindictæ cupiditatem, quæ expleri nequit, nisi adsint vires ad ægre faciendum alteri sufficientes, abunde patet. Quamobrem si quis agnoscit, deesse sibi vires, vana quoque sollicitudine non torquet animum, quem potius spe occasionis sua sponte offerendæ erigit, ubi noverit, haud raro emergere casus improviſos, in quibus animum vindictæ cupidum satiare datur. Inde natum est istud pervulgatum, quod ad regulas prudentiæ adscribunt, qui vindictam differre solent, donec commoda offeratur occasio: In spe & silentio. Silendum, veniet tempus loquendi. Sperandum, veniet tempus gaudendi. Spes refertur ad occasionem alteri ægre faciendi venturam, silentium ad dissimulationem vindictæ. Hinc tempus loquendi vocatur, quo animus vindictæ cupidus prodendus, qui diutius dissimulari nequit; tempus autem gaudendi, quo voluptas percipitur ex molestia alterius, quam ipsi creare datur. Dulcis est vindicta, cum læso doloris remedium habeatur inimici dolor, atque hæc dulcedo, qua demulcetur animus, conservatur spe fore, ut ei, qui nos offendit, ægre facere possimus, cum ex adverso animus inquietetur, si quis alteri ægre facere cupit, deesse tamen sibi vires agnoscit. Neque alia de causa prudentem se esse putat, qui cupiditatem vindictæ dissimulare & vindictam in tempus opportunum casu proveniens, quæ occasio est, differre didicit. Hæc ipsa vero prudentiæ opinio ad spem accedens voluptatem, quæ spei inest (§. 796. *Pſych. empir.*) auget (§. 511. *Pſych. empir.*), in gaudium abituram, occasione oblata (§. 624. *Pſych. empir.*) & cupiditatem vindictæ alentem (§. 805. *Pſych. empir.*). Memoria status præteriti cum influat in præsentem, occasione oblata, gaudium ex vindicta auget (§. 593. 614. *Pſych. empir.*). Apparet itaque, quam altas in animo radices agat cupiditas vindictæ, quamvis ad eam in præſenti deficient vires, aut tempus non videatur satis opportunum: cui enim tempus præſens non satis opportunum videtur, is quoque agnoscit deesse sibi vires ad explendam vindictæ cupiditatem sufficientes, cum plu-

rimæ dentur rationes, cur facere nolit, quod in præfenti facere poterat, pro diverſitate perſonarum plurimum variantes, in caſibus tamen daris facile detegendæ, modo attentionem & acumen in te deſiderari minime patiaris. Pertinent hæc ad ea, quæ a ſpectatore actionum humanarum minime otioſo obſervanda eſſe aliquoties jam inculcavimus. Et iſtiusmodi obſervationes apprime faciunt ad noſcentiam ſui, tum quatenus nos ducunt ad intimiorem animi humani notitiam, qua noſcentia ſui multum facilitatur. Quantum vero momentum hæc notitia habeat in praxi morali, ex omnibus iis, quæ de eadem demonſtrantur, haud obſcure colligitur.

§. 135.

An cupiditas vindictæ deponi poſſit, quamvis nondum extinctam
tas vindictæ fuerit odium. Qui enim habet animum vindictæ cupidum, deponi poſſit, cum appetat moleſtiam, ſeu dolorem alterius, quia ipſum odio nondum offendit (§. 947. part. 1. Jur. nat.), conſequenter quid fecit, ex quo ipſe moleſtiam percipit (§. 936. part. 1. Jur. nat.), malum autem malo referat, qui alteri cauſa mali exiſtit, quia ipſi cauſa mali exiſtit (§. 798. part. 1. Jur. nat.), conſequenter moleſtiam creat, quia ipſi moleſtiam creavit (§. 569. 570. Psych. empir.), ei, qui ſe offendit, malum malo referre vult. Prohibet autem lex naturæ ne malum malo referamus (§. 809. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem ſi quis habuerit animum nil quicquam committendi, quod legi naturæ repugnat, ei motivum nolitionis malum malo referendi eſt diſconvenientia vindictæ cum lege naturali (§. 887. Psych. empir.). Idem etiam inde patet, quod lex naturæ urgeat animum ab omni vindictæ cupiditate alienum (§. 948. part. 1. Jur. nat.), ideoque vindictæ cupiditas eidem adverſetur. Quoniam itaque fieri poſſe, ut quis vindictam averſetur, quamvis animus ejus adhuc diſpoſitus ſit ad voluptatem percipi-

piendam ex molestia alterius, ideoque odium nondum extinctum sit, neque de eo extinguendo cogitatum; cupiditas vindictæ deponi potest, quamvis nondum extinctum fuerit odium.

Dantur adhuc alia motiva voluntatem a cupiditate vindictæ avocandi, quorum alia in hoc casu profunt, alia in alio, pro diversitate subjectorum. Quemadmodum enim refutatio errorum ex principiis concessis deducenda, ita determinatio voluntatis requirit motiva iis conformia, per quæ voluntas generaliter determinata est: nisi enim sub motivis generalibus contineantur specialia, ut specialis determinatio sub generali contineatur, nihil effeceris. Quamobrem oppido falluntur, qui vim motivorum ex se metiuntur ignari legum modificationum animæ, propterea quod in Psychologia non satis versati sunt. Ast in præsentī non opus est, ut in moribus ista operose inquireamus, cum ad demonstrandum possibilitatem deponendi vindictæ cupiditatem, quamvis nondum extinctum fuerit odium, unicus casus sufficiat, cumque inde pateat, possibilitatem consistere in determinabilitate voluntatis per motiva vindictæ contraria, ipsa vero experientia quoque nos doceat, motiva determinandi voluntatem vel noluntatem ad idem variari pro diversitate opinionum, quibus mens est imbuta & voluntas, vel noluntas generaliter determinata, unicus casus nos ducit ad inquirendum in motiva alia, & circumstantiæ casus emergentis inquisitionem faciunt. Ipsa vero demonstratio propositiois præsentis insinuat modum a vindictæ cupiditate animum avocandi nondum extincto odio personæ, nimirum per motiva vindictæ contraria & determinationi generali voluntatis conformia, & quæ modo annotavimus, ad eum porro illustrandum faciunt, ut ideo non opus sit eundem seorsim demonstrari. Obiter quasi adhuc observo, determinationem generalem voluntatis per motiva generalia voluntatem determinabilem efficere in casu particulari: quæ ratio est, quæ motiva specialia conformia

esse debent generalibus, ideoque convenire opinionibus, quibus mens imbuta est. Satis manifesta hæc sunt ei, qui perpendit, quæ de voluntate bona & diversa determinabilitate voluntatis in parte secunda Ethicæ demonstravimus. Attamen non inconsultum est hinc inde excitare attentionem, quæ non una de causa deficere solet, ut non animadvertantur, quæ satis attento obvia sunt.

§. 136.

Qualem dilectionem re- *Charitas requirit dilectionem universalem hominum omnium*
ad ipsos inimicos extensam & ut hominem quemcunque diligamus tan-
quirat cha- *quam nos ipsos propter Deum.* Charitas enim virtus est, qua
ritas. alios diligimus tanquam nos ipsos (§. 620. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum virtus sit habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 321. part. 1. Phil. præf. univ.); dilectio, quam requirit charitas, talis esse debet, quam præscribit lex naturæ. Quoniam itaque lex naturæ præcipit, ut unusquisque alium hominem quemcunque, ipsum etiam inimicum (§. 632. part. 1. Jur. nat.), diligat tanquam seipsum (§. 618. part. 1. Jur. nat.), ideoque exigit a nobis dilectionem universalem omnium hominum ad ipsos inimicos extensam; charitas quoque eandem requirit. *Quod erat unum.*

Enimvero lex naturæ etiam vult, ut hominem alium quemcunque diligamus tanquam nos ipsos propter Deum (§. 63.). Patet igitur ut ante, charitatem requirere, ut hominem quemcunque diligamus tanquam nos ipsos propter Deum. *Quod erat alterum.*

Hæc propositio probe inculcanda est, ne videamur nobis charitatem jam consecuti, a qua nimis procul adhuc remoti sumus. Cum charitas complectatur omnia officia hominis erga alios (§. 654. part. 1. Jur. nat.), ideoque virtutes omnes, quæ

quæ respiciunt alios, & quibus aliorum causa operam navare debemus, quasi in sinu suo fovet; quanti intersit, ne charitas a rectitudine sua deficiat, palam est: defectus enim, qui in charitate deprehenditur, virtutes omnes reliquas, quæ respiciunt alios, labe quadam inficit, non animadvertenda, nisi animus ad rectitudinem charitatis attendatur. Quamobrem patet, quanta animi contentione eo annitendum, ut charitatem continuo magis magisque perficiamus & firmemus. Ne tamen nimis rigidus morum censor in censenda charitate aliorum obliviscaris eorum, quæ infirmitati & conditioni humanæ tribuenda sunt, quæ de charitate Dei incipiente, proficiente & perfecta annotavimus (not. §. 247. part. 3. Eth.), ad charitatem quoque hominum applicanda sunt, mutatis mutandis. *Incipiens* nimirum *charitas* est, qua disceditur ab animo erga alios differente, & resistitur delectationi ex malo alieno, ut a malo aliis inferendo abstineamus, nec cuiquam noceamus. *Proficiens* est, qua habitum promovendi felicitatem aliorum & nos utiles præbendi hominibus quibuscunque acquirere, conservare & perficere studemus, ut in dilectione aliorum proficiamus. *Perfecta* denique est, ut cum gaudio arripiamus occasionem quamcunque aliis inserviendi, sive promovendo felicitatem, sive depellendo infelicitatem aliorum, quantum in potestate nostra est, & quidem propter Deum. Quoniam hinc discitur, quam multi sint, qui de dilectione universali parum cogitant, multo minus indefessam operam eidem navant, & quam pauci sint, qui dilectionis propter Deum notionem distinctam habent ex supra demonstratis consiciendam; charitas quoque virtus adeo rara est, neque ideo est quod miremur, tot ac tantos in virtutibus ceteris, quæ respiciunt alios, notari defectus, ut a rectitudine abire deprehendantur, si eas ex consensu omnium facultatum animæ, quemadmodum fieri debet, æstimes. Equidem non dubito fore plurimos, qui existimaturi sunt, nos moralitatem actionum in nimium extendere; velim tamen perpendant, in Philosophia morali demonstrandum esse, qualis

lis sit virtus perfecta, ad quam contendere debemus. Plurimum autem refert, ut semper in oculis habeamus scopum, ad quem tendimus, ne videamur eundem consecuti, cum procul adhuc ab eo distamus, ideoque eam perfectionem non consequamur, ad quam pervenire poteramus, nisi nos jam pervenisse putassemus. Quæstio hic est de veritate, quæ ex demonstrationibus æstimanda, non vero de terminis, ultra quos progredi non datur, & in quibus subsistendum. Constat quantum nocuerit scientiis opinio, quod ultra ea progredi non liceat, quæ a veteribus detecta sunt. Non minus autem nocet virtuti, si eam intra certos terminos coarctare volueris ulteriorem profectum infirmitate humana excusando. Immo ne quidem æstimari potest, quantum quis in virtutis studio profecerit, nisi ex notione virtutis perfectæ ab omni prorsus labe immunis, qualem urget lex naturæ. Taceo ea, quæ hinc consequuntur ad tuenda Theologorum dogmata contra irreligionarios nostro inprimis seculo aperto Marte pugnantes.

§. 137.

*An dilectio
aliorum pro-
pter se sit
charitatis.*

Quoniam charitas requirit dilectionem hominis cuiusvis ad ipsos inimicos extensam & ut hominem quemcunque diligamus tanquam nos ipsos propter Deum (§. 136.), qui autem alios diligit propter se, consequenter alteri facit, quod ipsi placet, ut is vicissim faciat, quod placet sibi, promiscue alios omnes non diligit tanquam seipsum, immo ne quidem eos tanquam seipsum diligit, quos diligit, dilectione intra certos terminos, haud raro admodum angustos coarctata, nec quemquam diligit propter Deum, quod ex iis, quæ de dilectione demonstrata sunt, satis manifestum est, ac facile agnoscitur, si in rationem dilectionis in casu dato & in actiones diligentis inquirere volueris; *qui alios diligit propter se, charitatem minime habet, seu dilectio aliorum propter se nondum charitatis est.*

Nos

Nos ipsos diligere debemus propter alios (§. 61.); aut nos alios diligere propter nos ipsos. Illud non repugnat dilectioni aliorum propter Deum; hoc tamen cum ea consistere nequit. Qui enim alios diligit propter Deum, eorum perfectionem promovere studet, ea intentione, ut per ipsos quoque gloria Dei promoveatur (*not.* §. 57. 70.), & qui seipsum diligit propter alios, perfectionem sui promovere conatur, quantum datur (§. 58. *part.* 4. *Eth.*), ut etiam aliorum perfectionem promovere possit. Dilectio igitur propter Deum exigit, ut nos diligamus propter alios, tantum abest, ut dilectio sui propter alios dilectioni aliorum propter Deum repugnet. Enimvero qui alios diligit propter seipsum, facit quod alteri placet, ut sibi vicissim faciat, quod sibi placet. De eo igitur cum non cogitet, ut per alios gloria Dei promoveatur, omnia tantummodo referens ad quandam utilitatem suam, sive revera talis sit, sive saltem appareat, qui vero alios diligit propter Deum, per alios gloriam Dei promovere studeat (§. 70.); dilectio aliorum propter seipsum dilectioni eorundem propter Deum utique adversatur. Si quis personam sibi impositam recte gerere velit, seipsum & alios diligere tenetur propter Deum (§. 69.), dirigendo dilectionem tam sui (§. 54. *part.* 4. *Eth.*), quam aliorum in eum finem, propter quem Deus condidit hoc universum, ut scilicet & ipse, & alii qua libere agentes sint speculum perfectionum divinarum, quemadmodum una cum creaturis ceteris sunt propter perfectionem essentialem (§. 64.). Dilectio itaque aliorum propter se prorsus dissonat a dilectione aliorum propter Deum, nec cum principiis Theologiæ naturalis atque Jure naturæ concordat, quo voluntas Dei de actionum nostrarum directione continetur (§. 278. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Cum alios diligens propter se ad se referat ea, quæ ad Deum referre debet, quod Deo debet sibi arrogat occulta quadam idololatriæ specie (§. 1258. *part.* 1. *Jur. nat.*), atque in jus Dei involat non sine injuria in Deum (§. 859. *part.* 1. *Jur. nat.*). Tantum igitur abest, ut dilectionem aliorum

rum propter seipsum. tot modis legi naturæ repugnantem ad virtutem, consequenter ad charitatem, quam urget lex naturæ (§. 621. *part. 1. Jur. nat.*), referre possis (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamvis enim actiones in se spectatæ bonæ sint, ob dissensum tamen internarum a lege naturæ multa vitiorum labe inficiuntur (§. 600. *part. 2. Eth.*), ut virtutis solam speciem mentiantur, saltem a rectitudine, quam animi puritas requirit (§. 603. *part. 2. Eth.*), plurimum deficiunt (§. 79. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Valet hic, quod vulgo dividitur, bonum non esse nisi ex integra causa. Quod vero alios diligentes propter se dilectionem intra arctos admodum limites coarctent, haud difficulter intelligitur. Cum enim charitas, quæ in habitu diligendi alios consistit (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), extendatur ad quælibet officia, quæ aliis præstare possumus (§. 654. 608. *part. 1. Jur. nat.*); qui alios propter se diligit, officia aliis præstanda ex adverso æstimat ex utilitate, quam ab aliis expectat. Et cum dilectio, qualem requirit lex naturæ (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), supponat constantiam & perpetuitatem voluntatis (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); dilectio alterius propter se desinit, quamprimum non amplius speratur utilitas, quæ ad dilectionem incitat. Experientia idem abunde docet, modo animum advertas ad rationem, ob quam in casibus datis unus alterum diligit propter se.

§. 138.

Dilectio aliorum propter se. Qui alios diligit propter se, non tam alios diligit, quam se ipsum. Qui enim alios diligit propter se, ideo facit quod ipsis placet, ut vicissim faciant, quod sibi placet. Quoniam propter se dilectio sui est. itaque ratio dilectionis est factum alterius, quod sibi voluntatem affert (§. 542. *Psych. empir.*), & hoc posito ponitur dilectio (§. 118. *Ontol.*); si factum alterius cessat, aut qui alterum diligebat nullam amplius voluntatem inde percipit, dilectio quoque cessat. Quamobrem cum dilectionem alterius

rius tantummodo consideret tanquam medium voluptatis, qua frui cupit (§. 937. *Ontol.*), felicitatem suam promoveret studet. Enimvero seipsum diligit, qui id agit ut sit felix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Qui ergo alios diligit propter se, non tam alios diligit, quam seipsum.

Clarissime hoc patet exemplo amoris impuri. Ponamus juvenem salacem, cui summum bonum videtur capere voluptatem cum puella pulchra. Quando muneribus splendidis & cupediis sumtuosis, alioque quovis modo voluptatem eidem creare studet; non aliud intendit, quam ut eam facilem faciat ad explendam libidinem suam. Ecquid igitur aliud facit, quam quod facere solet qui quascunque difficultates superare studet, ut potiatur eo, quod sibi voluptatem creat? Quemadmodum itaque hic dici nequit diligere ea, quæ difficultates afferunt, & quas superare cogitur, si quod cupit consequi velit; ita quoque puellam non diligit, qui voluptatem ipsi creando suam emit. Facile quæ hic dicuntur ad dilectionem quamlibet aliorum propter se transferuntur, modo sufficiens fuerit acumen pervidendi abstracta in concretis, ut vi notionum universalium agnoscat, in quonam singularia, quæ prorsus diversa apparent, sibi invicem similia sint (§. 336. *Psych. empir.* & §. 232. *Ontol.*). Perpendenda igitur hic sunt, quæ de modo acquirendi & perficiendi acumen pervidendi abstracta in concretis demonstravimus & annotavimus (§. 206. *part. 1. Eth.*). Quod in genere monuimus de usu hujus acuminis ad extendendam scientiam eorum, quam acquisivimus & ad multa facili, immo nullo fere negotio cognoscenda, ad quæ alias vix ac ne vix quidem multo studio atque opera pervenire daretur (*not. §. 199. part. 1. Eth.*), ea etiam de scientia rerum moralium tenenda sunt. Acumine hoc scientiæ ad principia maxime generalia reduci poterant, ut paucis multa scirentur: diffidendum tamen non est, scientias ad eam universalitatem reductas non profuturas tyronibus, qui sensibus nimis immersam adhuc habent mentem &

cognitione particularium, aut, si mavis, specialium a sensibus non nimis remotorum ante præparandi sunt, quam mens a sensibus abducta ad capienda adeo universalia apta efficiatur. Dantur vero etiam gradus, per quos ad pervidendum abstracta in concretis ascenditur, quemadmodum ab individuis primum ad species, ab his ad genera & inde porro ad genera continuo sublimiora ascenditur. Sed hæc uberius in præsentī explicari non possunt, & revera locum sibi vindicant in Arte inveniendi, ad cujus distinctas notiones ipsum hoc acumen ducit eos, qui veritatibus detegendis non inutilem operam navarunt. Indigitavimus aliqua huc spectantia cum de adminiculis acuminis ageremus (*not. §. 221. part. 1. Eth.*), quæ lucem quandam affundere possunt ei, qui scientias ad notiones maxime universales reducere voluerit. Ceterum ex propositione præsentē clarissime patet, dilectionem aliorum propter se nondum charitatis esse, quæ supponit amorem in delectatione felicitatis alienæ consistentem (§. 633. *Psych. empir.*), omnium facillime observanda, si voluptas nostra ab aliena minime dependet. Illud vero per se patet, charitatem, quæ virtus est, non admittere voluptatem nisi veram, & respuere facta, quæ legi naturæ adversantur, quamvis in illustranda dilectione aliorum propter se admittantur exempla, in quibus contrarium obtinet.

§. 139.

Quando bonum bono alios propter se. Qui animo grato bonum bono refert, propterea non diligit alios propter se. Qui enim animo grato bonum bono refert, referre non is diligit benefactorem ob beneficia in se collata (§. 31. *part. pertineat ad 4. Jur. nat.*), ipsique motivum est alteri tribuendi bonum, dilectionem quod ab eo accepit bonum (§. 797. 803. *part. 1. Jur. nat.*). Ait qui alios diligit propter se, ei motivum præstandi alteri officium est utilitas propria, quam sine hac præstatione sperare non poterat, absque hac spe parum curaturus utilitatem

nam alterius. Aliud vero omnino est, animum habere dispositum ad beneficia benefactori tribuenda ob beneficia sibi ab ipso tributa, ut declarem animum gratum, quem erga benefactorem habere debemus (§. 43. part. 4. Jur. nat.); aliud præstatione officiorum emere benevolentiam alterius, ut obtineamus bonum, quo alias carendum foret. Ille consistit cum dilectione universali hominis cujuscunque, nec eam ad benefactorem restringit; ast dilectio aliorum propter se ad eos restringitur, qui sese nobis utiles præbere possunt. Pater itaque, animo grato bonum bono referentem propterea non diligere alios propter se.

Aliud omnino est diligere alterum ob beneficia sibi tributa, aliud præstare alteri officia, ut per eum utilitatem nostram promoveamus. In casu posteriori semper prædominatur voluptas ex utilitate propria percepta, quæ in priori saltem alit voluptatem ex alterius felicitate percipiendam, utpote absque illa concitandam. Commodis destituimur vocabulis, quibus differentiam istam indigemus. Præstat igitur venire in rem præsentem, ut eandem in nobis ipsis experiamur (§. 264. part. 2. Phil. pract. univ.).

§. 140.

Dilectioni aliorum minime repugnat, aliquem officio sibi devincere, qui commoda nostra promovere quocunque modo potest. sibi commo- An alterum
Etenim homo seipsum diligere debet (§. 607. part. 1. Jur. di sui causa
nat.). Quamobrem ipsi quoque jus est ad media, sine quibus obligationi huic satisfacere nequit. Quodsi ergo alieno lectioni re-
auxilio, aut consilio indiget ad commoda sua promovenda; pugnet.
licitum omnino est dare operam, ut id impetremus, consequenter eum, qui commoda nostra promovere potest, officio nostro nobis devinciamus. Quamvis vero præstatione

officiorum utamur tanquam medio commoda nostra promovendi; non tamen hoc obstat, quo minus habeamus animum aliorum quoque commoda, a quibus nihil vicissim expectamus, pro virili promovendi, ubi nostro auxilio, vel consilio indigent. Quoniam itaque alios diligimus, si hunc animum habeamus (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); dilectioni aliorum minime repugnat, aliquem officio sibi devincire, qui commoda nostra promoveri quocunque modo potest.

Cum lex naturæ homines obliget ad perfectionem suam statusque sui conjunctis viribus promovendam (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*); utique vult, ut mutuis officiis sese sibi invicem devinciant. Non tamen hinc sequitur, ut alios saltem diligamus propter nos ipsos. Qui enim alios tantummodo diligit propter se, is saltem diligit eum, qui sese utilem sibi præbere potest, nec quoddam præstat officium, nisi quo utilitatem suam emere potest, neque etiam felicitate alterius delectatur, sed suo commodo, quod ab eo sperat, nec cum sensu officii facit, quod commodi alterius causa facit. Factum igitur ipsius non proficiscitur ex amore universali (§. 633. *Psych. empir.*), lege naturæ præcepto (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero qui alterius animum sibi conciliare & ad usus suos adungere studet, propterea non cogitur deponere animum unicuique auxilio & consilio indigenti pro virili inserviendi. Quamvis enim demus, alterum non fore paratum ad commoda nostra promovendum, nisi officio quodam ipsum nobis devinciamus, cum is saltem alios diligit propter se, aliorum felicitatem parum curæ cordique habens; non tamen propterea necesse est, ut, quem nobis devincire studemus, ejus quoque animum induamus probe gnari, si alter non satisfacit obligationi suæ, nobis propterea permissum non esse, ut nos quoque obligationi nostræ non satisfaciamus (§. 631. *part. 1. Jur. nat.*). Dilectio igitur universalis salva esse potest, si vel maxime officio aliorum animos nobis conciliare

ciliare & ad usus nostros adjungere studeamus. Dilectio aliorum propter se & studium officio sibi devinciendi alios, qui commoda nostra promovere valent, optime discernitur partim ex voluptate, quam parit utilitas officio nostro alteri comparata, partim ex eo, si æquo animo ferimus, quando spe commodi ab altero nobis comparandi excidimus, nec nos pœnitet officii, quod alteri præstitimus. Quamvis enim tenue sit officium, quod alteri præstamus, ut utilitatem, quam inde percipit alter, non magni facere possit, si in se spectetur; non tamen cum viribus nostris ac præsertim cum animo interveniendi alteri, qui in infinitum tendit, collata levem saltem concitat voluptatem. Habet autem hæc voluptas aliquid singulare, ut eidem permisceatur aliquid molestiæ ortæ ex eo, quod virium mensura non par sit voluntati: quod temperamentum singularem quandam conciliat voluptati suavitatem, qua demulceretur animus, quemadmodum experimur, si gaudio incredibili elati dulcibus lachrymis indulgemus.

§. 141.

Quoniam dilectioni aliorum minime repugnat officio *An commodum sibi devincere alterum, qui commoda nostra promovere dum alterius quocunque modo potest (§. 140.); dilectioni quoque minime ope comparatur, ut commodum ab altero promovendum ingreditur motum officii eidem præstandi ipsum nobis devinciendi causa.*

Notanter dicimus, quod commodum alterius ope nobis comparandum ingredi possit motivum, non quod sit motivum. Quodsi enim esset motivum, ratio sufficiens foret, cur alteri officium præstetur, ideoque præstatione officii non intenderetur nisi commodum nostrum, consequenter alterum diligeremus propter nosmetipsos, utilitatem ipsius parum curaturi, si a nostra dividi posset. Enimvero si motivum saltem ingreditur, tum ad motivum, quo generaliter jam determinata est voluntas ad inserviendum alteri, saltem accedit & dilectionem sui cum dilectione alterius copulat, quæ

quæ formam suam accipit non a facto nostro, quatenus alteri utile est, sed ab animo, qui ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate jam dispositus est, ita ut occasio, qua commodum nostrum ab altero promoveri potest, spectetur saltem ut occasio alteri inserviendi, quam arripimus obligationi nostræ naturali satisfacturi tum quoad nos, tum quoad alios. Velim hæc probe considerentur: usui enim sunt quoque in casibus aliis, in quibus recte motivum ingreditur, quod per se salva lege naturæ motivum esse non poterat.

§. 142.

*De motivo
alios officio
sibi devin-
ciendi.*

*Si motivum officiorum præstatione alios sibi devinciendi com-
modi nostri causa a dilectione aliorum propter se labe infici non de-
bet; opera danda est, ut aliis officia cum sensu obligationis nostræ
præstemus.* Qui enim aliis officia præstat cum sensu obliga-
tionis, ideo præstat, quod norit, actionem suam legi na-
turæ convenire (§. 131. part. 1. Phil. præct. univ.), Deumque
velle, ut hoc faciat (§. 276. part. 1. Phil. præct. univ.). Quam-
obrem motivum præstandi officia aliis est convenientia actio-
nis cum lege naturæ atque voluntas Dei (§. 887. Psych. em-
pir.). Quamvis itaque contingat, ut aliorum auxilio vel
consilio habeat opus ad commoda sua promovenda, ideo-
que id impetraturus alios officiorum præstatione sibi devinci-
re studeat; non tamen ideo deponit animum satisfaciendi ob-
ligationi suæ, ut commodi saltem sui gratia hoc faciat, quin
potius cum sensus obligationis actioni indivulso nexu cohæ-
reat, probe gnarus homines obligari ad perfectionem suam
statusque sui conjunctis viribus promovendam (§. 221. part.
1. Phil. præct. univ.); officio erga alios utitur tanquam medio
omnes officii sui erga seipsum partes adimplendi voluntati
divinæ conformi, consequenter verendum non est, ne præ-
statione officiorum erga alios suam tantummodo inrendat
utili-

utilitatem, quemadmodum facit qui alios saltem propter se diligit. Quodsi ergo cavendum, ne motivum a præstatione officiorum alios sibi devinciendi commodi nostri causa a dilectione aliorum propter se labe inficiatur, opera danda est, ut aliis officia cum sensu obligationis nostræ præstemus.

Pertinet hoc ad conservandam puritatem animi (§. 599. *part. 2. Eth.*), quam urget lex naturæ (§. 604. *part. 2. Eth.*) & sine qua vita perfecta esse nequit (§. 614. *part. 2. Eth.*). Quemadmodum vero puritas animi obtentu admodum difficilis est (§. 607. *part. 2. Eth.*); ita inprimis in casu præsentis facillime contingit, ut dilectionis motivum, seposito sensu obligationis, terminetur in utilitate propria & officium spectetur tanquam pretium, quo ea emitur. Ne igitur sensus obligationis aboleatur, præstantissimum utique remedium est, si tempestive adsuescamus nihil facere nisi cum sensu obligationis & obedientiæ Deo debitæ. Quando enim offertur occasio officio alterum sibi devinciendi ad commodum nostrum promovenda, fieri non potest, quin de officio præstando cogitanti succurrat obligatio nostra & obedientia Deo debita (§. 117. *Psych. empir.*). Et hoc modo tollitur difficultas, quæ vix superanda videbatur, & quæ nimium acumen requirere videntur, ut distincte percepta a se invicem dividantur, etiam sine acumine a perceptionibus confusis arcentur. Probe hoc notandum est, ut intelligatur, quomodo ipsum vulgus imperitum animum a labe immunem servare possit, quamvis ea, quæ in eum finem demonstrantur, captum ipsius longe transcendunt. Neque vero hoc notandum est in præsentis saltem casu, sed ad alia quoque producendum.

§. 143.

Qui alios quoscunque diligit tanquam seipsum, humanus est. Quinam sint
Qui enim alios quoscunque diligit tanquam seipsum, ei vo- *humani,*
luntas constans & perpetua est felicitatem cujuscunque pro-
(Wolffii Ethicæ Pars V.) B b *moven-*

movendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque hominum promiscue omnium felicitate delectatur (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum aliorum perfectionem promovere debeat, qui eorum felicitatem promovere vult (§. 652. *part. 1. Jur. nat.*), actiones autem, quibus aliorum perfectio promovetur, sunt officia, quæ aliis præstantur (§. 222. 225. *part. 1. Phil. præf. univ.*); qui alios quoscunque diligit tanquam seipsum, ei voluntas constans & perpetua est, officia quæcunque præstandi aliis, consequenter animus ejus in præstationem officiorum propendit. Quando itaque sese præstandi occasio offert, nihil quoque præstationem remoratur. Quamobrem ad officia erga alios præstanda pronus ac facilis est. Enimvero qui ad officia erga alios præstanda pronus est & in iis præstandis, ubi hoc in potestate ipsius positum, facilem sese præbet, humanus est (§. 894. *part. 2. Jur. nat.*). Qui ergo alios quoscunque diligit tanquam seipsum, humanus est.

Humanitas latius patet, quam vulgo agnoscitur. Quemadmodum enim dilectio universalis extenditur ad homines quoscunque, ipsos etiam inimicos; ita quoque humanitas ad omnes in universum omnes, ipsos etiam inimicos extenditur. Medium itaque humanitatis est dilectio universalis: hanc si didiceris, humanitas sua quasi sponte sequitur. Voluntas enim, quam requirit humanitas, in dilectione jam adest, officiositas saltem actum externum eidem convenientem pro datis circumstantiis determinat: id quod absque ulla mora fit propter illius constantiam (§. 617. *part. 1. Jur. nat.* & §. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Manifesta vero hinc est differentia humanitatis a charitate, habitu diligendi alios tanquam seipsum (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*). Aliud enim est dispositio voluntatis ad aliorum felicitatem promovendam, aliud promptitudo ipso opere exequendi hanc voluntatem usu mediorum commodorum, quando sese offert occasio. Quatenus

nus firmum propositum habemus aliorum felicitatem promovendi, ad officia erga alios pronus efficitur animus & occasio-
ne præstandi oblata facilitas propositum exequendi adest.

§. 144.

Quoniam qui alios diligit tanquam seipsum, humanus *De humani-*
est (§. 143.), habitus vero alios diligendi charitas est (§. satis cum
620. part. 1. *Jur. nat.*); *humanitas ex charitate oritur, nec ab hac charitate*
separari potest. *nexu.*

Ne cui dubium quoddam subnascatur, necesse est ut con-
sideret quid sibi velit charitas. Cum hæc in habitu diligendi
alios tanquam seipsum consistat (§. 620. part. 1. *Jur. nat.*);
expendenda sunt ea omnia, quæ de dilectione universali de-
monstrata sunt. Atque tunc satis manifestum erit, quomo-
do ex constante voluntate felicitatem aliorum promovendi,
sine qua dilectio non concipitur (§. 617. part. 1. *Jur. nat.*),
nascatur pronitas ac facilitas præstandi aliis officia quæcunque,
quæ a nobis proficisci possunt. Pendet dilectio ab amore, &
a dilectione humanitas. Amore disponitur animus ad volu-
ptatem percipiendam ex alterius felicitate (§. 633. *Psych. em-
pir.*). Accedente regimine intellectus voluntas determina-
tur ad felicitatem alterius promovendam, ut firmum nasca-
tur propositum felicitatem aliorum promovendi, quantum
in potestate est. Hinc porro nascitur propensio animi ad of-
ficia aliis præstanda & facilitas ista propositum exequendi,
quandocunque occasio offertur. Manifestus hinc est nexus
amoris, charitatis & humanitatis, & hinc porro perspicitur hu-
manitatis a charitate inseparabilitas. Ponamus enim huma-
nitatem a charitate separari. Qui humanus non est, ad officia
præstanda aliis nondum pronus ac facilis est (§. 894. part. 1.
Jur. nat.), ideoque animus ejus in præstationem officiorum
erga alios nondum propendet, multo minus is oblata aliis in-
serviendi occasionem ambabus manibus arripit. Quamobrem

nondum habet propositum firmum officia quæcunque cui-
cunque præstandi, quantum in potestate est, consequenter
alios nondum diligit tanquam seipsum (§. 617. *part. i. Jur.*
nat.), multo minus habitu diligendi alium quemcunque tan-
quam seipsum pollet (§. 428. *Psych. empir.*). Charitate igi-
tur adhuc destituitur (§. 620. *part. i. Jur. nat.*).

§. 145.

*Signum cha-
ritatis defi-
cientis.*

Quoniam charitas humanitatem gignit, nec hæc ab
illa separari potest (§. 144.); si quis humanus non fuerit, eum
charitate nondum pollere manifestum est, & defectus humanitatis,
qui observantur, arguunt defectus charitatis.

Habemus itaque signum charitatis deficientis, quod non
modo facile unusquisque in seipso, verum etiam in aliis ob-
servare potest, quamvis in casu posteriori paulo sollicitius
expendendæ sint circumstantiæ, ob quas quis facilem se præ-
bet ad inserviendum alteri, ne per præcipitantiam charitati
tribuatur, quod alii causæ adscribendum. Inprimis autem
notandum est, humanitatem eandem habere latitudinem cum
charitate. Quemadmodum hæc extenditur ad homines pro-
miscue omnes, qualescunque fuerint & quomodocunque se
erga nos gerant; ita quoque humanitas respicit personam
omnem (§. 895. *part. i. Jur. nat.*), nec attenditur inhumani-
tas alterius, quæ vitium est (§. 896. *part. i. Jur. nat.*),
multo minus attendendi veniunt alii mores, qui recte im-
probantur.

§. 146.

*In quibus-
nam actibus di-
stinguitur hu-
manitas.*

Ipsa præstatio officii humanitatis non est, sed ad eam referen-
dam actibus sunt actus, quibus alteri inserviendi pronitas & promptitudo signi-
ficanter in officiorum præstatione. Quoniam enim charitas omnia
officia erga alios complectitur (§. 654. *part. i. Jur. nat.*); præ-
statio officiorum charitatis est. Enimvero humanitas ex cha-
ritate

itate oritur (§. 144.), ideoque peculiaris quædam virtus est, quamvis ab illa inseparabilis sit (§. cit.). Ipsa igitur præstatio officii humanitatis non est. *Quod erat unum.*

Ast quia humanitas cum charitate indivulso nexu co-hæret (§. cit.), præstatio vero officiorum charitatis est *per demonstrata*; humanitas præstationem officiorum semper comitari debet, consequenter requirit actus quosdam, qui ab ipsa præstatione officiorum diversi sunt, ad ipsam tamen accedunt. Consistit autem humanitas in propensione animi ad officia aliis præstanda & in facilitate eadem præstandi (§. 894. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem actus ad humanitatem referendi, qui ad præstationem officiorum accedunt, istiusmodi esse debent, quibus aliis significatur inserviendi pronitas & promptitudo. *Quod erat alterum.*

Cum charitas virtus sit (§. 620. part. 1. Jur. nat.), ideoque tanquam habitus (§. 321. part. 1. Phil. præf. univ.) requirat promptitudinem præstandi officia (§. 428. Psych. empir.); officia jam prompte præstantur, quatenus a charitate proficiuntur. Actus igitur, quibus significatur animus prompte præstandi officia & qui humanitatis sunt, ab ipsa præstatione officii dividendi, quamvis cum eadem conjuncti, per se non insunt promptitudini agendi, qui ad habitum requiruntur. Quoniam vero in actionibus liberis actus externi pendent ab internis; qui subtiliter, quemadmodum necesse est, si humanitatem distincte concipere velis, in præstatione officiorum discernere voluerit, quænam proprie ad humanitatem pertineant, actionem, qua præstatur officium, in simpliciores, ex quibus componitur, resolvere tenetur. Equidem jam alias indicavimus (not. §. 895. part. 1. Jur. nat.), quales sint actus externi, in quibus spectanda humanitas; non tamen inconsultum est, ut hoc in præsentī accuratius demonstretur, & uberius declaretur.

§. 147.

*Quinam sint
actus huma-
nitatis.*

Quoniam ipsa præstatio officii humanitatis non est, sed ad eam referendi sunt actus, quibus aliis significamus, quantum propendeat animus ad inserviendum aliis & quam faciles simus ad nos utiles præbendos aliis (§. 146.), animum vero nostrum aliter significare non possumus, quam oratione, vultu ac gestu, quem in agendo habemus; *qui humanus est, tam verbis, quam vultu ac gestu significat, oblata occasione inserviendi alteri, quam volupe sibi sit, alteri inservire, quodsi vero in potestate sua non fuerit, ut alteri præstet officium quod petit, cum idem præstare, quam denegare mallet, ipsis quoque verbis, vultu ac gestu molestiam quandam animi prodit.* Quemadmodum nimirum ipsi jucundum est inservire alteri, ut omnem aliis inserviendi occasionem non sine quodam gaudio arripiat; ira ex adverso molestum accidit, si tenuitatis suæ sibi conscius facere nequit, quod maxime vellet. Et quoniam humanitas ex charitate oritur, nec ab ea separari potest (§. 144.), charitas vero atque amor universalis sororio vinculo copulantur (§. 54.); *qui humanus est, ejus tam verba, quam vultus & gestus amorem spirant*, cumque alios amare debeamus tanquam nos ipsos propter Deum (§. 63.), qui vero alios diligit propter Deum, bonos & malos æque diligit, non tamen propterea mala horum facta approbat (§. 81.), ideoque in dilectione universali non spectat nisi personam, quatenus scilicet eum, cui officium præstandum, considerat tanquam æque hominem (§. 81. part. 1. Jur. nat.), lege naturæ, quæ nos alium quemcunque tanquam nos ipsos diligere jubet (§. 618. part. 1. Jur. nat.), in præcipiendo non supponente nisi naturam humanam communem (§. 221. part. 1. Phil. præct. univ.), *qui humanus est, ejus quoque verba, vultus & gestus nihil indicare debent, ex quo colligi possit, quasi al-*

terum,

terum, cujuscunque sit conditionis, vilipendamus, aut prorsus contemnamus.

Humanitas sicuti omnis virtus in voluntate residet, quamvis in consensum trahat appetitum sensitivum & aversionem sensitivam (§. 276. 277. *part. i. Jur. nat.*). Animi sui unusquisque sibi conscius est, consequenter etiam ignorare nequit, quantum is propendeat in aliorum commoda promovenda & quantam in se deprehendat aliis inserviendi facilitatem. Humanitatis itaque suæ unusquisque sibi intime conscius est, aut minimum esse potest, modo animum ad seipsum attendere velit: neque enim ignota est communis oscitantia in observandis iis, quæ ad animam pertinent. Enimvero cum alterius animum inspicere nequeamus, nisi quatenus eundem ex actibus externis, qui in sensum incurrunt, colligimus; hi tales esse debent, ut & propensio animi in alterius commoda promovenda, & inserviendi facilitas inde colligi possit. Quamvis vero eorum, quæ in sensus incurrunt, observatio facilis videatur; non tamen adeo facile est ex iis certo colligere propensionem illam animi in commoda aliorum promovenda & inserviendi aliis facilitatem, ut de humanitate alterius certo constet, propterea quod rationes aliæ, quam quas charitas insinuat, esse possunt, cur quis prompte petenti præstet officium, quemadmodum contingit, si quis alios propter se diligit. Quamobrem non modo accurate perpendendæ sunt omnes circumstantiæ, per quas determinatur casus obviu, verum etiam cautione opus est, ne simulatio nobis imponat. Tenendum vero est, si animus ita fuerit dispositus, quemadmodum exigit humanitas, verba sua veluti sponte ad eum exprimendum succurrere & vocem eidem convenienter determinari vultumque & gestum ad eundem componi, quamvis negandum non sit, in hisce quoque suas habere partes ipsum usum exercitatione acquisitam. Multæ quoque sunt rationes, quæ homines reddunt sui impotentes, nec omnes adeo præsentis sunt animi, ut sui ipsius non obliviscantur.

Hac

Hac vero de causa accidit, ut actus externi sua veluti sponte secuturi aut sufflaminentur, aut certo quodam modo modificentur, ne amplius cum humanitate concordent. Quoniam tamen charitas mater humanitatis est, non tam facile tale quid metuendum, si ea altas in animo egerit radices. Vultus cum maxime probet affectus, seu commotiones appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ in humanitatem influentes, itemque vox & gestus, affectus autem minus simulare datur, quam sermonem, solis verbis fidendum non est, sed ad vultum inprimis, deinde ad vocem & gestum respiciendum. Quodsi enim inde agnoscimus voluptatem ex officio nobis inserviendi perceptam, aut molestiam quandam animi, siquidem præstatio in potestate non est; cum inde satis certi simus amoris, nec est, quod de humanitate dubitemus. Vulgo equidem ex verbis & quibusdam moribus, quos conluerudo introduxit, humanitas æstimari solet. At qui ita eandem æstimaunt, quid sibi velit hæc virtus non satis intelligunt, confusa quadam notione contenti, ut ideo quoque non desint qui existimaunt, quasi humanitas locum saltem habeat inter homines disparis conditionis.

§. 148.

Quando humanitas simuletur.

Qui charitate destitutus verba, vocem & quantum fieri potest, vultum atque gestum imitando humanum effingit; humanitatem saltem simulat. Quoniam enim humanitas ex charitate oritur, nec ab hac separari potest (§. 144.); qui charitate destituitur, humanus esse nequit. Quamvis itaque verba, vocem &, quantum fieri potest, vultum atque gestum imitando humanum effingat, cum tamen non habeat animum, qualem humanitas requirit (§. 894. part. 1. Jur. nat.), actiones externæ ab internis dissentiant (§. 716. part. 2. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum in hoc dissensu consistat simulatio (§. cit.); qui charitate destitutus verba, vocem &, quantum

tum fieri potest, vultum atque gestum imitando humanum effingit, humanitatem saltem simulat.

Cum humanitate prodamus charitatem (§. 145. 146.); qui charitatem simulare volunt, humanitatem simulant, sibi-que tanto facilius persuadent se hanc simulare posse, quia humanitas non in ipsa præstatione officii consistit (§. 146.), & in charitate sufficit voluntas, si desint vires (§. 611. part. 1. *Jur. nat.* & §. 57. b.). Exemplum habemus in Neopharisæis, pietatis pomposæ cultoribus, qui formam humanitatis imitando effingunt, ut alios diligere videantur, factis tamen animum vindictæ cupidum & odium erga dissentientes & ab hypocrysi ipsorum alienos abunde produnt: id quod cum charitate consistere non posse abunde patet per ea, quæ de dilectione universali, de animo ab omni vindictæ cupidine alieno & de odio erga alios passim demonstrata sunt. Videantur saltem ea, quæ de pomposæ pietatis cultoribus demonstravimus & annotavimus (§. 152. 153. part. 3. *Eth.*). Consuetudo simulandi ubi in alteram naturam abiit, pietatis pomposæ cultores sibimet ipsi tandem imponunt, præsertim si distinctis charitatis & humanitatis, immo etiam pietatis notionibus destituuntur, quemadmodum ut plurimum obtinet. Quis enim est, qui nesciat, modo notiones distinctas atque confusas internoscere didicerit, plerosque sicuti virtutum omnium, ita etiam charitatis & humanitatis, itidemque pietatis nonnisi confusas notiones habere, & unumquemque eas æstimare ex factis suis, qui hac vel ista virtute sibi præditus videtur, vel eandem affectat? Nemo vult videri malus, etiamsi sit, ideoque vitia simulationum involucris teguntur, & ut dudum observavit *Cicero* (eadem enim in terris semper agitur fabula), frons, oculi, vultus persæpe mentiuntur, oratio vero sæpissime. Obiter noto, *Ciceronem* vultum accipere in significato strictiori eo, quem nos vocabulo imposuimus, qui sub vultu comprehendimus integram com-

(*Wolfii Ethicæ Pars V.*)

Cc'

posi-

positionem faciei determinato situ partium faciei mobilium factam, ideoque etiam frontis atque oculorum.

§. 149.

*Inhumanus
alios non
diligat tan-
quam se-
ipsum.*

Qui inhumanus est, alios tanquam seipsum diligere nondum didicit. Etenim qui inhumanus est, ab officiis humanitatis aliis præstandis aversum habet animum (§. 896. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter nemini officium quoddam præstat, nisi fuerint rationes quædam particulares, quibus ad id præstandum adducitur, suam potius utilitatem intendens, quam aliorum. Quamobrem cum ipsi molestum accidat officium præstare alteri, nisi hoc faciat commodi sui causa (§. 156. part. 2. *Eth.*), voluntas ejus disposita non est ad aliorum perfectionem promovendam. Quoniam itaque alios non diligit, cui constans & perpetua non est voluntas aliorum perfectionem promovendi (§. 653. part. 1. *Jur. nat.*); qui inhumanus est, alios tanquam seipsum diligere nondum didicit.

Ostenditur etiam hoc modo per indirectum. Ponamus eum, qui inhumanus est, alios tanquam seipsum diligere. Quoniam qui alios quoscunque diligit tanquam seipsum humanus est (§. 143.); erit idem humanus & inhumanus. Enimvero cum humanitas requirat animum ad officia erga alios propensum (§. 894. part. 1. *Jur. nat.*), inhumanitas autem animum ab officiis erga alios aversum (§. 896. part. 1. *Jur. nat.*); fieri omnino nequit, ut idem simul sit humanus & inhumanus. Quamobrem repugnat, ut, qui inhumanus est, alios tanquam seipsum diligere didicerit.

Nemo facile propositionem præsentem in dubium vocabit, quin potius eandem absque ulla demonstratione admit-ter, modo utrunque intelligat, quid sit diligere, vel amare
altre-

alterum. Qui alios amat, ea facere studet, quæ ipsis placent (§. 299. *part. 2. Eth.*); qui vero inhumanus est, curam aliorum prorsus abjicit, nec eum tangit aliorum felicitas (*not. §. 897. part. 1. Jur. nat.*), quin potius nonnisi ægerri-
me adduci potest, ut ad felicitatem alterius quidpiam conferrat, quantulumcunque sit. Inhumanitas itaque signum infallibile carentiæ dilectionis universalis est: id tantummodo observandum, ne in dijudicanda inhumanitate aberres. Faciendum tamen in dijudicanda humanitate facilius aberrari, non modo quod eam simulare possunt, qui eadem carent (§. 148.), verum etiam quia ipsi actus humanitatis non sine omni acumine discernuntur (§. 146. 147.). Consultum omnino est, ut actus humanitatis cum actibus inhumanitatis sollicitè conferantur: ita enim opposita juxta se posita clarius elucescent.

§. 150.

*Ipsa denegatio officiorum humanitatis inhumanitatis non est, Quinam a-
multo minus neglectus eorumdem; sed ad inhumanitatem referendus referen-
sunt actus, quibus aversio animi ab officiis erga alios & molestia di ad inhu-
manitatem significatur, si officium petitur, vel præstandum. Cum enim humanitatem,
charitas complectatur omnia officia erga alios (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*), qui charitate destituitur, aliis officia denegat,
quæ præstare poterat atque debebat. Quamobrem cum de-
negatio officiorum humanitatis defectui charitatis sit tri-
buenda, inhumanitas autem a carentia charitatis differat (§. 620. 617. 896. *part. 1. Jur. nat.*); ipsa denegatio officiorum
humanitatis inhumanitatis non est. Quod erat primum.*

Qui indifferenti erga alios animo est, alios non amat tanquam seipsum (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum aliorum felicitate non delectetur (§. 633. *Psych. empir.*), alios quoque non diligit tanquam seipsum (§. 617. *part. 1.*

Jur. nat. § 292. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque quæ aliorum sunt parum curat, officia erga alios negligit charitate destitutus (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum neglectus officiorum erga alios carentiæ charitatis tribuendus sit, patet ut ante eum non esse inhumanitatis. *Quod erat secundum.*

Enimvero inhumanitas consistit in aversione animi ab officiis humanitatis (§. 896. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque molestus affectus concitatur, si officium petitur, vel rationes quædam particulares in casu emergente præstationem urgent. Quamobrem si quis inhumanus fuerit ad denegationem officii accedere debent actus, qui animum ejus produnt, nimirum aversionem ab officiis humanitatis & molestiam animi, quando officium petitur, aut præstandum. Ad inhumanitatem itaque referendi sunt actus externi, quibus aversio animi ab officiis humanitatis erga alios & molestia ejus significatur, si officium petitur, vel præstandum. *Quod erat tertium.*

Notandum hic est, cum officium humanitatis recte denegetur, si in potestate nostra non sit id præstare alteri, aut alter eodem, vel ope nostra non indigeat (§. 222. 232. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ex adverso autem minus recte, si præstatio fuerit in potestate & alter ope tua indigeat (§. 612. *part. 1. Jur. nat.*), in præsentia non intelligi nisi denegationem officiorum erga alios illicitam. Et ipsa negligentia notio insinuat, neglectum officiorum erga alios accipiendum esse de officiis, quorum præstatio in potestate nostra est & quando alter ope nostra indiget (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Immo cum ex substrata materia intelligatur, denegationem officiorum erga alios eorundemque neglectum ad vitia referri, idem jam inde patet. Illicita officiorum denegatio & neglectus semper arguit carentiam charitatis atque amoris universalis; non tamen propterea inhumanitatem: neque enim opus

opus est, ut, qui destituitur charitate ac amore universalī, idem etiam inhumanus sit. Qui charitate destituitur, ei non est voluntas felicitatem alterius promovendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*) & ob defectum amoris non delectatur felicitate alterius (§. 633. *Psych. empir.*): ast qui non habet voluntatem alterius felicitatem promovendi, is propterea nondum habet noluntatem eandem promovendi (§. 884. 885. *Psych. empir.*), nec qui aliorum felicitate non delectatur, is ex officiorum præstatione, quibus ea promoveretur, molestiam percipit (§. 535. *Psych. empir.*). Sola igitur charitatis privatio, a qua proficitur officiorum denegatio, vel neglectus, ad inhumanitatem non sufficit, sed si ea accedere debet, causam quandam positivam requirit. Inhumanitas itaque peculiare requirit actus, qui ad denegationem officii accedere debent, nec cum ea necessario copulantur. Quinam igitur sint hi actus ex definitione inhumanitatis deducendum. Actus nimirum interni per ipsam definitionem patent, & quoniam externi cum internis consentire debent, quales hi sint ex definitione deducendum. Opponitur inhumanitas humanitati tanquam vitium virtuti. Quemadmodum itaque actus externi ad humanitatem referendi sunt actus, quibus alteri inserviendi pronitas & promptitudo seu facilitas significatur (§. 146.); ita ex adverso ad inhumanitatem referendi sunt actus externi, quibus aversio animi ab officiis erga alios & molestia animi, quando officium petitur, aut præstationem rationes quædam particulares urgent, proditur. Nihil in hisce discernendis foret difficultatis, nisi tam multa forent, quæ in determinationem appetitus & aversionis tam sensitivæ, quam rationalis influerent, quæ cum pro diversitate subiectorum tantopere variant, statum animi mirifice alterant, ut multa cautione opus sit, ne in discernendis iis, quæ virtutum & vitiorum sunt, eorundemque causis cespites, præsertim si non sufficiente scientia fueris instructus, vel acumine sufficiente utaris. Accedit, quod vocabula invenerit vulgus in diversis dividendis non satis acutum, utpote non ultra sensus sapiens.

Ideo enim vocabula, quibus tamen utendum, si intelligi volumus, vagum admodum minusque determinatum habent significatum, quo ad fixum & determinatum reducto, non est quod miremur, judicia vulgi haud raro dissonare, nec cum iis, quæ in Moralibus demonstrantur, prorsus concordare.

§. 151.

*Quinam sint
actus inhu-
manitatis.*

Quoniam ipsa denegatio officiorum humanitatis inhumanitatis non est, multo minus neglectus eorundem, sed ad inhumanitatem referendi sunt actus, quibus proditur aversio animi ab officiis humanitatis & molestia ejus, si officium humanitatis petitur, vel præstandum (§. 150.), animum vero nostrum, quem in agendo habemus, significare aliter non possumus, quam oratione, vultu ac gestu; *qui inhumanus est tam verbis, quam vultu ac gestu significat, quando officium aliquod petitur, vel in casu emergente rationes quædam particulares præstationem urgent, quam molestum sibi sit alteri inservire, & quantum ab officiis erga alios abhorreat.*

Variant omnino affectus molesti, quibus commovetur animus inhumani, propterea quod in diversis subjectis non eadem vitia in aversionem animi ab officiis erga alios influunt, nec iidem omnium sunt mores. Quamobrem & verba, & vox, & vultus cum gestu admodum variant, in eo tamen conveniunt, quod indignationem quandam erumpentem aperire loquantur, propterea quod officium quoddam petitur. Sed nolumus in iis recensendis esse prolixiores, quæ unusquisque facile observare potest. Illud saltem tenendum, cum casus emergant, in quibus inhumanitatem occultari consilium est erga petentem, eandem tamen prodi erga alios, quando de officio ab altero petito sermo est, vel etiam erga eum, qui petentis desideria ad inhumanum defert.

§. 152.

§. 152.

Qui alios quoscunque diligit tanquam seipsum, officiosus est. Quinam sint
 Qui enim alios diligit tanquam seipsum, ei voluntas con-officiosi.
 stans & perpetua est felicitatem cujuscunque promovendi
 (§. 617. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum perfectionem
 aliorum promovere debeat, qui eorum felicitatem promo-
 vere vult (§. 652. part. 1. Jur. nat.), in eo autem officia erga
 alios consistant (§. 222. 225. part. 1. Phil. pract. univ.); qui
 alios diligit tanquam seipsum, officia aliis lubentissime præ-
 stat, quæcunque in potestate sua sunt, consequenter ad ea
 præstanda semper paratus est. Quoniam itaque officiosus
 est, qui ad officia humanitatis aliis præstanda semper para-
 tus est (§. 898. part. 1. Jur. nat.); qui alios quoscunque dili-
 git tanquam seipsum, officiosus est.

Medium officiositatis est dilectio universalis: ubi hæc ad-
 fuerit, officiositas sua veluti sponte sequitur. Etenim in di-
 lectione jam adest voluntas unicuique, quicunque tandem
 fuerit, officia præstandi: expectatur saltem occasio, qua quod
 quis vult actu facere potest. Quamobrem quamprimum quis
 officium humanitatis petit, aut occasio etiam non perenti
 præstandi sese offert, extemplo idem præstat. Hoc autem
 officiositatis est (not. §. 898. part. 1. Jur. nat.). Cum dili-
 gentis voluntas constans & perpetua sit, officiositatem in sinu
 suo fovet. Quoniam enim perpetua est, in quolibet casu
 emergente qui diligit alios quoscunque tanquam se ipsum,
 officium alteri præstare vult, ut nullo demum motivo indi-
 geat ad voluntatem determinandum, quæ jam determinata
 est. Et quoniam voluntas constans est, nullis quoque moti-
 vis a proposito suo abduci sese patitur, ut nec de iis cogitet,
 quæ ipsum a proposito suo abduci poterant, nec dissuadenti-
 bus aurem præbeat. Officiositas non spectatur nisi in ipsa
 præstatione officiorum: animus enim idem est, qui charitate
 pollen-

pollentis. Fieri equidem potest, ut quis officiosum se præbeat saltem commodi sui causa: at tum nondum ea virtute conspicuus est, cui officiositatis nomen tribuitur. Qui enim hac virtute imbutus est, is ad præstanda officia humanitatis cuicumque paratus est, quamprimum sese offert occasio, non vero promptitudo præstandi officia ad certas saltem personas, aut ad unicam saltem restringitur. Officiositas optime perspicitur in personis, quæ, cum nihil ab aliis sperare possint, nec ex actionibus suis gloriam capere, lubentissime tamen & sine mora faciunt, quod petitur. Fieri autem nequit, ut veram formam habeat, nec labe ulla inficiatur, nisi ex dilectione universali proficiatur.

§. 153.

De officiositatis cum charitate nexu.

Cum qui alios quoscunque diligit tanquam seipsum, officiosus sit (§. 152.), habitus vero alios diligendi charitas sit (§. 620. part. 1. Jur. nat.); *officiositas ex charitate oritur, nec ab hac separari potest.*

Loquimur hic de officiositate, qualem urget lex naturæ & quæ promiscue ad omnes homines extenditur (§. 899. part. 1. Jur. nat.). Officiositas, quæ ad certam personam, vel ad certas quasdam restringitur, quamvis ad vitium referri nequeat, labe tamen omni minime caret, quemadmodum in aliis quoque actionibus externis contingit, quæ in se spectatæ legi quidem naturæ conveniunt, ad animum tamen relatæ ab eadem recedunt, & vel a vitiis, vel virtutis cujusdam defectu labem quandam contrahunt. Vera officiositas, quæ perfecta est, nec ulla ex parte deficit, neque labe ulla aliunde contracta inficitur, matrem non agnoscit nisi charitatem. Quodsi dilectioni universali majorem impenderent operam eidemque a primis unguiculis adfuerent homines, ut charitas ipsorum animis ingigneretur altæque in iis radices ageret, ad humanitatem & officiositatem nullæ prorsus curæ cogitationesque laborare tenerentur.

§. 154.

§. 154.

Qui officiosus est, ei præstatio officii in casu emergente nullis *Qualis sit demum rationibus persuadenda, sed sufficit, ut agnoscat eam esse in dispositio potestate sua.* Qui enim officiosus est, ad officia humanitatis animi in eo, alteri præstanda semper paratus est (§. 898. part. 1. Jur. qui officiosus nat.), consequenter voluntas ejus jam sufficienter determinata est, ut ad ipsam præstationem nihil amplius requiratur quam præstandi occasio. Quamprimum itaque hæc offertur, nihil est, quod præstationem remorari possit. Quamobrem non opus est, ut ullis demum rationibus ea ipsi persuadeatur. *Quod erat unum.*

Et quia officiositas ex charitate oritur, nec ab hac separari potest (§. 153.), charitas vero atque amor universalis sororio vinculo copulantur (§. 54.); amor tendens ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius stimulus est officii præstandi (§. 292. part. 2. Eth.). Qui ergo officiosus est, ei abunde sufficit, ut agnoscat, officii præstationem esse in potestate sua. *Quod erat alterum.*

Officiositas potissimum spectatur in facilitate, quando occasio officium aliis præstandi offertur. Cumque Cicero pro Lege Manilia facilitatem vocet virtutem, qua libenter multis gratificamur; ecquis est qui non videat, eam ipsam virtutem, quam nos officiositatem dicimus, idiomate patrio *die Dienstfertigkeit* appellamus, facilitatem vocari: Consistit autem facilitas in eo, quod jam parati simus ad officium præstandum, & saltem expectetur occasio, ut actu præstari possit. Quamobrem non opus est ut a petente allegentur rationes, quibus officiosum commovere vult ad officium, quod petit, sibi præstandum. Quin potius si hic sibi conscius est, quid velit alter sibi fieri, statim annuit, antequam is rationes, quas allegare vult, proferre possit, immo proferre volentem

(Wolffii Ethicæ Pars V.)

Dd

lenter interpellat, ipsumque certum esse jubet, se lubentissime facere, quod petit, nec opus esse, ut rationes petitionis exponat. Immo cum amore universali impellatur ad commodum aliorum promovendum, & officium præstet tanquam debitum naturale; non vero utilitatis suæ causa; si petens significare velit animum ad officia quædam vicissim præstanda paratum, exemplo regerit, se hoc minime desiderare. Cui hic est animus, is demum certus esse potest, se virtutem possidere, quam sive officiositatem, sive facilitatem appellare malis, nobis perinde est, qui non vocabulorum, sed rerum rationem habemus. Atque hinc porro intelligitur, quantum profecerimus in charitate & quam altas radices in animo egerit amor universalis. Officiositas itaque, seu aliis inserviendi facilitas signum certissimum charitatis est, modo tibi non patiaris imponi dilectione aliorum propter se ex circumstantiis datis haud difficulter agnoscenda. Ceterum enim ex charitate profisciscatur officiositas (§. 153.); & stimulum habeat amorem universalem, *per demonstrata*; tam late patet quam charitas & amor universalis. Quemadmodum itaque qui homines omnes amat, omnes redderet felices, si in potestate sua esset (§. 50.); ita officiosus omnibus ope aliena indigentibus officium quodlibet præstaret, modo in potestate sua esset. Quoniam vero nemo est qui nesciat, quam curta nobis sit suppellex; Cicero tenuitatis virium humanarum sibi conscius facilitatem dixit virtutem, qua multis gratificamur, quamvis si voluntas spectetur, omnibus gratificare vellemus: impossibile vero est gratificare omnibus. Sortitur autem voluntas in infinitum extensa hunc effectum, ut sine ullo personarum respectu, nulla attenta utilitate propria, unicuique ope nostra indigenti pro virili succurramus. Esti amor universalis ab ipsa natura hominibus insitus multis modis infirmetur atque supprimatur; non tamen adeo extinctus est in animis omnium, ut non passim occurrant exempla, in quibus hominibus ignotis in periculo præsertim constitutis succurrunt qui opem ferre possunt. Atque eadem præbent

ideam

ideam exemplarem illius facilitatis, quæ officiositatis anima est.

§. 155.

Qui petenti officium denegat, quod in potestate sua non habet, Quando desint vires, sive salva obligatione sua fieri nequeat, inofficio negatio officii non est: nec officiositatis est alteri facere, quod salva obligatione fieri non potest. Nemo enim alterius perfectionem promovendo ac imperfectionem præcavere tenetur, nisi quatenus in potestate sit, nec præpotestate est (§. 611. part. 1. Jur. nat.), consequenter officia, statio sit offi- quæ in potestate non sunt, recte denegantur, sive desint officiositatis. vires, sive salva obligatione nostra fieri nequeat, quod est flagitium alteri. Quoniam itaque denegatio legi naturæ minime contrariatur, ad vitium vero, quale inofficiositas est (§. 900. part. 1. Jur. nat.), referri nequeunt actiones, nisi quæ legi naturæ contrariantur (§. 322. part. 1. Phil. præct. univ.); qui petenti officium denegat, quod in potestate sua non habet, sive desint vires, sive salva obligatione sua fieri nequeat, inofficiosus non est. Quod erat unum.

Enimvero cum obligatio naturalis sit necessaria & prorsus immutabilis (§. 142. part. 1. Phil. præct. univ.); nemo in gratiam alterius facere potest, quod obligationi suæ naturali quomodocunque contrariatur, consequenter si quid faciat, quod alteri utile est, salva tamen obligatione sua facere nequit, actionem suam contraria ratione determinat, quam lege naturæ præscribitur (§. 141. part. 1. Phil. præct. univ.), ideoque ad vitium ea adscribenda (§. 322. part. 1. Phil. præct. univ.). Quamobrem cum officiositas virtus sit (§. 898. part. 1. Jur. nat.); officiositatis non est facere alteri, quod salva obligatione nostra fieri nequit. Quod erat alterum.

Officiositatem & inofficiositatem norma naturali, quæ lex naturæ est, dividere tenemur. Hæc enim nos docet, quando officium alteri sit præstandum, quando denegari possit, immo denegandum. Nemo obligatur ultra id, quod possibile (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter in potestate sua est (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*): in potestate vero sua quoque non est, quod alteri præstare non valet, nisi cum neglectu officii erga seipsum (§. 610. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter non salva obligatione sua. Quando igitur officium quoddam præstandum alteri, non modo considerare tenemur, utrum physice, verum etiam num moraliter possibile sit, ut id præstemus. Prius ex viribus æstimatur, quæ nobis sunt; posterius ex lege naturali, quæ faciendæ & non faciendæ præscribit. Quomodo vero explorandæ sint vires, patet per ea, quæ in potestate nostra esse dicuntur (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*): In censum nimirum veniunt non modo vires corporis, verum etiam facultatum ac rerumstrarum usus una cum ope atque auxilio aliorum, quod nobis præsto est. De his cum non semper certo constare possit aliis, cautione opus est, ne denegationem officii ad inofficiositatem referamus, antequam certum fuerit, denegari quod in potestate est, & salva reverentia legi naturæ debita fieri potest. Officii vero nomen non meretur, quod petenti utile est, præstari autem nequit nisi violata obligatione, quæ a lege naturæ venit. Officium non est nisi actio legi naturæ convenienter determinata (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamprimum itaque in determinationem voluntatis ad agendum influit, quod legi naturæ quomodocunque contrariatur, actio officium esse definit, etiam alias officium esset. Non obstat, quod vulgo officium appellatur: quoniam enim in ratione populari omnis nostra versatur oratio, populariter loqui haud raro necesse est & nomen tribuere rei, quod vi definitionis eidem minime convenit. Nullibi magis hoc obtinet, quam in Philosophia morali: ubi actio, quæ virtutis esse videtur, actu interno vitatur, ut ad virtutem adscribi nequeat. Qui alterum

com.

commendat Patrono, ut ad munus quoddam publicum evehatur; officium eidem præstare censetur, cumque in eo se facilem præbeat petenti, officiosus esse videtur. Enimvero si bono publico adversetur, ut petentis desiderio satisfiat, cujus in commendatione maxime habenda ratio est, commendatio, quamvis proficiscatur ab eo, qui lubenter aliis officia præstat, nec denegare solet, quod alteri facere potest, officiositatis non est.

§. 156.

Quoniam inofficiosus non est, qui petenti officium *Scientia legis* denegat, quod salva obligatione præstare nequit, nec officiositatis est alteri facere, quod salva obligatione fieri non *officiositatem* potest (§. 155.); *officiositas supponit legis naturæ scientiam (§. requisita.* 131. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter *legi naturæ intime perspicendæ operam dare debet qui puritatem animi in officiositate conservare vult (§. 599. part. 2. Eth.).*

Vulgo æstimatur officium ex eo, quod alteri utile, aut commodum: hoc vero solum ad id non sufficit. Lex enim naturæ officiorum norma est (§. 225. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter in determinationem voluntatis ad præstandum alteri, quod ipsi utile, aut commodum est, nihil influere debet, quod legi naturæ quomodocunque contrariatur: id quod ne fiat, sollicitè expendendæ sunt omnes circumstantiæ, quæ actionem, si eam in genere spectes, bonam faciunt malam. Proficisci potest a bona voluntate, quæ generaliter determinata est ad inserviendum alteri, consequenter eam facilitatem gignere potest, quæ ad officiositatem requiritur. Enimvero cum voluntas bona non sufficiat ad actiones bonas committendas (§. 131. part. 2. *Eth.*), multoque minus ad puritatem animi (§. 605. part. 2. *Eth.*); ita quoque eadem non sufficit ad officiositatem. Voluntatem perficere debemus (§. 273. part. 1. *Jur. nat.*); perfecta autem voluntas requirit exactam juris naturæ scientiam (§. 133. part. 2. *Eth.*). Quamobrem

quoque officiositas, seu alijs inserviendi facilitas a voluntate perfecta proficiscatur necesse est, ideoque totam moderari debet lex naturæ. Facile patet, cum virtus omnis consistat in habitu actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.); quæ de officiositate dicuntur, de virtute quacunque alia intelligenda esse, nisi præter omnem opinionem actiones inde manantes labe quadam infici debeant.

§. 157.

Amoris universalis & charitatis carentia in inofficiositate.

Qui inofficiosus est, homines quoscunque alios nondum diligit tanquam seipsum, neque amat. Qui enim inofficiosus est, nemini facile præstat aliquod officium humanitatis, quin potius petenti denegat (§. 900. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum officia consistant in actionibus legi naturæ conformiter determinatis (§. 224. part. 1. Phil. pract. univ.), ut constantem ac perpetuam habeamus voluntatem perfectionem ac felicitatem aliorum quorumcunque promovendi (§. 615. part. 1. Jur. nat.); qui inofficiosus est, voluntate constante ac perpetua aliorum quorumcunque perfectionem ac felicitatem promovendi caret. Enimvero in hac voluntate consistit dilectio alterius (§. 617. part. 1. Jur. nat.). Qui ergo inofficiosus est, homines quoscunque alios nondum diligit tanquam seipsum. *Quod erat unum.*

Quoniam vero inofficiosus caret voluntate aliorum felicitatem promovendi, per demonstrata; ex felicitate quoque hominis cujuscunque non perinde ac ex propria voluptate percipit (§. 156. part. 2. Eth.). Quamobrem cum alterum non amet, nisi is, cujus animus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex ipsius felicitate (§. 633. Psych. empir.); inofficiosus homines alios quoscunque nondum amat tanquam seipsum. *Quod erat alterum.*

Sicuti

Sicuti fons officiositatis charitas est (§. 153.), quæ cum amore universali sororio vinculo copulatur (§. 54.); ita inofficiositas oritur ex carentia charitatis & amoris universalis. Qui amore universali caret, in eo deficit stimulus ad officia præstanda cuiuscunque, qui opæ, auxilio, vel consilio aliorum indiget. Parum curat ea, quæ aliorum sunt, nisi cum iisdem connectatur utilitas propria. Quem vero commodum suum impellit ad officium quoddam præstandum alteri, is non se utilem alteri præbet, quia ipsum diligit & amat.

§. 158.

Quoniam inofficiosus homines quoscunque alios non *Animus in-*amat (§. 157.), non tamen necesse est, ut eum oderit, cui *officiosi in-*officium denegat (633. 661. *Psych. empir.*), qui vero alterum *differens er-*nec amat, nec odit, indifferente in ipsum animo est (§. 629. *ga alios.* *part. 1. Jur. nat.*); *inofficiosus erga homines alios indifferenti ani-*mo est.

Si hominem solummodo spectemus tanquam hominem, quemadmodum spectatur in amore universali, cur hominem qua hominem quis oderit vix concipi potest. Quamvis enim dentur nonnulli, quos aliena infelicitas per se delectare videtur; ratio tamen latet non in communi hominum natura, sed in vitio aliquo, quo depravatus est animus. Quamobrem si quis amore carens aliorum felicitate non delectatur, non tamen ideo delectatur ipsorum infelicitate. Ac propterea indifferens erga alios animus ad inofficiositatem sufficit. Indifferentia animi gignit neglectum officiorum humanitatis & accedit denegatio, quando id petitur, quatenus inofficiosus aurem non præbet petenti. Tenendum nimirum, duplici respectu officium petenti denegari posse, vel ut commodum alienum spectetur tanquam res, quæ ad nos minime pertinet, nobisque curæ esse minime debet, vel ut carentia ejus consideretur tanquam malum, quo petentem afficimus

cium

cium denegando. Prior consideratio animi indifferentis est, atque ad inofficiositatem sufficit; posterior autem odium supponit, nec ad inofficiositatem inde proficiscens denegatio adscribenda. Inofficiosus nec prodest, nec nocet aliis: ast qui alterum odio habet, alteri nocere intendit. Nocetur vero etiam alteri non modo quando damnum datur, sed & quando damnum non depellitur, aut commodum non promovetur. Quod vulgo hæc non satis distinguantur, non alia est ratio, nisi quod nolitio non dividatur a nuda omissione volitionis, neque ideo voluntas tanquam peculiaris facultas contradistingvatur voluntati. Qui ea perspexit, quæ de hac differentia tradidimus in Psychologia empirica, de nimia subtilitate nullas movebit querelas: quin potius in praxi morali ubivis deprehendet, quam non solum utile, sed etiam necessarium sit, ut differentia ista attendatur. Patet in præsentī, quod ea neglecta malitiam, quæ inest denegationi officii humanitatis, æstimare non possimus. Majorem enim esse malitiam, si officium denegetur, vel negligatur odio in petentem, quam si id fiat, propterea quod quis indifferenti erga petentem animo est, satis liquet.

§. 159.

Ex indifferenti erga est. Qui indifferenti erga humanum genus animo est, inofficiosus est. Qui enim indifferenti erga genus humanum animo est, alios homines quoscunque neque amat, neque odit (§. 629. part. 1. Jur. nat.). Aliorum igitur nec felicitate, nec infelicitate delectatur (§. 633. 661. Psych. empir.). Quamobrem fieri nequit, ut habeat voluntatem constantem atque perpetuam felicitatem aliorum promovendi, consequenter alios non diligit (§. 617. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque charitate destituitur (§. 620. part. 1. Jur. nat.), hæc vero officia omnia erga alios complectitur (§. 654. part. 1. Jur. nat.); qui indifferenti erga humanum genus animo est, ejus animus ad

ad officia aliis præstanda parum dispositus. Aliis igitur officium aliquod humanitatis haud facile præstat, sed petenti potius denegat. Quamobrem cum inofficiosus sit, qui nemini facile officium quoddam humanitatis præstat, quin potius petenti denegat (§. 900. *part. 1. Jur. nat.*); qui indifferenti erga humanum genus animo est, inofficiosus est.

Amorem & dilectionem cum lex naturæ extendat ad homines quocunque omnes (§. 618. 619. *part. 1. Jur. nat.*); qui appetitum sensitivum legi naturæ convenienter moderatur & voluntatem eidem conformat, quemadmodum consensus appetitus sensitivi cum rationali requirit, is genus humanum amat & diligit. Quemadmodum itaque omnes homines redderet felices si in potestate sua esset (§. 50.); ita quoque nihil eorum omittit, quod ad utilitatem generis humani fieri a se posse videt. Quamobrem nec fieri potest, ut oblata occasione cuicunque in præstandis officiis se facilem præbeat. Atque ita ex amore generis humani, quem ipsa natura nobis instillat, tanquam ex fonte fluit officiositas, quam exigit lex naturæ sibi semper consona ob inviolabilem nexum cum amore universali (§. 899. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam amore generis humani caret, qui indifferenti erga homines qua homines animo est (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*); obturato fonte officiositatis, officia aliis præstanda parum curat & nisi peculiaris quædam ratio adsit, cur quempiam amet, nullum quoque officium eidem præstat. Perinde igitur ex animo indifferenti sequitur inofficiositas lege naturæ prohibita (§. 901. *part. 1. Jur. nat.*), sicuti ex amore generis humani officiositas. Atque ideo patet, vitium hoc non posse eradicari, nisi ad amorem generis humani adducantur, quorum animus erga homines promiscue omnes indifferens est. Quæ igitur de amore & dilectione universali in superioribus demonstrata sunt, ad debellandum quoque hoc vitium abunde sufficiunt: indifferencia nimirum animi tolli aliter nequit nisi ingenito amore universali (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), ex quo cum

(*Wolffi Ethica Pars V.*)

Ee

proce-

procedat officiositas, inofficiositati nullus amplius locus est, quæ in omissione ejus consistit, quod facit officiosus (§. 898. 900. part. 1. Jur. nat.).

§. 160.

Inofficiositatem cum inhumanitate non esse per se connexam. Qui inofficiosus est, non necessario inhumanus quoque est. Etenim qui inofficiosus est, caret facilitate præstandi officia aliis (§. 900. part. 1. Jur. nat.), ideoque ea negligit (§. 750. part. 1. Phil. pract. univ.). Nuda igitur omissio ejus, quod faciendum erat, cum non sufficiat ad idem averſandum (§. 586. 587. Psych. empir.); inofficiosus quamvis non propensum habeat animum ad inserviendum aliis, non tamen propterea ab officiis præstandis averſum habet, ut ipsi molestiam creet officiorum præstatio, nonnisi rationibus particularibus vincendam, quæ eandem jucundam faciunt nobisque commendant (§. 156. part. 2. Eth.). Quoniam igitur inhumanus non est, cujus animus ab officiis humanitatis averſus non est (§. 896. part. 1. Jur. nat.); qui officiosus est, non necessario quoque inhumanus est.

Neglectus officiorum erga alios non habet nisi causam deficientem; eorum vero averſio requirit efficientem. Inofficiosus negligit officia, quæ debentur aliis, quia animus nec ad faciendum, nec ad non faciendum determinatus est; aut animus inhumani determinatus est ad non faciendum. Nullus igitur datur nexus inter inofficiositatem & inhumanitatem. Id ipsum facile experiri datur, modo animus attendatur ad ea, quæ inhumanitatem significant (§. 150.). Eorum enim absentia significat neglectum officiorum, in quo inofficiositas consistit. Inofficiosus sibi soli vivit (§. 121.), nec diligit alios nisi propter se, quia ignorat, neminem sibi soli nasci, sibi que persuadet, unumquemque sibi saltem prospicere teneri, Deum vero providere omnibus. Aut inhumanus aliis se utilem præbere non vult, quia respectu sui pro malo

malo reputat aliorum commodum promovere. Ideo sensus molestiæ nunquam abest, quando officium quoddam petitur ab eo, a quo nihil vicissim sperare potest: sit ita ut rationes subinde particulares actus quosdam externos cohibeant, quibus inhumanitas proditur (§. 150.). In perpendendis signis virtutum & vitiorum cauti admodum esse debemus, ne in dijudicandis alienis nobis imponamus, vel etiam aliis præjudicemus, cum, quæ nobis in nobis ipsis aperta sunt & intuitive cognoscuntur, in aliis demum ex observatis sint colligenda ratiociniis tam in forma, quam materia legitimis. Multum igitur juvatur, si experientiam domesticam nobiscum habitantes præmittamus & quæ deinde in aliis observamus cum eadem sollicitè conferamus. Vix enim ac ne vix quidem quis sibi cavebit, ne cespiter in dijudicandis moribus alienis, qui seipsum noscere nondum didicit.

§. 161.

Officiositate bonorum & bene judicantium amorem nobis conciliamus. Quoniam enim officiosus facilem se præbet aliis in præstandis humanitatis officiis (§. 898. part. 1. Jur. nat.), qui bene judicant, intelligunt eum pro virili aliorum perfectionem, consequenter felicitatem promovere, ideoque cum quilibet hoc sibi ab aliis fieri velit, quod per se pater, immo etiam inde manifestum est, quod unusquisque per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.), ex officiositate voluptatem percipit (§. 156. part. 2. Eth.), ideoque in officioso deprehendit, quod sibi placet (§. 542. Psych. empir.). Et quia bonus est, non verendum, ne depravatio animi obster, quo minus verum cernere possit, aut iudicium rectum mutet. Quoniam itaque amor oritur, si quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 645. Psych. empir.); officiositate bonorum & bene judicantium amorem nobis conciliamus.

Homini naturale est, ut amet officiosum, nisi vitio depravatus fuerit appetitus. Ideo vulgo absque omni restrictione dicitur nos officiositate nobis conciliare amorem aliorum. Enimvero quoniam vitia impedire possunt quo minus amor oriatur; ideo necesse erat, ut definiretur, quinam sint illi, qui amorem homini adeo naturalem non supprimunt. Requiritur autem ad hoc, ut de officiis erga alios bene judicent, satis instructi scientia, aut saltem notitia eorum, quæ qualis esse debeat, ex antea demonstratis & theoria Juris naturæ colligitur, & ut voluntas sequatur judicium intellectus, nec pravis affectibus appetitus in transversum rapiatur. Cum diversa sint vitia, quæ officiositati mercedem debitam detrahunt, ratio quoque multiplex est, cur malorum & male judicantium amorem officiositate nobis minime conciliemus. Has rationes qui cognoscere voluerit, observet casus, quos suggerit experientia, & ex circumstantiis datis eas colligat. Nimis sane prolixum foret atque ab instituto nostro alienum, si hic in eas inquirere vellemus. Ast ne nihil prorsus dixisse videamur, demus saltem exemplum. Dantur homines fastosi, qui sibi persuadent, quasi omnes, quos se inferiores esse existimant, quodlibet officium tanquam debitum sibi proprium præstare teneantur reprehendendi si non faciant, sed nulla laude digni, ubi fecerint; ab aliis autem, quos se superiores agnoscunt, officium, quod petunt, præstandum esse ob meritum, ut justæ sint querelæ, si denegaverint. Dantur etiam homines ingrati, quibus equidem placet officii præstatio ob utilitatem, quam inde percipiunt, per modum boni sui, cum revera ex commodo suo præstatione officii promotam voluptatem percipiant, non vero ex officiositate alterius, tanquam virtute, quæ ipsum ornat: non tamen officii præstationem pro beneficio habent, ob quod amandus sit qui præstat.

§. 162.

*An concilia-
tio amoris*

Quoniam officiositate bonorum & bene judicantium
amo-

amorem nolis conciliamus (§. 161.), consequenter eos non recte sit nobis amicos reddimus (§. 625. part. 1. Jur. nat.), operam venturum officio dare tenemur, ut amicitiam aliorum acquiramus & conciositatis servemus (§. 636. part. 1. Jur. nat.); legi nature non repugnat, ut officiositati operam demus animo amorem aliorum nobis conciliandi, consequenter ut conciliatio amoris sit motivum officiositatis. Quoniam tamen officiosi erga omnes esse debemus (§. 899. part. 1. Jur. nat.), nec ideo nobis permissum est obligationi nostræ non satisfacere, quia alter eidem minime satisfacit (§. 631. part. 1. Jur. nat.); si vel maxime contingat, ut officiositate nostra aliorum amorem nobis non conciliemus, non tamen eidem propterea valedicendum.

Convenit hoc cum eo; quod superius ostendimus (§. 140. & seqq.) dilectioni aliorum minime repugnare, officio aliquem sibi devincire, qui commoda nostra promovere quocunque modo potest, & ut commodum ab altero promovendum ingrediatur motivum officii eidem præstandi ipsum nobis devinciendi causa, modo officium præstetur cum sensu obligationis nostræ. Officiosus facilem se præbet cuivis in præstandis officiis: alii vero vicissim se æque faciles præbere debent. Una eademque obligatio tenet omnes (§. 899. part. 1. Jur. nat.). Quamvis itaque animo satisfaciendi obligationi nostræ officium alteri præstamus tanquam debitum; non tamen eidem repugnat, ut alios permovere intendamus ad præstandum nobis vicissim officia nobis debita obligationi suæ eo lubentius satisfacturos. Intendit ipsa natura mutuam benevolentiam reciproca facilitate præstandi officia attendam & conservandam. Eidem igitur conformatur intentio nostra, si officiositate aliorum benevolentiam nobis conciliare studemus. Neque vero propterea ad inserviendum aliis faciles sumus utilitatis saltem nostræ causa: obstat enim animus satisfaciendi obligationi suæ, qui ab officiositate nunquam abest, nec propterea mutatur, si non consequamur,

quod intendimus, sed æquo potius animo ferimus inofficiositatem aliorum, etiam illorum, quos officiositate nobis devincire volumus. Non tamen injustæ officiosi sunt de inofficiositate aliorum querelæ: tanto enim turpior est inofficiositas, quando præter bonitatem intrinsecam, quæ obligationis ratio est, adhuc accedit motivum aliud ex parte officiosi, nostri nimirum commodi promotio, sufficiens ratio ad bonum bono referendum, si vel maxime hoc facere non obligemur.

§. 163.

Quando officiosus non fit, qui alteri se facilem præbet in præstandis officiis.

Qui unice saltem intendit aliorum amorem facilitate præstandi officia sibi conciliare, officiosus non est. Etenim qui unice saltem intendit aliorum amorem facilitate præstandi officia sibi conciliare; is non habet animum satisfaciendi obligationi suæ. Cumque facilis sese non præbeat nisi iis, a quibus commodum quoddam suum sperat; ceteros parum curat. Enimvero cum officiositas virtus sit (§. 898. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque requirat determinationem actionum legi naturæ conformem (§. 321. *part. 1. Phil. præst. univ.*), lex vero naturæ præcipiat, ut officiosi simus erga omnes (§. 899. *part. 1. Jur. nat.*), ipsos etiam inofficiosos atque inhumanos (§. 902. *part. 1. Jur. nat.*); qui unice saltem intendit aliorum amorem facilitate præstandi officia sibi conciliare, officiosus non est.

Facilitas hæc præstandi aliis officia ab officiositate duplici modo deficit, nimirum quod officia non præstentur tanquam debita, absque sensu obligationis suæ, & quod facilitas ista restringatur ad eos, a quibus commodum aliquod speratur: id quod revera redit ad dilectionem aliorum propter seipsum, quæ magis dilectio sui, quam aliorum (§. 138.). Officiositas adeo late patet, quam dilectio, nec ullam admittit restrictionem,

hem, quæ si non a vitio quodam proficiscitur, defectum tamen quendam arguit. Quando de officiositate tanquam virtute sermo est, ea ex lege naturæ æstimanda, a qua formam suam accipit. Facilitate sibi conciliare hujus, vel istius benevolentiam non idem est ac officiosum esse, sit ita quod cum vulgo subinde ita loquamur, quamvis etiam haud infrequenter in communi sermone addamus restrictionem dicentes, quod quis se huic, vel isti facilem præbeat in omni officiorum genere, quæ ab ipso proficisci possunt.

§. 164.

Si quis legi naturæ convenienter in officiorum præstatione unum alteri præfert, id nec amoris, nec dilectioni universali, nec officiositati latius in prærepugnat. Cum enim vires hominis non sint inexhaustæ, fieri standis omnino nequit, ut omnium promiscue hominum felicitatis non optem prompta officiorum quorumcunque præstatione actu fiat officio-promoveamus, aut infelicitatem depellamus, quamvis maxime vellemus, consequenter necesse est, ut unum alteri in præstatione actuali præferamus. Quodsi ergo hoc fiat legi naturæ convenienter, vi cuius particularis quædam obligatio ad universalem accedit, quæ prælationem urget; in hac nihil vitii inest (§. 322. part. 1. Phil. præf. univ.). Quoniam vero voluntas defectu virium non restringitur; prælatio quoque non obstat, quo minus eorum, quibus officium quoddam præstare non possumus, felicitate delectemur tanquam nostra, eandemque promovendi atque infelicitatem depellendi voluntatem constantem ac perpetuam habeamus. Quamobrem cum amor sit dispositio animi ad voluptatem percipiendam ex alterius felicitate (§. 633. Psych. empir.) & dilectio consistat in voluntate constante ac perpetua aliorum quorumcunque felicitatem promovendi & infelicitatem depellendi (§. 617. part. 1. Jur. nat.); si quis legi naturæ convenienter

venienter in officiorum præstatione unum alteri præfert, id nec amoris, nec dilectioni universali repugnat. *Quod erat unum.*

Similiter qui legi naturæ convenienter in officiorum præstatione unum alteri præfert, actiones suas legi naturali conformiter dirigit. Quamobrem cum hoc virtutis sit (§. 321. part. 1. *Phil. præf. univ.*); officiositas vero etiam virtus sit (§. 898. part. 1. *Jur. nat.*); propterea ad officia aliis præstanda faciles esse non desinimus, si actualem præstationem moderamur juxta legem naturalem. Quamvis itaque officiositas requiratur, ut ad officia aliis præstanda semper parati simus, ideoque nos faciles unicuique præbeamus (§. 898. part. 1. *Jur. nat.*); eidem tamen minime repugnat, si legi naturæ convenienter in præstatione unum alteri præferamus, quin potius convenit, ut idem faciamus. *Quod erat alterum.*

Ostendimus jam superius dilectioni universali minime repugnare denegationem officii ob rationes particulares, quas inter etiam obtinet arctior quædam obligatio, qua aliis tenemur (§. 98.). Ibidem igitur demonstrata & annotata propositioni quoque præfenti lucem uberiores affundunt, in qua potissimum officiositatis rationem habemus, quæ ab amore & dilectione universali tota pendet. Cum officiositas virtus sit, eam quoque moderatur lex naturæ, atque ex hac genuina ejus forma determinanda (§. 321. part. 2. *Phil. præf. univ.*). Vi amoris & dilectionis universalis officiosus semper paratus est ad officium quodlibet unicuique præstandum, & quamprimum videt aliquem, qui ope aliena indiget, voluntas in eam ferendam fertur. Quando vero agnoscit, sese id facere minime posse, nisi desit particulari cuidam obligationi, qua alii cuidam tenetur; id tanquam moraliter impossibile in potestate sua non esse videt. Facere igitur omittit, quod face-

re. maxime vellet; ideoque invitus (§. 581. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Facilitas illa, quæ officiositatis anima est, primario in voluntate spectatur, quatenus præstatio officii non demum particularibus quibusdam rationibus in casu emergente persuadenda (§. 154.), inde vero in actionem externam derivatur, quæ ab eadem voluntate proficiscitur, quamprimum quod præstandum in potestate nostra esse agnoscitur (§. *cit.*). Perpendenda hic quoque sunt, quæ paulo ante demonstravimus & uberius exposuimus (§. 155.), denegationem scilicet officii, quod in potestate nostra non habemus, sive desint vires, sive salva obligatione nostra præstare nequeamus, non officere officiositati. Quod si enim lex naturæ nobis quosdam præ aliis commendat, ut eos in præstandis officiis præferamus aliis; salva utique obligatione nostra fieri nequit, ut officium iis potius præstetur, quos postponi jubet lex naturæ. Dari autem obligationes particulares, ob quas in præstandis officiis unum alteri præferre tenemur, nemo ignorare potest, qui legem naturæ novit. Nec minus manifestum est in casu collisionis obligationem fortiorem, qualis est si ad universalem accedit particularis, vincere debiliorem.

§. 165.

Homines omnes æque amare ac diligere debemus. Lex enim *De æquali-* naturæ vult, ut unusquisque alium quemcunque amet (§. *tate amoris* 619. *part. 1. Jur. nat.*) ac diligat tanquam seipsum (§. 618. & *dilectio-* *part. 1. Jur. nat.*), ideo quoad omnes homines, qualescunque homi- que tandem fuerint, eandem communem statuit amoris at- num *omni-* que dilectionis mensuram. Homines igitur omnes æque *um.* amare ac diligere debemus.

Naturaliter appetitus hominis fertur in felicitatem suam (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem autem unus- quisque per naturam suam averfatur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum se amet, quatenus animus
(*Wolfii Ethica Pars V.*) Ff ejus

ejus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex sua felicitate (§. 633. *Psych. empir.*), ac se diligit, quatenus habet voluntatem constantem & perpetuam felicitatem suam promovendi, infelicitatem depellendi (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*); amor & dilectio sui nullo modo limitatur. Quoniam itaque amorem & dilectionem hominum omnium, quicumque tandem fuerint, amori & dilectioni sui ipsius æquare debemus; quantum amamus ac diligimus unum, tantum quoque amare ac diligere debemus alium quemcunque. Quodsi hinc inferas, hoc modo tantum amandos & diligendos esse homines improbos, quantum amandi & diligendi sint probi; ultro id concedimus, notandum saltem, quod bonos & malos æque diligens, non tamen propterea mala ipsorum facta approbet (§. 81.), sed dum facta odio habet, personam saltem amet atque diligit (§. 82.), neque amori & dilectioni universali, quæ nullam differentiam inter personas admittit, repugnet, ut unam alteri in præstatione officiorum præferamus (§. 164.).

§. 166.

An in amore Quoniam homines omnes æque amare ac diligere debemus (§. 165.); nullus homo magis amandus & diligendus est ne observan- ceteris, nec quisquam seipsum magis amare ac diligere debet alios dui sit ordo. quocunque, sed animus æque dispositus esse debet ad voluptatem percipiendam ex felicitate hujus persone, quam alius cujuscunque atque sua (§. 633. *Psych. empir.*) & voluntas æque propensa in felicitatem persone hujus, quam alius cujuscunque atque propriam (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter ordo saltem observandus est in actuali officiorum præstatione, quando nimirum unus alteri ob collisionem præferendus, vel nosmetipsi aliis sumus præferendi (§. 229. 230. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Nemo est qui nesciat, vulgarem esse hanc opinionem, & non modo a Philosophis, verum etiam ab ipsis Theologis inculcari, ordinem esse observandum in amore ac dilectione, ita

ita ut homo magis diligat seipsum, quam alios, seu, ut Theologi loquuntur, quam proximum, quosdam homines magis, quam alios, magis conjugem, quam patrem & matrem, filium magis, quam patrem, consanguineos magis, quam alia ratione conjunctos, benefactorem magis quam alios, a quibus nullum beneficium accepit, amicum magis, quam inimicum, socium magis, quam extraneum, bonos magis, quam malos & quæ sunt alia hujus generis exempla. Enimvero cum qui ita loqui amant non diffiteantur, nos unumquemque amare ac diligere debere tanquam nos ipsos & ipsos inimicos tanquam nos ipsos amandos ac diligendos esse; revera nobis non contradicunt, nec aliud, nisi manifesto sibi contradicere velint, dicere volunt, quam in actuali præstatione officiorum alios aliis esse præferendos, ita ut aliquem magis diligere quam alterum idem significet, ac in præstatione officiorum eum præferre aliis. Quamvis itaque interdum loquendum sit cum vulgo, sentiendum tamen cum doctis. Licet ex amore & dilectione sequatur præstatio officiorum, ex ea tamen mensuram suam non accipit amor & dilectio. Quoniam enim charitas, qui diligendi habitus est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*) & officia omnia erga alios completitur (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*), virtus est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), ea in voluntate potissimum spectanda tanquam fonte, ex quo fluunt actiones externæ (§. 276. 277. *part. 1. Jur. nat.*). Equis vero est, qui nesciat, vires ad actiones externas requisitas non tam late patere, quam voluntatem, consequenter si actiones externæ restringendæ sint ad certas personas, propterea minime restringendam quoque esse voluntatem, quæ fertur in felicitatem aliorum promovendam & infelicitatem depellendam, nec variandam esse dispositionem animi ad voluptatem percipiendam ex aliorum felicitate. Animus semper idem manet, nec quicquam mutatur voluntas, licet ex ipsa reverentia legis naturæ in actuali officiorum præstatione nos ipsos omnibus & certas personas aliis præferamus. Absit ut tibi persuadeas, nos nimia subtilitate distinguere,

gvere, quæ a se invicem dividi non erat opus, ac nimis scrupulosum esse in loquendo! Etenim in Philosophia morali, in qua omnia accurate discutienda, & sollicitè cavendum, ne perversa verborum interpretatione in errorem incidamus, ea, quæ diximus, probe observanda sunt, & sermo menti legis naturæ attemperandus; ita enim demum patescit, quænam sit in sanctissima illa lege concordia, & quomodo puritas animi conservetur ac præcaveatur, nè ulla labe inficiatur animus: immo etiam hoc modo liquet, quomodo æqua interpretatione populariter loquentium præcaveamus, ne ex populari oratione præjudicium fiat veritati.

§. 167.

De intensitate amoris.

Amor qua affectus suos habet gradus, & ejus intensitas æstimatur ex gradibus voluptatis, quæ ex bono alterius percipitur. Etenim amor dispositio animi est ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate (§. 633. *Pfych. empir.*), consequenter ex eo, quod veram alteri voluptatem creat (§. 638. *Pfych. empir.*), ideoque ipsi revera bonum est (§. 559. *Pfych. empir.*). Enimvero cum bonum verum revera nos statumque nostrum perficiat (§. 557. *Pfych. empir.*), quo major vero fuerit perfectio, eo major quoque sit voluptas (§. 516. *Pfych. empir.*); amor, quatenus affectus est, ideoque in actu vehementiore appetitus sensitivi consistit (§. 603. *Pfych. empir.*), suos habet gradus: *Quod erat unum.*

Quoniam intensitas æstimatur ex graduum quasi multitudine (§. 759. *Ontol.*), cum gradum concipiamus tanquam compositum ex aliis minoribus veluti partibus (§. 750. *Ontol.*), amor autem qua affectus suos habet gradus a gradu voluptatis, quæ percipitur, pendentes, *per demonstrata n. 1.* intensitas amoris æstimatur ex gradibus voluptatis, quæ ex bono alterius percipitur. *Quod erat alterum.*

Omnes

Omnes affectus suos habere gradus, ut unus idemque nunc major deprehendatur, nunc minor, ipsa experientia abunde docet. Nascuntur omnes ex confusa boni & mali representatione (§. 605. *Psych. empir.*), ideoque intensitas affectuum omnium pendet ex gradibus voluptatis, vel molestiæ, quæ ex bono, vel malo percipitur. Non aliter fert natura hominis. Quamobrem homini quoque naturale est, ut ex bono alterius pro ratione magnitudinis nunc maiorem, nunc minorem percipiat voluptatem, & ea de causa amor nunc sit intensior, nunc remissior. Tenendum vero in magnitudine boni æstimanda idem non solum considerari in se, sed etiam respectu ejus, qui eodem gaudet. Noto enim notius est, pro diverso hominum statu quod uni ingens bonum est, id alteri esse exiguum. Et plura perpendenda sunt, si magnitudinem boni respectivam rite æstimare velimus, quæ sollicita discussio circumstantiarum diligenti observatori offert. Immo contingere potest, ut magnitudo respectiva minuat absolutam, veluti si quis profunda scientia gaudeat, qua in munere suo obeundo carere potest, cum præstaret imbutum esse scientia, qua ad omnes ejus partes accuratius explendas uti posset. Notandum vero terminum intensitatis seu intentionis dudum in Philosophiam moralem fuisse introductum, quemadmodum apparet, quando Scholastici de ordine charitatis loquuntur, & ipsum *Ciceronem* jam olim in Tusculanis de intentione seu intentione & remissione animi fuisse locutum, ut perperam sibi persuadeant Mathematici *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος* committentes eum ex Mathesi demum in Philosophiam moralem a se introduci ad spuriam æstimationem felicitatis humanæ, ut sibi videantur invenisse, de quo tanquam insigni invento glorientur felices, quod vulgo dicitur, errore suo.

§. 168.

Intensitas amoris qua affectus non obstat, quo minus homines An intensitas alios quoscunque & nos ipsos æque amemus ac diligamus. Cum amoris ob-

nus omnes ac nos ipsos æque diligamus. enim intensitas amoris qua affectus æstimeretur ex voluptate, quæ ex bono alterius percipitur, ideoque si nos ipsos amamus, ex bono, quod nos possidemus, aut cuius compotes reddimur (§. 167.); amor qua affectus nunc major, nunc minor est, pro diverso gradu boni, sive nos, sive alios amemus. Quamvis itaque alios quoscunque & nos ipsos æque amemus, non tamen ideo necesse est, ut eadem semper sit amoris qua affectus intensio, præsertim si magnitudinis boni non modo absolutæ, verum etiam respectivæ habeatur ratio, quemadmodum utique habenda (*not. §. 167.*). Sufficit, ut, si fingamus, alium quemcunque esse loco amari, cuius respectu bonum eadem ratione æstimari possit, animum ita esse dispositum, ut ex eodem eandem voluptatem perciperemus, quam nunc percipimus. Quamobrem intensitas amoris qua affectus minime obstat, quo minus homines quoscunque alios & nos ipsos æque amemus. *Quod erat unum.*

Quodsi aliquem diligimus, constans nobis ac perpetua voluntas est felicitatem ejus promovendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Huic autem voluntati minime contrariatur, ut major voluptas percipiat ex majore bono, quo quis vel gaudet, vel maclandus. Quoniam itaque hinc æstimatur intensitas amoris, qua affectus; ea non obstat, quo minus alios quoscunque & nosmetipsos æque diligamus. *Quod erat alterum.*

Dilectio ad charitatem pertinet, quæ virtus est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*) & amor qua affectus ad eam accedit, quatenus appetitus sensitivus reducitur ad consensum cum rationali: id quod fit, si ab intellectu regitur, ut ex ratione ordinetur. Atque tum non attenditur intensitas amoris, nisi quatenus stimulus est dilectionis, quam nulla labe afficere potest.

potest, quamdiu ab intellectu regitur, quod regimen pro norma agnoscit legem naturæ. Intensitatis igitur amoris effectus est, ut legi naturæ convenienter determinetur prælatio in actuali officiorum præstatione, illæsa æqua dilectione omnium.

§. 169.

Vitia omnia charitati contraria sunt. Etenim charitas, *An vitia* quatenus est habitus diligendi alios quoscunque tanquam se-omnia charitatem ipsum (§. 620. part. 1. Jur. nat.), complectitur omnia officia ritati contra-erga alios (§. 654. part. 1. Jur. nat.); quatenus vero refertur contrarietur ad seipsum & denotat habitum diligendi seipsum, seu charitas propria, officia omnia erga seipsum (not. §. 59.). Et quoniam homo tam seipsum (§. 53. part. 4. Eth.), quam alios diligere debet propter Deum (§. 63.), dilectio autem sui (§. 56. part. 4. Eth.) & aliorum propter Deum a charitate Dei dependet (§. 66.); atque homo seipsum diligere debet propter alios (§. 61.); charitas tam sui, quam aliorum cum charitate, qua Deum diligimus (§. 241. part. 3. Eth.), ea facientes, quæ ipsi placent (§. 241. part. 3. Eth.), consequenter quæ a nobis fieri vult (§. 243. part. 3. Eth.); in unum coalescit, sicque charitas officia omnia tam erga Deum, quam erga nos & alios in sinu suo fovet. Enimvero officia omnia sunt complexus omnium actionum lege naturæ præscriptarum (§. 225. 226. part. 1. Phil. præf. univ.). Quicquid igitur legi naturæ contrariatur, charitati contrariatur. Quoniam itaque vitia omnia legi naturæ contrariantur (§. 322. part. 1. Phil. præf. univ.); vitia omnia charitati contraria sunt.

Ostenditur etiam hoc modo. Vitia omnia sunt habitus actiones suas contraria ratione determinandi, quam lege naturæ præscribitur (§. 322. part. 1. Phil. præf. univ.), consequenter

quenter cum lex naturæ urgeat perfectionem sui & aliorum pro virili (§. 152. 222. *part. 1. Phil. præf. univ.*) & determinationem actionum per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 251. *part. 1. Phil. præf. univ.*), consequenter gloriæ divinæ promotionem (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*), vitia tendunt ad imperfectionem sui & aliorum, atque gloriæ divinæ obsecurationem. Enimvero qui seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui promovere conatur, quantum datur (§. 58. *part. 4. Eth.*), qui vero diligit alios, perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet (§. 56.) & qui Deum diligit, gloriam ejus omni animi contentione promoveret (§. 268. *part. 3. Eth.*). Quamobrem cum charitas sit habitus diligendi Deum (§. 241. *part. 3. Eth.*), seipsum (§. 51. *part. 4. Eth.*) & alios quoscunque (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); vitia omnia charitati contrariantur.

Poterat idem aliis adhuc modis demonstrari, quatenus sumuntur alia, quæ de dilectione Dei, sui atque hominum aliorum quorumcunque demonstrata sunt. Quodsi quis ea probe cognita atque perspecta habuerit, hoc facile per se videbit. Omnes veritates inter se coherent. Quamobrem fieri quoque potest, ut una eademque veritas ex diversis aliis deducatur. Quamvis vero in genere ostendi possit, omnia vitia charitati contraria esse; consultum tamen est, ut etiam inquiremus in actiones ex vitiis particularibus derivatas, quomodo charitati adversentur. Juvat igitur actiones hominum vitiis deditorum sub incudem revocare, ut appareat quantum charitati adversentur. Et quoniam charitas Dei, charitas sui & charitas aliorum, sive proximi, ut cum Theologis loquamur, arctissimo vinculo coherent, ut, quamvis a se invicem distinguantur, cum diversæ sint actiones inde profluentes, nunquam tamen a se invicem divelli queant, si charitas perfecta esse debet; singulæ actiones vitiosæ examinandæ sunt, quo-

quomodo pugnent cum charitate, qua Deum & qua nos ipsos atque homines alios diligere debemus. Hinc nimirum addiscimus, quænam ad charitatem perfectam requirantur, cum opposita juxta se posita clarius elucescant, & quomodo vitia labefactent charitatem, consequenter cum charitas in omnem virtutem influat, quomodo vitium unumquodque rancite labe quadam inficiat virtutes omnes. Et hoc modo demum obtineretur, ut veræ ac perfectæ virtutis indolem intimius perspiciamus, cumque sine virtute nemo felix esse possit, nec felicitas a virtute sejungi (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vitio autem deditus felix esse nequeat (§. 403. *part. 1. Phil. pract. univ.*), fons quoque omnis miseriæ humanæ, de qua tot ac tantæ sunt querelæ, penitus detegitur. Amplissimus hic aperitur campus meditationum moralium, quibus scientia moralis locupletari potest, quem inoffenso pede ingredi ac peragrarè potest, qui, quæ a nobis demonstrata sunt, sibi familiaria reddiderit, ac intellectum eo, quem in parte prima Ethicæ exposuimus, modo perficere studuerit.

§. 170.

Quoniam vitia omnia charitati contraria sunt (§. 169.), *Signum pro-*
si quis vitio cuidam adhuc deditus est, is certus esse potest, se in cha-
ritate nondum profecisse, quantum debet ac poterat, consequenter ritate dest-
qui charitati operam dat, omnem quæque in debellando vitio quo-
cunctis.
cunque lapidem movere tenetur.

Quamvis quis sibi videtur eum habere animum, quem charitas requirit; ubi tamen perpendit, quænam ex actionibus suis cum respectu Dei, tum sui atque hominum quorundam aliorum consequuntur, se sibi metipsum contrarium esse deprehendet, ac mutare animum, quando vitio cuidam indulget. Satis manifesta hæc ipsi erunt, modo actiones vitiofas ad examen revocet, quemadmodum modo indicavimus (not. §. 169.). Oprandum foret, ut hæc disquisitiones non

(Wolffii Ethicæ Pars V.)

Gg

adeo

adeo negligenter, quemadmodum fieri solet: etenim dubitandum non est, ut hoc pacto felicitati generis humani optime consuleretur.

CAPUT III.

De Amicitia & Familiaritate.

*Amicitia
quid sit.*

Per *Amicitiam* intelligimus animorum mutuo amore factam unionem: Quoniam vero amicitiam hic consideramus tanquam virtutem, virtutis autem omnis norma est lex naturæ (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.); amor, qui amicitiam gignit, ad normam legis naturæ dirigendus, consequenter vera demum amicitia est, quam gignit amor ad normam legis naturæ directus.

Nobis hic non sermo est nisi de vera amicitia, quæ ex ælle legi naturæ responderet, ad quam tanquam normam dirigendæ sunt omnes nostræ actiones, componendi omnes mores. Quamobrem quamvis subinde in vulgari oratione loquendum sit cum vulgo; in philosophia tamen morali veritatis habenda ratio est, nec ab ea ne latum quidem unguem recedendum. Non minus igitur *amicitiam apparentem*, quæ normam legis naturalis respuit, quam *fictam & simulatam*, hoc nomine non compellamus, quamvis vulgo ita dicatur. Neque in eo recedimus a significato dudum recepto. Sane *Cicerō* lib. 2. de Invent. rhet. Amicitia, inquit, est voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate. Quoniam ad amicitiam requirit parem eorum, quos inter amicitia est, voluntatem, ut unus alterum diligat, non sui, sed ipsius causa; nonne hoc idem est, ac dicere, amicitiam consistere in animorum unionem, unionem vero hanc perfici mutuo amore, qui tendit ad feli-

felicitatem amati promovendam & infelicitatem depellendam (§. 292. part. 2. Eth.)? *Goclenius* in Lexico philosophico amicitiam esse dicit virtutem reciproce benevolentiae, nec veram admittit nisi inter homines probos, ideo eam definiens, quod sit proborum hominum mutuus, cognitus confirmatusque amor ex virtute ortus ad vitae conjunctionem.

§. 172.

Quoniam amicitiam gignit amor mutuus & eodem *Qualis sit* animi duorum, vel plurium uniuntur, amor vero tendit ad *animus eo-* felicitatem amati promovendam & infelicitatem depellen-*-rum*, qui dam (§. 292. part. 2. Eth.); inter quos amicitia est, *eorum vo-* amicitiam luntas in promovenda felicitate & depellenda infelicitate ita conspi-*-colunt.* rat, ut quemadmodum unus habet voluntatem constantem ac perpetuam alterius felicitatem promovendi, infelicitatem depellendi, ita reciproce alter quoque habeat voluntatem constantem ac perpetuam ipsius felicitatem promovendi, infelicitatem depellendi, consequenter qui sibi mutuo amici sunt, se invicem aequè diligunt (§. 617. part. 1. Jur. nat.). Et quoniam qui alios diligit propter seipsum, seu utilitatis suae causa, non tam alios diligit, quam seipsum (§. 138.); qui sibi mutui amici sunt, sibi mutuo volunt id, quod bonum est, & pro virili prestare student, non sui, sed alterius causa (§. 76.).

Atque hinc clarius apparet, cur *Goclenius* amicitiam dixerit virtutem reciproce benevolentiae: neque enim benevolentia aliud significat, quam velle alicui bonum ipsius, non sui causa: sicuti etiam *Aristoteles* lib. 2. Rhet. amare idem esse dicit ac velle alicui, quae bona arbitramur, illius, non sui causa & ea pro viribus efficere, amorem nimirum sumens non pro affectu, sed pro dilectione, seu actu charitatis, ad quem nos impellit affectus (§. 292. part. 2. Eth.).

§. 173.

*Quomodo
amicitia ve-
ra ab appa-
rente divi-
datur.*

Quoniam qui sibi mutui amici sunt, seu inter quos amicitia intercedit, si sibi mutuo volunt id, quod bonum est & pro virili præstare student, non sui, sed alterius causa (§. 172.); *amicitia vera ab apparente dividitur, si inquiramus, num qui sibi mutui amici sunt bonum sibi reciproce velint non sui, sed alterius causa.* Quoniam vero amicitia amorem mutuum & eandem utriusque voluntatem requirit (§. 171.), ideoque non sufficit, ut unus velit alteri, quod bonum est, non sui, sed alterius causa (§. 172.); *amicitia vera non est, si unus saltem alteri velit quod bonum est non sui, sed ipsius causa, alter vero idem velit sui causa.*

Intelligitur hinc, quam rara sit vera amicitia. Quod si enim inquiramus in rationem amoris & hinc manantis dilectionis, facile parebit, quam multi quod bonum esse putant velint alteri non alterius, sed sui causa. Id vero luculentius adhuc apparet, si consideremus, rigori legis naturæ convenire, ut id, quod alteri volumus, sit revera bonum, non saltem opinione nostra. Quamvis enim in eo dijudicando facile committatur error, nec quivis error homini imputari possit, ac in amicitia præsertim dandum aliquid infirmitati humanæ; quatenus tamen amicitia virtus est, eam non aliter concipere debemus, quam patitur lex naturæ a veritate ne minimum quidem unquam recedens, ut constet ad quid aspirare & omni animi contentione eniti debeamus, si amicitiam veram colere velimus (§. 171.).

§. 174.

*An amicitia
sit in pote-
state nostra.*

Similiter quia ad amicitiam requiritur, ut non solum nos alteri velimus, quod bonum est, idque pro virili præstemus, sed etiam ut alter reciproce velit, quod nobis bonum est, idque pro virili nobis præster, non sui causa (§. 172.),

172.), ut vero hoc velit & faciat alter, non a nostra voluntate pender, quod per se pater; *quamvis alteri simus amici, non tamen propterea amicitia in nostra potestate est.*

Lex naturæ præcipit, ut homines omnes sibi mutuo sint amici, seu quilibet cum altero amicitiam colat (§. 627. *part. i. Jur. nat.*). Ast non omnes obligationi suæ naturali satisfaciunt. Quamvis itaque tu eidem satisfacias, non tamen ideo amicitiam contrahere potes cum altero; nisi & ipse eidem satisfacere velit. Præcipit autem lex naturæ amicitiam cum omnibus colendam, quia præcipit amorem universalem omnium (§. 619. *part. i. Jur. nat.*): reciprocus enim amor gignit amicitiam (§. 625. *part. i. Jur. nat.*). Quodsi homines omnes se mutuo amarent, quemadmodum vult lex naturæ; universalis quoque daretur amicitia. Ast cum constet, amorem istum universalem raram esse avem in his terris; universalis quoque amicitia rara est. Neque ea confundenda est cum amicitia particulari, qua amor universalis quoad actus dilectionis ad certas personas restringitur: quæ differentiâ differtius a nobis explicanda.

§. 175.

Amicitia naturalis a nobis dicitur, quæ ex amore uni-
versali fluit: Potest quoque, si mavis, *universalis*, appellari, *naturali* ac
vel *generalis*. *Particularis* autem a nobis vocatur, vel, si ma-
gis, *specialis*, qua amor universalis quoad actus dilectionis *familiari-*
externos ad certas personas restringitur legi naturæ conve-
nienter. Quodsi amicitia particularis consuetudine confir-
metur, *Familiaritatem* appellare lubet. Quando vulgo ami-
citiam dicimus, specialem intelligimus: sit ita quod fami-
liaritatem ab amicitia distingvamus.

Differentia amicitia, quam hic tradimus, probe notanda,
ne difficultates circa legem naturæ oriantur, quasi eadem

præcipiantur, quæ observari nequeant, vel non sint satis consona. Amicitia autem naturalis, seu universalis, quamvis videatur inter ea referenda, quæ dari nequeunt; eam tamen intimius perspicere utilitate minime vacat, cum amicitia specialis normam suam inde accipiat. Quæ de causa etiam contingit, ut, qui de amicitia speciali loquuntur, talia tradant, quæ cum universali communia habet. Cumque vulgo sibi persuadeant, quasi unice arbitrii sit, cum quonam amicitiam contrahere velint; necesse omnino est, ut ostendatur, quomodo hanc quoque regat lex naturæ. Sunt etiam, qui familiaritatem cum amicitia confundunt, quasi is demum amicus sit, quo familiariter utimur. Ast in Philosophia morali omnia probe discernenda sunt, ad mentem legis naturæ, ne in amicitia quicquam committatur, quod eidem adversatur. Quamvis vero multis adhuc aliis modis amicitia distingvi poterat, veluti pro diversitate personarum, inter quas intercedit, & pro diversitate finium particularium, quorum causa contrahitur; in Ethica tamen non opus est, ut dividendo progrediamur ultra id, quod ad observantiam legis naturæ sufficit. Neque enim in ea aliud intenditur, quam ut amicitiam legi naturæ convenienter colamus.

§. 176.

*Quid requiratur, ut
vigeat amor
universalis.*

Si homines omnes se mutuo amarent tanquam seipsos, amicitia universalis vigeret. Quodsi enim homines omnes se mutuo amarent tanquam seipsos, quilibet ex felicitate alterius tantam perciperet voluptatem, quantam ex sua percipit (§. 633. *Psych. empir.*); ideoque alteri perinde cuperet ac sibi (§. 805. *Psych. empir.*), non sui, sed alterius causa, & pro virili præstare conaretur bonum, quod alteri vult (§. 172.). Idem igitur cum esset omnium animus (§. 181. *Ontol.*); mutuo amore animi omnium conjungerentur, ut quasi in unum coalescerent. Quamobrem cum in hac unionem consistat amicitia

itia (§. 171.); si homines omnes se mutuo amarent tanquam seipfos, amicitia universalis vigeret (§. 175.).

Poterat idem brevius hoc modo ostendi. Quod si homines omnes se mutuo amarent tanquam seipfos, omnes sibi mutuo essent amici (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum mutuus amor amicitiam gignat (§. *cit.*); si homines omnes se mutuo amarent tanquam seipfos, amicitia universalis vigeret (§. 175.).

Demonstrationes breviores vulgo præferuntur prolixioribus; non tamen semper illæ his præferendæ, præsertim in Moralibus, ubi non solum attenditur vis, quam habent in assensum, sed & quam habent in appetitum, aut aversionem pro substrata materia. In Moralibus nimirum demonstrationes tanto sunt efficaciores, quo lucidiores, quod plus valeant adversus rationes, quibus appetitus sensitivus in contrarium rapitur; & veritas in dubitationem adducitur, ut assensus vacillet. Quamobrem prolixitas non attendenda, modo demonstratio uberiorem lucem affundat intellectui, cujus est debellare appetitum, quando inter sensitivum & rationalem datur pugna. Cum lex naturæ nobis innotescat per rationem (§. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & si ratio objective sumatur pro catena veritatum (*not. §. 483. Psych. empir.*), revera pars quædam ipsius sit, ut ideo quoque a nonnullis ipsa ratio dicatur; rationi quoque nihil magis convenit quam amicitia naturalis, eademque naturæ humanæ, quia homo a brutis ratione potissimum distinguitur; maxime conformis, quamvis in his terris frustra speretur referenda inter ea, quæ optanda, non speranda. Hoc tamen non obstante, cum lex naturæ nos ad eandem obliget, operam dare tene-mur, ne ex parte nostra quicquam desideretur, quo minus detur, ut, cur deficiat, nihil culpæ nostræ sit tribuendum.

*An amicitia
inter absen-
tes & inter
incognitos
subsistere
possit.*

§. 177. *Amicitia subsistere potest inter absentes, immo etiam inter ignotos.* Etenim amicitia consistit in unione animorum mutuo amore facta, & amor, qui eam gignit, ad normam legis naturæ dirigendus (§. 171.). Quoniam etiam absentem amare possumus tanquam nos ipsos, habentes animum ita dispositum, ut ex ejus felicitate eandem voluptatem percipiamus, quam ex propria percipimus (§. 633. *Psych. empir.*), quemadmodum præcipit lex naturæ (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), amor vero nos impellit ad felicitatem amati promovendam & infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*); absentium quoque uterque eandem habere potest voluntatem alterius felicitatem promovendi, infelicitatem depellendi, ita ut sibi mutuo velint id, quod unicuique bonum est & pro virili præstent, non sui, sed alterius causa, consequenter animi absentium mutuo amore, juxta normam legis naturæ directo, uniri possunt. Amicitia igitur consistere potest inter absentes. *Quod erat unum.*

Ponamus jam duos, qui hominem quemcunque amant & diligunt tanquam seipsum, quemadmodum vult lex naturæ (§. 618. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Amor & charitas ipsorum, quæ in diligendi habitu consistit (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), extenditur ad homines quoscunque, consequenter iidem sibi mutuo sunt amici, etiamsi unus alteri ne nomine quidem notus sit. Quodsi quomodocunque contingat, ut unus alteri innotescat, amor mutuus, quem alto sub pectore conclusum foveat, statim proditur. Unio igitur animorum, in qua amicitia consistit (§. 171.), jam aderat, antequam se invicem nossent. Amicitia igitur subsistere potest etiam inter ignotos. *Quod erat alterum.*

De parte prima propositionis vix est, qui dubitet. Indies enim experimur, sibi mutuo amicos esse, qui absentes sunt, ita ut amicitia & contrahatur, & conservetur inter absentes. Colitur etiam amicitia inter absentes commercio epistolico, neque in eo subsistit, ut literis reciproce sibi invicem significant benevolentiam, sed oblata quoque occasione unus alteri præstet, quod bonum arbitratur. Pars vero altera propositionis præsentis dubia nonnullis videri poterat. Cum enim amici sibi mutuo velint quod bonum est & pro virili præstent non sui, sed alterius causa (§. 172.), animo nimirum significandi amorem, propterea quod alterum diligens propter se, seu sui causa, non tam alterum, quam se diligit (§. 138.), incognitum vero nec appetere, nec aversari possumus (§. 148. *part. 2. Eth.*); fieri non posse videtur, ut velimus ei, qui nobis prorsus ignotus est, immo quem existere ignoramus, quod ipsi bonum est, ipsius solummodo causa, ac is vicissim eundem habeat erga nos animum. Enim vero bonum, quod alteri velle debemus, non sui, sed ipsius causa, incognitum dici nequit, quia lege naturæ satis definitum, nec eadem lege refertur ad personam certam, sed promiscue ad quamcunque (§. 618. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem amicum habere possumus animum etiam erga personas incertas, quas saltem ut existentes consideramus, si vel maxime ignoremus, ubinam locorum existant. Quodsi ergo duo fuerint, qui animum istiusmodi habent; nonne utriusque animus is est, qui ad amicitiam requiritur, & nonne dici potest, animos ipsorum esse unitos, utut neuter norit, ubinam sit alter; & qualem is habeat animum? Consistit unio in identitate voluntatis, quæ determinata est ad volendum alteri id, quod bonum est, non sui, sed ipsius causa. Ea igitur cum locum habeat inter incognitos; nec in dubium vocari potest, consistere inter ipsos amicitiam, quamvis nondum apertam. Quamobrem etsi absque ratione sufficiente nil quicquam esse possit (§. 70. *Ontol.*); nulla tamen ratione opus est ad amicitiam contrahendam, sed saltem requiritur

(*Wolffii Ethica Pars V.*)

Hh

quiritur

quiritur reciproca animorum manifestatio, quæ statim ponitur, quamprimum datur occasio, ut sibi invicem innotescant, qui erant incogniti. Experientia, ad quam provocavimus in ipsa demonstratione, quæ modo diximus, ea abunde confirmat. De oblata enim occasione sibi invicem manifestandi animum suum adeo propensum in mutuam felicitatem gaudent, nec minus est gaudium, quam quo exultat qui amicum dū ablentem & pro mortuo habitum, cum nihil minus quam de ipso cogitaret, offendit, aut ad se venientem videt.

§. 178.

*Possibilitas
amicitiæ na-
turalis evi-
da.*

Quoniam amicitia subsistere potest non modo inter absentes, verum etiam inter ignotos (§. 177.); amicitia naturalis, quam nimirum gignit universalis amor (§. 175.), possibilis est, consequenter *lex naturæ*, quæ vult, ut quilibet cum altero amicitiam colat (§. 627. part. I. Jur. nat.), ideo, quæ amicitiam naturalem urget, quando amicitiam universalem precipit, nos non obligat ad id, quod impossibile in se est.

Qui sibi persuadent, impossibile esse, ut homines omnes cum omnibus amicitiam colant, vel mores hominum respiciunt, qui ipsos ad amicitiam colendam reddunt ineptos, vel opinantur fieri non posse, ut amicitia detur inter ignotos. In casu priori duæ confunduntur quæstiones, quæ dividendæ erant, nimirum num. in se possibile sit, ut amicitia vigeat inter homines omnes, & num. fieri possit, ut ad amicitiam adducantur omnes. Posterius nemo affirmaverit, qui rerum humanarum peritus est: prius vero nemo negaverit, qui amorem erga omnes naturæ humanæ non repugnare agnoscit. In casu autem posteriori error manifestus est per demonstrationem partis secundæ propositionis præcedentis & per ea, quæ ad eandem annotavimus. Quamvis itaque amicitia naturalis, quæ universalis esse debet, vi legis naturæ, nunquam speranda; qui, tamen virtutem amat & vitam homine dignam vive-

re vult, operam dare tenetur, ut ipse habeat animum, qualis ad amicitiam cum quolibet colendam requiritur, ut ipse sit omnibus amicus, consequenter ex parte sui nihil desit, ut amicitia etiam subsistat cum ignotis.

§. 179.

Amicitia vera non datur sine virtute, & vitium quodlibet Virtus ad eam adversatur. Etenim quos inter vera amicitia est, illi amicitiam amorem dirigunt ad normam legis naturalis (§. 171.), con-requisita, nec sequenter cum habitus dirigendi actiones suas ad normam ea ullum fert legis naturæ virtus sit (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.), sine vitium. virtute vera amicitia dari nequit. *Quod erat unum.*

Et quoniam qui mutuo sibi amici sunt, se invicem diligunt (§. 172.), habitus vero diligendi charitas est (§. 620. part. 1. Jur. nat.); quicquid charitati adversatur, amicitiae veræ contrarium est. Enimvero charitati vitia omnia contraria sunt (§. 169.). Veræ igitur amicitiae vitium quodlibet adversatur. *Quod erat alterum.*

Non est quod excipias, amicitiam coli ab hominibus vitio deditis, præsertim si eodem vitio delectentur: nego enim ac pernego, veram hanc esse amicitiam, cum hanc non gignat amor juxta legem naturæ directus, sine quo vera amicitia concipi nequit (§. 171.). Neque est quod urgeas, nullam dari amicitiam veram, si qui sibi mutuo amici sunt omni vitio carere debent. Ecquis enim hominum est, qui ab omni vitiorum labe prorsus immunis est? Etenim non unum est, quod reponendum. Nimirum ante omnia considerandum, non statim cum vitio obnoxium dicendum esse, qui ad actiones quasdam lege naturali prohibitas adhuc proclivis est & subinde in pugna appetitum rationalem cum sensitivo succumbere. Vitium enim consistit in habitu actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturæ requiritur (§. 322.

part. 1. Phil. pract. univ.), neque in vitio ulla est pugna appetitus rationalis cum appetitu sensitivo, sed appetitus sensitivus dominatur & conscientia dormitat (§. 499. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Vitium igitur latius serpit, & in determinationem actionum aliarum ad alia vitia referendarum pro datis circumstantiis tacite influit, ipsasque actiones, quæ alias in se spectatæ legi naturæ conformes forent, labe quadam inficit, cum ex adverso eum, qui in pugna appetitus rationalis cum sensitivo succubuit, facti sui statim pœniteat. Verendum igitur non est, ne vitium vires capiat, ut latius serpere possit. Notandum porro, quemadmodum omnis virtus humana imperfecta est, ut ideo per omnem vitam in eadem proficere possimus & debeamus; ita quoque amicitiam imperfectam esse, & in eadem colendâ nos continuo proficere posse ac debere. Sicuti vero omnis virtus in *Ethica* non aliter exponenda, quam quomodo castissimæ illi legi, quam naturâ constituit, exacte convenit; ita quoque vera amicitia non aliter concipienda, quam quomodo ad amissim respondet legi naturali. Dandum quoque in amicitia multum est infirmitati humanæ, quemadmodum in amore ejus matris ac omni actionum genere. Ceterum experientia satis docet, quantum vitium quodlibet adversetur amicitia, cum videamus amicitiam languescere, aut prorsus extingui, immo in ipsam inimicitiam degenerare, ubi quid accidit, quod vi vitii ferri nequit. Ita ambitiosus invidet amico, si ad dignitatem evehatur, qua ipsum antecellit, & si amicum erga ipsum animum non prorsus deponit, plurimum tamen eundem mutat & tacito saltem odio locum concedit. Ambitio igitur in causa est, ne alterum diligamus ipsius saltem causa. Sine hac autem dilectione vera amicitia concipi nequit (§. 172.). Amplissimus hic aperitur disquisitionum moralium campus, ut nimirum inquiratur, quomodo unumquodque vitium veræ amicitia adversetur. Omnes autem disquisitiones huc redeunt, ut eruatur, quomodo contingere possit, ut propter hoc vel istud vitium alios diligere nequeamus ipsorum causa. No-

strum

strum jani non est ingredi hunc campum; nec cumulare volumus. exempla ad confirmandam propositionem præsentem: sufficit excitare attentionem ad observationes morales necessarias, ut etiam illi, qui tanta vi intellectus minime pollent, ut contrarium vitiorum in amicitiam influxum a priori investigare possint, eundem tamen a posteriori cognoscere valeant.

§. 180.

Quoniam amicitia vera non datur sine virtute, & vi- De cura vir-
tutum quodlibet eidem adversatur (§. 179.); cui vera amicitia tuti asseren-
cure cordique est, is omni virtuti sedulam operam navare debet, & da & fuga
omni animi contentione eo anniti, ut in debellando vitio, quocunque vitiorum a-
assiduus ab omni vitiorum labe animum purget, quantum detur, micitiæ cau-
inprimis autem sollicite caveat, ne amorem, amicitiae matrem sa & vera
(§. 171.), temeret vitium. Et ne amicitiae nimium creda-amicitia di-
mus, ob eandem rationem semper meminisse debemus, amicitiam judicanda.
ejus nondum veram esse, quem a virtute quadam alienum, aut vi-
tio cuidam deditum agnoscimus.

Quo quis virtute plurimum præstat, eo censendus aptior
ad veram amicitiam colendam. Ex adverso igitur, quo quis
a virtute remotior est, aut vitio quodam magis deditus, eo
minus aptus deprehenditur. Virtus veram amicitiam alit &
conservat; vitium eandem enervat & ex improviso eandem
destruit. Hæc probe perpendenda sunt & observationibus
confirmanda, ne nos a vera amicitia culpa nostra deficiamus,
nec amicitia, quam cum aliis habemus, nimium confidamus,
consequenter caute nos geramus.

§. 181.

Quoniam amicitia vera non datur sine virtute & vi- Cum quibus-
tutum quodlibet eidem adversatur (§. 179.); amicitiam parti- nam amici-
cularem

tia particulari contrahere non debemus, nisi cum eo, qui virtutem amat, vitia odit, consequenter antequam amicitiam particularem cum aliquo contrahas, in mores ejus inquirendum.

Similitudine morum conjunguntur animi hominum. Enatum hinc est proverbium: Similis simili gaudet. Non tamen quaelibet conjunctio amicitiam facit: ad amicitiam enim requiritur, ut amor juxta legem naturæ dirigatur (§. 171.). Constat autem homines quoque secleratos, aut certo cuidam vitio deditos se mutuo amare, quorum tamen amor ordinatus non est. Et, si eundem ad vivum resceas, tandem deprehendes, qui sibi mutuo amici videntur, se invicem amare non alterius, sed sui causa, quatenus nimirum unus alterum considerat, tanquam causam delectationis suæ: id quod vera amicitia maxime alienum. Quamvis vero ex parte tui a veritate non abhorreat, cum tamen ex parte alterius amor ita sese non habeat, quemadmodum amicitia vera exigit, vera quoque amicitia non est, quippe quæ eundem amorem ex utraque parte requirit. Quamobrem apparet in vera amicitia contrahenda opus esse cautione, quam in propositione præsentē inculcamus. Lex naturæ præcipit, ut omnibus simus vere amici (§. 627. part. 1. Jur. nat.), ita ut nec inimici nostri excludantur (§. 633. part. 1. Jur. nat.): cum tamen, propterea amicitia non sit in potestate nostra (§. 174.), quod in potestate nostra non est, non est appetendum; ideoque particularis amicitia non contrahenda cum eo, cum quo vera contrahi nequit, id est, pro vero amico non habendus, qui non est, nec volendum, ut is sit, qui esse nequit. Etenim qui verus omnium amicus est, omnes quoque alios vere sibi amicos esse mallet; cum tamen vota tollere nequeant, quod in potestate nostra non est, sapientis quoque est in votis acquiescere.

§. 182.

Effectus vere amicitia.

Inter quos vera amicitia est, iidem unam representant personam,

nam, & tam bona, quam mala, quæ sibi obveniunt, communicant. Cum enim amor mutuus gignat amicitiam (§. 171.), qui vero alterum amat, is eum considerat tanquam seipsum (§. 659. *Psych. empir.*); haud aliter fieri nequit, quam ut spectentur tanquam una persona. Quatenus igitur vera inter ipsos amicitia est, unam personam representant. Quod erat unum.

Enimvero quoniam qui sibi mutuo amici sunt, eorum unus alterum considerat tanquam seipsum, per demonstrata, ideoque alteri vult, quod sibi, & non vult alteri, quod sibi velle nequit; si uni obtingit aliquid boni, perinde delectatur alter, ac si sibi obigisset, sin accidar quod malum est, perinde eodem commovetur, ac si sibi evenisset. Quamobrem tam bona, quam mala communicant. Quod erat alterum.

Inde est, quod verus amicus dicatur alter ego, & hoc sensu recte dicitur, amicorum tam bona, quam mala esse communia. Quo perfectior est amicitia, eo quoque magis hoc clucescit. Immo idem observatur ex parte ejus, qui vere amicus alteri est, si vel maxime contingat, ob defectum amoris sinceri ex parte alterius amicitiam veram non esse. Et propterea quoque qui vere amicus est omnibus, quamvis nulla particularis amicitia cum iisdem contracta, eodem modo spectat tam bona, quam mala, quæ illis obtingunt, ac si sibi evenissent. Atque hinc maxime intelligitur, quod supra ostendimus, veram amicitiam subsistere posse etiam inter ignotos, si nimirum ponamus, dari duos, quos amor universalis efficit omnibus vere amicos. Propositio præsens notionibus communibus annumerari potest. Quamvis enim vera amicitia admodum rara sit, eidem tamen loquendi formulas conformatur usus. Inde est, ut alteri de bono, quod adeptus, gratularuri dicant, se de eo tantopere gaudere, ac si sibi.

si sibi met ipsi obtigisset, & more recepto significaturi, se vicem alterius dolere, asseverent, se malum, quod alteri evenit, communicare. Idiomate patrio dicere solemus, wir nehmen Theil an allem, was dem andern wiederfähret. Nimirum verba quidem legi naturæ attemperant gentes moratiores, at non æque animum. Urbanitatis enim esse existimant uti verbis, quæ per se quod verum & rectum est significant, sed quæ saltem eo fine adhibentur, ut urbanitatis signa sint, non attento significatu, quem per se habent, aut vi legis naturæ habere debent. Perperam igitur ex formulis loquendi, quas urbanitas introduxit, iudicium fit de animo hominum. Habent enim eadem duplicem significarum, quatenus nimirum in se spectata certum quid significant, & quatenus non nisi modus quidam loquendi sunt, quem urbanitas introduxit. Absit vero ut formulas loquendi, quæ urbanitatis signa sunt, cum verbis simulatis confundas. Simulatione enim intenditur, ut alter sibi persuadeat ea esse, quæ verba per se significant; qui vero eadem urbanitatis causa profert, id minime inrendit, sed saltem ut pro urbano habeatur, cum de significatu ipsis alias proprio nulla mentem subeat cogitatio.

§. 183.

*Quidnam
communica-
tio boni &
mali inter
amicos ope-
retur.*

Quoniam illi, quos inter vera amicitia est, instar unius personæ spectandi sunt, & tam bona, quam mala ipsis obvenientia communicantur (§. 182.); qui uni amico- rum benefacit, etiam alteri benefecisse putatur. & qui uni ægre facit, alteri quoque ægre fecisse videtur, consequenter amicus ob beneficium amico præstitum, cum se instar beneficiarii considera- re debeat (§. 20. part. 4. Jur. nat.), beneficiarius vero ad gratias benefactori agendas obligetur (§. 45. part. 4. Jur. nat.) & ad beneficium oblata occasione reddendum (§. 41. part. 4. Jur. nat.), benefactori gratias agere & beneficium occasione oblata redde-

reddere tenetur, & ex adverso quod jus amico suo competit in mali autorem, eod. in quoque amicus alter una uti potest.

Diximus paulo ante formulas loquendi apud gentes cultiores ad normam legis naturæ compositas esse, quamvis qui iisdem utuntur non habeant animum, quem per se significant, quemadmodum contingit, ut ii, qui formulas precum veritatibus divinis conformes recitant, ac hymnos sacros cantant, verba quidem ore proferant, sed de eo, quod proprie significant, parum cogitent, immo etiam iis, quæ affirmantur, vel negantur, assensum minime præbeant, nec habeant animum, quem verba indicant (*not. §. 182.*). Inter illas formulas etiam deprehenduntur, quæ propositioni præsentī satis apte respondent: id quod satis prodit eorum auctoribus eam fuisse notionem, quæ propositioni præsentī respondet. Immo si qui sibi mutuo fuerint vere amici, aut si vel maxime unus saltem fuerit alteri vere amicus; ipsa experientia docet, quod propositioni præsentī convenienter se gerat, si amico suo, vel ei, cui ipse vere amicus est, beneficium, aut officium quoddam humanitatis fuerit præstitum, vel malum quoddam illatum: sit ita quod in casu altero iræ ac vindictæ detur, quod omittendum erat, in præsentī autem non attendendum venit, ubi saltem ratio habetur opinionis, quam fovet amicus de bono, vel malo, quod amico suo infertur. A vero igitur vix aberravero, si propositionem præsentem inter notiones communes retulero: neque in obscuro latet ratio. Notionem enim propositioni præsentī respondentem insinuat amor, qui amicitiam gignit (§. 171.), cum qui alterum amat, consequenter ipsi amicus est (§. 625. *part. I. Jur. nat.*), ex voluptate alterius voluptatem (§. 641. *Psych. empir.*), ex tædio sive molestia tedium seu molestiam percipiat (§. 642. *Psych. empir.*) & voluptatem ipsius appetat (§. 650. *Psych. empir.*), molestiam aversetur (§. 651. *Psych. empir.*). Ob nexum necessarium veritatum moralium appetitus uni conformatus insinuat menti notionem alterius, ut ideo

(*Wolffii Ethicæ Pars V.*)

tam virtus, quam vitium sit magistra opinionum, tam verarum, quam falsarum, quamvis in eas una influant opiniones aliæ cum iisdem connexæ, quibus imbura mens est. Datur nimirum mutuus quidam influxus appetitus & intellectus, qui nondum satis expensus est, quemadmodum meretur. Eum omnium facillime observare licet in actionibus hominum, quæ ex habitu proficiuntur. Ac inprimis notari meretur, rationem objective sumtam pro catena veritatum, in natura humana intime conclusam latere, ut ad veritatem cum aliis cognitis connexam perspicendam non opus sit nisi excitatione attentionis, qualis ab appetitu proficiscitur. Inde omnino est, ut haud raro homines plebeji, quorum natura sola magistra est, videant veritates nonnisi longa ratiociniorum serie eruendas & demonstrandas. Amplissimus hic aperitur disquisitionum campus ad rationem, qua homo a brutis differt, penitus inspiciendam facientium, & haud parum lucis non modo latebris & recessibus in animis hominum affundentium, verum etiam in ipsa arte inveniendi haud postremum locum sibi vindicantium. Velim huc animum advertant, qui sibi persuadent, solam esse Mathesin, in qua mentis aciem & ingenii vim ostentare detur. Habent enim etiam disciplinæ philosophicæ doctrinas profundas & generi humano non minus, ne dicam, magis utiles, quam plurimæ mathematicæ, præsertim Geometriæ sublimioris, modo non deessent, qui ad eas eruendas eandem mentis aciem & ingenii vim cum pari industria afferrent, quam Geometriæ sublimiori impendunt. Multæ autem sunt rationes, ob quas spes tantæ felicitatis nondum adeo propinqua videtur. Sed de his dicere nec præsentis instituti est, nec satis consultum videtur.

§. 184.

*De circum-
spectione sin-*

Quoniam qui uni amicorum benefacit; etiam alteri benefecisse putatur, & qui uni ægre fecit, etiam alteri ægre fecisse

fecisse existimatur (§. 183.); si aliorum amorem nobis conciliari in re, vel conservare velimus, operam quoque dare debemus, ut in præ-amore aliostandis officiis nos faciles præbeamus iis, quibus ipsi amicis utuntur, rum nobis vel amici sunt, & cavendum, ne eos quocunque modo offendamus. conciliando

Necessitatem circumspectionis in amore aliorum conciliando & conservando adhibendæ, quam hic commendamus, nemo non agnoscit. Non tamen propterea superfluum est, ut ea demonstretur, non solum, quia inculcanda sunt in Philosophia morali, quæ quamvis trita facile tamen negliguntur, non sine manifesto negligentis damno, sed & quia necesse est, ut eorum veritas evincatur, cum in dirigendis actionibus nostris semper standum sit veritate, a qua ne latum quidem unquam recedendum, ut actioni constet sua rectitudo.

§. 185.

Ipsa natura homines ducit ad contrahendum amicitiam partialem, eademque legi nature convenit. Appetitus hominis naturaliter determinatus est ad appetendum societatem (§. 39. *part. 2. Eth.*), & ex adverso facultas averfandi naturaliter determinata est ad averfandum vitam solitariam (§. 40. *part. 2. legi nature Eth.*). Quamobrem cum homo nihil appetat, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit, nec quicquam averfetur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156. *part. 2. Eth.*); necesse est, ut ex vita sociali voluptatem, ex solitaria molestiam percipiat. Et quoniam appetitus ejus naturaliter quoque determinatus est ad inserviendum aliis (§. 39. *part. 2. Eth.*), facultas vero averfandi ad non nocendum aliis (§. 40. *part. 2. Eth.*), consequenter etiam ad non prætermittendam occasionem aliis inserviendi, quod nocumentum privativum est; eodem modo patet, necesse esse, ut ex eo voluptatem percipiat, quod possit inservire aliis, & molestum accadat prætermittere.

tere occasionem aliis inserviendi. Quamobrem naturæ humanæ conveniens est, ut, qui sibi mutuo se utiles præbere possunt, animos jungant ad reciproca officia sibi invicem præstanda, consequenter amorem universalem, ad officia præstanda stimulum (§ 655. *part. 1. Jur. nat.* & § 292. *part. 2. Eth.*), quoad præstationem ad se invicem restringant, quatenus in potestate non est eadem officia promiscue præstare omnibus (§ 209. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Quoniam itaque in eo consistit amicitia particularis, ut quoad actus externos dilectionis, seu, quod perinde est, officiorum præstationem (§ 620. 654. *part. 1. Jur. nat.*), amor universalis restringatur ad certas personas, quæ conjunctis viribus sibi invicem prodesse volunt (§ 175.); ipsa natura homines ducit ad amicitiam particularem contrahendam. *Quot erat unum.*

Enimvero lex naturæ vult, ut homines conjunctis viribus perfectionem suam statumque suum promoveant (§ 221. *part. 1. Phil. præf. univ.*), & unusquisque ad perfectionem alterius statusque ipsius conferat, quantum conferre valet (§ 222. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Ecquis vero est qui nesciat, non tantas esse hominis vires, ut omnibus eo modo prodesse possit, quemadmodum vellet, siquidem vires tam late paterent, quam voluntas, nec pro diversa hominum conditione fieri possit, ut quilibet sit aptus ad officia, quibus alter quidam indiget, præstandum? Cumque homo quilibet ope & auxilio consilioque alterius indigeat, quod a posteriori satis constat; plurimum quoque refert, ut certus sit, a quonam auxilium & consilium, quando eodem opus habet, expectare possit. Legi naturæ igitur maxime convenit, ut, qui sibi mutuo se maxime utiles præbere possunt, conjun-

conjungant animos ad officia sibi mutuo præstanda, consequenter amorem universalem quoad officiorum præstationem seu actus dilectionis externos ad personas suas restringant, quantum lex naturæ patitur. Quamobrem cum amicitia particularis in eo consistat, ut amor universalis legi naturæ convenienter ad certas personas quoad actus dilectionis externos restringatur (§. 175.); amicitia particularis legi naturæ maxime convenit. *Quod erat alterum.*

Cum lex naturæ præcipiat, ut cum omnibus amicitiam colamus (§. 627. *part. 1. Jur. nat.*), & universalis amicitia ex amore universali fluat (§. 175.), quo alios quosunque amare debemus tanquam nos ipsos (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*); videri poterat amicitia particularis, quæ ad certas personas restringitur (§. 175.), vel superflua, vel legi naturæ prorsus adversa. Quamobrem, ut hoc dubium, quod nonnullis succurrere poterat, tollatur; e re visum fuit, ut ostenderemus, amicitiam particularem legi naturæ minime adversari & ipsam naturam, quæ legis hujus fons est (§. 135. *part. 1. Phil. præf. univ.*), nos ad eandem ducere. Quibus dubium hoc suboriri potest; illi mentem legis naturæ nondum sunt assecuti. Etenim lex naturæ, quæ propensum erga omnes animum exigit, minime nos obligat, ultra id, quod a nobis fieri potest, cumque ipsa vellet, ut in casu collisionis, quando omnibus aut pluribus utiles esse non possumus, quemadmodum quidem vellemus, nisi desisterent vires, in actuali præstatione unum alteri præferamus, utique etiam probat, ut quoad eandem amorem universalem ad certas personas restringamus. Ipsa autem natura & conditio hominis suppeditat rationes, ob quas hæc restrictio fieri debeat, quemadmodum in demonstratione partis secundæ propositionis præsentis jam indicavimus. Non omnes homines uniuscujusque ope & consilio æque indigent; ideoque nec particularis amicitia cum quo contrahatur perinde est. Ac propterea quoque contingit, ut

amicitiæ particulares contrahantur finium particularium causa, veluti ut Geometra amicitiam colat cum Geometra, quoniam unus alterius studia excitare ac promovere valet. Quemadmodum vero amor, quem ratio quædam particularis movet, non tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius, ultra quam ratio ista exigit (§. 293. *part. 2. Eth.*); ita idem tenendum de amicitia, qualem amor istiusmodi gignit. At hic potissimum respicimus amicitiam particularem, qua quoad officiorum quorumlibet præstationem amorem restringimus ad certam quendam personam, non sine ratione sufficiente, quam ex assè lex naturæ approbat, sive eam examines quoad officia erga seipsum, sive quoad officia erga alios. Facile tamen concedimus, immo manifestæ experientiæ contradiceremus, si id negare vellemus, amicitias particulares ut plurimum contrahi ob rationes, quæ nunc legi naturæ adversantur, nunc non satis eidem respondent, ideoque in casu primo veræ amicitiae nomen non merentur, in altero ab omni prorsus labe non sunt immunes. Immo ipsa lex naturæ præcipit amicitias particulares, quatenus ætiores obligationem amoris introducit inter certas personas, veluti inter conjuges (§. 465. *part. 7. Jur. nat.*), inter parentes & liberos (§. 733. 745. 754. *part. 7. Jur. nat.*), inter cives, seu ejusdem civitatis membra (§. 1085. *part. 8. Jur. nat.*) & inter eos, qui societatem vitæ contrahunt (*not. §. 473. part. 7. Jur. nat.*). Perpendendum hic quoque est, ipsam naturam ad societatem colendam nos obligare (§. 138. *part. 7. Jur. nat.*) & prohibere vitam solitariam, ne scilicet quis sibi soli vivere velit, non vero aliis (§. 439. *part. 7. Jur. nat.*).

§. 186.

An amicitia particularis præjudicet universali. Amicitia universalis juxta particularem subsistere potest. Etenim amicitia particularis amorem universalem quoad actus dilectionis externos ad certas saltem personas restringit (§. 175.), ideoque eundem minime delet. Amor igitur cum con-

consistat in dispositione animi ex amati felicitate voluptatem percipiendi (§. 633. *Psych. empir.*), indeque nascatur voluntas constans & perpetua felicitatem amati promovendi, infelicitatem depellendi (§. 292. *part. 2. Eth.*), quæ dilectio est (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); animus, qui requiritur ad amicitiam universalem, erga homines in universum omnes non mutatur per amicitiam particularem, sed unus idemque est erga homines promiscue omnes atque eos, cum quibus amicitia specialis colitur. Rerum vero humanarum conditio aliter non fert, quam ut in actuali officiorum præstatione unus alteri præferatur, ac propterea ipsa lex naturæ hanc prælationem urget atque dirigit (*not. §. 185.*). Quamvis itaque in amicitia particulari amicus præferatur aliis in præstatione officiorum, non tamen ideo officium quodcunque humanitatis denegandum alii cuicunque, si sine neglectu amici fieri potest. Neque hoc obstat, quo minus aliis nos utiles præbere valeamus, quamvis lex naturæ, dum inter quasdam personas amicitiam specialem instituit, veluti inter parentes & liberos & inter conjuges, mensuram officiorum ampliet. Amicitia ergo universalis juxta particularem subsistere potest.

Cum per rerum humanarum conditionem officiorum collisio evitari minime possit, nec mensuræ officiorum præstandorum ampliatio; ut in præstandis officiis unum alteri præferamus & respectu certarum personarum officia ipsa extendamus ipsa necessitas exigat. Quoniam vero lex naturæ regit omnes actus humanos, ita ut ne quidem ullus fingi possit, qui per eam determinatus non sit; illam quoque prælationem ac mensuræ ampliationem determinat, & ideo eundem animum in amicitia universali atque particulari requirit, actus autem externos dilectionis, qui in actuali officiorum præstatione consistunt, ad certas personas ipsamet restringit. Qua

de

de causa in amicitia particulari colenda non minus norma legis naturalis observanda, quam in ceteris actionibus quibuscunque. Et hac norma vera amicitia a spuria, perfecta ab imperfecta dividitur, & quamdiu hac norma utimur, verendum non est, ne amicitia particularis ullo modo præjudicet universali. Ita quamvis parentes magis prospiciunt liberis suis, quam aliis, & liberi magis inservire student parentibus, quam aliis, non tamen propterea illi deponunt animum aliis quibuscunque eodem modo prospiciendi, quo liberis suis, etsi ut faciant, quod facere vellent, in potestate ipsorum non sit, nec liberi deponere tenentur animum aliis quibuscunque æque inserviendi, ac parentibus, etsi idem actu facere nequeant. Licet desint vires, non tamen deest voluntas, quæ semper sufficit, ubi facere haud quaquam potes, quod facere mallet, nisi viribus destituereris. Quod si hæc omnia probe expendantur, multo quoque clarius intelligitur, quod amicitia particulares legi naturæ convenient. Paret etiam hinc inter amicitias particulares dari differentiam, in quantum legi naturæ conveniunt, ut una affectior sit altera & amicorum quoque prælationem in actuali præstatione officiorum exigit. Non dubito fore haud paucos, qui existimaturi sunt, nimiam requiri in amicitia scrupulositatem, quam ferre nequit humana conditio. Enimvero hi sunt, qui scientia legis naturæ destituti concordiam in ea regnantem non introspiciunt, neque perpendunt, multa veluti sua sponte sequi in actionibus humanis ob indissolubilem veritatum moralium nexum, de quibus minime cogitaverant, modo actiones suas ad normam legis naturæ componere studeant. Vide, quæ paulo ante annotavimus (*not. §. 183.*). Ceterum hinc apparet, quod in legibus naturæ indulecendis selectus quidam habendus, nimirum ut earum imprimis scientia imbuatur mens, quæ notiones ceterarum agenti instillant. Velim vero hoc satis ponderari, ne disquisitiones paulo ante commendatæ (*not. §. cit.*) videantur inutiles: a quo præjudicio facile sibi cavebunt, qui persuasissimi sunt, veritatem omnem esse utilem,

utilem, etsi ejus utilitas non statim appareat, & sicut omnem praxin theoria perfecta efficit perfectam, ita ut perfectio praxeos æstimanda sit ex perfectione theoriæ, prouti non uno exemplo confirmari poterat ex Mathesi, ita idem quoque obtinere in praxi morali. Nec dubito hoc quodammodo jam perspicui posse ex praxi morali, prouti a nobis traditur.

§. 187.

*Amicitiam particularem contrahere licet cum iis, qui com- An commodi
moda nostra promovere valent & commodum nostrum ingredi potest nostri promo-
motivum amicitia contrahenda, nec hoc obstat, quo minus alios di- vendi cau-
ligamus atque amemus ipsorum causa. Licet enim alterum offi- sa amicitiam
cio devincire, qui commodam nostram promovere potest (§. contrahere
140.). Quamobrem, cum constet nos alterum nobis de- liceat.
vincire, si ejus amorem nobis conciliamus, quo impallitur
ad felicitatem nostram promovendam, infelicitatem depel-
lendam (§. 292. part. 2. Eth.), consequenter commodam no-
stra promovenda, nos vero vicissim qui amat nobis ami-
cus existat (§. 625. part. 1. Jur. nat.), & in unione animo-
rum amore mutuo facta amicitia consistat (§. 171.); amici-
tiam particularem cum iis contrahere licet, qui commodam
nostra promovere valent.*

Idem quoque ex dilectione sui lege naturæ præcepta (§. 607. part. 1. Jur. nat.) eodem modo ostendi potest, quo supra evicimus, dilectioni aliorum minime repugnare, ut aliquem nobis officio devinciamus, qui commodam nostram promovere valet (§. 146.). Qui enim amicitiam cum altero contrahere vult, ex parte sua jam ipsi amicus esse (§. 171.), consequenter ipsum amare debet (§. 625. part. 1. Jur. nat.), ac propterea non alia re opus est, quam ut alterius amorem sibi conciliet (§. 171.): quod ipsum intenditur, si alterum

(Wolffii Ethicæ Pars V.) K k nobis

nobis devincire studemus. Demonstratio igitur superior ad primam propositionis partem evincendam transferri potest, ut veritas dilucidius appareat. *Quod erat primum.*

Et quoniam dilectioni minime repugnat, ut commodum ab altero promovendum ingrediatur motivum officii eidem præstandi ipsum nobis devinciendi causa (§. 141.), ut scilicet nos vicissim diligat, qui vero sibi mutuo amici sunt, se invicem diligunt (§. 172.); commodum quoque nostrum ingredi potest motivum amicitiae contrahendæ. *Quod erat secundum.*

Enimvero quamvis amicitia cum altero colenda utamur tanquam medio commoda nostra promovendi, hoc tamen minime obstat, quo minus quod bonum est ipsi velimus ipsius causa, nullo habito respectu ad commodum quoddam vicissim recipiendum. Etenim commodum ab altero promovendum consideramus officio erga nos, dilectioni nimirum sui, satisfacturi; bonum vero, quod alteri volumus, spectamus officium erga alios præstituri. Quamobrem etsi amicitiam contrahamus cum eo, qui commoda nostra promoveri potest, ne desimus officio erga nos ipsos; hoc tamen minime obstat, quo minus eum, qui commoda nostra promoveri potest, amemus & diligamus ipsius causa. *Quod erat tertium.*

Amicitia non tollit amorem sui, sed cum amore alterius copulat. Etenim amor sui homini naturalis est; nec eradicari potest, cum se amare idem sit ac felicitate sua delectari (§. 633. *Psych. empir.*), quam per naturam suam quivis appetit (§. 324. *part. 2. Phil. præst. univ.*). Amare alterum idem est ac felicitate ipsius delectari (§. 633. *Psych. empir.*). Non vero repugnat, ut quis delectetur felicitate & sua, & alterius; consequenter ut faciamus, quod felicitatem nostram pro-

promover; & quod felicitatem alterius, ideoque bonum, quod alteri arbitramur, ipsi velimus ipsius causa. Lex naturæ non requirit, ut alium amaturi & dilecturi amoris ac dilectioni nostri quicquam detrahāmus. Quoniam animi amicorum ita uniuntur (§. 171.), ut unam repræsentent personam & tam bona, quam mala communicent (§. 182.); sincero amore unus alteri præstat, aut, si desint vires, vel occasio, saltem vult, quod ipsi bonum est, quia ipsi bonum est, non quia sibi quoddam bonum inde sperat, cessante nimirum inter veros amicos, quorum unus alterum spectat tanquam seipsum, consideratione boni respectu sui & respectu alterius. Omnium optime hoc experimur in nobis ipsis, si veram amicitiam cum altero contrahimus, aut, si nos saltem sincero amore alterum complectimur. Cum qui alterum amat felicitate ejus delectetur (§. 633. *Psych. empir.*), quicquid vero nos delectat, ad felicitatem nostram faciat (§. 638. *Psych. empir.*); qui alterum amat felicitatem alterius in suam adsciscit. Quoniam igitur eam per se appetit (§. 156. *part. 2. Eth.*); amor, sine quo amicitia contrahenda non concipitur, etsi bonum proprium eum ad eandem impellat, ab omni tamen utilitatis respectu separari potest. Atque ea de causa in vera amicitia amor sui cum amore alterius coalescit ita, ut is minime mercenarius evadat. Vide, quæ jam supra annotavimus de modo, quo commodum nostrum ingredi possit motivum diligendi alterum (*not. §. 141.*). Ceterum nihil in hisce difficultatis est, modo naturam humanam satis cognitam atque perspectam habeamus eamque probe consideremus.

§. 188.

Quoniam amicitiam particularem contrahere licet cum *Quid facientis*, qui commoda nostra promovere valent (§. 187.), vera dum, si altera autem amicitia non est, nisi qui sibi mutuo amici sunt *se rius amor* invicem diligant non sui, sed alterius causa (§. 173.), in *saltem mer-* potestate autem nostra non est efficere, ut alter quoque velit *cenarius sit.*

bonum, quod nobis est, non sui, sed nostri causa; si amicitiam contrahere velinus cum altero, obligationi nostræ satisfacimus, ubi ex parte nostra fuerit amor, qualem vera amicitia requirit, nec propterea ab amore alterius, qui commoda nostra promovere potest, abstinendum, quod mercenarius sit, seu, quod sine utilitate propria quod nobis bonum est non velit.

Sine amore mutuo, quo unus alterum diligit non sui, sed alterius causa, non concipitur vera amicitia (§. 172.). Qui alteri sese utilem præbet ea saltem de causa, quia is vicissim se ipsi utilem præbet; is non delectatur bono alterius, sed proprio, quod ex illo sperat. Alterum igitur non amat (§. 633. *Psycb. empir.*), ideoque verus amicus non est, etsi amicitiam simulet. Quamvis itaque vera amicitia contrahi nequeat, non tamen obstat ut verus sis amicus ejus, qui commoda tua promovere potest, si vel maxime alter saltem sit simulatus. Contrahere possumus utilitatis nostræ causa cum altero tantundem præstando, quantum nobis præstat alter, quocunque tandem in nos fuerit animo: quidni etiam amici esse possimus ei, qui nostra commoda promovere potest, etiamsi alter amicitiam saltem simulet utilitatis suæ causa? Omnes homines sibi mutuo amici esse debent (§. 627. *part. 1. Jur. nat.*), nec obstat veræ amicitiae, si ad amorem impellamur bono proprio (§. 187.), quod motivum nobis inspirat amor & dilectio sui, tam naturæ humanæ (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quam legi naturæ conveniens (§. 607. *part. 1. Jur. nat.*). Et quamvis alter non satisfaciat obligationi suæ, ut quod tibi bonum est non velit nisi utilitatis suæ causa, ideoque amorem saltem simulet; non tamen propterea deesse teneris obligationi tuæ tam erga teipsum, quam erga alterum (§. 631. *part. 1. Jur. nat.*), negligendo bonum proprium, nec sine hujus respectu ipsum amando & diligendo, quemadmodum fieri posse constat (*not. §. 187.*). Absurdum igitur non est, ut amicitia, ex parte una sit vera, ex altera simulata, seu apparens, neque illicitum est, si ad amicitiam contrahendam cum eo, qui com-

moda

moda tua promovere potest, adspires, etiamsi hujus amor esse nequeat nisi mercenarius, aut revera animus ipsius erga te saltem indifferens, immo nec omni odio vacet. Notandum vero hoc quoque est, ob inconstantiam animi humani fieri vix posse, ut, si cujus amor non sit nisi mercenarius, subinde tamen a respectu boni proprii separetur, cum naturæ humanæ maxime conveniens sit perfectione quoque aliena delectari, nisi affectuum perversorum impetu animus in transversum agatur (§. 511. *Psych. empir.*), ut ideo quoque in istiusmodi amicitia, in qua ex parte una amor non nisi mercenarius censeretur, subinde tamen veri amoris quasi scintillas videamus. Neque vero est, quod excipias, nos perfectione nostra delectari, dum perfectionem alterius promovemus, minime autem perfectione ipsius. Advertendus saltem est animus ad istiusmodi casus, in quibus perfectio amici veri non debetur amico apparenti, aut simulato, sed cuidam alteri. Dari enim istiusmodi casus, & ratione, & experientia fretus affirmare nullus dubito. Quodsi in observationibus moralibus initaturi sumus Astronomos, multa patebunt, quæ nunc non observantur.

§. 189.

Utilitas fructus amicitiae est, non vero causa. Etenim amicitiam veram gignit amor mutuus (§. 171.), quo uterque *quomodo* gaudet felicitate alterius (§. 633. *Psych. empir.*) & qui sibi *mutuo* amicitiae sunt, sibi mutuo volunt id, quod bonum est & *amicitiae*. pro virili præstare student non sui, sed alterius causa (§. 172.), propensiores nimirum ad bene merendum, quam ad reposcendum. Quamobrem a cogitatione, quantum utilitatis amicitia sit habitura, eadem oriri nequit, consequenter manifestum est, utilitatem causam amicitiae esse haud quaquam posse. *Quod erat unum.*

Enimvero qui sibi mutuo amici sunt, sibi mutuo volunt id, quod bonum est & pro virili præstant (§. 172.), ideoque unus alteri sese utilem præstat. Quoniam ex amore, qui amicitiam gignit, studium sese utilem præbendi amato nascitur (§. 292. *part. 2. Eth.*), fructus vero sunt res ex aliis quomocunque provenientes (§. 956. *part. 1. Theol. nat.*); utilitas fructus amicitiae est. *Quod erat alterum.*

Amicitia expetitur propter se tanquam bonum jucundum, cum omne per se delectabile per se expetatur, utpote ad felicitatem nostram faciens (§. 638. *Psyche. empir.*), quam per naturam nostram appetimus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Enimvero ipsi amori, qui amicitiam gignit, inest omnis fructus ex amicitia percipiendus: tendit enim is ad felicitatem amati promovendam, infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*). Bonum itaque proprium quovis per amicitiam non intendatur, ab ea tamen separari nequit, ut, dum amicitiam colimus, eadem quoque fruamur. Cumque bono proprio delectemur (§. 558. *Psyche. empir.*), ut ipsam naturam humanam exuere deberemus, si hæc delectatio extirpanda esset; dum amicitia fruimur, ipse fructus amorem inflammans eandem fervidiorem reddit atque conservat. Si sola utilitas esset amicitiae causa, ut indigentia homines ad eandem compelleret; nemo delectaretur nisi bono proprio, nec alienum appeteret, nisi quatenus eodem producitur proprium. Ab amicitia igitur removeretur, quod maxime delectabile, & eandem maxime commendat.

§. 190.

*De amicitia
non ex uti-
litate esti-
manda.*

Quoniam utilitas fructus saltem amicitiae est, non vero causa (§. 189.); amicitia quoque metienda non est ex utilitate, quam inde percipimus.

Non

Non nego, dari longe plurimos, qui amicitiam utilitate metiuntur, quasi is maxime nobis amicus sit, qui sese maxime utilem nobis præbet, seu ad bonum nostrum, quod arbitramur, augendum plurimum confert. Sed ex hoc errore magno numero propullulant alii complures, quos experientia abunde docet. Videtur equidem subesse aliquid veri, quod ipsum facile imponit non satis circumspècto, ut in errorem rapiatur. Quamobrem non inconsultum videtur, ut ostendatur, quasnam utilitas in dijudicanda amicitia habere possit partes. Cum amor tendat ad felicitatem amati promovendam, infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*); ex fervore amato inserviendi colligitur intensitas amoris; qui tanto sincerior apparet, quanto minus ab amato recipitur. Ex amoris autem intensitate magnitudo amicitiae æstimatur. Multum vero faciunt ad amoris sinceritatem agnoscendam circumstantiæ particulares, ex quibus constat, amantem promoveri felicitatem amati, vel ab aliis promota delectari, non sui, sed amati causa. Quamvis itaque hæc sæpissime, si non plerumque adeo apertæ sint, ut nec vulgi attentionem effugiant; non tamen inconsultum est, ut in eas accuratius inquiratur, cum quo quis acutior, eo quoque plura observet atque ex observatis colligat. Etenim quando duo vident idem, non est idem. Quamobrem quoque acumen inter virtutes intellectuales refertur (§. 182. *part. 1. Eth.*), usus quoque in praxi morali causa (§. 196. *part. 1. Eth.*) perficiendum (§. 187. & *seqq. part. 1. Eth.*), & in arte observandi magnum momentum habens (§. 340. *part. 2. Eth.*). Exemplo esse potest amicitia, quam coluit *Jonathan* cum *Davide*, quod vulgo tanquam singulare celebratur & non immerito veræ amicitiae exemplar habetur. Atque hæc, si rite ponderentur, satis declarant, quomodo utilitas sit fructus amicitiae, quamvis amor, quo coalescit (§. 171.), non querat quod suum est, sed quod alterius (§. 172.). Obtinet in amicitia, quod in Jure naturæ. Quamvis enim utilitas non sit fons Juris naturæ (§. 266. *part. 1. Phil. præf. univ.*); idem
tamen

tamen homini utile est (§. 263. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec utilitas ab eo separari potest.

§. 191.

Cur amicitia Similiter quoniam utilitas fructus amicitiae, non ve-
expetenda ro causa est (§. 188.); amicitia per se expetenda & qui sibi mu-
 & quomodo tuo amici sunt, propensiores licet sint ad bene merendum, quam
 amicus ami- ad reposcendum, eorum tamen unus fruitur & usu alterius, & mo-
 co fruatur. ribus.

Dudum hæc inculcavit *Cicero* in *Lelio*, dum ortum ami-
 citiae explicat. Cumque amici sint pares in amore & æquales
 (§. 172.), ex amicitia maximæ capiuntur utilitates, quamvis
 utilitatis causa non contrahantur, sit ita quod bonum pro-
 prium ingrediatur motivum amicitiae contrahendæ (§. 187.).
 Quoniam vero inter amicos honesta quædam certatio est,
 quam inde oriri facile constat, quod neuter videri velit ama-
 re alterum sui causa (§. 172.); amicitia vera quemadmodum
 nihil delectabilius, ita quoque nihil utilius. Sequitur utili-
 tas fugientem: id quod ex illa certatione satis superque elu-
 cescit, eademque maximam delectationem parit, oblata oc-
 casione bene merendi de eo, qui bene de nobis meritus est,
 comprobandi amoris infucati ac minime mercenarii causa.
 Quando bonum proprium ingreditur motivum amicitiae con-
 trahendæ, respectus habetur ad fructum, qui amoris mutuo
 per se inest. Quoniam homini naturale est ut bono proprio
 delectetur, naturale quoque eidem est, ut, dum omnem
 fructum in amore contentum perspicit, appetentia amicitiae
 excitetur, etsi deinde ratio in amicitia colenda amoris norma
 existat, ut sit sincerus, qualem amicitia exigit. Quemadmo-
 dum alterum amare debemus tanquam nos ipsos, ita quoque
 amor sui nos ducit ad amorem aliorum. Amore alterius
 cum fruimur, fieri non potest, quin delectemur bono pro-
 prio, & hac ipsa delectatione alitur amor erga alterum (§.
 649. *Psych. empir.*), quatenus nimirum alterum tanquam ejus
 causam

causam agnoscimus. Et hoc modo amicitia delectabilis efficitur, ita ut fervente continuo magis amore mutuo nihil delectabilius eadem existimerur, eademque appetibilis (§. 156. part. 2. Eth.), id quod ad ejusdem constantiam plurimum confert.

§. 192.

Amicus verus sollicitus cavet, ne quid faciat, quod amico displiceat; sed ei in omnibus suis actionibus placere studet. Verus enim agendo sollicitus amicus amicum amat (§. 625. part. 1. Jur. nat.). Enimvero citudo teneat qui alterum amat, nil facit, quod eidem displiceat (§. 1175. amicum verum. part. 1. Jur. nat.). Ergo amicus verus sollicitus cavet, ne quid faciat, quod amico displiceat. *Quod erat unum.*

Porro qui alterum amat, voluptatem eidem creare studet (§. 652. Psych. empir.). Quamobrem cum id placeat, ex quo voluptatem percipimus (§. 542. Psych. empir.); ea facere studet, quæ alteri placent. Quoniam itaque ipsimet alteri placemus, si ea facimus, quæ ipsi placent, quatenus nimirum spectamur tanquam causa voluptatis, quam ex facto nostro percipit alter (§. cit.); amicus verus in omnibus suis actionibus amico suo placere studet. *Quod erat alterum.*

Utrumque effectus amoris est & ex parte amati fructus, qui inest amori animos unientis, sicque veram amicitiam gignens (§. 171.). Utrumque ideo quoque efficit, ut amicus amico fruatur, & dulcedinis amicitiae propria causa est, quam qui degustavit, quantum amicitia bonum sit convictus est, nec magis convinci potest ratione alia. Quodsi quidam fuerint, qui hanc amicitiae dulcedinem in dubium vocant, aut parvi faciunt; ex eo ipso intelligunt, amicitiam veram non esse, quam cum altero colunt; sive ex parte sui, sive ex parte altera desideretur amor, qualem amicitia vera requirit. Ceterum illa sollicitudo, minime displicendi & hoc studium placendi

De offensa
amicorum.

rendi amico reciprocum certissimum amicitiae verae signum est.

§. 193.

Quoniam amicus verus sollicitè sibi caver, ne quid faciat, quod amico displicet (§. 192.), alterum vero offendit, qui quid facit, ex quo molestiam percipit alter (§. 936. part. 1. Jur. nat.); amicus habere nequit animum offendendi amicum. Quamobrem cum offensa dolosa sit, quæ committitur a sciente & volente (§. 938. part. 1. Jur. nat.); in vera amicitia offensa dolosa locum minime habet. Et quoniam amicus certus est, amicum suum non habere animum se offendendi, si vel maxime contingat, ut hic culpa quadam faciat, quod sibi placere nequit, non tamen propterea cupit, quod ipsi molestiam creat, consequenter cum in eo consistat cupiditas vindictæ, ut appetamus molestiam ejus, qui nos offendit (§. 947. part. 1. Jur. nat.), cupidine vindictæ minime corripitur. Quamobrem cum ira tendat ad vindictam (§. 422. part. 2. Eth.); ob offensam culpofam amicus amico non irascitur.

Amicus dolum non præsumit, culpam facile excusat atque condonat. Experimur quotidie, quemadmodum jam alias observavimus (not. §. 949. part. 1. Jur. nat.), amicorum offensas patienter ferri etiam ab iis, qui alias ad iram facile provocantur, nec leves concoquere possunt offensas, immo in se revera nullas, sed per errorem pro talibus habitas (§. 936. part. 1. Jur. nat.). Facta nimirum amici in bonam partem interpretatur, quamvis alias consueverit facta aliorum in malam partem interpretari, ut sine ratione se offensum puret (§. 937. part. 1. Jur. nat.) atque ad iram facile provocetur. Non postremum locum hoc sibi vindicat inter fructus amicitiae, qui amoris amicitiae parenti (§. 171.) per se insunt, ut etiam hoc nomine amicitia sit maxime appetibilis, utpote animum liberans multis molestiis, quibus alias tor-

queri

queri poterat. Consistit enim in eo felicitas privativa positi-
 va haud raro partim cedens, immo etiam preferenda. Ec-
 quis enim est, qui non potius velit magna molestia carere,
 quam exigua quadam voluptate frui? Neque puto quen-
 quam esse, qui non minus ad felicitatem referat earentiam
 molestiae, quam perceptionem voluptatis. Duplici autem
 modo amicitia molestiis nos liberat, nimirum quatenus ami-
 cus caver, ne nobis molestiam creet, & quatenus facta cul-
 posa moleste non ferimus. Si quae vero sunt, quae nobis
 placere nequeunt, amica admonitione eum adducimus, ne
 denovo faciat. Amicus amicum considerat tanquam seipsum
 (§. 182.). Quemadmodum itaque unusquisque ad excusan-
 da facta sua pronus est; ita non minus facilis est ad facta ami-
 ci in meliorem partem interpretanda. Facta amici factaque
 sua eodem modo aestimat. Sicuti certus est animi sui erga
 amicum; ita nullus dubitat, quin eandem erga se animum
 quoque habeat amicus. Sunt enim amici, quorum animos
 amor unit (§. 171.), animo pares & aequales. Si qua culpa
 cadit in amicum, eidem quoque se obnoxium fieri posse
 agnoscit alter. Et ex ipsa notione culpae patet, culpa non mu-
 tari animum (§. 717. part. 1. Phil. pract. univ.). Quoniam igitur
 amicum tenet sollicitudo nil quicquam faciendi, quod
 molestum accidere potest amico; si quid tale culpa quadam
 committit, admonitioni amici aures praeber faciles, cum ad
 id non faciendum jam dispositus sit animus.

§. 194.

Similiter quia verus amicus sollicite caver, ne quid *Cura culpae*
 faciat, quod amico displicet, sed ei potius in omnibus suis *vitande in*
actionibus placere studet (§. 192.); *animum quoque ejus te amicitia ad-*
net sollicitudo nec quicquam culpa committendi, quod amicum offen-
dere poterat, praesertim cum lex naturae offensionem prohi-
bens (§. 939 part. 1. Jur. nat.), *nec culpae locum in ea conce-*
dat (§. 882. part. 1. Jur. nat.). Qui ergo amicitiae partes omnes

peragere voluerit, omnes species culpa cognoscere ac perspicere debet (§. 748. & seqq. part. 1. Phil. pract. univ.) & ut eam vitare discat sedulam operam dare (§. 644. & seqq. part. 2. Phil. pract. univ.).

Non est, quod excipias, cum amicus culpam facile excuset. ac condonet (§. 193.), non opus esse tam anxia sollicitudine vitandi culpam, ut culturam amicitiae reddamus nimis difficilem, immo ne obligationem amicorum ultra humanam conditionem extendamus. Cum in Ethica demonstrandum sit, qualis amicitia esse debeat, ne quicquam in ea deficiat; nihil eorum praetermittendum, quod vi legis naturae, quae eam moderatur, ad eandem requiritur. Ita nimirum constat, ad quod eniti debemus, & quænam opera nobis danda, ut in vera amicitia colenda indies magis magisque proficiamus. Sicut enim hanc operam debemus omni virtuti impendere, ita quoque amicitiae. Nec est quod existimes, hoc modo amicitiam reddi molestam: molestum enim esse nequit, quod maxime appetimus. Cum amicus sollicitus maxime sit, ne quid committat, quod quocunque modo molestum accidere, aut displicere possit amico, nec ipsi potest esse animus vel culpa sua istiusmodi quid committendi. Ipsa igitur amicitia jam eum ducit ad vitandam culpofam offensionem. Eam vitandi cupido cum insit sollicitudini isti, nec molestum accidere potest accuratius cognoscere, in quonam culpa consistat & quot ideo modis offensio culpofa committi queat. Studium autem in actionibus suis placendi amico studium vitandi culpam faciliat & molestiam, quam alias habere poterat, eidem detrahit. Et hoc modo amicitia influit in praxin culpam vitandi, quæ magnum momentum habet in omni praxi morali. Placet amico, si alter leges amicitiae rigorosissime observet, cui quippe nil magis in votis est, quam ut amorem suum probe amiko suo. Atque hinc omne studium, quod culpæ intimius cognoscendæ & sollicitius præcavendæ impenditur, dulcedine sua non caret.

§. 195.

Quoniam amicus verus sollicitè sibi caver, ne quid *Quanta sit* faciat, quod amico displicet, sed ei in omnibus actionibus *virtutis in* suis placere studet (§. 192.), obligatio vero, quæ a lege natura *amicitia ne-* turæ venit, necessaria & immutabilis est (§. 142. *part. 2. Phil. cessitas.* *pract. univ.*), in gratiam amici facere non licet, quod legi naturæ repugnat, consequenter ad veram amicitiam ex parte utraque requiritur constans & perpetua voluntas nil quicquam facienda, nisi quod legi naturæ convenit: quæ voluntas cum virtus sit (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), virtus amicitiam conservat & firmat, nec sine ea vera amicitia concipi potest, quemadmodum jam supra alio modo ostendimus (§. 179.). Et quoniam amicitia in unionem animorum consistit, quam mutuus amor facit, nec vera est, nisi quam gignit amor ad legem naturæ directus (§. 171.); qui sibi mutuo vere amici sunt, animum habere debent nil quicquam facienda; nisi quod legi naturæ conforme, consequenter virtus eorum animos conjungere debet.

Luculentius hinc apparet, cur sine virtute vera amicitia non possit concipi, eademque ex parte utraque requiratur, nec sit nisi bonorum cum bonis. Pone nimirum, amicum tuum esse vitio deditum. Cum vitio deditus velit, quod legi naturæ repugnat (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); fieri haudquaquam poterit, quin a te fieri velit, quod legi naturæ contrarium, idque ipsi displiceat, si facere nolis. Quamobrem cum nemo non amicitiam adversum judicet facere, quæ amico displicet, aut facere nolle, quod placet; te officio amici deesse sibi persuadebit, nec pro vero amico habebit. Ecquis enim est, qui nesciat, nihil audiri frequentius, si quis in gratiam alterius facere nolit, quod vult, quam quod dicatur: Non agnoscam te amicum, nisi in gratiam mei hoc feceris, immo pro inimico declaretur, qui facere recusat. Nolumus hæc a priori demonstrare, prolixitatis vitandæ causa.

Facile tamen defecturi per se supplebit, qui ea perpendit, quæ de amore in Psychologia empirica tradita sunt. Apparet itaque, amicitiam vigere ac subsistere diu non posse, nisi uterque amicorum fuerit virtutis studiosus. Inprimis vero hic considerandum est, amicitiam a virtute sejunctam contradictionem involvere. Etenim amicus non est, nisi qui alterum amat (§. 625. part. i. Jur. nat.), consequenter felicitate ejus delectatur (§. 633. Psych. empir.). Sine virtute nemo felix esse potest, nec felicitas a virtute sejungi potest (§. 400. part. i. Phil. pract. univ.). Quodsi ergo virtutem ab amicitia separes, nec felicitas vera in amicitia locum habere potest. Felicitas igitur, amari, quæ delectatur amicus, non nisi apparens est. Et quoniam vitia hominem reddunt infelicem (§. 406. part. i. Phil. pract. univ.); si qui sibi mutuo amici sunt vitis fuerint dediti, dum felicitate alterius delectari videntur, re vera infelicitate delectantur: quod cum re vera sit odii, non verò amoris (§. 661. Psych. empir.), equis non videt, amicitiam a virtute sejunctam contradictionem involvere? Vera amicitia felicitatis fons est non apparentis, sed veræ. Etenim qui sibi mutuo amici sunt, se invicem diligunt (§. 172.), ideoque uterque pro virili id agit, ut alter sit felix, & caver, ne fiat infelix (§. 617. part. i. Jur. nat.). Animi igitur ipsorum conjuncti sunt ad mutuam felicitatem promovendam, consequenter ut hoc fieri possit, cum sine custodia legis naturalis felicitas acquiri nequeat (§. 398. part. i. Phil. pract. univ.), nec conservari (§. 397. part. i. Phil. pract. univ.), sed ejus transgressione amittatur (§. 401. part. i. Phil. pract. univ.), actiones suas, quibus unus alteri prodesse studet, normæ legis naturalis attemperant. Hoc igitur pacto veros amicitiz fructus, quos amor gignit, virtus alit, nec sine virtute fructus ex omni parte boni sperari possunt. Amicitia sine virtute comparanda cum arbore mala; aut si virtute sustentatur, cum bona.

§. 196.

Amicitia cum eo, qui virtutem colit, sempiterna est: cum ma- Quando ami-
lit vero, qui vitio dediti sunt, sempiterna esse nequit. Qui enim citia sit sem-
 virtutem colit, nihil in gratiam sui ab amico fieri desiderat, piterna.
 quod legi naturæ adversatur (§. 321. part. 1. Phil. præf. univ.).
 Quamobrem qui cum eo amicitiam habet, salva conscientia
 studere potest, ut ipsi in omnibus suis actionibus placeat, &
 cavere, ne faciat, quod displiceat (§. 398. part. 2. Phil. præf.
 univ.), ideoque non verendum, ne facto quodam suo ipsum
 offendar (§. 936. part. 1. Jur. nat. & §. 542. Psych. empir.). Et
 si vel maxime contingat, ut culpa quadam committat, quod
 alterum offendere poterat, cum tamen hic certus sit abesse
 animum offendendi, offensa culposa ad iram minime provo-
 catur, nec cupidinem vindictæ animo concipit (§. 193.).
 Quoniam itaque amor, amicitiae genitor (§. 171.), confer-
 vatur & continuo alitur (§. 649. Psych. empir.), odium vero,
 quod amicitiam dissolvere poterat (§. 626. part. 1. Jur. nat.),
 procul arceretur (§. 677. Psych. empir.); amicitia semper du-
 rat, nec est, quod eam dissolvere possit. Quamobrem cum
 sempiternum sit, quod omni tempore conceptibili existit
 (§. 75. part. 1. Theol. nat.), respectu vero hominum semperiter-
 nitas restringenda sit ad durationem vitæ, quod per se pa-
 ret; amicitia cum eo, qui virtutem colit, sempiterna est.
Quod erat unum.

Enimvero ponamus amicitiam coli cum eo, qui vitio
 deditur est, quamvis sine virtute vera amicitia non detur,
 & vitium quodlibet eidem adversetur (§. 179.); fieri haud
 quaquam poterit, quin subinde in gratiam sui ab altero fieri
 velit, quod legi naturæ repugnat (§. 322. part. 1. Phil. præf.
 univ.). Quodsi ergo alter hoc facere nolit, cum amicorum
 esse

esse nemo dubiter; ut alter alteri placere studeat in actionibus suis (§. 192.), hoc utique ipsi displicebit (§. 542. *Psych. empir.* & §. 156. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque inde odium concitatur (§. 677. *Psych. empir.*); amicitia dissolvitur, aut, si vel maxime initio saltem langvescat, tandem tamen prorsus interit, consequenter cum sempiternum non sit, quod non semper durat §. 75. *part. 1. Theol. nat.*); amicitia cum his, qui vitio dediti, sempiterna esse nequit. *Quod erat alterum.*

Amor amicitiae vinculum est (§. 171.). Eo langvescente langvescit amicitia, eodem extincto dissolvitur. Quamdiu igitur amicus amico placet, amicitia viget (§. 649. *Psych. empir.*); quamprimum placere desinit, evanescit. Placent bonis boni, mali malis, non vero virtute praeditis qui vitio dediti sunt, nec omne vitium fert socium. Ita ambitiosus non gaudet ambizioso, nec avarus avaro. Sempiternam igitur amicitiam non facit nisi virtus, malorum vero amicitia vel nulla est, vel si qua talis apparet, facile extingvitur, immo in inimicitiam convertitur (§. 179.). Quamvis non difficile sit haec a priori demonstrare; ipsa tamen experientia singula abunde docet, ut eadem nisi culpa sua ignoret, qui vel demonstrationis vim capere nequit, vel non vult. Indies videmus, qui fuerant amici, eos vel indifferenti erga se invicem fieri animo, aut prorsus inimicos. Quodsi in rationem inquisiveris, eam repetendam esse a vitio quodam, cui pars altera indulget, reperies. Sola virtus est, quae voluntatem constantem & perpetuam facit. Quodsi ergo ex utraque parte constans & perpetua esse debet, necesse est ut uterque virtutem amet, vitium oderit. Tunc enim omni animi contentione unus alteri in virtutis studio similis evadere conabitur, & sic amicus amici moribus fruetur. Virtute cum delectetur uterque, amor mutuus continuo efficitur intensior, sicque vinculum amicitiae aetius. Conjunctionem igitur cum amico

amico nonnisi mors dirimere potest. Amici vero mortui dulcis semper manet recordatio. Mortuus apud superstitem triste sui desiderium relinquit, quamdiu hic vivit. Vera igitur amicitia, quæ a virtute ortum trahit, plurimum differt ab ea, quæ vulgo hoc nomine cohonestatur. Vulgus confundit quod verum est cum eo, quod apparet, nec ullibi magis, quam in moralibus. Philosophus amorem verum ab apparente dividit. Quando igitur vulgus & philosophus dicunt idem, non est idem. Verba philosophi interpretanda sunt de eo, quod verum est: ast verba vulgi accipiuntur quoque de eo, quod apparet. Sed cum vocabula invenerit vulgus & in populari sermone iisdem utatur vago suo significato, philosophus vero, ut intelligatur, iisdem uti teneatur, ipsi aliud relictum non est, quam ut significatum vagum reducat ad determinatum atque fixum, eundemque veritati conformem, & ex eo interpretanda mens ipsius, nisi ex substrata materia intelligatur, quod subinde necessitas urgeat contra eundem loqui cum vulgo, veluti cum in propositione præsentem dicimus, cum malis vel vicio dederis amicitiam sempiternam esse non posse: revera enim amicitia cum malis nulla esse potest, etsi qui virtute præditus vere amicum animum erga eos habeat amoris universali convenientem. Tenenda nimirum hic sunt, quæ de differentia amicitie naturalis, seu universalis & particularis in superioribus exposuimus (§. 175.).

§. 197.

Amicitia, quæ solius utilitatis causa contrahitur, vera, non est, nec diutius durat, quam utilitas quædam speratur. Si enim utilitatis amicitia solius utilitatis causa contrahitur, alteri non volumus causa contra-
id, quod bonum est, & pro virili præstamus, non nostrum, tracta.
sed alterius causa (§. 173.). Vera igitur amicitia non est,
quæ solius utilitatis causa contrahitur. Quod erat unum.

Quodsi quis solius utilitatis suæ causa amicitiam cum altero contrahit, causa amicitiae utilitas est, quæ speratur. Quodsi ergo ab altero utilitatem nullam amplius sperare potest, causa amicitiae cessat. Quamobrem cum nulla ratio sit, cur amicitiam diutius cum altero colat, sine qua tamen id fieri nequit (§. 70. *Outol.*); amicitia non diutius durat, quam utilitas quædam speratur. *Quod erat alterum.*

Ostendimus equidem in superioribus, quod amicitiam particularem contrahere liceat cum iis, qui commoda nostra promovere valent, & commodum nostrum ingredi posse motum amicitiae contrahendæ (§. 187.); non tamen hinc sequitur, ut amicitia solius utilitatis suæ causa contracta sit vera. Aliud nimirum est fructus amicitiae moveri ad amicitiam veram contrahendam, aliud vero amicitiam metiri utilitate suâ, quæ ab altero speratur, & hanc unice intendere tanquam finem, ut sis propensior ad reposeendum, quam ad merendum. Veram amicitiam cum iis, qui commoda nostra promovere potest, contrahi posse, quamvis ad eandem moveat appetitum fructus amicitiae, superius & ostendimus, & uberius explicavimus (§. cit.); ostendimus vero etiam qui alios diligit propter se, non tam alios diligere, quam seipsum (§. 138.), id quod utique amicitiae veræ adversum, quæ mutuam dilectionem requirit, qualem lex naturæ præcipit. Qui amicitiam utilitate metitur, amicitiam saltem simulat, quam spectat tanquam medium commoda sua promovendi. Fine igitur obtento, aut non amplius obtinendo, nulla prorsus ratio est, cur amicitiam cum altero colere velit. Inde est, quod dives multos numeret amicos, quamdiu laeta convivia facit. Quodsi vero contingat ipsum fortunæ suis everti, ut eos Cerere ac Bacho hilarare non amplius possit, cum accubatione epulari statim cessat omnis vitæ conjunctio. Similiter qui ære alieno eger, amicitiam simulans convivas sibi adducit eos, quos ad credendum fidei suæ faciles experitur. Ast
ubi

ubi nummis ipsorum non amplius eget, aut ipsi exigunt, quod crediderunt, ab amicitia eorum avertitur. Mortalis itaque amicitia est, cujus vinculum utilitas est, quam unusquisque suo modulo meretur, prouti sua ipsum trahit voluptas. Equidem utilitas, quemadmodum fere in Jure civili obtinetur, sed solum lucrum pecuniarium vulgo restringitur; nos tamen, quemadmodum in Jure naturæ (§. 262. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ita quoque hic utilitatem in significato multo latiore accipimus pro eo, quod nobis quomodocunque usui est, recte significato usus, quem eidem vindicavimus in Theologia naturali (§. 646. *part. 1.*). Ita voluptuoso utile est, quod sensus exhilarare aptum; ambitioso, quod honori servit; scientiæ cupido, quod scientiam ipsius auget & ita porro. Amplificamus vero significatum, ne, quod unica demonstratione evinci potest, pluribus demonstrationibus habeat opus, præter necessitatem utique non multiplicandis. Usus itaque propositionis præsentis latissime patet, quemadmodum exempla modo in medium prolata docent. Simulata amicitia, quas si spurias, sive falsas appellare velis, nobis perinde est, frequentissimæ sunt: rara admodum avis amicitia veræ, si eam præsertim ad vivum refecis convenienter iis, quæ de eâ demonstravimus. Cum tamen amicitia vera sit nihil optabilius, falsa autem non uno modo periculosa; amicitiam veram a falsa ut dividere discamus multum interest, ne illius fructu privemur, nec huic nimium credamus.

§. 198.

Amicus verus bonum, quod vult alteri, respectu sui considerat tanquam jucundum, non tanquam utile. Amicus enim verus bonum spe- bonum, quod alteri vult & præstat, non vult sui, sed ipsius *et* amicus, causa (§. 172.), consequenter seponit omnem respectum quod vult productionis proprii priorior ad merendum, quam ad repon- alteri. scendum. Et quia alterum vere amat, eo, quod ipsi bo- num est, consequenter ad ejusdem felicitatem aliquid con-

fert (§. 558. 638. *Psych. empir.*), delectatur (§. 633. *Psych. empir.*). Quamobrem cum bonum jucundum sit, quod delectationis saltem causa appetitur (§. 200.), quod tanquam omnibus notum sumi poterat; quod alteri vult & præstare studet bonum, cum id apperiat, quia eodem delectatur, respectu sui saltem considerat tanquam bonum jucundum, non vero tanquam utile.

Veri omnino amoris est velle, quod est bonum alteri, quia eodem delectamur, ita ut non attendatur bonum, quod inde in nos redundare potest, ut perinde sit, sive nobis bonum quoddam producat, sive minus, consequenter seponitur omnis respectus boni proprii. Quamobrem cum homini naturale sit, ut ex bono, quod sibi obtingit, voluptatem percipiat (§. 558. *Psych. empir.*), seu eodem delectetur; quod alteri obtingit bonum, cum id consideret tanquam objectum delectationis suæ, idem pro bono jucundo proprio habet, appetens quod alteri bonum est, qualecunque tandem id fuerit, tanquam bonum proprium jucundum. Quoniam hoc modo bonum alterius efficitur bonum nostrum, id maxime convenit communicationi bonorum & conjunctioni animorum, quæ amici una quasi efficiuntur persona (§. 182.). Atque hoc modo clarissime patet, quomodo amicitia, quam mutus amor gignit (§. 171.), per se sit appetibilis, cum nihil appetatur, nisi quatenus voluptas inde percipitur (§. 156. *part. 2. Eth.*). Qui ex bono alterius voluptatem percipit, quatenus producit bonum quoddam proprium, cum voluptas concitetur consideratione productionis boni proprii; is non delectatur bono alterius, sed revera bono proprio, quod ex eo sperat, consequenter dici revera nequit, quod alterum amet ac diligit (§. 138.): id quod clarissime perspicitur, quod seposita consideratione productionis boni proprii cesset delectatio, & boni in alterum conferendi volitio. Hinc etiam penitus intelligitur, quomodo amicus verus prior sit ad merendum, quam

quam ad reposcendum: neque enim solum omnem considerationem boni proprii seponit, verum etiam ab amico non petit, quod aliunde obtinere potest, ne propter se eundem diligere videatur in præjudicium amoris sinceri, quo ipsum prosequitur, volens nimirum, ut amoris sui erga ipsum certus sit amicus. Ad præstanda autem alteri officia ultro se offert, quamprimum occasionem offerri videt. Cui paradoxa videntur, quæ hic dicuntur, is persuasissimus esse potest, se amorem verum in se nondum fuisse expertum, vel quod eodem careat, vel ut animum ad eundem non satis attendat, quando observandi occasio aderat. Ceterum divisio boni in jucundum, utile ac honestum pervulgata est: ne tamen quicquam prætermisisse videamur, quod explicatione indigere videri poterat, sequentes definitiones addere lubet.

§. 199.

Bonum jucundum dicitur, quod saltem delectationem *Quondam* affert; *utile*, quod ad aliud usui est, vel commodum quod *bonum sit* dam præstat; *honestum* vero, quod meritum honoris ac laudis confert. *jucundum,*
quod utile,
quod honestum.

Ita imago, quam delectationis causa nobis comparamus, bonum jucundum est, similiter cibus ac potus, quo fruimur non alio fine, quam ut saporem gratum percipiamus. Et huc referenda sunt omnia sensum hilarantia. Liber bonum utile est, cujus lectione in scientia vel eruditione proficere possumus. Pecunia bonum utile est, cum eadem & res, & operæ, quibus indigemus, comparari possint. Et talia sunt omnia, quæ propter certum usum comparantur. Virtutes intellectuales & morales bonum honestum sunt, quia meritum honoris ac laudis conferunt. Consona hæc sunt iis, quæ de bonitate entis tradit *Goclenius* in Lexico philosophico, qui *jucunditatem* dicit bonitatem entis, per quam ens voluptatem parit; *utilitatem* vero bonitatem entis, per quam ens ad aliud

utile, seu commodum sibi vel aliis; *Honestatem* denique bonitatem moralem; per quam ens aliquod apud alios honorem & laudem meretur sibi; vel aliis. Notandum vero diverso respectu bonum aliquod & utile, & jucundum, esse posse. Ita cibus; quatenus facit ad conservationem sanitatis & vitæ, utile bonum est; sed quatenus sapore suo gustum hilarat, jucundum. Pecunia; quatenus habetur solius delectationis causa, bonum jucundum est; quatenus vero eadem comparatur ad res alias & operas, quibus indigemus, comparandas, bonum utile. Bona utilia & jucunda abusui patent, propter quem bona esse desinunt respectu abutentis & in mala degenerant: ast bona honesta abusui obnoxia non sunt, quamvis ad ea subinde accedere possit vitium, veluti si fastus ad scientiam accedit, qui meritum laudis ob scientiam non tollit, quamvis fastus vituperandus. Et ita intelligitur, quo sensu dicitur, sola bona esse, quæ honesta sunt.

§. 200.

Cui istiusmodi bona appetantur.

Quoniam bonum jucundum est, quod delectationem saltem affert; utile, quod usui cuidam inservit, vel quod commodum quoddam præstat; honestum, quod meritum laudis ac honoris præstat (§. 199.); *bonum jucundum solius delectationis causa; utile usus cujusdam aut commodi gratia; honestum propter meritum honoris & laudis appetitur.*

Ita voluptuosus appetit sensum hilarantia, propterea quod sensum hilarant; quilibet appetit pecuniam, ut sibi comparere possit res & operas, quibus indiget ad vitam conservandam & commode ac jucunde transigendam. Et quamvis honorem & laudem non intendere debemus tanquam finem (§. 562. part. i. Jur. nat.), ideoque nec appetere; cum tamen operam dare debeamus, ut simus honore ac laude digni (§. 545. 546. part. i. Jur. nat.); bona honesta propter meritum honoris ac laudis appetere licet. Meritum honoris ac laudis bonis

bonis honestis inseparabile. Quamobrem qui bona honesta appetit, cum aliis meritum dividere nequeat, meritum quoque honoris ac laudis simul appetit, non tamen propter ea honorem ipsum atque laudem, ut, nisi honorem ac laudem consequi possit, nec bona honesta appetat. Bonum honestum in utile convertit, qui id appetit tanquam medium consequendi honorem ac laudem, cum idem per se appetendum, honor vero & laus sint consequens hujus boni, minime autem necessarium, cum pendeat ab aliorum voluntate, sique honor verus esse debet & laus vera, a scientia tribuentis. Plurimum itaque differunt appetere honorem & laudem ac propterea bonum honestum, & moveri merito honoris atque laudis ad appetendum bona honesta. Enimvero qui appetitum suum legi naturæ convenienter dirigit, ei verendum non est, ne in appetendo bona jucunda, utilia & honesta a veri tramite deflectat, vel aberret. Ceterum quamvis nihil appetamus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156. part. 2. *Eth.*), & bonum appetitus objectum sit (§. 904. *Psyche. empir.*); non tamen inde sequitur, ut omne bonum sit jucundum, aut ut sub ratione boni jucundi appetatur. Aliud nimirum est moveri ad appetendum, quatenus voluptas ex eo, quod appetitur, percipitur, aliud vero appetere quidpiam non alio fine, quam ut eodem delectemur. Ita ex libro voluptatem percipimus, cujus lectione scientiam, vel eruditionem nostram amplificare possumus; non tamen eundem nobis comparamus, ut eodem delectemur, sed ut ejus lectione in scientia, vel eruditione proficiamus. Eundem igitur non appetimus sub ratione boni jucundi, sed sub ratione utilis.

§. 201.

Qui amicitiam contrahere vult, primum operam dare debet, Quenam in ut sit virtuti deditus ipse, deinde amicum eligat, qui virtute prædita amicitia tur est. Etenim amicorum animos virtus conjungere debet. contrahenda (§. 195.), observanda.

(§. 195.), nec sempiterna amicitia est nisi cum iis, qui virtutem colunt (§. 196.). Quamobrem si vera & perfecta esse debet amicitia, necesse est, ut uterque amicorum sit virtute præditus; ideoque virtutem amet (§. 35 r. part. i. *Phil. præf. univ.*), vitium oderit (§. 368. part. i. *Phil. præf. univ.*). Quodsi quis ergo amicitiam contrahere velit, ante omnia operam dare debet, ut ipse sit virtuti deditus, deinde autem eligat amicum, qui virtute itidem præditus est.

Necessitatem virtutis in amicitia satis ostendimus supra (§. 195.). Ex ea autem sequitur, ut in amicitia contrahenda virtutis ratio omnium maxime habeatur. Animorum unio, in qua consistit amicitia, sine virtute non concipitur. Qui actiones suas juxta legem naturæ determinant, eadem volunt & nolunt: qui ab eadem recedunt, cum non idem de eo, quod bonum, vel malum est, sentiant, idem semper velle ac nolle nequeunt. Animorum ergo conjunctio eadem facilitate dissolvitur, qua conglutinata fuerat, nec fieri potest, quin sæpissime unus faciat id, quo alter se offensum putat. In vera amicitia nihil est nisi verum: omne autem vitium a veritate alienum. Quamprimum vero a veritate receditur, omnia confunduntur. Non est quod dicas, posse quoque homines, si idem vitium amant, in easdem actiones consentire. Etenim ut taceam, hunc ipsum consensum non uno modo parere posse diffensiones, veluti si quis voluptatem nocuam experitur ex facto, quod unus alteri persuasit, aut cujus socium habuit alterum, idem consensus ultra hoc vitium non extenditur. Arctis itaque limitibus circumscribitur amicitia; quæ nonnisi vitio quodam conglutinatur, nec vera est (§. 171.). Vera amicitia non datur, nisi bonorum cum bonis. Quodsi objicias hoc pacto veram amicitiam fore rarissimam; ultro hoc concedo. Notandum vero cum virtus omnimode perfecta humanam conditionem superet; bonos numerandos esse, qui habentur, omittendos autem, qui nusquam reperiuntur. Quam-

Quamvis enim voluntas perfecta non sit ex omni parte, in iis tamen, in quibus deficit, sufficit bona ad excusandum facta nonnulla, ne ad offensam trahantur. Ratum tamen manet, quo plus proficitur in virtute, eo stabiliorem fore amicitiam & fructus uberiores percipi. Vide, quæ supra demonstravimus & uberius explicavimus de virtute ad amicitiam veram requisita, nec vitium nullum ferente (§. 179.).

§. 202.

Amicus curæ habere debet, ut amicus suus in virtute proficiat, nec vitiorum labe inficiatur. Quoniam enim amicus *ami-ami* in virtutem amat (§. 171.), ideoque ex felicitate ipsius voluptatem *tute* promopercipit (§. 633. *Psych. empir.*); nil magis sibi curæ habet, *venda*. quam ut amicus felicitate fruatur, omnisque infelicitas ab eo depellatur. Huc sane per ipsam naturam humanam tendit amor (§. 292. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque sine virtute nemo felix esse potest, nec felicitas a virtute sejungi (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vitium autem hominem infelicem reddit (§. 406. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter quo plus quis proficit in virtute & quo sollicitius sibi caver, ne ulla vitiorum labe inficiatur, eo stabilior felicitas ipsius est; amicus omnino curæ habere debet, ut amicus suus in virtute proficiat, nec vitiorum labe inficiatur.

Idem quoque ostenditur hoc modo. Si vera fuerit amicitia, quemadmodum hic supponitur (neque enim nobis nisi cum vera amicitia in presenti negotium est); non est quod dubites, utrumque amicorum velle, ut sempiterna sit amicitia. Quoniam itaque virtus amicitiam conservat & firmat (§. 195.), ideoque sine virtute amicitia sempiterna esse nequit; amicus verus omnino curæ habet, ut amicus suus in virtute proficiat, vitiorum vero labe minime inficiatur.

(*Wolffii Ethica Pars V.*)

Na

Quem-

Quemadmodum vulgo confunditur, esse felicem & esse fortunatum, quæ tamen duo plurimum a se invicem differunt (not. §. 409. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ita ut fortunæ bona per se neminem reddant felicem (§. 410. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec qui fortunatus est ideo sit felix (§. 412. part. 1. *Phil. pract. univ.*); ita quoque vulgo creditur, omnes amicitiae partes abunde adimpleri, si quis curæ haberet, ut amicus bonorum fortunæ fiat particeps, nec ea in pejus mutantur. Enimvero cum absque virtute bona fortunæ neminem felicem reddant (§. 416. part. 1. *Phil. pract. univ.*), amicorum vero voluntas in promovenda felicitate & depellenda infelicitate mutua conspiret (§. 172.); præcipua amicitiae pars negligitur, nisi amicus curæ habeat, ut amicus suus in virtute proficiat, nec vitiorum labe animus ipsius inficiatur. Immo cum satis exploratum sit, ut qui vitio deditus est, aut actiones quasdam legi naturæ adversas committit, fortunæ bonis privetur & in mala fortunæ incidat; ipsa delectatio, ad quam amicum bona fortunæ amici revocant, profectum amici in virtute curæ amici commendat. Nec profecto nisi virtus est, quæ impedit, ne fortuna, quam dudum cæcam dicere solent omnes, cæcos reddat etiam eos, quos complexa est: quod ubi contigerit, ipsa fortunæ bona amicitiam dirimere valent, veluti si tu invidas amico honorem, quo ipse ornari mallet, aut si is honore florens se insolentius effert. Eadem de divitiis intelliguntur.

§. 203.

De amico
monendo Quoniam amicus curæ haberet, ut amicus suus in virtute proficiat, nec vitiorum labe inficiatur (§. 202.); si videt objurgando. amicum facere velle, quod legi naturæ parum convenit, consequenter a virtute alienum (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*), eum monere debet, ne faciat, & ubi fecerit, objurgare. Quoniam vero animum habere debet amicum minime offendendi, monere debet siue acerbitate, objurgare absque contumelia (§. 936. 943.

943. part. 1. Jur. nat.). Et quia qui ab amico monetur, vel objurgatur, certus esse potest, ipsum hoc facere non offendendi animo, id moleste ferre non debet (§. 936. part. 1. Jur. nat.).

Dudum inculcavit *Cicero* in amicitia habendam esse rationem & diligentiam, ut monitio acerbitate, objurgatio contumelia careat, veræ amicitiae proprium judicans monere & moneri, atque alterum libere facere, non asperere, alterum patienter accipere, non repugnanter. Exemplum vero hoc esto, ex quo discatur, quod præclara veterum præcepta ex principiis nostris demonstrari a priori possint, ex ipsiſſimis nimirum rerum notionibus. Neque enim inanem operam sumeret, qui salutaria veterum præcepta ex ipsorum scriptis exciperet, atque a priori demonstraret. Ego præcepta ista comparare soleo cum phænomenis physicis, quorum notitia observationibus communibus debetur. Quemadmodum itaque Physici est ea revocare ad notiones distinctas easque determinatas & eorundem rationes reddere a priori; ita idem incumbit labor Philosopho circa præcepta moralia, quæ diuturna observatione comperta. Cumque sensu multo ampliore & augustiori verum sit, quam *Cartesius* statuit, animam nobis notioſiorem esse quam corpus; circa præcepta moralia facilius elaborat Philosophus, quam circa phænomena physica, & successus certior in moralibus, quam in physicis, modo in Psychologia fuerit satis versatus & artis demonstrandi peritus. Congessere veteres materiam, nobis relictum est ut opus extruamus. Hoc pacto plurimum locupletari poterit scientia moralis & vere practica evadet, ipsique Philosophi pragmatici erunt atque vel ipse pudor eruditos ceteros ab inconditis moribus, de quibus hodiernum tot effunduntur querelæ, & nostræ dies nefanda exempla habent, ad imitamentum adduceret. Neque inepti ac friuoli simulatores sibi adeo facile persuaderent, se aliis imponere posse verbis facto contrariis.

§. 204.

*Quinam ad
veram ami-
citiam sint
inepti.*

Quoniam monere & moneri amicitiae verae proprium est (§. 203.); & qui ad assentandum utque adulandum eruditi sunt, & qui moneri moleste ferunt, ad amicitiam inepti sunt.

Vera amicitia veritatem requirit, ad quam nihil loquuntur assentatores & adulatores, & cui aures claudunt, qui ab amico moneri nolunt. Ita vero amicitia privatur fructu præcipuo, profectu nimirum in virtute & correctione vitiorum (§. 202.). Quoniam virtus hominem reddit felicem (§. 400. part. 1. *Phil. præf. univ.*), cuni vitio infelicitas fugatur (§. 403. part. 1. *Phil. præf. univ.*); amicorum autem voluntas in promovenda felicitate & depellenda infelicitate conspirat (§. 172.); nihil in amicitia dulcius censendum, quam monere & moneri. Qui enim monet, voluptatem percipit ex felicitate amici, quam maxime curæ habet: qui monetur, voluptatem capit ex correctione, quatenus ea adversus infelicitatem præsidium est. Atque ita demum amicus amico dulcis est, non videtur, & alter de altero bene meretur. Absurdos merito dixit Cicero in *Lelio*, qui moneri moleste ferunt, quod eam molestiam non capiunt, quam debent capere; eam capiunt, qua vacare debent. Delicto enim dolere, correctione gaudere oportebat. Tenendum idem de errore; cujus amicus amicum admonet: sit ita, quod plerisque molestum accidat erroris argui. Liberari ab errore utique beneficium est, & liberare legi naturæ conveniens est (§. 709. part. 1. *Jur. nat.*).

§. 205.

*Assentatio
quid sit.*

Assentari dicitur, qui omnia alterius dicta & facta captandæ utilitatis gratia approbat. Facile itaque parer, assentatorem nullam habere rationem veritatis, sed saltem loqui ad voluptatem alterius. Quoniam itaque verbis suis non aliud intendit,

tendit, quam ut alteri placeat (§. 542. *Psych. empir.*), consequenter amorē alterius sibi conciliet (§. 647. *Psych. empir.*), commodi sui causā (*per hypoth.*); assentator utitur assentatione tanquam medio commodis suis apto.

Assentatio & adulatio vago quodam significato promiscue usurpantur. Neque idiomate patrio duo hæc vitia distinguuntur, uno enim eodemque nomine *Schmeicheley* indignantur. Quoniam tamen differunt, immeritis aliquem contra conscientiam ornare laudibus ac honoribus & alterius dicta & facta approbare, quamvis utrumque fiat ad captandam benevolentiam commodi proprii causā; placuit prius adulationem (§. 892. *part. i. Jur. nat.*), posterius assentationem vocare: sit ita quod assentatio haud raro accedat ad adulationem, ut ideo tanto facilius contingat, ne differentia animadvertatur.

§. 206.

Blanditiæ vocantur signa amoris, quæ animo placendi *De blandivultu*, gestu & verbis atque actionibus ad voluptatem alterius unice compositis eduntur. Cum amor vel sit sincerus, vel simulatus; *blanditiæ* quoque nunc sumuntur in bono significato, si nihil in iis est simulatum, nunc in malo, si in iis nihil verum, sed omne simulatum. Quamobrem cum assentator saltem loquatur ad voluptatem alterius, non ad veritatem (§. 205.), & adulator sciens immeritis laudibus ac honoribus alterum cumulet (§. 892. *part. i. Jur. nat.*); ad assentationem & adulationem etiam accedere possunt *blanditiæ*. Et quoniam in malo significato sunt & *blanditiæ* amoris saltem simulatio sunt, fiuntque animo alteri placendi, consequenter amorē ipsius sibi conciliandi (§. 647. *Psych. empir.*); captandæ utique utilitatibus sunt.

Blanditiæ propriæ eorum sunt, ab iis vero etiam ad homines transferuntur. Sensus potissimum afficiunt, nec in iis

attenditur, nisi quod sensus hilarat. Unde huc referuntur actiones, quibus tactus alterius hilaratur, & inter has quoque oscula locum obtinent. Conspiciæ sunt blanditiæ in infantibus & pueris infantiam nondum egressis, qui amant parentes, imprimis matrem. Atque hæc sinceræ sunt, ideoque notionem earum nobis maxime insinuant. Simulatores enim veritatem imitari conantur; sed cum eam mentiantur, nec vivis coloribus satis exprimunt. Inest simulationi omnis quod veritati adversatur in actibus externis, quamvis vulgo non animadvertatur.

§. 207.

Quinam adulationes & fastosi amant adulationem & assentationem. Ambitiosi enim cupiditatem honoris, consequenter etiam laudis (§. 538. 541. part. 1. Jur. nat.) insatiabili flagrant (§. 530. part. 1. Jur. nat.) & fastosi plus sibi tribuunt perfectionis quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videntur, quam veritati consentaneum (§. 583. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem qui ambitiosus & fastosus est, omnia sua non modo approbari, verum etiam laudibus summis ad cælum extolli vult, sibi que tribui omnem perfectionem eamque celebrari, quasi eadem præstaret ceteris omnibus, si vel maxime nihil ejus possideat, immo contrarium ejus, quod dicitur, verum sit, & honoris avarus instar idoli cujusdam coli cupit. Laudibus igitur istiusmodi immodicis ac immeritis honoribusque vanis delectatur (§. 156. part. 2. Eth.). Quoniam itaque assentator omnia alterius dicta & facta approbat, non ad veritatem, sed saltem ad voluptatem loqui solitas (§. 205.), adulator vero alterum immeritis laudibus ac honoribus cumulat, quos eum non mereri probe novit (§. 892. part. 1. Jur. nat.); ex assentatione & adulatione volupta-

luptatem percipit, consequenter assentationem & adulationem amat (§. 654. *Psych. empir.*).

Probe notandum est, nos studio dicere, ambiciosos & fastosos amare adulationes & assentationes, non vero adulatorem & assentatorem. Quamvis enim adulatorem & assentatorem amari videantur, ipsa tamen amoris notio contrarium insinuat. Qui alterum amat, felicitate ejus delectatur (§. 633. *Psych. empir.*), quam ideo promovere pro virili studet (§. 292. *part. 2. Eth.*), ideoque eum revera diligit (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). At ambiciosus & fastosus cum avaram cupidinem honoris atque laudis saltem satiare cupiat, *per demonstrata*; felicitatem assentatoris & adulatoris parum curæ cordique habet, quo saltem utitur per modum instrumenti in comparandis iis, quæ cæcam cupidinem satiant. Quamobrem si contingat, ut det vel faciat, quod assentatori & adulatori voluptatem creat, non alio fine dat vel facit, quam ut assentandi & adulandi voluntati addat perpetuitatem, ne frustreretur voluptate, quam assentatio & adulatio ipsi creat. Assentatores itaque & adulatorem si diligere dicendus est, eos diligit propter se. Manifestum vero est, quod tum non tam ipsos, quam se diligit (§. 138.), consequenter ad veritatem rectius dicitur, ipsum amare adulationem & assentationem, quam adulatorem & assentatorem. Omnium clarissime hoc patet, si contingat adulatorem & assentatorem quid facere, quod honori suo, vel laudibus affectatis quodammodo adversari putat. Extemplo enim iras indomitas in ipsum evomit & injurias sibi illatas putans, quamvis revera nullæ sunt, tanto damno vindicare conatur, quantum in potestate est, graviter sæviturus in eum, quem tanti antea fecisse videbatur, modo non deessent vires. Cum ambitio & fastus sit admodum familiare eruditorum, præsertim pseudophilosophorum, vitium; adulationibus quoque & assentationibus maxime delectantur. Ipsorum igitur mores maxime illustria exempla suppeditant, quæ clarissime docent, quod non tam assentatores

res & adulescentes, quam assentationes atque adulationes ament. Omnium maxime in his eminent Pseudophilosophi, qui statum jucundum cum felicitate confundunt & materialistarum sectæ nomen dederunt. Quoniam enim felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æstimaunt, quæcunque deum sit ipsarum causa, & hominem in machinam convertentes se in sempiternum nihilum post mortem redigi arbitrantur; ipsis perinde est, si vera laus, si falsa tribuatur, nec verum honorem a simulato dividunt, modo laudibus immensis & honoribus immeritis cumulentur, quamdiu vivunt, parum curantes ea, quæ post fata sua eventura sunt, quippe a se non percipienda. Eam ob causam aures, quas tanta facilitate patefaciunt assentatoribus, veritati claudunt, quam si præteritis laudibus adversam vident injuriam interpretantur, & si superos flectere nequeunt, acheronta movent, ut de veritate silentium agatur, quamdiu in vivis sunt, ne perceptiones jucundæ interrumpantur, quas adulescentes & assentatores excitant. Volunt videri, qui non sunt. Abunde igitur ipsis sufficit, si simuletur, eos videri, qui videri volunt. Abominantur eos, qui simulare nesciunt ab omni adulatione atque assentatione alieni. Quod si hæc probe perpendantur, satis superque manifestum est, ambitiosos & fastosos non tam adulescentes & assentatores, quam seipsos diligere, dum adulationibus & assentationibus delectantur. Intellegitur hinc etiam, quanta sollicitudo teneat necesse sit animos assentatorum & adulescentium; ne quid committant, quod honori ac laudi suæ adversum opinatur ambitiosus & fastosus, ut propterea servilis existimetur ipsorum conditio.

§. 208.

Quantum adulationes & assentationes una cum blanditiis obstant, quo amicitia non minus vera amicitia contrahi & coli possit, nec amicitiam apparentem ceant adulationem constantem ac perpetuam esse sinunt. Etenim ad assentationem & adulationem eruditi ad veram amicitiam inepti sunt (§. 204).

Quo-

Quoniam itaque cum adulatoribus & assentatoribus vera amicitia contrahi nequit, nec coli potest; utraque omnino obstat, quo minus vera amicitia contrahi & coli possit. *Quod blanditiis erat primum & secundum.*

Utrumque ostenditur etiam hoc modo. Adulator alterum immeritis laudibus ac honoribus cumulat, quos eum non mereri probe novit (§. 892. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum debeat esse aliquod adulationis motivum (§. 889. Psych. empir.), hoc vero consistere nequeat, nisi in repræsentatione boni (§. 890. Psych. empir.); adulator immeritis laudibus ac honoribus aliud intendere nequit, quam bonum quoddam proprium. Enimvero amicitia vera non est, quæ solius utilitatis causa contrahitur (§. 197.). Obstant igitur adulationes, quo minus vera amicitia contrahi possit, cumque amicus verus alteri velit quod bonum est non sui, sed alterius causa (§. 172.), eadem obstant, quo minus vera amicitia coli possit. *Quod erat primum.*

Similiter assentator utitur assentatione tanquam medio commodis suis apto (§. 205.). Et, si ad eam accedant blanditiæ, vel etiam ad adulationem, eadem tamen non fiunt nisi captandæ utilitatis causa (§. 206.). Patet igitur ut ante assentationes cum blanditiis obstare, quo minus vera amicitia contrahi & coli possit. *Quod erat secundum.*

Quoniam tam in adulatione, quam in assentatione atque blanditiis accedentibus nihil fit ad veritatem, sed omnia saltem fiunt ad voluptatem ejus, quem adulamur, aut cui assentamur & blandimus (§. 892. part. 1. Jur. nat. & §. 205. 206. b.), nec adulatione, assentatione atque blanditiis aliud intenditur, quam utilitas propria, qualiscunque tandem ea fuerit, per demonstrata; multis modis contingere

(Wolffii Ethicæ Pars V.) O o potest,

poteſt, vel ut adulator & aſſentator ac blandiens aliquid committat, quod ad voluptatem alterius non eſt, aut prorsus moleſtum ipli accidit, conſequenter quo ſe offeſſum putat (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), vel ut alter ab adulatore & aſſentatore ac blandiente exigat, quod utilitati iplius repugnat, aut faciat, quod utilitati ſperatæ contrarium, ut taceam verba & facta, quibus adulator & aſſentator ſe offendi putat. In caſu igitur priori mutatur animus ejus, qui aſſentationibus, adulationibus & blanditiis delectatur, erga adulatorem & aſſentatorem ac blandientem; in poſteriori autem animus adulatoris, aſſentatoris & blandientis erga alterum, ad cujus voluptatem adulationes, aſſentationes & blanditiæ erant compoſitæ. Quamobrem fieri haud quaquam poteſt, ut amicitia, quæ apparebat, & in qua nihil erat ad veritatem, ſit conſtans atque perpetua. *Quod erat tertium.*

Tertium quoque oſtenditur hoc modo. Adulatores & aſſentatores ac blandientes non intendunt niſi propriam quandam utilitatem, *per demonſtrata*. Enimvero amicitia utilitatis ſaltem cauſa contracta non diutius durat, quam utilitas ſperata (§. 197.). Quamobrem adulationes, aſſentationes & blanditiæ accedentes amicitiam, quæ apparet, non ſinunt eſſe conſtantem & perpetuam. Accedit, quod, cum adulationes & aſſentationes cum accedentibus blanditiis vitia ſint, qui vitia aliena amat, & ipſe vitiis deditus eſſe debeat: id quod vel inde patet, quod ambitioſi & ſaſtoſi adulationes & aſſentationes ament (§. 207.). Enimvero amicitia ſempiterna eſſe nequit cum iis, qui vitiis dediti ſunt (§. 196.). Quamobrem aſſentationes, adulationes & blanditiæ ex parte quoque ejus, qui iisdem delectatur, amicitiam apparentem non ſinunt eſſe conſtantem ac perpetuam.

Cum

Cum vera amicitia nec contrahi, nec coli, nec conservari possit, si adulationibus, assentationibus & blanditiis concedatur locus, ac propterea, quia amicitia, quæ apparet, vera non est, ea quoque careat fructibus veræ amicitia, qui eam faciunt maxime delectabilem atque per se appetibilem (§. 191. 194.); Cicero adulationes, assentationes & blanditias merito dixit pestem amicitia. Et profecto nihil magis amicitia nocet quam adulatio & assentatio cum blanditiis accedentibus. Me autem vel tacente patet, blanditias semper sumi in malo significatu, quando ad adulationem & assentationem accedunt. Occurrunt indies exempla, quibus propositio præsens confirmatur, modo animum ad ea attendere velimus. Adulatores & assentatores pessimis hominibus accensentur. Nocent enim humano generi multis multis modis, & utilitati, quam haud raro saltem somniant, suæ plurimorum felicitatem postponunt, eosque, quos adulantur & quibus assentantur ac blandiuntur, erroris atque vitii pertinaces faciunt: quod quamvis in se satis turpe sit, utpote e diametro legi naturæ adversum (§. 709. 713. part. i. Jur. nat.), ad infamiam tamen utique referendum, si error & vitium cedat in multorum nocumentum. Utilitatis suæ causa, si præsertim ea saltem apparens est, nocere aliis & veritati atque boni progressui obicem ponere, ecquis laudi duxerit?

§. 209.

Omnis adulatio & assentatio simulatio est. Adulator im- *Omnem adu-*
meritis laudibus ac honoribus alios cumulat (§. 892. part. i. *larionem &*
Jur. nat.). Aut igitur aliorum merita æstimare novit, aut *assentatio-*
non novit. In priori casu non ignorat, se laudes aliorum *nem esse si-*
in nimium extollere eosque ultra meritum honorare. In po- *mulatorem.*
steriori se ignorare sibi conscius est, utrum alteri laudes ac
honores, quibus ipsum cumulat, debeantur, nec ne. Quo-
niam tamen videri vult, se merita ejusdem agnoscere, cum

absonum foret confiteri, se ignorare, utrum laudes & honores, quos alteri affert, is mereatur, nec ne; saltem habet animum ultra meritum alterum laudandi & honorandi, utpote unice loquens & agens ad voluptatem ipsius (*not. §. cit.*). In utroque igitur casu actiones externæ ab internis differunt. Quamobrem cum simulatio in dissensu actionum externarum ab internis consistat (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*); omnis adulatio simulatio est. *Quod erat unum.*

Assentator nihil loquitur ad veritatem, sed saltem ad voluptatem ejus, cui assentatur (§. 205.), consequenter quamvis quod approbat approbationem mereatur, non tamen ideo approbat, quia verum & rectum est, sed quod putat, placere alteri approbationem, ideoque de eo parum sollicitus ipsique perinde est, sive norit, qualia revera sint dicta & facta alterius, sive ignoret: abunde nimirum ad approbandum sufficit, ut alter hoc dixerit, vel fecerit. Assentatoris itaque actiones externæ ab internis differunt. Quare cum simulatio in dissensu actionum externarum ab internis consistat (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*); omnis assentatio simulatio est. *Quod erat alterum.*

Ad adulationem & assentationem utique requiritur animus adulandi & assentandi, nimirum ut captandæ utilitatis causa alteri placere studeas. Hic si abfuerit, non ad adulationem & assentationem adscribendum, si vel maxime bona fide in laudando excedas, vel etiam approbes, quod approbari minime poterat, quamvis nec laudatio, nec approbatio semper culpa vacet, quæ & ipsa vitanda, nisi a rigore legis naturalis recedere velis (§. 299. *part. 1. Jur. nat.*): Poëtæ canunt ut placeant. Placere autem student non modo iis, quorum laudes canunt, verum etiam sibi metipsis, quatenus bene canere sibi videntur. Laudes igitur non meriuntur veritate,

re, sed verbis ad laudes illustrandas & exaggerandas aptis, ut & ipsi laudem ingenii mereantur. Quamobrem cum ipso facto confiteantur, se verum dicere nolle; simulatio omnis abesse videtur, nec lusus ingenii ad adulationem, vel assentationem adscribendus, ut ideo magis reprehendenda sit temeritas eorum, qui laudibus ipsorum delectantur, quasi essent qui dicuntur, quam illorum blanda & arguta sedulitas. Atamen fieri quoque potest, ut accedat adulatio & assentatio, quatenus perspicientes ambitionem, arrogantiam & fastum ejus, cujus laudes canunt, utilitatem quandam captare student, sive veram, sive apparentem: plurimum enim valet in hac æstimanda cujusvis opinio. Ex adverso autem fieri quoque potest, ut Poëta sit veritatis studiosus, nec carmina quicquam cum adulatione & assentatione habeant commune, neque scribantur nisi in merentem. Multa ergo cautione opus est, ne nimis credulus dictis Poëtarum fidem habeas, nec eos temere adulatoribus & assentatoribus accenseas. Judicium probabilitati conformandum, perpendendo inprimis quinam laudent & quinam laudentur. Quæ de Poëtis diximus, ea de Oratoribus quoque & encomiastis intelliguntur.

§. 210.

Quoniam omnis adulatio & assentatio simulatio est (§. Quales sint 209.), consequenter verum a simulato dividere nescit, qui qui aduladulatione & assentatione capitur, vel etiam delectatur, quam-tionibus & vis eandem agnoscat, imbecillis judicii & impotentis animi est assentationi-adulationibus & assentationibus delectari. bus dele-

Imbecillitatem judicii utique arguit delectatio, quæ capitur delectantur. ex adulationibus & assentationibus: qui enim hisce delectatur, nec se, nec alios noscere didicit. Et si vel maxime acre sit judicium de rebus aliis, firmum tamen non est, nec extra periculum positum, quando de se & factis suis & de dictis atque factis aliorum circumspæctum interponendum. Ostendimus paulo ante, homines ambitiosos & fastosos adulatori-

nes & assentationes amare (§. 207.). Quamvis itaque sumas, eos dividendo vero a simulato non esse impares; laudis tamen & honoris cupido mentem obnubilat, ne verum cernere possit, immo attentionem a veritate avertit, ut de ea nulla animum subeat cogitatio. Plerumque tamen magnam partem sibi vindicat defectus scientiæ rerum moralium satis exarsciatæ. Equis enim est qui nesciat, quam confusæ, nec satis determinatæ sint vulgi de iisdem notiones, & quam pauci sint, qui in moralibus supra vulgus indoctum sapiunt? Impotentis animi sunt, qui fræna cupiditatis & ceteris affectibus, quibus impellitur animus, laxant, nec moderari didicerunt. Voluptate, quam ex immodicis laudibus & honoribus & dictorum factorumque suorum cæca approbatione capiunt, ad fidem ducuntur, ut verum esse putent, quod simulatum est, immo sibi persuadeant, quæ male a se facta sunt, aut minus recte, bene ac recte facta esse, & dum in magnis tenebris erroris ac inscientiæ versantur mentem suam clarissimo lumine collustratam opinentur, sibi que tandem esse videantur, qui ab adulatoribus & assentatoribus dicuntur. Parum itaque ambitiosi & fastosi sibi consulunt, qui cupidinem suam exsatiaturi adulationes & assentationes vel emendicant, vel, si ipsorum fert conditio, metu extorquent.

§. 211.

Quomodo caveatur, ne 209.); si quis ab adulatoribus & assentatoribus sibi imponi noluerit, adulatores ad simulationes detegendas erudientur (§. 856. & seqq. part. 2. Phil. & assentatores nobis imponant. præf. univ.).

Ex iis, quæ de simulatione detegenda demonstravimus (§. 856. & seqq. part. 2. Phil. præf. univ.), satis superque apparet, artem detegendi simulationem & assentationem arduam & difficilem esse. Nos saltem in Philosophia practica universalis præcepta generalia tradidimus: quæ etsi sæcunda sint & specialia in sinu suo foveant, non tamen cuiusvis est hæc

hæc ex illis deducere. Et si vel maxime præcepta cognita supponantur, ipsa tamen praxis supponit multum usum (§. 436: *Psych. empir.*). Qui præcepta generalia saltem perpendit atque ea, quæ de virtutibus intellectualibus tradidimus in parte prima Ethicæ; is abunde perspiciet, quantum præsupponat ipse usus. Accedit, quod naturaliter gloriæ dulcedine demulceatur animus, qua mens ducitur in assensum, ut adulatoribus & assentatoribus facile fides habeatur, cumque ambitiosi & fastosi potissimum adulationibus & assentationibus capiantur (§. 207.), vitia hæc mentem obnubilant, ut de adulatione & assentatione nulla eandem subeat cogitatio. Hisce impedimentis removendis parem esse non adeo facile est. Adulatio & assentatio vitia nocentissima sunt. Nocet adulator & assentator non modo iis, quos adulatur & quibus assentatur, & per hos aliis, verum etiam sibi ipsi multorumque malorum causa existit, quæ pro diversitate circumstantiarum multipliciter variant. Ita homo eruditus adulatoris & assentatoris personam induens dedecus & infamiam sibi consequitur, ambitionem & fastum eorum, quos adulatur & quibus assentatur, alit injurius in illos, quibus ambitio ista & fastus intolerabile jugum imponit, & credulitati aliorum insidias struit, ut a veritate ad insulas opiniones, a doctrina solida ad superficialiam, immo a virtute ad vitia animum avocent. Plurimum itaque refert, ut tempestive ad assentationes & adulationes detegendas adducantur homines. Quamobrem maxime dolendum, ut de arte ista addiscenda parum solliciti simus, quam tamen literis sine interprete & sine multa exercitatione percipi non posse certum est. Equidem adulationes & assentationes sapissime adeo apertæ sunt, ut vel vulgus imperitum eas agnoscat, non tamen hoc semper obtinet, cum adultores & assentatores alias non tam multis imponerent, quemadmodum indies videmus. Cumque ars detegendi assentationes & adulationes sit pars quædam artis detegendi simulationes; necessitatem & utilitatem hujus artis multo mi-

nus quis in dubium vocare auit, modo experientia edoctus fuerit, quantum intersit, ne simulationi credamus.

§. 212.

*Quenam ad
adulationes
& assenta-
tiones dete-
gendas in
specie con-
ducant.* *Ad adulationes & assentationes detegendas conducit noscentia sui & eorum, qui honorem ac laudem nobis tribuunt & dicta factaque nostra approbant & inquisitio in utilitatem, quam a nobis capiunt, vel sperant.* Etenim qui seipsum noscit, quantum in bono profecerit, quantum adhuc deficiat novit (§. 22. *part. 4. Eth.*), consequenter de se & factis suis dictisque verum iudicium ferre valet. Quamobrem cum facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta honore atque laude nos dignos reddant (§. 552. *part. 1. Jur. nat.*); honores quoque ac laudes meritas ab immeritis dividere potest. Quodsi quis ergo ipsi honorem ac laudem tribuit, aut dicta factaque ipsius approbat; haud ignorare potest, num meritis honoribus atque laudibus afficiatur, & num dicta & facta sua eam mereantur approbationem, quam movent. Quodsi noscat etiam eos, qui honorem ac laudem tribuunt & dicta factaque approbant; ex moribus ipsorum si non semper certo, saltem probabiliter colligitur, quo animo honor ac laus tribuatur, dictaque & facta approbentur, utrum loquantur & agant ad veritatem, an saltem ad voluptatem, consequenter num adulentur (*not. §. 892. part. 1. Jur. nat.*) & assententur (§. 205.). Et quodsi porro inquiretur in utilitatem, quæ a nobis capitur, vel speratur; cum qui se noscit intelligat, num contra veritatem honor & laus tribuatur, vel dicta factaque sua approbentur, aut saltem in honorando, laudando & approbando nimietas sit; haud obscure colligitur, honorem ac laudem tribui, dicta & facta approbari captandæ utilitatis causa. Quamobrem cum qui captandæ utilitatis causa dicta

dicta & facta alterius approbat assentator (§. 203.); qui honoribus & laudibus immeritis alterum cumulat adulator sit (§. 892. part. 1. *Jur. nat.*); ad adulationes & assentationes detegendas conducit noscentia sui & eorum, qui honorem ac laudem tribuunt dictaque & facta nostra approbant, & inquisitio in utilitatem, quam capiunt, vel sperant.

Noscentia sui difficilis est (§. 36. part. 4. *Eth.*), multoque magis noscentia aliorum, cum quæ de nobis intuitive cognoscuntur ex aliorum dictis & factis demum colligenda. Quamobrem adulationes quoque & assentationes infallibiliter detegere non difficultate caret. Subinde tamen seipsas veluti produnt, ut facile agnoscantur, nimietate & utilitate sua sponte in oculos incurrente. Utilitas ad adulandum & assentandum impellit: nimietatem parit studium placendi. Adulatores nimirum & assentatores sibi persuadent, se eo magis placere, quo magis aliorum laudes extollunt, quo majores honores afferunt, quo magis dicta & facta aliorum approbant. Putant enim hoc esse medium consequendi utilitatem, cujus causa assentantur & adulantur. Nemo sane est, qui nesciat, ex nimietate laudum & approbationis vulgo colligi assentationem & adulationem. Sed ne judicium de nimietate fallat, cautione haud raro opus est. Neque enim semper ad adulationem & assentationem referendum, si quis respiciens ad id, quod in objecto laudis, vel approbationis bonum est, intentione bona laudem & approbationem componit ad veritatem, quantum datur, quamvis iis, qui bonum a malo, aut verum a falso non dividunt, & ad hoc potissimum animum advertunt, quando de laude & approbatione ferendum judicium; nimium videtur, quod veritas intentione bona ad bonum promovendum tendente habita ratione circumstantiarum particularium in casu dato semper attendendarum excusat. Ceterum non est, quod dubitemus, si quando contigerit, ut ad adulationes & assentationes, immo in genere ad simulationes detegendas accurate & diligenter erudiantur ho-

mines, fore ut ars simulandi & per consequens ars adulandi & assentandi etiam promoveatur, sicque calliditate prudentiam perverse imitata, quæ aperta videntur, magis tegantur.

§. 213.

Qualis sit animus adu-ingenuum. Adulatores & assentatores servilem habent animum, minime latorum & honoribus ac laudibus cumulant eos, quibus placere volunt assentatorum (§. 892. part. 1. Jur. nat.), captandæ utilitatis cujusdam causa (§. 892. Psych. empir.). Laudant igitur alterum, quemadmodum laudari vult, & eos exhibent honores, quos expectit, facientes ideo, quod vult alter, ipsi autem minime facerent, nisi utilitas quædam aut spes quædam ejus, quamvis parum certa, eosdem ad faciendum impelleret. Voluntatem ideo propriam abdicantes a voluntate aliorum pendent, quam suam faciunt. Quoniam itaque servorum est actiones suas componere ad voluntatem non suam, sed domini (§. 1116. part. 7. Jur. nat.); adulatores servilem habent animum. *Quod erat primum.*

Similiter assentatores omnia ad voluptatem saltem alterius loquuntur, nihil ad veritatem, utilitatis captandæ gratia dicta & facta alterius approbantes (§. 205.). Quoniam itaque in approbandis dictis & factis alterius a voluntate ipsius dependent; patet ut ante assentatores servilem habere animum. *Quod erat secundum.*

Adulatores & assentatores servilem habent animum, per demonstrata n. 1. & 2. consequenter cum servi liberi non sint, sed libertatem suam in dominum transferant (§. 1117. part. 7. Jur. nat.), adulatores & assentatores liberi quoque esse nolunt, sed libertatem suam in eum transferunt, quem adulantur

lantur & cui assentantur. Quoniam itaque ingenuus non est, qui libertatem, quam a nativitate habet, in alium transfert (§. 161. part. 1. Jur. nat.); adulatorem & assentatorem ingenuum animum minime habent. Quod erat tertium.

Non alio fine propositioni præsentī hic locum concedimus, quam ut pateat turpitudine naturalis adulationis & assentationis, quæ vulgo parum attenditur, ita ut videas homines gloriæ inhiantes vitiis hisce famam suam polluere, dum fallaci utilitatis cujusdam spe sibi blandiuntur. Tetigimus eam jam supra quasi obiter (not. §. 207.): at consultum erat, ut veritas ejus magis conspicua efficeretur. Equidem non omnes adulatorem & assentatorem idem sentiunt, sed quemadmodum aliorum animus in delectationes sensuales, aliorum in lucrum, aliorum in gloriam magis propendet, diversas fovēt de eo, quod ex adulatione & assentatione sperant, opiniones, ideoque non omnes æque efficaciter movet servile, quod subeunt, jugum; attamen propterea remedium hoc contra vitia ista nocentissima non erat insuper habendum, inprimis cum lex naturæ, quæ famæ curam urget (§. 557. part. 1. Jur. nat.), id ipsum nobis commendat. Eruditi libertatem sentiendi maximi faciunt, nec injustas movent querelas, si ea præciditur. Nonne igitur sibi met ipsis contrarii sunt, quando adulando & assentando contra animi sui sensum loqui & facere coguntur, quod vult alius, sponte sese subjicientes imperio alterius, ut eundem experiantur sibi faventem. Amor veritatis eruditorum proprium quoddam ornamentum est. Nonne igitur turpe existimandum, si quis captandæ cujusdam utilitatis gratia sese eodem privat. Tanto vero turpius est, si adulatione & assentatione nocetur ipsi veritati, veluti quando fastus eorum tumidus alitur, qui doctrinæ solidæ interitum minantur & inveterata commenta opinionum, quæ dudum delevit dies, quasi ab orco revocant, & sub splendido novorum inventorum titulo nugas suas aliis obtrudunt.

§. 214.

*Quod assen-**tatio & adu-**latio maxi-**me dedecet**hominem.*

Quoniam adulatōres & assentatōres servilem habent animum (§. 213.), natura vero homines omnes liberi sunt (§. 146. part. 1. Jur. nat.), ut ideo servitus contra naturam introducta dicatur (not. §. cit.); *hominem nihil magis dedecet, quam adulatio & assentatio* (§. 195. part. 1. Phil. pract. univ.).

Natura assensum nostrum prorsus independentem fecit ab hominibus aliis, ita ut nec crudelissimus tyrannus eundem omnibus suis tormentis extorquere possit. Fecit eadem voluntatem a iudicio mentis dependentem, ita ut voluntas nullo modo cogi possit. Naturæ igitur bellum indicit assentator & adulator, qui iudicium alterius facit suum & voluntatem alterius surrogat in locum suæ, quasi abdicaturus rationem & libertatem voluntatis, quæ ab illa dependet. Nonne hoc est naturam humanam exuere velle ac contemnere id, quo nihil melius homini a natura datum est? Adeo degenerare condonandum forte erat hominibus imperitis: ast si eruditi vana præsertim spe delusi, aut lucello quodam occæcati mores tam perversos induant, nullam prorsus excusationem habent. Augent turpitudinem circumstantiæ particulares, quemadmodum jam ante innuimus (not. §. 213.).

§. 215.

Quenam veram amicitiam maxime conspiciam.

Vera amicitia maxime conspicitur in rebus adversis. Cum enim verus amicus amicum vere amet (§. 625. part. 1. Jur. nat.); amor ipsum impellit ad depellendam infelicitatem amici (§. 292. part. 2. Eth.). Quodsi ergo contingat malum quoddam eidem imminere, aut si is actu in idem incidat; consilio & ope pro virili ipsum juvat, ut quod imminet eviteretur, aut id, quo afficitur, vel tollatur, vel saltem leniatur. Et quoniam amicus verus, quod alteri bonum est, vulg ac pro virili præstare studet, non sui, sed alterius causa (§.

172.); animus ipsius erga alterum non mutatur, si is fortuna adversa vel maxime in eum redactus fuerit statum, ut nihil ab eo sperare possit, consequenter quicquid facit, non nisi significandi amoris causa facit & ut omnes amici veri partes adimpleat. Quamobrem cum vix abesse possit omnis boni proprii suspicio, quamdiu alter rebus prosperis utitur, cui tamen locus nullus relinquitur, quando secundæ in adversas mutantur; vera amicitia maxime conspicitur in rebus adversis.

Amicum maxime probant res adversæ. Hinc enatum est pervulgatum istud: Amicus certus in re incerta cernitur. Vera amicitia omnem boni proprii respectum seponit (*not. §. 198.*): rectius igitur non agnoscitur, quam ubi res præsentis omnem boni proprii respectum secludunt. Equidem non nego, dari quoque casus lætos, in quibus amicitia ab omni propriæ utilitatis respectu libera agnoscitur; majore tamen attentione opus est, ut agnoscatur omnisque metus absit, ne forsan lateat quædam utilitas, quæ non satis appareret, propterea quod vix quicquam difficilius videretur divinatione opinionum, quibus de incerta utilitate sibi blandiuntur. Mortalis amicitia est, cujus vinculum utilitas (*not. §. 197.*). Quamobrem fucata amicitia seipsam statim prodit, si res adversæ amici eidem finem faciunt, inprimis si manifestum sit, cessare cum rebus secundis amici utilitatem quandam, quæ capiebatur, aut ex rebus adversis enasci aliquod incommodum, si amicitia non deferatur. Inprimis autem videas, quantum adulator & assentator mutetur ab illo: videas inimicitiam rectam palam erumpentem, cessante odium dissimulandi ratione, aut nata idem patefaciendi occasione.

§. 216.

Inimicus omnis periculosus est. Etenim inimicus nos odit *De periculo*
 (§. 626. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum odium tendat *ab inimico*
 Pp 3 *ad metuendo.*

ad promovendam infelicitatem & impediendam felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*); inimicus male cupiens alteri nocere eidem intendit. Quodsi ergo offeratur occasio eidem sive per se, sive per alios quomodocunque nocendi, eandem ambabus arripit manibus. Quoniam itaque istiusmodi occasio præter omnem spem atque opinionem offerri potest, cum instabilis maxime sit omnis rerum humanarum conditio; nemo securus esse potest mali ab inimico sibi metuendi, consequenter inimicus omnis periculosus est.

Ecce tibi motivum vitandi inimicitiam! Quamvis enim fieri haud quaquam possit, ut homines omnes nobis reddamus amicos; præstat tamen eos indifferenti erga nos esse animo, quam inimicos. Qui enim indifferenti erga nos animo est, nos nec amat, nec odit, consequenter nec bonum nobis cupit, nec malum: ast inimicus malum cupit. Ab eo igitur, qui indifferenti erga nos animo est, nullum nobis imminet periculum, quale metuendum ab inimico. Equidem plurimorum mens adeo occæcata est, ut sibi persuadeant, sibi non metuendos esse inimicos, sed se omnia ipsorum tela in ipsorum capita retorquere posse, vanam putantes sine viribus iram; ast rebus secundis nimium confidentes de impotentia inimici male judicant. Quodsi igitur prudentes ex alieno periculo sapere mallent, quam ex proprio, longe aliter sentirent & ex alieno casu discerent, non videri inimicum adeo impotentem, ut nocere non possit. Facile autem intelligitur, tanto majore molestia torqueri animum, ubi sentiunt malum ab inimico illatum, aut cui is occasionem dedit, quanto audacius eum contemnebant & ridebant. Dudum ideo inculcata est a sapientibus hæc regula: non parvi esse faciendum inimicum. Potentia nocendi non ex illarum rerum numero est, quæ in aperto sunt, a casu enim pendet, quem nemo prævidere potest, & qui ubi venerit præsentem rerum faciem mutat,

mutat. Prudentis est non modo præsentium, quæ certa sunt, verum etiam futurorum incertorum habere rationem.

§. 217.

Quoniam inimicus omnis periculosus est (§. 216.), *De cura inimici consequenter contingere potest, ut præter opinionem habeamicitiam vimus malum, quod evitare poteramus, sedulo cavendum est, tandi. ne culpa nostra alios nobis reddamus inimicos; consequenter probe consideranda sunt exempla malorum, quæ inimici, quamvis abjecti atque contemti, creaverunt aliis, immo ex datis circumstantiis probabiliter colligendum, annon emergere possit casus, in quibus nobis nocere potest inimicus.*

Studio dico, cavendum esse, ne culpa nostra nobis alios reddamus inimicos. Quemadmodum enim amicitia acquirendæ aut conservandæ causa nil faciendum, quod legi naturæ repugnat (§. 635. part. 1. *Jur. nat.*); ita quoque vitandæ inimicitia causa a lege naturæ ne latum quidem unguem recedendum. Utrobique nimirum obstat indispensabilis obligatio, quæ a lege naturæ venit (§. 142. part. 1. *Jur. nat.*). Immo jam alias monuimus, si quis tibi inimicus evadit, quod facis, ad quod te ducit obligatio tua, non recte dici, quod tu tibi eum feceris inimicum, sed inimicitiam referendam esse inter mala, quæ vitari in potestate tua non est (not. §. 635. part. 1. *Jur. nat.*). Nulla in te hæret culpa. Conscientia te excusat (§. 465. part. 1. *Jur. nat.*), ut inimicitia animum tuum inquietare nequeat (§. 484. part. 1. *Phil. pract. univ.*), sed conscientia tua te consoletur (not. §. 469. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Evenus dubii, quos nulla nostra culpa prægreditur, providentiæ divinæ committendi (§. 1192. part. 1. *Jur. nat.*), in qua acquiescere dulce est (§. 442. part. 3. *Eth.*). Ne vero curam præcavendi inimicitiam abjiciamus, tacit consideratio periculi ab inimicitia metuendi (§. 216.). Docent hoc omnium clarissime exempla, quorum magna vis est in mora-

moralibus (§. 269. 270. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & quæ sunt magis ad captum omnium, quam demonstrationes efficiatæ. Ne vero quis sibi persuadeat, quasi istiusmodi mala, quæ aliis intulerunt inimici, non sint metuenda; consulum omnino est, ut probe expensis circumstantiis præsentibus inquiramus, annon emergere possint casus, in quibus metuendus nobis sit inimicus, quem in præsentem nimis impotentem esse putamus, ut nobis noceat. Et ut probabilitati cedamus, dum casus futuros certo prævidere non datur, non modo considerandum est, in dubio eligendum esse, quod tutissimum; verum etiam in exemplis perpendendæ sunt circumstantiæ, ut appareat, quantum ad prævidendum casum futurum conferre poruerint, & cum circumstantiis præsentibus comparandæ, ut appareat, quantum casus noster cum alieno, quem exempla exhibent, conveniat. Utile tum est, ut nos fingamus in hoc casu constitutos, & consideremus, quid de eventu inimicitiae nobis visum fuisset. Quoties agitur de malo evitando absque ulla jactura boni, minima probabilitas sufficit, ne nos periculo committamus. Sed hæc expressius docenda sunt in Logica probabilium. Ceterum cum restitudo actionum requirat, ut omnia faciamus cum sensu officii; a cura inimicitiam vitandi nunquam sejungenda cogitatio est, quod ad eam vitandam nos ducat naturalis obligatio (§. 634. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 218.

*Quod cura
ista maxime
conveniat
dilectioni
sui.*

Dilectioni sui maxime convenit, ne culpa nostra alios nobis ista maxime inimicos reddamus. Qui enim seipsum diligit, sollicitè cavere debet, ne fiat infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter ut ea declinet, quæ tædium, sive molestiam ipsi creare possunt (§. 639. *Psych. empir.*). Quamobrem cum omnis inimicus periculosus sit (§. 216.), ideoque ab eo metuenda sint mala, quæ molestiam nobis creant (§. 569. *Psych. empir.*); dilectioni sui maxime convenit, ne culpa nostra, quæ evitare potest,

potest, modo velimus (§ 692. 696. part. 1. Phil. præf. univ.), alios nobis inimicos reddamus.

Quamvis dilectio sui homini maxime naturalis sit, & contra naturam humanam, ut quis seipsum oderit, hoc est, infelicitate sua delectetur (§. 661. *Psych. empir.*), atque tedium, sive molestiam appetat (§. 669. *Psych. empir.*); non tamen propterea homines ea faciunt, quæ dilectioni sui conveniunt, & ab iis sese abstinere, quæ eidem repugnant, propterea quod ignorant, aut, cum scire possent, non perpendunt, quænam dilectioni sui conveniant, quænam eidem repugnent. Dilectio sui ideo a lege naturæ præcipitur (§. 607. part. 1. *Jur. nat.*), ut nos vere diligamus, neque enim in ea est nisi veritas. Opiniones veritati contrariæ eadem damnantur. Bellum naturæ suæ indicunt, qui dilectioni sui, quam lex naturæ præcipit, contraria faciunt, si vel maxime se diligere putent. Quamobrem necesse est, ut cognoscamus, quænam eidem repugnent. Cum ipsa natura nobis commendet dilectionem sui, quamprimum non opinione, sed ad veritatem persuasi fuerimus, eidem maxime convenire, ne culpa nostra alios nobis inimicos reddamus, id nobis stimulo erit, ut inimicitiam omnem evitare studeamus, & rationi lubenter obsequamur.

§. 219.

Imprudens est alios sibi inimicos reddere. Cum enim inimicus nos odio prosequatur (§. 626. part. 1. *Jur. nat.*), tædia dentia sit nostra appetit (§. 669. *Psych. empir.*), ambabus manibus am-
 plexurus occasione, qua nobis tædia creare (§. 671. *Psych. empir.*), consequenter ad infelicitatem nostram aliquid conferre valet (§. 639. *Psych. empir.*). Quamobrem cum amor sui homini naturalis sit (§. 45. part. 4. *Eth.*), atque is tendat ad omnem infelicitatem a se depellendam (§. 292. part. 2. *Eth.*); circumstantiæ omnes præsentis probe discutiendæ sunt, ne
 (Wolffii Ethicæ Pars V.) Quid

quid dicamus, vel faciamus, quod vi earundem aliorum inimicitiam nobis conflare poterat. Quoniam itaque imprudentiæ est facere, quod vi circumstantiarum quarundam præsentium potius non facere debebamus, vel non facere, quod vi earundem facere potius debebamus (§. 776. *part. 1. Phil. præd. univ.*); alios sibi inimicos reddere imprudentiæ est.

In determinationem actionum humanarum semper influunt circumstantiæ præsentēs, ut ideo in iis dijudicandis semper habenda sit ratio earundem. Habent autem eandem respectum ad alios sive directe, sive indirecte, ut aliorum animus cum iis commisceatur. Ita actionibus aliis aliorum animus nobis conciliatur, aliis a nobis alienatur, aliis infestus redditur. Magnum autem in hac commixtione animi aliorum cum actionibus nostris momentum habent circumstantiæ præsentēs. Quamobrem etiam contingit, ut actionibus nostris aliorum odia in nos concitemus, ideoque nobis eos inimicos reddamus (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*). Odiæ autem non modo faciunt circumstantiæ particulares, verum etiam causa eorundem sunt, si vel maxime in actiones non influant; sed saltem ex accidente iisdem sociantur. Cum neminem nobis inimicum reddere debeamus (§. 634. *part. 1. Jur. nat.*), in omnibus actionibus nostris perpendendus est etiam respectus ad alios, consideratis omnibus circumstantiis, quarum in eo aliquod momentum est. Prudentis est sollicite observare omnes circumstantiis, vel actu obvias, vel quæ obviæ fieri possunt, easque ad actiones suas referre (§. 466. *part. 1. Eth.*). Qui hoc facere negligit, utique imprudens est. Prudentis est prospicere futura, quæ quomodocunque in determinationem actionis præsentis influere possunt (§. 470. *part. 1. Eth.*), & ut futurorum, quæ prospicimus, rationem habeamus in agendo, sufficit probabilitas, ideoque haud raro sola possibilitas (§. 471. *part. 1. Eth.*). Ut vero prospiciantur futura, quæ in determinationem actionis præsentis influere possunt, inquirendum est in ea, quæ ex actionibus nostris conse-

quantur non modo necessario, verum etiam ex accidente: quorum illa certa sunt & actionem in se faciunt naturaliter turpem, hæc vero ob prævisionem futuri saltem probabilem ad certa adscribi nequeunt, aut ubi eveniunt turpitudinem actionis in se turpis augent, eam autem quæ in genere spectata indifferens videtur, turpem efficiunt (§. 58. 61. part. 1. Phil. pract. univ.). Atque hinc intelligitur, quomodo bene agere ac prudenter agere, male item atque imprudenter differant, & quando simul bene ac prudenter agamus. Obligatio vero naturalis nobis quoque imponit necessitatem prudenter agendi (§. 258. part. 1. Jur. nat.). Differt autem caliditas, quamvis prudentiam imitetur, ab ipsa prudentia. Hinc non est, quod miremur, si videamus homines absurdissima moliri, dum sibi ipse ipsis nescio qua prudentia blandiuntur, & eventum probare imprudentissimos, qui sibi prudentissimi videbantur, dum eundem intentioni suæ contrarium experti iustas insipientiæ ac infantæ dant pœnas.

§. 220.

Qui inimicitiam vitare vult, sibi cavere debet, ne dicat, vel De modo vi-
faciat, quod alios offendere possit, & ne invidiam sibi cumulet. tandi inimi-
Qui enim alios offendit, dicit vel facit, ex quo molestiam citiam,
percipiunt (§. 936. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum
feri hand quaquam possit, quin id displiceat (§. 542. Psych.
empir.); odium eorum in se incendit (§. 677: Psych. empir.).
Quamobrem cum inimicus sit, qui nos odio prosequitur
(§. 626. part. 1. Jur. nat.); offensa inimicitiam parit. Eam
igitur vitaturus sibi cavere debet, ne dicat, vel faciat, quod
alios offendere possit. Quod erat unum.

Quoniam invidia oritur, si quis alterum indignum
judicat bono, quo potitus est, vel fruitur (§. 713. Psych.
empir.), si quis vero alteri invidet bona, quibus gaudet, eum
odit (§. 711. Psych. empir.); invidiam sibi cumulans in alio-

rum quoque odium incurrit. Quamobrem cum inimicus sit qui nos odio prosequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*); qui invidiam sibi cumulat, alios sibi inimicos reddit. Quodsi ergo inimicitiam vitare velit, cavere sibi debet, ne invidiam sibi cumulet. *Quod erat alterum.*

Ne propositio præsens in abusum, vel perversam interpretationem trahatur; unum alterumque notandum est. Quoniam offensa nulla est, sed per errorem pro tali habetur ab altero, si dicamus vel faciamus, quod dicere, vel facere obligamur (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*); probe considerandum est, plurimum differre, num alter dictis vel factis tuis offendatur, hoc est, molestiam ex iis percipiat, an tu eundem offendas, hoc est, ea committas, ex quibus jure molestiam percipit. Quamobrem studio dicitur non esse dicendum, vel faciendum, quod alios offendere possit, non vero, quo offenduntur alii: neque enim actionum nostrarum norma est opinio aliorum, sed lex naturæ. Quamvis vero inimicum animum induat non minus, qui offenditur, seu se offensum putat, quam quem offendis, in casu tamen priori in potestate tua non est impedire, ne alter tibi fiat inimicus: sufficit, quod tu tibi eundem non reddideris inimicum. Obligatio non excedit ea, quæ in potestate nostra sunt (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*). Similiter aliud est invidiam sibi cumulare, aliud invidiam aliorum incurrere absque culpa sua. Ita invidiam tibi cumulas, si ad dignitatem & opes, quas dedit fortuna, accedat fastus & superbia, ut non modo tibi major videaris, quam es, & tibi tribuas quæ fortunæ cæcæ accepta ferenda (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), verum etiam te supra alios efferas & majoris existimari velis aliis (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*): invidiam vero aliorum incurris absque culpa tua, si fortuna tibi magis faveat quam aliis, ut consequaris dignitatem & divitias, quas negat aliis ejusdem ceteroquin tecum conditionis, vel etiam conditionis superioris, quamvis in te non hæreat vitium ad constandum invidiam aptum. Atque ideo tibi caves,

ab

ab invidia, si virtutes istiusmodi vitiis oppositas cum fortuna secunda conjungas, veluti si ad dignitatem & divitias accedat humilitas (§. 581. part. 1. Jur. nat.) fastui (§. 583. part. 1. Jur. nat.) & comitas (§. 890. part. 1. Jur. nat.) superbix opposita (§. 888. part. 1. Jur. nat.). Virtus itaque præsidium est adversus inimicitias, ne culpa nostra in eas incurramus: infortunium vero, cujus causa est aliorum mala voluntas a nobis emendari nescia, avertere velle supra humanam conditionem est, qua nati sumus, ut nihil, quod homini accidere possit, reculare debeamus, quemadmodum dudum observatum est a Cicerone.

§. 221.

Absurdum est odisse alios ob fortunæ bona, multoque magis De absurdi- ob perfectionem, qua nobis excellent. Qui enim alterum odit *tate odii erga* ob fortunæ bona, is ea ipsi invidet (§. 707. Psych. empir.). alios, qui Mallet itaque eos iisdem carere, vel quod nolit eos sibi esse *fortuna vel* pares, si ipse iisdem gaudeat, vel non se superiores, si careat. *perfectione* Quoniam fortuna, quam cæcam dicunt homines, propterea *excellent.* quod ipsorum judicio bona sua non distribuit pro merito, subest providentiæ divinæ (§. 932. part. 1. Theol. nat.), Deus vero providentia sua unicuique tantundem confert boni, quantum salva sapientia sua fieri potest (§. 933. part. 1. Theol. nat.); quilibet sorte sua contentus esse potest (§. 428. part. 3. Eth.) ac debet (§. 1198. part. 1. Jur. nat.). Et quoniam omnia, quæ naturaliter fiunt in hoc universo secundum providentiam divinam fiunt (§. 930. part. 1. Theol. nat.), nec quicquam ex parte Dei fit casu (§. 462. part. 2. Theol. nat.); quicquid a Deo in hoc universo fit, vel permittitur, sapientiæ ac bonitati ipsius convenienter fit. Quamobrem si quis alios odit ob fortunæ bona, sive quod nolit alios habere, quæ ipse habet, sive quod ipse habere mallet, quæ habent alii; is utique vult Deum gubernare mundum sapientiæ ac bonitati

suæ minus convenienter, nec nexum rerum, per quem providet omnibus in hoc universo componere ad finem ultimum, quem per existentiam hujus universi intendit (§. 629. part. 1. *Theol. nat.*) sed ad animi sui desideria: id quod absurdum esse, nemo non agnoscere tenetur, qui providentiam divinam agnoscit. Quodsi tamen quis eandem non agnoscit, aut animum ab eadem avertit; non minus tamen absurdum manet odisse alios ob fortunæ bona, in quæ invidia tuæ nulla est potestas, cum nec eos iisdem privare, nec eadem ad te rapere valeas, ac frustra animum inquietes. Sive igitur agnoscatur providentia divina, sive fortuna cæca ad inexorabile fatum referatur; absurdum existimandum est odisse alios ob fortunæ bona. *Quod erat unum.*

Qui alios odit ob perfectionem, qua se excellit, aut eam consequi non potuit, quia destituitur dotibus naturalibus ad eam consequendam requisitis, vel non alium obtinuit in hac rerum serie locum, aut eam consecutus non est, quod dotibus naturalibus & opportuna occasione non fuerit usus, quemadmodum poterat ac debebat. Quoniam absurdum est velle ut Deus alias nobis dederit dotes naturales, quam quas habemus (§. 432. part. 3. *Eth.*) & alium tribuerit in hac rerum serie locum, quam in quo constituti sumus (§. 430. part. 3. *Eth.*), absurdum quoque est odisse alios ob perfectionem, qua nobis excellunt. Et quoniam in altero casu negligentiae nostræ tribuendum, quod eam perfectionem non fuerimus consecuti, ad quam pervenit alius (§. 750. part. 1. *Phil. pract. univ.*), cum negligentiam nostram damnare debeamus, diligentiam alterius laudare, rationi maxime adversatur odisse alterum ob perfectionem, quam & ipsi consequi poteramus, modo voluissimus. Quamobrem siue alter nobis excellat perfectione, quam consequi in potestate nostra

nostra non est; sive quam consequi poteramus, modo voluissimus; absurdum est ob eandem ipsum odisse.

Oderunt homines ob fortunæ bona alios, quia sorte sua non contenti sunt. Cum qui in providentia divina acquiescit sorte sua contentus sit, nec aliis invidet bona sua (§. 438. *part. 1. Eth.*); acquiescentia in providentia divina optimum remedium est adversus odium, quod consideratio bonorum fortunæ concitat. Non sufficit agnoscere, dari providentiam divinam; sed ea paulo intimius perspicenda, ut constet, quænam salva sapientia divina & natura rerum non repugnante fieri possint. Quænam vero ad hæc penitus perspicenda requirantur, satis apparet ex iis, quæ demonstravimus, cum de acquiescentia in providentia divina ageremus (§. 425. & *seqq. part. 3. Eth.*). Quodsi ea consideres, satis superque intelligēs, cur absurditas odii, quo prosequimur alios ob fortunæ bona, tam parum agnoscat, & cur adeo difficulter id reprimatur. Multæ sunt præjudicatæ opiniones non minus de essentia & natura rerum, quam de attributis divinis, non nisi per principia verioris Metaphysicæ eradicandæ, quæ mentem occæcant, ne providentiam divinam agnoscant, quælis revera est, immo quæ eandem aliis suspectam reddunt, alios vero ad eandem prorsus negandam adducunt. Infelix nostrum seculum alit homines, qui mentem monstruosam habent & doctrinam solidam contemnunt sibi que supra omnes sapere videntur, si non alium veritatis judicem admittant, quam sensum. Contra hoc hominum genus parum valent argumenta a providentia divina intimius perspecta petita, quæ quamvis ad sensum communem reduci possint, ubi ex profundo fuerint eruta, ab eo tamen procul remota sunt, antequam in lucem protrahantur. Scioli autem isti videre nolunt, nisi quæ ante pedes jacent. Quamobrem si ipsos absurditatis redarguere velis, quod oderint alios ob fortunæ bona, monendi sunt, quod odio suo non noceant aliis, quorum fortunæ propterea nihil decedit, sed sibi potius, quod torqueant

ant animum incassum, nec fortunam sibi magis concilient. Quamvis enim etiam adversus eos urgere poteras, per naturam rerum fieri haud quaquam potuisse, ut fortuna in ipsos conferret, quæ contulit in alios; cum tamen etiam hic recurrendum sit ad principia metaphysica ipsis ignota, aut quibus contrarias opiniones foveat, in restringendo odio absurdum proficies. Si quis intimius perspicere voluerit, quam sit absurdum odisse alios ob perfectionem; ea omnia probe consideranda sunt, quæ de noscentia sui demonstravimus tum quoad ea, quæ dat natura atque fortuna, tum quoad ea, quæ studio ac labore nostro consequi tenemur (§. 3. & seqq. part. 4. Eth.). Inde nimirum constabit, quod velimus maxime contradictoria. Equis vero est, qui negare ausit absurdum esse vellem contradictoria, consequenter absurdum quoque esse odium, quod ab ista voluntate originem trahit?

§. 222.

*Quid fieri
debeat, ne
fiamus inimi-
ci aliorum
ob fortunæ
bona, aut
perfectio-
nem, qua
gaudent.*

Quoniam absurdum est odisse alios ob fortunæ bona multoque magis ob perfectionem, qua nobis excellunt (§. 221.), qui vero alterum odit ipsi inimicus est, (§. 626. part. 1. Jur. nat.); absurdum quoque est, ut inimicum erga alios induamus animum, quod gaudeat bonis fortunæ, aut perfectione quadam nobis excellat, consequenter cum nemo hominum alteri inimicus esse debeat (§. 628. part. 1. Jur. nat.), ne inimicum erga alios animum induamus, absurditas odii ob fortunæ bona, quibus quis gaudet, aut ob perfectionem, qua nobis excellit, probe discutienda.

Absurdum est odisse alios ob bona, quæ fortuna in eos contulit, cum, si odio esset locus, fortuna potius odio habenda esset, quam is, quem fortuna ornavit. Quoniam vero fortuna subest providentiæ divinæ (§. 932. part. 1. Theol. nat.) & omnes ejus effectus sunt in numero finium a Deo intentorum (§. 651. part. 1. Theol. nat.) fini ultimo subordinatorum (§. 652. part. 1. Theol. nat.);

nat.); qui fortunam acculat, aut de ea conqueritur, revera Deum acculat & de eo conqueritur, injuriosus in sapientiam Dei ipsamque bonitatem. Fovet odium istud saltem tacite in sinu suo querelas de fortuna & per consequens de providentia divina. Quamobrem hoc ipsum omnium maxime nos commovere debet, ne inimicum erga alios animum induamus, propterea quod fortuna in eos contulit bona, vel quibus caremus, vel quibus soli gaudere malleamus. Atque idem tenendum est de perfectione, qua eminent alii, præsertim si negligentia nostræ imputandum, quod eadem destituamur. Enimvero apparet hinc, quam pleni inconsideratissimæ ac demeritis temeritatis fiant, qui doctrina solida imbuti non sunt, nonnisi ex systemate veri nominis haurienda, cujus contemptores quam temeraria moliantur inextricabilibus molestiis se implicantes, ipsæ dies nostræ nos docent. Ceterum ad absurditatem odii, de qua jam nobis sermo est, discutendam ducit demonstratio propositionis præcedentis, modo in analysi demonstrationum satis fueris versatus.

§. 223.

Amicitia universalis, seu naturalis non requirit familiaritatem An familiaritas quoque absque ea subsistere potest. Etenim familiaritas ad omnem amicitiam requiritur. *Particularis quoque absque ea subsistere potest.* Etenim familiaritas exigit consuetudinem (§. 175.), hoc est, frequentem conversationem. Enimvero amicitia omnis consistit in mutuo amore (§. 626. part. 1. Jur. nat.), quo animi ita uniuntur (§. 171.), ut eorum voluntas in promovenda felicitate mutua & depellenda infelicitate conspiret (§. 172.). Quoniam itaque hæc voluntas absque frequenti consuetudine subsistere potest, quod per se patet; amicitia quoque omnis sive universalis sit, sive particularis absque familiaritate subsistere potest. Immo quia universalis ex amore universali, seu hominum omnium fluit (§. 175.), ideoque ad omnes homines extenditur, consequenter impossibile est, ut cum iis nobis

(Wolffii Ethicæ Pars V.) R r inter-

intercedat consuetudo; familiaritatem amicitia universalis seu, naturalis ne quidem admittit.

Veteres jam distinxerunt inter amicos familiares & non familiares, quamvis vulgo vago sermone amicus simpliciter dicatur tam quo familiariter utimur, quam quo non utimur. Neque cum familiaritate confundendus est gradus amicitiae, qui in gradu amoris consistit. Quamvis enim fieri possit, ut ex gradu amoris familiaritas constetur; non tamen id necessario fit. Potes aliquem impense amare, non tamen propterea necesse est, ut ipsum in familiaritatem recipias.

§. 224.

An inter absentes locum habere possit inter absentes. Familiaritas est amicitia particularis consuetudine, seu frequentatione confirmata (§. 175.). Enimvero amicitia subsistere potest inter absentes (§. 177.), & conversari cum aliis quoque possumus in literis. Quamobrem familiaritas locum quoque habere potest inter absentes.

In conversatione amicorum potissimum miscentur verba. Sed verba, quæ ore proferuntur, etiam in scripturam redigi possunt. Quamobrem commercium epistolicum conversationem imitari potest. Ac ideo nil obstat, quo minus etiam absente familiariter utamur. Negari utique non potest, conversationem inter præsentem in multis differre ab ea, quæ inter absentes concipitur. Sed ea familiaritati non per se insunt, sed ex accidente accedunt, quatenus præsentia quædam admittit, quæ absentia non fert. Habet vero etiam ista nonnulla sibi propria, utpote absentia debita, quæ in hac locum minime habent. Ast superfluum foret ea inculcare, quæ experientia unicuique insinuat, quando ea scire interest. Habemus epistolas *Ciceronis* ad familiares. Amici igitur familiares, ad quos eas scripsit, erant utique absentes. Idiomate patrio familiares dicimus *sehr gute Freunde*, & hoc nomine

com-

compellamus, tum quorum frequens est conversatio, tum qui locorum intervallo disjuncti frequenter ad se invicem scribunt epistolas, quamvis nullum sit negotium, quod frequentes literas urgeat.

§. 225.

Sola frequens conversatio non facit familiaritatem. Etenim *An sola frequens ad amicitiam veram requiritur mutuus amor* (§. 626. part. 1. *quens conversatio* *Jur. nat.*), quo animi ita uniuntur (§. 171.), ut voluntas in *versatio familiaritatem* *famili-* *mutuam felicitatem promovendam & infelicitatem depellendam* *ciat familia-* *dam conspiret* (§. 172.). Enimvero quamvis alicujus *con-* *versatione delectemur*, non tamen propterea necesse est, ut voluntas propendeat in felicitatem ipsius promovendam & infelicitatem depellendam, sed conversationem ejus saltem appetimus, quatenus ex ea voluptatem capimus (§. 165. part. 2. *Eth.*). Sola igitur frequens conversatio familiaritatem nondum facit. (§. 175.).

Per se patet, nobis hic non esse sermonem de frequente conversatione, quam negotium aliquod urget. Hæc enim temporaria est & cum ipso negotio finitur. Agitur hic de ea, quæ delectationis causa appetitur. Vulgo equidem ex frequente conversatione colligitur amicitia, quia amici præsentia amico dulcis esse solet. Atque tum amicitia saltem præsumitur, quamdiu ignoratur, cur unus alterius conversatione delectetur. Quemadmodum vero omnes non una trahit eademque voluptas, ideo diversæ quoque admodum sunt rationes, ob quas quis consuetudine alterius delectetur, atque cum his consistere potest tacitum aliquod odium, quod amicitia obstat (§. 626. part. 1. *Jur. nat.*), vel saltem eadem non sufficiunt ad concitandum amorem, sine quo amicitia non concipitur, ut non obstante voluptate, quæ ex conversatione capitur, animus maneat erga eundem indifferens (§. 629. part. 1. *Jur. nat.*). Quemadmodum vero in *Ethica* amicitiam

non aliter intelligimus, quam qualem urget lex naturæ; ita quoque familiaritas ad eandem normam exigenda, ideoque huic convenienter eandem definivimus (§. 175.), nec in hac definitione conversatio aliunde quam ex lege naturæ metienda. Quodsi ea consistat in actibus legi naturæ adversis, quemadmodum ad spuriam amicitiam accedit, ita nec familiaritatem moralem parit, quamvis vulgo ita dicatur. Significatus vulgares in Moralibus sunt emendandi, cum in ea quæ virtutis sunt ab his, quæ ad vitia adscribenda, sint dividenda. Quamobrem multa cautione opus est, ne vocabula, quorum usus est in communi sermone, incaute usurpata in scientiam moralem tacitos errores invehant, vel etiam veritatem alias satis manifestam difficultatibus non facile extricabilibus involvant, neque quæ in Moralibus traduntur significatui vulgari vocabulorum convenienter interpretentur.

§. 226.

De precipitantia in familiaritate Quoniam sola frequens conversatio familiaritatem non facit (§. 225); si quis delectatur conversatione tua, inquirenti dum est in rationem, cur eadem delectetur, nec pro amico familiari dijudicanda habendus, nisi cujus amicitia aliunde fuit explorata.

vitanda.

Cum familiaritas sit amicitia particularis consuetudine, seu frequenti conversatione confirmata (§. 175.); familiaris conversatio differt a conversatione cum eo, qui indifferenti erga te animo est; aut cujus animus jam propendet in odium, data occasione vires capturum. Illam qui cum hac confundit, amicum familiarem esse putat, qui non est, ut circumspicere debeat conversatio, ne inimicum tibi improvise reddas, aut, si contingat, ipsum præter expectationem absque culpa tua tibi fieri inimicum, ne memoria factorum vel dictorum refricetur, quæ dant occasionem nocendi. Quoniam familiaritas locum quoque habet inter absentes (§. 224.), quorum conversatio in litteris est, littera verò scripta manet; cautione hac maxime opus est, si tibi cum absente frequens fuerit com-

commercium epistolicum Constat quanta circumspectione opus sit in scribendis litteris etiam quando scribimus ad eos, de quorum amicitia satis certi sumus, cum casu improvise in aliorum manus incidere possint, etiamsi nulla culpa hæreat in amico. Nonne igitur majore circumspectione opus est, si verendum, ne is ipse, ad quem scripsisti, animo nocendi abutatur iis, quæ a te scripta sunt? Immo si vel maxime certus tibi videaris de amicitia alterius fieri adhuc potest, ut non sit satis prudens in discernendis iis, quæ ipsi soli scripsisti, non malo in te animo propolans, quod in præjudicium tui cedit.

§. 227.

Familiaritas excludit omnem simulationem & dissimulationem. An simulatione
Quoniam enim familiaritas amicitia est frequenti conversationi & dissimulatione confirmata (§. 175.); qui familiariter cum altero conversationi versatur, cum bene cupiat alteri & alterum quoque sibi locus sit in bene cupere existimet (§. 172.), & pro certo habeat, alteri familiaritatis persuasum esse, se non habere animum ipsum offendendi, & offensam culpofam facilem habere excusationem (§. 193.); libere dicit, quod sentit, atque ex more agit. Immo cum alterum amans (§. 626. part. 1. Jur. nat.), eum consideret tanquam seipsum (§. 659. Psych. empir.), eum conscius esse posse putat omnium arcanorum suorum, consequenter nihil eorum celat, quæ animo voluit, aut facit. Quamobrem nec in verbis, nec factis deprehenditur, quod actionibus internis contrarietur. Quoniam itaque simulatio in dissensu actionis externæ cum interna consistit (§. 716. part. 2. Phil. pract. univ.); familiaritas omnem simulationem excludit. Quod erat unum.

Et quoniam dissimulatio in occultatione actionis tam internæ, quam externæ consistit (§. 717. part. 2. Phil. pract.

univ.); eodem modo patet, familiaritatem quoque excludere dissimulationem. *Quod erat alterum.*

Constat experientia, amicum familiarem male ferre, si similes, quod non est, aut dissimiles consilia, molimina & facta tua, quamvis simulatio & dissimulatio non careat ratione. Communis fere opinio obsedit plerorumque mentem, quasi amicitia familiari, seu stylo nostro familiaritati proprium sit amicum omnium arcanorum suorum facere participem, quasi omnia sub sigillo silentii committantur familiaribus, nec ad familiaritatem extendenda sit regula prudentia, quæ vult ut neminem arcanorum tuorum facias participem, fidendum nimirum esse, modo videas, cui fidas. Docet quoque experientia, simulatione & dissimulatione langvescere amicitiam, aut prorsus extingvi. Quodsi ea esset hominum perfectio, qualem præscribit lex naturæ; nulla quoque foret simulandi & dissimulandi ratio. Quamobrem si familiaritatem sumas, qualem determinat lex naturæ; ea simulationi & dissimulationi nullum relinquit locum: ast ea hominum conditio est, ut in determinationem voluntatis multa influant, de quibus ipsi non cogitant, multo minus prævideant, quæ olim in eandem influere possunt. Quamobrem familiaritatem veram esse sumunt, omnibus suis numeris absolutam, qua ipsi fruntur, ideoque de simulando & dissimulando nulla ipsorum mentem subit cogitatio, & sæpius sero nimis experiuntur, familiaritatem sibi fuisse damnosam, quæ daniosa non fuisset, modo fuisset vera. Ostendimus superius, veram amicitiam sine virtute concipi non posse (§. 195.), eamque solam sempiternam esse, quæ cum eo colitur, qui virtutem colit (§. 196.). In vera igitur amicitia, consequenter in familiaritate, quæ illam supponit (§. 175.), ratio simulandi & dissimulandi nulla est. Hinc consequitur, ne familiaritatem contrahas cum eo, de cujus amicitia nondum satis certus es. Cum enim sola frequens conversatio non faciat amiliaritatem (§. 225.); potest tibi cum alio intercedere vitæ consuetudo,

potes

potes ipsi esse amicus, quamvis cum eo caute converſeris, quamdiu de ipſius in te amore non ſatis certus fueris, nec hunc intime perſpexeris, neque etiam mores ipſius ſatis cognoveris.

§. 228.

Quoniam familiaritas omnem ſimulationem & diſſi-*Qualis ſit* mulationem excludit (§. 227.), conſequenter nulla apparet *converſatio* ratio, cur actiones externas cum internis non conſentire *amici fami-* debeant (§. 716. part. 2. *Phil. præſt. univ.*), aut cur tam internas, *liaris.* vel externas occultari neceſſe ſit (§. 717. part. 2. *Phil. præſt. univ.*); *amicus familiaris ad actiones ſuas in converſatione nullam affert atten-* tionem, ſed absque ulla deliberatione loquitur, *quæ in mentem veni-* unt, & agit, ad quod agendum occaſio ipſum invitat, ex more.

Sicuti de amicitia, ita etiam de familiaritate aliter judican- dum eſt ex veritate, aliter ex factis. In Ethica demonſtratio- nes condi nequeunt niſi ex principiis rationis, ut familiaritas concipiatur legi naturæ convenienter, qualis eſſe debet: hominum vero diverſis moribus ea diverſimode immutatur, ut ea varia labe inficiatur. Accidit hinc, ut ad id, quod facti eſt, non juris, attentæ notionem familiaritatis veritati contra- riam plerique fingant, idèoque non conſentientia ſint homi- num de familiaritate judicia, quando de eo, quod juris eſt ſeu licitum, quæſtio incidit. Quamvis vero errori admixtum ſit aliquid veri; cum tamen perceptionibus con- fuſis concluſum in obſcuro lateat, non cujuſvis eſt verum a falſo ſeparare, ut conſtet cur & quomodo quod licitum erat vitiiſ in abuſum trahatur & in illicitum vertatur. Verum eſt amicum, cujus animus propendit in felicitatem amici, non omnia interpretari in malam partem, utpote certum de animo non offendendi alterius (§. 193.), & cum ipſo loqui poſſe tanquam cum ſe ipſo, utpote parato ad monendum, ſi moliaris, quæ recta non ſunt, aut ſentias, quod a veritate abhor-

abhorret, & ad objurgandum, absque tamen contentu, si male aut minus recte feceris (§. 203.). Amicorum igitur conversatio liberior est, quam aliorum, immo esse debet, nisi fructu amicitiae carere velis, ut mutua perfectio promoveatur, animus vera voluptate demulceatur & a molestiis liberetur. Enimvero libertatem hanc male interpretantur, qui finem amicitiae & verum ejus fructum minime capiunt, eamque in licentiam vertunt, quasi nulla habenda sit decori ratio, quodque necesse non sit, ut pudeat loqui vel facere, quae cogitas vel ad quid te trahit voluptas tua. Atque inde est, quod nimia familiaritas parere dicatur contemptum, cum in vera familiaritate, quemadmodum in omni virtute, non derur nimium: quod enim vulgo nimium dicitur, a vitio venit, quod actum alias licitum vel debitum in illicitum vertit. Probe haec perpendenda sunt, ne quae manifesta sunt obscura reddantur, nec nodos nequam indissolubiles, ubi nihil difficultatis est, si rationem audire velimus. Falsa familiaritatis imitatio vitium est, nec in Ethica isto nomine condecoratur: a vera autem non aberratur, si amicitia & ad eam accedens frequens conversatio virtutem individuum habeat comitem, sine qua vera amicitia (§. 195.), ideoque & familiaritas concipi nequit (§. 175.).

§. 229.

*An amicitia
& familiaritas subsistere possit inter inaequales.*

Amicitia specialis, immo etiam familiaritas subsistere potest inter inaequales. Inaequalitas hominum spectatur vel in bonis animi atque fortunae, vel in dignitate civili. Inter quos amicitia est, eorum voluntas in promovenda felicitate & depellenda infelicitate conspirat, & qui sibi mutuo amici sunt, sibi mutuo volunt id, quod bonum est, & pro virili praestare student non sui, sed alterius causa (§. 172.). Enimvero per se patet, ad hanc voluntatem minime requiri, ut uterque aequè gaudeat bonis animi, vel fortunae iisdem, aut
ut

ut sint dignitate civili pares. Quamobrem amicitia subsistere potest etiam inter inæquales. *Quod erat unum.*

Amicitia ab it familiaritatem, si ad eam accedat frequens conversatio. Conversationis potissima pars sunt colloquia, ut, qui frequentem cum alio conversationem appetit, colloquiis cum eodem delectetur (§. 156. part. 2. Eth.). Cum amici sibi mutuo velint quod bonum est, non sui, sed alterius causa (§. 172.), de iis inprimis colloquuntur, quæ se tangunt & quæ scire ipsorum interest, ut propensæ in alterum voluntati satisfacere possint: accedunt vero ad colloquia actus alii, quibus unus alteri amorem suum declarat. Quoniam amicitia subsistere potest etiam inter inæquales, *per demonstrata n. 1.* conversatio vero, quæ ad amicitiam accedit, amicitiam fructuosam reddit eamque firmat, *per modo demonstrata*; quin familiaritas inter inæquales quoque subsistere possit, dubitandi ratio nulla est. *Quod erat alterum.*

Quamvis veritas propositionis præsentis vi demonstrationis satis aperta sit, neque difficile eandem quoque exemplis confirmare; multa tamen præjudicia in diversas partes trahunt judicium de ea sibi fumentes. Sunt qui amicitiam specialem cum familiaritate confundunt, quamvis ea absque hac subsistere possit (§. 223.). Quodsi ergo liberio rem conversationem male interpretentur, nec inæqualitatem personarum rite ponderent, inter inæquales non dari amicitiam facile pronuntiant, aut, si detur, eam ad indecorum adscribunt. Qui agnoscunt amicitiam absque familiaritate subsistere posse; haud difficulter concedunt dari quoque posse amicitiam specialem inter inæquales, aut, sicubi inæqualitas scrupulum moveat, non tamen negare audent, superiorem amicum esse posse inferioris, licet amicitia, quæ animorum unionem exigit (§. 171.), non admittatur, propterea quod hic illius commoda promovere non posse videtur, quemadmodum

(*Wolffii Ethicæ Pars V.*) S s dum

dum ille hujus, vel amicus, mutato paulisper significato dicitur inferior, quatenus eo is hunc prosequitur amore, qui inter amicos viget. Ast quia liberiores conversationem superioris cum inferiori male interpretantur, familiaritatem cum inferiori contrahere ex parte superioris pro indecoro habetur. Circumstantiæ casuum particularium, quorum numerus multus est, multis præjudiciis locum faciunt, quæ mentem adhuc magis obnubilant. Quamobrem ut tenebræ omnes dispellantur, amicitia, familiaritatis & libertatis in conversatione notiones genuinæ ad legem naturæ normatæ attendendæ, & ex iis deducendum iudicium.

§. 230.

An familiaritas comitatus adversetur.

Familiaritas non obstat, quo minus unus alteri honorem debitum exhibeat, immo potius ad honorem debitum exhibendum impellit. Etenim vera amicitia, consequenter quæ ad eam accedit consuetudo, sine virtute non datur (§. 179.). Quamobrem cum familiaritas sit amicitia specialis consuetudine, seu frequente conversatione confirmata (§. 175.); familiaritas quoque individuum comitem virtutem habere debet. Enimvero alteri honorem debitum exhibere virtutis est, nimirum comitatus (§. 890. part. 1. Jur. nat.). Familiaritatis itaque convenit, ut unus alteri honorem debitum exhibeat, ideoque ea minime obstat, quo minus hoc fiat. Quod erat unum.

Est vero honor alius naturalis, quam virtutes intellectuales & morales pariunt (§. 550. part. 1. Jur. nat.) & cujus meritum facta & dicta ex iis profecta probant (§. 552. part. 1. Jur. nat.); alius civilis, qui in titulis & præcedentiis (§. 765. part. 8. Jur. nat.) aliisque actibus more introductis consistit. Quoniam amicorum familiarium frequens conversatio est (§. 175.) eaque ab omni simulatione & dissimulatione libera (§. 227.),

(§. 227.), ipsique sine deliberatione loquuntur, quæ in mentem veniunt, & agunt, ad quod agendum occasio ipsos invitat, ex more (§. 228.); familiaritas ducit ad intimiorem sui & aliorum noscentiam, ut amicus amici virtutes intellectuales & morales agnoscat & in quonam alter sit se superior, in quonam inferior, consequenter fieri nequit, quam ut unus alterum tanti existimet, quanti meretur (§. 647. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque etiam, remota omni simulatione & dissimulatione, honorem ipsi exhibeat, quem meretur (§. 538. part. 1. *Jur. nat.*). Ipsa itaque familiaritas amicos impellit, ut unus alteri exhibeat honorem naturalem debitum. Quoniam vero hic ipse honor jam concludit eum, qui ob merita in Remp. alicui deberur (§. cit.), tituli vero & præcedentia &, si qui alii actus sunt ad honorem civilem exhibendum more introducti, absque illis ad vanitatem adscribendi, ut parum pretii iisdem statuunt intelligentes; amici familiares eos parum curant, quamdiu familiariter conversantur. Enimvero quia inserviendum est opinioni, cujus gratia honores civiles introducti, cum amicus quoque sollicite caveat, ne sinistris de amico judiciis faciat locum; si solus cum solo non conversatur, ipsa quoque familiaritas amicum familiaritatem impellit ad honorem civilem debitum alteri exhibendum. *Quod erat alterum.*

Qui conversationis familiaris notionem genuinam minime habent, & libertatem amico familiari concessam male interpretantur, neque amoris veri notionem tenent; sibi persuadere solent, honoris exhibitionem familiaritate tolli, ita ut amicum familiarem spectare debeamus tanquam nobis æqualem, &, cum eum consideremus tanquam nos ipsos, nemo autem seipsum honoret, plebejo more cum eo conversandum sit, seposita omni civilitate, quasi rusticitas sit familia-

ritati propria. Pro diversitate itaque vitiorum multis modis deformatur familiaritas, ut mutet speciem, nec amplius hoc nomen mereatur, si id accipias eo sensu, quem probat lex naturæ. Comparantur amici familiares fratribus: quasi vero frutrum æqualitas indecoris moribus faveat, & fratrum quoque mores, quibus erga se invicem utuntur, aliam habeant nomam, quam legem naturæ. Lascivi equidem juvenes ac petulantes, ubi familiaritatem contrahunt, decoris & honestis moribus nuncium mittunt: ast quis ex horum opinione de familiaritate statuet, & ad ipsorum similitudinem familiariter conversandum esse putabit? Quamvis enim a conversatione familiari tanquam superflua excludantur, quæ ad significandum existimationem ac inprimis inæqualitatem civilem consuetudo introduxit, cum præsertim in iisdem plurimum insit vanitatis, parum plerumque veritatis, & si originem spectes, haud raro eadem ab adulatione & assentatione sint deducenda, amicus vero certus sit de vera existimatione amici, ideoque maxime contentus his, quæ eam produnt; non tamen propterea insuper habenda sunt, quæ morum honestas & elegantia exigit, & quando solus cum solo non conversatur, dandum etiam consuetudini est, quod condicio præsentium imperat, ne imprudentia præjudicemus tam nobis, quam amico.

§. 231.

De familiaritate inæqualium & num vera pariat contemptum.

Quoniam familiaritas non obstat, quo minus unus alteri honorem debitum exhibear, immo potius ad honorem debitum exhibendum impellit (§. 230.); hinc denuo patet, familiaritatem subsistere posse etiam inter inæquales: patet etiam, verendum non esse, ne vera familiaritas pariat contemptum.

Familiaritas in abusum trahitur & speciem mutat, quando contemptum parit. Faciunt huc, quæ jam ante annotavimus (§. 228. 229. 230.). Ex iis enim satis intelligitur, in quo-

quonam consistat abusus, ubi quem familiaritas speciem mutat. Quodsi familiaritatis individua comes sit virtus, quemadmodum esse debet, cum a virtutis tramite nunquam sit recedendum (§. 321. 142. part. 1. *Phil. pract. univ.*); verendum non est, ne familiaritate contaminetur conversatio, ut inde sequantur, quorum nos padeat, vel pœniteat.

§. 232.

Familiaritas cum hominibus male moratis & vitio deditis, Cum quibus itemque imprudentibus non contrahenda. Ad familiaritatem enim nam familiaritas non requiritur frequens conversatio (§. 175.). Cumque in ea liaris non nulla afferatur attentio ad actiones suas, sed absque delibe-
ratione dicatur, quicquid in mentem venit & ex more agatur, ad quod occasio invitat (§. 228.); si is, cum quo frequenter conversaris, fuerit male moratus, aut vitio deditus, innumeræ sunt rationes, cur actiones tuas ad similitudinem alterius componere adfuescas, aut tacite saltem mali mores & vitium sese animo tuo insinuent, quod exempla omnium facillime docent rite expensa. Quamobrem familiaritas cum hominibus male moratis & vitio deditis non contrahenda. *Quod erat unum.*

Quodsi amicus, cum quo frequenter conversaris, fuerit imprudens, cum imprudens non consideret, quid vi circumstantiarum præsentium fieri consultius sit (§. 776. part. 1. *Phil. pract. univ.*), quæ in conversatione liberiori a te audivit, vel vidit, absque maligno in te animo propalat, aut saltem aliorum fidei committit, utut reticenda, propterea quod in præjudicium tui patet abusus. Quamobrem cum imprudentibus familiaritas non contrahenda. *Quod erat alterum.*

Dudum observatum est, pravum sodalitiū corrumpere bonos mores: id quod tanto facilius contingit, si vivitur ad

similitudinem aliorum, & si mores boni assuetudini, non rationi accepti referendi sunt. Quoniam hic casus puerorum, adolescentium & juvenum esse solet, ideo his potissimum inculcatur, ut pravam sodalitium virent, & qui moribus ipsorum formandis præsunt, solliciti cavent, ne cum male moratis & pravis conversentur. Enimvero vivunt etiam plerique ætate adulta ad similitudinem aliorum, & virtutem magis assuetudine, quam rationis ducti colunt, ideoque ipsorum etiam moribus insidias struit familiaritas. Latent quoque in animis hominum inclinationes quædam ad malum, quæ in actus non erumpunt, deficiente occasione, quæ rationes ad eos determinandam sufficientes subministrat, ut providentia divina celebranda sit, quod nobis in hac rerum serie, cum assignaverit locum, in quo rationes istæ deficiunt, sicque malum, quod incurrere poteramus, a nobis averterit. Qui noscentiæ sui eam operam impendit, quam debet, quæ hic dicuntur in se ipso facile experiri poterit. Cum nemo hominum invenitur, qui ita moratus, ita animo constitutus sit, ut ratio postular; nemo quoque sibi persuadeat, se satis tutum esse ab insidiis, quas familiaritas cum hominibus male moratis & vitio deditis struit, ne improvise morum malorum & vitii particeps fiat. Mali mores & vitia labe quadam insciunt actiones hominum, ex alio prorsus fonte profluentes, per quas in familiari conversatione tacite immittuntur semina malorum morum & vitiorum in animum alterius eumque corruptioni obnoxium reddunt. Qui latebras & recessus in animis hominum scrutatus est, in usum suum convertens exempla, quæ non otioso in theatro universi spectatori obtulit occasio; veritatem eorum, quæ diximus, facile perspicier, nec attonitus hærebit, quando videt, quantum qui moribus bonis & elegantibus erat instructus & virtutis amans mutatus fuerit ab illo. Qui aut præjudiciis præpediti, aut crassa rerum psychologicarum ignorantia laborantes, aut acumine sufficiente destituti capere nequeunt, dari infinita in anima, quorum sibi conscia non est, & quæ hoc non obstante in
ipsi

ipſius modificationes, quarum ſibi conſcia eſt, tacite influunt, nescio quid inſerutibile in anima ſingunt, ut ignorantiam & ablepſiam ſuam tegant, quando de ratione mutationis morum incidit quaſtio, ubi cauſa nulla in oculos incurrit, quibus ſolis videre volunt. Quantum imprudentia noceat, ſi non ſatis deliberato animo propalentur in converſatione familiari dicta, vel facta; exempla abunde docent, prout dudum inculcatum fuerit, ne quidem amico intimo eſſe proſuſ ſidendum. Regula nimirum prudentiae, quæ ex communibus obſervationibus colliguntur, non ſufficienter determinata, ſed admodum vaga ſunt, & haud raro non alio fundamento inniuntur, quam quod factum eſt hoc tempore idem etiam fieri poſſe alio: id quod certe minimum probabilitatis gradum conſtituit, ſi de caſu præſente quaſtio eſt.

§. 233.

Quoniam familiaritas cum hominibus male moratis & *Qua cautio-* vitio deditis, itemque cum imprudentibus non contrahenda *ne ideo opus* (§. 232.); multa cautioe opus eſt, *antequam aliquem in familia ſit.* ritatem recipias, inquirendum nimirum eſt in ejus mores, animum & vitam; *antequam ſatis eum cognoveris, abſtinendum eſt ab iis,* que familiari converſationi propria ſunt. (§. 228.); quando cum eo converſaris.

Dividenda eſt familiaris converſatio a communi. Converſari poſſumus cum hominibus quibusvis, prout rûlerit occaſio, non tamen neceſſe eſt, ut familiaris ſit converſatio. Cautioe & circumſpectioe opus eſt, ne noxia evadat, afferendo nimirum omnem attentionem ad ea, quæ loquimur & agimus, ne quid dicamus, vel faciamus, quod in præjudicium nobis verti poteſt, nec minus ponderando verba & facta alterius, num in iis reperiatur, quod reprehensionem mereatur, & a quo nobis cavendum.

§. 234.

§. 234.

Quenam ad
familiarita-
tem maxime
faciant.

Familiaritati maxime convenit morum ac vitæ similitudo. Cum enim mores consistant in modo constante ac perpetuo determinandi actionem dati generis; vel speciei, seu identitate agendi in eodem casu (§. 687. part. 2. *Phil. pract. univ.*); quorum iidem sunt mores, hi iisdem actionibus delectantur (§. 156. part. 2. *Eth.*), consequenter actiones unius placent alteri (§. 542. *Psych. empir.*). Quamobrem cum se mutuo ament (§. 645. *Psych. empir.*), in amore autem mutuo amicitia consistat (§. 625. part. 1. *Jur. nat.*); sibi mutuo amici sunt. Et quoniam iisdem actionibus delectantur, demonstrata, consequenter jucunda est eorum conversatio; ad amicitiam frequens conversatio accedit (§. 156. part. 2. *Eth.*). Quoniam itaque amicitia specialis frequente conversatione confirmata familiaritas est (§. 175.), morum similitudo familiaritati maxime convenit. *Quod erat unum.*

Quorum idem vitæ genus est, hi dignitate æquales sunt, consequenter neuter ab altero prætereendere potest, ut majoris ab ipso fiat, quam ipse eundem facit (§. 839. part. 1. *Jur. nat.*). Cumque hominum mos sit loqui de eo, quod ad vitæ suæ genus spectat, in familiari autem conversatione verba miscuntur de iis, quæ unicuique in mentem veniunt (§. 228.); in conversatione non deficit materia loquendi, quæ parti alteri minus molesta accidunt. Quamobrem inter eos locus est familiari conversationi (§. cit.), ideoque familiaritati maxime convenit vitæ similitudo. *Quod erat alterum.*

Propositio præsens a posteriori adeo manifesta est, ut dudum in proverbium abierit, similem simili gaudere. Inest homini naturalis quædam inclinatio, qua fertur ad socialitatem, quamvis dentur rationes diversæ, ob quas vita solitaria nonnullis videatur præferenda, & molesta accidat cum aliis con-

conversatio. Quando vero de iis agimus, quæ ex natura hominis sequuntur, impedimenta seponimus, quæ ex accidente superveniunt: id quod probe notandum, neque enim alias de veritate rerum moralium constare potest. Neque hoc singulare est in Philosophia morali: idem enim observatur cum in Matheſi, tum in Physica, veluti cum in illa agitur de motu in vacuo, seposita resistantia medii, aut in hac quæritur, quemnam effectum data causa producere possit, non attentis aliis ex accidente concurrentibus, & effectum vel impediētibz, vel alterantibus. Solent autem homines se sociare suis similibz, similitudinem vero æstimant tum ex morum identitate, tum ex eodem vitæ genere. Ita videas Astronomos familiaritatem contrahere cum Astronomis, Algebraistam cum Algebraista, Philosophum cum Philosopho, cumque sui similes vix reperiant in eo, quo vivunt, loco, in literis conversantur absentes cum absentibus. Quemadmodum vero vera familiaritas confunditur cum spuria perinde ac vera amicitia cum falsa, cui per abusum id nominis tribuitur; ita etiam videas certo vitio deditos amore eosprosequi, & familiariter vivere cum iisdem, qui eodem vitio delectantur, ipsosque scelestos sociari sui similibz, ita ut in proverbium abierit, nosci ex socio, qui non cognoscitur ex se. Non vero est quod mireris ubi de familiaritate veri nominis agitur, ad spuriam provocari, ut propositionis præsentis configmetur veritas. Etenim ubi ostendendum, cum quibusnam contrahenda sit familiaritas, et quænam eandem faciliſent, sufficit ad ea provocare, in quæ appetitus hominum per naturam propender, seposita tantisper moralitate, quæ in præſenti non attenditur. Spectandi igitur veniunt hominum mores, quales sunt, non quales esse debent. Quod vero homini naturale est, seu physicum in moribus, non minus deprehenditur in moribus pravis, quam bonis. Quodsi enim mores pravi adeo repugnarent naturæ humanæ, ut per eam ad actum perducī minime possent; pravi mores non darentur. Ipsi igitur naturæ humanæ insunt, quæ per se bona est, quæ præ-

(*Wolſi Eſtica Pars V.*)

vos mores perinde ac bonos faciunt extrinsece possibiles. Inde est, quod exempla quoque prava prodesse possunt ad profectum in bono, quatenus imitatur quod physice bonum est, sicuti Christus prudentiam disci jubet ex fraudibus a malo desponsatore commissis, *Luc. XVI. & seqq.* Ceterum quod ii, qui certum vitæ genus sequuntur, de iis in conversatione loquantur, quæ ad idem spectant, non minus obvium est, ut Poëta dudum cecinerit: Navita de ventis, de tauris narrat arator. Inde quoque est, quod, qui in calculis algebraicis omnem vitam consumunt, cum non reperiant in eo loco, in quo degunt, cum quibus de formulis algebraicis colloquantur, ad conversationem cum aliis sint inepti.

§. 235.

*Quinam in
eam recipi-
endi.*

Quoniam familiaritati maxime convenit morum ac vitæ similitudo (§. 234.), amicitia vero vera absque virtute non concipiatur (§. 179.), ideoque nec vera familiaritas (§. 175.); in familiaritatem recipiendus non est, nisi cujus virtutes nobis sunt explore, & si non prorsus idem, non tamen prorsus dissimile vitæ genus sequitur.

Ita nimirum demum cavetur, ne familiaritas evadat dam-nosa, & fructibus ejus fructur, qui in spuria sperandi non sunt. Vide, quæ supra de amicitia contrahenda annotavimus (*not.* §. 179. 180.).

§. 236.

*De mediis
inimicitiam
vitandi &
extingvendi.*

Media vitandi odium & extingvendi sunt etiam media vi-tandi inimicitiam eandemque extingvendi. Quoniam enim inimi-cus est, qui odio nos prosequitur (§. 626. part. 1. Jur. nat.); qui inimicitiam vitare vult vitare debet odium alterius, hoc est, sibi cavere, ne in alterius odium incurrat. Quamobrem quæ de modo vitandi odium alterius demonstrata sunt (§. 302. & seqq. part. 2. Eth. & §. 131. b.); ea observanda sunt,

tibi cavere velis, ne alios tibi reddas inimicos. Media igitur vitandi odium sunt etiam media vitandi inimicitiam. *Quod erat unum.*

Similiter quoniam inimicus te odio prosequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), si velis, ut inimicus esse desinat, necesse est, ut odium deponat. Quamobrem quæ de odio extingvendo demonstrata sunt (§. 451. & *seqq. part. 2. Eth.*); ea tibi observanda sunt, si inimicitiam extingvere velis. Media igitur extingvendi odium sunt etiam media extingvendi inimicitiam. *Quod erat alterum.*

Quæ de odio vitando & extingvendo demonstravimus, cum de affectibus sedandis ageremus, admodum generalia sunt, pro quibus in casu dato substituenda specialia sub iis contenta, quæ circumstantiæ casus præsentis produnt. Quod si ad casus particulares descendere vellemus, ingens nasceretur dicendorum campus, quem ingredi non permittit præsentis instituti ratio. Sane non modo casum variant rationes, ob quas odium concitatur, verum etiam in odio præsertim extingvendo vitia inimici, quibus indulgeat, impedimenta haud raro invincibilia obijciunt, ut inimicitia reddatur insanabilis nonnisi cum vitio, quod morbus insanabilis est, eradicanda: id quod cum prævideatur, quemadmodum prævideri potest, si alterius mores intimius perspexeris, tanto sollicitius cavendum, ne in odium ejus incurras, consequenter ne ad inimicitias venias. Ex his ipsis autem, quæ modo diximus, intelligitur, quænam in applicatione regularum generalium ad casus datos sint observenda, modo in Psychologia & Ethica satis fueris versatus & intellectu recte uti didiceris, quemadmodum in parte prima Ethicæ ostendimus, cum de eo perficiendo ageremus. Plurimum huc facit noscentia aliorum, quæ noscentiam sui supponit, difficultatibus obnoxiam (§. 36. *part. 4. Eth.*) non adeo facile tollendis (§. 37. *part. 4. Eth.*). Non igitur est, quod miremur, si qui sibi videntur philoso-

phi instinctu aliquo divino Musarum facti, cum sibi probe consciî sint, se philosophiæ ne minimum quidem operæ navasse, medicamenta, quæ pro curandis animi morbis præferuntur, carere ea virtute, quæ ipsis adscribitur, audacter pronunciant, propterea quod non capiunt, in quonam ea consistat, nec videre possunt, cur malo vincatur medicamentum. Quod vitiis ipsorum inveteratis, quæ nimis altas in animo radices egerunt, medicina nimis fero paretur; ex malo suo immedicabili de efficacia medicamentorum nimis præcipitanter statuunt. Dant vero præcipitantia suæ pœnas, qui adeo abhorrent ab intellectu systematico, cujus nullam notionem habent, differentiam vero a non systematico exposuimus in Horis subsecivis Marburgensibus A. 1729. trimestr. brum. III. Nullus itaque dubito fore, ut in præcavendis & extinguendis inimicitiis, quantum in potestate nostra est, non sine successu utatur mediis, quæ hic a nobis præscribuntur, qui industriam suam in se desiderari minime patitur; id quod etiam de ceteris philosophiæ moralis capitibus tenendum.

§. 237.

Signum inimicitia.

Qui tibi quocunque modo molestiam creare intendit, se tibi inimicum probat. Etenim cum tædium tuum appetat, qui molestiam tibi creare quocunque modo intendit (§. 616. part. 1. *Phil. pract. univ.*), qui vero tædium tuum appetit, te odio prosequatur (§. 669. *Psych. empir.*); qui quocunque modo molestiam tibi creare intendit, eo ipso odium erga te suum prodat. Quoniam itaque inimicus tuus est, qui te odio prosequitur (§. 626. part. 1. *Jur. nat.*); qui tibi quocunque modo molestiam creare intendit; se tibi inimicum probat.

Habes hic signum minime fallax, ex quo inimicus agnoscitur. Probe tamen ponderanda sunt, quæ hic dicuntur, ne perversa interpretatione propositio in abusum trahatur. Non dicimus, hunc se tibi inimicum probare, qui ea dicit, vel facit, ex quibus tu molestiam percipis, sed qui dictis, vel factis

factis suis molestiam tibi creare intendit. Plurimum enim hæc duo inter se differunt. Etenim qui molestiam tibi creare intendit, quicquid dicit, vel facit, non alio fine dicit, vel facit, quam ut molestia afficiatur animus tuus (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ex molestia tua voluptatem percipiens (§. 156. *part. 1. Eth.*). Enimvero si officium quoddam sive erga Deum, sive erga seipsum, sive etiam erga alios urget, ut dicas, vel facias, quæ tibi molesta accidunt & animum plurimum inquietant; inde nondum colligere potes inimicum erga te animum, cum invitus hæc dicat, vel faciat (§. 581. *part. 1. Phil. pract. univ.*), propterea quod ob indispensabilem obligationem naturalem (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*) officium, quod Deo, vel sibi ipsi, aut aliis debet negligere non potest. Ponamus hominem fastosum & imprudentem cupidine vindictæ abreptum alterius famæ ignominie notam inurere absque ulla ipsius culpa. Constat unicuique non modo competere jus famam suam defendendi, verum etiam unum quemque obligari ad eam defendendam (§. 1033. *part. 1. Jur. nat.*). Famæ & existimatio defenduntur verbis, ostendendo falsitatem eorum, quæ dicuntur, aut veritatem contrarii, fidemque calumniatoris labefactando (§. 1049. *part. 1. Jur. nat.*). Labefactanda autem est injuria afferentis fides, si ea ipsius sit auctoritas, ut alii facilem eidem habeant fidem (§. 1055. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque molestissimum accidat homini arroganti & fastoso atque superbo, si adversus eum dicantur, ex quibus noscitur, qualis sit, ut vana, quam affectabat, gloria cadat, & ab ipso vulgo derideatur; non tamen propterea dici potest, defensorem famæ suæ intendere detrimentum famæ ipsius. Qui enim se defendit, ex malo, quod sui defendendi gratia alteri inferendum, voluptatem nullam percipit (§. 994. *part. 1. Jur. nat.*), nec ex tædio ejus, contra quem se defendit (§. 995. *part. 1. Jur. nat.*): quod enim facere tenetur sui defendendi causa, nullo facit in adversarium odio (§. 996. *part. 1. Jur. nat.*), nec animo inimico (§. 997. *part. 1. Jur. nat.*), sed ab omni vindictæ cupidine alieno (§. 999.

part. i. Jur. nat.). Patet itaque ex iusta istiusmodi defensione non colligi posse inimicitiam, nisi intentio molestiam alteri creandi aliunde colligatur. Distingvenda hic quoque est voluptas, quæ percipitur ex eo, quod periculum famæ auctoritate lacerantis fracta fuerit depulsum, a voluptate, quæ percipitur ex detrimento famæ partis adversæ: neque enim in casu priori læsi doloris remedium est inimici dolor, qui vindictæ cupidinem prodit. Accedere possunt ad justam famæ suæ defensionem causæ aliæ, quæ eam in officium publico debitum convertunt, veluti si adversarius auctoritate sua abutitur ad doctrinam solidam suppressendam & superficialiâ propagandam, injuriosus in ipsum genus humanum. Quamobrem si viri boni & intelligentes applaudunt defensori, quod adversarium adeo depexum ad incitas redegerit, ut ne hiscere quidem audeat, sed inepta simulatione, quam indocta imprudentia fastu occæcato dictitat, generosum animum silentio obdendat; nec eorum inde colligi potest adversus hominem insulsum odium, si vel maxime insulfitas videatur: odisse enim vitium non idem est ac odisse personam. Videmus itaque quanta cautione opus sit, si inimicus erga alterum animus sit colligendus ex dictis & factis, quæ huic molestiam creant. Et hoc ipsum exemplum, quod in medium attulimus, docet, quomodo procedendum sit in casibus aliis, ne intentionem molestiam creandi alteri tribuas ei, cujus animus omni erga alterum odio vacuus est. Ad imputandum malignum animum requiritur veritatis evidentia, nec sufficit aliqua saltem probabilitas, vel levis quedam suspicio, præsertim cum etiam aliquid dandum sit infirmitati humanæ, si vel maxime contingat voluptati licitæ tacite quoque commiseri quidpiam illicitæ. Nemo est qui nesciat iusto dolore excusari ipsum excessum in defensione commissum, ut hic videatur magis condonandus, quam imputandus. Multo minus itaque nimia erga defensores famæ indulgentia acculari poterit, si ad imputandum inimicum animum requiramus manifesta adversario molestiam creandi indicia. Nul-

iam habet rationem conquerendi de injuria a defensore suæ famæ facta qui eandem lacerare ausus fuit; sed ipsius potius est, ut se noscere discat & posthac cautius mercari, correctis moribus & imprudentia, nec sibi persuadeat, se oculatioribus simulatione minus artificiosa adeo facile imponere posse.

§. 238.

Quoniam se tibi inimicum probat, qui quocunque modo *Quando in-* molestiam creare intendit (§. 237.), intentionem autem hanc *tentio ista* prodit, qui de molestia tibi creata gloriatur, utpote lætatus *prodatur.* quod sine intento non exciderit; *si quis gloriatur, quod tibi molestiam creaverit quocunque modo nocendo, is inimicum se tibi probat.*

Prodit hoc modo intentionem alteri molestiam creandi, qui dixit, vel fecit, ex quo molestiam percipit, ut verbis opus non sit, ubi rerum testimonia adsunt. Immo nec est quod putes, cum inimicum adversus alterum animum dissimulare velle, nisi fuerit homo rerum moralium prorsus ignarus, ut nec de actionum moralitate, nec de dissimulatione ulla mentem ipsius subeat cogitatio. Dantur omnino homines, qui sibi gloriæ ducunt, quod gravissimam experiantur alii suam inimicitiam,

§. 239.

Similiter quoniam se tibi inimicum probat, qui quo- *Unde ea in-* cunque modo molestiam creare intendit (§. 237.), si quis *telligatur.* dixit vel fecit, ex quo molestiam percipere potes, &, ubi audit quanta molestia afficiatur animus inde tuus, lætatur; cum ex molestia tua voluptatem percipiens eam appetat (§. 156. part. 2. *Eth.*), consequenter consecutus sit, quod intenderat (§. 616. part. 1. *Phil. pract. univ.*); *si quis dixit, vel fecit, ex quo molestiam percipit alter, atque lætatur, quando intelligit, quod eandem actu percipiat, is se tibi inimicum probat.*

Notum

Notum est, quod qui dicunt vel faciunt, quodcumque alteri molestum accidere potest, eo fine ut molestiam ipsi creent; dictis & factis suis delectari, quatenus prævident, ipsum inde molestiam percepturum, ita ut voluptas ex molestia ab ipso percipienda, quam prævident, ipsa dicta & facta delectabilia faciat. Si dicta & facta accurate ponderentur, spectatis omnibus circumstantiis, voluptas ex prævizione nata haud obscure conspicitur. Influunt imprimis in verborum complexionem & in tropos affectus, consequenter in casu prælenti etiam odium, quod in voluptate ex alterius molestia percepta consistit (§. 665. *Psych. empir.*). Immo influunt etiam mores. Quamobrem ad animum alterius intimius perspicendum plurimum facit verborum omnium & complexionis eorundem accurata ponderatio. Multa cautione opus est, nisi verba prodere debent, quæ dissimulanda sunt. Ac inde nascuntur inepte simulantium contradictiones, ut, si præsertim facta ad verba accedant, non modo contrarium ejus prodatur, quod simulatur, verum etiam imperitus simulator se nudum conspiciendum præbeat acutioribus, quorum acumen perspicillibus psychologicis juvatur. Optandum foret, ut character eruditorum, inter quos controversia est, hoc modo delinearetur: hoc enim modo non solum aditus pararetur ad ulteriora, sed qui controversias inter se habent, cautius quoque mercari discerent ac famæ suæ rectius consulerent. Gignit quoque philautia voluptatem, quatenus molestiam alteri creaturus in loquacitate suas argutias, in factis calliditatem suam adulatur, quæ perversè prudentiam imitatur. In voluptate igitur, quæ creat alteri molestiam afferendi cupido, æstimanda plurima attendenda veniunt, ut circumspectum sit de ea judicium, quale omnino esse debet, si alia inde inferenda, quæ veritati consentanea sunt.

§. 240.

*Inimicitiam
adversari*

Naturæ humanæ maxime adversatur inimicitia. Etenim naturæ humanæ maxime convenit dilectio universalis (§. 85.),
ad

ad ipsos inimicos extensæ (§. 86.), & determinationi naturali naturæ hu-
 appetitus ad sui conservationem, perfectionem & multipli-
 cationem naturaliter inest ejusdem determinatio ad appeten-
 dum societatem & ad inserviendum aliis (§. 39. part. 2. Eth.),
 ipsaque natura societatem instituit inter omnes gentes (§. 7.
Jur. Gent.), communis boni conjunctis viribus promovendi
 causa (§. 8. *Jur. Gent.*), ita ut totum humanum genus foret
 felix, si unusquisque alterum diligeret tanquam seipsum
 consequenter si omnes sibi mutuo essent amici (§. 172.),
 totum genus humanum foret felix (§. 83.), sicque appetitus
 hominum, qui per naturam suam determinatus est ad appe-
 tendum felicitatem (§. 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*), satiaretur,
 quantum datur. Enimvero inimicus alterum odit, &
 inter quos inimicitia est, hi mutuo odio se invicem persequun-
 tur (§. 626. part. 1. *Phil. nat.*), consequenter sibi mutuo tædia
 creare student, ac impedire, quo minus voluptate perfruan-
 tur (§. 671. *Psych. empir.*), odio tendente ad promovendam
 mutuum infelicitatem & impediendam, vel depellendam feli-
 citatem alterius (§. 308. part. 2. *Eth.*), quamvis uterque per
 naturam suam infelicitatem averfetur (§. 325. part. 1. *Phil. pract.*
univ.). Patet itaque naturæ humanæ maxime adversari ini-
 micitias.

Paradoxum forsitan videbitur nonnullis, inimicitiam naturæ
 humanæ maxime adversam dici, cum videamus indies, quan-
 tum inimicitiae indulgeant homines & quam rara sit vera ami-
 citia, ita ut amicitia, quæ maxima putabatur, in inimicitiam
 internecinam subito vertatur. Et qui de raritate amoris sin-
 ceri conqueruntur, haud raro naturam humanam accusant,
 quod in inimicitiam prona sit. Immo nec desunt, qui sibi
 persuadent, si inimicitia adversaretur naturæ humanæ, im-
 possibile fore, ut quis inimicum erga alterum indueret ani-
 mum. Enimvero hi omnes non satis intelligunt, quid sit

(*Wolffii Ethica Pars V.*)

Uu

natu-

natura humana, nec eam considerant, qualis in se est & ab autore Deo profecta. Quamobrem ut dubia ista sua veluti sponte in auram abeant, non alia re opus est, quam ut ea perpendantur, quæ de natura humana, inclinationibus præsertim & reclusionibus naturalibus, & de illius corruptione in parte secunda Ethicæ demonstravimus. Deus qui serio vult felicitatem hominis (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), eum fecit, ut & sibi, & aliis utilis esse possit, felicitatis veræ consequendæ causa. Quamobrem si rationi obsecutus felicitati suæ atque aliorum studet, vitam hominis vivit, quemadmodum naturæ ipsius convenit. Quodsi ergo homines omnes vitam hominis viverent, nec a rationis semita ad avia declinarent, inimicitia nulla audiretur. Enimvero naturam humanam exeunt, qui mutuis odiis effervescunt & de injuriis inferendis infestissime inter se contendunt. Naturæ humanæ parum convenit, ut homo homini lupo sit, cum, si rationem audias, quæ hominem a brutis distingvit, nihil utilius homine esse debeat homini, nec aliter appetitui hominis, qui per naturam suam fertur in felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), satisfieri possit. Elucescit vero hinc turpitudine inimiciarum naturalis: quis enim est, quem non pudeat, si belluis associetur, ut ideo bellua per convicium in hominem dicatur? Ast quor, quæso, sunt qui satis perpendunt, quod naturam humanam exuant, si hostili in alios sint animo?

§. 241.

*Inimicitia
infelicitatis
causa.*

Inimicitia miseriam humanam pariunt hominesque infelices reddunt. Quoniam enim inimici se mutuo odio prosequuntur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), qui vero alterum odit, tædia sive molestias eidem creare studet (§. 672. *Psych. empir.*); inimici habent animum sibi invicem molestiam creandi, nec ullam prætermittunt occasionem, qua quomodocunque unus alterum molestia afficere poreft, sed eandem potius ambabus manibus amplectuntur. Ea igitur dicunt & faciunt pro-

vir-

virili, ex quibus alterum molestiam capere posse putant. Quamobrem unus alteri afferre studet malum, quo affligitur, vel affligi potest. Cum itaque miseria sit status, qui determinatur per mala, quibus homo, vel actu affligitur, vel affligi saltem potest, si animum ad ea attendit & cogitationes suas in iisdem defigit (§. 329. *part. 2. Eth.*); inimicitiae miseriam humanam pariunt. *Quod erat unum.*

Similiter quia inimicus nos odit (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), odium vero tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam, vel depellendam felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*); inimicus nos infelices reddere, felicitate autem privare & quo minus felici simus impedire studet. Inimicitiae igitur homines reddunt infelices. *Quod erat alterum.*

Distinximus miseriam ab infelicitate (§. 329. *part. 2. Eth.*), cum ea per se hominem non reddat infelicem (§. 330. *part. 2. Eth.*), quatenus tamen hominem privat iis, quæ ad felicitatem ejus quidpiam conferre poterant, cum miseria connexa est infelicitas quædam privativa, quæ, si animus ad carentiam bonorum attendatur, in positivam abit, nisi voluptas aliunde percepta prædominetur (§. 331. *part. 2. Eth.*). Quamvis vero is demum infelix sit, qui malo affligitur, non vero qui idem æquo fert animo; constat tamen admodum difficile esse mala, quæ nobis faciunt homines inimici, æquo animo ferre, & complures esse causas, quæ impediunt, quo minus æquo animo ferantur. Miseria igitur, quam parit inimicitia, tantum non semper infelicitatem habet comitem pro ea, quæ communis est, hominum conditione. Ast cum in Philosophia morali standum sit veritate, miseriam ab infelicitate dividere tenemur, cum hominum vitio vel culpa accadat, ut miseria infelicitatem individuum habeat comitem, qua carere poterat. Quod si inquiras in causas molestiarum, quibus torquetur animus hominum, in causas malorum, quibus is affligi potest; quantum ad miseriam humanam, quantum ad infelicitatem

conferant inimicitiae, satis superque apparet. Quamvis enim plurima dentur mala, quae fortunae adversae tribuenda, nec a facto hominum dependent, non tamen omnis miseria humana inde derivanda, sed magnam omnino partem sibi vindicat inimicitia, praesertim si ea tam lato sensu accipitur, qui eidem convenit, hoc est, si odio in alios aequiparetur. Conqueruntur homines plurimum de miseria & infelicitate humana, quam ab illa non dividunt: non vero attendunt, quod querelae istae tantae non forent, si ab inimicitia naturae humanae tantopere adversis (§. 240.) abstinerent, easque cane & angue pejus fugerent. Ostendimus supra, si unus quisque hominem quemcunque alium diligeret tanquam seipsum, totum genus humanum fore felix (§. 83.), defectui vero dilectionis universalis tribuendum, ideoque multo magis odio, quo homines erga se invicem flagrant, ne felix esse queat (§. 84.). Miseria igitur humana atque infelicitas multum imminueretur, si inimicitiae profligarentur. Quamvis itaque fieri haudquaquam possit, ut dilectio universalis omnibus persuadeatur, & odium erga alios prorsus extirpetur; nostrum tamen est, ne inimicum erga alios animum induentes, aut alios nobis inimicos reddentes miseriam humanam multiplicemus & tam nos, quam alios infelices reddamus. Ceterum cum lex naturae inimicitiam omnem damnet (§. 628. part. 1. *Jur. nat.*), atque urgeat, ne alios nobis inimicos reddamus (§. 634. part. 1. *Jur. nat.*); felicitati nostrae consulit & miseriis opem fert. Quorum igitur aliorum mores formare debent, propositionem praesentem omni animi contentione iisdem inculcare debent. Patet vero etiam, quam turpe sit homini inimicum erga alios habere animum. Bonus mundi civis non est, qui miseriam humanam augeat & concivium suorum, hoc est, aliorum hominum infelicitati studet.

§. 242.

Quoniam inimicitiae miseriam humanam pariunt, hominesque infelices reddunt (§. 241.), qui de miseria humana

*De stultitia
ejus, qui ini-*

¶ infelicitate conqueritur, inimicitiis vero locum facit, cum miserie-micitiis gloriam & infelicitatem vitare in votis habeat, ea vero faciat, cum facit. quæ miserum ac infelicem faciunt, stultus est (§. 458. part. 1. Eth.).

Exemplum esto homo, qui gloriam avide inhiat, sed aliorum odium in se provocat, qui quam parum gloriæ mereatur, ostendere valent. Inprimis autem stultitiam summam prodit, si vanam gloriam affectans aliorum famam lacerat, ut ad eam defendendam gloria ipsius tuo modulo sit metienda, atque minimorum numero associanda, absque ullo in ipsum odio. Multi conqueruntur de miseria humana & naturam quasi novercam accusant, quando stultitiæ suæ meritas dant pœnas. Nunquam autem magis absurdæ sunt istiusmodi querelæ, quam si funduntur ab homine, qui Philosophus audire vult, immo supra omnes eminere.

§. 243.

Cum amico ita conversandum, ut cogitemus fieri posse, ut eva- De cauta
dat inimicus. Quoniam enim inimicus te odit (§. 626. part. conversatio-
1. Jur. nat.), qui vero te odit, tædia tibi creare & quo minus ne cum ani-
voluptate perfundaris impedire studet (§. 671. Psych. empir.); cis.
inimicus occasionem tædia sive molestias tibi creandi & quo
minus voluptate perfruaris impediendi quærit & oblatam
ambabus manibus amplectitur. Cum itaque plurimæ sint
causæ, cur qui tibi amicus est inimicus fieri possit, quemad-
modum indies experimur, nec sempiterna est amicitia nisi
cum eo, qui virtutem colit, cum iis vero, qui vitio dediti
sunt, sempiterna esse nequeat (§. 196.), perfecta vero virtus
in hominem non cadat, immo vix ullus sit, in quo non
aliqua vitii cujusdam labes hæreat, consequenter pro certo
habendum non sit fieri haud quaquam posse, ut is, quo amico
uteris, inimicum in te induat animum; nihil dicendum, nihil

faciendum, quod in præjudicium tui vertere possit qui ex amico factus inimicus. Quamobrem ne dictorum vel factorum nimis sero nos pœniteat, cum amico ita conversandum, ut cogitemus fieri posse, ut evadat inimicus.

Si qui amicus fuerat evadat inimicus; cum habeat animum tibi nocendi, dubium non est, quin ex dictis & factis tuis nocendi ansam arripiat, præsertim quando recens odium flagrat. Si qua enim non desunt, quæ in præjudicium tui verti possunt, occasio nocendi in promptu est, quam utique non negliget ad nocendum tibi paratus. Cum sapientis proprium sit nihil quod pœnitere possit facere; cautione ista maxime opus est. Et quoniam sapientes esse debemus (§. 254 part. 1. *Jur. nat.*); nihil quippe in eo committitur, quod sit amicitiae adversum, cujus cum norma sit lex naturæ (§. 171.), nihil quoque contra eandem esse potest, quod legi naturæ consentaneum. Considerandum hic quoque est, quod ipsa amicitia culpa quadam tua sive vera, sive apparente, hoc est, opinione alterius, qui se a te offensum putat, tali in inimicitiam conversa cupidinem vindictæ inflammet. Quis enim est qui nesciat, offensam graviolem haberi, si ab eo proficiscatur, cui bene cupiebamus, quam si ab alio, quatenus nimirum indignus censetur amore, quo ipsum persecuti sumus. Causa nimirum, eur amicitia in inimicitiam vertatur, vel penes te esse potest, vel penes alterum, & in casu priori non rotandum est iudicio, sed opinione alterius. In tanta rerum ambiguitate cum de futuris non certum sit iudicium, nunquam satis cauta cum amicis esse potest conversatio, neque verendum, ne in cautione committatur excessus, nec ullibi magis, quam hic valet pervulgatum illud, superflua non nocere.

§. 244

*Si amicitia
nitatur ra-*

Quoniam cum amico ita conversandum, ut cogitemus fieri posse, ut inimicus evadat (§. 243.), amor vero alterius

erga nos concitetur eo, quod ipsi in nobis placet (§. 645. *tione parti-
Psych. empir.*), consequenter amicitia, quæ nobis cum eodem *culari.*
intercedit, particulari quadam ratione nitatur, ultra quam
nec nobis bene cupit (§. 291. *part. 2. Eth.*), multo autem faci-
lius contingat, ut dicta vel facta nostra in præjudicium no-
strum vertat, *ubi particulari saltem ratione amicitia nititur*; in
hoc casu *multo magis ita conversandum cum amico, ut cogitemus*
fieri posse, ut se nobis inimicum præbeat, consequenter ne dicamus,
vel faciamus, quod pœnitere possit, ratio particularis amicitia in per-
pendendis dictis & factis semper attendenda.

Majore omnino cautione opus est in conversatione, si par-
ticulari saltem quadam ratione amorem alterius tibi concilia-
stisti, quam si amore, qualem exigit lex naturæ, & qui nulla
ratione particulari limitatur, frueris. Verus enim amicus is
nondum est (§. 171.), consequenter nec tuto confidendum
amicitia ejus. Cum amore consistere potest odium particu-
lare, quod vires capit occasione oblata. Geometria amat
Geometram, sed si is fuerit ambitiosus, non alia de causa,
quam quia laudari magnique fieri ab ipso cupit. Quod si
itaque alter dicat vel faciat, quæ laudi suæ adversa judicat,
qui erat amicus acerrimus fit inimicus. Amicitia igitur isti-
usmodi parum tribuendum: immo si eam ad vivum reseces,
revera nulla est, cum laudi a se sibi tribuendæ unice inhians
non tam te amet, quam se ipsum, tuumque commodum pro-
movendo amorem tuum erga se mercari studeat, ut habeat lau-
dum suarum præconem, sive meritum, sive immeritarum.
Usui hic sunt, quæ in parte secunda Ethicæ de inclinationi-
bus naturalibus dicta sunt, & inprimis etiam habenda est ratio
vitiatorum, quæ in determinationem voluntatis influunt, in
decernendis iis, quæ ad te spectant. Quod si homines omnes
virtutes omnes colerent, quemadmodum debebant, in conver-
satione cum iisdem tanta circumspectione non foret opus.
Ast cum contrarium obineat, prudentia exigit, ut omni cir-
cum-

cum spectione utamur. Prudentis est prospicere futura, quæ quomocunque in determinationem actionum præsentium influere possunt (§. 470. part. 1. Eth.), veluti considerando, quænam ex accidente consequi possunt ex actione præsentē (not. §. cit.), in casu quidem præsentē, si ponatur amicum evadere inimicum, aut si amicitia ratione quadam particulari nitatur, quæ limitat dispositionem ad bene cupiendum. Prudentia experientia comparatur (§. 467. part. 1. Eth.). Quamobrem bene de humano genere meretur, qui sedulus rerum humanarum observator regulas prudentiæ alios docet, quas propria experientia ipsum docuit.

§. 245.

De hominibus ignotis.

Ignotus dicitur, qui quo in nos sit animo, non novimus. Quoniam alius quicumque nos vel amat, vel odit, vel nec amat, nec odit, quod per se patet, consequenter vel amicus (§. 625. part. 1. Jur. nat.), vel inimicus (§. 626. part. 1. Jur. nat.), vel indifferenti erga nos animo est (§. 629. part. 1. Jur. nat.); Si quis nobis fuerit ignotus, utrum amicus, an inimicus sit, num vero indifferenti erga nos animo, ignoramus.

Vulgo nobis notus dicitur is, cujus dignitas civilis, vel vitæ genus nobis notum est; ignotus autem, si ejus dignitatem civilem, vel vitæ genus ignoramus. Subinde etiam notum nobis dicimus eum, cujus nomen proprium novimus: subinde utrumque tanquam notum supponitur, ut nobis notus dicatur. At in moralibus de animo alterius erga nos quæstio est, si queritur, utrum is sit nobis notus, an ignotus. Quamvis enim in praxi morali usui quoque sit nosse, quænam dignitate civili quis gaudeat, aut quodnam vitæ genus sequatur, quatenus unicuique honor quoque civilis exhibendus moribus aut lege introductus; potissimum tamen respicitur ad animum, quem quis erga nos habet, & ad mores ipsius, a quibus is dependet, cum hæc notitia prærequiratur ad pruden-

dentem actionum nostrarum directionem, quatenus respectum quandam habent ad alios & commodum atque incommodum nostrum, immo ipsam felicitatem & infelicitatem faciunt dependentem ab aliis, consequenter quatenus aliorum amicitiam nobis conciliare (§. 636. *part. 1. Jur. nat.*), inimicitiam avertere debemus (§. 634. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 246.

Quoniam aliorum erga nos animum cognoscere non *Quinam* non possumus nisi ex dictis & factis atque affectibus, quos erga *bis* *sint* nos produnt, nec eundem præsumere datur, nisi ex mori-*ignoti*. bus cognitis, quod tanquam per se satis notum sumitur, ignotus vero nobis est, qui quo sit erga nos animo non novimus (§. 245.); *ignoti nobis sunt omnes, cum quibus nunquam conversati fuimus, vel quorum dicta & facta atque mores ex relatione aliorum nobis non innotuerunt.*

Duobus modis aliorum erga nos animus nobis patefieri potest, nimirum quatenus vel a nobis ipsis ex dictis & factis eorum colligitur, quæ propria experientia nos docuit, vel quatenus nobis referunt alii, quali in nos animo quis sit, aut dicta & facta, ex quibus is a nobis colligitur. Pater in casu priori, subinde etiam in posteriori magnum momentum habere artem conjectandi aliorum mores, de qua egimus in parte altera Philosophiæ practicæ universalis, itidemque ea, quæ ad signa virtutum & vitiorum spectantia traduntur in Ethica. In posteriori observanda ea sunt, quæ de fide inculcantur in Logica, ne nimia credulitate fallamur. Cum nos alteri simus ignoti, de ejus in nos animo quæri non posse pater: at quæstio tamen adhuc superest, qualis sit prædispositio animi ipsius erga nos, eo nimirum sensu, quo corpus prædispositum dicitur ad recipiendum certum morbum. Quando agitur de amicitia concilianda & inimicitia avertenda, plurimum interest, ut constet quomodo dispositus sit alterius

animus ad amorem, vel odium erga alios, vel etiam in specie erga nos concipiendum. Quodsi philosophia moralis excoleretur ea animi, ingenii ac virium contentione, quemadmodum Geometria sublimior, vel etiam Astronomia hodie excolitur, multa sese discutienda offerrent, de quibus hactenus non fuit cogitatum & quæ ad mores hominum formandos & prudenter agendum mirifice conducere. Aditum ad talia aperimus; sed qui importune philosophantium numero se associant, cum gloria Geometriæ studio parva, qua tuto frui possent eandemque contenti esse deberent, protervo ausu eum ocludere conantur, quasi philosophos semper esse oporteat, pueros, cum tamen humano generi nihil utilius sit philosophia, quam artem vitæ, matrem omnium artium laudandarum recte dicit Cicero quamque non satis digne unquam laudari posse pronuntiavit, cum qui ei pareat omne tempus ætatis sine molestia possit degere. Quodsi ad philosophiam plures animus appellerent, quibus natura concessit dotes animi ac ingenii ad eam excolendam & promovendam sufficientes & profanum vulgus ab eo arceretur, nec tutor ultra crepidam iudicium sibi sumeret; ego nullus dubito fore, ut moralis præsertim ac civilis philosophia indies non minora caperet incrementa, quam Geometria & quæ ei servit Algebra, aut Analysis recentiorum Geometrarum calculatoria.

§. 247.

*Quomodo
cum ignotis
sit conver-
sandum.*

Quoniam si quis nobis fuerit ignotus, ignoramus, utrum amicus, an inimicus sit, aut, si vel maxime indifferenti erga nos animo fuerit, utrum animus ipsius dispositus sit ad amorem, vel ad odium concipiendum (§. 245.), cum ipso autem amico ita conversandum, ut cogitemus fieri posse ut evadat inimicus (§. 243.); cum ignotis tam cauta esse debet conversatio, ac si cum inimicis conversaremur, eaque dicenda & facienda, quæ nemo sanus reprehendere potest, nec ab inimico in præiudicium nostrum verti possunt.

Pro-

Propositionem præsentem illustrant, quæ modo annotata sunt ad præcedentes (not. §. 243. & 244.). Quodsi dicas, neminem præsumendum esse inimicum, cum quilibet præsumatur bonus; donec probetur contrarium; tenendum est, aliter statuendum esse de præsumptione, si referatur ad famam alterius; aliter vero si ea referatur ad prudentem actionum nostrarum directionem, ne quid a nobis committatur, quod in detrimentum nostrum vergit. Quodsi lex naturæ odium inimicorum præciperet, præsumtio inimicitiae foret contra legem naturæ, cum, si ea falleret, immerito odio prosequeremur alterum: aut cum præcipiat, ut etiam inimicum amemus ac diligamus tanquam nos ipsos (§. 632. part. 1. Jur. nat.); & inimicorum quoque amici simus (§. 633. part. 1. Jur. nat.), operamque demus, ne alios nobis reddamus inimicos (§. 634. part. 7. Jur. nat.) & quicquid felicitati nostræ adversum est (§. 606. 607. part. 1. Jur. nat.) omneque damnum a nobis avertamus (§. 493. art. 2. Jur. nat.), præsumtio inimicitiae cavendi causa, ne in odium aliorum incurramus, nec culpa nostra nos infelices reddamus, neque periculo damnum patiendi nos exponamus, nihil habet, quod legi naturæ sit contrarium, non vero eidem conveniret. Quodsi in conversatione cum ignotis ea dicamus & faciamus, quæ nemo sanus reprehendere potest; verendum non est, ne dicta & facta displiceant, consequenter odium illorum in nos concitent (§. 674. Psych. empir.). Quamvis enim contingere possit, ut quis te non amet, nec possit dicere quare, ipsa tamen dicta & facta tua non amorem, qui odium nascens continet (§. 119.), reprimere possunt, ne odium vires capiat, aut animum ejus tibi prorsus conciliare. Non infrequens est, ut, quorum animus initio erat a te aversus, præsertim ubi nullam odii justam causam allegare poterant, posthac tibi reddantur amici, ubi cum iis sæpius conversatus fueris, ut te propius noscant. Noscere autem non possunt nisi ex dictis & factis, quæ produunt mores, quibus imbutus es.

§. 248.

*De ebrietate
in conversa-
tione cum
ignotis ca-
venda.*

Quia cum ignotis caute conversari debemus, ne dica-
mus, vel faciamus, quod jure reprehendi possit (§. 247.),
ebrii autem effutiant, quicquid in buccam venit, & actiones
committunt, quas vel olim juvenes commiserunt, vel qua-
rum cupiditate incensi fuerant, vel quas clam committere
sueverunt, prouti occasio invitat (§. 240. part. 4. Est.); in
conversazione cum ignotis ebrietas maxime cavenda.

Difficile est, ut in conversatione cum ignotis satis caveas,
ne dicas, vel facias, quod in præjudicium tuum vertitur, &
quo offenduntur tibi ignoti, aut saltem se offensos putant.
Multo igitur difficillius erit, ut tibi caveas, si fueris ebrius,
cum dudum exploratum sit ebrietatem labefacere & minuere
hominum mentes (§. 238. part. 4. Est.).

§. 249.

*Quando
opus sit, ut in
animum al-
terius erga
nos inquiramus.*

Cum, si quis nobis ignotus est, ignoremus, num no-
bis amicus sit, an inimicus, an vero indifferenti erga nos animo
 (§. 245.), plurimum autem intersit ut noris, quo quis in
te animo sit, cum quo tibi negotium esse debet, quod facile
per se patet; tibi tibi negotium quoddam cum alio intercedere debet,
opera danda est, quantum datur, ut quo in te sit animo cognoscas.

Duplici modo nobis innotescit, quo quis erga nos animo
sit, nimirum aut ex relatione aliorum, aut propria inquisitione,
in qua usui sunt, quæ de conjectandis aliorum moribus tradi-
dimus in parte secunda Philosophiæ practicæ universalis.
Tenendum vero hic etiam est, quod jam ante insinuavimus,
non sufficere ut inquiramus, qualem actu in præsentī erga
nos habeat animum, verum etiam quomodo dispositus sit ad
amorem, vel odium erga nos concipiendum, atque tum fa-
cile patet, inquirendum esse in ipsius mores, ut satis constet,
cui-

quinam virtuti deditus sit, & quænam vitia alat. Quamvis enim virtutes particulares juxta vitia cultæ labem ab hisce trahant, immo etiam haud raro saltem externam speciem mentiantur; plurimum tamen differt, num quis virtute quadam prorsus careat, aut prorsus vitio eidem opposito imbutus sit, an vero aliquid saltem illius participet. Prodiunt sæpe homines ipso vultu animum erga nos suum, quamprimum in eorum conspectum venimus: tunc quidem nihil artis est cognoscere eundem, si tamen amicum inde noscere velis, circumspeditione opus est, ne assentatione vel adulatione conclusa tibi imponatur.

CAPUT IV.

De Mansuetudine.

§. 250.

Mansuetudo est directrix actionum nostrarum circa injurias ab aliis nobis illatas. *Quid sit mansuetudini proprium.* Mansuetudo enim virtus est, quæ moderatur iram & animum a vindictæ cupidine immunem præstat (§. 950. part. 1. Jur. nat.). Sed ira concitatur opinione injuriæ ab altero nobis illatæ (§. 862. Psych. empir.) & tendit ad vindictam (§. 422. part. 2. Eth.), ideoque ejus cupidinem excitat. Quamobrem mansuetudo dirigit actiones nostras circa injurias ab aliis nobis illatas.

Quam proni sint homines ad vindictam, nemo est qui nesciat, cum in ipsis pueris, immo infantibus sese prodatur ejus cupido. Vindictæ cupido in causa est, ut læsi doloris remedium sit inimici dolor. Observamus vero in ipsis pueris, immo infantibus, quod dolor ex læsione leniatur, aut prorsus extingvatur, si lædenti malum referatur, ut ipse dolent. Repugnat vindictæ cupido legi naturali, quæ vult, ut animus

ab omni vindictæ cupidine alienus sit (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*). Repugnat quoque ira, quæ efferveſcit animus erga eos, qui nos offenderunt (§. 949. *part. 1. Jur. nat.*). Manſuetudinis itaque eſt legi naturæ conveniens directio actionum noſtrarum circa injurias ab aliis nobis illatas. Hac itaque virtute tanto magis opus eſt, quo magis homines in iram & vindictam propendent, ſi injuria afficiuntur ab aliis, & propterea quoque tanto majus ſtudio in ea colenda collocandum.

§. 251.

Quanto ſtudio ad manſuetudinem enitendum.

Quoniam manſuetudo eſt directrix actionum noſtrarum circa injurias ab aliis illatas (§. 250.), injuriâ vero conſiſtit in actione quacunque, quæ eſt contra jus alterius (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque omnem læſionem latiffimo ſenſu in jure naturæ recepto pro actione qualibet, qua aliter vel ſtatus ejus externus imperfectior redditur (§. 669. *part. 1. Jur. nat.*) continet, utpote juri ſecuritatis adverſam (§. 919. *part. 1. Jur. nat.*), & opinionem hominum multo latius extenditur, qui jura ſibi arrogant, quæ non habent, aut ſomniant, quæ non ſunt; *manſuetudini admodum frequenter locus eſt, conſequenter quam maxime poſſimus enitendum, ut manſueti ſimur.*

Pauciſſimi hominum ſatis diſtinctam juris notionem habent, & Iſti intra terminos juris civilis eam coëreent, cui reſtrictior ſignificatus convenit (§. 987. *part. 3. Jur. nat.*). Quamvis vero homines juris nomen ignorent, aut de eo non cogitent, multo minus autem jus perfectum ab imperfecto dividant, omnes tamen conſulam quandam juris ſui notionem habent & ex ea injuriam æſtimare ſolent, injuriam interpretantes omne dictum, vel factum alterius, quod ſibi quomodocunque nocuum opinantur & quo ſe offenſum putant, dum moleſtiam ex eo percipiunt (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Conſulæ iſtæ notionες ſufficiunt ad iram concitandam (§. 605. *Pſych. empir.*),

empir.), quæ vindictæ cupidinem inspirat (§. 422. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum mansuetudo moderetur iram & animum a vindictæ cupidine immunem præstet (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque actiones nostras circa injurias ab aliis nobis factas dirigat, ne scilicet dicamus, vel faciamus, quod legi naturæ adversum, ira abrepti & cupiditate vindictæ impulsî; quam necessaria virtus sit mansuetudo & quam late pateat, haud difficulter intelligitur.

§. 252.

Similiter quia mansuetudo dirigere debet actiones nostras circa injurias ab aliis nobis illatas (§. 250.), ne scilicet dicamus vel faciamus quod legi naturæ repugnat, ira abrepti, vel vindictæ cupiditate impulsî (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*); qui mansuetudini operam dare vult, ante omnia operam dare debet, ut nem addu- injurias rite æstimare discat, consequenter ea sibi familiaria red- dere tenetur, quæ de læsione, de injuria, de offensa in parte prima juris naturæ demonstrata sunt. *Quæ discenda, quando animus ad mansuetudinem operam dare vult, ante omnia operam dare debet, ut nem addu-*

Resolvuntur notionēs læsionis, injuriæ & offensæ in alias simpliciōres, quæ perspectæ esse debent, ne quid in istis obsecuritatibus supersit. Quænam eadem sint, analysis notionum satis ostendit, quam Logica docet. Optime sibi consulit, qui disciplinas philosophicas in systema veri nominis redactas eo ordine addiscit, quo una ab altera dependet. Qui tam vehementer contra systemata & contra methodum, sine qua condi nequeunt, declamant, quid sit systema veri nominis non intelligunt, & longe aliud sub hoc nomine concipiunt. Eorum vero inscitiam retundemus rectius alio loco, atque ostendemus, unde ipsis enata sit systematis, quam habent, notio; qua vero falsum miscetur. Ipsorum itaque vociferationes attendendæ non sunt. Facile autem apparet, de mansuetudine ipsique oppositis vitiis ex vero statui non posse, nisi injurias judicare & rite æstimare noveris, consequenter nisi noveris, quæ-

quænam tibi jura sive naturalia, seu connata, sive acquisita competant (§. 859. part. 1. Jur. nat.) in Institutionibus Juris naturæ & Gentium perspicue evicta, ut facile inde addisci possint, si quis vel maxime latissimum illum campum ingredi noluerit, vel non potuerit, quem in systemate Philosophiæ nostro pandimus. Vulgo homines omne dictum vel factum alterius sibi molestum contra jus suum esse opinantur, ideoque ad injuriam adscribunt. Ita homo fastosus, qui scientiam affectat, qua caret, & eadem supra alios magno merito suo ob eandem maximam nominis celebritatem consecutos eminere vult, cum eorum contemptu ad celebritatem nominis sui contendens ægre fert, si erroris convincatur ab alio, & ob dignitatem, ad quam fortuna cæca ipsum evexit, jus sibi competere somniat, ut nemo ipsi contradicat, multo minus falsum esse ostendat, de quo tanquam insigni invento gloriatur. Quo nomine hoc compellari debeat, non nostrum est definire. Imponat parens abortui suo, aut monstro nomen, quodcumque voluerit. Innumera istiusmodi jura, quorum genitor error est, plebs indies fingit, ut plura exempla in medium proferre supervacaneum foret.

§. 253.

Quale sit jus nascens ex obligatione lege prohibitiva inducta. *Jus omne, quod nascitur ex obligatione lege prohibitiva inducta, perfectum est.* Etenim si lex naturæ prohibet, ne alteri hoc facias, alteri omnino tribuit jus exigendi ne faciat, nec patiendi, ut hoc faciat, cum alias omni effectû destitueretur prohibitio. Quamobrem cum jus non patiendi, ut alter hoc tibi faciat, conjunctum sit cum jure ipsum cogendi, si obligationi suæ satisfacere nolit, quod per se patet, jus autem omne perfectum sit, quod conjungitur cum jure cogendi alterum, si obligationi suæ satisfacere nolit, ut satisfaciatur (§. 235. part. 1. Phil. præf. univ.); jus omne, quod nascitur ex obligatione lege prohibitiva inducta perfectum est.

Idem

Idem revera hoc jus est cum jure non patiendi, ut quis te lædat, quod jus securitatis diximus (§. 917. *part. 1. Jur. nat.*) & omni homini competere ostendimus (§. 918 *part. 1. Jur. nat.*): id quod satis manifestum, modo læsionis legi naturæ convenientem notionem habeas (§. 669. *part. 1. Jur. nat.*). Omnis enim actio contra legem prohibitivam læsio est, cum eadem non prohibeantur actiones, nisi quæ ad imperfectionem tuam statusque tui tendunt (§. 231. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ex lege prohibitiva descendunt jura perfecta ejus, cujus securitati eadem prospicitur. Si neges, lex naturæ non erit munimentum adversus injurias. Quodsi jam constet, quidnam lege naturali prohibeatur, ne tibi faciant homines; ex eo quoque intelliges, quodnam jus tibi competat adversus eum, qui tibi facit, quod prohibitum. Notandum tamen jus ipsum non esse confundendum cum executione juris sui: subinde enim consultius est jure suo cedere, quam idem persequi; & in civitate superioris est jus tuum tueri. In præsentī saltem quæritur, quomodo jus tuum agnoscere possis, ne tibi arroges quod non competit, nec in ejus executione limites transcendas.

§. 254.

Quoniam jus omne, quod nascitur ex obligatione *De injuria* lege prohibitiva inducta, perfectum est (§. 252.), juris per-ex lege perfecti vero violatio injuria est (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); Qui hibitiva tibi facit, quod lege naturæ prohibetur, injuriam tibi facit, consē-agnoscenda. quenter si cognoscar, quod lege naturali prohibitum sit, ne hoc tibi faciant alii, in eo injuriam consistere intelligis.

Lex prohibitiva norma est injurias dijudicandi, consequenter etiam læsiones atque offensas. Eadem actio pro diverso respectu injuria, læsio atque offensa est, nimirum læsio, quatenus facit ad imperfectionem tui statusque tui (§. 669. *part. 1. Jur. nat.*), injuria, quatenus fit contra jus tuum (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*), offensa, quatenus tibi molesta accidit (§. *Wolffii Ethica Pura V.*)

936. *part. 1. Jur. nat.*). Ita si quis lacerat famam tuam, actio ipsius læsio est, ut ideo quoque famam tuam lædere dicatur (§. 867. *part. 1. Jur. nat.*); quatenus tibi competit jus famam tuam defendendi (§. 1033. *part. 1. Jur. nat.*) & jus non patiendi, ut ab alio fama tua laceretur, quod sub jure securitatis continetur (§. 917. *part. 1. Jur. nat.*), & exigendi, ne laceretur (§. 855. *part. 1. Jur. nat.*), injuria est; quatenus denique nonnisi ægre ferre potes, quod laceretur (§. 569. *Pfych. empir.*), offensa. Læsis in latissimo significato accepta, quem vocabulo tribuimus in Jure naturæ (§. 669. *part. 1. Jur. nat.*), quod non admittit restrictiones ob rationes civiles in civitate faciendas, continetur sub hac lege generali, quod nemo sit lædendus (§. 695. *part. 1. Jur. nat.*), utpote derivata ex principio generalis legum prohibitivarum de actionibus, quæ respiciunt alios, quod per ipsam essentiam & naturam nostram obligemur ea omittere, quæ tendunt ad imperfectionem alterius ac status ipsius (§. 231. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ex hac obligatione alteri oritur jus a te exigendi, ne quid facias, quod tendit ad imperfectionem ipsius, vel status ejusdem (§. 23. *part. 1. Jur. nat.*), ac ideo omnis actio lege naturæ prohibita ad injuriam adscribitur, quatenus eadem hoc jus natura omni homini competens violatur, quod violari minime debet (§. 910. *part. 1. Jur. nat.*). Homini autem naturale est, ut omnis actio, qua imperfectio ipsius vel status ejusdem promovetur, molesta accidat (§. 518. *Pfych. empir.*), consequenter ut eadem offendantur (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Hæc quidem satis manifesta sunt: necesse tamen est, ut adhuc dubitatio quædam tollatur. Ostendimus, neminem alterum odio habere (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*), immo nec indifferenti in eum animo esse debere (§. 630. *part. 1. Jur. nat.*). Odium itaque & indifferens erga alios animus lege naturali prohibetur (§. 163. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Absonum tamen videtur inde inferre, quod nobis competit jus exigendi, ne nos odio habeat, vel indifferenti erga nos animo sit, nec patiendi, ut nos oderit, vel indifferenti erga
nos

nos sit animo. Tenendum itaque est, cum principium legum prohibitivarum sit, ut omittantur actiones, quæ tendunt ad imperfectionem alterius, vel status ipsius (§. 231. *part. i. Phil. pract. univ.*), earum objectum esse actiones potissimum externas, contra quas jure quodam indigemus: actionibus enim internis, quæ in externas non erumpunt, minime lædimur (§. 669. *part. i. Jur. nat.*). Quoniam operam dare debemus, ut amicitiam aliorum acquiramus (§. 636. *part. i. Jur. nat.*), consequenter eorum amorem nobis conciliemus (§. 625. *part. i. Jur. nat.*), & ne alios nobis inimicos reddamus (§. 634. *part. i. Jur. nat.*), consequenter eorum odium a nobis avertamus, vel depellamus (§. 626. *part. i. Jur. nat.*); ubi obligatione nostra nobis prospicitur, non opus est jure alio, sine quo eidem satisfacere possumus (§. 159. *part. i. Phil. pract. univ.*). Quodsi in potestate nostra non fuerit aliorum erga nos animum immutare, ferenda sunt, quæ mutari non possunt. Et quamvis lex naturæ urgeat actionum externarum cum internis consensum (§. 204. *part. i. Jur. nat.*), ideoque non sufficiat alterum non lædere, verum læsio omitrenda sit, quia alterum amamus ac diligimus tanquam nosmet ipsos; consensus tamen iste saltem spectatur in obligatione non lædentis, non vero in jure, quod adversus non lædentem alteri competit. Injuria non committitur nisi actione externa, non vero interna, si vel maxime ex certis signis de eadem constare possit. Consideranda hic quoque sunt, quæ de jure ad officia humanitatis demonstravimus (§. 658. *part. i. Jur. nat.*) & de eorum denegatione (§. 671. *part. i. Jur. nat.*). Omnia in Jure naturæ inter se cohærent, nec ulla locum habet contradictio, modo singula rite expendantur, ut eorum nexum intime perspiciamus.

§. 255.

Quoniam offensæ vera lege naturali prohibita est (§. *An offensæ* 939. *part. i. Jur. nat.*), qui vero tibi facit, quod lege naturali sit injuria.

rali prohibitum, injuriam tibi facit (§. 254.); *omnis offensa vera injuria quædam est*, consequenter *ne offensam putativam pro injuria habeas, necesse est, ut veram a putativa discernere discas* (§. 936. part. 1. Jur. nat.), cumque etiam interfit, ne nimium offendaris, *offensa dolosa a culposa distingvenda* (§. 938. part. 1. Jur. nat.) & *læso rite æstimanda* (§. 669. part. 1. Jur. nat.).

Homines offensas æstimare solent ex molestia, quam percipiunt, ideoque plurimum se offensos putant, si magnam ex dictis, vel factis alterius molestiam percipiunt. Communis enim notio est, nos ab eo offendi, qui dicit & facit, ex quo molestiam percipimus (*not. §. 936. part. 1. Jur. nat.*: magnitudo autem molestiæ pender ab opinione detrimenti illati, quæ plurimum variat, prouti unusquisque suo abundat sensu. At si de offensa judicandum, non quæritur, quantum ex actione alterius molestiæ perceperis, sed quantum percipere debueris. Cum rædium sive molestiam percipias, si conscius tibi es imperfectionis cujusdam tuæ (§. 518. *Psych. empir.*); quantum molestiæ percipere debueris, æstimandum ex magnitudine imperfectionis tuæ vel status tui ab actione alterius pendens. Et quoniam ratio quoque habenda est conditionis humanæ, cum culpa facile committantur, quæ quis sciens ac volens non commisisset, denturque culpæ gradus; offensa culposa a dolosa distingvenda & in ea gradus culpæ probe perpendendus, si ex vero statuere volueris de molestia inde percipienda. Quodsi culpæ rationem habere velis, quemadmodum omnino debes; plurimum conducit, ut consideres, quomodo alterum ferre velles offensam, si a te commissa fuisset. Quodsi homines omnes notitia legis naturalis satis pollerent; nec offensam putativam cum vera confunderent, nec culposam dolosæ æquipararent, neque dolosa major videretur, quam revera est. At inscitia Juris naturalis in causa est, ut unusquisque opinione sua offensam æstimeat, destitutus nimirum norma actionum humanarum, quæ non est alia, quam lex naturæ. Ostendimus jam ante injuriam & offen-

sam

fam esse eandem actionem, sed diverso respectu consideratam (not. §. 245.). Quamobrem cum ex lege prohibitiva agnoscantur injuriæ (§. 254.); ex eadem quoque agnoscuntur offensæ. Quoniam tamen actio lege naturæ prohibita offensa est, quatenus alteri molestiam creat, aut creare potest (not. §. cit.); non sufficit in dijudicanda offensa, ut constet, actionem offendentis lege naturæ prohibitam esse, sed observanda etiam sunt, quæ de creatione molestiæ modo monuimus. Quid hic valeat hominum opinio, experientia magistra addiscendum: condere enim rhoriam experientia confirmandam, nimis prolixum foret & ab instituto nostro alienum.

§. 256.

Qui honoris cupidus est, offensam æstimat ex detrimento famæ, Unde offensam æstimant
aut læso honore; qui lucri cupidus, ex damno in re sua dato, & sam æstimant
fraudatione; qui voluptuosus, ex iis quæ sensui ingrata sunt, & ex honoris
jactura eorum, quæ sensus hilarant. Qui honoris cupidus est, lucri cupidi
ea averfatur, quæ honori ac famæ suæ adversa judicat (§. 178. part. 2. Eth.), consequenter ex iis molestiam percipit (§. 156. part. 2. Eth.). Quamobrem cum actione alterius offendamur, atque vo-
aut saltem nos offensos opinemur, si ex ea molestiam percipimus (§. 936. part. 1. Jur. nat.); qui honoris cupidus est offensam æstimat ex detrimento famæ, aut læso honore.
Quod erat primum.

Similiter quoniam lucri cupidus averfatur damnum in re sua (§. 173. part. 2. Eth.), ideoque etiam fraudationem, & voluptuosus ea, quæ sensui ingrata sunt, vel dolorem caufantur (§. 166. part. 2. Eth.), carentia autem boni, seu ejus, quod nos delectat, malum habetur (§. 754. part. 1. Jur. nat.); eodem, quo ante, modo patet, lucri cupidum offensam æstimare ex damno in re sua dato & fraudatione, voluptuosum ex iis, quæ sensui ingrata sunt, & jactura eorum, quæ sensus hilarant. Quod erat secundum & tertium.

Qui sensuum judicio stant in dijudicando malo, pro malo habent, quicquid molestiam ipsis creat, vel voluptatem impedit, qua frui poterant (§. 5. *part. 2. Eth.*), quæ tamen notio seductrix est (§. 572. *Psych. empir.*). Quamobrem sibi persuadent, alterum sibi male fecisse, si dixit vel fecit, quod opinione sua molestum accidit, ideoque contingit, ut se offensos putent, quando offensa revera nulla est (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Prouti vero variant inclinationes hominum, ita quoque non iisdem actionibus æque offenduntur, consequenter etiam offensam non eodem modulo metiuntur. Datur vero non solum in offensa æstimanda plurimum opinioni, sed & vitia, quæ magnum momentum in opinionibus habent, in æstimationem offensæ influunt. Ponamus hominem fastosum, arrogantem atque superbum, quem fortuna ad excelsum dignitatis gradum evexit, & qui celebritatem nominis in orbe erudito affectat. Quodsi is gloriatur de insigni invento & dignitati suæ convenire existimet, ne quisquam contradicere audeat, regalem cultum sibi ab omnibus deberi opinatus, alius vero falsitatem ejus demonstret, quamvis absque ulla in personam injuria; tanta, quæ ipsi videtur, audacia offensus injuriam maximam interpretatur, quæ in se nulla est, quia molestia maxima inquietatur animus ipsius, quod gloriæ suæ adversum judicet, si alii videant errorem. Ira cum furor brevis sit, mentem occæcat, ut injuriam, quam sibi illatam putat, vindicaturus ea committat, quæ famam suam multo magis lædunt, calliditate, quam superbia & arrogantia alit, infelicitèr prudentiam imitante. Fieri autem potest, ut in æstimationem offensæ etiam influant virtutes offensi. Ira fraudatio molestiam majorem creat, si quis habet animum ab omni fraude alienum & justitiæ tenacem, cum ipsi naturale sit velle, ut alii sibi faciant, quod ipsis facit, nec faciant sibi, quod ipsis minime facit, consequenter si lucri cupidinem regit recto intellectus usu. Cupido honoris, lucris & delectationum sensualium seductrix est, nisi ab intellectu regatur, ne ultra limites rationis exorbitet. Neglecto hoc regimine,

vera

vera offensæ æstimatio minime speranda. Ponamus hominem voluptuosum, quem cupiditæ mirifice delectant. Offendatur is maxime, si quis impedit, quo minus convivio lautissimo & opipare instructo interesse possit, quamvis id fiat magno ipsius bono.

§. 257.

Quoniam honoris cupidus offensam æstimat ex detrimento famæ, vel læso honore, lucri cupidus ex damno illato & fraudatione, voluptuosus ex iis, quæ sensui ingrata sunt & jactura eorum, quæ sensus hilarant (§. 256.); ne cupido & delectationum sensualium ad falsam offensæ æstimationem seducat, cavendum est, ne ea in vitium degeneret, & probe considerandum, offensæ magnitudinem æstimandam esse ex magnitudine imperfectionis tuæ, vel status tui, quæ ab actione offendentis dependet (§. 518. Psych. empir. & §. 936. part. 1. Jur. nat.), sique offensæ in non facto consistere videtur, utrum id fuerit debitum, & in potestate alterius, nec ne.

Nisi cupido honoris, lucri & delectationum sensualium recto intellectus usu regatur, cupido honoris facile in ambitionem, fastum, arrogantiam & superbiam, cupido lucri in avaritiam, tenacitatem & sordes, cupido delectationum sensualium in intemperantiam, ebriositatem & libidines degenerat. Vitia hæc cum supponant spurias boni & mali notiones, ex quibus de offensæ statuitur; ne in ea dijudicanda & magnitudine ejus æstimanda a vero aberraretur, vitiorum istorum purus esse debet animus. Consideremus exemplum hominis ambitiosi, fastosi, arrogantis atque superbi, ad quod modo provocavimus (not. §. 256.), & haud difficulter videbimus, absurdam offensæ æstimationem totam vitiis istis deberi. Sane absurda ista opinio, quasi gloria sit merces laboris ac operæ in inventa infumtæ inventori ab aliis debita, a cupidine honoris in vitium conversa originem suam trahit, cum homi-

homini sanæ mentis ratio dīctet, inventis intendi debere generis humani utilitatem & mercedis loco esse voluptatem, quæ percipitur, quando nobis consci sumus, quod bene de humano genere meriti sumus, gloriam vero, quæ in iudicio bonorum & intelligentium consistit, esse præmium, quod nec intendendum, nec exigendum, omnium minime autem prætendendum, si pro invento venditur, quod non est. Virtutis proprium est omnia facere per modum officii & ipsam sibi pulcherrimam esse mercedem dudum agnoverunt veteres. Lucri cupidi, cupidine habendi in avaritiam degenerante, inventorum mercedem pecuniâ æstimant, ideoque inventa sua venalia exponunt. Succurrit exemplum hominis vesani, qui, cum machinas quasdam in re metallica utiles sibi invenisse videbatur, jus quoddam inventionis somniabat in eo consistens, ut Reges ac Principes in locum mercedis multum pecuniæ numerare obligarentur, & repetitis litteris me sollicitabat, ut ipsi responsum facultatis Juridicæ procurarem, quod detur istiusmodi Jus inventionis: sibi enim persuadebat, pertinere id ad modos acquirendi, de quibus in Jure agi audiverat ipse Juris ignarus, cum munere ecclesiastico fungeretur. Confidebat nimirum, se hoc responso effecturum, ut Reges ac Principes solverent mercedem debitam. Omne vitium ab errore ortum trahit, quo semel admissio sequuntur plures, juxta illud pervulgarum; dato uno absurdo sequuntur plura. An vero sanior sit opinio illorum, qui gloriam mercedem inventorum statuunt, & jus quoddam ad eam sibi arrogant, cujus violatione injuria ipsis inferatur, aliorum esto iudicium. Ceterum hinc abunde patet, ante animum a vitiis esse liberandum, quam de offensa statuatur. Quod vero offensa æstimanda sit ex imperfectione nostra statusque nostri, quæ dependet ab actione offendentis, & naturæ humanæ conveniens est, & legi naturæ, cum molestia non oriatur nisi ex sensu veræ imperfectionis (§. 518. *Psych. empir.*), siquidem ab errore immunes simus, nec lex naturæ prohibeat actiones, quæ respiciunt allos, nisi quæ ad imperfectionem eorum tendunt (§. 231. *part.*

part. 1. Phil. pract. univ.). Quæ denique de discernenda offensa culpola a dolosa præcipiuntur, de iis jam dictum est in superioribus (§. 255.).

§. 258.

Quoniam non omnes eodem modo de offensa judicant, nec magnitudinem ejus æstimant (§. 256.), neminem *Ufus illius cautionis.* autem offendere debemus (§. 939. *part. 1. Jur. nat.*), & quia operam dare tenemur, ne alios nobis inimicos reddamus (§. 634. *part. 1. Jur. nat.*), abstinendum etiam ab iis, quibus alios offendi posse putamus, nisi officium quoddam aliud urgeat; *offensam prævisurus* & *quanta putabitur judicaturus in alterius inclinationes* & *inde mauantia vitia inquirere debet.*

Offensas non minus putativas, quam veras cognoscere plurimum conducit in praxi morali. Harum cognitio necessaria est, ne desimus officio nostro erga alios, quia offensa omnis prohibita; illarum vero, ut, quantum datur, caveamus, ne culpa quadam nostra, quæ evitari poterat, in aliorum inimicitiam incurramus. Prudentiæ est prævidere futura eorundemque rationem habere in determinandis actionibus præsentibus (§. 470. *part. 2. Eth.*): in his vero spectanda est convenientia cum lege naturali, norma actionum humanarum inviolabili (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ita enim prudentia naturam virtutis moralis participat, quæ alias calliditas est prudentiæ imitatrix, sed quæ labem a vitiis contrahit in determinationem actionum influentibus. Velim acutiores hæc probe perpendant, ut perspiciant virtutum moralium & intellectuum nexum indissolubilem, atque videant, quomodo virtutes morales & intellectuales sibi invicem auxilium præstent, & quænam requirantur, ut virtus omnis sit numeris omnibus absoluta.

§. 259.

*Mansuetudi-
nis medium
esse remedia
adversus
iram.*

Qui mansuetus fieri vult, operam dare tenetur, ut iram sedare, mitigare & praeavere discat. Mansuetudo enim iram moderatur & a vindictæ cupiditate animum immunem præstat (§. 950. part. 1. Jur. nat.). Quoniam ira ad vindictam tendit (§. 422. part. 2. Eth.); si ea præcaveatur, animus quoque a vindictæ cupidine immunis manet; si sedetur, cupido vindictæ aut prorsus exinguitur, aut saltem efficitur, ut, dum affectuum impetu non impedimur, ne verum cernere possimus, eandem facilius deponamus rationi aures vacuas præbentes. Si denique mitigetur, id saltem obtinetur, ne vindicta deproperetur, cui ira modum ponere nequit, ipsaque ira tandem deflagret, consequenter sedetur. Per se patet, hoc modo iræ moderari. Quamobrem qui mansuetus fieri vult, operam dare tenetur, ut iram sedare, mitigare & præcavere discat.

Remedia adversus iram mansuetudinis medium sunt. Illa exhibuimus, cum de ira sedanda, mitiganda & præcavenda ageremus (§. 506. & seqq. part. 2. Eth.). Itaque non opus est, ut eadem hic repetamus. In iræ moderamine potissimum intenditur, ut vindictæ cupido exingvatur, ad quam tendit ira (§. 422. part. 2. Eth.), cum animus ab omni vindictæ cupidine alienus esse debeat (§. 948. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem jam alias monuimus (not. §. 950. part. 1. Jur. nat.), cum difficillimum sit iram in ipso ortu comprimere, aut impedire, quo minus exciretur, eidem moderari, si cupiditas vindictæ depellatur, ac minimum præcaveatur, ne in actus externos erumpat. Quæcunque igitur faciunt ad iram præcavendam, sedandam & leniendam, mansuetudinis mediis accensenda. Quodsi ira non tenderet ad vindictam, seu malum referendum ei, a quo nos offensos putamus; mansuetudo non versaretur circa iram, sed saltem vindictæ moderaretur :

retur: ast cum hac iræ proles sit, iræ quoque moderari tene-
tur. Remanet cupido vindictæ, quamvis ira deflagraverit.
Enimvero tum adhuc quasi sub cinere gliscit, ut facile recan-
descat, & animus ad vindictam manet dispositus. Tenendum
vero est, quemadmodum omnium affectuum dantur gradus,
ita in ira potissimum, qui vehementissimus omnium videtur,
iidem conspicui sunt, cumque naturæ conveniens sit, ut gra-
dus minimum quoddam habeant; quod vix animadvertitur,
ac ideo affectus nascens vix percipiatur, ira quoque idem de
ira valet. Sufficit autem ira nascens ad cupidinem vindictæ
fuscitandam, quæ voluntatem ad malum malo alteri referen-
dum determinat, ut ideo vindicta absque ira nata videatur. Ira
interit mora: quatenus tamen remanet memoria propositi
alteri nocendi, anictus ad vindictam adhuc dispositus est, nec
odium, quod in omni ira inest (§. 862. *Psych. empir.*), pror-
sus extinctum.

§. 260.

Quoniam qui mansuetus fieri vult, operam date tene- *Remedia ad-*
tur, ut iram sedare, mitigare & præcavere discat (§. 259.), *versus odium*
odium vero, quod in omni ira inest, nondum fuit extinctum, *esse media*
quamvis ira deflagraverit, immo interiisse videatur, quem- *mansuetudi-*
admodum indies experimur, idem vero tendit ad promoven- *nis.*
dam infelicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*), consequenter
ad malum malo referendum, si ex ira superstes fuerit, ideo-
que vindictæ cupiditatem continet (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*);
qui mansuetus fieri vult, operam quoque dare debet, ut odium extin-
guere discat.

Remedia adversus odium mansuetudinis media sunt. Ex-
hibuimus illa, cum de eo extinguendo ageremus (§. 451. &
seqq. part. 2. Eth.). Quemadmodum vero jam tum ostendi-
mus, si odium extinguere velimus, necesse esse, ut ante omnia
inquiramus in rationem, cur quis alterum oderit (§. 452.

part. 2. Erb.), odii autem ex ira residui ratio est offensâ alterius, seu injuria illata (§. 862. *Pfych. empir.*); in applicatione remediorum adversus odium in præsentî casu ratio habenda est offensâ. Offensam concitare odium, ex ipsâ offensâ notione sequitur. Etenim ex offensâ tædium, sive molestiam percipimus (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque offensâ displicet (§. 542. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum id, quod nobis displicet, odium concitet (§. 674. *Pfych. empir.*); offensâ quoque odium concitat adversus offendentem. Quamobrem independentè quoque ab ira ostenditur, remedia adversus odium esse quoque media mansuetudinis. Et quoniam qui alterum odit, tædia eidem creare studet (§. 671. *Pfych. empir.*), consequenter si odit propter offensam, quia ipsi tædia creavit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*); inde quòque patet odium propter offensam conceptum gignere cupiditatem vindictæ (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 261.

*Medium
mansuetudi-
nis amor uni-
versalis.*

Qui hominem alium quemcunque, ipsum etiam inimicum amat & diligit tanquam seipsum, mansuetus est. Qui enim alterum amat tanquam seipsum, tædium seu molestiam ejus averſatur (§. 651. *Pfych. empir.*), atque ab eo perinde ac a se ipso avertere studet (§. 652. *Pfych. empir.*). Cumque etiam amet ipsum inimicum, qui se odio prosequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter eum, qui tædium suum appetit (§. 670. *Pfych. empir.*), sibi que creare studet (§. 671. *Pfych. empir.*), ideoque se offendit (§. 930. *part. 1. Jur. nat.*); nec eum offendit, qui se prior offenderat. Et quia hominem quemcunque diligit tanquam seipsum, ipsum etiam inimicum, *per hypoth.* ideoque omni studio id agit, ut alter sit felix, qualicunque in se fuerit animo (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); malum malo minime refert (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui hominem alium quemcunque, ipsum etiam inimicum

micum amat & diligit tanquam seipsum, ejus animus alienus est ab omni vindictæ cupidine (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*), neminique irascitur, quia se offendit (§. 422. part. 2. *Eth.*). Quoniam itaque neminem offendere debemus (§. 936. part. 1. *Jur. nat.*), etiamsi nos prior offenderit (§. 940. part. 1. *Jur. nat.*), neque quenquam odisse (§. 945. part. 1. *Jur. nat.*) eidemque irasci, propterea quod nos offendit (§. 949. part. 1. *Jur. nat.*), sed animum potius habere ab omni vindictæ cupidine alienum (§. 948. part. 1. *Jur. nat.*); iræ moderatur, ne ad vindictam tendat, quemadmodum lege naturæ præcipitur, eidemque convenienter actiones suas circa offensas, seu injurias (not. §. 254.) dirigit. Quamobrem cum mansuetus sit, qui non irascitur offendenti, aut iræ saltem moderatur, ne ad vindictam tendat (§. 950. part. 1. *Jur. nat.*), & actiones suas circa injurias ab aliis nobis illatas legi naturæ convenienter dirigit (§. 250.); qui hominem alium quemcunque, ipsum etiam inimicum, amat & diligit tanquam seipsum, mansuetus est.

Optimum medium mansuetudinis est amor universalis ad ipsos inimicos extensus, cum ex eo mansuetudo sua sponte fluat. Quamobrem cum de hoc amore in superioribus prolixè egerimus; qui hanc virtutem consequi vult, ea observare tenetur, quæ de amore universali animo implantando demonstrantur. Dum Christus *Matth. V, 44.* præcipit diligere inimicos, benefacere his, qui oderunt nos, orare pro persecutibus & calumniantibus, ad mansuetudinem nos ducere vult, quam a se disci jubet, *Matth. XI, 29.* quippe qui nobis reliquit exemplum, ut sequamur vestigia ejus, quando non maledicebat, cum male diceretur, nec comminabatur, cum pateretur, animo ab omni vindictæ cupidine prorsus alieno, *1 Petr. II, 23.* quem tam sollicitè inculcabat, *Matth. V. 39. & seqq.* Juxta vulgatum interpretem Christus se mitem esse dicit: constat vero mitem esse & mansuetum esse

vulgo promiscue usurari. Quænam ex genio lingvæ latine differentia assignari possit, nostrum in præsentî non est disquirere, quamvis in admittendis synonymis simus difficiliore. Qui amore universali ad ipsos inimicos extenso gaudet, cujus exemplum illustrissimum Christus est, de mansuetudine non multum sollicitus esse tenetur, ut necesse sit peculiarem eidem operam impendi.

§. 262.

De indissolubili nexu inimicorum. Qui mansuetus est, hominem quemcunque alium, ipsum etiam inimicum amat & diligit tanquam seipsum. Qui enim mansuetus est, offendenti non irascitur, aut, si ira subito oriarur, ei saltem moderatur, ne ad vindictam tendat (§. 950. part. 1. Jur. nat.). Tædium igitur, sive molestiam offendentis missilis ad ipsos nime appetit, sed omnes potius actiones aversatur, quibus ipsi molestia creari poterat (§. 947. part. 1. Jur. nat.), consequenter ex molestia offendentis ipsemet molestiam percipit (§. 156. part. 2. Eth.). Enimvero qui ex tædio, sive molestia alterius molestiam percipit, ipsum amat (§. 643. Psych. empir.), consequenter cum amor tendat ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292. part. 2. Eth.), eundem diligit (§. 617. part. 1. Jur. nat.). Qui ergo mansuetus est, hominem quemcunque alium, ipsum etiam inimicum amat & diligit tanquam seipsum.

Mansuetudo cum amore universali ad ipsos inimicos extenso indivulso nexu coheret, ita ut mansuetus sit, qui hominem quemcunque alium, ipsum inimicum, amat & diligit tanquam seipsum (§. 261.), & vicissim qui mansuetus est hominem quemcunque alium, ipsum inimicum, amet & diligit tanquam seipsum, *vi præf.* Quemadmodum itaque amor universalis ad ipsos inimicos extensus certissimum mansuetudinis medium est (not. §. 261.); ita mansuetudo, signum certissimum

finem amoris universalis ad ipsos inimicos extensi. Diximus Christum esse illustrissimum mansuetudinis exemplum, quod ipsemet nobis ad imitandum proposuit. Ejus vero mansuetudinem non aliunde cognoscimus, quam ex dictis & factis, quæ produnt amorem universalem ad ipsos inimicos extensum (not. §. 261.). Sine hoc amore mansuetudo non concipitur, nec sine mansuetudine universalis amor ad ipsos inimicos extensus. Amor inimicorum potissimum mansuetudinem prodit, cum omnes actus ad mansuetudinem referendi ex eo tanquam fonte promanent. Amor inimicorum admodum rarus est. Non ergo est, quod miremur veram quoque mansuetudinem admodum raram esse. Observavimus superius (not. §. 193.), amicorum offensas patienter ferri etiam ab iis, qui alias ad iram facile provocantur, nec leves concoquere possunt offensas, immo in se nullas, sed per errorem pro talibus habitas. Enimvero inde nondum colligitur mansuetudo, quæ non ad amicos restringitur, sed ad homines omnes, quocunque tandem in nos fuerint animo, extenditur. Extra dubitationis vero aleam positum est, si quis mitem se præbet inimico, eum multo magis mansuetum fore erga amicos, vel etiam eos, qui indifferenti erga ipsum animo sunt.

§. 263.

Qui mansuetus est malum malo minime refert, sed potius bono: Mansuetudinis qui malum malo refert, mansuetus non est. Qui enim mansuetus est, a cupiditate vindictæ animum alienum habet (§. 950. *malum potius part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem tædia creare alteri non vult, *us bono*, propterea quod se offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), *consequam malo* quenter sibi molestiam creavit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). *referatur.* Quoniam itaque alteri molestiam creamus, si eidem quid male facimus, quia nobis male fecit (§. 569. *Psych. empir.*), qui vero alteri quid male facit, propterea quod ipsi male fecit, malum malo refert (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*); qui mansuetus est malum malo minime refert. *Quod erat primum.*

Quod-

Quodsi quis malum malo refert, alteri quid male facit, propterea quod sibi malefecit (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum malefaciendo alteri molestiam creemus (§. 569. *Psych. empir.*), molestiam alteri creare vult, quia sibi molestiam creavit, ideoque quia se offendit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum vindictæ cupidus sit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), vindictæ autem cupidus mansuetus non sit (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*); qui malum malo refert, mansuetus non est. *Quod erat secundum.*

Denique qui mansuetus est ipsum inimicum amat (§. 262.), consequenter eum, qui se odit (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque molestiam creare studet (§. 671. *Psych. empir.*), consequenter eum, qui sibi quid malefecit (§. 569. *Psych. empir.*). Et quoniam qui alterum amat, is voluptatem eidem creare & omnem molestiam ab eo avertere studet (§. 652. *Psych. empir.*), ideoque ipsi potius benefacit, quam malefacit (§. 558. 569. *Psych. empir.*), qui vero alteri benefacit, etsi ipsi malefecerit, malum bono refert (§. 799. *part. 1. Jur. nat.*); qui mansuetus est, malum potius bono, quam malo refert. *Quod erat tertium.*

Signum deficientis mansuetudinis est malum malo referre. Arguit hoc vindictæ cupiditatem, quam mansuetudo arcet (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Ne autem mansuetudini adversum iudices, quod non est; necesse est, ut certus sis malum malo referri, consequenter eum, qui mali quid infert alteri, non alio facere animo, quam ut ipsi malefaciat, quia sibi malefecit (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter malum ipsius si non unice, saltem primario intendi (§. 616. 619. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Multo majore cautione opus est, si ex eo, quod quis male sibi facienti benefacit, mansuetudinem colligere velis, quoniam non solum intercedere potest simulatio, sed rationes quoque dantur singulares, cur quis ini-

tus

tus male facienti sibi benefaciat, consequenter animum malefaciendi vicissim nondum deposuit (§. 581. *part. 1. Phil. pract. univ.*) Animi nostri nobis conscii esse possumus, tumque sine fallacia uti possumus signis virtutum & vitiorum: aut si de aliis sermo est, signa latentis animi haud raro limites probabilitatis non egrediuntur, & multa cantione opus est, ne in iis applicandis a vero aberraretur.

§. 264.

Quoniam mansuetudini repugnat malum malo referre *An talio* (§. 263.), qui vero tantundem mali infert alteri, quantum *mansuetudo* sibi inulit, jure, quod dicitur, talionis utitur (§. 639. *part. 8. dini repugnet. Jur. nat.*); *tulio mansuetudini repugnat.*

Cum talio lege naturæ prohibita sit (§. 640. *part. 8. Jur. nat.*), ideoque ad vitia adscribenda (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), mansuetudo autem virtus sit (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*); etiam inde patet, talionem mansuetudini repugnare. Plerorumque hominum mentem occupavit opinio de jure talionis unicuique competentis. Videtur hoc ipsis persuadere naturalis hominum æqualitas (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*), vi cuius omnium natura eadem sunt jura (§. 78. *part. 1. Jur. nat.*). Unde infertur, quod liceat idem facere alteri, quod is nobis facit. Ideo quoque vulgo se satis excusatos putant, qui aliis mali quid fecerunt, si objurgati regerunt, quod priores sibi malefecerint. Audias hanc excusationem etiam ab eruditis, qui antagonistas convitiis contestantur, propterea quod se convitiis inceserint. Neque est quod hoc miremur, si enim eruditus philosophiæ morali nullam operam navavit, multo minus autem virtuti operam quandam impendit, de rebus moralibus ultra vulgus sapere nequit, nec a plebejis moribus immunis esse potest. Talio vindictæ quædam species est (§. 639. *part. 8. Jur. nat.*), & qui jus talionis statuunt, vindictam licitam esse putant: cum vero vindicta illicita sit (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*), talio quoque illicita est, consequenter jus talio-

(*Wolffii Ethicæ Pars V.*)

A a a

nis

nis nullum (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quoniam cupiditas vindictæ mansuetudini repugnat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), etiam hinc intelligitur, talionem mansuetudini repugnare. Ideo etiam Christus, qui legem naturæ contra corruptelas Phariseorum integritati suæ restituit, mansuetudinem inculcaturus talionem rejicit, *Matth. V. 38. & seqq.* Quodsi dicas Moſen talionem præcepisse in puniendis delictis *Exod. XXI. 24-25.* tenendum est, leges istas esse positivas, quarum rationes sunt civiles a statu Reip. desumptæ, non vero naturales. Fieri autem potest, ut ob rationes civiles in puniendis delictis etiam recte admittatur talio, non tamen semper admittenda, quemadmodum fieri deberet, si talio lege naturæ præciperetur: quodsi enim jus saltem esset naturale, ne tunc quidem necessario semper observanda esset.

§. 265.

Quod mansuetudo regit defensionem sui, atque famam rerum suarum.

Defensio enim consistit in actionibus, quibus resistitur læsionem intentanti (§. 972. part. 1. Jur. nat.), consequenter cum læsio omnis fiat contra jus securitatis (§. 919. part. 1. Jur. nat.), ideoque injuria fit (§. 859. part. 1. Jur. nat.), defendens injuriam, quantum in potestate sua est, propulsare conatur. Quamobrem cum mansuetudo sit directrix actionum circa injurias, quæ nobis inferuntur ab aliis (§. 250.); mansuetudo regit defensionem sui. Quod erat primum.

Qui famam suam defendit, cum eam servare (§. 557. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque sollicitè cavere debeat, ne bona in malam degeneret (§. 556. *part. 1. Jur. nat.*), eam quomodocunque lædenti resistit, id nimirum agens, ne famæ suæ adversa credantur, consequenter fidem lædenti infirmans, quantum in potestate sua est. Quoniam læsio famæ injuria specialiter dicta est (§. 874. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque etiam injuria in signi-

significatu generali (§. 887. *part. 1. Jur. nat.*); defensio famæ in propulsanda injuria consistit. Quoniam itaque mansuetudo dirigit actiones circa injurias, quæ nobis inferuntur ab aliis (§. 250.); mansuetudo regit defensionem famæ suæ. *Quod erat secundum.*

Denique defensio rei consistit in actione, qua resistitur vi ad eam rapiendam, vel destruendam adhibitæ (§. 690. *part. 2. Jur. nat.*). Enimvero qui rem nostram rapere, vel destruere conatur, jus, quod in ea habemus, dominium scilicet, tollere nititur, quod per se patet, consequenter hoc facit contra jus nostrum (§. 239. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque actio quæcunque, quæ est contra jus perfectum nostrum, quale est dominium (§. 122. *part. 1. Jur. nat.*), injuria est (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); defensio rerum suarum in propulsanda injuria consistit. Quamobrem patet, ut ante *n. 2.* mansuetudinem regere defensionem rerum suarum. *Quod erat tertium.*

Defensionem sui non repugnare mansuetudini, alias jam demonstravimus (§. 1000. *part. 1. Jur. nat.*). Et quoniam fama & jura nobis competentia non minus ad nos pertinent quam corpus nostrum, cum individuum physicum, cujus corpus est, & individuum morale, cujus est fama & jura sunt, unam constituent personam; famæ & rerum nostrarum defensio revera sub defensione sui continetur, ut ideo quoque sine ulteriori demonstratione admitti possit, defensionem famæ ac rerum suarum mansuetudini minime repugnare. Potest tamen idem quoque hoc modo demonstrari. Competit nobis jus famam nostram defendendi (§. 1033. *part. 1. Jur. nat.*), competit jus res nostras defendendi (§. 691. *part. 2. Jur. nat.*), consequenter lex naturæ licitam facit defensionem famæ ac rerum suarum (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Eadem vero lege obligamur, ut simus mansueti (§. 951. *part. 1. Jur. nat.*).

Hæc obligatio cum sit immutabilis (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); fieri non potest, ut licitas faciat lex naturæ actiones, quæ mansuetudini repugnant. Defensio itaque famæ ac rerum suarum mansuetudini repugnare nequit. Defendimus nos contra injuriam intentatam, ut eam, quantum in nobis est, propulsemus. Quamobrem cum mansuetudo regere debeat actiones circa injurias nobis illatas (§. 250.), consequenter etiam intentatas; hujus quoque virtutis est regere defensionem sui, atque famæ & rerum suarum. Lex naturæ præscribit modum defensionis, consequenter definit, quales actiones circa injurias intentatas sint licitæ, quænam illicitæ. Virus autem cum sit habitus actiones suas legi naturæ conformiter dirigendi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); mansuetudinis est, ut non aliter nos atque famam & res nostras defendamus, quam lege naturæ præscribitur. Nimirum ex lege naturæ discimus, quomodo nos atque famam & res nostras defendere debeamus: ut vero præscripto modo defendere possimus, necesse est ut fiamus mansueti.

§. 266.

*Quenam in
hoc regimine
observanda.*

Quoniam mansuetudo regit defensionem sui atque famæ & rerum suarum (§. 265.). in defensione autem duo observanda sunt, nimirum quomodo æstimanda sit vis in defensione licita, & qualem animum defendens habere debeat; Qui mansuetus est, non plus sibi licitum esse sumit in defensione sui atque famæ & rerum suarum, quam lege naturæ permittitur, nec alio animo se atque famam & res suas defendit, quam quem urget lex naturæ, consequenter cum talio mansuetudini repugnet (§. 264.), in talione autem par pari referatur (§. 639. *part. 8.* & §. 796. *part. 1. Jur. nat.*); quantum liceat in defensione sui atque famæ & rerum suarum, ex magnitudine injuriæ intentatæ non æstimat.

In defensione non saltem limites excedere solent homines, sed multo minus cum habent animum, quem habere debent. Omni-

Omnium luculentissime hoc patet ex controversiis eruditorum, quas haud raro cum defensione famæ confundunt. Famæ suæ nihil magis adversum judicant, quam si erroris cujusdam redarguantur, quamvis vulgo fateantur omnes, errare humanum esse. Quodsi ergo quis contenderit, ipsos errasse, aut saltem quod statuunt in dubitationem adducat, id læsionem famæ interpretantur, aut pro injuria intentata habent. Famam igitur suam defendendam esse existimant. Quamobrem conviciis se defendunt, quibus modum ponere nesciunt, & talionem latissime extendentes famæ antagonistæ detrahare student, quantum possunt, manifesto sane indicio, quod a mansuetudine toti sint alieni, cujus ne quidem notionem satis distinctam habent, quasi vero non minus turpe sit atque famæ noceat carere mansuetudine, virtute omnino excelsa, quam errorem commisisse. Sapere volunt ultra vulgum, infimam tamen plebi in altercationibus suis conviciis certanti sese associant. Ira autem, quæ nihil moderabile suadet, plebi imperitæ ac indomitæ eos æquiparat & menti eorum tenebras offundit, ne hoc videant, sicque famam suam defensori eandem perdunt, quæ a bonorum & intelligentium judicio pender, aut minimum maculam haud continendam eidem inurunt.

§. 267.

Quoniam mansuetus in defensione sui non plus sibi *Quomodo* licitum sumit, quam lege naturali permittitur (§. 266.), in *mansuetus* aggressorem autem, hoc est, in eum, qui læsionem intentat *jus defensionis* (§. 979. part. 1. Jur. nat.), tantundem licet, quantum læsioni *nis æstimet.* arcendæ sufficit (§. 980. part. 1. Jur. nat.); *qui mansuetus est, ex* *circumstantiis presentibus jus se defendendi metitur non utens mediis* *durioribus, si leniora sufficiunt, immo ne quidem lenioribus, si suffici-* *unt, lenissima* (§. 982. part. 1. Jur. nat.), consequenter non *majus malum infert aggressori, si illatione minoris injuria intentata* *propulsari potest, immo ab omni malo inferendo abstinet, si appre-* *ben-*

hensione aggressoris, si minis, si verbis absque amaritudine, aut quovis alio modo innocuo averti potest. Facile patet, cum res nostras defendentes nos defendamus adversus prædonem, qui aggressori æquiparatur, quatenus vi ad defensionem rerum adhibere resistens vi corpus nostrum imperit; ideoque nos lædere conatur (§. 506. part. 2. Jur. nat. & §. 979. part. 1. Jur. nat.); idem valere de rerum suarum defensione.

Monuimus dudum (not. §. 982. part. 1. Jur. nat.), charitatem jubere, animum a vindictæ cupidine alienum suadere, ne ullum alteri inferas malum. Qui mansuetus est, hominem quemcunque alium, ipsum etiam inimicum diligit tanquam seipsum (§. 262.), id quod charitatis est (§. 620. part. 1. Jur. nat.), & animum habet ab omni vindictæ cupidine alienum (§. 950. part. 1. Jur. nat.); Quamobrem nec fieri potest, ut alteri ullum inferat malum, nisi quatenus aliter læsionem intentatam avertere minime potest. Non igitur majus malum infert, quam quod injuriæ arcendæ sufficit, & ab eodem sese abstinet, si aliter læsionem intentatam evitare possit. Patet itaque, quæ mansuetudinis sunt in defensione sui & rerum suarum, ea fluere ex charitate, quæ mansuetudinis veluti anima est. Quamvis vero hæc facile intelligantur, praxis tamen non æque facilis est, in uno tamen casu difficilior, quam in altero, etiamsi supponamus nullum notari in charitate defectum. Cum ex circumstantiis præsentibus determinandi sint limites defensionis, & in his maximum momentum habeat animus aggressoris, vel prædonis, nobis minime perspectus, habeant etiam circumstantiæ aliæ, quæ attendendæ sunt, si ex vero de limitibus defensionis in casu dato statuendum; ultra probabilitatem judicium extendi nequit. Accedit, quod prudentia suadeat, ne cunctando male tibi consulas. Quamobrem in casu dubio habenda est ratio infirmitatis humanæ, ut nisi enormes ac evidentes fuerint excessus, iidem facile mereantur excusationem. Consideranda quoque sunt perturbationes animi, quæ attentionem impediunt ad judicium

um veritati consentaneum formandum, si vel maxime omnes circumstantiæ essent apertæ, & quod mora ad deliberandum sufficiens deficiat. Aliud nimirum est judicare de limitibus defensionis sine mora suscipiendæ, aliud vero de iisdem ferre judicium, ubi fuerit peracta. Sane oculatiores sunt homines, quando judicant de negotio peracto, quam si judicare debent de suscipiendo, cum eventus multa doceat, quæ non fuerant prævisa, nec prævideri poterant, & ex post facto circumstantiæ in apicem producantur, quæ in casu subito latebant. Quamvis enim in Ethica virtutem perfectam doceamus, qualem urget Lex naturæ, ut constat, in quid sit enitendum, æqui tamen esse debemus in dijudicandis actionibus hominum: utrobique nimirum standum est veritate.

§. 268.

Similiter quoniam qui mansuetus est in defensione sui *Qualis sit* & rerum suarum eum habet animum, quem lex naturæ urget *animus mansuetus* (§. 266.), castissima autem hæc lex a defensione removet *sueti in defensione* (§. 996. part. 1. Jur. nat.), ne ex tædio ejus, contra quem nos defendimus, voluptas percipiatur (§. 995. part. 1. Jur. nat.), & omnem vindictæ cupiditatem arcet (§. 999. part. 1. Jur. nat.), ita ut in defensione mali, quod nobis intenteratur, aversionem, non vero malum, quod alteri infertur, intendamus (§. 992. part. 1. Jur. nat.), malum alterius minime volentes, quatenus est malum alterius, sed quatenus est medium unicum declinandi proprium, & malleus alterum ab eo esse immunem (§. 993. part. 1. Jur. nat.); qui mansuetus est, *eum*, contra quem se defendit, minime odit, ab omni vindictæ cupidine *procul remotus*, nec voluptatem percipiens ex tædio alterius, nec intendens malum, quod alteri inferendum, sed ejus aversionem, illud non *vult* tanquam alterius malum, sed tanquam medium unicum malum *proprium* declinandi, immo mallet alterum a malo isto, quod defensionis causa ipsi inferendum, eum immunem esse.

Vide.

Videmus itaque; quo animo esse debeamus erga eum, contra quem nos defendimus, si mansueti esse velimus. Infundit hunc animum charitas, quæ mansuetudinis anima est (not. §. 267.). Quamvis itaque facile contingat, ut de limitibus defensionis in casu nobis emergente iudicaturi ad veritatem liquidam non perveniamus; sufficit tamen nos eum habere animum, qui mansuetudini convenit. Quodsi vel maxime posthac agnoscat, medio leniori injuriam intentatam averti potuisse, quam duriori propulsavimus; animus tamen, quem nos habuisse nobis conscius sumus, nos excusat, ita ut excessus a defectu mansuetudinis non fuerit profectus.

§. 269.

*Quomodo
mansuetus
jus defenden-
di famam
æstimet &
exerceat.*

Similiter quia in defensione famæ suæ non plus sibi sumere licet, quam lege naturæ permittitur (§. 266.), famam autem & existimationem, quæ contra calumnias aliter defendi nequit nisi ut efficias, ne calumniatori habeatur fides ab aliis (§. 1039. part. 1. Jur. nat.), defendere non licet nisi verbis & factis, quibus probatur contrarium ejus, quod dicit calumniator (§. 1041. part. 1. Jur. nat.); *jus defendendi famam suam ex eo, quod sufficit ad ostendendum falsitatem eorum, quæ dicit calumniator* & si verendum sit, ne hujus autoritate permoti, qui de veritate statuere nequeunt, ex eo, quod sufficit ad fidem illi auferendum, *mansuetus æstimat*, ne scilicet autoritate prematur. Quamobrem cum contra calumnias manifestas & calumniatores apud intelligentes ac cordatos viros nullius autoritatis nos defendere minime debeamus (§. 1044. part. 1. Jur. nat.), in defensione autem verbali, quæ nimirum verbis fit (§. 1048. part. 1. Jur. nat.), non modo ejus, quod objicit calumniator, falsitas, aut contrarii veritas ostendenda, verum etiam, ubi necessitas exigit, fidem calumniatoris labefactare & arguentis a propria persona desumptis suspicionem ejus, quod objicitur, a se

amo-

amovere liceat (§. 1050. part. 1. *Jur. nat.*), præsertim si ea est calumniatoris autoritas, ut alii facilem eidem habeant fidem & tua plurimum refert, ne fides eidem habeatur (§. 1055. part. 1. *Jur. nat.*), nec verbali defensione utendum, si realis, quæ consistit in factis contrarium probantibus (§. 1048. part. 1. *Jur. nat.*), sufficit (§. 1052. part. 1. *Jur. nat.*), aut si defensio nullam fert moram (§. 1053. part. 1. *Jur. nat.*), vel præterita objicit calumniator (§. 1054. part. 1. *Jur. nat.*); qui mansuetus est, calumnias manifestas contemptu vindicat, nec se defendit contra calumniatores apud bonos & intelligentes nullius autoritatis, ubi defensio realis sufficit, verbalem insuper habet, nec fidem calumniatori auferre studet, famæ ipsius adversa propolando, nisi autoritate ejus prematur, vel si alio modo falsitas calumniarum evinci nequeat.

Calumniator alteri objicit imperfectiones, quibus minime laborat (§. 814. part. 1. *Jur. nat.*). Lædit famam alterius, qui ipsi infamiam adspargere conatur (§. 867. part. 1. *Jur. nat.*), ut de vitiis ejus communis quædam nascatur opinio (§. 862. part. 1. *Jur. nat.*), sicque fama ipsius inquinetur (§. 550. part. 1. *Jur. nat.*). Calumniator itaque non nocet, nisi eidem fides habeatur ab aliis. Quamobrem defensione non aliud intenditur, quam ne calumniæ habeantur pro vero, ac ideo rota de modo famam defendendi deliberatio huc redit, quid faciendum sit, ne calumniis fidem habeant alii, & num nostra intersit, ne habeatur fides. Quoniam non minus in defensione famæ, quam in defensione sui leniora media præferenda durioribus, immo lenissimis utendum, quando sufficiunt, ne limites defensionis transcendantur; casus distinguendi sunt, ut ex circumstantiis æstimetur, quænam sufficient ad fidem detrahendum calumniis, ne famæ noceatur, & num ex famæ detrimento consequantur alia incommoda ac mala. Sunt autem in defensione famæ *media leniora*, quibus minus detrahitur de fama ejus, contra quam nostra defenditur; *duriora* vero, quibus majus detrimentum famæ illius infertur; (*Wolffii Ethica Pars V.*) B b b lenif-

lenissima denique, quæ famam calumniatoris prorsus intactam relinquunt. Non receditur a significato, quem vocabulis tribuimus in defensione sui (§. 981. *part. i. Jur. nat.*), modo notetur differentia, quæ inter defensionem sui & rerum suarum atque defensionem famæ suæ intercedit. In defensione sui & rerum suarum resistitur vi, qua aggressor impetit corpus, aut raptor res nostras; in defensione autem famæ calumniis, ne iis fides habeatur. Cum nemo alterius famam lædere (§. 868. *part. i. Jur. nat.*), nec eidem detrudere debeat (§. 871. *part. i. Jur. nat.*), etiamsi alter prior hoc fecerit (§. 872. *part. i. Jur. nat.*); facile patet, cur mansuetudini conveniat adeo sollicita de mediis tuendi famam disquisitio, ne in ea defendenda ullus committatur excessus. Quodsi emergat casus, in quibus famam defendere non est in potestate tua, aut defensio successu caret, cum juxta illud pervulgatum semper aliquid hæreat, si quis audacter calumniatur, nec aliæ desint rationes, ob quas defensioni non conceditur locus; id ipsum ad infortunium referendum, contra quod non datur aliud remedium quam patientia (§. 593. *part. i. Jur. nat.*) & solamen est conscientia bona (§. 525. *part. i. Phil. pract. univ.*), quæ cum nos exculat, animum non modo quietum reddit (§. 484. *part. i. Phil. pract. univ.*), verum etiam voluntate summa perfundit (§. 468. *part. i. Phil. pract. univ.*).

§. 270.

*Quo animo
mansuetus
famam suam
defendat.*

Quoniam *mansuetus* in defensione famæ suæ non aliud intendit, quam ne fidem calumniis habeant alii, neque ideo utitur ad defendendam famam mediis aliis, quam quæ ad detrahendum fidem calumniis sufficiunt (§. 269.); non detrahatur detrimento famæ calumniatoris, id minime volens, quatenus fama ipsius mala efficitur, aut bona imminuitur, sed quatenus est medium unicum famæ suæ periculum declinandi, Et utique mallet, dicenda non esse, quæ sunt famæ alterius adversa, consequenter cum non habeat animum famam alterius lædendi, quia is prior

prior læsit suam, *animum ab omni vindictæ cupidine immunem servat*, qui mansuetudini convenit (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*).

Conscia mens recti famæ mendacia ridet, consequenter iisdem in iram non concitatur, & fructus bonæ conscientię percipit, quos modo commemoravimus (*not. §. 269.*), & qui ipsi vindictæ cupidinem reprimunt.

§. 271.

In defensione famæ non supponitur animus injuriandi eam læ- *An animus*
dentis; sed sufficit, ut iis, quæ dicta vel facta sunt, fama nostra læda-
tur. Per se patet, famam nostram lædi, si ea, quæ dicta, vel *supponendus*
facta sunt eidem adversa, habeantur pro veris, & lege natu- *fit in defen-*
rali prohibetur, ne culpa quidem proferantur verba vel *sione famæ.*
committantur actiones, quibus existimatio seu honor, vel
fama alterius læditur (§. 883. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem
cum famæ nostræ adversa pro veris haberi possint, etiamsi
quis non intenderit famæ nostræ læsionem, consequenter
quamvis non habuerit animum injuriandi (§. 880. *part. 1. Jur.*
nat.); fieri potest, ut fama nostra lædatur, licet alter quæ-
dam dixerit, vel fecerit famæ nostræ adversa absque animo
injuriandi. Quocunque igitur animo ea dicta, vel facta
sint, nostra tamen interest famæ servandæ causa efficere, ne
eidem adversa credantur. Quoniam itaque famæ & existi-
matio defenditur, si efficiatur, ne eidem adversa credantur
(§. 1039. *part. 1. Jur. nat.*); in defensione famæ non supponi-
tur animus injuriandi eam lædentis, sed sufficit, ut iis, quæ
dicta, vel facta sunt fama nostra lædatur.

Fama alterius læditur, si eidem infamia adspersitur (§. 867.
part. 1. Jur. nat.), ideoque aliis insinuat opinio de ipsius
vitiis (§. 862. *part. 1. Jur. nat.*). Ut famæ alterius adversa
habeantur pro veris, necesse non est ea proferri hac inten-
tione, ut fama alterius lædatur: immo si de animo injuriandi

constet, id potius obstat, quo minus credantur, cum is ad præsumendam calumniam, ideoque illorum falsitatem faciat (§. 814. *part. i. Jur. nat.*) Equidem cum operam dare debeamus, ut qui merentur famam consequantur, nimirum bonam (§. 650. *part. i. Jur. nat.*), non nimis creduli esse debemus, si de alio sparguntur famæ ipsius adversa, consequenter dandum est aliquid suspitioni, ne forsitan per calumniam spargantur; non tamen ex eo, quod fieri debet, sed quod fieri solet, æstimandus eventus. Defensor itaque famæ suæ adversis eidem fidem detrahare tenetur, qualemcunque animum habuerit autor eorum. Cum enim unice intendat, ne famæ suæ adversa credantur; animum injuriandi non probat, nisi quatenus id facit ad labefactandam fidem calumniatoris (§. 1049. *part. i. Jur. nat.*). Quodsi dicas fieri hoc modo posse, ut alter patiatu aliquod famæ suæ detrimentum; id sibi imputare debet, quod non satisfecerit officio suo, cum ne culpa quidem proferre liceat verba, vel committere actiones, quibus existimatio seu honor, vel fama alterius ladiatur (§. 883. *part. i. Jur. nat.*), non tibi, qui jure tuo usus es, immo officio erga reipsum satisfecisti (§. 1033. *part. i. Jur. nat.*), ideoque nullam ipsi injuriam fecisti (§. 975. *part. i. Jur. nat.*). Perpendendum hic est, quod in defensione licitum sit malum inferri aggressori, exceptionem esse ex collisione officiorum erga nos ipsos & erga alios resultantem (§. 1012. *part. i. Jur. nat.*), in qua collisione officium erga seipsum vincit officium erga alios (§. 229. *part. i. Phil. pract. univ.*). Quæ ex actione legi naturæ contraria consequuntur, ea perinde consequuntur, sive dolo, sive culpa fuerit commissa: sunt enim effectus physici, ad quem nil confert moralitas actionis, unde consequuntur, ut ideo actione culpola idem inferatur damnum, quod dolosa infertur. Et ideo lex naturæ, quæ nobis optime consulit, non minus prohibet actiones culpolas, quam dolosas (§. 299. *part. i. Jur. nat.*), ita ut ne culpa quidem agere liceat, quæ legi naturali adversa sunt (§. 882. *part. i. Jur. nat.*). Et propterea quoque sapientis esse negatur dicere, non putaram,

ram, si quis actionem excusare vult, ex qua quid consecutum, quod prævire poterat ac debebat. Ceterum lubenter concedimus, si non constet de animo injuriandi alterius, ideoque multo magis si certum sit, alterum non habuisse animum injuriandi, parcendum esse famæ ipsius, quantum fieri potest: ad id enim ducit ipsa obligatio in defensione media leniora præferendi durioribus (§. 267. 269.).

§. 272.

Convicia non sunt modus aptus defendendi famam. Etenim *An convicia* convicia sunt vocabula, quibus alterum ignominia afficiendi *famæ defen-* animo imperfectiones eidem exprobramus, & ut plurimum *sioni conve-* istiusmodi sunt, quibus præter animum ignominia alterum *niant.* afficiendi nihil significatur, aut saltem non alius significatus intenditur (§. 815. part. 1. Jur. nat.). Ex conviciis istis colligi minime potest, falsa esse, quæ famæ tuæ adversa dicuntur. Et si vel maxime habeant per se significatum, quo infinuantur istiusmodi imperfectiones, quæ veram ignominiam pariunt; non tamen sufficit, iis diffamare alterum, sed si ea intentione proferantur, ut fides famam tuam lædentis labefactetur, id quod in defensione famæ permissum, si opus fuerit (§. 1055. part. 1. Jur. nat.), ostendendum est, eum imperfectionibus istis obnoxium esse, cumque durioribus mediis non sit utendum, si leniora prostant (§. 269.), nec usurpanda sunt vocabula, quæ nonnisi animus injuriandi suadet. Quoniam itaque in defensione famæ non intenditur, nisi ut quæ famæ tuæ adversa sunt non habeantur ab aliis pro vero; convicia non sunt modus aptus famam defendendi.

Produnt convicia animum vindictæ. Si quis enim ea fundit in alterum, quem famam suam læsisse putat; par pari referre vult (§. 796. part. 1. Jur. nat.), quod aliunde quam ex vindictæ studio proficisci nequit. Abunde hoc patet ex altercationibus

bus plebis imperitæ atque incultæ, qui conviciis inter se certant. Neque alia quam vindictæ cupido ratio est, cur ira commoti convicia vomant (§. 422. part. 2. Eth.).

§. 273.

Quod stultitiæ sit famam defendere convitiis.

Quoniam convitia non sunt modus aptus defendendi famam (§. 272.), ac præterea lege naturæ prohibita sunt (§. 833. part. 1. Jur. nat.), stultitiæ vero est ad defendendam famam uti mediis ad eam defendendam nihil facientibus iisdemque prorsus illicitis (§. 458. part. 1. Eth.); *Qui famam suam defensusus adversus alterum convitiis eum proscindit, stultus est*, cumque omnium minime huc faciant vocabula præter animum ignominia alterum afficiendi nihil significantia, *omnium maxime stultitiam suam prodit, qui convitiis famam suam defensusus utitur vocabulis, quæ ad convitiandum saltem excogitavit vulgus.*

Veritas propositionis præsentis adeo manifesta est, ut nullo modo in dubitationem adduci possit. Omnes sane unanimiter consentiunt, stultum esse, qui finem quendam intendens utitur mediis, quibus eundem consequi nequit, præsertim si media ista sint prorsus illicita, ut non modo omni conatu nihil agat, verum etiam peccet. Satis autem patet, mediis ad finem consequendum nihil facientibus & in se illicitis annumeranda esse convitia, quibus fama, si superis placet, defenditur (§. 272. b. & §. 833. part. 1. Jur. nat.). E. gr. si quis objicit parri adversæ impudentiam, sugillandi cuncta pruritus, petulantiam, cavillationem, scurrilitatem, si dicat eos, a quibus famam suam læsam opinatur, insulos minorum gemium literatos, fæcem Reip. literariæ & purgamentum, homunculos a quibus nihil sani proficiscitur & quæ sunt alia hujus generis scommata; ecquis, quæso, bonus & recte judicans sibi persuadebit, inde patere, quod falsa sint, quæ pars adversa dixit, ut nullam mereantur fidem. Quodsi auctoritatem partis adversæ labefactare volueris, ne ei credatur; non suffi-

sufficit dicere, quæ ad labefactandam fidem partis adversæ facere videntur, sed quæ imputantur probanda sunt. Probandum nimirum est alterum esse impudentem, petulantem, cavillatorem, cuncta sugillare, scurriliterque alios traducere, esse insulsum minorum gentium litteratorem, ad faciem Reip. litterariæ & purgamentum referendum, homunculum, a quo nihil sani proficisci potest. Supponit probatio facta manifesta, & ut inde inferantur, quæ alteri imputantur, notiones distinctas impudentiæ, cavillationis, scurrilitatis, insulsi litteratoris minorum gentium & ita porro, ut manifestum sit, talia facta adscribenda esse ad impudentiam, ad pruritum cuncta sugillandi, ad petulantiam, cavillationem & scurrilitatem, eademque nonnisi ab insulso litteratore minorum gentium proficisci posse & ita porro. Notio illa distincta vel definitio est, vel respondet propositioni ex hac demonstrata. Quodsi ergo definitiones, vel propositiones desideratæ nullibi adhuc prostant, ut ad eas provocari possit, aut ut tanquam satis notæ supponantur, qui quæ dicit probare debet, ipsemet definitiones in medium afferre, aut propositiones ex iisdem demonstrare tenetur, antequam dictis suis fidem facere possit. Nihil hic asseritur, quod non cuivis sit notum, qui dictum de omni & nullo, ratiociniorum fundamentum, cognitum & perspectum habet (§. 348. 349. *Log.*). Quamdiu itaque famæ defensor applicando notiones eorum, quæ dicit, ad facta, seu ea, quæ dixit pars adversa, a qua famam suam læsam esse opinatur, probationem in se desiderari patitur, animus injuriandi præsumitur, cumque præsumtionem viuat veritas, idem manifestus est, si ad dicta & facta, quibus quis se offensum putat, notiones istæ applicari nequeunt: immo si vel maxime hoc fieri possit, præsumptio animi famam alterius laceßendi nondum cessat vi eorum, quæ antea demonstrata sunt. Ast hic non tam de animo famam suam defendentis, sed de stultitia sermo est. Quamobrem ea sufficiunt, quæ ad hanc probandam sufficiunt, quamvis in stultitia considerari quoque possit alterius famam laceßendi animus, quatenus eidem quoque

que imputatur usus mediorum illicitorum (§. 458. part. 1. Eth.).

§. 274.

Quod famam conviciis defendere mansuetudini repugnet.

Quoniam qui famam suam defensurus adversus alterum conviciis eum proscindit, omnium vero maxime stultitiam suam prodir, si utitur vocabulis, quæ ad convitiandum saltem excogitavit vulgus (§. 273.), neque convicia modus aptus sunt ad defendendam famam (§. 272.), consequenter ea suadere nequit nisi ira ad vindictam tendens (§. 422. part. 2. Eth.), quæ mentem occæcat, ne stultitiam videre possit (§. 531. part. 2. Phil. pract. univ.); mansuetudini, quæ iræ moderatur & animum a vindictæ cupidine immunem præstat (§. 950. part. 1. Jur. nat.), ipsamque defensionem famæ regit (§. 265.), maxime repugnat famam conviciis defendere.

Signum itaque certissimum deficientis mansuetudinis est, si quis conviciis famam suam defendere vult. Immo si quis vel maxime recte se defendat, mansuetudini tamen repugnat justæ defensioni addere convicia, nec a stultitia liber est, quatenus convicia nihil faciunt ad famæ defensionem, quæ abesse poterant atque debebant. Conviciis defensio, quæ vitio carebat, labe inficitur, & nisi quis omnia probe ponderare didicit, ipsi suspecta redditur. Sane inde colligunt qui sunt a partium studio alieni, quod famam suam defendere nequeat, qui non nisi convitiis se defendere potest, quæ ad defendendum famam non esse apta nemo non agnoscit, cujus animus affectuum impetu non perturbatur (§. 272.). Famam igitur perdit, quam tueri volebat, præsertim cum conviciis proscindere alios per se bonæ famæ adversetur (§. 833. 553. part. 1. Jur. nat.). Ea quoque de causa recensio convitiis æquiparatur sinistro de defensione iudicio. Et plus omnino dicitur, quam si causa sua male defensa dicatur, cum tacitum iudicium simul pro-

probationem contineat. Si viri in suo genere satis acuti acumen suum desiderari non paterentur in moralibus, non adeo turpes se darent.

§. 275.

Qui famam suam per alios convitiis defendit, ipse convitiator si alius habendus, & si defensionem famæ suæ convitiis conspurcatam, cum mam non prohibere poterat, approbat & laudat, convitiatorum fit particeps. stram convitiis defendit. Qui enim per alios famam suam convitiis defendit, cum hoc faciant ipsius voluntate, perinde omnino est, ac si ipse convitiis famam suam defendisset. Quamobrem cum convitiator sit, qui convitiis famam suam defendit; qui per alios hoc facit, ipse convitiator habendus. *Quod erat unum.*

Quodsi quis defensionem famæ suæ convitiis conspurcatam approbat & laudat, cum prohibere poterat; is utique vult, ut convitiis defendatur: quod per se patet. Enimvero factum alienum tibi imputatur, si quomodocunque a voluntate tua libera dependet (§. 650. part. 1. Phil. præf. univ.). Quamobrem si quis defensionem famæ suæ convitiis conspurcatam approbat & laudat, cum prohibere poterat; ea ipsi imputatur, consequenter cum actiones imputentur, quatenus quis censetur causa libera ejus, quod inde consequitur (§. 527. part. 1. Phil. præf. univ.), convitiatorum fit particeps. *Quod erat alterum.*

Satis manifesta est utraque pars propositionis per ipsas notiones communes. Pervulgatum scilicet est: Quod quis per alium facit, id per se fecisse putandus est. Inde vero per se sequitur, ut famam suam convitiis ipse defenderit, qui eam per alios ita defendit. Ast ne quod asseritur in abusum trahatur, constare utique debet, quod alius minimum te conscio & consentiente fecerit, quod fecit. Quodsi enim quis te inconsulto ac inscio, aut prorsus dissentiente, vel dissuadente

fecerit, non dici potest te hoc facisse per alium, cum factum alterius non proficiscatur a tua voluntate. Ast si vis, ut alter convitia tuo nomine dicat; conviciator utique es. Perinde nimirum est ac vomere convicia per os alterius. Immo turpius omnino est, convitia dicere per alios, quam per se, cum facere velis, quod pudor vetat, ipsa conscientia factum damnan- te, vel etiam ineptam simulationem alia vitia suadeant, veluti fastus, ut generoso animo injurias contemnere, aut mansuetus videaris, cum non sis. Similiter non minus per- vulgatum est: Qui ad factum alterius concurrit, ejus fit par- ticeps. Inde per se sequitur, conviciorum participem fieri, qui ad defensionem conviciis conspurcatam concurrit. Quo- niam vero ad actionem alterius concurrit, qui actione qua- dam sua ad determinandum actualitatem actionis alterius quidpiam confert (§. 106. part. 2. Phil. pract. univ.); quin ad defensionem vitiosam concurrat, qui eam approbat & lau- dat, cum prohibere poterat, dubitandum non est. Male igitur famæ suæ consulunt, qui se per alios convitiis defendi patiuntur, nimisque imprudentes sunt, si approbationem & laudes publice addant (§. 776. part. 1. Phil. pract. univ.). Dum simulare volunt animum, quem vocant, generosum, qui contemptu vindicet injuriam, aut saltem eadem non commovea- tur, simulationem produnt ipso facto contrario, artis simu- landi parum periti.

§. 276.

*Quando ea
tanquam
a nobis dicta
recte suman-
tur.*

Quoniam qui famam suam per alios convitiis defen- dit, ipse conviciator habendus, &, si defensionem famæ suæ convitiis conspurcatam approbat & laudat, cum prohibere poterat, conviciorum fit particeps (§. 275.); si adversarius convitia tanquam ab ipso dicta sumit, qui famam suam per alios con- vitiis defendit, aut defensionem istiusmodi approbat & laudat, cum prohibere poterat, injuriam ipsi minime facit.

In hoc casu antagonista recte facit, si, quæ contra convicia urgenda sunt, ea exprobrat illi, cujus causa est, & alii quoque ex iis recte judicant de ejusdem animo & moribus. Nulla enim est querela de injuria sibi facta, quod factum alienum imputetur, quod imputandum esse satis patet (§. 275.). Male omnino consulit famæ suæ, qui per alios facit, aut saltem fieri permittit, cum prohibere poterat, quod ipsum facere pudor vetat. Sane hoc ipso famæ suæ magis nocet, cum contra conscientiam agat, quam si ipsemet convicia dixisset. Qui convicia detestatur, nequit permittere, ut alii ad famam suam defendendam convicia fundant in adversarium suum: immo si hoc se infcio ac inconsulto fiat, nisi aliæ rationes obstant, publice hoc improbare tenetur, ne videatur tacite probare, quæ ab aliis facta sunt.

§. 277.

Si defensor famæ omnem suspensionem animi adversarium conviciandi a se amovere velit; dictis, quorum falsitatem, vel factis, defensor famæ qualitatem ostendit, nomina sua addere non debet. Cum enim fama & existimatio contra calumnias aliter defendi nequeat, nisi ut efficias, ne credantur, quæ dicit calumniator (§. 1039. part. 1. Jur. nat.); in defensione famæ aliud intendi nequit, quam ut falsitas eorum ostendatur, aut si necessitas exigit ut de iis, quæ adversus famam tuam molitus est adversarius, consequenter de factis dicendum sit, ut facti veritas & qualitas evincatur. Non igitur opus est, ut nominentur imperfectiones, quas istiusmodi dicta, vel facta arguunt, & in quibus ignominia consistit (§. 811. part. 1. Jur. nat.). Ostenditur nimirum dictis & factis competere definitionem, non vero iisdem tribuitur definitum. Quamvis enim definitum quoque competat ei, cui definitio competit (§. 349. Log.), nec multo acumine opus sit, ut id videant alii; quan-

do tamen defensor famæ suæ dictis, vel factis adversarii nomina sua non addit, eo ipso indicat, quod quæ dicit famæ suæ defendendæ causa, quatenus famam adversarii imminuere, aut maculam quandam inurere possunt, a se invito dicantur, ita ut mallet non dicenda esse, quæ famæ ipsius adversa sunt, quemadmodum mansuetudo exigit (§. 270.), quæ defensionem famæ regit (§. 265.). Quodsi ergo defensor famæ omnem suspensionem animi adversarium conviciandi a se amovere velit, quemadmodum fieri debet (§. 555. *part. 1. Jur. nat.*); dictis, quorum falsitatem, vel factis, quorum qualitatem ostendit, nomina sua addere non debet.

Quilibet vir bonus esse debet (§. 967. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque defensionem famæ maxime convenit, ne quid in ea committatur, quod nomini boni viri sit adversum. Vir autem bonus omittit etiam ea, quæ jure facere poterat, siquidem metuendum sit, ne suspensionem famæ suæ adversam aliis præbeat. Quoniam itaque a defensione famæ abesse debet conviciandi animus (§. 274. 265.); in ea quoque omittenda sunt, quæ suspensionem ejus injicere possunt. Non nimia videri debet sollicitudo, quam propositio præsens inculcat: nimium enim non est, quod legi naturæ, actionum nostrarum normæ, consentaneum. Decet maxime philosophum, ut sit vir bonus. Quamobrem si quis philosophi veri nomen habere velit, necesse quoque est ut vitet, quæ suspensionem animi conviciandi movere possunt nonnullis. Laudatur in philosopho acumen. Quodsi ergo in defendenda fama sua se philosophum præstare velit, necesse est ut videat, quæ turba non videt. Ut vero propositio præsens rectius intelligatur, demus exemplum. Ponamus alterum tibi objicere arrogantiam, saltum & superbiam, quod glorieris invento alieno, quod pro tuo vendidas, & ob quod te supra alios de scientia bene meritos efferas. Quodsi ostenderis, inventum tuum differre ab eo, quod idem cum alieno esse dicitur, aut, si idem sit, te id scire minime potuisse, quod idem jam habuerit alius, & exposueris modum, quod

quo in id incideris, arque utilitatem inventi saltem docueris, & ita porro, sufficienter famam tuam defendisti & arrogantiae, fastus ac superbiae infamiam a te depulisti (§. 566. 583. 888. *part. 1. Jur. nat.*); non vero opus est, ut eum voces cavillatorem, calumniatorem, alienae laudis obrectatorem, quamvis revera ea, quae defendendi tui causa in medium attulisti, hæc insinuent. Facta alterius recenferi posse absque nominibus odiosis exempla obvia docent. Ita non opus est, ut fraudatorem appelles, qui tibi mercem aliam pro alia vendidit, aut caro nimis mercem exigui pretii; sed sufficit recensere factum: nec opus est, ut plagiarium voces, qui, quæ pro suis venditat, ex aliis exscripsit; sed sufficit ostendere, quod totidem verbis ex aliis descripserit. Cautio nimirum, qua opus habet suspicionem animi conviciandi defensione famæ a se remoturus, utilis quoque est in aliis casibus.

§. 278.

Qui famam suam defendere nequeunt, convicia in adversari- Quinam con-
um vomunt. Cum fama aliter defendi non possit, nisi efficiendo, *vitiis famam*
 ne eidem adversa credantur, (§. 1039. *part. 1. Jur. nat.*), si quæ di- *defendant.*
 cuntur famæ suæ adversa vera sunt, nihil aliud restat, quam
 ut fides ei, a quo fama læsa putatur, detrahatur, aut saltem
 suspecta reddatur (§. 1049. *part. 1. Jur. nat.*). Quod si igitur
 sibi persuadeat, se alterius auctoritatem labefactare posse con-
 viciando, convicia in eum fundit, aut si videat quod se de-
 fendere non possit, cum se offensum putet (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), ira commotus (§. 862. *Psych. empir.*), ad vindictam
 concitatur (§. 422. *part. 2. Eth.*), consequenter conviciando
 alteri tædia creare studet. Quamobrem qui famam suam
 defendere nequeunt, convicia in adversarium fundunt.

Equidem propositio converti nequit, ut, qui convicia in
 adversarium, a quo famam suam læsam esse arbitratur, fundit,
 famam suam defendere non posse dicatur. Constat tamen

conversam probabiliter arguere impotentiam defendendi, præsertim si adhuc aliæ accedant rationes, quæ probabilitatem augment. Quamobrem cum perpauca probabile a certo dividere norint; vulgo defendendi impotentia ex convitiis, quibus laceffitur adversarius, colligitur, inprimis si aut nihil, quod defensionis serviat, proferatur, aut ea, quæ proferuntur, nullius momenti sint. Accedere vero etiam solent ad convicia mendacia, quibus convicia veritatis nomine colorari posse confidunt, si præoccupetur animus eorum, quos in partes suas allicere atque trahere student. Distingvuntur hæc mendacia a convitiis, quod illis per calumniam fingantur facta, quæ his probandis inserviunt. Quodsi mendacia fuerint manifesta, ut contrarium vel per se in vulgus notum sit, vel facile ostendi possit; convitiis omnis species veritatis detrahatur, quam mentiri poterant, quamdiu nonnulli, vel etiam plures de ipsa causa satis informati non sunt, ut de ea iudicium sibi sumere possent. Atque hoc modo famæ suæ magis nocent, quam consulunt, & defensionem, quam moliebantur, ipsimet refutant. Quid mirum? Si a veritate recesseris, omnia confunduntur; si a virtute, mens occæcata inconsiderantiæ locum facit (§. 760. *part. 1. Phil. præct. univ.*) atque improvidentiæ (§. 764. *part. 1. Phil. præct. univ.*), ut imprudenter agatur (§. 776. *part. 1. Phil. præct. univ.*). Haud difficulter hinc intelligitur, qualis expectanda sit laus a bonis & peritis, seu bene judicantibus, in qua veram gloriam consistere in confesso est (§. 47. *Jur. Gent.*). Qui famam suam defendere nequeunt, rectius sibi consulerent, si a convitiis sese abstinentes ad modestiam & mansuetudinem confugerent (§. 563. 950. *part. 1. Jur. nat.*), tanquam ad sacram anchoram, ut defensione reali, quantum mala causa patitur, aliorum animos sibi conciliarent (§. 1048. 558. *part. 1. Jur. nat.*), nec adversarios irritarent ipsisque anna darent, ut acriter & bene contra se pugnent. Ira nimirum apud alios faciliorem haberent excusationem, & adversarium amore vincerent, causam licet bonam in malam versurum, nisi se vinci patiatur. Multa
hic

hic dicenda forent, siquidem præsentis instituti ratio prolixitatem ferret. Ceterum maxime absurdum est præ se ferre animum generosum, qui parum commoveatur iis, quæ famæ suæ adversa moliuntur alii, eandem tamen conviciis defendere per alios (§. 275.), omnium vero maxime, si addatur publica approbatio & laude ornatur, quæ reprehensionem merebatur, defensio.

§. 279.

Qui mansuetus est ad condonandum offensam facilis est. *Mansuetus at condonandum offensus facili-*
 Qui enim mansuetus est, offendenti non irascitur (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum ira ad vindictæ cupidinem tendat (§. 422. *part. 2. Eth.*), animum ab ea immunem habet. Quodsi vel maxime offensa in iram concitetur, eidem tamen moderatur, ut vindictam reprimat, & animum ab ejus cupidine immunem præstet (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum offensam condonet, qui cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*); mansuetus ad condonandum offensam facilis est.

Lex naturæ præcipit, ut ad condonandum offensas faciles simus (§. 960. *part. 1. Jur. nat.*). Condonandi facilitas non peculiaris virtus est, sed ad mansuetudinem pertinet. Qui te offendit, tædia tibi creat, aut saltem quidpiam committit, ex quo tædium capere poteris (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi non habes animum ipsi vicissim tædia creandi, quemadmodum non habere debes (§. 941. *part. 1. Jur. nat.*); animus tuus vindictæ cupidine vacuus est (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Condonatio itaque consistit in animo propter offensam nullum alteri creandi tædium, & qui hunc animum declarat, se alteri offensam condonare significat. Monuimus vero jam alias (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), quod qui offensam condonat, alteri quoque eandem ignoscere, aut simpliciter ignoscere dicatur. Fluit condonandi offensam facilitas ex amore

amore inimicorum, qui mansuetudinis mater est (§. 261.), nec ab hac sejungi potest (§. 262.). Ceterum propositio præsens demonstrari quoque poterat ex eo, quod mansuetus malum malo non referat (§. 263.).

§. 280.

An condonationi offensæ repugnet defensio famæ suæ.

Condonationi offensæ non repugnat defensio famæ suæ, nisi addantur convicia, aut defensio tota in conviciando consistat. Condonandi enim offensam facilitas ad mansuetudinem pertinet (§. 279.). Quamobrem cum mansuetudo regat defensionem famæ (§. 265.), nec eidem repugnet nisi defensio conviciorum labe infecta (§. 274.); condonationi quoque offensæ repugnare nequit defensio famæ suæ, nisi addantur convicia, aut defensio tota in conviciando consistat.

Ostendi etiam potest hoc modo. Qui mansuetus est, in defensione famæ non intendit detrimentum famæ adversarii, & si defensionis causa in medium proferenda sunt, quæ famæ ipsius adversantur, consequenter molestiam creant eidem, ea reticere mallet (§. 270.). Non igitur habet animum alterius famam lacessendi, quia suam prior laceessere ausus, consequenter a defensione abest omnis vindictæ cupido (§. 947. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum offensam condonet, qui cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. part. 1. Jur. nat.); famam suam defendere potest, qui offensam adversario condonat. Quoniam vero convicia non sunt modus aptus ad defendendam famam (§. 272.), ideoque ea suadere nequit nisi ira ad vindictam tendens (§. 422. part. 2. Eth.); si defensioni addantur convicia, condonationi offensæ locus esse nequit. Condonationi itaque offensæ non repugnat defensio famæ suæ, nisi addantur convicia, aut defensio tota conviciando absolvatur.

Non

Non omnes capiunt, quid sibi velit offensæ condonatio, cum eam saltem ad actionem externam, non vero ad animum referant, aut, si vel maxime ad animum attendant, eum tamen non satis ponderant. Unde non solum videas, alios sibi persuadere, quod adversario condonent offensam; cum tamen nondum deposuerint vindictæ cupidinem, verum etiam alios opinari, quasi sedata saltem ira offensa sit condonata, quamvis remaneat odium cupidinem tædia creandi adversario continens (§. 669. *Psych. empir.*). Hinc audias dicentes, quod velint condonare offensam, eam tamen perpetuo in memoria habere. Qui offensam alteri condonat, cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), ita ut ejus animus ab ea prorsus sit alienus (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque penitus deleta est cupiditas alteri ullo modo creandi molestiam, propterea quod ipsum offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ipsi molestiam creavit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Necessesse igitur est, ut eum habeat animum, qualem haberet, si nunquam ab altero offensus fuisset, consequenter cum unusquisque alterum diligere & amare debeat tanquam seipsum (§. 618. 619. *part. 1. Jur. nat.*), ne offensa ullum impedimentum objiciat amoris atque dilectioni. Quamobrem voluntaria oblivione conterendæ sunt injuriæ, aut, cum fieri non possit, ut earum memoria statim deleatur, quæ facta sunt, tanquam non facta spectanda, ne eorundem ulla vis sit in appetitum, aut aversionem. Quodsi defensio famæ non repugnare debet condonationi offensæ, ejus cogitatio non movere debet appetitum sensitivum: movet autem utique, si addantur convicia, vel si defensio tota convitiando absolvatur, cum his non delecteris, nisi quia iisdem molestiam adversario creari putas. Jucunda tibi videtur defensio, quia doloris tui remedium videtur adversarii dolor: at cum hic irriterur, ubi conviciis convicia opponit, vel etiam absque conviciis propagat, quæ famæ tuæ adversa sunt, voluptas in molestiam degenerat. Absurdum est affirmare, quod offensam condonaveris, ejus tamen memoriam conservare velis. Etenim tua

(*Wolffii Ethicæ Pars V.*) D d d inter-

interesse debet, ne memoria offensæ deleatur. Quænam igitur ratio est, ut eam conservare velis? certe non alia, quam ut offensæ motivum sit actionum futurarum, quæ respectum habent ad offendorem. Quare animus tibi est vel denegandi officium humanitatis, quando a te petetur, vel nocendi, aut offendendi alterum, occasione oblata. Cupiditas vindictæ itaque nondum deposita (§. 947. part. 1. Jur. nat.), ideoque nec offensæ condonata (§. 959. part. 1. Jur. nat.).

§. 281.

Signum animi condonandi offensam. Et offensæ condonata.

Qui animum condonandi offensam habet, ejus appetitum movere nequit offensæ, nec ea motivum esse potest in actionibus, quæ respiciunt offendorem, quando renovatur ejus memoria, si offensæ fuerit condonata. Qui enim habet animum condonandi offensam, is cupiditatem vindictæ deponere tenetur (§. 959. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque offensori tædia creare non vult, propterea quod se offendit (§. 947. part. 1. Jur. nat.); ex tædio ipsius nullam voluptatem percipit (§. 156. part. 2. Eth.), consequenter nec eum odit (§. 664. Psych. empir.). Quamobrem offensæ appetitum ipsius movere nequit. *Quod erat unum.*

Similiter quoniam qui offensam condonavit, omnem cupiditatem vindictæ deposuit (§. 959. part. 1. Jur. nat.); offensori nunquam molestiam creare vult, propterea quod se offendit (§. 947. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem in actionibus determinandis, quæ ipsum respiciunt, nullam rationem habere vult offensæ, cujus memoria oblitterata censeretur. Cum rationes determinandi voluntatem, vel nolitatem motiva sint (§. 888. Psych. empir.); si offensæ fuerit condonata, ea nunquam motivum esse potest in determinandis actionibus, quæ respiciunt offendorem, quamvis data occasione eidem inserviendi refricaretur ejus memoria. *Quod erat alterum.*

Pleri-

Plerique seipſos fallunt, quando putant ſe condonaſſe offenſam, quamvis memoriam offenſæ conſervent, & ejus memores officium humanitatis alteri denegant, aut prorſus nocent. Hoc vero certiffimum ſignum eſt, offenſam nondum eſſe condonatam. Qui offenſam condonat, cum ſerio nolit, eam ingredi motivum determinandi actiones ſuas, quando offertur occaſio offenſori vel inſerviendi, vel quomodocunque ægre faciendi, eandem quoque e memoria extemplo evellere vellet, modo id fieri poſſet. Cum vero hoc in poteſtate ſua non ſit, cum omnis rerum memoria nonniſi ſenſim obſcuretur & evaneſcat; offenſam non amplius conſiderat tanquam animo ſibi moleſtiam creandi factam, ut odium avertatur a perſona. Meminiſſe facti, quo offeſus fuiſti, & meminiſſe offenſæ, utique differunt, ſaltem in condonatione offenſæ tanquam diverſa ſpectanda. Offenſa ſpectatur tanquam factum, quo alius tibi moleſtiam creavit: ſi vero ſenſum moleſtiæ ab eodem removes & factum tantummodo conſideres, quale in ſe eſt, facti meminiſti, non offenſæ. Quamobrem ſi aliæ fuerint rationes, cur facti memoriam conſerves; id ipſum condonationi offenſæ minime obſtat, nec inde colligi poteſt, te eam nondum condonaſſe. Ponamus tibi maximam factam eſſe injuriam ab inimico, qui fortunas tuas funditus ſubvertere moliebatur. Ponamus porro Deum injuriam iſtam direxiſſe in finem tibi admodum ſalutarem, ut inde fortunæ tuæ evaſerint ampliores. Cum interſit providentiæ diviniæ memoriam conſervare eamque concelebrare, id vero fieri nequeat, niſi etiam injuriarum memoria conſervetur; ecquis dicat, in hoc caſu memoriam injuriarum repugnare condonationi offenſæ, cum jam non ſpectentur tanquam offenſæ? Qui offenſarum meminit, conqueritur de moleſtiis, quas ſibi creaverat inimicus, cumque appetitus ipſius adhuc feratur in ea, quæ inimico moleſta ſunt, infortunio atque injuriis ab alio ipſi illaris delectatur. Quamvis itaque ipſe moleſtiam eidem afferre nequeat, aut certis de cauſis nolit; in votis tamen habet, ut malis prematur. Aſt ex adverſo qui facti alterius

saltem meminit, quo tibi injuriam fecit, factum a persona dividit, neque in hanc invehitur, multo minus malis, quæ ipsi accidunt, delectatur, neque eidem mala imprecatur. Quoties memoria factorum usum moralem habent, eum conservare potius debemus, quam delere. Necesse tamen est, ut animus amore inimicorum imbutus sit, ne tacite resuscitetur odium, & nudi facti memoria transeat in memoriam offensæ. Pertinent hæc ad difficultatem obtinendi puritatem animi (§. 607. part. 2. Eth.). Quamobrem non est quod miremur, si qui ad impossibilia referant, quod adeo difficile est. Solent enim homines difficultates metiri suis viribus, quas superare putant quæ nondum in potestate sua sunt. Dolendum itaque, quod de mansuetudine parum cogitur, immo non desint qui mansuetudinis nomen averlantur, quasi id dedecet homines magnos & excelsos. Magis igitur arridet nomen animi generosi, quod fastui ac superbiæ magis convenire videtur (§. 583. 888. part. 1. Jur. nat.), cum eodem significetur contemptus offensarum tanquam a persona, quæ vilipenditur, profectarum. Accedit autem mendacium, dum fastosi ac superbi istiusmodi homines præ se ferunt animum offensa minime commotum, quasi adversarii sint nimis impotentes, quam ut adeo magnis & excelsis hominibus, qui videri volunt, molestias creare possint, cum tamen ipsa convitia, quæ in eos fundunt, loquantur, quantum torqueatur animus. Absurdum vero est, saltem vocabulo blandiri fastui ac superbiæ suæ, cum revera mansuetudinem mentiantur, quando generosum animum crepant.

§. 282.

An mansuetudini re- *Jus puniendi non repugnat mansuetudini, nec condonatione*
pugnet jus *offensa tollitur.* Etenim qui alterum punit, animum habet ab
puniendi & *omni vindictæ cupidine alienum* (§. 1078. part. 1. Jur. nat.),
condonatio- *enter, quemadmodum in Moraliis supponitur atque sup-*
poni

poni debet. Quamobrem cum mansuetudo animum offensus ne offensa a cupiditate vindictæ immunem præster (§. 950. part. 1. *Jur. tollatur. nat.*); jus puniendi non repugnat mansuetudini. *Quod erat unum.*

Porro qui alteri offensam, seu læsionem condonat, hoc tamen non obstante pœnam ab eodem exigere potest (§. 1079. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter qui offensam condonat, non tamen propterea jus puniendi, quod natura ipsi competit (§. 1061. part. 1. *Jur. nat.*), remittit (§. 95. part. 3. & §. 1071. part. 2. *Jur. nat.*). Condonatione itaque offensæ jus puniendi non tollitur. *Quod erat alterum.*

Jus puniendi non repugnare mansuetudini, eodem quoque modo ostendi potest, quo supra ostendimus, eidem non repugnare jus defendendi nos, res nostras nostramque famam (not. §. 265.). Etenim lex naturæ nobis concedit jus puniendi eum, qui nos læsit (§. 1061. part. 1. *Jur. nat.*). Eadem vero lege obligamur ut simus mansueti (§. 951. part. 1. *Jur. nat.*). Quoniam itaque ob immutabilitatem obligationis, quæ a lege naturæ venit (§. 142. part. 1. *Phil. præct. univ.*), fieri nequit, ut licitas faciat actiones, quæ mansuetudini repugnant (§. 170. part. 1. *Jur. nat.*); jus puniendi mansuetudini non repugnat. Ex hac demonstratione equidem apparet, quod jus puniendi repugnare nequeat mansuetudini; non tamen intelligitur, cur non repugnet, quemadmodum in ea, quam dedimus, ex principiis specialibus deducta. In Moralibus, ubi assensui negotium facessere solet appetitus, maxime consultum est, ut demonstrationes sint lucidæ, ideoque ex principiis specialibus deductæ præferantur tanquam lucidiores demonstrationibus, quæ ex principiis generalibus derivantur, quamdiu præsertim cohibere nondum didiceris, ne appetitus influat in assensum: id quod non adeo facile addiscitur, quemadmodum forsân putatur, & ad difficillima Philosophiæ moralis capita merito refertur. Habent tamen demonstrationes ex principiis uni-

versalibus deductæ etiam eximium usum, ut memoria facilius retineantur specialia sub universalibus contenta, quæ absque demonstratione ulteriori per modum corollariorum subsumuntur (§. 277. *Log.*). Ita in præsentī casu patet, eodem modo in genere demonstrari, nullum jus, quod nobis vi legis naturæ competit, ulli virtuti repugnare, sed a virtutibus saltem regi ejus exercitium, quo idem de jure defensionis & jure puniendi ostendimus. Atque hac de causa consultum foret, ut disciplinæ ad principia maxime generalia revocarentur: ita nimirum paucis multa disci possent, quæ nobis specialia insinuant, quoties iisdem opus habemus. De eo autem cogitandum erit, ubi disciplinæ satis fuerint excultæ: hic enim labor pertinet ad eas magis perficiendas & ad usum faciliorem aptandas. Absit autem ut tibi persuadeas, speciales disquisitiones tum fore inutiles. Faciunt enim hæc ad veritatem intimius perspicendam, ut magis immotus sit assensus: quo obtento, generalis theoria memoriæ potissimum consulit & ad nova inveniēda plurimum adjumenti affert. Qui offensam inimico condonat, cum cupiditatem vindictæ deponat (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), non vult alteri molestiam creare, propterea quod ipsi molestiam creavit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); sed propterea non declarat, quod securitati suæ prospicere nolit in futurum, ne ab inimico suo denuo lædatur, vel etiam ab aliis ejus exemplum secuturis. Enimvero jus puniendi, quod nobis lege naturali datur (§. 1061. *part. 1. Jur. nat.*), in eo consistit, quod nobis liceat avertere periculum læsionis futuræ, præcavendo scilicet, ne in posterum ab eo, qui nos læsit, denuo lædamur, nec exemplum ejus secuti alii nos ledere audeant (§. 1058. *part. 1. Jur. nat.*). Condonans igitur offensam juri huic non renunciat (§. 103. *part. 3. Jur. nat.*). Salva igitur condonatione offensæ jure suo uti, ideoque eum, qui se læsit, punire potest. Non est quod excipias, cum punitor offensori malum quoddam inferat (§. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ex quo hic utique molestiam percipit (§. 569. *Psych. empir.*), qui vero pœnam non condonat, cupiditatem vindictæ non deponens

nens (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), offensori molestiam creet, propterea quod se offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), unum idemque esse, sive quis offensam alteri non condonet, sive condonata licet offensa eum tamen puniat. Idem nimirum fieri in utroque casu. Enimvero ut jam non dicam, quod tamen ex sequentibus non patebit, non prorsus idem fieri, si quis jure puniendi utitur & si vindictæ cupidinem explet, hic saltem notandum est valere illud pervulgatum: Duo cum faciunt idem, non est idem. In moralibus enim respicitur animus agentis, non actio saltem externa. Qui vindictæ cupidinem exsatiare studet, malum inimici, aut offensoris intendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.* & §. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*), si ex eadem voluptatem percipit (§. 156.): neutrum vero dici potest de punitore (§. 1074. 1076. *part. 1. Jur. nat.*). Supponit præterea vindictæ odium ejus, qui te læsit, aut offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*) & §. 672. *Psych. empir.*), quod a punitore procul remotum (§. 1077. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 283.

Mansuetudo regit punitionem. Qui enim alterum punit, *An mansuetudo regit punitionem.* intendit averfionem periculi læsionis futuræ sibi & aliis ex *tudo regat* præterita metuendæ (§. 1074. *part. 1. Jur. nat.*). Quamob- *punitionem.* rem cum homini competat jus perfectum non patiendi, ut alius ipsum lædat (§. 913. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque omnis læsio ad injuriam adscribenda sit (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); punitio circa injurias versatur. Enimvero mansuetudo dirigit actiones nostras circa injurias ab aliis nobis illatas (§. 250.). Mansuetudo igitur punitionem regit.

Exercitium juris puniendi ad mansuetudinem pertinet, quæ punitionem regit, ne quid in ea committatur, quod amoris universali adversum. Ostendendum itaque, quomodo mansuetudo punitionem regat, ne excessus labe quadam inficiat animum (§. 598. *part. 2. Eth.*), sed puritas ejus conservetur (§. 599.

(§. 599. part. 2. Eth.). Equidem in civitate exercitium juris puniendi singulis ablatum, & iudicibus demandatur (§. 559. 561. part. 8. Jur. nat.), nec toleranda sunt bella privata (§. 560. part. 5. Jur. nat.); non tamen inde sequitur, ut ex Ethica proferendus sit modus, quo mansuetudo regere debet exercitium juris puniendi natura unicuique competentis (§. 1061. part. 1. Jur. nat.). Quoniam enim perinde est, siue jus puniendi exerceas per te, siue per alium, nimirum in civitate per iudicem, quæ sunt mansuetudinis in eo partes nunquam deserendæ. Iudex in punitione eadem observare debet, quæ tibi punitori observanda. At de eo disertius dicendum suo loco in Philosophia civili. Notandum præterea est, superesse adhuc casus nonnullos, in quibus non omnis puniendi potestas privatis adempta: sit ita quod vulgo non semper hoc nomine compelletur. Inprimis autem observandum, si quis per iudicem punit eum, qui se læsit, ipsum eundem habere debere animum, quem habere debet, si per se jus suum exequeretur. Ac propterea necesse est, ut in Ethica doceatur, qui animus in puniendo conveniat mansueto. Hoc nosse etiam prodest, ne injustas de iudice moveas querelas.

§. 284.

*Quænam in
hoc regimine
observanda.*

Quoniam mansuetudo regere debet punitionem (§. 283.), in punitione autem duo observanda sunt, nimirum quomodo determinanda sit magnitudo pœnæ & qualem animum punitor habere debeat; *qui mansuetus est, non plus sibi licitum esse sumit in punitione, quam lege naturæ permittitur, nec alium habet animum, quam quem urget lex naturæ.*

Convenit regimen punitionis cum regimine defensionis (§. 266.): punitio enim defensioni quodammodo assimilatur. Defensione avertitur injuria intentata in præsentis periculo; punitione futura in periculo metuendo. In utroque casu tuendum est jus securitatis, ne scilicet patiamur nos lædi ab alio (§. 917. part. 1. Jur. nat.), homini omni natura competens

tens (§. 918. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque tam defensio sui, ac famæ & rerum suarum, quam punitio est juri securitatis tuitio. Non igitur est quod miremur, mansuetudinis tam in defensione, quam in punitione easdem esse partes.

§. 285.

Quoniam qui mansuetus est in punitione eum habere *Qualis sit* debet animum, quem lex naturæ urget (§. 284.), lex vero *animus mansuetudinis* a punitione removeret omne odium (§. 1077. *part. 1. sucti in punitione. Jur. nat.*), ne ex malo, quod inferendum (§. 285. *part. 1. Phil. præf. univ.*), ulla percipiatur voluptas (§. 1076. *part. 1. Jur. nat.*), omnemque vindictæ cupidinem arceret (§. 1078. *part. 1. Jur. nat.*), ita ut non intendatur malum, quod alteri infertur, sed averfio periculi læfionis futuræ sibi & aliis ex præterita imminētis (§. 1074. *part. 1. Jur. nat.*), nec punitor velit malum alterius, quatenus malum alterius est, sed quatenus est medium unicum avertendi a se atque aliis læfionis metuendæ periculum, sed mallet ab illo immunem esse alterum (§. 1075. *part. 1. Jur. nat.*); Qui mansuetus est, eum, quem punit, minime odit, ab omni cupidine vindictæ totus alienus, nec voluptatem percipiens ex malo, quod qui punitur patitur, neque hoc intendens, sed averfionem periculi læfionis futuræ sibi & aliis ex præterita imminētis, illud non vult tanquam malum alterius, sed tanquam medium unicum læfionis futuræ periculum a se atque aliis avertendi, immo mallet alterum a malo isto esse immunem.

Non differt animus in punitione ab eo, quem habere debemus in defensione (§. 269.). Rationem jam insinuavimus (*not. 284.*). Cum mansuetudo dirigat actiones circa injurias (§. 250.), animus mansueti semper idem est, sive injuria intetur, sive facta fuerit, sive præcavenda. Tum enim regimen huc redit, ut impediatur, ne consideratione injuriarum concitentur affectus amoris universalis ad ipsos inimicos extenso contrarii nihilque moderabile suadentes.

(*Holfii Ethicæ Pars V.*)

E e e

§. 286

§. 286.

Quomodo
mansuetus
jus puniendi
æstimet.

Similiter quia in punitione non plus sibi sumere licet, quam lege naturali permittitur (§. 284.), in eum autem, qui te læsit, tantundem tibi licet, quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ, sive ab eodem tibi atque aliis, sive ab aliis exemplum ejus secutis tibi metuendæ sufficit (§. 1059. part. 1. Jur. nat.); qui mansuetus est, periculum læsionis futuræ sive ab eadem tibi atque aliis, sive ab aliis exemplum ejus secutis tibi metuendæ æstimat ex circumstantiis præsentibus & ei convenienter pœnæ magnitudinem determinat, sollicite sibi cavent, ne in puniendo modum excedat, pœnam scilicet gravioŕem sumens, ubi levior sufficit (§. 1066. part. 1. Jur. nat.), consequenter si nullum sit istiusmodi periculum, a punitione sese abſtinet, si mina sufficiant, si objurgatio, & admonitio, non progreditur ulterius.

Eadem hic reperenda sunt, quæ supra annotavimus, cum de modo defensionis ageremus (not. §. 267.). Probe autem considerandum est, punitorem lædere puniendum, quatenus modum excedit (§. 1065. part. 1. Jur. nat.): id quod motivum est, ut in determinanda pœnæ magnitudine tanto majore circumſpectione utamur semper proniores in partem miriorem. Quoniam periculum læsionis futuræ nonnisi probabiliter æstimari potest, futurorum autem prævisio admodum incerta est; illius quoque æstimatio admodum difficilis. Quæ in civitate attendenda sunt, quatenus injuriæ singulis factæ respectum quandam ad Remp. habent, in præſenti inſuper habemus.

§. 287.

De nomine
punitionis
notanda.

Jus puniendi quod dicimus *Jus ulciſcendi* vocatur a Cicerone & ira quoque vulgo appellatur, ideoque quod nobis punio est, *Ultio* vocatur. Idiomate patrio dicimus, *sich rächen*, & ipsam actionem *die Rache*.

Ne

Ne videamur sine ratione a recepto loquendi more recessisse, ratio nobis reddenda est. Ulcisci idem esse ac injuriam non impunitam relinquere confitentur omnes. Quamobrem a communi significato non recedimus, si quod *Cicero* in *Topicis* jus ulciscendi vocat jus puniendi dicimus. Enimvero constat, & olim communem fuisse opinionem, & eandem hodie-
num plerorumque mentem occupare, quasi inimicum odisse liceat, & per consequens ipsi male facere, quia nobis malefacit, ut ideo ultio cum ea actione coincidat, quam nos vindictam appellavimus (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*). Cum lex naturæ præcipiat amorem inimicorum, prohibeat odium (§. 632. part. 1. *Jur. nat.*), ultionem quoque in hoc sensu acceptam proscribit. Quodsi vocabulum ad significatum legi naturæ conformem reducere velis, quemadmodum in Moralibus fieri debet, ultio coincidit cum punitione. Pænis obligantur homines ad actiones tam committendas, quam omit-
tendas (§. 288. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec malum, quod alteri inferitur, pænae rationem habet, nisi inferatur ab eo, qui alterum obligandi jus habet (§. 285. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quando alteri malefacis, qui tibi injuriam facit, ut in posterum ab injuria facienda absteineat, nec alii exemplum ejus sequantur, eum obligare vis, ne ipse porro injuriam tibi faciat, obligare simul vis alios, ne ipsi quoque injuriam tibi vel aliis faciant (§. 118. part. 1. *Phil. pract. univ.*), atque jus obligandi alios ne injuriam faciant, tibi competit (§. 913. part. 1. *Jur. nat.* & §. 301. part. 1. *Phil. pract. univ.*), exercendum vero absque odio (§. 1077. part. 1. *Jur. nat.*) & vindictæ cupidine (§. 1078. part. 1. *Jur. nat.*). Jus igitur ulciscendi aliud non est nisi jus puniendi (§. 349. *Log.*). In systemate igitur unum quodque proprio suo nomine compellandum, nec quæ eadem sunt diversis nominibus insignienda. Est vero ratio multo prægnantior, quæ urget, ne ab hac regula discedamus. Omne enim jus puniendi, de quo agitur in Jure naturæ & omni philosophia practica, morali atque civili, ex hoc ipso jure puniendi natura hominibus competente tanquam ex suo

fonte deducendum, quemadmodum abunde patet ex demonstrationibus, quas in systemate juris naturæ dedimus. Quamobrem consultius utique videtur, ut jus puniendi potius dicatur, quam jus ulciscendi jus illud, quo ad tuendam securitatem nostram opus habemus.

§. 288.

De extensione juris puniendi mansuetudini repugnante.

Mansuetudini repugnat jus puniendi extendere ad liberos, vel parentes, ad cognatos alios atque amicos ejus, qui te læsit. Ob factum enim alienum, quo læsus es, nemo puniri potest (§. 1084. part. 1. Jur. nat.), consequenter nec licet liberos punire ob facta parentum, vel contra, nec cognatos ob factum cognati, nec amicos ob factum amici. Quodsi ergo jus puniendi extenditur ad alios, ultra personam lædentis; id aliunde proficisci nequit, quam ex immoderata nimis vindictæ cupidine (§. 947. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum mansuetudo non ferat vindictæ cupidinem (§. 950. part. 1. Jur. nat.); eidem utique repugnat jus puniendi extendere ad liberos, vel parentes, aut ad cognatos alios, atque ad amicos ejus, qui te læsit.

Ostenditur etiam hoc modo. Jus puniendi vi legis naturalis nobis non competit, nisi in eum, qui nos læsit (§. 1061. 1084. part. 1. Jur. nat.), consequenter si quis id extendere velit ultra personam lædentis ad alios, qui nullam injuriam fecerunt, hoc nullo jure fit. Quoniam itaque mansuetudo virtus est (§. 950. part. 1. Jur. nat.), ideoque mansuetus actiones suas legi naturæ convenienter determinare debet (§. 321. part. 1. Phil. præf. univ.), ob injurias sibi factas punire nequit liberos, vel parentes, vel cognatos quoscunque alios, vel amicos lædentis.

Non opus est, ut propositioni præsentī addatur restrictio, nisi quocunque modo ad læsionem concurrerint. Etenim
tum

rum puniuntur propter factum proprium, non vero alienum (§. 1082. 1083.). Qui ad læsionem concurret, injuriæ tibi factæ sit particeps, nec minus ab hoc metuendum est periculum læsionis futuræ, quam ab eo, qui primaria læsionis causa fuit. Quando jus puniendi ad innocentes extenditur, jus esse definit, & quæ dicitur sive punitio, sive ultio vindicta est lege naturæ prohibita (§. 947. 948. part. 1. Jur. nat.), & ad malitiam adscribenda. Absurda hæc & nefaria juris puniendi, aut, si mavis, ulciscendi extensio certissimum signum est deficientis mansuetudinis. Non licet obrendere punitio- nem parentum in liberis ipsi Deo a Mose tributam, cum decalogum publicaret Hebræis: neque enim tum liberi puni- untur ob facta parentum (not. §. 667. part. 8. Jur. nat.). Propositio præsens non abhorret a notionibus communibus. Notissimum enim est, ipsum imperitum vulgus indignari ei, qui injuriam a parentibus illatam ulciscitur in liberis sive in- fantibus, sive pueritiæ adhuc proximis, quam in parentibus ulcisci non poterant, adeo naturale hominibus est innocentem non posse puniri ob factum alienum, quamvis vindictam seu ultionem licitam esse putent.

§. 289.

Si jus defendendi & puniendi exercere nequis, aut prudentiæ Quid jubeat est, ne eodem utaris; mansuetudinis est injuriam patienter ferre & mansuetudo, eventum omnem providentiæ divinæ committere. Etenim si jus de- si defensio & fendendi & puniendi exercere nequis, vires defunt, conse- punitio non quenter defensio & punitio physice efficitur impossibilis (§. sit in potesta- 952. part. 1. Theol. nat.). Quodsi prudentiæ sit, ne jure de- te, aut pa- fendendi, vel puniendi utamur, cum prudenter agere de- rum con- beamus (§. 258. part. 1. Jur. nat.), defensio & punitio a recti- sulta. tudine deficit (§. 81. part. 1. Phil. præst. univ.), ideoque effici- tur moraliter impossibilis (§. 952. part. 1. Theol. nat.). In utro- que igitur casu injuriæ, quibus afficimur, aut quæ metuendæ

sunt ad fortunam adversam referenda (§. 540. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum in adversis patientes esse debeamus (§. 593. *part. 1. Jur. nat.*); si jus defendendi & puniendi exercere non possumus, aut prudentiæ est, ne eodem utamur, injuriæ patienter ferendæ, consequenter cum mansuetudo dirigat actiones nostras circa injurias (§. 250.), utique tanquam virtus (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), legi naturæ convenienter (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), mansuetudinis omnino est ut eas patienter feramus. *Quod erat u. um.*

Per se patet, si nos defendere non possumus, nec punire eum, qui nos læsit, aut si jure defendendi & puniendi non utamur, dubium esse, quæ nobis eventura sint mala. Enimvero cum eventus dubius providentiæ divinæ totus sit committendus (§. 1192. *part. 1. Jur. nat.*); si jus defendendi & puniendi exercere non possumus, aut prudentiæ est, ne eodem utamur, patet ut ante *u. i.* mansuetudinis esse, ut eventum omnem providentiæ divinæ committamus. *Quod erat alterum.*

Omnes actiones, quæ circa injurias quomodocunque versantur, tam positivæ, quam privativæ, objectum mansuetudinis sunt, cujus est curare, ut legi naturæ ad amissum respondeant (§. 250.). Quamobrem huc etiam pertinet tam physica, quam moralis impossibilitas defensionis & punitionis. Non est quod dicas, eam pertinere ad patientiam & fiduciam in Deo (§. *præf. & §. 1186. part. 1. Jur. nat.*). Patet enim ex demonstratione propositionis præsentis, mansuetudinem commendare patientiam & fiduciam in Deo, & non minus patet ex sequente, patientiæ ac fiduciæ in Deo non esse locum, nisi mansuetudo præsupponatur. Physica impossibilitas defensionis & punitionis manifesta est, cum desint vires ad defensionem & punitionem requisitæ, vel etiam puniendi occasio (§. 158. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Alit moralis impossibili-

tas disquisitione accuratiori indiget. Potissimæ hic sunt prudentiæ partes, quæ non modo nos circumstantiarum præsentium rationem habere jubet (§. 466. *part. 1. Eth.*), ut evitentur damna, quæ defensione, aut punitione contrahere poteramus (§. 464. *part. 1. Eth.*), & futura prospicere probabiliter (§. 470. 471. *part. 1. Eth.*), ne audacia noceat (§. 604. *part. 1. Jur. nat.*); verum etiam cavet, ne quid in defensione & punitione committatur, quod legi naturæ adversetur.

§. 290.

Quoniam *qui mansuetus est*, injurias patienter fert & *Quid in eo* eventum omnem providentiæ divinæ committit, si jus puni-*casu* porro endi exercere nequit, aut prudentiæ est, ne eodem utatur *faciat mansuetus*. (§. 289.), cum non velit malum alterius, quatenus malum *suetus*. est (§. 1075. *part. 1. Jur. nat.*), *ei, quem punire nequit, aut ut puniat: minime consultum judicat, mala non imprecatur, sed ut ad sanio-* rem mentem redeat optat & *bona quævis ipsi apprecatur: immo si* occasio fert, officiis animum ejus sibi conciliare studet.

Ira tendit ad mala alteri imprecandum, si in potestate nostra non fuerit ut malum malo referamus (§. 422. *part. 2. Eth.*). Mansuetudo iræ moderatur (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Ferre itaque nequit, ut inimico mala imprecemur. Punitione intenditur, ne qui te læsit denuo te lædere audeat (§. 1074. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter ut animum lædendi mutet. Quodsi ergo deficient media, quibus ad mutandum animum lædentem obligare potes; si mansuetus es, in votis subsistis, ideoque optas, ut ad sanio-rem mentem redeat, neque te, nec alios in posterum lædat. Et quoniam animum lædendi quoque mutat, cujus animus nobis conciliatur; si occasio ita fert, officiorum prompta præstatione cum tibi conciliare studes. Possumus quoque alterum obligare præmiis (§. 297. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque conferendo bonum in alterum (§. 295. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quando itaque bono malum referimus, cum ei, qui nobis malefecit, bene faciamus (§. 799.

(§. 799. *part. 1. Jur. nat.*), bonum, quod in ipsum confertur, spectari potest instar præmii abstinentiæ a læsione futura & depositionis inimici erga nos animi. Etenim si præmiis alterum obligare velimus ad aliquid faciendum, vel non faciendum, bonum quoque confertur ante factum, vel non factum. Sane ipse Deus, qui bonitate sua, vi nexus rerum in hoc universo (§. 901. *part. 1. Theol. nat.*), mundum gubernat (§. 903. *part. 1. Theol. nat.*), malis quoque benefacit, ut sint motiva actionum bonarum committendarum, malarum vero omittendarum (§. 315 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ad mutandum animum eos hoc modo obligare vult (§. 118. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamvis enim spectari nequeant bona in malos collata tanquam præmia actionum malarum perpetratarum (§. 315. *part. 1. Phil. pract. univ.*); præmii tamen rationem habent respectu futurarum, quatenus per ea intenditur obligatio mutandi animum (§. 297. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Equidem videntur præmia non ante conferenda, quam ubi factum fuerit, cujus gratia præmium statutum, cum nemo puniatur ob actionem nondum perpetratam; perperam tamen a pœnis ad præmia fit argumentatio. Nemo enim puniri potest innocens (§. 1086. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter qui facto nullo suo pœnam meruit (§. 1085. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ad pœnam patiendum nondum obligatur (§. 1071. *part. 1. Jur. nat.*): ast cum malum bono referre debeamus (§. 808. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque bene facere ei, qui nobis malefecit (§. 799. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter etiam ei, qui habet animum nobis male faciendi; nil obstat, quo minus alterum præmio obligaturi ad non male faciendum bonum in ipsum conferamus actu, etiam si a male faciendo sese nondum abstinerit.

§. 291.

Quando
mansuetudi- officiorum præstatione obligare possimus, ne in posterum nos ledat, loco
puni-

punitiois hoc medio utamur, & multo magis ut eodem utamur, si sit ut loco punitiois non conceditur locus. Etenim mansuetudo regit punitioem officio-
 nationem (§. 283.). Enimvero si alio modo periculum exrum præsta-
 læsione facta imminens averti potest, quam pœnam exigen-tione secu-
 do, ea remittenda (§. 1097. part. 1. Jur. nat.). Quod si ergo ritati nostræ
 quis officiorum præstatione qui nos læsit obligari potest, ne prospicia-
 in posterum nos lædat; loco punitiois hoc modo ut utamur mus.
 mansuetudini maxime convenit (§. 284.). Quod erat unum.

Quoniam remedium adversus injurias metuendas lenis-
 simum est, si eum, qui nos læsit, officiorum præstatione obli-
 gemus ab iisdem abstinere, quando autem punitiois non
 conceditur locus, remedium aliud non superest, in casu
 quamvis maxime dubii eventus eodem tamen utendum. Et
 quia mansuetudini maxime convenit, ut hoc modo injurias
 avertere studeamus, quando sufficere videtur, per demonstrata;
 multo magis eidem consentaneum est, ut eodem utamur, si ali-
 ud non suppetit, consequenter si punitiois, quæ necessaria
 videbatur, non sit locus. Quod erat alterum.

Hoc modo mansuetudine vincitur inimicus. Etenim ad
 hoc non sufficit, ut deponatur animus vindictæ cupidus &
 offensa condonetur, cum utroque non obstante pœnæ adhuc
 locus relinquatur (§. 282.); sed pœna convertenda est in præ-
 mium, quatenus nimirum præmiis intenditur obligatio in
 posterum non lædendi, quemadmodum eadem intentione
 pœna exigitur. Nimirum bonum, quod confertur in eum,
 qui te læsit, non spectatur tanquam præmium injuriæ factæ,
 cum non ideo conferatur, quia te læsit, sed tanquam præmi-
 um injuriæ non committendæ, quia ideo confertur, ne te in
 posterum lædat. Ac ideo injuria censetur gravior & gravior
 peccat, si quis contra hanc obligationem peccat, Deo præ-
 mii tui in puniendâ injuria facta rationem habituro. Effe-
 ctum hujus obligationis describit Apostolus Rom. XII. 20.
 (Wolffii Ethicæ Pars V.) F f f quan-

quando ait: Hoc faciens carbones ignis congeres super caput ejus (scilicet inimici tui). Facile autem patet, a te non intendi gravitatem peccati, sed emendationem inimici, ne denuo in te peccet. Falso igitur sibi persuadent, se mansuetos esse, seu amorii inimicorum satisfacere, si inimico, qui eos offendit, benefacientes profitentur se velle carbones ignis congerere in caput ejus. Etenim hoc indicat animum vindictæ cupidum, & odium inimici, ideoque mansuetudini (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*) & amorii inimicorum repugnat (§. 623. *part. 1. Jur. nat.*). Equidem qui inimicos diligit, ipsis benefacit (§. 75.), consequenter cum inimicos diligere debeamus (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), etiam si punias offensorem, hoc tamen non obstante officia humanitatis ei denegare minime debes; non tamen hoc obstat, quo minus officium etiam inimico debitum vertatur in medium ipsum obligandi, ut a læsione abstinere, accedente nimirum intentione obligandi ad sensum officii. Quatenus præstatio spectatur tanquam officium, Deo te obedientem præbes; quatenus vero intenditur læsionis in posterum metuendæ aversio, securitati tuæ consulis, usus mediis quam maxime licitis ad eam tuendam, quantum datur.

§. 292.

An officium humanitatis in pœnam denegari possit.

In pœnam denegari potest officium aliquod humanitatis, quod petitur. Etenim quando quis punitur, ei affertur malum physicum (§. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Carentia boni etiam malum est (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter qui beneficium denegat, malum afferre censetur. Quamobrem in pœnam denegari quoque potest officium aliquod humanitatis, cumque qui punitur nosse debeat, quod puniendi animo denegeretur, officium denegandum, quod petitur.

Non est quod existimes, hoc modo latas fores pandi vindictæ. Quamvis enim negare non ausim, fieri posse, ut sub hoc prætextu injurias ulciscantur vindictæ cupidi; non tamen ideo

ideo quicquam mutatur in veritate. Denegatur officium, quod petitur, absque odio & vindictæ cupidine, quemadmodum pœna exigenda, & officium esse desinit, quando recte denegatur. Sane omnis pœna foret læsio, nisi jus puniendi licitum faceret, quod extra hunc casum foret illicitum (§. 692. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque peccet, qui alteri denegat officium, quod præstare poterat (§. 672. *part. 1. Jur. nat.*); non tamen amplius peccat, ubi officium esse desinit & pœnæ speciem induit. Cum ad officium humanitatis jus perfectum non habeas (§. 658. *part. 1. Jur. nat.* & §. 235. *part. 1. Phil. pract. univ.*), in pœnam autem adimi possit jus perfectum (§. 589. *part. 8. Jur. nat.*); denegatio officii humanitatis inter pœnas leves locum obtinet (§. 1064. *part. 1. Jur. nat.*). Atque hac ipsa de causa considerandum quoque est, quantum malum patiat is, cui denegatur, ne in puniendo modus excedatur: id quod ex circumstantiis æstinandum, ex quibus etiam dijudicandum, num in pœnam recte denegetur. Emergere enim possunt casus, in quibus officii humanitatis denegatio foret nimis dura, veluti si alterum a periculo mortis liberare posses, vel damnum quoddam ingens ab eodem avertere, vel etiam fortunas ejus insigniter amplificare. Tum enim denegatio adscribenda esset ad excessum in puniendo prohibitum (§. 1067. *part. 1. Jur. nat.*). Ast non opus est, ut scrupulosius inquiratur, quomodo hæc accurate sint dijudicanda: amor enim sincerus, quem inimicis quoque debemus, facienda & non facienda facile suadet. Ceterum ex propositione præsentē patet, etiamsi exercitium juris puniendi in civitate singulis ademptum & judicibus demandatum, dari adhuc casus, in quibus exerceri potest a privatis, quatenus nimirum non omnes injuriæ privatæ puniuntur a iudice, & ratio cessat, cur privatis non sit concedendum. Patet vero porro, si a iudice punitus fuerit, qui te læsit, in pœnam officium humanitatis denegari non posse.

§. 293.

Quomodo
facta a per-
sonis divi-
denda.

Qui facta a personis dividere vult, operam dare tenetur ut adsuescat facta ad notiones abstractas easque determinatas revocare & iisdem tanquam subiecto conveniens predicatum, quod vel observatio suggerit, vel quod ex principiis juris naturæ deducitur, tribuere. Quodsi enim factum revocetur ad notionem abstractam, id saltem consideratur tanquam possibile, non vero tanquam hujus individui. Quodsi jam porro eidem tribuatur prædicatum, quale ipsi convenire vel observatur, vel ex principiis Juris naturæ deducitur; in hoc judicio non aliud spectatur, quam quale sit istiusmodi factum sive physice, sive moraliter consideratum, ut prodeat propositio, qualis disciplinis convenit. Quemadmodum itaque in his individuum nulla habetur ratio, ita quoque in iis, quæ hic præcipiuntur, nullæ attenduntur personæ in singulari, consequenter factum a persona dividitur.

In Moralibus non infrequens usus est factorum a personis divisio, nec sine ea fieri potest, ut inimicos amemus ac diligamus tanquam nos ipsos & ut in defensione ac punitione cum habeamus animum, qui mansuetudini convenit (§. 268. 285.). Etenim vitia, ex quibus proficiscuntur facta legi naturæ adversa (§. 322. part. 1. *Phil. pract. univ.*), odisse (§. 368. part. 1. *Phil. pract. univ.*), aut hominem neminem odio habere debemus (§. 624. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo factum a persona dividere non didicerimus, odium facti extenditur quoque ad personam, immo convertitur in odium personæ, ut eam oderimus propter factum, quod dum nobis displicet odium concitat (§. 674. *Psyche. empir.*). E. gr. ponamus tibi obijci animum alterius famam lacessendi, a quo tamen maxime alienus es, ut fidem tuam suspectam reddat. Quodsi hoc factum ad notionem abstractam revoces eique tribuas prædicatum, quod observatio prodit; tale erit judicium tuum: Qui per

per mendacium alicui tribuit animum famam suam laceffendi, ut ipsius fidem suspectam reddat, ipsum calumniatur (§. 514. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi porro addas prædicatum ex Jure naturæ deductum; judicium tuum tale erit: Qui per mendacium alicui tribuit animum famam suam laceffendi, ut ipsius fidem suspectam reddat, injuriam ipsi facit (§. 877. *part. 1. Jur. nat.*). Ita factum in abstracto consideratum tanquam lege naturæ prohibitum (§. 836. *part. 1. Jur. nat.*), odisse potes, nec odium extenditur ad personam, cujus in judicii tuis nulla habetur ratio. Nimirum fingis, quemadmodum in disciplinis moris est, subjectum aliquod, cui præter ea, quæ ad calumniam spectant, nihil inest, ideoque individuum hoc morale discernis ab individuo physico, qui est hic homo. Quodsi jam porro calumniam ad te referas, quæstio huc redit, quantum tibi noceat istiusmodi calumnia & quid lege naturæ tibi permittatur ad eam reprimendam. Quoniam tibi nullum est negotium nisi cum persona morali, amore individui physici salvo famam tuam defendere, vel etiam calumniatorem, pro datis circumstantiis, punire potes. Facile apparet his exercitiis maxime convenire exempla, quæ vel observamus, vel in libris historicis legimus, vel etiam fingimus legentes ea, quæ in Jure naturæ prohibentur. Quoniam enim ea, quæ nos minime tangunt, animum parum commovent, saltem affectus vehementiores minime concitant, attentio, qua opus est, minime impeditur, nec judicio facile immiscentur, quæ a veritate aliena, aut ullo modo legi naturæ adversa sunt. Cum hisce vero exercitiis utiliter conjungitur studium ingignendi odium vitiorum (§. 230. & *seqq. part. 2. Eth.*), nisi id jam ante fuerit contractum. Ea cum vulgo negligantur, non est quod miremur, si fuerint pauci, qui odium facti ad personam non extendunt, immo non desunt, qui sibi videntur factum saltem odisse, illæso amore personæ, cum tamen tacitum minimum odium personæ alant, quod suo quoque tempore vires capit. Maxime falluntur, qui sibi voluntatis bonæ con-

scii sunt, quæ tamen ad animum purum conservandum minime sufficit (§. 605. *part. 4. Eth.*).

§. 294.

*Quomodo
facta specta-
ri possint.
tanquam
infecta.*

Quoniam qui facta a personis dividit facta in abstracto saltem considerat per modum possibilem (§. 293.); eodem modo, quo facta a personis dividuntur, spectari quoque possunt tanquam infecta.

Facta nimirum a personis dividentes concipimus subiectum, cui non inesse sumitur nisi habitus hoc faciendi. Quando itaque mentis actu hoc subiectum discernimus ab individuo physico, factum non aliter consideratur, quam quod ab istiusmodi subiecto proficisci possit. Non vero est, quod existimemus, fictiones istiusmodi esse absurdas, aut inutiles. Quis enim est qui nesciat, eas esse fundamentum omnis scientiæ, seu cognitionis universalis. Quando enim genera & species rerum, seu entia universalia concipimus, nonne fingimus subiecta, quæ ab individuis physicis distinguuntur, & quibus non inesse sumimus, nisi quæ certa individua communia habent? Et nonne personas morales concipimus tanquam subiecta certarum obligationum certorumque iurium (§. 70. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque in statu inprimis civili uni individuo physico attribuuntur plures personæ morales, ut de iis, quæ ipsis conveniunt, aut disconveniunt, certo iudicio statui possit? Quod subiecto tribuimus, a veritate non abhorret; fictio tantummodo in eo est, quod id concipiatur per modum entis separatam existentiam habentis, & quod eidem non alia insint, quam quæ eidem tribuimus.

§. 295.

*Mansuetudo
medium con-
ciliandi alio-*

Mansuetudine bonorum & bene judicantium amorem nobis conciliamus. Qui enim mansuetus est, hominem quemcunque alium, ipsum etiam inimicum, amat & diligit tanquam seipsum

ipsum (§. 262.), malum bono, minime autem malo refert (§. *rum amo-*
263.), ad condonandum offensam facilis (§. 279.). Qui *rem.*
bene judicant, agnoscunt hæc omnia legi naturæ consentanea esse (§. 632. 799. 808. *part. 1. Jur. nat.*), & qui bonam habent voluntatem, ex actionibus legi naturæ conformibus voluptatem percipiunt (§. 121. 156. *part. 2. Eth.*), ideoque ipsis placent mores mansueri (§. 542. *Psyb. empir.*). Quoniam itaque amor erga alterum concitatur, si quid in eo observamus, quod nobis placet (§. 648. *Psyb. empir.*); mansuetudine bonorum & bene judicantium amorem nobis conciliamus.

Qui de iis, ex quibus mansuetudo colligitur, recte judicant, difficultatem quoque hujus virtutis agnoscunt, ideoque tanto magis amori ipsorum commendatur, qui hac virtute præditus est, modo non adsint impedimenta in contrarium, quæ tamen in præsentia non attenduntur, ubi ea demonstrantur, quæ ex mansuetudine in se spectata fluunt. Nemo facile erit, qui non desideret, ut, si quos offendit quocunque modo, eosdem ad condonandum faciles & a vindictæ cupidine alienos experiatur, si vel maxime non consideret, hæc legi naturæ consentanea esse, iisque delectetur, quæ castissimæ huic legi conformia sunt. Quamobrem cum placent mansuetudo, quando nobis utilis est, facile intelligitur, absurdum esse, si non in se placeat, cum semper utilis esse possit, modo offeratur occasio, quæ in mansueti potestate non est. Quodsi hoc probe pendatur, mansuetudo ad aliorum amorem conciliandum tanto efficacior erit. Quicquid vero sit, manet conciliatio amoris bonorum & bene judicantium motivum mansuetudinis, licet ad hos solos restringatur. Qui enim virtuti præditi sunt, maxime delectantur, si amentur a bonis & intelligentibus, & ab iis existimentur. Dudum enim exploratum est, quam dulce sit placuisse bonis atque recte judicantibus. Et profecto parum refert, num improbis displiceas, nec

nec placeas; sufficit mansuetudinem non posse esse in causa, ut displicentia odium eorum in te concitet. In presenti nimirum casu displicere magis est non placere, quam revera displicere, ita ut facta tua improbent, aut prorsus derideant, non vero propterea tibi male cupiant.

§. 296.

*Quod sit
amicitia
concilianda
medium.*

Quoniam mansuetudine bonorum & bene judicantium amorem nobis conciliamus (§. 295.), amicus vero nobis est, qui nos amat (§. 625. part. 1. Jur. nat.); mansuetudo medium est bonorum & bene judicantium amicitiam acquirendi.

Est equidem hoc medium admodum particulare, quia restringitur ad bonos & recte judicantes: constat tamen horum amicitiam maximi esse faciendam. Avertit quoque subinde aliorum odium, consequenter impedit, ne nobis reddantur inimici (§. 626. part. 1. Jur. nat.), propterea quod puderet odisse eos, quos amare ac diligere vident ipsos inimicos & bono referre malum, ita ut pudor vetet, quod ratio dissuadere nequit. Cum operam dare teneamur, ut amicitiam aliorum acquiramus (§. 636. part. 1. Jur. nat.), nec alios nobis inimicos reddamus (§. 634. part. 1. Jur. nat.); legi naturæ conveniens medium acquirendi amicitiam & declinandi inimicitiam mansuetudo est.

§. 297.

*Quod man-
suetus sit ad
reconcilia-
tionem pro-
nus.*

Qui mansuetus est ad reconciliationem pronus est. Qui enim mansuetus est, inimicum quoque suum amat (§. 262.), consequenter amicus ipsi est (§. 625. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque eum odisse nequit (§. 623. part. 1. Jur. nat.), inimicitiam averfatur (§. 626. part. 1. Jur. nat.). Cumque præterea ad condonandum offensam facilis sit (§. 279.), ideoque cupiditatem vindictæ deponat (§. 959. part. 1. Jur. nat.), tædia ipsi creare nolens, propterea quod se offendit (§. 947.

part.

part. 1. Jur. nat.): nulla sane ratio est, cur alterum non potius malit sibi esse amicum, quam inimicum. Quodsi ergo fieri possit, ut inimicus reddatur amicus, consequenter ut ipsi reconcilietur (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*), minime refragatur. Ad reconciliationem igitur pronus est, qui mansuetus est.

Quodsi homines omnes essent mansueti, nulla reconciliatione opus foret, cum ea sua sponte sequeretur ira deflagante, cum mansuetudo nullum odio relinqueret locum (§. 262.). Sane si qui mansuetus est alterum offendit & ad iram provocavit, cum ipsum offense statim pœniteat, omnem quoque exemplo movet lapidem, ut eum sibi reconciliet, amorem suum erga ipsum omni possibili modo significans nihilque prætermittens, quod ad iram alterius sedandam, & odium reprimendum facere posse videtur. Quodsi vero alter ipsum offendit, quam sit pronus ad condonandum, & quod inimicitiam aversetur, significat, ne alter suo odio ad odium vicissim conciteretur, ideoque inimicum erga se induat animum. Fieri enim solet, ut, qui putat eum, quem offendit, se odisse, ideoque ad tædia sibi creandi paratum, eundem erga ipsum induat animum, quem eum erga se habere opinatur. Sunt etiam alii, qui præ se ferre gestiunt, quasi amicitiam, vel inimicitiam alterius parum curent, aut quasi alteri magis noceat suum odium, vel etiam indifferens erga ipsum animus, seu non amor. Nihil itaque ad reconciliationem magis prodest quam mansuetudo.

§. 298.

Quoniam qui mansuetus est, ad reconciliationem pro- De placabilis est (§. 297.), qui vero ad reconciliationem pronus est *litate mansuetudinis* placabilis est (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*); Qui mansuetus est, idem *suetudinis* placabilis est, consequenter cum placabilitas virtus sit, qua *comite*. ad reconciliationem proni sumus (§. 780. *part. 1. Jur. nat.*), *mansuetudo placabilitatem comitem assiduam habet.*

(Wolffii Esbice Pars V.)

G g g

Sine

Sine mansuetudine firma reconciliatio non concipitur, ideoque nec placabilitas re vera locum habet. Nondum enim placabilis est, qui se reconciliari patitur. Facile enim reconciliationis pœnitet eum, qui se conciliari passus fuit, & odium sopitum facile recrudescit, si occasio alteri molestiam creandi seu nocendi pristinæ injuriæ, aut offensæ memoriam resuscitet. Placabilitas, quæ virtus est (§. 780. *part. 1. Jur. nat.*), constantiam & perpetuitatem voluntatis exigit (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ reconciliationi firmitatem præstat (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Constantiam & perpetuitatem voluntatis placabilitati infundit mansuetudo. Etenim cum mansuetus deponat omnem vindictæ cupidinem (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*) offensam condonans (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*); si vel maxime contingat memoriam offensæ renovari, ea tamen appetitum movere nequit, nec motivum ingreditur in actionibus, quæ respiciunt offensorem (§. 281.). Atque hinc multo evidentius pater, sine mansuetudine non concipi placabilitatem. Non omnia, quæ virtuti conformiter sunt, a virtute profisciscuntur, quæ legi naturæ conformiter ea determinandi habitus est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ex uno vel altero actu non colligendus (§. 430. *Psych. empir.*). Accedit, quod rationes, ob quas quis se reconciliari patitur, diversæ admodum esse possint, quam quæ motiva virtutis sunt. Atque in his dijudicandis insignem usum habet cognitio dependentiæ virtutis a se invicem, veluti in præsentī placabilitatis a mansuetudine, mansuetudinis ab amore inimicorum, amoris inimicorum ab amore aliorum propter Deum & hujus amoris ab amore Dei ac pietate. Facile nimirum contingit, ut motiva labem aliquam contrahant ob defectum hujus, vel illius virtutis, a qua dependet virtus, ad quam actio aliqua refertur. Neque vero est, ut nimiam subtilitatem accules, dum perfectam virtutem inculcamus. Ipse Christus, dum mansuetudinem commendat, tandem concludit adhortationem suam hisce verbis: Estote ergo vos perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est, *Matth. V. 48.*

§. 299.

Similiter quoniam *qui mansuetus est*, ad reconciliatio- *Quomodo*
nem pronus est (§. 297.); *non modo reconciliatori sese difficilem mansuetus*
minime præbet, verum etiam alteri ultro reconciliatur, etsi is recon- in reconci-
ciliationem non petat, nec sit alius, qui eam tentet, immo etiamsi alter liatione se
se reconciliari non patiatur. Ostenditur idem etiam hoc modo: *gerat.*

Mansuetudo regit actiones humanas circa injurias (§. 250.),
consequenter quaslibet offensas (§. 255.). Quodsi ergo inde
nascatur inimicitia, actiones quoque regit circa inimicitias.
Enimvero quilibet operam dare debet, ut inimici ipsi recon-
ciliantur (§. 768. *part. 1. Jur. nat.*), & ipse non modo sese
minime difficilem præbere debet reconciliatori (§. 786. *part.*
1. Jur. nat.); verum etiam ultro reconciliari alteri, quamvis
is reconciliationem non petat, nec sit alius, qui eam tentet
(§. 783. *part. 1. Jur. nat.*), immo quamvis is sese nobis recon-
ciliari non patiatur (§. 784. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem
patet, mansuetum in reconciliatione ea observare, quæ ab eo
observari diximus.

Duo sunt casus hic attendendi. Aut enim inimicitia ex una
saltem parte est, aut ex utraque. Si inimicitia fuerit ex una
parte, aut tu alteri inimicus es, quia te offendit, aut alter tibi
inimicus est, quia tu ipsum offendisti. Fieri tamen quoque
potest, ut alter tibi inimicus reddatur, qui te offendit, quam-
vis, cum mansuetus sis, inimicum erga ipsum animum non
indueris, quia putat, te inimicum esse, ex suo genio te judi-
cans, quemadmodum jam ante notavi (*not. §. 298.*). Hinc
facile patet, quid pro diversitate casuum fieri debeat, ne quid
committatur contra mansuetudinem. Tuus animus in pote-
state tua est; ast non alterius. Quamvis itaque tu reconci-
liationi minime resistis, sed eam omni modo quæris, immo
etsi ex parte tua perfecta jam sit; non tamen vi alterum ad
reconciliationem adigere potes, cum voluntatem alterius

cogere haud quaquam possis (§. 927. *Psych. empir.*). Tum igitur sufficit, ut pro datis circumstantiis animum tuum erga ipsum declares, vel reconciliationem ipsius per te, vel per alios tentes. Nemo enim obligatur ultra id, quod in potestate sua est (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 300.

*Quomodo
placabilis.*

Similiter quia mansuetus placabilis est (§. 299.), placabilis vero ad reconciliationem pronus est (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*): *qui est placabilis*, eodem modo se gerit in reconciliatione quemadmodum mansuetus, nimirum *non præbet se difficilem reconciliatori, sed ultro reconciliatur alteri, etiamsi is reconciliationem non petat, nec sit alius, qui eam tentet, immo etiamsi alter se reconciliari non patitur* (§. 299.).

Negotium reconciliationis ad placabilitatem pertinet (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*), mansuetudo vero placabiles efficit (§. 298.). Qui placabilis est, ita se gerit in reconciliatione, quemadmodum lex naturæ jubet, & in præsentī propositione urgetur; si vero ita se gerere debet, necesse est ut omnem vindictæ cupidinem deponat (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque mansuetudini locum faciat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui placabilis esse vult, mansuetudini operam dare tenetur, & ut mansuetus fiat, instillandus est amor inimicorum (§. 261.). Hæc quidem ita se habere debent, si placabilitas virtus esse debet, seu habitus legi naturæ convenienter agendi. Fieri nimirum potest, ut inimicos reconciliemus usi motivis particularibus a circumstantiis casus dari desumptis: ast propterea qui teconciliantur nondum efficiuntur placabiles. Deest illa voluntatis constantia & perpetuitas, quæ ad virtutem requiritur (§. 328. *part. 1. Phil. præct. univ.*), nec ita dispositus est animus, qualis ad veram amicitiam requiritur, odio radicitus nondum evulso. Immo rationes suavoriæ vim suam a vitiis accipere solent, veluti ab ambitione, si desumuntur ab honore, ab avaritia, si a lucro. Quamvis in societate huma-

humana utile sit, ut inimicitiae manifestae tollantur, ne in actus externos erumpant; in Ethica tamen non saltem ad faciendum sunt homines, ut actiones externas utcumque ad legem naturae componant, utilitate quadam sua adducti; sed immutandus est animus, cum virtutes morales sint habitus voluntatis (§. 547. part. 1. Jur. nat.), in cuius determinationem nihil influere debet, quod a vitio ortum trahit, & puritati animi officit (§. 599. part. 2. Eth.), quam lex naturae urget (§. 604. part. 2. Eth.). Non omnes rationes suasoriae, quibus voluntas determinatur ad actionem legi naturae conformem, sunt vera motiva virtutis, quamvis in societate humana utiles sint ad dirigendas actiones externas, & in formandis moribus, ut animi ad studium virtutis praeparantur.

§. 301.

Qui animum ad placabilitatem disponere vult, perpendere debet Quomodo inimicitiam esse malum fortunae, amicitiam fortunae bonum; illam ducere ad legem naturae transgrediendum, hanc ad actiones eidem conformes committendas. Qui enim perpendit, inimicitiam esse materiam disponendam fortunae (§. 774. part. 1. Jur. nat.), & quam periculosum sit habere inimicos (§. 216.), quodque inimicitiae miseriam humanam pariant hominesque infelices reddant (§. 241.), is inimicitiam averfabitur (§. 907. Psych. empir.). Qui perpendit amicitiam esse fortunae bonum (§. 773. part. 1. Jur. nat.), & quantum ea valeat in promovenda felicitate hominum (§. 172.), quantumque in ea praesidium sit in rebus adversis (§. 182.); is amicitiam appetet (§. 904. Psych. empir.). Quodsi agnoscat inimicitiam ducere ad transgressionem legis naturae, cum inimici odio se mutuo habeant, quod tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam, vel depellendam felicitatem alterius (§. 308. part. 2. Eth.), lex vero naturae requirat in omni homine constantem ac perpetuam voluntatem felicitatem alterius cujuscunque promovendi (§. 615.

part. 1. Jur. nat.); nisi voluntate bona adhuc careat (§. 127. *part. 2. Eth.*), inimicitiam averfabitur. Immo si ad animum revocaverit, transgressionem legis naturalis hominem reddi infelicem (§. 405. *part. 1. Phil. pract. univ.*); cum natura infelicitatem aversemur (§. 325. *part. 2. Jur. nat.*), inimicitiam averfabitur. Ex adverso vero ubi perpendit, amicitiam nos ducere ad legem naturæ servandam, cum amicitia mutuo amore consistat (§. 171.), qui tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292. *part. 2. Eth.*), lex vero naturæ nos obliget dare operam pro virili, ut homines quicumque sint felices, ac impedire, ne fiant infelices (§. 614. *part. 1. Jur. nat.*); nisi voluntate bona adhuc careat (§. 121. *part. 2. Eth.*), amicitiam appetit. Immo si ad animum revocaverit, custodia legis naturalis hominem reddi felicem (§. 396. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec sine ea quenquam felicem esse posse (§. 399. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cum natura felicitatem appetamus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), amicitiam appetet. Quoniam itaque inimicitiam averfatur, amicitiam vero appetit, qui inimicitiam tanquam malum, amicitiam tanquam bonum fortunæ considerat, quodque illa ad transgressionem, hæc vero ad custodiam legis naturalis ducat *per demonstrata*; ideo fieri nequit, quam ut inimicitiam tolli velit, siquidem in eam inciderit, consequenter animus ad reconciliationem pronus efficiatur (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ad placabilitatem disponatur (§. 780. *part. 1. Jur. nat.*).

Nemo sanus cupiet alios sibi potius esse inimicos, quam amicos, modo satis noverit, quid sibi velit amicitia, quid inimicitia, nec pravis affectibus, quibus irritatur animus adversus alterum, mens occæcata fuerit. Qui vult alios sibi esse amicos, inimicum se ipsis præbere non debet. Amor enim inimico-

micorum admodum rarus est, ut in alio supponi nequeat. Et, si vel maxime eundem supponas, amor tamen, quo amicum prosequimur, prerogativam quandam habet præ amore inimici (§. 668. part. 1. *Jur. nat.*). Animus itaque ad placabilitatem aliter disponi nequit, nisi consideratione boni, quod ab amicitia sperandum, & consideratione mali, quod ab inimicitia metuendum, ut illius amore capiamur, hujus vero odium concipiamus. Sane si rationes suasorias consideres, quibus vulgo utuntur omnes, qui inimicos reconciliare student; eæ tandem ad amicitiae utilitatem, inimicitiae damna redeunt. Atque ideo quoque implacabiles sunt, qui sibi persuadent, alterum sibi nocere minime posse, nec se ejus indigere ope, ut perinde sit sive eo amico, sive inimico utantur. Inde quoque petenda est ratio, cur reconciliationi parum sit fidendum, quæ tantum nititur opinione damnorum quorundam particularium metuendorum, quorum prævisio admodum incerta esse solet. Quamobrem etsi utile sit, ut istiusmodi rationibus animus disponatur ad reconciliationem in casu particulari potissimum, necesse tamen est, ut præterea probe considerentur damna, quæ nascuntur ex actionibus legi naturæ adversis, ad quas cupido vindictæ incitat. Atque huc faciunt, quæ de transgressione legis naturæ infelicitatis causa diximus, & de custodia ejusdem causa felicitatis, qua se privat qui actiones eidem conformes omittit.

§. 302.

Qui placabilis est, ad condonandum offensam facilis est, & De nexu contra. Qui enim placabilis est, ad reconciliationem pro-facilitatis nus est (§. 780. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter vult, ut ini-condonandi micus reddatur amicus, ac ipse quoque ei, qui se offendit, cum placainimicus esse non vult (§. 766. part. 1. *Jur. nat.*). Quo-bilitate. niam itaque eum, qui se offendit, non odit (§. 626. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque tædia ipsi creare non cupit, propterea quod se offendit (§. 671. *Psych. empir.*); cupiditatem vindictæ depo-

deponit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum offensam condonet, qui cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*); qui placabilis est, ad condonandum offensam facilis. *Quod erat unum.*

Quodsi quis fuerit ad condonandum offensam facilis, cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter tædia alteri creare non vult, propterea quod se offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum tædia creare alteri nolens, propterea quod se offendit, eum odisse nequeat (§. 672. *Psych. empir.*); inimicitiam quoque averfatur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque alteri reconciliatur, qui ex inimico fit amicus (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*), ad reconciliationem pronus est. Enimvero placabilis est, qui ad reconciliationem pronus est (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*). Ad condonandum offensam itaque facilis placabilis est. *Quod erat alterum.*

Condonandi facilitas signum placabilitatis est. Indenimur colligitur, quod quis inimicitias habere ac gerere nolit, ipsum odium odio habens. Odium odio haberi posse absurdum non est. Odium enim vitium est, quod oritur ex odio affectu (§. 130.). Quamobrem cum odium vitii possibile sit (§. 230. *part. 2. Eth.*); odium quoque tum qua vitium, tum qua affectus odio haberi potest. Idem quoque ex ipsa notione odii patet. Qui enim alterum odisse non vult, ex odio molestiam percipit (§. 156. *part. 1. Eth.*). Quoniam itaque rem inanimatam odio habemus, si ex ea molestiam percipimus (§. 679. *Psych. empir.*); ipsum quoque odium odio haberi posse manifestum est. Et quoniam odium rerum inanimatarum tendit ad eas destruendas (§. 311. *part. 2. Eth.*); si ipsius odii odium concipitur, hoc tendit ad affectum istum reprimendum & per consequens ad inimicitiam deponendam (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*): id quod placabilitati maxime convenit (§. 780. 766.

766. *part. 1. Jur. nat.*). Quæ hic de odio dicuntur, de omni affectu pravo valent, & in odio affectuum pravorum multum præsidii est adversus affectus pravy, quod perinde ac odium vitii ingignendum, ne iisdem facile corripiatur animus. Et ex adverso idem quoque transferri potest ad amorem affectuum bonorum, quatenus nimirum sunt stimulus actionum bonarum committendarum. Qui notionem amoris rerum inanimatarum habet, facile hoc videt (§. 657. *Psych. empir.*).

§. 303.

Quoniam qui placabilis est ad condonandum offensam *Cuinam qui facilis* (§. 302.); *si quem facti pœnitet, deprecanti extemplo offensam condonat.* Et quamvis condonatio offensæ pœnam non est offensam tollat (§. 282.), cum tamen pœna non intendatur nisi aver- *statim con-* sio periculi, ne denuo lædaris in posterum (§. 1074. *part. donet & pœ-* 1. *Jur. nat.*), si quem vero facti serio pœnitet, ne ab eo denuo *nam remit-* lædaris non verendum videatur, & pœna remittenda sit, si *tat.* alio modo periculum ex læsione facta imminens averti potest, quam pœnam exigendo (§. 1097. *part. 1. Jur. nat.*); qui *placabilis est, offensori, quem facti serio pœnitet, præsertim si deprecatione facti usus veniam petit, pœnam, quam exigere poterat, remittit.*

In ipso foro deprecatio pœnæ loco injungitur pro ratione injuriarum, nec ad ulteriorem progreditur judex, si eam sufficere arbitrat. Quoniam vero in civitate exercitium juris puniendi privatis ademptum & in judicem translatum (§. 559. *part. 8. Jur. nat.*); prælens tamen propositio usum quoque habet in statu civili, quatenus data venia auxilium judicis non imploramus, qui ex officio non punit, nisi delicta publica, seu crimina, minime autem privata.

§. 304

Consideratio naturalis æqualitatis hominum intimius perspecta De naturali
hominem ad condonandum facilem reddit & placabilitatem promovet. æqualitate
(Wolffi Ethicæ Pars V.) Hh h Qui

*hominum
condonandi
facilitatem
& placabi-
litatem in-
stillante.*

Qui enim naturalem hominum omnium æqualitatem intimius perspicit (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*), is non modo agnoscit omnium hominum natura eadem esse jura & obligationes easdem (§. 78. *part. 1. Jur. nat.*); verum etiam pro certo habet, quod jure suo sibi fieri vult ab alio, qui ipsi obligatus est, id etiam se alteri facere debere, cui eadem obligatione tenetur (§. 99. *part. 1. Jur. nat.*), quod vero sibi fieri non vult, id nec se alteri facere debere (§. 98. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero nemo vult, ut is, quem offendit, rædia sibi creare velit, quod propria conscientia teste sumere licet, consequenter ut habeat erga se animum vindictæ cupidum (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), sed vult potius, ut vindictæ cupidinem deponat, consequenter ut offensam sibi condonet (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*). Et præterea lege naturali præcipitur, ut habeamus animum ab omni vindictæ cupidine alienum (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*), atque ad condonandum faciles simus (§. 960. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem ad hoc non magis alter tibi obligatur, quam tu ipsi obligatus es, & quo jure, cum id ex hac obligatione nascatur (§. 23. *part. 1. Jur. nat.*), tu hoc requisiveris ab altero, eodem jure alter a te hoc requisiverit. Patet itaque consideratione naturalis æqualitatis hominum intimius perspectæ homines ad condonandum faciles reddi. *Quod erat unum.*

Enimvero qui ad condonandum facilis est, placabilis quoque est (§. 302.). Quoniam itaque consideratione æqualitatis naturalis hominum ad condonandum offensam faciles efficiuntur homines, *per demonstrata n. 1.* eadem quoque placabilitas promovetur. *Quod erat alterum.*

Posteriorius quoque ostenditur ex eo, quod nemo velit ut is, quem offendit, rædia seu molestias ipsi creare studeat, id quod denovo propria conscientia teste sumere licet, consequen-

quenter non vult, ut se odio habeat (§. 672. *Psych. empir.*), ideoque sibi inimicus sit (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*); sed potius vult, ut odium ex offensa conceptum deponat, ideoque ex inimico amicus reddatur, sicque sibi reconciliari se patiatur (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*) & per consequens ut sit placabilis (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*). Et quoniam lex naturæ jubet, ut ad reconciliationem proni (§. 769. *part. 1. Jur. nat.*) atque ideo placabiles simus (§. 782. *part. 1. Jur. nat.*); tu non minus alteri, quam alter tibi ad hoc obligatur, & quo jure tu ab altero hoc exigis, eidem quoque idem alter a te exigit. Inde nimirum eodem prorsus modo, quo in propositione præcedente inferitur, consideratione æqualitatis naturalis hominum intimius perspectæ placabilitatem promoveri.

Ad considerationem naturalis æqualitatis hominum intimius perspectæ requirimus, ut non modo ejus notionem distinctam habeamus, verum etiam nobis nota sint, quæ ex ea necessario consequuntur, consequenter vi ejusdem facienda, vel non facienda sunt, utque tam illius, quam horum simus convicti. Atque huc animum attendimus in demonstratione, quemadmodum facile animadvertitur. Pervulgata est regula: Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris, & quod vis ut tibi faciant alii, tu quoque aliis feceris: ast non omnes fontem illius considerant, naturalem scilicet hominum omnium æqualitatem, unde fluunt determinationes, quas nos addidimus (§. 98. 99. *part. 1. Jur. nat.*), & quas nosse interest, ne intempestivis exceptionibus locum faciamus, quando affectus & vitiosi habitus in contrarium ejus trahunt, quod faciendum alteri, vel non faciendum. Quanta enim sit vis harum exceptionum & quam proni sint homines ad eas faciendas, si affectus pravi suadent, quod a ratione alienum agnoscere tenentur, indies experimur. Necessè vero etiam est, ut ad determinationes istas animum attendamus, ne in applicatione regulæ a vero aberremus, nec difficultates facessat inæqualitas

hominum moralis, quæ vel ab acquisitis pendet, vel in statu civili introducta. Hic enim proprie saltem spectantur ea, quæ homo homini qua homini debet, quamvis etiam regulæ istius usus esse possit in casu inæqualitatis, si fingamus, nos esse alterius loco, alterum vero nostro. Negari tamen non potest, in hoc casu non eandem vim esse regulæ ad commovendum animum, quemadmodum in priori, nisi quis in ratione perficienda multos fecerit progressus, & ratione vincere affectus didicerit. Multi sunt, qui physicæ saltem æqualitatis hominum notionem confusam habent, moralis nullam. Atque his parum utilis erit consideratio æqualitatis hominum ad facilitatem condonandi & placabilitatem; neque in aliis quoque casibus multum efficies, etiamsi ipsis inculcaveris, alteri non esse faciendum, quod tibi fieri non vis, faciendum vero, quod tibi fieri vis. Et ubi æqualitas moralis regulæ locum facit, certus esse debes, alterum tibi ad hoc faciendum, vel non faciendum esse obligatum, quod tibi fieri, vel non fieri vis: id quod ex Jure naturæ addiscendum.

§. 305.

Quenam requirantur, ut consideratio æqualitatis naturalis in-gignat facilitatem condonandi & placabilitatem.

Quoniam consideratio æqualitatis naturalis intime perspectæ hominem ad condonandum facilem reddit & placabilitatem promovet (§. 304.), cognitio autem non fit motum voluntatis, vel noluntatis, nisi fuerit viva (§. 244. part. 2. Phil. præf. univ.), consequenter nisi veritatis fuerimus convicti (§. 248. part. 2. Phil. præf. univ.); Cui serium est propositum facilitatem condonandi & placabilitatem acquirendi, is scientiam æqualitatis naturalis & per consequens officiorum ex natura humana derivatorum, seu quæ homo homini debet, quia homo est, sibi comparare, & in rationes inæqualitatis, tum quæ ab iis derivantur, quæ homo studio ac labore suo acquirit, atque fortune accepta referre debet, tum quæ ex statu civili resultant, inquirere, & quomodo per inæqualitatem hæc officia illa alterentur, seu certo modo determinentur, aut quæ-

quædam peculiaria inde oriantur, cognoscere tenetur. Quoniam ad hanc scientiam requiritur, ut agnoscat^{ur} dependentia officiorum omnium a se invicem, hoc est, quomodo unum ex altero nascatur, & quomodo instar rivulorum ex fonte ex natura humana deriventur, & ab illis ipsis dependeat inæqualitas, tum quæ locum habet in statu naturali, tum quæ obtinet in civili, hæc autem scientia hauriri nequit, nisi ex systemate legum naturalium (§. 81. part. 2. Phil. pract. univ.), non alia methodo quam demonstrativa condendum (§. 83. part. 2. Phil. pract. univ.), qua ad scientiam pervenitur (§. 598. Log.); qui scientiam æqualitatis naturalis hominum ad injinuandam facilitatem condonandi & placabilitatem insigniendam sufficientem sibi comparare vult, ex systemate legum naturalium veri nominis eam habere tenetur.

Qui hæc perpendit, haud difficulter animadvertet, cur parum commoveat homines æqualitatis naturalis consideratio, ut sint ad condonandum faciles & placabiles, quamvis admodum naturale homini sit, ut propter æqualitatem naturalem sit & ad condonandum facilis, & placabilis. Operam dedimus, ut systema legum naturalium construeremus, ex quo dependentia officiorum a se invicem cognosci potest, & quomodo ea, quæ homo homini debet, ab iis, quæ ob rationes alias debentur, dividenda sint, addiscere possumus, modo huc animum advertamus, quemadmodum demonstrationum analysis exigit (§. 992. Log.), & quoad casum præsentem aliquatenus insinuavimus (not. §. 304.). Neque vero est, ut desperes, hoc pacto considerationem æqualitatis naturalis paucis profuturam ad condonandi facilitatem & placabilitatem. Etenim in iis, qui scientiæ capaces non sunt, ejus defectum supplet reductio veritatum universalium ad sensum communem (§. 422. part. 1. Eth.), & qui scientia pollent opera sua hunc defectum supplere debent (§. 612. prt. 1. Jur. nat.).

Præterea notandum est, ad confusam quandam dependentiæ officiorum a se invicem perceptionem sufficere, si officia inculcentur eo ordine, quo unum ex altero consequitur, atque tunc perceptionem istam influere vel tacite in appetitum & aversionem eorum, qui scientiæ sunt incapaces. Haud obscure hoc intelligitur ex iis, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, & experientia domestica confirmatur, si quis animum juxta ea formaverit. Quodsi hoc observaretur ab his, qui mores aliorum formare debent, multa facilia forent, quæ difficilia, si non prorsus impossibilia videntur. Non alia de causa officia omnia Christus reduxit ad amorem Dei super omnia atque proximi tanquam sui ipsius dependentiam omnium officiorum a se invicem inculcaturus, *Matth. XXII. 37. & seqq.* Ne vero existimes, quæ vulgo imperito sufficiunt, in iis quoque tibi esse acquiescendum, nec scientiæ navandam operam, ut dependentiam illam intimius perspicias; tenendum est, eum, cui amplior est facultatum, virium ac rerum usus & auxilium majus, ad plura præstanda obligari, quemadmodum denuo ipse Christus inculcat, *Luc. XII. 48.* ut aliis non sis inutilis, quibus utilis esse poteras atque debebas, *Luc. XIX. 13. & seqq.* Notandum præterea est, duplicem esse dependentiam officiorum a se invicem, alteram theoreticam, alteram practicam. Illa potissimum agnoscitur ex systemate Juris naturæ, hæc ex systemate Ethicæ, quamvis etiam cognitio hujus a cognitione illius dependeat, quemadmodum experietur qui ex utroque systemate scientiam dependentiæ haurire studuerit. Denique non negamus, fore, ut, qui omni virtuti sedulam operam navaverit, ei quasi sua sponte ipsique incio confusam quandam dependentiæ notionem ingigni, & in exercitio virtutum unam in alteram influere, quemadmodum dependentia officiorum a se invicem requirit, etiamsi de ea non cogitat: fortunæ tamen demandanda non sunt, quæ potestati nostræ subjiuntur. Ingens equidem fortunæ beneficium est, quod in praxi morali nos multis modis adjuvat; non tamen eos faciemus progressus, quos

quos facere poteramus, nisi a fortuna expectare voluissemus, quod ratione usi consequi poteramus. Certum incerto præferendum, præsertim in re tanti momenti, qualis est praxis moralis, & huc quoque nos ducit ipsa naturalis obligatio, vix cuius omnem facultatum nostrarum usum facere tenemur, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 302. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 306.

Qui ad condonandum offensam ægre se persuaderi patitur, mansuetus nondum est. Qui enim ægre se persuaderi patitur, ut offensam condonet, ad eam condonandam nondum facilis est: id quod per se patet. Quoniam itaque mansuetus ad condonandum offensam facilis est (§. 279.); qui ad condonandum offensam ægre se adduci putitur, nondum mansuetus est. Signum deficientis mansuetudinis.

Ad mansuetudinem non sufficit, ut te tandem persuaderi patiaris ad offensam condonandum: cum enim mansuetudo tanquam virtus (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*) habitus sit (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), habitus vero in promptitudine agendi consistat (§. 428. *Psych. empir.*), ut mansuetus offensam condonet, nullis demum argumentis opus est, quibus eorum notionem ipsi persuadeas. Animus ejus ad condonationem jam dispositus est & ea ex amore ipsorum inimicorum sua sponte resultat (§. 262.). Spectat mansuetus condonationem offensæ tanquam officium, quod negligere turpe est, nec illæsa conscientia negligi potest. Consideranda vero etiam sunt argumenta, quibus quis ad condonandum offensam persuadetur. Ex iis enim intelligitur, utrum condonatio sit actus ad mansuetudinem referendus & a voluntate bona proficiscatur, an vero labem contrahat a vitio quodam in determinationem ejus influente, ideoque labe quadam inficiatur (§. 598. *part. 2. Eth.*).

§. 307.

§. 307.

Signum placabilis deficientis.

Qui ægre se alteri reconciliari patitur, nondum placabilis est. Etenim qui ægre se alteri reconciliari patitur, ad reconciliationem nondum pronus est, id quod per se patet. Quoniam itaque placabilis ad reconciliationem pronus est (§. 779. part. 1. *Jur. nat.*); qui ægre se alteri reconciliari patitur, nondum placabilis est.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, de præfenti quoque valent. Atque inde simul patet, signum hoc deficientis virtutis ad virtutem aliam quæcunque applicari posse: id quod quamvis intellectu admodum facile probe tamen notandum, ne ad virtutem jam pervenisse nobis videamur, a qua tamen procul adhuc remoti sumus, si vel maxime constituti simus in via, quæ ad eandem tendit; & ut sollicitius animum attendamus ad obstacula, quæ progressum adhuc remorantur, vel etiam ex rationibus actionem externa specie virtuti conformem determinantibus colligamus, quibus vitiorum labe animus adhuc infectus sit. Lubet subinde in casu speciali afferre, quæ in genere valent, tum ut hoc modo adsuescat lector generalia a specialibus abstrahere, quod plurimum valet ad amplificandam scientiam, tum ut notiones generales, quæ lucem mutantur a specialibus, quemadmodum hæ a singularibus, clariores menti infigantur, quod plurimum valet ad convictionem & in praxi præsertim morali multum habet usum.

§. 308.

Quando declaratio condonationis offensa sit signum mansuetudinis.

Qui mansuetus est, leto vultu & verbis lenibus condonationem petenti declarat, se lubenter ipsi condonare offensam. Qui enim mansuetus est, ad condonationem pronus est (§. 279). Quamobrem cum mansuetudo virtus sit (§. 950. part. 1. *Jur. nat.*), virtuosus autem actiones legi naturæ conformes cum

cum gaudio committat (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & virtutem amet (§. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque eadem delectetur (§. 657. *Psych. empir.*), ut ipsi maxime placeat (§. 542. *Psych. empir.*); offensam lubenter condonat (§. 938. *Psych.*), nec sine gaudio. Quamobrem cum verbis alteri animum nostrum declaremus, quod per se patet, & non minus voce & sermone, quam vultu prodatur affectus (§. 752. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui mansuetus est, læto vultu & verbis lenibus condonationem petenti declarat, se lubenter ipsi condonare offensam.

Si quis mansuetus est, offensam jam condonata, antequam petatur, cum condonetur, etiamsi non petatur. Condonatio offensæ dulcis est, cum ex ea intelligat mansuetus, se virtute adeo excelsa, qualis mansuetudo est, præditum esse, ideoque perfectionis hujus sibi conscius (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*) voluptate perfundatur (§. 511. *Psych. empir.*). Hæc cum prædominetur, tædio ex offensâ percipiendo (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*) nullum relinquit locum (§. 529. *Psych. empir.*). Quoniam in actione sincera plenarius est consensus internæ cum externa, ita ut in externa nihil occurrat, in cujus determinationem non influat animi status (§. 714. *part. 2. Phil. pract. univ.*); fieri quoque aliter non potest, quam ut eidem attemperentur vultus atque verba. Quodsi ergo vel maxime e re sit, ut offensos objurgetur & admonetur, ut ad agnitionem peccati adducatur & emendetur, ne alios offendendo noceat sibi; objurgatio tamen omnis amaritudinis experta & admonitio placida est. Multa adhuc dantur particularia, pro varietate circumstantiarum diversa, sed quæ doceri non est opus, cum non demum adsuæfactione addiscantur, sed ab ipsa virtute suggerantur. Est enim ipsa virtus multorum, quæ ipsam decent, magistra, & hæc observanda potius sunt, quam docenda, cum haud raro non habeant fidem penes inexpertos, in dubium autem revocari nequeant ab expertis.

§. 309.

Quomodo
mansuetus se
gerat, si re-
conciliatio
petatur.

Qui mansuetus est reconciliationem petenti non sine gaudio annuit. Qui enim mansuetus est ad reconciliationem pronus est (§. 297.), consequenter vult quam maxime, ut inimicus sibi reddatur amicus & inimicitiam maxime averfatur (§. 766. part. 1. *Jur. nat.*). Quoniam itaque ex reconciliatione voluptatem percipit, ex inimicitia vero molestiam (§. 156. part. 2. *Eth.*), ideoque hæc voluptas prædominatur (§. 529. *Psych. empir.*), in prædominio autem voluptatis gaudium consistit (§. 614. *Psych. empir.*); qui mansuetus est reconciliationem petenti non sine gaudio annuit.

Fluit pronitas ad reconciliationem ex amore universali omnium hominum ad ipsos inimicos extenso, quemadmodum ex supra demonstratis liquet (§. 297.). Mansuetus igitur amicum erga inimicum suum jam habet animum, antequam is inimicum erga se animum deponere vult (§. 625. part. 1. *Jur. nat.*). Quodsi igitur hic declararet, se in gratiam cum ipso redire velle; cum jam voti sui reddatur compos, fieri non potest, quin lætetur, sicque lætus annuat reconciliationem petenti. Ne vero hic & in aliis casibus similibus nascantur difficultates, quando animæ tribuuntur affectus, etiamsi eorum impetum non sentiamus; probe perpendenda sunt, quæ de affectibus per eminentiam in appetitu & averfatione rationali inexistentibus demonstravimus (§. 594. part. 2. *Eth.*), ita ut vocabula, quibus affectus denotantur, etiam de volitionibus & nolitionibus animæ usurpari possint (*not. §. cit.*). Quoniam nolitiones & volitiones nascuntur ex notionibus distinctis (§. 880. 881. *Psych. empir.*), affectus vero sedantur, si animus revocatur a perceptione confusa affectus genetrice ad notiones distinctas (§. 434. part. 2. *Eth.*); si attentionem in se trahant rationes volitionem & nolitionem determinantes, commotionem appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ, in qua affectus consistit (§. 603. *Psych. empir.*), vix appercipiuntur.

rum. Atque hinc rectius intelligitur prædominium affectus alicujus, quatenus nascitur ex concursu appetitus rationalis cum sensitivo, vel etiam aversatione sensitiva, veluti cum hic odium inimicitiae & amor amicitiae ad idem tendunt, nimirum ad tollendam inimicitiam & ponendam amicitiam, voluntate ad legem naturæ composita. Leniuntur hoc modo affectus & quasi mitescent, ut tranquilla serenitas in anima oriatur, veluti si fracto imperu procellæ lenis aura spirat. Cum amore virtutis cujuslibet conjungitur odium vitii eidem oppositi, quod saltem tacite eidem inest. Quemadmodum vero amor tendit ad virtutem acquirendam, conservandam & perficiendam (§. 294. part. 2. Eth.), & odium ad vitium fugandum & eradicandum (§. 311. part. 2. Eth.); ita tendentiæ ad virtutem acquirendam, conservandam & perficiendam inest tendentiæ ad vitium fugandum & eradicandum. Parum refert, quod eorum nobis parum conscii simus, quamdiu permanemus in statu perceptionum confusarum, id quod plerumque accidit. Quodsi enim quis perceptiones confusas ad distinctas revocaverit, quæ iisdem insunt clarissime perspiciet. Notandum vero est, nos certos esse debere de amore virtutis & animo per eum juxta legem naturæ rite disposito; ne quæ de eodemo demonstrantur ad casum alium non satis circumspicte trahantur. Observationes enim morales acumen requirunt, quod cum scientia proficit.

§. 310.

Quoniam qui mansuetus est, ideoque ad reconcilia- *Signum placationem pronus* (§. 297.), reconciliationem petenti non sine *placabilis* gaudio annuit (§. 309.), qui vero ad reconciliationem pronus est, placabilis est (§. 779. part. 1. Jur. nat.); *placabilitatis signum est, si quis reconciliationem petenti non sine gaudio annuit, consequenter leto vultu & verbis blandis significat, quam grata sibi sit reconciliatio* (§. 753. part. 2. Phil. præct. univ.).

Manfuerudo placabilitatem assiduam comitem habet (§. 298.), ideoque ad ea ducit, quæ huic propria sunt. Quoniam virtuti deditus actiones legi naturæ conformes cum gaudio committit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*); placabilis quoque non sine gaudio ea facit, quæ ad reconciliationem faciunt (§. 779. 780. *part. 1. Jur. nat.*). Gaudium hoc cum vultus prodat & sermo (§. 753, *part. 2. Phil. pract. univ.*), quod omnium minime simulari potest, quando ejus parum nobis sumus conscii, ita ut facilius ex signis externis ab aliis colligatur, quam a nobis animadvertatur, certissimum virtutis signum est. Tenendum enim, quod actus appetitus sensitivi & aversiones sensitivæ, quæ tacite influunt in volitiones & nolitiones, habeant quoque sibi respondentem vultum, vocem atque sermonem, nobis non animadvertentibus, ob harmoniam perpetuam inter modificationes animæ atque corporis (§. 549. *Psych. rat.*), quæ in ipsis simulationibus contradictoria parit iis, quæ in corpore observantur (*not. §. 811. part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 311.

Effectus gaudii in virtute, & placabilitate in specie.

Gaudium virtutem, ideoque etiam placabilitatem, dulcem reddit. Etenim cum gaudium in prædominio voluptatis consistat (§. 614. *Psych. empir.*), ideoque affectus jucundus sit (§. 608. *Psych. empir.*), affectus autem jucundus animum dulcedine demulceat, quemadmodum unusquisque in se percipit; gaudium virtutem, a qua separari nequit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*), dulcem reddit. *Quod erat unum.*

Quoniam itaque placabilitas virtus est (§. 780. *part. 1. Jur. nat.*); gaudium quoque eandem dulcem reddit. *Quod erat alterum.*

Ostendimus alibi, quomodo lex naturæ tanquam divina nobis reddatur chara, ut eadem delectemur (§. 190. *part. 3. Eth.*), & quomodo nos cum gaudio Deo præbeamus obediētes (§.

194. part. 3. Eth.). Consultum igitur est, ut ibidem relegantur, præsertim cum inde simul pateat, quomodo obtineatur, ut obedientia erga Deum facilius influat in placabilitatem a Christo tantopere nobis commendatam tanquam virtutem, quæ nos Deo charos efficit.

§. 312.

Qui iracundus est, iis, qui se offenderunt, tædia creare studet. Conatus iracundi. Etenim qui iracundus est, cupiditatem vindictæ difficulter reprimat (§. 952. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque cupiditas vindictæ tendit ad tædia offensori creanda (§. 947. part. 1. Jur. nat. & §. 388. part. 2. Eth.); animum iracundi tenet sollicitudo factio quodam suo eidem tædia creandi, consequenter tædia creare studet.

Vindictæ cupido stimulus est, quo ad malum malo referendum incitatur, sive alter revera ipsi male fecerit, sive saltem putet, quod fecerit: neque enim offensa omnis vera est (§. 936. part. 1. Jur. nat.), nec de ejus magnitudine ex vero statuitur, cum æstimetur ex tædio, quod inde percipitur, non vero ex magnitudine mali, quod nobis alter attulit & ex gradu malitiæ. Quoniam iracundus affectibus regitur, non vero affectus regere didicit, ac præterea vitia alia concurrunt ad falsam æstimationem & in animi perturbationem influunt; tanto facilius a vero aberratur, ut, qui alias omni acumine non destituuntur, magis tamen cæci quam talpa sunt, ac misere vapulant, cupiditatem vindictæ exsatiaturi. Quemadmodum enim ira furor brevis est; ita cessante iræ impetu cupiditate vindictæ adhuc flagrans deliro assimilatur.

§. 313.

Quoniam iracundus iis, qui se offenderunt, tædia creare *Disinstitus* studet (§. 312.), *occasionem offensori tædia creandi, ideoque quocumque modo malefaciendi, querit & oblatam ambabus manibus ample-*

Fitur, & malum infert, quantum potest, quodsi vero in potestate sua non fuerit statim vindictæ cupiditatem explere, quod differt, minime aufert; immo quod ipse per se facere non potest, aut quod per se facere pudet, per alios facere conatur.

Iracundus male cupit offensori, seu ei, a quo se offensus putat: quemadmodum enim ira opinione offensæ concitatur, ita quoque cupido vindictæ, quæ ira deflagrata remanet, eadem fovetur. Cum de modo malum malo referendi anxie disquirat, vindictæ cupido altas in animo agit radices & offensæ memoria, quæ non deletur, vim suam ad commovendum animum retinet, ut seræ quoque vindictæ locum faciat. Quoniam vero alii quoque habitus & dispositiones facultatum animæ una cum circumstantiis aliis in propositum alteri malefaciendi influunt; vindictæ quoque studium multis modis variat. Istiusmodi autem differentiæ omnium optime observantur, si exemplorum analysis moralis instituat, quam supra jam commendavimus. Pendent enim hæc latebris & recessibus in animo (§. 72. *part. 1. Eth.*), in uno quolibet subiecto variantibus, nec explicabilibus nisi per principia psychologica & moralia ab eo, qui iracundum propius novit. Analysis hæc novam probat utilitatem noscentiæ aliorum, & requirit virtutes intellectuales formales, quas diximus.

§. 314.

*Quomodo
iracundia
gignatur.*

*Si offensa iram concitat & vindictæ cupido voluntatem in consensum trahit, ut ei, a quo quis se offensus, seu injuriam sibi factam putat, malum referre velit; iracundia ingignitur. Quodsi enim offensa iram concitat, ea ad malum malo referendum tendit (§. 422. *part. 2. Eth.*). Quodsi ergo porro vindictæ cupido, quæ omni iræ inest (§. 872. *Psych. empir.*), voluntatem in consensum trahit, qui se offensus putat, malum malo referre vult, ideoque disquirat, quomodo ei, a quo se offensus putat, seu injuriam sibi factam opinatur, mala facere possit,*

con-

consequenter propositum suum executurus tædia ipsi creare studet. Quoniam igitur iracundus ei, a quo se offensus putat, tædia creare studet (§. 312.); si offensa iram concitat & vindictæ cupido voluntatem in consensum trahit, ut ei, a quo se offensus, seu a quo sibi injuriam factam putat, malum referre velit, iracundia ingignitur.

Iracundia vitium est, quod mansuetudini opponitur (*not. §. 953. part. 1. Jur. nat.*), ideoque habitus voluntatis depravata committendi actiones legi naturæ contrarias (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quemadmodum itaque mansuetus malum malo minime refert, sed potius bono (§. 263.), legi naturæ convenienter (§. 808. 809. *part. 1. Jur. nat.*); ita ex adverso iracundus malum malo refert, sive id revera tale fuerit, sive saltem opinione sua, contra naturæ legem (§. 809. *part. 1. Jur. nat.*). Atque ita patet, iracundiam quatenus vitium est mansuetudini oppositum esse habitum malum malo referendi ei, a quo nos læsos putamus, animo nimirum alteri tædia creandi, cum proficiscatur a vindictæ cupidine, quam iracundus non reprimat (§. 947. 952. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam is iram regere non didicit, cessante perturbatione animi ad se rediens attentionem in cupidinem vindictæ, quæ remanet ira deflagrata, convertit & ita corruptio, quæ appetitui sensitivo inhæret, in voluntatem diffunditur, ut se offensus putans offensori malum malo referre velit (§. 16. *part. 2. Eth.*), ex quo proposito nascitur deliberatio, quomodo id fieri possit. Vitia omnia ortum trahunt ab appetitu sensitivo & aversatione sensitiva & per consequens ab affectibus (§. 603. *Psych. empir.*). Quamobrem quæ de modo, quo iracundia animo ingignitur, dicta sunt; ad cetera quoque vitia applicari possunt ac debent, si earum originem inspicere velis, quamvis brevitatis causa de singulis id minime doceamus, quemadmodum in aliis observamus, quæ passim annotantur, vel etiam demonstrantur. Utendum saltem est acumine, ut generalia a specialibus abstrahantur, & deinde ad alia specialia applicentur.

An iracundus sit, qui ad iram facile provocatur.

Qui ad iram facile provocari potest, propterea non iracundus est. Quemadmodum hominibus naturale est, ut certi affectus in iis facilius concitentur, quam in aliis (§. 253. part. 2. Eth.); ita quoque observamus, alios aliis facilius ad iram provocari. Enimvero cum affectus eradicari nequeat (§. 243. part. 2. Eth.); nec illa ad affectum certum pronitas radicitus evelli potest. Quoniam tamen affectus regimini intellectus subjici possunt (§. 532. part. 2. Eth.), atque regi (§. 528. part. 2. Eth.); vindictæ quoque cupiditas, quæ ira deflagrata remanet, reprimi potest. Quamobrem cum iracundus non sit qui vindictæ cupidinem reprimat (§. 952. part. 1. Jur. nat.); qui ad iram facile provocari potest, propterea iracundus non est.

Patet idem a posteriori. Videmus enim aliquos facile irasci, & quamvis ira supra modum videatur, cum eadem tamen ipsam statim extingvi vindictæ cupiditatem, ut summum remaneant querelæ de injuria sibi facta, sed cum significatione condonationis offensæ, sicque ad mansuetudinem redeat animus (§. 950. part. 1. Jur. nat.), nec ad iracundiam abripiatur (§. 952. part. 1. Jur. nat.).

Iracundus equidem dici solet, qui parva, vel nullius momenti causa irascitur, consequenter natura ad iram valde proclivis est. Quoniam tamen iracundia definitur per ulciscendi libidinem, teste *Cicerone* in *Tuscul.* lib. 3. quando ad vitium mansuetudini oppositum trahitur, non proclivitas ad iram, sed animus vindictæ cupidus spectatur, lege naturali prohibitus (§. 948. part. 1. Jur. nat.), cum in omni vitio spectandum sit id, quod legi naturæ contrariatur (§. 322. part. 1. Phil. pract. univ.). Ex proclivitate igitur ad iram colligi nequit iracundia, quæ vitium esse debet mansuetudini oppositum, ut, sicuti hæc iræ moderari sciat vindictæ cupiditatem reprimi

reprimendo (§. 950. part. 1. Jur. nat.), ita hæc nesciat, eidem fræna laxando. Patrio idiomate iracundiam qua vitium a pronitate ad iram verbis satis distingvimus. Ad iram enim pronum vocamus einen Zornigen, iracundum vero einen Rachgierigen.

§. 316.

Iracundus ad condonandum offensam difficillimus est, aut prorsus se ad eandem permoveri non patitur & contra. Etenim qui iracundus est, cupiditatem vindictæ difficulter reprimat (§. 952. part. 1. Jur. nat.); consequenter ad eam deponendam vix ac ne vix quidem, aut prorsus non permoveri potest. Quamobrem cum offensam non condonet, nisi qui vindictæ cupiditatem deponit (§. 959. part. 1. Jur. nat.); iracundus ad condonandum offensam difficillimus est, aut prorsus non ad eandem se permoveri patitur. *Quod erat unum.*

De condonandi difficultate iracundi.

Quodsi quis ad condonandum offensam sese difficillimum præbet, aut prorsus non ad eandem se permoveri patitur, cum offensæ condonatio in depositione vindictæ consistat (§. 959. part. 1. Jur. nat.), vindictam difficulter reprimat, vel ad eam deponendam prorsus non adduci potest. Enimvero iracundus est, qui vindictam difficulter reprimat (§. 952. part. 1. Jur. nat.), immo omnium maxime, si prorsus non ad eam deponendam adduci potest. Quamobrem qui ad offensam condonandum difficillimus est, aut prorsus non ad eandem se permoveri patitur, iracundus est. *Quod erat alterum.*

Habemus itaque signum certissimum iracundiæ, ideoque cupidinis vindictæ & per consequens odii, immo carentiæ amoris universalis ad ipsos inimicos extensis: abunde nimirum constat ex antea demonstratis hæc omnia a se invicem dependere. Mansuetus qui est, ad condonandum offensam

(Wolffii Ethica Pars V.)

Kk k

faci-

facilis est (§. 279.). Quamobrem cum iracundia eidem e diametro opponatur, non est quod miremur, iracundum ad offensam condonandum difficillimum esse.

§. 317.

*Difficultas
reconciliandi
iracundum.*

Iracundus difficillime, aut prorsus non se reconciliari patitur. Qui enim iracundus est cupiditatem vindictæ deponere non vult (§. 952. part. 1. Jur. nat.), consequenter tædium, sive molestiam creare vult ei, a quo se putat offensum, propterea quod se offendit (§. 947. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum eum odio habeamus, cui tædia creare volumus (§. 669. Psycb. empir.); iracundus eum odit, a quo se offensum putat, consequenter ipsi inimicus est (§. 626. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque odium mittere ac finire non vult, per demonstrata; ideo nec inimicitiam finire vult, multo minus ex inimico reddi amicus. Quamobrem cum difficillime aut prorsus non se reconciliari patiatur, qui ex inimico reddi amicus non vult (§. 766. part. 1. Jur. nat.); iracundus difficillime, aut prorsus non se reconciliari patitur.

Difficultas reconciliationis oritur ex constantia voluntatis ulciscendi, quam habet iracundus. Ea vero inde est, quod altas in animo radices egerit cupiditas vindictæ. Satis manifesta hæc sunt per ea, quæ de restrictione voluntatis per appetitum sensitivum & aversionem sensitivam paulo ante annotavimus (not. §. 314.).

§. 318.

*De implacabilitate
iracundi.*

Quoniam iracundus difficillime, aut prorsus non se reconciliari patitur (§. 317.), qui vero se alteri reconciliari non patitur, implacabilis est (§. 781. part. 2. Jur. nat.); iracundus implacabilis est.

Idco

Ideo videmus, homines iracundos ne quidem aures præbere velle reconciliatori, immo instanti indignari, quamvis idem non semper contingat, propterea quod plurimæ dantur rationes, cur actiones ex eodem vitio proficiscentes pro diversitate subjectorum aliarumque circumstantiarum variant per analysin moralem exemplorum detegendæ. Omne in hisce punctum ferunt latebræ & recessus in animis hominum (§. 72. part. 1. Eth.), quorum in casu singulari imperferuabilitas obstat, quo minus analysis moralis exemplorum ex voto succedat, & in causa est, ut reconciliator utatur motivis ad immutandam voluntatem iracundi minime sufficientibus, immo haud raro implacabilitatem firmanibus. In Philosophia morali proponuntur motiva, quæ ratio dicitur: ast cum homines in vitia se ingurgitantes rationem ex animo expuerint, quæ ratio dicitur ipsos parum movent. Quamobrem nec fieri potest, ut vitia extemplo eradicentur, nec est quod tibi persuadeas, alterum a vitio esse liberatum, ubi eidem persuaseris, ut in præsentī omittat actionem externam, Placabilis nondum est, cui reconciliationem in casu dato persuaseris, nec sublata est iracundia. Distingvenda sunt vitiorum remedia a rationibus, quibus impediuntur, aut dissuadentur actiones externæ in dato casu.

§. 319.

Qui injuriam sibi facientem punit, aut se famamque suam ad- An punitio
versus eum defendit, propterea iracundus non est. Etenim si jure & defensio
 defensionis & punitiois utamur legi naturæ convenienter, sit signum
 utrumque exercetur absque omni vindictæ cupidine (§. 999. iracundie.
 1078. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque fieri potest, ut habeas
 animum ab omni vindictæ cupidine alienum, etiamsi propter injurias
 tibi intentatas, aut factas, adversus alterum te defendas, aut ipsum
 punias, iracundus vero is est, qui cupidinem vindictæ nondum
 deposuit (§. 952. part. 1. Jur. nat.); propterea iracundus nemo dici potest, quod injuriam

sibi facientem puniat, aut se famamque suam adversus eum defendat.

Ex defensione non posse colligi iracundiam vulgo agnoscitur, quia jus defensionis nemo in dubium vocat: ast cum jus puniendi cum ultione ex cupiditate vindictæ profecta confundatur, ex punitione iracundiam colligere solent longe plurimi. Hi vero non satis perspiciunt, quid sibi velit jus puniendi & quo animo exerceri debeat. Et sicuti in defensione, quæ necessaria videtur, animus defensoris insuper habetur, ut de cupiditate vindictæ non cogitetur; ita ex adverso in punitione ad vindictam unice attenditur animus, quasi eadem malum malo referatur, nisi fiat a superiore. Hæ vero nebulae, quæ mentem obfuscant, aliter dispelli nequeunt, quam si ex Jure naturæ discas, quale sit jus defensionis & jus punitionis & quomodo utrumque exercendum, & cur exercitium hujus in civitate magis judicibus demandatum, quam illius, & quomodo pœnæ delictorum publicorum dividendæ sint a pœnis privatorum, etsi a judice utræque irrogentur. Multa in hisce cum præjudicia occupaverint plerorumque mentem, nec sana esse possunt judicia, quæ inde manant. Nisi certus fueris de punientis animo, iracundiæ eum redarguere haud quam potes. Ex solo autem actu punitionis animus colligi nequit, cum is & cupiditate vindictæ plenus, & eadem vacuus esse possit. Absit itaque ut punitionem pro signo iracundiæ habeas.

§. 320.

An proclivitas naturalis ad iram in iracundia non attenditur. Proclivitas naturalis ad iram in iracundia non attenditur. Etenim propterea iracundus non es, quod ad iram proclivis es (§. 315.). Necessè igitur est, ut aliæ dentur iracundiæ causæ. Quamobrem proclivitas naturalis ad iram in iracundia non attendenda.

Faci.

Facile irasci & cupiditatem vindictæ difficillime reprimere utique diversa sunt, ipsaque experientia docet hoc ab illo necessario non dependere, quamvis fieri possit ut simul locum habeant, cum sibi invicem non repugnent. Illud proclivitati ad iram, hoc iracundiæ tribuendum. Proclivitas ad iram a natura venit, iracundia alias causas agnoscit. Illa in se spectata vitium non est, quamvis a vitiis aliis labem contrahere possit; hæc vero in vitiorum numero est & perinde ac alia vitia gignitur. Hæc quidem notanda sunt, si medelam iracundiæ asserre volueris.

§. 321.

Proclivitati naturali ad iram moderatur mansuetudo. Man- *Quomodo*
 fuerudo enim moderatur iræ (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). *proclivitas*
Quamobrem cum in regimine affectuum non modo opera *naturalis ad*
 detur, ut affectus falsa opinione concitari sedentur, verum *iram regat-*
 etiam caveatur, ne eadem concitentur (§. 528. *part. 2. Eth.*); *tur.*
 qui iræ moderatur, non modo operam dat, ut falsa opinio-
 ne injuriæ concitata sedetur, verum etiam ne eadem concitetur.
 Quamvis itaque quis natura ad iram fuerit proclivis, mansuetudo tamen obstat, quo minus in casibus multis ad iram non provocetur qui ad eandem proclivis est. Cumque idem injuriam rite æstimare soleat (§. 252.), dolosam a culposa distingvat (§. 255.) & facta a personis dividere norit (§. 293.), utpote animum habens a vindictæ cupidine alienum (§. 263. *b. & §. 947. part. 1. Jur. nat.*); hoc ipso quoque proclivitati ad iram succurrit. Mansuetudo igitur proclivitati naturali ad iram moderatur.

Naturalis ad iram proclivitas ad determinationes naturales naturæ pertinet. Quemadmodum itaque natura expelli nequit, ne unquam redeat; ita quoque fieri non potest, ut determinationes ejus naturales deleantur, ideoque etiam naturalis

ad iram proclivitas tolli nequit. Proclivitas illa ad iram in se spectata mala non est, aut instar reliquarum inclinationum naturalium beneficio intellectus regenda (§. 41. *part. 2. Eth.*), ne scilicet degeneret, & hoc regimen pars quædam mansuetudinis est. Proclivis ad iram facile irascitur multumque: quodsi vero ea observentur, quæ in demonstratione de modo, quo proclivitatem ad iram regit mansuetudo, ostendimus, multi occurrent casus, in quibus ad iram non provocabitur qui ad eandem naturam proclivis est, & si ira iusta de causa concitetur cohibebitur, ne exorbitet, consequenter ne irascentes peccemus. Si proclivis ad iram in iracundiam incidit; id non vitio naturæ, sed ipsius culpa accidit, quia mansuetudini non eam navavit operam, quam debebat.

§. 322.

*Quomodo
mansuetudo
immutet cu-
piditatem
vindictæ.*

Si mansuetus iusta de causa ad iram provocatur, cupiditas vindictæ ab it in cupiditatem injurias, si fieri possit, exterminandi, aut cum hoc in potestate nostra non sit, eas pro virili præcavendi. Etenim mansuetus animum a cupiditate immunem præstat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam tamen injuria omnis lege naturali prohibita (§. 911. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ad vitium adscribenda (§. 322. *part. 1. Phil. præct. univ.*), virtute autem præditus vitium omne odit (§. 368. *part. 1. Phil. præct. univ.*); mansuetus quoque injurias omnes odit. Quamvis itaque iusta de causa ad iram provocatus cupiditatem vindictæ superprimat, *per demonstrata*; injuriarum tamen odium remanet. Quoniam odium rerum inanimatarum tendit ad eas destruendas, aut e conspectu nostro removendas (§. 311. *part. 2. Eth.*); odium injuriarum tendit ad injurias, si fieri possit, ex orbe exterminandas, aut, cum hoc in potestate nostra non deprehendimus, quod per se pater, eas saltem pro virili præcavendas. Ex hoc itaque odio cum oriatur cupiditas injurias extirpandi, aut saltem pro virili præcavendi (§. 810. *Psych. empir.*),

empir.), quarum absentia in bonorum numero est (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*); cupiditas vindictæ, ad quam alias irâ tendit (§. 422. *part. 2. Eth.*), abit in cupiditatem injurias, si fieri posset, exterminandi, aut, cum hoc in potestate nostra non sit, eas pro virili præcavendi.

Effectus odii viriorum, quod concipit virtuti deditus, est cupiditas vitia extirpandi, aut, quantum datur, præcavendi, ne alii in ea incidant, aut ut iisdem liberentur. Quodsi votis pares essent vires, strenuus & ingenuus virtutis cultor vitia in universum omnia ex toto terrarum orbe relegaret. Mallet enim neminem esse vitio alicui obnoxium. Atque in eo voluntatem suam conformat legi naturæ, quæ omnem diligentiam in virtutibus moralibus propagandis præcipit (§. 638. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter etiam in eradicandis, quantum datur (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*), ac præcavendis vitiis. Quamobrem odio injuriarum nihil hic tribuitur, nisi quod odio facti legi naturæ adversi in genere convenit. Hæc ipsa autem cupiditas, quam viriorum odium gignit, odii hujus signum est. Quamobrem quoque cupiditas exterminandi, quantum datur, injurias mansuetudinis signum est.

§. 323.

Quoniam mansuetudo, si mansuetus justa de causa ad *Quomodo* iram concitatur, gignit cupiditatem injurias pro virili præ-*ipsa mansue-* cavendi (§. 322.), pœnæ autem ob injurias factas insigni-*tudo ducatur,* tur, ut præcaveantur in futurum (§. 1058. *part. 1. Jur. nat.* & *ad exerciti-* §. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si mansuetus justa de causa ad *um juris pu-* iram provocatur, jure puniendi utitur injuriarum futurarum præcaven-*niendi.* *darum causa,* ut scilicet pœna tam emendatrix sit, quam exemplaris (§. 1062. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter *et si pœna* emendarice opus non sit, rationes vero *adjunguntur,* ob quas pœna *exemplaris exigenda,* pœnam non remittit.

Osten-

Ostendimus jam superius, quod mansuetudo regat punitio-
nem (§. 283.), in præsentī autem ostenditur, quomodo ani-
mus mansueti, quando iusta de causa ad iram provocatur, ad
exercitium juris puniendi determinetur, ne lenitate sua, qua
alias delectatur, noceat & sibi, & aliis, neque desit obligationi,
quam lex naturæ imponit, ut depellantur injuriæ (*not. §. 322.*).
Atque ita apparet, quomodo mansuetudo ducat ad punien-
dum, etsi absit animus malum malo referendi, nec læsi dolo-
ris remedium sit inimici dolor, & per consequens jus puniendi
exerceatur legi naturæ convenienter (§. 285.). Intenditur
nimirum emendatio & lædenti, & aliorum, & consulitur se-
curitati & suæ, & aliorum, & per consequens bonum com-
mune societatis humanæ promoveretur, quantum datur.

§. 324.

*De vindictæ
dulcedine.*

Iracundus ex vindicta voluptatem insignem percipit. Quo-
niam enim iracundus cupiditate vindictæ flagrat (§. 952.
part. 1. Jur. nat.); eandem appetit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*).
Et quoniam cupiditas vindictæ difficillime reprimi potest (§.
952. *part. 1. Jur. nat.*); vindictam vehementissime appetit.
Quamobrem cum nihil appetamus, nisi quatenus ex eo vo-
luptatem percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*), consequenter quo
ardentius aliquid appetitur, eo major quoque voluptas est,
quæ inde percipitur; iracundus ex vindicta voluptatem in-
signem percipit.

Cupiditas vindictæ prægustus voluptatis vel gaudii est ex
bono absente, quod præsens esse malleamus (§. 805. *Psych.
empir.*). Cupiditas itaque vindictæ prægustus quidam gaudii
est, ex vindicta percipiendi. Vindicta cupidus dolorem ejus
appetit, qui ipsum offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*): ex ea
igitur, quod alteri molestiam creat, voluptatem percipit, quæ
tanto major est, quo ardentior fuerit appetitus. Malum
alterius iracundus considerat tanquam suum bonum, quatenus
quod

quod alteri molestiam, id sibi gaudium creat (§. 5. part. 2. *Eth.*). Vindicta intentione voluptatem nonnisi præguſtandam præbet. Quodſi accedat ſpes fore ut vindictæ ſumendæ ſimus pares (§. 799. *Pſych. empir.*), præguſtus ille augeretur (§. 796. *Pſych. empir.*), immo ſi certi nobis eſſe videamur, malum malo relatum iri accedente fiducia in gaudium abit (§. 802. *Pſych. empir.*). Ineſt perceptionibus noſtris perfectionis propriæ appercepſio, quatenus nobis videmur habere vires ſufficientes ad ægre faciendum ei, qui nos læſit, vel habere amicos, qui noſtro nomine eidem male faciunt. Hanc vero eſſe voluptatis cauſam in proparulo eſt (§. 511. *Pſych. empir.*). Ideo contingit ut, ſi iratus non videt, quomodo offenſori ægre facere poſſit, aut alia obſtent, quo minus ipſe ægre facere velit, dira quævis indignabundus imprecetur, ira autem deſlagrata optet, ut eveniant, quæ imprecatus fuerat. Pater itaque, quomodo iracundus vindictam experiatur dulcem, quæ in ſe ſpectata nihil dulcedinis habet. Malum enim in ſe ſpectatum voluptatem parere nequit (§. 569. *Pſych. empir.*), & amoris univerſali repugnat, ut ex malo alterius voluptatem percipiamus (§. 619. part. 1. *Jur. nat.* & §. 640. *Pſych. empir.*). Dulcedo igitur vindictæ rationi maxime repugnat.

§. 325.

Quoniam iracundus ex vindicta voluptatem percipit Quomodo (§. 323.), conſequenter ex dolore ejus, qui ipſum offendit læſi doloris (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*), ipſius autem animus moleſtia torque-remedium tur, quam offenſa creat (§. 936. part. 1. *Jur. nat.*) & voluptas ſit inimici tædio ſive moleſtiæ contraria (§. 511. 518. *Pſych. empir.*), ſi dolor prædominetur, tædium ſupprimat (§. 529. *Pſych. empir.*), ſi nondum prædominetur, ſeu gradus voluptatis minor fuerit gradu tædii, hoc ſaltem imminuit; remedium moleſtiæ ex offenſa perceptæ vindicta habetur, conſequenter cum homini, cujus appetitus natura fertur in felicitatem (§. 324. part. 2. *Phil. præd.*)

(Wolſii *Ethicæ* Pars V.)

LII

univ.),

univ.), ideoque in ea, quæ voluptatem ipsi creant (§. 638. *Psych. empir.*), naturale sit, ut velit animum a molestia liberari, læsus ad vindictam reprimendam redditur difficilis, jicque iracundus efficitur (§. 952. part. 1. *Jur. nat.*).

Paret itaque quomodo læsi doloris remedium sit inimici dolor & cur homines fiant iracundi, qui læsi in hoc remedio doloris sui spem omnem habent. Quamdiu itaque læsus sibi persuadet, se alio modo dolori suo mederi non posse, vindictæ quoque cupiditatem non deponit, consequenter iracundus permanet (§. 952. part. 1. *Jur. nat.*). Vix necessarium videtur, quod jam abunde plus simplici vice tam in genere, quam in specie inculcatum, quantum in hisce quoque dandum sit opinionibus hominum, quarum tamen diversitas attendenda est in casibus particularibus, ne quæ in genere demonstrantur in dubitationem & disceprationem adducantur.

§. 326.

Quomodo iracundiæ sit Quoniam iracundiæ medela non affertur, quamdiu *iracundiæ sit* offensoris dolor habetur remedium doloris ex offensa (§. *medendum.* 325.); *si iracundiæ mederi volueris,* necesse est ut iracundo persuadeas remedium doloris ex offensa non esse dolorem offensoris.

Quando iracundiæ mederi volumus, aut eandem prorsus extirpare volumus, aut saltem id agimus, ut in casu præsentis cupiditas vindictæ reprimatur. Illud potissimum intenditur in philosophia morali, cujus est vitiorum, morborum animi, curatio; hoc autem obtinet in praxi morali, ubi id agitur, ne vitia noceant in casu emergente, actionibus externis cohibitis. In philosophia morali proponuntur remedia, quæ in praxi applicantur: in applicatione autem habenda est ratio circumstantiarum particularium singularium, quæ pro ratione earundem multum diversitatis in applicatione causantur, præsertim si distinguas eradicationem vitii, veluti si ab iracundia ad mansuetudinem quis reducendus, ubi aliorum vitiorum influ-

influxus simul attendendus, a cohibitione actionis externæ in casu saltem dato, veluti si vindicta adversus hunc offensorem impedienda.

§. 327.

Rationi adversatur, ut ex tædio alterius voluptatem percipia- Quod ratio-
mus. Etenim cum lex naturæ per rationem nobis innotescat *ni adverse-*
(§. 259. part. 1. *Phil. pract. univ.*); quod legi naturæ adversatur, *si alieno*
tur idem adversatur rationi. Enimvero lex naturæ præcipit, *tædio dele-*
ut ex felicitate alterius, consequenter voluptate aliena (§. 638. *temur.*
Psych. empir.), voluptatem percipiamus (§. 616. part. 1. *Jur.*
nat.), consequenter eidem adversatur, ut ex alterius tædio
percipiamus voluptatem (§. 722. part. 1. *Jur. nat.*). Ergo
rationi adversatur, ut ex tædio alterius voluptatem per-
cipiamus.

Qui vitam rationi conformem, consequenter vitam homi-
nis vivere serio vult; is facile averfabitur voluptatem ex alte-
rius tædio percipiendam. Ast qui non agnoscit, quid sit homo
nec satis ponderat, quod ratione potissimum a brutis distin-
guatur; is parum curabit, utrum quod facit rationi consen-
taneum sit, nec ne, modo sit affectibus suis conforme, quos
regere non didicit, sed quibus ipse regitur servus sui ipsius
(§. 544. part. 2. *Phil. pract. univ.*), vitam brutorum more vi-
vens (§. 547. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem si qui
dignitatem hominis minime prospiciunt, ut averfentur ea
quæ eidem contraria sunt; necesse est, ut servitutem moralem,
qua infra conditionem humanam ad brutorum consortium
deprimuntur, graphice delinees, sicque pudor efficiat, quod
ratio efficere nequit (§. 779. *Psych. empir.*), nisi homo per-
frictæ frontis pudorem omnem exuerit, aut alia vitia obfent,
quo minus pudori locus relinquatur, pro datis circumstantiis
oppugnanda & quantum datur vincenda. Utile autem est,
ut ad dignitatem hominis agnoscendam tempestive adducamur,

arque amor vitæ rationi conformis instilletur: ita nimirum animus præmunitur. adversus perceptionem voluptatis ex tædio alterius.

§. 328.

Vindicta rationi adversa.

Quoniam rationi adversatur, ut ex tædio alterius voluptatem percipiamus (§. 327.), vindictæ autem cupidus dolorem sive tædium ejus appetit, qui se offendit (§. 947. part. 1. Jur. nat.), consequenter voluptatem ex alterius tædio percipit (§. 156. part. 2. Eth.); *vindicta rationi maxime adversatur*, consequenter, si quis rationi conformem vitam, consequenter vitam hominis vivere vult, ideoque in servitutem moralem se addicere (§. 548. part. 2. Phil. pract. univ.) & brutorum more vivere non vult (§. 547. part. 1. Phil. pract. univ.), vindictam aversabitur, nec remedium doloris ex offensa inimici dolorem habebit (§. 325.).

Philosophi nomen frustra affectat, minime meretur, qui dolore ejus, a quo se offensum putat, dolori suo ex offensa mederi cupit. Cum enim philosophi sit secundum rationem, ideoque vitam hominis vivere (§. 57. part. 2. Phil. pract. univ.); ipsum maxime dedecet servitus moralis, qua brutorum more vivitur (§. 547. part. 2. Phil. pract. univ.). Turpe omnino est philosopho, cujus est rationem reddere eorum, quæ sunt, vel esse possunt (§. 46. Disc. prel.), nullam distinctam notionem rationis habere & ignorare quid sit homo, & quænam sit vita, quæ hominem decet, ac in quonam vita hominis distingvatur a vita brutorum. Puerorum esse constat, ut dolorem ex offensa leniant voluptate ex dolore lædentium percepta, idque maxime conspicitur in iis, qui sunt ex infima plebe. His assimilari omnino pudet eum, qui philosophi nomen affectat, nisi iracundia omnem attentionem auferat, quam ad seipsum afferre tenetur, qui sui ipsius non prorsus oblivisci vult. Inde ortum trahit protestatio facta contraria, quod quis se injuria sibi facta minime offendi dicat, cum
tamen

tamen omnem moveat lapidem, ut ei molestiam creet, a quo se læsum putat, manifestum satis indicio, quod inimici dolorem remedium sui doloris reputer. Nimis vero plebejum & philosopho nimis indignum est, si quis ex sparsis convitiis & calumniis per alios in eum, a quo sibi injuriam factam arbitratur, aut prorsus somniet, percepta voluptate dolorem suum lenire conatur. Sed ea est vitiorum vis, ut mentem hominis occæcent, ne videat, quæ clarissima sunt, sicque pœnas det temeritatis suæ, quas meretur. Dolorem læsi leniri inimici dolore in dubium vocari nequit. Quamobrem cum hoc in dubium vocari minime possit, ne lenire velimus, nil aliud restat, quam ut ostendatur, remedium hoc esse illicitum & rationi maxime adversum, hominemque sanæ mentis parum decere. Quodsi vero quis rationem omnem exspuit, vitium quoque animi insanabile est, quod tamen pro ratione circumstantiarum ejus nimis tenacem infelicem certo reddet (§. 406. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sit ita quod eidem deditus non agnoscat, ex quo tandem fonte promanent molestiæ, quibus animum suum torqueri sentit.

§. 329.

Similiter quoniam rationi maxime adversatur, ut quis ex *Quinam non* tædio alterius voluptatem percipiat (§. 327.), consequenter reputent re- ut dolore ejus, a quo se læsum putat, dolorem suum ex offensa *medium do-* lenire conetur (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), qui vero bonam habet *loris læsi do-* voluntatem, actiones suas legi naturæ, consequenter rationi *lorem ini-* (§. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*), convenienter determinare vult *mici.* (§. 121. *part. 2. Estb.*); qui bonam voluntatem habet dolorem ex *offensa lenire non* vult dolore ejus, a quo se offensum putat, conse- quenter *dolorem inimici remedium doloris læsi minime reputat.*

Nimirum qui bonam habet voluntatem remedium æstimat moraliter, consequenter pro remedio non habet, quod rationi repugnat, seu legi naturæ adversatur. Sane istiusmodi remedia

dia curæ saltem palliativæ interserviunt, cum voluptas ex dolore ejus, a quo quis se offensum putat, percepta nocua esse soleat. Ponamus e. gr. hominem quendam ambitiosum offendi, quod putet famæ, quam aucupatur, insidias fuisse structas, & cupidine vindictæ abreptum ignominia offensorem afficere. Nul- lum est dubium, quin is ex vindicta insignem voluptatem per- cipiat, quæ cum prædominetur rædio ex offensa percepto, dolorem suum lenit alterius dolore. Enimvero si jam alter in necessitate famam suam defendendi constitutus ignomi- niam depellit & eum modulo suo metiri tenetur, ut qui ma- ximus videri augebat, nunc minimus agnoscat; quantis mo- lestiis torqueatur animus haud difficile perspicitur. Cura igitur doloris sui nonnisi palliativa fuit & voluptas ex vindicta percepta intolerabilia rædia parit, ideoque ipsius voluptas maxime nocua erat (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ni- mis fero vindictæ eum pœnitet, ubi amaram experitur, quæ adeo dulcis videbatur. Istiusmodi exempla omnium optime docent, doloris læsi remedium perperam haberi remedium dolorem inimici, ideoque rationi adversari, ut hoc remedio utamur, etiamsi per impossibile ponatur, idem lege naturali non esse prohibitum. Quodsi ergo quis bonam habuerit vo- luntatem, ut legi naturæ conformem vitam vivere velit (§. 121. *part. 2. Eth.*); non durum ipsi videbitur, usum hujus remedii lege naturæ prohiberi (§. 946. *part. 1. Jur. nat.*), qua consulitur felicitati nostræ (§. 396. & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), ut tuti simus ab insidiis voluptatis nocuæ. Non est quod excipias, voluptatem, quam creat vindicta, semper nocuam esse, consequenter imprudentiæ tribuendum esse, si nocua evadat. Ut enim taceam difficile prævideri futura, præsertim si affectus menti caliginem offundunt; sufficit vin- dictam hoc modo sese nobis commendare & ejus cupiditatem altas in animo radices agere, ut data quavis occasione ad eam properemus parum considerantes, qualis sit illa voluptas, quam nobis creat.

§. 330.

Quia vindicta rationi maxime adversatur hominem. *Quem vin-*
que dedecet (§. 328.), qui vero sanæ mentis est, committere *dicta pudeat.*
non vult videri, quæ rationi adversa sunt hominemque dede-
cent, quod tanquam per se notum brevitatis causa sumimus;
Qui sanæ mentis est, eum vindicta pudet (§. 779, Psych. empir.).

Sunt equidem qui animum a vindictæ cupidine alienum ad
Christianos restringunt, quasi vindicta non dedecet hominem
qua hominem, sed saltem qua christianum: ast qui ita senti-
unt, aut ignorant, aut non perpendunt, lege naturæ præcipi
ut habeamus animum ab omni vindictæ cupiditate alienum
(§. 948. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum lex naturæ
rationem sufficientem habeat in naturam humanam (§. 135. *part.*
1. Phil. pract. univ.), vindictam dedecere hominem qua homi-
nem (§. 198. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque omnium ma-
xime philosophum, qui, cum suum sit rationes eorum, quæ
fiunt, scrutari (§. 31. *Disc. pralim.*), rationes quoque igno-
rare non debet, cur actiones quædam hominem deceant, aliæ
dedeçant. Et quoniam turpe est doctori, si culpa redarguit
ipsum; philosophi quoque est ea facere, quæ hominem de-
cent, non facere, quæ dedecent. Recte Cicero philosophiam
dicit culturam animi, quæ extrahit vitia radicitus, & Philo-
sophi esse contendit, ut omnem bene vivendi rationem teneat
& persequatur. Perperam sibi Philosophi videntur, qui com-
mentitiis fabulis delectantur, quibus nullum in Philosophia
locum recte concedit Cicero.

§. 331.

Quia vindicta rationi adversatur & hominem dedecet *Quantum*
(§. 328.), amaritudo autem vitium est, quo qui laborat cupi-
ditatem vindictæ non ante deponere vult, quam eandem ex *amaritudo*
satiaverit (§. 955. *part. 1. Jur. nat.*); amaritudo rationi omnium *rationi ad-*
versetur &
maxi-

hominem de. maxime repugnat hominemque dedecet, ita ut naturam humanam exudeat. isse, nec hominis nomine dignus videatur, qui hoc vitio laborat.

Differentiam hujus vitii ab iracundia jam alias satis exposuimus (not. §. 955. part. 1. *Jur. nat.*), quamvis vulgo ab hac non satis distingvatur, ut ideo quoque amarus, quem dicimus, vocetur difficilis (not. §. cit.). Constat dari homines, qui cupiditatem vindictæ difficulter reprimunt, ut ideo difficile sit ipsis persuadere abstinentioniam a vindicta; dari vero etiam alios, qui se nullo modo persuaderi patiuntur, ne injuriam sibi illatam, aut quam sibi illatam putant, ulciscantur, ideoque vindictæ cupiditatem tamdiu foveant, donec male fecerint ei, a quo se læsos existimant. Differunt utique vindictæ cupiditatem difficulter reprimere & eam non deponere, donec injurias injuriis ulcisci datum fuerit. Recte igitur nominibus a se invicem distingvuntur, quæ diversa sunt, præsertim cum nomina commoda non desint, aut saltem iis aptari possint. Ex amaritudine consequuntur, quæ iracundiæ non conveniunt, quemadmodum jam in se animus iracundi ab animo amari plurimum differt. Amaritudo quoque hominem magis deformat, quam iracundia, ut injurius videaris in iracundum, si ipsi animum amarum tribuas. Cumque philosophum dedecet iracundia, multo adhuc magis eum dedecet amaritudo.

§. 332.

De implacabilitate amari.

Amarus prorsus implacabilis est. Etenim amarus cupiditatem vindictæ non deponit, donec eam exsatiaverit (§. 955. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter molestiam creare vult ei, a quo se offensum putat, propterea quod se offendit (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*), nec ullis rationibus se persuaderi patitur, ut voluntatem mutet. Quamobrem cum eum oderimus, cui tædia creare volumus (§. 669. *Psych. empir.*); amarus odium erga eum, a quo se offensum putat, non deponit, consequen-

ter

ter inimicitiam non finit, antequam ipsi male fecit, ideoque multo minus ex inimico reddi potest amicus. Quamobrem cum irreconciliabilis sit, qui ex inimico amicus reddi non vult (§. 766. part. 1. *Jur. nat.*): amarus prorsus irreconciliabilis est, consequenter cum implacabilis sit, qui se reconciliari non patitur (§. 781. part. 1. *Jur. nat.*): amarus prorsus implacabilis est.

Ostendimus superius, fieri posse, ut etiam iracundus sit prorsus irreconciliabilis (§. 317.), consequenter etiam prorsus implacabilis (§. 781. part. 1. *Jur. nat.*): alit propterea tamen iracundia non coincidit cum amaritudine. Etenim si contingat, iracundum nullis rationibus ad reconciliationem permoveri posse; in casu saltem particulari iracundia ad amaritudinem accedit. Amarus autem semper irreconciliabilis est, quandoque & quomodocunque lædatur, in omni casu vindictæ cupiditatem exsatiare studens. Et quamvis non statim injuriam sibi illatam ulcisci possit, memoriam tamen injuriæ servat, qua vindictæ cupiditas fovetur, donec occasio male faciendi inimico offeratur. Atque hi sunt, qui spe vindictæ molestiam reprimunt, in silentio expectantes tempus gaudendi, quo malum malo referre dabitur. Calliditas prudentiam mentita voluptatem gignit (§. 511. *Psych. empir.*), quæ spem ad reprimendam molestiam fortiozem reddit. Calliditas eundem habet effectum, si amarus sibi videtur invenisse medium tutum malum malo referendi, ne voluptatem ex vindicta nocuam experiatur, sed ut eadem perpetuo fruatur. Quodsi eventus præter omnem spem & expectationem contrarium probet, pœnitentia, affectus per se molestissimus (§. 762. *Psych. empir.*), nimis sera, quando pœnas dat vitii ac temeritatis suæ, cum & præteriti doloris memoria adhuc recens sit, tanto acrius torquet. Moralis exemplorum analysis, cujus aliquoties jam meminimus, cumulum molestiarum, quibus obruitur ultor, intimius perspiciendam sistit & æstimationem earundem insinuat: neque enim idem æqualem mole-

(*Wolfs Ethica Pars V.*) M m m stiam

stiam affert unicuique, sed eadem variat pro diversa dispositione animi non modo a dispositionibus, inclinationibus & reclusionibus naturalibus; verum etiam habitibus acquisitis aliisque circumstantiis pendente. Ducit nimirum moralis exemplorum analysis ad cognitionem latebrarum & recessuum in animis hominum, quorum cum maxima vis sit in actionibus hominum, illa non satis laudari, nec commendari potest.

§. 333.

*Quando
amarus ad
vindictam
properet.*

Si amarum offensa nimium torquet, ad vindictam properat. Quoniam homo natura infelicitatem averfatur (§. 325. part. 2. *Phil. pract. univ.*), consequenter ea, quæ ipsi molestiam afferunt (§. 639. *Psych. empir.*), omnis autem averfatio tendit ad aliquid depellendum (§. 250. part. 2. *Eth.*); quo majores fuerint molestiæ, quæ animum inquietant, eo quoque ardentius ab iis liberari cupimus. Quodsi ergo offensa amarum nimium torquet, molestias depellere quantocyus satagit. Quoniam vero doloris sui remedium aliud non agnoscit, quam offensoris dolorem; cupiditatem vindictæ non ante depositurus, quam eandem exsatiaverit (§. 955. part. 1. *Jur. nat.*), ad vindictam properat.

Festinationi celeritatem addit gaudium ex ultione speratum; quo major vero fuerit festinationis celeritas, eo minor est in ponderanda ultione circumscriptio. Attenditur saltem animus ad malum offensori inferendum & ad molestiam eodem ipsi creandum, averritur vero a malo ex vindicta in ultorem redundante & a tædiis ex eo orituris. Ideo contingit ut in seyllam incidat, qui vitare volebat charybden. In festinationibus propterea tollendæ sunt nimia celeritates, quæ deliberationi officiant. Quamobrem recte inculcarunt veteres, lente festinandum esse. Ast homines, quos affectus regunt, attentionem ab eo, quod contrarium illi, ad quod affectus tendit, avertentes (§. 532. part. 2. *Phil. pract. univ.*), non

recor-

recordantur notissimorum. Contemnunt vero etiam eruditi fastosi, quæ ipsis vulgaria videntur, quamvis ipsismet admodum salutaria forent.

§. 334.

Quoniam *amarus* ad vindictam properat, si offensa eum nimis torquet (§. 333.), ideoque ambabus manibus arripit media ulciscendi, quæ circumstantiæ præsentibus offerunt, non sufficiente usus circumspectione, utrum sibi ipse magis noceat quam alteri, a quo se offensum putat; *ad vindictam properans dolorem, quem inimici dolore lenire satagebat, auget & acriorem reddit, consequenter si amici imprudentes ultionem suadent, vel prorsus adjuvant, quam dissuadere debebant* (§. 776. part. 1. Phil. pract. univ.), *se non amicos, sed revera inimicos eidem præbent* (§. 172.).

*Quando
amarus ad
vindictam
properet.*

Facile quidem est invenire media creandi tædia alteri, præsertim si alteri imputare audeas talia, quæ a te pro lubitu finguntur tibi que licere sumas, quæ facere potes. Sed non adeo facile est impedire, quo minus tædia multo majora inde in te redundant. Calliditas, quamvis prudentiam mentiatur, valde deceptor est: cum enim æqui & iusti nullam rationem habeas, transgressionem legis naturalis, quæ æqui ac iusti norma est, in infelicitatem incidis (§. 405. part. 1. Phil. pract. univ.), consequenter tædiis latas fores pandis (§. 637. Psych. empir.). Multis modis accidit, ut eventus non respondeat votis. Sed diversitas pendet a circumstantiis particularibus, quæ pro diversitate casuum plurimum variant. Exemplorum itaque analysis moralis ad talia prævidenda reddit acutiores. Quod si amici actionem amari approbent aut adjuvent studio placendi; amicum quidem habere videntur animum (§. 192.), factum tamen inimici est (§. 272.), quo indirecte saltem intenditur tedium amici (§. 621. part. 1. Phil. pract. univ.), quodque culpa commissum (§. 696. part. 1. Phil. pract. univ.)

ipsis imputandum (§. 700. part. 1. *Phil. pract. univ.*), præsertim cum amici sit monere ultorem ne faciat, quod ipsi quocunque modo nocere potest (§. 203.), nec amicitiae causa faciendum sit, quod legi naturæ contrariatur (§. 635. part. 1. *Jur. nat.*). Non nego prudentia sæpius opus esse, ne te ultori facilem præbeas in persequenda vindicta; sed cum prudenter agere obligemur (§. 258. part. 1. *Jur. nat.*), nec negligendæ sunt, quæ illius sunt partes, ut, si monitio parum consulta videatur, excusationi locum facias, cujus neglectus tanto magis imputatur, quo magis obviæ sunt excusandi rationes.

§. 335.

Quando iracundus & amarus stultitiam prodant.

Quoniam amarus ad vindictam properans dolorem, quem inimici dolore lenire intendit, augere & acriorem reddere solet (§. 334.), idem vero etiam accidere solet iracundo, qui in medio ulciscendi saltem spectat inimici dolorem, insuper habitis tædiis inde in se redundaturis (§. 955. part. 1. *Jur. nat.*), stultitiæ vero est per præcipitantiam statuere de mediis (§. 458. part. 1. *Eth.*); non minus iracundus, quam amarus stultitiam prodit, si in medio ulciscendi tantummodo spectat inimici dolorem, insuper habitis tædiis inde in se redundaturis.

Stultitia hæc major est amari, quam iracundi, quia illius major est cupido exsatiandi vindictæ cupiditatem, quam hujus (§. 452. 455. part. 1. *Jur. nat.*), cum is magis circumspexit esse debeat in medio ulciscendi eligendo, ne dolorem, quem adeo averfatur, acriorem reddat. Stultitiam non excusat nimia, quam in calliditate sua habet ultor, confidentia: hæc enim ipsa ad stultitiam adscribenda, immo in eandem degenerat, quando ad depellendum dolorem eliguntur media, quibus exacerbatur. Considerandum hic quoque est, quod, si quem calliditas sua decepit, quam pro prudentia habebat, ubi is se delusum experitur, ex eo quoque molestiam percipiat.

§. 336.

§. 336.

*Crudelis in ultione tantum malum infert, quantum potest, ad- De crudeli-
huc majus illaturus, modo posset.* Crudelis enim cupidinem vindictæ non deponit, antequam offensori quantumcunque malum intulerit (§. 957. part. 1. Jur. nat.). Malum igitur inferendum potentia sua æstimat, cupiditate in infinitum tendente. Quamobrem tantum infert malum, quantum potest, majus adhuc illaturus, modo posset.

Monuimus jam alias, crudelitatem, cum sit vitium (§. 957. part. 1. Jur. nat.), æstimandam esse ex appetitu, non vero ex actione externa. Hæc non excedit potentiam agentis, appetitus vero nullis limitibus circumscribitur. Falluntur itaque, qui de crudelitate ex solo actu externo statuunt, cum hoc modo crudelis minime videri possit, qui tamen est. Produunt vero animum cudelem, qui, quando de ultione sermo incidit, duriora minantur & se confidere ajunt fore, ut majus malum inferant, nunquam immemores futuri offensæ. Eadem de causa multi sibi videntur a crudelitate alieni, cui tamen maxime obnoxii sunt. Considerare nimirum tenentur, qualem habeant animum, ideoque quidnam facturi essent, modo posset, aut si non aliæ rationes obstarent, quo minus facere consultum existimarent, quod poterant. Crudelem utique animum produunt, qui in votis habent, ut dirissima mala eveniant ei, a quo se læsos putant, quamvis hic non attendenda sint verba irati, cum ira furor brevis sit, quæ crudelitatem inspirat, minime tamen approbatam, quando iratus ad se redit & mente minime perturbata verba perpendit, quæ linguæ parum potens effutiebatur. Vitia nimirum ex appetitu sensitivo irrepunt in rationalem eundemque corrumpunt, ideoque animo affectuum impetu minime perturbato propositum male faciendi adest idemque constans, ut homo sibi probe conscius velit hoc, vel illud facere, nec sibi facile persuaderi patiatur contrarium, prouti vitium magis, vel minus altas

radices jam egit in animo ipsius. Inconsiderate dicta nondum arguunt vitium.

§. 337.

*Quotuplici
modo crude-
litas com-
mittatur.*

Quoniam crudelis in ultione tantundem mali infert, quantum potest, adhuc majus illaturus, modo posset (§. 336.) homo autem homini malum inferre nequit, nisi vel famam lædendo, vel vim corpori inferendo, vel fortunas ejus evertendo, quod per se patet; *crudelis ultor sævit nunc in famam, nunc in corpus, nunc in fortunas ejus, a quo se offensum putat, seu inimici.*

Vulgo homines crudelitatem saltem æstimant ex sævitia in corpus adhibita, quæ æstimatur ex magnitudine dolorum, quibus cruciatur vim expertus. Ideo crudele habetur hominem ita cruciare, ut non statim moriatur, sicque cruciatus sint graviores. Enimvero dantur quoque cruciatus animi, qui non minus molesti, quam cruciatus corporis. Atque istiusmodi sunt, quæ ex læsione famæ & fortunarum everfione oriuntur. Absonum itaque non est, ut & in læsione famæ ac fortunarum everfione spectetur crudelitas. Crudelis intendit molestiis torquere animum inimici, & torquere conatur, quantum potest; consequenter quantum fert occasio. Perinde igitur est ipsi, sive læsione famæ, sive afflictione corporis, sive fortunæ everfione torqueatur animus. Neque existimandum est, quod crudelis, medio ultionis utens, quod minus durum videretur, non alio quovis duriori uteretur, modo id sibi esset permisum. Ita cruditus ignominiam adspargens famæ ejus, a quo famæ suæ insidias structas putat, non abstineret a corporis cruciatibus, modo non deesset iisdem afficiendi offensorem occasio. Produunt animum vota, quibus manifesto declaratur, quam vellent offensorem e vivis sublatum, addita subinde dira imprecatione. Immo huc etiam referendi sunt, qui gravissimo supplicio, quod imaginari possunt, offensorem dignum pronun-

nunciant. Observanda tamen hic sunt, quæ paulo ante dicta sunt (*not. §. 336.*), ut scilicet verba in furore prolata dividantur ab iis, quæ a redeunte ad se proferuntur. Aliud exemplum crudelitatis in eversione omnium fortunarum consistentis alias jam dedimus (*not. §. 957. part. 1. Jur. nat.*). Ex his vero intelligitur, cur dentur plurimi, qui crudelitatem in sinu suo fovent, se tamen huic vitio obnoxium esse non agnoscunt: unde porro elucet, quam sit necesse ut notionem distinctam crudelitatis habeamus, nec contenti simus notione confusa factis prædonum & latronum, atque tyrannorum imaginationi ingenita. Recolendum denique etiam est, quod alibi jam monuimus (*not. §. cit.*), varios dari crudelitatis gradus, sicuti etiam ceterorum vitiorum, ne ex gradu de ea statuatur, sed ex definitione, quæ crudelitati cujusvis gradus convenit. Si animus ab omni labe purus esse debet, necesse est, ut careat vitio etiam in gradu minimo, si vel maxime is sit nascentis.

§. 338.

Si quis in puniendo modum nimis excedit, crudelis est. Qui De crudeli-
enim alterum punit, non intendit malum, quod alteri infestitate in puni-
endum, sed aversionem periculi læsionis futuræ sibi & aliis nitendo.
ex præterita metuendæ (§. 1074. part. 1. Jur. nat.), nec malum
alterius vult, quatenus malum alterius est, sed quatenus est
medium unicum periculum istud avertendi, & mallet inimicum
ab eo esse immunem (§. 1075. part. 1. Jur. nat.), ex malo
inferendo voluptatem nullam percipiens (§. 1076. part. 1. Jur. nat.),
animum ab omni vindictæ cupidine alienum habens (§. 1078. part. 1. Jur. nat.). Quod ergo in punitione
nimium est suadere nequit necessitas securitati suæ & aliorum
prospiciendi. Quoniam itaque nihil appetimus, nisi ex
quo voluptatem percipimus (§. 156. part. 2. Eth.); ex eo,
quod nimium est in punitione, voluptas percipiatur necesse
est, consequenter punitor intendit malum inimico inferendum

dum tanquam malum ipsius, molestiam nimirum ei creaturus, propterea quod se offendit. Ex punitore itaque dum fit ultor, animum induit vindictæ cupidum (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum crudelis sit, qui cupidinem vindictæ non ante deponit, quam ei, qui ipsum offendisse videtur, quantumcunque malum inflixerit (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*), malum nimirum inferens, quantum potest (§. 336.); si quis in puniendo modum nimis excedit, crudelis est.

Probe notandum est, non omnem in puniendo excessum ad crudelitatem esse adscribendum, sed saltem nimium. Et ne nimius videatur, qui non est; excessus non æstimandus ex magnitudine seu gravitate pænæ, sed ex sufficientia ad finem in puniendo intentum obtinendum. Determinatio hæc cum sit difficilis, quia plerumque in rationibus probabilibus acquiescendum, ut eadem facilitate in excessu, quam defectu peccetur; non ob quemlibet excessum, qui videtur in puniendo commissus, punitor pro crudeli habendus. Necesse est, ut idem sit manifestus & ex aliis præsertim circumstantiis animus vindictæ cupidus appareat, veluti si qui punire vult alterum malo lædenti delectetur, aut si extædio, quod offensa ipsi creat, gravitatem pænæ æstimat, jure veluti rationis, quam esse illicitam constat (§. 640. *part. 8. Jur. nat.*). Quoniam vero nimietas manifesta suos quoque habet gradus, ut vero sis crudelis non a gradu dependet, sed gradus saltem ostendit, num magis, vel minus crudelis sis; cautione opus est, ne in applicatione propositionis præsentis a vero aberres. Ne tamen propterea, quod jus puniendi quoad exercitium in civitate valde restrictum, propositio præsens inutilis existimetur; notandum est dari casus etiam in civitate, in quibus privatorum est punitio, veluti parentum liberos, dominorum servos, aut famulos punientium, ut jam alios taceamus.

§. 339.

Prædones & latrones pro offensa habent omne factum, quod Quibusnam facinori ipsorum quomodocunque adversatur, sive in faciendo, sive in prædones, occultando. Idem intelligitur de hominibus sceleratis & flagitiosis latrones aliiis. Etenim prædo aliis res suas vi eripere conatur (§. 305. que facino-part. 2. Jur. nat.), latro vero manus violentas infert aliis, a rosi offenkibus læsus non est, quod tanquam per se notum sumitur. dantur.

Quoniam itaque qui quid appetit, omne illud averfatur, quod obstat, quo minus consequatur, quod cupit, ideoque id molestum ipsi accidit (§. 156. part. 2. Eth.), prædones vero & latrones non modo facinus facere volunt, verum etiam idem occultare student; omne factum, quod quomodocunque facinori adversatur sive in committendo, sive in occultando molestum ipsis accidit. Quoniam itaque pro offensa habetur factum alterius, ex quo molestia quædam percipitur (§. 936. part. 1. Jur. nat.); prædones & latrones pro offensa habent omne factum, quod facinori ipsorum quomodocunque adversatur sive in faciendo, sive in occultando.

Eodem modo idem intelligitur de hominibus sceleratis & flagitiosis aliis, qui scelus & flagitium facere volunt, prodi tamen nolunt.

Nemo est qui nesciat homines offendi, si quis obstitit, quo minus consequantur, quod cupiunt. Neque hic attenditur, utrum studio id faciat, an vero vel prorsus inscius ipsis obstaculo sit. Nec minus in propatulo est, quantum se offensos putent, si quis ea proderit, quæ quomodocunque in ipsorum detrimentum cedere possunt, ideoque detegi nolunt. Constat etiam quod factum iri prævidetur, haberi pro facto. Cumque homines offensam non æstiment ex disconvenientia facti cum lege naturæ, quemadmodum fieri debebat, sed ex molestia, quam percipiunt; an alter ipsos revera offenderit,

(Wolffii Ethicæ Puræ I.)

N n n

an

an vero offensa in se revera nulla sit, minime considerant (§. 936. part. 1. Jur. nat.). Omnium vero minime hoc perpendunt illi, quibus nulla reverentia juris naturæ obstat, immo qui eandem prorsus exuerunt. Velim hæc ad animum revocent, cum exempla ubivis obvia sint, ac probe ponderent, si qui forsan sint, quibus paradoxum videtur, quod prædones & latrones se offendi purent ab iis, qui ipsorum facinori quomodocunque obstant, quo minus committatur, vel occultetur. Offenduntur utique, si nocturno tempore irruentes in ædes divirum deprehendunt vigiles, si dormientes in cubiculo, in quod ingrediuntur, effractis foribus evigilant, si hi indicare nolunt, ubi pecuniæ & res pretiosæ aliæ afferrentur, si clamore excitant e somno domesticos, si accurrunt opem adversus vim injustam laturi. Homines nefarii, qui sibi licere putant, quicquid lubet, injuriam interpretantur, si quis ipsorum facinori quomodocunque se adversum præbet (§. 859. part. 1. Jur. nat.). Error unus tacite serpit in notiones alias judiciumque corrumpit, ut male applicentur quæ vera sunt. Quis est qui nesciat, falsâ rationia ingredi quoque præmissas veras, cum una præmissa falsâ integram demonstrationem corrumpat, ut falsâ tandem inferatur conclusio.

§. 340.

*De sevitia
latronum &
prædorum.*

Quoniam latrones & prædones pro offensa habent omne factum, quod facinori ipsorum quomodocunque adversatur sive in faciendo, sive in occultando (§. 339.); Quod:unque malum iis inferunt, qui facinori ipsorum sive in faciendo, sive occultando obstaculum objiciunt, non sine animo vindictæ cupido inferunt (§. 947. part. 1. Jur. nat.), consequenter cum crudelis in ultione tantum malum inferat, quantum potest (§. 336.), non mirum est, si seviat in eorum corpora, etsi tanta non opus sit ad facinus faciendum, vel occultandum, immo si damna det absque ullo lucro suo, aut utilitate sua, solo nocendi animo.

Cru-

Crudelitatem adscripsimus ad nimietatem cupidinis vindictæ (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem videri poteramus crudelitatem arctioribus limitibus coercere, quam quibus continetur, ita ut definitio nostra sit angustior suo definito. Ut igitur dubitatio tollatur, ostendendum erat, quomodo latronum & prædonum, & per consequens aliorum quoque hominum sceleratorum & flagitiosorum crudelitas (§. 339.), ex cupidine vindictæ proficiscatur. Quoniam crudelitas vitium (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque habitus est (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), crebro exercitio contractus (§. 430. *Psych. empir.*); crudelis rationem, cur ita agat, distincte non expendit (§. 922. *Psych. empir.*). Non igitur est quod miremur, si in corpora aliorum, vel alio modo in ipsos sæviens, cupidinis vindictæ sibi conscius non sit, nec ipse norit, cur voluptatē ex sævitia, vel damno aliorum percipiat, aut si malum, quod infert prædo vel latro alteri, tantum modo spectare sibi videatur tanquam medium patrandi facinoris, aut occulandi. Qui vitia intimius perspicere vult, in originem ipsorum inquirere tenetur, ut pateat, quomodo animo fuerint ingenta.

§. 341.

Qui sibi persuadent, homines omnes, qui non nobiscum in eadem societate vivunt, esse inimicos, inimicum vero habendum esse odio; unde nascitur odium in peregrinos crudeles sunt. Qui sibi persuadent homines omnes, peregrinos, qui non in eadem nobiscum societate vivunt, seu peregrinos (§. 7. *part. 8. Jur. nat.*), esse inimicos; illi opinantur, quod peregrini se oderint (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum odium tendat ad promovendam infelicitatem & depellendum felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*), ideoque stimulus sit ad malum inferendum alteri (§. 569. 639. *Psych. empir.*), quod habeant animum sibi male faciendi. Quoniam igitur porro sibi persuadent, inimicos odio habendos esse;

esse; ea quoque ipsorum est opinio, quod animum habere debeant peregrinis vicissim male faciendi, consequenter malum malo referendi (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*). Invadit ergo animum vindictæ cupiditas (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), quam oblata occasione exfatiare student. Quoniam itaque malum inferendum ex potentia æstimant sibi licitum arbitrati, quod lubet, cupiditatem vindictæ, qua incensus est animus, quantocunque malo exfatiare student, quod occasio ipsis suggerit. Quamobrem cum credelis sit, qui cupidini vindictæ adeo indulget, ut non exsatiatur nisi malo quantocunque ejus, qui offendisse videtur (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*); qui sibi persuadent, homines omnes, qui non nobiscum in eadem societate vivunt, esse inimicos, inimicum vero habendum esse odio, in peregrinos crudeles sunt.

Deduximus crudelitatem ex libidine exfatiandi cupidinem vindictæ (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*). - Removimus itaque dubium, quod moveri poterat crudelitas prædonum & latronum aliorumque hominum nefariorum in innocentes sævientium (§. 340.). Restabat igitur, ut etiam removeremus alterum, quod suggerit crudelitas barbarorum erga peregrinos. Quamobrem demonstrandum erat, hanc quoque non consistere nisi in libidine exfatiandi vindictæ cupidinem. Atque hoc satis manifestum esse arbitror ex demonstratione propositionis præsentis. Confirmant idem mores barbarorum, qui passim describuntur in Itinerariis, modo eos examinare & intus inspicere didicerimus. Loquuntur illi aperte, nullam ipsos notionem habere æqualitatis hominum naturalis (§. 78. 81. *part. 1. Jur. nat.*), nec agnoscere amorem universalem, quo omnes homines nobis ipsis æquiparantur (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Ex adverso tacita inhæret ipsorum menti opinio, quasi homini naturale sit odium erga omnes, nec huic nisi utilitatis & securitatis suæ causa renunciari in gratiam illorum, qui nobiscum in societate vivunt. Evidentissime hoc patet ex iis,
quæ

quæ de anthropophagis in America sine imperio civili gregatim viventibus narrantur. Etenim vicinos captos saginant, epulas lautiores instructuri. Quando captus solenni pompa ad occisionem ductus fuit & ictum fatalem intentans ex eo quærit, an norit, quid ipsi sit facturus, hic respondere solet, quod ego tibi facerem, si tu a me captus fuisses. Nonne igitur patet, bestialem istum morem pro jure haberi a barbaris, quo homines erga se invicem utuntur, ita ut jus sit potentioris? Equidem gentes barbaræ, apud quos servitus recepta est, peregrinos infortunio quodam in terras ipsorum delatos, aut captos a piratis trucidare non solent, sed in diram servitutem addicere & apprehensorum corpora statim male tractare; non tamen propterea mitiores sunt ipsorum mores, quam anthropophagorum: etenim propter servitia sibi utilia eos servant, quos anthropophagi alterius utilitatis causa necant. Vivunt barbari isti omnes suis moribus, quorum tamen non alia datur origo, nisi quam ostendimus. Dicuntur ideo gentes barbaræ, quod ob neglectum virtutum intellectualium foveant opiniones rationi e diametro adversas (§. 52. *Jur. Gent.*), quæ sunt fons morum ferorum.

§. 342.

Qui alios amat tanquam seipsum, crudelis esse nequit, immo Quod crudeliter quidem habere potest animum vindictæ cupidum. Qui litas, immo enim alios amat tanquam seipsum, ea, quæ ipsis tædia creant omnis videri avertatur, ac omne tædium ab iis avertere studet (§. 651. dictæ cupido 652. Psych. empir.), perinde ac a seipso. Quamobrem salvo amoris uni-amore fieri nequit, ut tantum malum aliis inferat, quantum versali re-potest, adhuc majus illaturus, modo posset (§. 569. Psych. pugnet. empir.), immo si sui defendendi causa, vel etiam puniendi, malum quoddam inferendum, alterum ab eo immunem esse mallet (§. 993. 1075. part. 1. Jur. nat.). Crudelis ergo esse nequit, qui alios tanquam seipsum amat (§. 957. part. 1. Jur. nat.). Quod erat primum.

Quoniam qui alterum amat tanquam seipsum tædium alterius averfatur & ab eo avertere ftudet (§. 651. 652. *Psych. empir.*); falvo amore habere nequit animum alteri tædia creandi, propterea quod fibi creavit, confequenter quod fe offendit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum vindictæ cupidus fit, qui tædium, feu dolorem alterius appetit, propterea quod fe offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); qui alios amat tanquam feipfum, ne quidem animum vindictæ cupidum habere poteft. *Quod erat alterum.*

Quodfi omnes homines fe mutuo amarent tanquam feipfos, crudelitas foret ignota in orbe terrarum. Crudelitas & amor univerfalís fibi mutuo adeo repugnant, ut una alteri ne minimum quidem relinquat loci. Crudelitas itaque fignum eft carentiæ amoris univerfalís. Quamvis vero etiam omnis vindictæ cupido amori huic repugnet, non tamen propterea omni prorfus amore univerfali caret, qui vindictæ cupidus; fed fi quid adhuc refiduum fuerit in animo, id ipfum vindictam moderatur, ne fit nimia. Inde eft, ut, quamvis iratus in crudelitatem feratur, ad fe tamen rediens ab eo, quod crudele eft, abhorreat.

§. 343.

*De prefidio
adverfus
crudelitatem
& vindictæ
cupidinem.*

Quoniam qui alterum amat tanquam feipfum, crudelis effe nequit, immo ne quidem habere animum vindictæ cupidum (§. 342.); amor univerfalís firriffimum adverfus crudelitatem & omnem vindictæ cupidinem prefidium, confequenter quamdiu is implantari nequit animis hominum, nec extirpabitur crudelitas, nec vindictæ cupidus.

Ignorant gentes barbaræ amorem univerfalem (*not. §. 341.*). Quamobrem non eft quod miremur earum in peregrinos crudelitatem. Cum vindictæ cupiditatem, quam in nimium extendit homo crudelis, reprimere difficile fit; omni animi

con-

contentione in id enitendum esset, ut a primis statim ungu-
tulis amor universalis tenellis adhuc animis implantaretur.
Amoris universalis est ut amemus hominem, quia homo est,
quo ducit naturalis hominum æqualitas, ut alterum nobis
æquiparantes eidem facere nolimus, quod ne nobis faciat
volumus, amemusque propter Deum; ut ad finem universi
conferamus, quantum debemus (§. 68.); sicque tanquam
cives universi personam nostram recte geramus (§. 69.).
Quodsi quis intimius perspicere voluerit, quam firmum præ-
sidium sit adversus cupidinem vindictæ ipsamque crudelitatem
amor universalis, probe ponderare tenetur ea, quæ de hoc
amore in superioribus demonstrata fuerunt, deducet autem
analysis demonstrationum ad alia, quæ simul perpendenda
sunt, ne aliquid efficaciæ amoris universalis detrahatur.
Sicuti enim veritates morales inter se connexæ sunt, ut una
ex aliis demonstrari possit, ita quoque habitus morales a se
invicem ita dependent, ut unus absque altero firmiter con-
sistere non possit & perfectio unius insuat in perfectionem
alterius. Ita amor universalis ad perfectionem sui requirit,
ut homines ceteros amemus propter Deum, amor vero pro-
pter Deum supponit ardorem promovendi gloriam Dei, quæ
ex alibi demonstratis uberius intelliguntur. Amor vero uni-
versalis ita perfectus perficit mansuetudinem, ut cupiditatem
vindictæ fortius aversemur & horror crudelitatis augeatur,
turpitudine nimirum ejus intimus perspecta. Velim hæc
attentius considerent, quotquot habent animum in virtute
continuo proficiendi: neque enim voti sui compotes reddentur,
nisi virtuti omni operam navent, cum fieri minime possit,
ne labe quadam inficiatur virtus una a ceteris sejuncta. Atque
hinc elucet necessitas systematis moralis, ex quo vitutum a se
invicem deplendentia agnoscitur, non intellecta iis, qui, cum
ignorent, quid sibi velit systema veri nominis, vociferationi-
bus inanibus systemata omnia damnant.

§. 344.

*Turpitudō
naturalis
crudelitatis.*

Naturæ humanæ maxime repugnat crudelitas. Dilectio enim universalis naturæ humanæ convenit (§. 85. 86.) & ipsa natura humana eandem commendat (§. 90.), consequenter quod dilectioni universali, idem quoque naturæ humanæ repugnat. Quamobrem cum crudelitas maxime repugnet amorī universali (§. 342.), consequenter dilectioni universali (§. 52.); eadem quoque naturæ humanæ maxime repugnat.

Sævit crudelis cupiditatem vindictæ exsatiaturus (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*) in corpus aliorum, damna quantacunque dat aliis absque ulla utilitate sua, tantummodo ut alieno malo delectetur. Qui novit quid sit homo, quem ratio a bestiis distingvit, & quamam persona a Deo ipsi imposita sit (*not. §. 152. part. 4. Eth.*), a crudelitate maxime abhorrebit, ut ideo horror crudelitatis homini videatur naturalis. Quamobrem qui crudelis est, naturam humanam exuisse & in bellualem transmutasse videtur, abolito omni sensu humanitatis. Atque inde est, ut crudelitas bestialitas dicatur, & crudelibus tribuantur nomina bestiarum. Atque hinc apparet turpitudō naturalis crudelitatis, quæ homines infra conditionem humanam deprimit & bestiis furentibus æquiparat. Apparet autem tanto clarius, quanto magis intelligitur, quid sit homo, & quanto intimius perspicitur persona a Deo ipsi imposita, ut dignitas ejus agnoscat. Ita nimirum manifestissimum est, quam dedecet hominem assimilari bestiis, & quam monstrosam mentem habeant, qui dignitatem ejus minime prospiciunt. Perpendenda vero hæc etiam sunt iis, qui crudelitatem in sinu suo tacite fovēt, quamvis alia obstant, quo minus sævitæ, quæ in omnium oculos statim incurrit, sese dent. Quoniam itaque hominem maxime dedecet crudelitas; nisi quis omnem pudorem exuerit, fortissimum hoc erit motivum a crudelitate abstinendi. Qui vero vitam hominis vivere volunt, ii quoque maxime averfabuntur, quod hominem bestiis assimilat.

§. 345.

§. 345.

Quoniam crudelitas naturæ humanæ maxime repugnat *Quem crude-*
 (§. 344.), consequenter ne quidem nomine hominis dignus *litatis pu-*
 est, qui crudelis est, ita ut etiam belluarum nomen eidem *deat.*
 tribuatur ab hominibus, qui non omnem sensum humani-
 tatis deleverunt, qui vero sanæ mentis est indignum nomine
 hominis se reddere & bestię naturam induere non vult, quod
 tanquam sine hæsitatione concedendum absque ulteriori de-
 monstratione sumitur, & pudor concitatur sinistro aliorum
 de nobis & factis nostris iudicio (§. 374. part. 2. Eth.); qui
 sanæ mentis est, eum crudelitatis maxime pudet.

ostendimus in superioribus, quod eum pudeat vindictæ,
 qui sanæ mentis est (§. 330.). Quamobrem cum vindictæ
 cupiditas non altiores egerit radices quam in animo hominis
 crudelis (§. 957. part. 1. Fur. nat.); inde quoque inferri pote-
 rat, quod crudelitatis maxime pudeat eum, qui sanæ mentis
 est. Mentis sanitas consistit in recto facultatum animæ usu,
 quemadmodum sanitas corporis eum ipsius statum denotat,
 quo singulæ ipsius partes, seu organa singula munere suo rite
 funguntur (§. 345. part. 1. Fur. nat.). A sanitate igitur cor-
 poris abstrahitur notio generalis status alicujus entis, in quo
 singula, quæ eidem insunt, aut inesse intelliguntur, & ad
 certos usus destinantur, eum usum præstant, quem habere
 debent. Et vi hujus notionis deprehenditur similitudo inter
 sanitatem corporis & sanitatem mentis sive animæ humanæ,
 simulque patet, quomodo sanitas de entibus quoque aliis
 prædicari possit. Conformia hæc sunt iis, quæ de similitu-
 dine sine notione quadam generali communi rebus, quæ invi-
 cem assimilantur, non concipienda tradidimus, cum de inge-
 nio ageremus (not. §. 250. part. 1. Eth.). Qui sanæ mentis
 est, rectam facit facultatum cognoscendi usum, ideoque de
 rebus judicat recte, quemadmodum scilicet veritati consenti-
 (Wolffii Ethicæ Pars V.) O o o neum.

neum. Quamobrem quoque de crudelitate, qua homo bel-
lulus assimilatur, ex vero statuit, & iudicium de similitudine
hominis crudelis & belluæ nititur notione generali a factis
belluæ abstracta & ad facta crudelis vi dicti de omni applicata
(§. 349. Log.). Atque hinc evidenter patet, quod summus,
hominem sanæ mentis indignum se reddere nolle nomine
hominis & bestię naturam induere. Quodsi enim mens sana
fuerit, appetitus quoque & averfatio rectum intellectus judi-
cium sequitur. Monstrosam habent mentem, quæ diversam
ab humana induit formam, quibus crudelitas se commendat.
Ne vero naturæ tribuas, quod ei tribuendum non est; mente
recolendum, homines non nasci, sed educatione demum
effici (not. §. 256. art. 7. Jur. nat.). Mentis monstrositas
non naturæ, sed educationi potissimum debetur ac consuetu-
dini cum pravis. Videmus hoc in barbaris erga peregrinos
se crudeles præbentibus, quibus a prima ætate ingignitur odi-
um erga peregrinos infinitum, & exemplis eorum, cum qui-
bus & ad quorum similitudinem vivunt, firmatur (not. §.
341.). Vitia omnia a mente minus sana proficiscuntur, ac
ideo pro morbis animi recte habentur. Quemadmodum vero
non omnes corporis infirmitates corpus ineptum reddunt ad
omnes suas operationes; ita quoque non omnis animæ infirmi-
tas penitus tollit omnem rectum facultatum usum, ut mente
sana hominem privemus eunque insanire dicamus. Ast ne
ab instituto nostro nimis procul recedamus; gradum sistimus.

§. 346.

*Quando vi-
tium neminem
pudeat.*

*Si moribus eorum, cum quibus vivitur, vitium aliquod pro
licito habetur; neminem quoque ejus pudeat.* Quodsi enim moribus
eorum, cum quibus vivitur, vitium aliquod pro licito habetur,
si facta eidem convenientia ad illorum opinionem referimus,
verendum non est, ne sinistrum de nobis atque factis nostris
iudicium ferant (§. 774. Psych. empir.). Quamobrem cum
pudor oriatur ex opinione sinistri de nobis & factis nostris judi-

judicii (§. cit.): si moribus eorum, cum quibus vivitur, vitium aliquod pro licito habetur, pudoris ratio sufficiens cessat (§. 56. *Ontol.*), consequenter nec fieri potest, ut quenkumque pudeat hujus vitii (§. 70. *Ontol.*).

Abunde hoc loquuntur mores barbarorum, de quibus ante diximus (*not.* §. 341.); loquuntur vero etiam iidem idem de vitiis aliis. Immo videmus apud gentes etiam cultiores exempla, quæ propositionis præsentis veritatem confirmant. Et quis est, qui nesciat, non pudere eruditos etiam inter nos convitium dicere adversario, immo calumniam ferre, quamvis convitia (§. 833. *part. 1. Jur. nat.*) & calumniæ legi naturæ adversentur (§. 836. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque convitium dicere & calumniam ferre ad vitia sit adscribendum (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), propterea quod perversus hic mos, qui eruditos viros dedecet, cum nec in vetulis altercantibus approbetur, inter eruditos invaluit, ita ut ingenii ostentatio in convitiando & calumniando laudi ducatur? Immo non pudent nocentissima vitia, nec fœda scelera, si in morem gentis, aut saltem turbæ abierint. Utinam nec inter nos istiusmodi proflarent exempla!

§. 347.

Quoniam neminem pudet vitii, quod moribus eorum, *Cur vitia* cum quibus vivitur, pro licito habetur (§. 346.), homines *moribus* apud autem plerique vivunt ad similitudinem aliorum, ideoque *probata* diffusus valet apud eos mos, quam ratio; *vitia moribus approbata* sicillime eradicantur, *etiamsi* quis gloriæ fuerit cupidus (§. 765. *dicentur. Psych. empir.*).

Qui gloria ducitur, ei motivum non agendi est sinistrum aliorum de actionibus suis iudicium (§. 402. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quod si ergo vitium moribus fuerit comprobatum, sinistrum iudicium non metuit. Cessat itaque pudoris ratio (§. 779. *Psych. empir.*), consequenter nec cum pudet

vitii. Quoniam vero vitio deditus non ex ratione æstimat, quid agendum sit, quid omittendum (§. 322. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sed unice ex voluptate, quam ex actione percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*); non facile est reperire motivum nolitionis, præsertim si vitium jam altas radices egerit in animo, quemadmodum agere solent vitia, quæ in morem abierunt. Istiusmodi vitia tyrannus sunt, non rationis consilio, sed vi opprimenda, ut cessantibus actionibus externis mos tandem deleatur, ne malum serpat in posteros, quamvis qui nunc vivunt ad sanio rem mentem reduci nequeant, sed depravata maneat voluntas. Exemplo sunt gentes barbaræ, quæ piraticam faciunt; anthropophagi, qui innocentes trucidant, ut carne eorum vescantur; gentes, quæ immane servitutis jugum aliis contra naturam imponunt utilitatis suæ causa. Et quis est qui nesciat nonnisi pœnis gravissimis in civitate opprimi mores inveteratos? Philosophus præter rationem non habet arma alia ad vitia oppugnanda. Qui rationem ex animo expuit, ei medelam asferre nequit. Valent mores inveterati adversus rationem, ideoque accensentur morbis animi, qui medicamenta vincunt. Quæ ad philosophiam civilem pertinent, non sunt hujus loci, sed suo loco referantur.

§. 348.

De infanticidio sceleris occultandi causa commissum ad crudelitatis scel-
eris occul- *tatem adscribendam. Idem intelligitur de personis, quæ liberos paren-*
di causa com- *recens natos occidunt, a quibus se offensas putant. Qui enim infantes*
missis & *commissum infantibus imputant, quatenus molestiam inde*
occisione li- *percipiunt, quod fuerint nati, & eos tanquam sceleris sui*
berorum ob *proditores spectant (§. 527. part. 1. Phil. pract. univ.).* *Quam-*
offensam pa- *obrem cum infantes tanquam sibi noxios considerent, odium*
rentum. *erga eos oritur (§. 673. Psych. empir.), tanto quidem majus,*
quia prædominatur amoris natura non minus brutis, quam homi-

hominibus erga fœrum suum insito (§. 257. part. 7. *Jur. nat.*), ad hujus educationem tendenti (§. 260. part. 7. *Jur. nat.*). Quoniam itaque non sine vindictæ cupidine manus violentas infantibus inferunt (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*), quam eorum morte exsatiare student, utui non semper primario vindicta intendatur, sed saltem secundo (§. 619. part. 1. *Phil. præf. univ.*), crudelis vero est, qui nece alterius vindictæ cupiditatem exsatiare studet (§. 957. part. 1. *Jur. nat.*); infanticidium sceleris occultandi causa commissum ad crudelitatem adscribendum. *Quod erat unum.*

Quodsi quis liberos parentum, a quibus se offensum putat, occidit; is animum utique habet cupidinem vindictæ quancuncque malo exsatiandi (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum crudelis sit, qui eo est animo (§. 957. part. 1. *Jur. nat.*); si quis liberos parentum, a quibus se offensum putat, occidit, homicidium ad crudelitatem adscribendum. *Quod erat alterum.*

Si cui paradoxum videretur, quod cupiditas vindictæ influere dicatur in infanticidia sceleris occultandi causa commissa, is relegat superius de prædonibus & latronibus annotata (*not. §. 339.*). Quamvis vero absurdum in se sit infanti innocentissimo imputare scelus suum, minime tamen experientiæ contrariatur, homines culpam suam a se removere in alios, ipsas etiam res inanimatas, & haud raro ad iram concitatos vindictæ fræna laxare. Nihil sane tam absurdum est, quod non committatur ab hominibus non sanæ mentis. Dantur autem infanticidii casus duo, quorum alter altero vindictæ cupiditatem apertius loquitur. Dantur enim fœminæ, quæ, ubi se concepisse sentiunt, odium adversus fœrum in utero concipiunt totoque graviditatis tempore adaugent, necem ipsi minantes, quamprimum in lucem fuerit editus: quo facto cupidinem explent. Atque hæc amorem naturalem,

qui *σοφῆ* dicitur (§. 259. part. 7. *Jur. nat.*), in odium convertunt, & infantem tanquam inimicum persequuntur, utideo necem ejus primario intendant (§. 619. part. 1. *Phil. pract. univ.*). In his vindictæ cupiditas manifesta est, modo perpendas, vindictam non supponere offensam veram, sed saltem offensæ opinionem, quantumcunque absurda ea sit. Inde omnino contingit, ut subinde sæviant in infantem innocentem, aut manus violentas inferant, etiamsi stuprum non lateat, vel ejus occultandi nulla spes sit. Dantur vero etiam, qui infanticidium spectant tanquam medium occultandi stuprum, ita ut ab eo alias sese absterent. Hæ utique primario occultationem sceleris intendunt; quatenus tamen funestum hoc medium eligunt, cupiditas vindictæ accedit, quæ vel tacite in occisionem influit cum intentione secundaria (§. cit. part. 1. *Phil. pract. univ.*). A nece infantis revocare debebat amor naturalis in casu utroque; alit eundem suppressit odium, sine quo manus violentæ inferri non possent, sit ita quod non advertatur, quando attentio potissimum in celamine tota defigitur. Analysis perceptionum confusarum obscuras efficit claras, & sic demum in apicem producit ratio sufficiens, quæ latebat, quamvis penitus non intellecta, dum in recessus imperferutabiles incidimus: quæ omnia satis clara sunt in philosophia nostra versato, quamvis innecessa iis, qui ultra sensus sapere nolunt. Exempla infanticidii deliberato animo commissi ab ancillis, propterea quod se offensas existimabant ab heris suis, recentissima prostant. Atque in his animus exsatiandi cupidinem vindictæ manifestus est, non demum analysi perceptionum confusarum crucendus.

§. 349.

De facilitate reprimendi vindictæ cupidinem. Qui ira deflagrata cupiditatem vindictæ statim reprimat, hominem qua hominem amat & contra. Etenim qui ira deflagrata cupiditatem vindictæ statim reprimat, tedium alteri creare non vult, propterea quod se offendit (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*),

nat.), consequenter ex tædio alterius ipsemet tædium percipit (§. 156. part. 2. *Eth.*). Quamobrem cum alterum amet, qui ex tædio ejus ipsemet tædium percipit (§. 643. *Psych. empir.*); qui ira deflagrata cupiditatem vindictæ statim reprimat, eum, qui se offendit, adhuc amat, consequenter cum amoris nulla ratio particularis supponatur, eum qua hominem amat. *Quod erat unum.*

Quodsi quis hominem qua hominem amat, tædium cujusvis hominis averfatur (§. 651. *Psych. empir.*), consequenter nemini tædium creare vult, ideoque nec ei, qui se offendit. Quamobrem cum vindictæ cupidine vacuus sit animus, si quis ei, qui se offendit, tædium creare non vult propter offensam (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*); qui ira deflagrata, quæ ad vindictam tendebat (§. 422. part. 2. *Eth.*), cupiditatem vindictæ ad se rediens statim reprimat, hominem qua hominem amat. *Quod erat alterum.*

Amor remedium adversus cupidinem vindictæ est, quo concitato hæc expirat. Enimvero si is particulares habuerit rationes, remedium quoque in casu saltem particulari prodest. Quoniam vero in præfenti nobis sermo est de eo, qui in omni casu seu perpetuo ira deflagrata cupidinem vindictæ missam facit, etiamsi nulla particularis ratio, quam suggerunt circumstantiæ præfentes, repressionem vindictæ suadeat, aut vindictam dissuadeat; amor quoque universalis ex æquo ad omnes homines extensus adversus cupidinem vindictæ remedium universale est, seu ad vindictam missam faciendam requiritur. Amor vero universalis non aliud supponit, quam hominem esse hominem, seposita omni consideratione alia. Hoc si imbutus fuerit animus, haud quaquam fieri potest, ut malum malo referre velit, quoniam qui hominem omnem amat tanquam seipsum, a malo alieno perinde abhorret, quam a proprio, ideoque animum alteri quacunque de causa ægre faciendi habere nequit.

*Quales sint
iracundi &
quinam ad
iracundiam
proni.*

Qui iracundus est, hominem qua hominem amare nondum didicit, & qui hominem qua hominem amare nondum didicerunt, ad iracundiam proni sunt. Qui enim iracundus est cupiditatem vindictæ difficulter reprimat (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum eundem statim reprimat, ira deflagrata, qui hominem qua hominem amat (§. 349.), consequenter hominem qua hominem amare nequeat, qui eandem ira deflagrata ad se rediens non reprimat, sed retinet; iracundus hominem qua hominem amare nondum didicit. *Quod erat unum.*

Qui hominem qua hominem nondum amare didicit, ejus animus nondum dispositus est ad tedium hominis cujusvis averſandum (§. 651. *Psych. empir.*), consequenter si qua ratio ipsum impellit ad tedium alteri creandum, nil obstat, quo minus idem appetat. Quodsi ergo ad iram concitetur, quæ ad vindictam tendit (§. 422. *part. 2. Eth.*), consequenter ipsum impellit ad tedium creandum ei, qui ipsum offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); tedium offenſoris appetit, ideoque cupiditatem vindictæ ira deflagrata adhuc retinet, nonnisi rationibus singularibus reprimendam aut diſſuadendam. Quamobrem cum iracundus sit, qui cupiditatem vindictæ difficulter reprimat (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*); qui hominem qua hominem nondum amare didicit, ad iracundiam pronus est. *Quod erat alterum.*

Qui hominem qua hominem ſincere amat, ipſos etiam inimicos, & in amore univerſali factum a perſona dividere didicit, ut, dum factum odio habet, perſonam tamen amet; is non facile offenditur, & ſi vel maxime ad iram concitetur, eidem tamen ita moderatur, ut vindictæ cupidini nullum relinquat locum, consequenter manſuetus eſt (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Quo magis itaque amor univerſalis deficit, eo
magis

magis quoque deficit mansuetudo, & per consequens vindictæ cupidini locus relinquitur. Quodsi ergo amor universalis prorsus deficit, nihil quoque vindictæ cupidini obstat, ideoque si a vindicta quis abstinere debet, necesse est ut particularia adsint motiva, desumpta vel a detrimento, cui ultio ulciscentem obnoxium reddit; vel ab emolumento, quod ea omissa sperandum, qualescunque tandem id fuerit pro diversa hominum conditione, vel inclinationibus diversis. Hoc vero modo non medela affertur vitio, ut animus ad odium vindictæ disponatur; sed saltem obtinetur, ut in præsentī casu ultio omitatur. Atque ideo non est quod miremur, carentiam amoris universalis esse causam pronitatis ad iracundiam. Seponimus jam vitia alia, quæ in iracundiam influunt, cum hæc ad casus particulares pertineant.

§. 351.

Qui amarus est, odium inimicorum licitum esse arbitratur, & Qualis sit contra. Qui enim amarus est, cupiditatem vindictæ depo-
amarus.

nere non vult, antequam eam exsatiaverit (§. 955. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter tædium, sive molestiam creaverit ei, qui se offendit (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*), seu inimico suo (§. 936. 626. part. 1. *Jur. nat.*). Quoniam igitur molestiam offensoris appetit, ex eo, quod ipsi molestum est, voluptatem percipit (§. 156. part. 2. *Eth.*), consequenter eum odit (§. 665. *Psych. empir.*), cumque constans ipsi sit voluntas ægre faciendi offensori (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*), sibi omnino licitum esse putat odio habere inimicum. Quamobrem qui amarus est, odium inimicorum licitum esse arbitratur. *Quod erat primum.*

Quodsi quis existimet odium inimicorum licitum esse, consequenter se recte facere, si offensorem odio habeat; is quoque sibi persuadet, se recte facere, si offensori molestiam creat, propterea quod sibi creavit (§. 671. *Psych. empir.*), consequenter quod se offendit (§. 936. part. 1. *Jur. nat.*), ideo-

(*Wolffii Ethicæ Pars V.*)

P p p

que

que vindictæ cupidus (§. 947. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum firma ista persuasio mentem obsessam teneat, cupiditatem quoque vindictæ deponere non vult, antequam eam exsatiaverit. Quoniam itaque amarus est, qui cupiditatem vindictæ non ante deponere vult, quam eandem exsatiaverit (§. 955. part. 1. Jur. nat.); qui existimat, odium inimicorum licitum esse, amarus est. *Quod erat alterum.*

Quoniam qui alteri tædia creare studet, eum odit (§. 671. *Psych. empir.*), qui vero alterum offendit tædium eidem creat (§. 936. part. 1. Jur. nat.), & vulgo ex actionibus externis judicantur alii, non attento animo, quo fecerint; ideo qui quem offendit, ipsum odisse videtur, consequenter cum inimicus sit, qui nos odit (§. 626. part. 1. Jur. nat.), offensior pro inimico habetur, quamvis demum is pro inimico habendus, qui offendendi animum habet. In vitiis non attenditur veritas, sed regnant hominum opiniones, quorum unusquisque abundat sensu suo. Quamobrem in demonstrandis iis, quæ ad vitia pertinent, supponendæ sunt præconceptæ hominum opiniones, quibus veris notionibus admiscerentur errores varii nonnisi in casibus singularibus discernendi. Ad eos autem detegendos ducit analysis exemplorum moralis, cujus jam aliquoties mentionem fecimus. Voluntas determinatur per iudicium intellectus (§. 891. *Psych. empir.*), ac ideo opiniones quoque falsæ, modo sint firmæ, voluntatem efficiunt constantem (§. 1062. part. 1. *Theol. nat.*). Nihil igitur in demonstratione de amaritudine occurrit, quod non principiis psychologicis sit conforme, modo singula rite ponderentur: id quod etiam in aliis de vitiis demonstrationibus tenendum. Ceterum vindicta omnis ex odio procedit, quod ejus cupidinem gignit. Odium proficiscitur ex opinione offensæ. Quamdiu hoc residet in animo, nec vindictæ cupiditas extinguitur. Atque ita amaritudo dependet ab opinione, quod offensior, seu inimicus sit odio habendus. Quamvis ergo in amaro non omnis sensus humanitatis fuerit extinctus, ne homi-

hominem qua hominem amat; amarus tamen amorē universalem non extendit ad inimicos, sed ad summum ad non inimicos restringit. Ad firmitatem persuasionis de odio licito inimicorum præsertim nos actu offendentium haud parum confert confusa quædam notio juris securitatis homini omni natura competentis (§. 918. part. 1. Jur. nat.), vi cuius non pati tenemur, ut quis nos lædat (§. 917. part. 1. Jur. nat.) & ex quo nascitur jus puniendi (§. 1059. part. 1. Jur. nat.), quod perperam in vindictam convertitur (§. 1078. part. 1. Jur. nat.). Et ipsa hæc confusio dissuasionem ultionis difficilem reddit.

Qui seipsum unice amat, nec quenquam alium nisi propter se Qualis sit

Et odium inimicorum in infinitum extendit, crudelis est: Et contra. crudelis.

Qui enim seipsum unice amat, nec quenquam alium nisi propter se, id quod idem est ac seipsum amare (§. 138.); ei perinde est sive alii voluptate fruantur, sive molestia torquantur. Quodsi ergo odium inimicorum licitum esse putat, animus ejus dispositus est ad tædia inimicis creandum (§. 671. Psych. empir.). Et quoniam odium hoc in infinitum extendit, ideoque nullis prorsus limitibus circumscribit; tantundem sibi in inimicum licere putat, quantum potest, aut lubet. Cupidinem itaque vindictæ, quæ tendit ad tædia, sive molestiam creandum offensori, exsatiare studet quantumcunque malo. Quamobrem cum crudelis sit, qui cupidinem vindictæ non ante deponit, quam ei, qui offendisse videtur, quantumcunque malum inflixerit (§. 957. part. 1. Jur. nat.); qui seipsum unice amat, nec quenquam alium nisi propter se ipsum atque odium inimicorum in infinitum extendit, crudelis est. *Quod erat unum.*

Qui crudelis est, cupidinem vindictæ non ante deponit, quam ei, qui offendisse videtur, quantumcunque malum

influxerit (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*), quantum nimirum potest, aut lubet. Ex malo igitur offensoris cum voluptatem capiat (§. 156. *part. 2. Eth.*), consequenter ex eo, quod eidem molestiam creat (§. 569. *Psych. empir.*); offensorem odit & hoc odium in infinitum extendit, *per demonstrata*. Quoniam vero fieri minime posset, ut odium in infinitum extenderet, si quid adhuc amoris superesset, quo hominem alium qua hominem amamus (§. 642. *Psych. empir.*); amore universali prorsus destitutus est, ideoque si quem amat, tantummodo eum amat propter se, hoc est, quia seipsum amat (§. 138.), cumque amor sui homini naturalis sit (§. 45. *part. 4. Eth.*), seipsum unice amat. Patet itaque hominem crudelem seipsum saltem amare, nec alium quenquam nisi propter se, odium vero inimicorum in infinitum extendere. *Quod erat alterum.*

Si amor fuerit universalis, ut homo quilibet qua homo ametur, mansuetudo gignitur: quo magis autem ab amore universali receditur, eo magis quoque a mansuetudine disceditur. Atque inde oriuntur differentiæ inter iracundum, amarum & crudelem. Opponitur amori odium, & inter utrumque datur medium, quem non amorem in anterioribus diximus, & quæ in indifferentia ad amandum & odio habendum consistit. A mansuetudine itaque receditur per non amorem ad odium. In scrutandis differentiis inter iracundum, amarum atque crudelem animus quoque attendendus ad non amorem atque odium. Quilibet homo amat seipsum & hic amor ipsi adeo naturalis est, ut, etiam si respectu sui faciat, quæ secundum rationis trutinam expensa ad odium adscribenda sunt, hæc tamen facta ex amore sui, tanquam fonte promanent. Sane si quis manus violentas sibi met ipsi infert, cum necem spectet tanquam medium liberationis a malo, quod metuit, quod sibi bonum videtur appetit amore sui suadente, ut malum minus opinione sua præferatur majori, præsertim quia attentio unice desigitur in liberatione a malo, quod

quod averfatur propter moleftias fubeundas. Gignit amor fui vindictæ cupiditatem, quatenus vindicta fpectatur tanquam remedium doloris ex offenfâ nati. Amor enim fui tendit ad depellendum dolorem, cumque offensa fufcitet odium erga offenforem, quod tendit ad moleftiam ipfi creandam, vindicta fele commendat, ficque ejus cupiditas animum invadit. Confona hæc funt principiis in fyftemate noftro paffim ftabilis, quamvis brevitatîs caufa prolixiori demonstrationi fuppledeamus. Si quis amore univerfali imbutum poffideat animum, ad fe rediens ubi rationi aurem præbet, vindictæ cupiditatem deponit & mansuetudini locum facit (§. 349.). Quodfi vero hominem qua hominem amare nondum didicit, non amor in caufa eft, ne vindictæ cupiditas facile reprimatur, ceffante nimirum ratione maxime naturali, ob quam ea arceretur, ideoque homo efficitur iracundus (§. 350.). Quodfi amor univerfalis reftingat, ut odium inimicorum licitum exiftimetur, quafi recte faciat, qui inimicum odio profequitur; cupiditas vindictæ firmatur, ideoque homo efficitur amarus (§. 351.). Quodfi quis feipfum unice amet, confequenter neminem alium nifi propter fe; quo magis fervet amor fui ipfius, eo majores quoque vires capit odium erga offenforem, & malum vindictæ caufa inferendum nullis limitibus cõterceretur, ideoque homo efficitur crudelis, *vi præfentis*. Satis itaque patet, cur alii ira deflagrata omnem vindictæ cupiditatem ftatim deponant, alii eandem adhuc retineant, alii eandem deponere nolint, antequam eam exfatiaverint, alii denique eandem exfatiare nequeant nifi quantocunque malo offensori illato. In cafibus tamen particularibus attendendus quoque eft aliorum vitiorum in cupiditatem vindictæ influxus, quo iracundia, amaritudo & crudelitas diverfimode modificatur, attendendi quoque funt errores particulares, quibus appetitus depravatur. Sed talia docet analyfis exemplorum moraliſ, quam aliquoties jam commendavimus, facile instituenda ab eo, qui in Philoſophia, Psychologya inprimis atque Ethica, fatis fuerit verſatus & methodi veræ compos. Ceterum

rum hic quoque perpendenda sunt, quæ de amore universali firmissimo adversus crudelitatem & omnem vindictæ cupiditatem paulo ante demonstravimus (§. 343.). Obiter quasi adhuc monemus, quemadmodum charitas omnia officia hominis erga alios complectitur (§. 654. part. 2. Jur. nat.), ita ex amore sui inordinato, seu ad legem naturæ, aut rationem minime exacto, omnia tandem vitia propullulare: id quod de unoquoque vitio haud difficulter ostenditur, & in genere inde colligitur, quod homo nil appetat nisi quatenus creat voluptatem ipsi creat, nec aversetur nisi quatenus creat molestiam (§. 156. part. 2. Eth.), huc enim eum ducit amor sui (§. 633. 638. & seqq. Psych. empir.).

§. 353.

**Remedium
adversus
iram.**

Iratus sibi magis nocet, quam ei, cui irascitur. Iram esse affectum vehementissimum, præsertim si affectus molesti alii accedant (§. 863. & seqq. Psych. empir.), quo animus hominum mire perturbatur & ipsa sanguinis circulatio omnisque fluidorum in corpore motus nimis concitatur, in vulgus notum est. Si mentem spectes, ira ideo furori comparatur, & quod corpori damnum inferat, aut saltem inferre possit, cum pro explorato habeatur, omne violentum naturæ inimicum esse, vulgo etiam agnoscitur, ut hoc remedio iram lenire tentent adstantes, quod sanitati suæ noceat irascens. Per se autem patet, nullam inde molestiam percipere eum, cui irascitur, consequenter iratus sibi magis nocet, quam ei, cui irascitur.

Affectus vehementes, quos inter ira eminet, & physice, & moraliter nocere homini, alias jam inculcavimus (not. §. 227. part. 4. Eth.). Damnum non semper instantaneum est, & si vel maxime effectus noxius statim sequatur, non tamen observabilis. Etenim corpus ad certos morbos recipiendos disponitur, qui actu erumpunt, accedentibus causis aliis, quemadmodum dudum ostenderunt Medici & principis physici

sicis ac cosmologicis conforme est. Atque ea ratio est, cur subito morbi corripiant homines, quando omnium minime eos metuebant. Dudum a Medicis inter causas podagræ ira relata est. Qui cruciatus hujus morbi non ignorat, damnum, quod ira dare potest, in dubium minime vocabit. Artificiosa corporis machina non adeo simplicem habet constructionem, quemadmodum machinæ artificiales, quæ arte humana parantur; sed constructio majorum ex continuo minoribus in infinitum abit, ita ut nequidem exquisitissima microscopia ad adequatam structuræ corporis humani notionem nos perducere possint. Structura igitur corrumpi potest in iis, quæ inobservabilia sunt. Constat autem naturam inobservabilium multiplicatione producere effectus observabiles. Testis est ipsum corpus nostrum, quod insensibilibus incrementis adolevit. Accedit, quod corruptiones etiam observabiles conspectui nostro subducantur, quia in organis interioribus contingunt. Quod damnum moribus detur ira, magis in aperto est & ex anterioribus satis constat. Accedit iratos, cum quasi furore agitentur, vultum & gestus insanientium præ se ferre verbaque inconsiderata effundere: id quod hominem sanæ mentis maxime dedecet. Equis enim laudi sibi ducet furentium imitari mores atque sermonem? Iram non nocere ei, cui irascimur, nisi quatenus ad vindictam procedit, per se manifestum est. In præsentī autem ea ab ira dividimus, quæ ad vindictam pertinent, atque ad odium, quod illam comitatur. Ceterum præsens propositio adversus iram remedium est, quo ut utamur, sequentem addere lubet propositionem.

§. 354.

Quoniam iratus sibi magis nocet, quam ei, cui irasci- *Remedium*
tur (§. 353.); *Qui iram præcavere vult, probe considerare debet adversus*
damna, quæ ira dare potest, simulque perpendere, quam sit absur- *iram præci-*
dum se tantis periculis exponere ejus causa, a quo se offensum putat, pitem.
Et qui

Et qui nullam inde molestiam percipit. Quodsi nimirum absurditatem iræ satis ponderaveris eo tempore, quo ab omnium affectuum impetu liber erat animus, nec quicquam obstabat, quo minus verum cernere posses; ubi ad iram provocaris, absurditas ista memoriam subiens attentionem in se trahit, ut animus a perceptione confusa affectus genetrice ad notiones distinctas revocetur, sicque vel impediatur, quo minus ira concitetur, vel hæc in ipso ortu suffocetur. Cumque ad iram præcavendam plurimum faciat *preparatio ad futuros casus* (§. 510. part. 2. Eth.); hæc cum remedio præsentis conjungenda.

Cum ira subito oriatur, fieri non posse videtur, ut præcaveatur, irascendi causa oblata. Ira concitatur opinione injuriæ nobis factæ, seu mali ex facto alterius nobis emergentis (§. 868. *Psych. empir.*). Quamprimum istiusmodi factum nobis innotescit, ira subito incenditur animus. Quamobrem ea aliter non præcaveri posse videtur, nisi facto celato. Atque hoc remedio vulgo etiam utuntur, qui præcavere volunt, ne quis ad iram concitetur. Neque idem caret utilitate sua, si suo loco adhibeatur, præsertim si quis facile irascitur. Enimvero remedio præsentis intenditur, ut causæ iræ detrahatur efficacia, ne iram concitare possit, aut saltem ut in ipso ortu supprimatur. Utrumque remedium, quod offert propositio præsens, jam commendavimus, cum de sedandis affectibus ageremus (§. 509. 510. part. 2. Eth.); ipsa autem experientia efficaciam utriusque commendat. Nemo est, qui absurda vult, modo absurditatis fuerit convictus, ut de ea nulla ipsi superfit dubitatio. Absurditas autem omnium optime agnoscitur, si nihil obstat, quo minus verum cernere possimus. Pervulgatum est, iram impedire animum, ne possit cernere verum. Quemadmodum itaque ira desagrata agnoscitur, quod ea non noceatur ei, cui irascimur, nec factum per eam infectum reddatur; ira quoque nullum dubium superest, quin idem agnoscatur, si de eo serio cogitemus, quando
nulla

... nulla irascendi ratio adest. Istiusmodi autem meditationibus animus ad non irascendum disponitur, quatenus ira efficitur averfabilis & non appetibilis. Averfatur nimirum iram propter noxitudinem & irascendi absurditatem; non appetimus propter inutilitatem. Inutilis est ira, quia factum, ob quod irascimur, infectum reddi nequit, veluti si damnum datum effici nequit ne sit datum, nec ira idem reparatur; absurda est ira, quia tibi nocet, non vero eadem ægre facis alteri. Nocet sanitati, nocet tranquillitati animi, nocet famæ, & nisi fuerit sine viribus ira, alter cui irascitur nullam inde sentit molestiam, quam a metu vindictæ oriundam, qui tamen etiam absque ira locum habere potest. Immo si vel maxime constet, te vindictæ non esse cupidum, cum tamen deposita cupidine vindictæ nondum tollatur puniendi voluntas, hæc ipsa non minus, quam ira, immo multo magis merum incurere potest offensori, propterea quod ira deflagrata vindictæ cupido non modo deponi potest, verum etiam non ad tantum malum extenditur, quantum puniatur iratus. Aliter vero sese res habet, si animo sedato exigas damni dati reparationem, aut punitionem decernas, cum tunc malum lædenti, aut offendentis subeundum multo certius videatur.

§. 355.

Si quis ad vindictam fuerit proclivis, fiducia potentie se ulciscendi iram cohibet, vel nascentem in ipso ortu suppressit. Qui enim ad vindictam proclivis est, cum vindictam vehementer appetat (§. 947. part. 1. Jur. nat.), insignem ex ea voluptatem percipit (§. 156. part. 2. Eth.). Quod si potentie se ulciscendi sibi fuerit conscius & ultionis certitudinem fiduciam gignit (§. 802. Psych. empir.), quæ in gaudio ex ea orto consistit (§. 796. Psych. empir.); voluptas molestiæ ex injuria, aut offensa oriundæ prædominatur (§. 614. Psych. empir.). Quamobrem cum affectus contrarii in eodem subjecto simul existere neque-

De fiducia
potentia se
ulciscendi.

Q q

que-

queant, quod per se patet, fiducia autem & ira affectus contrarii sint (§. 442. *part. 2. Eth.*); fiducia potentiae se ulciscendi, dum ad vindictam proclivis de eadem statim cogitat, iram cohibet, vel nascentem in ipso ortu supprimit.

Si proclivitas ad vindictam iram cohibere, aut saltem reprimere debet, ne vires capiat, ad eam accedat necesse est fiducia potentiae se ulciscendi. Erenim si quis sibi fuerit conscius potentiae se ulciscendi, de ultione cogitatio statim mentem subit, quamprimum se ab altero laesum, vel offensum putat, aut ipsi narratur factum laedentis, vel offendentis. Vindicta igitur attentionem in se trahit, ut de injuria sibi facta parum cogitet, cujus opinione concitatur ira. Quodsi dulcedinem vindictae jam fuerit expertus, ejus memoria cupidinem vindictae augens opinioni injuriae efficientiam detrahit, aut eam saltem imminuit, ne ira vires capere possit. Quo major autem fuerit fiducia potentiae se ulciscendi, eo magis irae resistitur, ut vix nascentiae relinquatur locus. Quemadmodum vero proclivitas ad vindictam non solum naturalis est, sed a vitiis quoque dependet; pro horum diversitate cohibitionis, vel suppressionis efficientia nunc major, nunc minor est. Ast in praesenti ea seponimus, quae a vitiorum influxu ex accidente veniunt, quemadmodum etiam in aliis fecimus, ne labor praesens in nimium excreceret. Sufficit itaque talia subinde monere, quibus excitatur attentio lectoris, ut in observationibus moralibus suis acutum se praebat, nec non in applicatione eorum, quae a nobis demonstrantur, sicque aptior evadat ad instituendam analysin moralem actionum humanarum ad profectum in virtute adeo utilem.

§. 356.

An proclivitas ad vindictam stipata fiducia potentiae se ulciscendi non est remedium licitum adversus iram. Nemo hominum vindictae cupidus esse debet (§. 948. part. 1. Jur. nat.), consequenter

ter nec operam dare licet, ut siamus ad vindictam proclives, & a vindicta abstinendum; quamvis ea fuerit in potestate nostra. Quamvis itaque nemini irasci debemus, quia nos offendit (§. 949. part. 1. Jur. nat.), & si quis ad vindictam fuerit proclivis fiducia potentiæ se ulciscendi iram cohibet, aut nascentem in ipso ortu suppressit (§. 358.), non tamen ideo licet hoc modo iram cohibere, aut nascentem in ipso ortu suppressire, ideoque proclivitas ad vindictam stipata fiducia potentiæ se ulciscendi non est remedium licitum adversus iram.

Irasci offendenti lege naturæ prohibetur, quia ira deflagrata relinquitur odium erga offensorem (§. 862. Psych. empir.), & per se ad vindictam tendit (§. 872. Psych. empir.), quemadmodum ex demonstratione prohibitionis iræ patet (§. 949. part. 1. Jur. nat.). Cum ipsa igitur ira extinguendum est odium erga offensorem, extinguenda est vindictæ cupiditas. Lex igitur naturæ permittere nequit, ut ipsa vindicta utamur tanquam remedio adversus iram, quatenus nimirum inimici dolor est remedium doloris læsi. Videmus equidem subinde hominibus familiare esse hoc remedium adversus iram: ast cum haud raro contingat, ut plus sperent de potentia sua, quam in ea est, cura saltem palliativa est. Videntes enim ultionem, qua dolorem suum lenire voluerant, spem suam fefellisse, neque aliud fuisse effectum, quam ut ab adversariis duriora tela adversus se extorquerent; ira tanto acerbior concitatur, eademque deflagrata animus tanto majoribus molestiis torquetur, quo major fuerat fiducia potentiæ se ulciscendi. Neque est, quod hoc miremur, cum nonnisi nocuam voluptatem pariat, quod legi naturæ contrariatur. Propositionem igitur præcedentem non alio fine in medium protulimus, quam ut inde ratio reddi possit, quod homines nonnulli, si vel maxime sint amari (§. 955. part. 1. Jur. nat.), aut prorsus crudeles (§. 957. part. 1. Jur. nat.), non tamen

ira adeo incenduntur, quemadmodum alii, qui vindictæ cupidinem facillime deponunt, utut ad iram maxime proclives.

§. 357.

*Remedium
proclivitatis
ad iram.*

Si quis non ante se offensum existimat, quam sufficienter examinaverit, num alter sibi male fecerit, & quo animo fecerit; ejus animus non facile ira incenditur adversus alterum. Quod si enim quis sufficienter examinet, num alter sibi male fecerit, & quo animo fecerit, consequenter num sciens ac volens hoc fecerit, an vero saltem culpa quadam commissa, & quænam sit culpæ species; is non modo offensam veram ab apparente, quæ in se nulla est (§. 936. part. 1. Jur. nat.), verum etiam culpofam a dolosa distingvet (§. 938. part. 1. Jur. nat.), atque culpam facile excusandam agnoscet (§. 730. part. 1. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque iræ locus non est, si quis agnoscat, ex facto alterius non emergere malum, quod videbatur (§. 506. part. 2. Eth.), aut offensam esse nullam (§. 507. part. 2. Eth.), aut culpa facile excusanda alterum fecisse, quod factum non esse malle (§. 508. part. 2. Eth.), affectus vero sedantur, ideoque etiam nascentes reprimuntur, seu in ipso ortu suffocantur, si animus a perceptione confusa affectus genetrice ad notiones distinctas revocatur (§. 434. part. 2. Eth.), qualibus opus est, si factum alterius sufficienter examines; animus adversus alterum non facile ira incenditur, si te non ante offensum existimes, quam sufficienter examina-veris, num alter tibi male fecerit, & quo animo fecerit.

Ira præcipitis remedium est avertere causam iræ. Nas-citur ira opinione offensæ, seu injuriæ sibi factæ (§. 862. Psych. empir.). Præcavendum itaque, ne opinio ista concipiat, aut, si hoc impediri nequeat, curandum, ut ea in se cohibeat efficientiam naturalem. Utrumque obtinetur, si observentur, quæ in propositione præsentæ præcipiuntur. Cessat opinio inju-

injuriae, si agnoscitur, alterum sibi non male fecisse, aut saltem non habuisse animum male faciendi: opinio in se cohibet efficientiam irae, si a perceptionibus confusis ad notiones distinctas revocatur animus, & huc etiam facit, si culpa agnoscitur facile excusanda. Haud difficulter vero perspicitur, hic supponi sufficientem cognitionem eorum, quae ad offensas & injurias rite aestimandas & ad culpam dijudicandam, nec non de hujus imputatione exacte statuendum requiruntur. Artis etiam est, quamprimum factum alterius nobis quocunque modo innotescit, statim animum ad examen ejus attendere, ne ira antevertat examen. Conducit ad hoc praeparatio ad futuros casus (§. 354.), qua nimirum obtinetur, ut nascente ira animus revocetur ad examen, donec adsuetudo idem statim in memoriam revocet, quamprimum de facto alterius cogitatur. Haec quidem probe observanda sunt, ne quis experimentum praecipitet veritatem propositionis praesentis in se experturus. Neque enim existimandum est, patere experimentum in moralibus iis, qui nec doctrina sufficiente instructi sunt, nec habitus requisitos acquisiverunt. Quanam vero supponantur, aliunde non cognoscuntur, quam ex systemate, in quo veritates morales cum ad theoriam, tum ad praxin spectantes continuo nexu copulatae exhibentur, ut appareat, a quibusnam dependeant aliae.

§. 358.

Mansuetudini non repugnat, ut ei indignemur, qui nobis vel An indignationem injuriam fecit. Qui enim alteri indignatur, ex injuria sibi, *tio repugnet* vel aliis ab eodem facta taedium percipit, a vindictae tamen *mansuetudine* cupidine alienum habet animum (§. 873. *Psych. empir.*). Et *dini.* quamvis cum indignatione odium oriatur, idem tamen vires non capit, sed potius statim extinguitur (§. 878. *Psych. empir.*). Quamobrem cum mansuetudo irae ita moderetur, ut animus a vindictae cupiditate immunis praestetur (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter ne quis malum malo referre velit

(§. 263.), indignatio vero saltem tendat ad factum injuriam facientis improbandum; vel, nisi desit occasio, idem ipsi exprobandum, atque ad fugiendum commercium cum eo, qui injuriam fecit, si verendum, ne denuo injuriam faciat (§. 425. part. 2. *Eth.*); mansuetudini non repugnat, ut ei indignemur, qui nobis, vel aliis injuriam fecit.

Indignatio iræ affinis est, ac ideo cum hac confundi quoque solet. Differt autem non tantummodo gradu, quæ differentia patet etiam iis, qui in notionibus iræ atque indignationis confusis acquiescunt; verum etiam intrinseca determinatione, quæ vindictæ cupido est, & sine qua ira non concipitur, utpote ad vindictam tendens (§. 422. 589. part. 2. *Eth.*), & ira in indignationem abit, quando iratus ad se rediens animum attendit ad rationes, quæ ipsum a cupiditate vindictæ revocant. Quamvis itaque nemini irasci debemus, quia nos offendit (§. 949. part. 1. *Jur. nat.*); indignari tamen licet eum, qui injuriam nobis, vel aliis facit. Quodsi indignatio in eo sensu accipiat, quem eidem tribuimus, nihil in ea continetur, quod legi naturæ, consequenter virtuti adversetur (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Injuriam cum sint lege naturæ prohibitæ (§. 911. part. 1. *Jur. nat.*), odio recte habentur, improbantur & exprobrantur, earumque vitandarum causa recte fugimus commercium eorum, qui aliis injurias facere non verentur (§. 368. part. 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 359.

An indignatio contineat odium personæ.

Qui personæ ob injuriam sibi factam indignatur, non personam odit, sed vitium seu factum injuriosum. Quoniam enim indignatio cupiditatem vindictæ excludit (§. 873. *Psych. empir.*); qui vero habet animum vindictæ cupidum tædium, sive dolorem ejus appetit, qui ipsum offendit (§. 947. part. 1. *Jur. nat.*); qui personæ ob injuriam sibi factam indignatur tædium, sive dolorem ejus minime appetit. Enimvero alterum minime odit,

odit, qui tædium ejus non appetit (§. 669. *Psych. empir.*). Quamobrem qui personæ ob injuriam sibi factam indignatur, personam minime odit. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam indignatio tendit ad factum injuriam facientis improbandum, vel, nisi desit occasio, idem ipsi exprobandum (§. 425. *part. 2. Eth.*), indignans alteri ob injuriam sibi factam a persona, quam non odit, *per demonstratam*. 1. factum dividit. Et quoniam ex injuria ab altero sibi facta tædium, seu molestiam percipit (§. 873. *Psych. empir.*), illud vero odimus; ex quo tædium percipimus (§. 679. *Psych. empir.*); factum injuriosum, ideoque & vitium, ex quo proficiscitur, odit. *Quod erat alterum.*

Ira odium personæ continet, indignatio odium facti. Quodsi enim adhuc supersit aliquod odium personæ, etsi omnis absit vindictæ cupido, indignatio adhuc labem contrahit ab ira. Vindictæ cupido maxime iram asperat, quæ cum ab indignatione exulet, hæc quoque non adeo impetuosæ est, sicuti ira, consequenter quæ de iræ noxitudine dicta sunt (§. 353.), ad indignationem minime trahenda. Fert equidem indignatio quandam severitatem, quam gignit magnitudo odii facti, & quam prodiit facti exprobratio & detestatio; sed ea ipso sensu differt ab iræ impetu, qui a magnitudine cupiditatis vindictæ pender. Conspicitur hæc severitas, si factum, aut vitium, quod odimus, in se spectatur, absque respectu ad certam personam, ut, quemadmodum rebus quoque inanimatis irascimur, ita quoque ipsi vitio indignemur. Quoniam factum a persona dividere admodum difficile est (§. 293.); ideo indignatio in iram facile convertitur, & difficillimum omnino est, indignationem servare ab omni labe immunem, ut nihil prorsus vitii vel a vindictæ cupiditate, vel ab odio contrahat. Quando vero ea mansuetudini repugnare nullatenus debet, ab omni labe immunis sit necesse est. Ceterum si dicimus, nos odisse impios, vel vitio cuiusdam certo deditos; in sensu morali, qui legi

legi naturæ conformis esse debet, admittenda est fictio, qua individuum morale dividitur ab individuo physico, ita ut odium restringatur ad subjectum, cui inest vitium, non vero extendatur ad hominem qua hominem. Satis ea elucet ex ipso effectu. Non male cupimus homini qua homini, cujus vitium odimus; sed cum odium tendat ad delendum vitium, seu destruendum individuum morale, cui id inhaeret (§. 311. part. 2. *Eth.*), male quasi cupimus individuo morali. Eo ipso autem dum huic male cupimus, individuo physico bene cupimus, quatenus intenditur ejus a vitio liberatio, quod dum odimus, revera ædium percipimus ex eo, quod ipsi ædia creare potest, habentes animum dispositum ad voluptatem ex felicitate ejus percipiendum, in qua dispositione amor consistit (§. 633. *Psych. empir.*). Itaque individuum physicum revera amamus, dum morale odimus. Si cui hæc paradoxa videntur, aut prorsus absurda; is ea consideret, quæ de homine morali diximus (§. 70. & seqq. part. 1. *Jur. nat.*), & perpendat, quam sit necesse, ut tam in Jure naturæ, quam in Philosophia morali & civili personæ morales ab individuis physicis distingvantur non minus in explicandis jurbus, quam officiis certarum personarum. Immo ipsa scriptura personam moralem ab individuo physico distingvit, quando de vetere ac novo homine loquitur, & quæ de utroque dicuntur, vicorum, quæ hic diximus, intimius perspiciuntur. Necesse autem est, ut personam moralem ab individuo physico dividere adluascamus, si factum odisse, facientem vero amare debeamus; ut sine hac fictione amor universalis subsistere nequeat, qui ad hominem quemcunque, ipsos etiam inimicos extenditur.

§. 360.

Undenam indignatio ab ira discernatur.

Quoniam qui personam ob injuriam sibi factam indignatur, personam non odit (§. 359.), qui vero ædium alterius appetit, consequenter cupit, ut mala quæcunque ipsi even-

eveniant (§. 359. *Psych. empir.*); cum odit (§. 669. *Psych. empir.*); Qui mala injuriam facienti imprecatur, aut saltem in votis habet, ut ipsi eveniant; vel etiam delectatur iisdem si evenierint, is injuriam facienti non indignatur, sed transcurrit, utut ira non multas vires capiat.

Diximus jam ante, indignationem iræ esse adeo affinem, ut illa cum hac facile confundatur (not. §. 358.). Quamobrem cum omnis ira illicita sit (§. 949. part. 7. *Jur. nat.*), indignatio autem mansuetudini minime repugnet (§. 356.); necesse est, ut indignationem ab irâ discernere discamus. Ab ira removendum est, quicquid cupidinem vindictæ, vel odium sapit, ut affectus sit indignatio. Nihil hujus superesse agnoscimus, si nullatenus alteri male cupimus, sed potius bona apprecamur & ut mala avertantur optamus.

§. 361.

Qui mansuetus est, in defensione famæ suæ modestus est. Qui De nexu enim mansuetus est; quantum fieri potest cævet, ne in defensione famæ suæ alterius famæ adversa propaleat (§. 269.), nisi cum mo- a convitiis sese abstinere (§. 273.); modo quippe famam defendendi minus apto (§. 272.), immo quantum in potestate sua est (§. 176. part. 1. *Jur. nat.*), non patitur, ut per alios famam suam convitiis defendatur (§. 275.), & si famæ suæ defendendæ causa quædam proferre tenetur, quæ famæ alterius quodammodo adversa sunt, omnem suspicionem animi convitiandi a se amoturus dictis, quorum falsitatem, factis, quorum qualitatem ostendit, ne nomina quidem sua addit (§. 277.). Quamobrem cum hominis modesti sit aliis non invadere laudem sive meritam, sive immeritam (§. 487. part. 4. lib.), ideoque multo magis non lædere, aut lacerare famam alterius quasi suæ servandæ causa (§. 867. part. 1. *Jur. nat.*); qui mansuetus est, in defensione famæ suæ modestus est.

(Wolffii Ethicæ Pars V.)

R r r

Patet

Patet itaque nexus mansuetudinis cum modestia, quæ si cum illa conjungatur, minime verendum, ne in defensione verbali famæ suæ modus excedatur. Nec est, quod excipias alterum priorem famam tuam læsisse, aut laudi tuæ detraxisse: neque enim tibi hoc facere licet, etiam si alter prior hoc fecerit (§. 872. part. 1. Jur. nat.), talione mansuetudini repugnante (§. 264.). Ideo & Petrus ad mansuetudinem refert non reddere maledictum pro maledicto 1. Petr. III. 8. & dum Christi exemplum nobis imitandum proponit, eundem non male dixisse dicit, cum male diceretur, v. 23. Multo magis autem mansuetudini repugnat & ab omni modestia alienum est, si quis convitiis læssit alterum, aut famam ejus lacerat, qui nullis convitiis ipsum læssit, nec ullo modo famam ipsius læsit: major enim hujus est malitia, quam alterius, quem dolor ex læsione famæ suæ perceptor quodammodo excusat, aut præconcepta de jure talionis opinio. Nolumus hic dicere de iis, qui nulla urgente necessitate, se liti alienæ immiscerent, ut alios, a quibus offensi non sunt, ludibrio habere atque aliis deridendos propinare possint. De hisce enim rectius dicitur, quando de comitate acturi sumus.

§. 362.

De virtutibus theologicis in mansuetudinem influentibus. *In mansuetudinem influit obedientia erga Deum, & acquiescentia in providentia ipsius una cum fiducia.* Qui enim mansuetus est, omnem vindictæ cupidinem deponit (§. 950. part. 1. Jur. nat.), quemadmodum lege naturali præcipitur (§. 948. part. 1. Jur. nat.), nec in defensione sui ac famæ suæ plus juris sibi arrogat, quam lege naturæ permittitur, & quod cum animo ab omni vindictæ cupidine alieno consistere potest (§. 268. & seqq.). Quoniam itaque nil facit, quod voluntati divinæ contrarium (§. 278. part. 1. Phil. præf. univ.), qui vero actiones suas voluntati divinæ convenienter determinat, Deo obedientem se præbet (§. 1164. part. 1. Jur. nat.); in mansuetudinem obedientia erga Deum influit. *Quod erat primum.*

Quo-

Porro qui mansuetus est, in punitione non plus sibi licitum sumit, quam lege naturali permittitur, nec alium habet animum, quam quem lex naturæ urget (§. 284. & seqq.), pro certo habens, quicquid a Deo permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, huicque judicio convenienter appetitum & averfationem moderans. Enimvero qui pro certo habet, quicquid a Deo permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, huicque judicio convenienter appetitum & averfationem moderatur, in providentia divina acquiescit (§. 1199. part. 1. Jur. nat.). In mansuetudinem igitur acquiescentia in providentia divina influit. *Quod erat secundum.*

Quia denique qui mansuetus est, non minus in defensione sui ac famæ suæ, quam in punitione, non plus sibi juris sumit, quam lege naturali, consequenter a Deo (§. 273. part. 1. Phil. præd. univ.), sibi permissum est, cetera vera omnia providentiæ divinæ committit, per demonstrata n. 1. & 2. qui vero ea, quæ in potestate sua non sunt, providentiæ divinæ relinquit, Deo confidit (§. 1186. part. 1. Jur. nat.), certus nimirum, quomodocunque in posterum cadant res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius (§. 411. part. 3. Eth.), nec judicium sibi sumens de eo, quod sibi bonum est (§. 412. part. 3. Eth.); in mansuetudinem fiducia quoque in Deo influit. *Quod erat tertium.*

Supponimus nimirum, qui mansuetudini studet, eundem quoque operam dare virtutibus, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, & quas breviter causa communis nomine virtutes theologicas dicimus. Atque ideo dicimus in mansuetudinem influere obedientiam erga Deum, acquiescentiam in providentia ipsius & fiduciam in eo, non vero hasce virtutes in eam influere saltem posse. Quodsi mansuetudo nulla ex parte deficere debet, necesse est ut hæc virtutes in eam influant, quemadmodum ex demonstratione satis patet.

Quamobrem vix ac ne vix quidem concipitur animus ab omni vindictæ cupidine alienus, qualem mansuetudo exigit, nisi virtutes istæ supponantur. Et, si vel maxime de Deo non cogiter qui mansuetus est, quando huic virtuti locum facit casus emergens, immo si prorsus ponamus mansuetum esse, qui Deum ignorat, nec quomodo sit colendus agnoscit; in mansuetudinem tamen tacite influit obedientia erga Deum quatenus obligationi naturali satisfacere vult, acquiescentia in providentia divina, quatenus patienter fert omnes injurias, quas avertere in potestate sua non est, & fiducia in Deo, quatenus non dubitat, quæ sibi adversa contingunt ea in salutem suam abitura. Habet nimirum animum dispositum ad obediendum Deo, ad acquiescendum in providentia ipsius & ad fiduciam in eo collocandam. Quantumcunque autem difficilis videatur mansuetudo, istis tamen virtutibus facilis efficitur.

CAPUT V.

De Liberalitate, Misericordia & Animo grato.

§. 363.

*Objectum
liberalitatis.*

Liberalitas versatur circa donationes gratuitas. Liberalitas enim virtus est, qua ad beneficia, quæ in dando consistunt, alijs exhibenda parati sumus (§. 249. *part. 4. Jur. nat.*). Exhibentur autem beneficia gratis (§. 19. *part. 4. Jur. nat.*). Liberalitas itaque versatur circa donationes gratuitas.

Monuimus jam alias, *Aristotelem* vocabulum accipere in significatione multo latiori, atque rationem reddidimus, cur strictiorem eidem tribuere vulerimus (*not. §. 249. part. 4. Jur. nat.*). Hoc tamen non obstante ad liberalitatem referendæ sunt donationes complures, ob quas vulgo quis non dicitur libe-

liberalis sicuti ex adverso ad eandem etiam adscribuntur, quæ eidem minime conveniunt. Ast in Moralibus non attenditur vagus loquendi usus, sed stricte inhærendum esse fixo & determinato significatui, ut actus virtutis accurate dividantur ab iis, qui vitii cujusdam labe infecti sunt.

§. 364.

Quoniam liberalitas versatur circa dationes gratuitas (§. 363.), dari autem possunt res tam corporales, quam incorporales, usus rei tam nudus, quam cum fructu conjunctus, & pecunia (§. 10. part. 4. Jur. nat.); *Qui liberalis est, gratis dat vel pecuniam, vel quidpiam pecunia estimabile.* *Quanam
dentur a li-
berali.*

Relegenda sunt, quæ alias de datione usus rei annotavimus (not. §. 10. part. 4. Jur. nat.). Res appetimus propter usum, quem habere possunt, qualiscunque tandem is fuerit, & pecunia res quævis comparantur, ideoque perinde est, siue derur res, siue pecunia, qua eadem comparari potest: immo si ponamus rem, quæ tibi datur, nulli tuo usui inservire, cum pro ea pecuniam accipere queas, qua alia tibi utilis comparari potest, perinde omnino est, ac si pecunia, vel res tibi utilis data fuisset. Sunt omnino in his, quæ non iterato, aut sæpius dari possunt, veluti si euidam gratis concedas usumfructum horti, vel agri tui. Quamvis itaque ex unico istiusmodi actu non colligatur liberalitas; hoc tamen non obstat, quo minus ad actus liberalitatis referri possit, modo a lege nature nullatenus dissentiat. Ponamus e. gr. studioso egeno concedi usumfructum agri, ut sumtus studiorum sustentare possit. Hic manifestum est, perinde esse siue sumtuum in studia faciendorum causa derur pecunia, siue usumfructus agri gratis concedatur, qui tertio euidam pro pecunia locari potest. Quemadmodum itaque liberalis est, si quis mercedem, quam accipit pro agro locato, dat studioso; ita non minus liberalis dicendus, qui eidem dat usumfructum agri sui. Similiter qui alteri gratis dat usum pecuniæ suæ, pro quo usuras ab alio

recipere poterat; cum tantundem ipsi gratis dedisse censendus sit, quantum valent usuræ, nonne perinde est ac si tantum pecuniæ ipsi gratis dedisset, aut rem quascunque aliam, quæ tanti æstimatur. Velim hæc paulo curatius perpendantur, ut actus ad liberalitatem referendi agnoscantur.

§. 365.

*De norma
actuum libe-
ralitatis.*

Similiter quia liberalitas versatur circa dationes gratuitas (§. 363.), datio autem gratuita donatio est, quodque gratis datur, donum, sive munus (§. 48. part. 4. Jur. nat.); liberalitas, quæ est virtus (§. 249. part. 4. Jur. nat.), ideoque habitus legi naturæ convenienter determinandi actiones suas (§. 321. part. 1. Phil. præf. univ.), versatur circa dona, & regit donationes legi naturæ convenienter.

Cum objectum liberalitatis proprie sint dona, aut, si mavis, donationes; inde intelligitur, nec a communibus notionibus prorsus abhorreere, ut usus pecuniæ absque usuris, vel usus-fructus agri gratis datus; alique istiusmodi actus ad liberalitatem referantur. Sane remissio usurarum debitarum, vel mercedis pro agro locato debitæ, vel restitutionis rei commodatæ, vel reparationis damni dati aliorumque istiusmodi debitorum saltem vernaculo nobis sermone donatio appellatur.

§. 366.

*Quenam ad
liberalita-
tem cognitu
necessaria.*

Quoniam liberalitas donationes, seu dationes gratuitas (§. 48. part. 4. Jur. nat.), regit legi naturæ convenienter (§. 365.); Qui liberalis esse vult, ante omnia sibi cognita atque perspecta reddere debet, quæ lex naturæ tam de prestationibus gratuitis in genere, quam de dationibus gratuitis in specie precipit (§. 23. & seqq. part. 4. Jur. nat.), ut sciat, quibus dare debeat, quantum, quo sine & quo animo.

Non

Non sufficit gratis dare, ut sis liberalis; verum etiam necesse est, ut recte detur, quod datur. Si vero in modo dandi nihil desiderari debet, necesse est, ut constet, cuinam quid gratis dandum, determinanda quoque est iusta quantitas, ne vel excessus, vel defectus in dando committatur, dandum est propter finem honestum, dandum denique eo animo, qui liberalitati convenit. Horum omnium norma est lex naturæ, a qua si recedatur, actus a vitio quondam labem contrahit, consequenter nec amplius ad liberalitatem referri potest. Hæc vero observanda sunt non solum ei, qui dat; verum etiam ab iis, qui de liberalitate alterius iudicium sibi sumunt, ne laudetur, quod vituperandum.

§. 367.

Liberalitatis est dona dare iis, qui iisdem indigent ad usus Quiburnam honestos; iis, qui meliore fortuna digni sunt, ad vitæ commoditatem, munera dant aut iucunditatem; iis, qui præclara quædam fecerunt instar præmiis da. iis denique, qui bene de nobis meriti sunt. Quoniam liberalitas regit donationes, seu dationes gratuitas (§. 48. part. 4. Jur. nat.), legi naturæ convenienter (§. 365.); ejus est dona dare iis, quos lex naturæ commendat. Quamobrem cum usus honestus sit, qui legi naturæ convenit (§. 171. part. 1. Phil. præct. univ.), beneficia vero, consequenter munera (§. 56. part. 4. Jur. nat.), merentur, qui iisdem indigent (§. 30. part. 4. Jur. nat.) ad se vel statum suum perficiendum (§. 234. part. 1. Phil. præct. univ.); liberalitatis omnino est, dona, sive munera dare iis, qui iisdem indigent ad honestos usus. *Quod erat primum.*

Legi naturæ convenit donatio, qua dantur iis, quibus equidem non desunt, quæ ad vitæ necessitatem necessaria, desunt tamen quæ ad vitæ commoditatem, aut iucunditatem faciunt, qui tamen fortuna meliore digni sunt, ad vitæ com-

commoditatem, vel jucunditatem facientia (§. 112. part. 4. *Jur. nat.*). Quamobrem etiam liberalitatis est dare munera iis, qui meliore fortuna digni sunt; ad commoditatem, vel jucunditatem vitæ requisita. *Quod erat secundum.*

Similiter lege naturali homines obligantur ad commune bonum conjunctis viribus promovendum (§. 221. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter cum præmia sint motiva actionum committendarum (§. 296. part. 1. *Phil. pract. univ.*), legi naturæ consentaneum est, ut ad commune bonum promovendum præmiis incitentur, qui præclara præstare possunt. Liberalitatis igitur quoque est instar præmiis munera dare iis, qui præclara quædam fecerunt. *Quod erat tertium.*

Denique qui bene de nobis meriti sunt, bonum nostrum pro virili promoverunt. Quamobrem cum bono bonum referre debeamus (§. 806. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter ei, qui nobis extitit causa boni, vicissim existere causa boni, quia ipse extitit (§. 797. part. 1. *Jur. nat.*); liberalitatis utique est dona dare iis, qui bene de nobis meriti sunt. *Quod erat quartum.*

Est liberalitatis sit dare munera; non tamen liberalitatis est dare munera cuicunque volueris, sed nonnisi merentibus. De merito autem statuere pro lubitu permissum non est: statuendum de eo ex principiis legis naturæ, quæ regit actus omnes sicuti virtutis cujuslibet, ita etiam liberalitatis. In præsentī itaque propositione ostendimus, quinam sint illi, qui munera merentur. Condiciones meriti equidem admodum generales sunt; attamen sufficiunt, ut in casibus emergentibus particulares ad eas reducantur, nec facile aberretur, quando de merito statuendum, modo omnes circumstantiæ casus emergentis nobis fuerint perspectæ. Condiciones meritum, quas hic definimus, latissime omnino patent; si cui tamen visum fuerit ad particulares descendere, nos minime refraga-

mur,

mur, immo si putet, nos quædam prætermisisse, defectum suppleat. Nobis sufficit nihil asseruisse, quod sit a veritate alienum. Usus honestus cum æstimandus sit ex lege naturæ, latissime omnino patet. Qui enim munere utitur ad satisfaciendum obligationi cuidam naturali, aut ad actum quendam jure naturali permissum, munus impendit in usum honestum. Ita datur ad usum honestum, si quis studioso egeno suppeditat sumtus studiorum, qui sublevar minus opulentum in facendis sumtibus in educationem liberorum, si solvit didactrum pro institutione liberorum pauperum, qui studiosis pauperioribus donat libros, quibus opus habent & quos non commode suo sumtu sibi comparare possunt, qui ipsis honorarium solvendum pro institutione remittit, qui medicamenta gratis dat ægrotis egenis, qui ei, cui sunt vires & animus in usum generis humani præclare quid præstandi, desunt tamen sumtus ad propositum exequendum, ad hos requisitos sumtus suppeditat, & quæ sunt innumera alia istiusmodi. Fortuna cæca est, nec pro merito distribuit bona sua. Alii ea merentur, alii habent. Merentur omnino, qui honeste vivunt & personam sibi impositam bene ac recte gerunt. Quamobrem cum ad vitam commode ac jucunde transigendam opus sit pecuniâ, aut rebus pecunia æstimabilibus; ecquis dubitet, laudandum esse eum, qui liberalitate sua commoditati, vel jucunditati vitæ illorum prospicit? Observandum hic saltem est, ne de commoditate ac jucunditate vitæ aliter statuatur, quam juri naturæ convenit (§. 465. 470. *part. 1. Jur. nat.*). Et quis dubitet, ad liberalitatem quoque pertinere, ut dentur munera ad vitam commode ac jucunde transigendam merentibus, cum ipsa lex naturæ nos obliget, ut lubenter conferamus ad commoditatem ac jucunditatem aliorum, quod in potestate nostra est (§. 645. *part. 1. Jur. nat.*)? Interest Reip. interest generis humani, ut præclara faciant, quibus natura ac fortuna concessit vires. Quamobrem illos, quibus concessit opes, muneribus suis eos juvare, aut, si absque hoc auxilio præstiterint, quod poterant, eos remunerari & ad

(*Wolffii Ethica Pars V.*)

plura præstanda eos incitare, tum etiam alios permovere, ut exemplo ipsorum se addant, liberalitati maxime convenit. Quemadmodum gloria homines stimulat ad præclara facienda, ita quoque munera, quæ gloriam demonstrant. Bene de nobis mereri possunt alij modis longe plurimis, tum in bonis promovendis, tum in malis avertendis. Ita bene de nobis merentur educatores, præceptores, pastores Ecclesiæ, qui munere suo rite funguntur; bene merentur, qui incendium fatale ab ædibus nostris, aut periculum mortis, in quod incidimus, a nobis avertunt; bene meretur medicus, qui salutaribus consiliis nos a morbo liberat. Qui cognoscere voluerit, quinam de se bene meriti fuerint; animum saltem attendere debet ad bona, quæ aliorum ope consecutus fuit, & ad mala, quæ a se averfa fuerunt. Atque hinc patebit, quam amplum sit aliorum de se meritum. Quod si quis pauca hæc, quæ ad propositionem præsentem annotavimus, perpenderit, abunde perspiciet, quam amplus sit liberalitatis exercendæ campus, quamvis arbitrium nostrum restringatur ad eos casus, quos in propositione enumeravimus.

§. 368.

*Quinam dare
munus libe-
ralitati ad-
versetur.*

Quoniam liberalis est, qui alteri dat munus, quo indiget ad bonum usum, aut instar præmii ob præclarum factum (§. 367.); ex adverso *ad liberalitatem adscribendum non est si cuidam detur munus, ut id impendat in usum malum, vel instar præmii ob factum malum, sive inonestum.*

Poterat idem inde quoque ostendi, quod donatio illicita sit, quando donans quid facit, quod obligationi cuidam naturali repugnat (§. 128. *part. 4. Jur. nat.*). Nemo enim alterum quomodocunque ad vitia seducere (§. 711. *part. 1. Jur. nat.*), neque id agere debet, ut alter in vitio quodam perseveret (§. 713. *part. 1. Jur. nat.*). Ita liberalis non est, qui pro aliis solvit mercedem meretriciam, aut qui splendida munera offert puellæ, quæ ad libidinem suam explendam se faci-

facilem præbet. Idem esto iudicium de eo, qui largo munere remuneratur defensorem causæ suæ sive bonæ, sive malæ, propterea quod adversarium suum depexum reddidit, convitia in ipsum effudit, eundemque deridendum aliis propinavit.

§. 369.

Datio muneris ob causam inhonestam ad prodigalitatem refertur. Quo refertenda. Quoniam enim causa inhonesta legi naturæ repugnat *renda datio* (§. 171. part. 1. *Phil. pract. univ.*), datio muneris ob causam inhonestam obligationi naturali contraria (§. 141. part. 1. *Phil. causam in pract. univ.*), consequenter illicita est (§. 128. part. 4. *Jur. nat.*). *honestam.* Quamobrem plures facit expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel alios exigit. Quoniam itaque prodigus est, qui plures facit expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel alios exigit (§. 385. part. 4. *Jur. nat.*); datio muneris ob causam inhonestam ad prodigalitatem adscribenda.

Causa, quam inhonestam vocamus, dici quoque fœvit causa turpis. Demonstrationis autem gratia inhonestam appellare maluimus. Non vero paradoxum videri debet dationem muneris ob causam turpem ad prodigalitatem referri. Etenim expensæ omnes, quas omittere tenemur, ad prodigalitatem referendæ sunt: non alio enim fine pecuniam erogare debemus, quam ut satis faciamus obligationi euidam naturali (§. 379. part. 4. *Jur. nat.*). Perinde autem est sive detur pecunia, sive res, quemadmodum ex antea dictis palam est. Neque alium licet facere juris donandi usum, quam quem officia exigunt (§. 131. part. 4. *Jur. nat.*). Exercitium vero juris donandi liberalitatis est.

§. 370.

Ne actus liberalitatis ab actibus prodigalitatis accurate discernantur, præconcepta obstat opinio, quasi in dispositione de rebus suis liberalitatis

**ab actibus prodigalitat-
tis non accu-
rate discer-
nantur.** unice regnet domini voluntas. Etenim qui putat, in dispositione de rebus suis unice regnare voluntatem suam, is pro certo habet, sibi competere jus rem suam dandi cuicumque vultuerit & ob causam quamcunque, quæ sibi visa fuerit, consequenter non attendendam esse rationem ullam, cur dare velit, sed sufficere quod velit, ita ut pro ratione ster voluntas.

Quodsi ergo gratis aliquid alteri datur, non attenditur, num faciat expensas, quas officium nullum erga seipsum, vel erga alios exigit. Quoniam itaque prodigalitatis est facere expensas, quas officium nullum erga seipsum, vel erga alios exigit (§. 385. part. 4. Jur. nat.), liberalitas vero donationes, seu dationes gratuitas (§. 363.), legi naturæ conformat (§. 250. part. 4. Jur. nat.), nec licitæ sunt donationes, nisi quæ faciunt ad satisfaciendum officio cuidam erga seipsum, vel alios, vel etiam erga Deum (§. 124. part. 4. Jur. nat.); ne actus liberalitatis ab actibus prodigalitatis accurate discernantur, præconcepta obstat opinio, quasi in dispositione de rebus suis unice regnet domini voluntas.

Hanc opinionem, quasi voluntas domini in dispositione de rebus suis nullis legibus sit adstricta, esse præjudicium commune, quod plerorumque mentem occupavit, in vulgus notum est. Ideo audias dicentes: de meo disponere possum, quemadmodum mihi visum fuerit. Dare meum possum, cuicumque voluero. Arrogant sibi homines jus prorsus absolute in dispositione de rebus suis, consequenter etiam in dationibus gratuitis. Has cum agnoscant esse objectum liberalitatis, se liberales esse putant, si multa gratis dent, parum solliciti, cuinam dent, quo fine & quo animo. Ac idem ipsorum est iudicium de liberalitate aliorum, quam etsi ob rationes certas non prohibent, actum tamen ipsum ad liberalitatem adscribunt, quasi vero virtus admittat quidpiam, quod recte improbat. Prodigum vero illum demum vocant, qui

bona

bona sua dilapidat, seu patrimonium suum diminuit (§. 452. part. 2. Jur. nat.); faciendo expensas ultra ejus vires, ita ut quis prodigus fieri possit censetur, quia nimis liberalis est, quasi ipsa virtus nos in vitium adducere possit, in quod tamen non incidimus, nisi quando a virtutis tramite receditur.

§. 371.

Quoniam opinio *preconcepta*, quasi in dispositione de rebus Quomodo suis unice regnet voluntas domini, obstat, quo minus actus liberalitatis ab actibus prodigalitatibus accurate discernantur (§. *eradicanda*. 370.); ut ea eradicetur, probe considerandum est, rerum, quas habemus, dominum esse Deum, nos non esse nisi usufructuarios, & dominium, quod scilicet consistit in jure proprio disponendi de re pro arbitrio suo, prouti nimirum visum fuerit (§. 118. part. 2. Jur. nat.), nobis saltem competere respectu hominum aliorum (§. 351. part. 4. Jur. nat.), nec homini per ipsam naturam suam atque rerum aliud jus in re sua competere posse, nisi quod in usu necessario consistit (§. 353. part. 4. Jur. nat.), ipsamque naturam hominem non facere nisi usufructarium, non vero dominum rerum suarum, qualis est respectu hominum aliorum (§. 354.), nec Deum aliud jus nobis concedere potuisse (§. cit.), qualis sit usus rerum necessarius, nimirum qui ad hoc requiritur, ut obligationi nostrae naturali satisfaciamus (§. 12. part. 2. Jur. nat.), & rectum rerum suarum usum esse eum, quem officia exigunt, abusum vero in repugnantia cum iisdem consistere (§. 350. part. 4. Eth.).

Ex iis, quae diximus & quae porro demonstrabuntur, satis intelligitur, quam facile a liberalitate recedatur, dum liberalis esse vuleris, & quivis per se haud difficulter animadvertet, quinam occurrant circa exercitium hujus virtutis defectus, & quantum nomen ejus in abusum trahatur. Ceterum *preconcepta* opinio, quae mentem plerorumque obnubilat, & liberalitatem, quae virtus est, in prodigalitatem, quae vitium

est, convertit, ex hoc potissimum fonte fluit, quod quale revera sit jus dominium ignoretur, & quod nobis vi libertatis naturalis permittendum quoad exercitium (§. 169. part. 2. *Jur. nat.*), ipsi juri inesse putetur, neque satis intelligatur, quale jus sit libertas naturalis, quæ obligationem naturalem, a lege naturæ venientem (§. 141. part. 1. *Jur. nat.*), minime tollit (§. 159. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque nec abusus dominii ab usu ejusdem distingvatur (§. 167. 168. part. 2. *Jur. nat.*). Quamobrem si præconceptra illa opinio radicitus evellenda, necesse est ut ea, quæ de dominio in parte secunda, & de libertate naturali in parte prima demonstrata sunt, penitus perspiciantur: ad quod ducit analysi demonstrationum illorum, quæ in propositione præsentē inculcantur. Relegenda imprimis sunt, quæ de differentia juris in re nostra respectu Dei & respectu hominum nobis competentis annotavimus (not. §. 351. part. 4. *Jur. nat.*).

§. 372.

Quinam fortuna meliore digni sint.

Qui personam sibi impostam recte gerunt, vix tamen ac ne vix quidem acquirunt, quantum ad sustentationem sui atque familie sue sufficit; fortuna meliore digni sunt. Cum certa nobis persona imposita sit, quatenus sumus homines, quatenus sumus creatura Dei & quatenus certum vitæ genus sequimur (not. §. 17. 152. part. 4. *Eth.*); personam sibi impostam recte gerit, qui vitam homine ac creatura Dei dignam vivit, consequenter legi naturæ, seu voluntati divinæ conformem (§. 57. part. 2. *Phil. pract. univ.*), ideoque officiis erga Deum, erga seipsum & erga alios pro virili sati facere studet (§. 225. 226. part. 1. *Phil. pract. univ.*), verbo qui honeste vivit (§. 171. part. 1. *Phil. pract. univ.*), atque in munere suo, aut labore obeundo omnem diligentiam adhibet (§. 536. part. 1. *Jur. nat.*), omnemque dat operam, ut laborem suum recte perficiat, qualiscunque tandem is sit pro eo, quod sequitur, vitæ genere (§. 522. part.

part. i. Jur. nat.). Neminem puto fore, qui non ultro largiatur, eundem mereri, ut vitam quoque commode ac jucunde transigat, modo intelligat quid sit vitam commode ac jucunde transigere (§. 465. 470. *part. i. Jur. nat.*). Quodsi ergo contingat, eum vix tantundem acquirere, quantum ad sustentationem sui atque familiæ suæ sufficit, cum fortuna ipsi deneger ad vitæ commoditatem, vel jucunditatem necessaria, meliore utique fortuna dignus est.

Fortuna bona sua non distribuit pro merito, ut habeant qui merentur, neque utile videtur, ut ita distribuar: valde enim verendum, ne deessent plures, qui merentur. Quodsi unusquisque seipsum intimius noscere studuerit, atque seipsum examinaverit; haud difficile intelliget, num fortunam meliorem mereri studuisset, si eam sibi faventem expertus fuisset. Quamobrem opus est, ut merentium inopiam sublevent, qui bonis fortunæ abundant, liberalitatem exercituri, cui alias nullus foret locus. Ut vero liberalitas recte exerceatur, necesse est, ut agnoscantur, quinam meliore fortuna digni sint. Judicium autem minime fallit, si ea observentur; quæ in propositione præsentè præcipiuntur, modo didiceris, quæ ad vitæ honestatem & diligentiam in munere suo obiendo & labore suo rectè perficiendo requiruntur. Cum vero perfectæ virtus in hominem non cadat; in æstimando merito non nimis rigidi esse debemus: id quod nec metuendum, cum perpauci sint tanto acumine præditi, ut de summo rigore statuere possint.

§. 373.

Quorum ope & auxilio bona animi, corporis & fortunæ con- Quinam be- sequimur, vel qui a malo nos liberant, aut periculum præsens a nobis ne de nobis averunt; bene de nobis merentur. Bene mereri de altero dici mereantur. tur, qui eidem causâ boni existit. Quamobrem cum bona sint vel animi, vel corporis, vel fortunæ (§. 556. *Psych. empir.*), & ab-

& absentia mali etiam bonum sit (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), causa vero boni nobis existit, in cujus facto quodam, vel factis pluribus continetur ratio, cur bono quodam fuerimus potiti, vel a malo quodam, aut periculo liberari (§. 886. *Ontol.*); bene de nobis merentur, quorum ope & auxilio bona animi, corporis & fortunæ consequimur, vel qui a malo nos liberant, aut periculum præsens a nobis avertunt.

Quicquid nos statumque nostrum perfectiorem reddit, bonum est (§. 554. *Psych. empir.*), ideoque de nobis bene meretur, quicumque ad perfectionem nostram statumque nostrum facto suo quidpiam confert. Quoniam vero carentia mali quoque bonum est (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), malum autem est, quod nos statumque nostrum imperfectiorem reddit (§. 565. *Psych. empir.*); de nobis quoque bene meretur, qui facto quodam suo nos ab aliquo liberat, quod nos vel statum nostrum imperfectiorem reddit, aut id a nobis avertit, quod reddere poterat. Cum innumera sint istiusmodi facta, non uno quoque modo de nobis bene mereri potest alius. Quamobrem qui ex vero statuere voluerit, num & quantum aliquis de se bene meritus fuerit; ei perspectum esse debet, in quonam perfectiones animæ, corporis ac status nostri consistant, in quonam imperfectiones ejusdem, & quodnam is ad hoc contulerit, ut illis gaudeamus, his careamus. Docuimus quæ huc pertinent in Jure naturæ, ideoque ex eo haurienda est eorum cognitio. Constat plerosque homines sensuum judicio stare, aut opiniones receptas sequi, ut ideo pro bonis habeantur, quæ non sunt, nec quæ mala sunt agnoscantur. Quamobrem nec agnoscunt, quod alii bene de se mereantur, aut prorsus in contrariam abeunt sententiam, quasi male mereantur. Hosce vero errores evitare non datur, nisi juxta rationis normam bonum atque malum dijudicare discamus. Quoniam itaque apprime necessarium est, ut discamus, siquidem liberalitatis partes omnes adimplere velimus (§. 367.); ideo necesse est, ut verorum bonorum atque malorum notio-

nes consequi studeamus & bonorum magnitudinem rite ponderare discamus. Aestimanda vero etiam est diligentia aliorum in eo, quod nostri causa fecerunt, & considerandus animus, quo idem fecerunt. Atque tum circumstantiæ singulares, si rite discutiantur, plurimum conferunt ad aestimandam magnitudinem meriti. Dedimus exempla paulo ante (not. §. 367.), quæ his, quæ in præsentî dicuntur, lucem quandam affundunt. Plura dicentur inferius, quando de aestimandis beneficiis agemus.

§. 374

Liberalitatis est dona dare pro modo facultatum suarum. De qualitate Liberalitatis est quantitatem donorum determinare legi. natu- donorum vi- ra convenienter (§. 365.). Etenim nemo alteri donare de-ribus patri- ber rem, qua ipsemet indiget (§. 109. part. 4. Jur. nat.), præ-monii pro- serim si alter eadem minime indiget (§. 110. part. 4. Jur. portionanda. nat.); cumque patrimonium nostrum conservare debeamus, quantum in potestate nostra fuerit (§. 458. part. 2. Jur. nat.), ultra ejus vires expensæ faciendæ non sunt. Quamobrem qui amplum habet patrimonium, cum plura aliis gratis dare possit, quam qui habet tenuè; liberalitatis est dona dare pro modo facultatum suarum.

Liberalis non est, sed prodigus, qui ultra vires patrimonii sui dona in alios conferens in egestatem incidit, vel etiam liberos suos, quorum fortunæ prospicere debet (§. 729. 734. 736. part. 7. Jur. nat.), ad egestatem redigit. Neque enim aliis prodesse debemus ita, ut nos ipsos negligamus (§. 670. part. 1. Jur. nat.), aut obligationi, qua aliis tenemur, satisfacere nequeamus (§. 674. part. 3. Jur. nat.). Servandus itaque modus in donationibus, ne excedatur. Enimvero quoniam aliis prodesse debemus, quantum possumus (§. 612. part. 1. Jur. nat.); liberalitati quoque parum convenit, si quis minus dat, quam dare poterat. Equidem vulgaris est

(Wolffii Ethica Pars V.) T r r opi-

opinio, quasi dona proportionanda sint dignitati, qua quis in civitate eminet: oppido autem falluntur, qui ita sentiunt. Neque enim dignitati respondent opes. Dantur, qui dignitate eminent supra alios, tenue tamen habent patrimonium, ita ut redditus vix sufficiant ad sustentationem sui ac familiæ suæ, præsertim cum decori habenda quoque sit ratio quædam. Dantur ex adverso alii conditionis plebejæ, qui amplum habent patrimonium. Hi plura gratis dare possunt, quam illi, ne graventur. Iniqui adeo sunt iudices, qui modicum; quod illi dant, in vituperium vertunt, cum laudandi potius sint, quam vituperandi, qui dant pro modo facultatum. Quodsi qui dignitate excellit opulentus quoque fuerit; si parcius dat, quam pro modo facultatum, majorem censuram incurrit, quatenus ipsa dignitas motivum esse debet, ut virtute præster plurimum, consequenter etiam liberalitate. Atque hoc modo dignitas influit per modum decori in determinationem quantitatis doni. Turba hæc vix discernet, quæ non sufficiente cognitione eorum instructa est, quæ ad iudicium exactum de determinanda quantitate doni requiruntur. Ast veritas, quam profiteri debet philosophus, non dependet a capto vulgi.

§. 375.

De causa, ob quam donum datur, in determinanda quantitate ejus attendenda in iudicio ferendo.

In determinanda quantitate doni habenda quoque ratio est causa, ob quam datur. Dantur enim dona ad usum quandam honestum, ob factum quoddam præclarum & ob factum, quo quis bene de nobis meritus est (§. 367.). Quamobrem cum non omnis usus; in quem impendendum est quod datur, eosdem exigit sumtus, nec facta omnia præclara ejusdem sint utilitatis, nec æque rara atque insolita, neque etiam facta, quibus aliquis de nobis bene meretur, eandem nobis afferant utilitatem; ideo in determinanda quantitate doni habenda quoque ratio est causæ, ob quam datur.

Con-

Convenientiam quantitatis doni cum causa, ob quam datur, ipsa ratio nobis dicitur, etiam si in confusis saltem notionibus acquiescamus. Inde nimirum est, ut ipsum vulgus de quantitate ejus, quod datur, judicium ferens ad illam animum attendat. Si pecunia colligitur ad reparationem ædis sacræ, plus vel minus datur pro ratione sumtuum in eam faciendorum, & plus datur, si inter plures, quam si inter pauciores distribuendum quod datur. Quod si contrarium fiat, id reprehendi solet, non alia reddita ratione, quam quod usui minime respondeat quod datur. Per se tamen patet, utrum donum saltem derur in subsidium, an vero ad integrum sumtum faciendum. Quod si donum detur ob factum quoddam præclarum, instar præmii, pro qualitate facti quantitas utique præmii differre debet. Facta autem æstimantur ex utilitate, quæ inde in alios redundant, vel ex singularitate virtutum sive intellectualium, sive moralium, quæ ad idem prætrandum requiruntur. Ita inventa utilia majus mereantur præmium, quam mere curiosa. Si quis invenit machinam, quæ temporis ac sumtuum compendio perficitur, quod non nisi multo labore alias perfici poterat, majus præmium meretur, quam si quadraturam alicujus curvæ, cujus nullus usus est, invenerit. Quoniam tamen difficile est de utilitate judicium, nisi ea præsens sit atque in oculum incurrat; multa circumspectione opus est, ne judicium deproperetur. In liberalitate tamen spectanda potissimum est præsens utilitas, & qui de utilitate judicium sibi sumit, rei peritus esse debet. Meritum aliorum de nobis æstimandum est ex magnitudine boni in nos collati & mali depulsi, aut periculi averfi. Sed de hisce plura dicenda erunt, quando paulo inferius de animo grato sumus acturi.

§. 376.

In determinanda quantitate doni habenda quoque ratio est De conditione accipientis. Donationes enim, dationes gratuitæ (§. ne accipien- 48. part. 4. Jur. nat.), beneficia sunt (§. 17. part. 4. Jur. nat.), tis in deter-

*minanda
quantitate
doni atten-
denda.*

Enimvero benefactor gaudium tribuere, aut voluptatem creare alteri intendit (§. 35. part. 4. *Jur. nat.*), & noto notius est, munusculum, quo gaudium tribuitur homini infimæ conditionis, non eandem habere efficientiam, si idem detur alii longe disparis & melioris conditionis. In determinanda igitur quantitate doni habenda est ratio conditionis accipientis.

Multa adhuc monenda forent, si ad particularia descendere vellemus: sed ea facile succurrent quasi sua sponte, si animum advertamus in casu dato ad omnes circumstantias, quæ in æstima-
manda conditione accipientis attendendæ veniunt. Cum circumstantiæ plurimum variant, ideo accidit, ut non eandem voluptatem creet, quod hoc, vel alio tempore darur.

§. 277.

*De pretio
affectionis in
quantitate
doni spectan-
do.*

In quantitate doni spectandum etiam est pretium affectionis, quod rei, quæ datur, statuit accipiens. Qui enim pretium affectionis rei imponunt, pro voluptate ex ea percipienda eandem æstimant (§. 907. part. 4. *Jur. nat.*). Quoniam itaque donationes, gratuitæ dationes (§. 48. part. 4. *Jur. nat.*), beneficia sunt (§. 17. part. 4. *Jur. nat.*), benefactor autem gaudium tribuere, vel voluptatem creare intendit alteri, cui quidpiam gratis dat (§. 35. part. 4. *Jur. nat.*); in quantitate doni spectandum etiam est pretium affectionis.

Pretium affectionis nullam certam mensuram habet, si res in se spectetur. Ut enim quis rem quandam pluris æstimet, quam communiter æstimari solet, a singulari quodam affectu dependet (§. 906. part. 4. *Jur. nat.*), qui non in omnibus eadem ratione concipitur. Accidit inde, ut quis rem eandem parvi, aut nihili æstimet, quam maximi facit alius & qua mirifice delectatur. Quamobrem si cui dones rem exigui pretii, sed qua maxime delectatur, majoris eandem faciet, quam si de-
disses

diffes rem majoris longe pretii. Hinc audias dicentes, rem sibi donatam, quantumvis exigui pretii, cariorem esse, quam donum centum thalerorum. Ponamus hominem eruditum, qui, cum opulentus sit, libros pretio caro sibi comparare potest, immo solet. Quodsi ei dones libellum vili pretio redemptum, sed admodum rarum, quem diu habere voluit, sed nullibi venalem reperire potuit; majorem ipsi voluptatem afferes, quam si splendidum munus aliud obtulisses, cum tamen absurdum fuisset ipsi donare pecuniam, quam pro libello solvisti. Quoniam liberalitatis est donorum quoque determinare quantitatem (§. 366.); qui liberalitatem exercere vult, ad ea omnia animum attendere tenetur, quæ de quantitate doni demonstrata sunt (§. 374. & seqq.). Quodsi singula satis expendantur, haud obscurum erit, quomodo liberalis quoque esse possit, qui tenuis fortunæ est, & quod liberalem se præbere quis possit etiam aliis, quorum conditio & fortuna sua longe melior est. Absit enim ut existimes, liberalitatem esse virtutem, quam exercere nequeant nisi divites ac opulenti.

§. 378.

Excessus in determinanda quantitate doni ad prodigalitatem; De excessu defectus ad tenacitatem adscribendus. Quoniam Jus naturæ regit & defectu actus liberalitatis in determinanda quantitate doni (§. 366.); in determinanda quantitate doni modum excedit, majores facit expensas pro facultate patrimonii sui, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit (§. 225. 226. part. 1. Phil. pract. univ.). Enimvero qui majores facit pro facultate patrimonii sui expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit, prodigus est (§. 385. part. 4. Jur. nat.). Excessus igitur in determinanda quantitate doni ad prodigalitatem adscribendus. *Quod erat unum.*

Similiter quia lex naturæ regit actus liberalitatis in de-

terminanda quantitate doni (§. 366.), qui in ea determinanda defectum committit, pauciores & minores facit expensas, pro modo facultatum suarum, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit (§. 225. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero qui pauciores & minores facit expensas pro facultate patrimonii sui, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit, tenax est (§. 391. *part. 4. Jur. nat.*). Defectus itaque in determinanda quantitate doni ad tenacitatem adscribendus. *Quod erat alterum.*

Domini obligatur ad eum faciendum juris donandi usum, quem officia exigunt (§. 131. *part. 4. Jur. nat.*). Omnis igitur actus in datione gratuita vitiosus est, qui officio cui-dam sive erga seipsum, sive erga alios, vel etiam erga Deum contrariatur. Quoniam id, quod gratis datur, ad expensas pertinet; vitium vero, quod versatur circa expensas in excessu prodigalitas, in defectu tenacitas est (§. 358. 391. *part. 1. Jur. nat.*); excessus dationum gratuitarum ad prodigalitatem, defectus ad tenacitatem referendus. Aristotelici liberalitati in excessu prodigalitatem, in defectu avaritiam opponunt. Quemadmodum enim liberalitas ab iis non restringitur ad pecuniam erogandam, verum etiam extenditur ad pecuniam acquirendam; ideo quoque avaritia non distinguitur a tenacitate, quasi non dare & in accipiendo non satiari unum idemque sint. Ast dedimus jam alias rationem, cur nos tenacitatem ab avaritia distinguere voluerimus (*not. §. 398. part. 4. Jur. nat.*), & liberalitatem ad dationes gratuitas saltem restringere (*not. §. 249. part. 4. Jur. nat.*), ita ut ne quidem omnes expensas moderetur (§. 381. *part. 4. Jur. nat.*). Ratio, cur nos virtutes in acquirenda & eroganda pecunia ipsisque opposita vitia aliter distinxerimus, clarius adhuc elucescit, si expendantur ea omnia, quæ de cura rerum demonstravimus & uberius declaravimus in parte quarta Ethicæ. Unum vero adhuc moneri consultum existimamus, quod non quivis per se facile per-

spicere videtur; nimirum cur actiones externæ ad vitia adscribantur, quæ legi naturæ repugnant, non consideratis simul internis iisdem respondentibus, cum tamen actiones externas non tribuamus virtuti, si in internis deprehendatur aliquis dissensus a lege naturæ. Etenim cum actio interna legi naturæ contraria a vitio proficiscatur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), actionem externam, quæ illi non adversatur, labe sua inficit, ut pro vitiosa recte habeatur. Enimvero si vel maxime bono animo facias, quod in se illicitum est; conscientia tamen erronea actionem in se illicitam facere nequit licitam. Ita fornicatio propterea non efficitur naturaliter licita, quia communi quodam gentis alicujus errore pro licita habetur, aut modica Venus sanitati conducere putatur. Qui Apostolos persequabantur, ipso Christo iudice putabant se facere, quod Deo maxime placeat; non tamen propterea ad pietatem adscribi poterant vexationes illorum. Alia vero quæstio est, de imputatione istiusmodi factorum, de quibus ex iis statuendum, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis de imputatione demonstrantur.

§. 379.

Si dona dentur eo fine, ut vel animum gratum, vel anorem, De finibus vel existimationem alteri declarem, aut aliorum favorem & amorem nobis conciliemus, vel etiam bonum per alios promoveamus; his intentiones hi recte intenduntur ab eo, qui liberalis est. Etenim liberalitatis est intendere finem legi naturæ convenientem (§. 366.). Enimvero legi naturali conveniunt donationes animi grati (§. 115. *part. 4. Jur. nat.*), amoris (§. 117. *part. 4. Jur. nat.*) & existimationis declarandæ causæ factæ (§. 119. *part. 4. Jur. nat.*). Conveniunt quoque eidem, quæ sunt amoris & favoris aliorum, quorum ope indigemus, conciliandi causæ (§. 121. *part. 4. Jur. nat.*), vel etiam boni per alios promovendi (§. 113. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem qui liberalis est tanquam

quam finem recte intendit, ut vel animum gratum, vel amorem, vel exiftimationem alteri declaret, vel etiam ut aliorum amorem & favorem sibi conciliet, aut bonum, quod ipse perficere nequit, per alios promoveat.

Fines illos a donante intendi posse ac licite intendi demonstravimus, cum de donatione ageremus (§. 113. & seqq. part. 4. *Jur. nat.*). Quamobrem cum liberalitatis sit determinare finem legi naturæ convenienter (§. 366.); dubium non est, quin liberalis recte intendat fines istos. Notandum in genere est, omnem finem licitum ab eo, qui liberalis est, intendi posse. Quamobrem si de fine ferendum judicium, ad normam legis naturalis is saltem exigendus, ut ideo ejus notitia instructus ab eodem aberrare nequeat. Brevius itaque dici poterat, ad liberalitatem requiri, ut intendatur finis licitus. Quoniam tamen non omnibus principia Juris naturalis adeo familiaria sunt, ut iisdem statim succurrant, quando de fine intendendo judicium ferendum; consultius omnino visum fuit, fines istos in specie commemorare. Equidem beneficiis, quorum in numero sunt donationes (§. 56. part. 4. *Jur. nat.*), gaudium tribuunt accipienti, & hoc intendere debet, qui liberalis est (§. 35. part. 1. *Jur. nat.*). Enimvero ut gaudium hoc recte intendatur, fines quoque ii attendendi sunt, quos in propositione præsentate commemoravimus, ne intentio gaudii creandi illicita efficiatur. Quod si fines liciti intenduntur directe, ad directam intentionem accedit intentio tribuendi gaudium indirecta (§. 621. part. 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 380.

Qualem animum habeat liberalis.

Liberalis animo hilari ac libenter dat. Etenim liberalitas virtus est (§. 249. part. 4. *Jur. nat.*). Sed virtuosus actiones legi naturæ convenientes libenter (§. 345. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & cum gaudio committit (§. 348. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Liberalis ergo libenter ac cum gaudio, seu animo hilari dat.

Animo

Animo hilari dare & cum gaudio dare unum idemque est. Vulgo autem agnoscitur, ad liberalitatem requiri, ut animo hilari detur. Ideo enim dicitur: Hilarem datorem Deus amat. Non tamen hoc liberalitati singulare est, sed hilari animus requiritur ad quemlibet virtutis cujuslibet actum. Atque inde est, ut virtuosus & ab omni vitio alienus semper hilari animo esse possit, & ad artem semper gaudendi præter fiduciam in Deo & acquiescentiam in providentia divina (§. 442. *part. 3. Eth.*) custodia conscientie requiratur (§. 615. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ne scilicet quid committatur, quod legi naturæ adversum (§. 600. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 381.

Actus liberalitatis proficiscitur ex amore erga accipientem. Fons actuum Benefactor enim, consequenter qui liberalis est (§. 249. *part. liberalita-* 4. *Jur. nat.*), accipientem amat (§. 38. *part. 4. Jur. nat.*), ac ideo, quia amat, dat (§. 36. *part. 4. Jur. nat.*). Actus itaque liberalitatis ex amore erga accipientem proficiscuntur. †

Ex hoc amore nascitur animus hilari, de quo modo diximus (§. 380.). Quoniam enim liberalis amat accipientem, ex voluptate ejus voluptatem percipit & ideo gaudet; quod is gaudet (§. 640. *Psych. empir.*), consequenter dando gaudium ipsi tribuere intendit & gaudium ejus cupit. Quodsi animus dantis amore erga accipientem fuerit vacuus, actus ad liberalitatem adscribi nequit. Atque hoc modo cavetur, ne de animo hilari perperam judicetur; qui ad liberalitatem requiritur. Quodsi enim gaudii tui alia fuerit ratio, quam gaudium accipientis, quod eidem tribuere intendis, veluti utilitas quædam tua, quam dono mercari vis, illud ad animum, quem habere debet liberalis, minime referendum. Facile autem patet ad liberalitatem sufficere amorem universalem, nec semper opus esse ratione quadam particulari, cur accipientem ames, quamvis tum facilius pateat, actum liberalitatis ex amore proficisci. Ceterum me vel tacente patet, (Wolfsi *Ethica Pars V.*) U u quam-

quamvis peculiaribus demonstrationibus evicerimus, cuinam sit dandum, quantum, quo fine & quo animo (§. 367. & seqq.), ea tamen omnia simul attendenda esse in qualibet datione gratuita, ne quid obftet, quo minus ea ad liberalitatem sit adscribenda. Valer hic illud scholasticorum, bonum non esse nisi ex integra causa.

§. 382.

An donum

propter finem

illicitum da-

tum ad libe-

ralitatem re-

ferendum.

Qui dat donum propter finem illicitum, liberalis non est. Donationes enim mali finis consequendi gratia factæ illicitæ sunt (§. 123. part. 4. Jur. nat.), consequenter lege naturali prohibitæ (§. 170. part. 1. Phil. pract. univ.). Enimvero liberalitas regit donationes legi naturæ convenienter (§. 365.). Quamobrem qui dat donum propter finem illicitum, liberalis non est.

Ita liberalis non est, qui donis corrumpit judicem injustum, ut faveat malæ causæ, propterea quod juxta istud pervulgatum plus valet favor in judice, quam lex in codice. Similiter liberalis non est, qui amorem puellæ donis sibi conciliare studet, ut se libidini ipsius facilem præbeat, vel etiam si hoc fecerit, muneribus magnificis remuneratur. Idem judicium esto de eo, qui defensorem causæ suæ sive bonæ, sive malæ remuneratur, propterea quod antagonistam fœdissimis conviciis prosciderit, aut audacter calumniatus fuerit.

§. 383.

An liberalis

det donum

propter fa-

mam.

Qui dat donum propter famam, ambitiosus & arrogans est, non liberalis. Cum enim fama sit communis hominum aliorum sermo de virtutibus alicujus (§. 553. part. 1. Jur. nat.); qui dat donum propter famam, is videri vult liberalis & laudem tanquam finem intendit, consequenter laudem immeritam appetit. Ast laudem sive meritam, sive immeritam appetere ambitiosus est (§. 507. part. 4. Eth.), & qui se honore dignum

dignum existimat, quo non est, consequenter videri vult, qui non est, arrogans est (§. 566. *part. i. Jur. nat.*). Quamobrem qui dat donum propter famam, ambitiosus & arrogans est. *Quod erat unum.*

Quoniam qui donum dat propter famam, laudem intendit tanquam finem, *per demonstrata*, laudem autem tanquam finem intendere non debemus (§. 562. *part. i. Jur. nat.*); qui dat donum propter famam, lege naturæ contradicente hoc facit, consequenter donationem eidem minime conformat. Quamobrem cum liberalitas donationes regat legi naturæ convenienter (§. 365.); qui donum dat propter famam liberalis non est. *Quod erat alterum.*

Omnis actio legi naturæ conformis efficitur vitiosa, si propter famam committatur. Quamvis enim operam dare debeas, ut sis existimatione ac laude dignus (§. 545. 546. *part. i. Jur. nat.*), utque fama tua sit bona (§. 554. *part. i. Jur. nat.*); existimationem tamen atque laudem non intendere debes, tanquam finem (§. 562. *part. i. Jur. nat.*). Quamprimum hæc ad studium meriti accedit, actio labe inficitur, ut non amplius ad virtutem, sed ad vitium sit adscribenda (§. 321. 322. *part. i. Phil. pract. univ.*). Quamobrem jam superius monuimus, cruditos, aut qui alio modo de Rep. bene merentur, gloriam non spectare debere tanquam mercedem, quam exigere possunt, sed tanquam præmium, quod ab æquis rerum arbitris sponte offertur. Actiones nostras legi naturæ conformare debemus, ut satis faciamus obligationi nostræ (§. 142. *part. i. Phil. pract. univ.*) & ut nos Deo obediētes præbeamus (§. 1167. *part. i. Jur. nat.*). Atque hoc modestiæ est (§. 484. *part. 4. Eth.*), iudicium vero de nobis relinquendum peritis ac bonis (§. 485. *part. 4. Eth.*). Quæ igitur in propositione præsentē de liberalitate demonstrantur & vulgo agnoscuntur, de qualibet virtute valent.

Quando largiter donans superbus est, omnium maxime, si ceteros, qui minus dant, vel parcius, vel bonum contemnit. Idem valet de eo, qui ob bene a se facta se supra alios faciens se effert. Qui enim large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis, se supra alios effert, aut majoris fieri vult aliis, quod per se patet. Enimvero superbus est, qui supra alios sese offert, seu majoris fieri vult aliis. (§. 888. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem qui large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis, superbus est. Quod erat primum.

Qui ceteros ideo contemnit, quod minus, aut parcius dant, quam ipse dare suevit, ut liberalior ceteris videatur, eos illiberalitatis redarguit (§. 788. part. 1. Et §. 252. part. 4. Jur. nat.). Quoniam itaque superbus est, qui large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis, per demonstrata; multo magis superbus est, qui ceteros contemnit, qui minus vel parcius dant. Quod erat secundum.

Idem eodem modo patet de eo, qui ob bene a se facta se supra alios effert, aut alios, quibus se superiorem existimat, præ se contemnit. Quod erat tertium.

Qui large effuseque donat, ut aliis liberalior videatur, propter famam donat (§. 553. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum propter famam donans ambitiosus sit (§. 383.); inde quoque inferri poterat, superbum esse, qui large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis. Ceterum ex propositione præsentis ac præcedente apparet, quomodo quod virtutis est ad vitium trahatur. Atque porro inde intelligitur, quam sit necesse, ut virtuti omni studeamus, vitio omni nuncium mitamus, ne ista actionum determinatio metuenda sit. Vitia insidias struunt virtuti, haud raro occultas, a quibus rursus esse nequit, qui non omne vitium extirpare studet.

Si cujus animus propendet in dona merentibus & ob finem. Quando ad bonum danda; tam amplum vero patrimonium non habet, ut dare possit: liberalitatem hoc tamen non obstante liberalis est. Etenim si cujus animus pro-sufficiat danderi in dona merentibus & ob finem bonum danda; is de animus habet voluntatem, qualem liberalitas exigit (§. 1367. 1379.). Quoniam itaque virtutes morales; in quarum numero est liberalitas (§. 249. part. 4. Eth.), habitus voluntatis sunt (§. 547. part. 1. Jur. nat.), ideoque ex voluntate quam quis habet, potissimum aestimandæ, nemo autem alteri donare debet, qui ipsemet indiget (§. 109. part. 4. Jur. nat.), nec quisquam obligatur ultra id, quod ipsi possibile est (§. 209. part. 1. Phil. pract. univ.): si quis tam amplum patrimonium non habet, ut dare possit, quod vellet, hoc tamen non obstante liberalis est.

Omnia officia erga alios hanc habent restrictionem, ut præstentur alteri, quatenus absque neglectu erga seipsum fieri potest (§. 609. part. 1. Jur. nat.), seu quantum in potestate nostra est (§. 611. part. 1. Jur. nat.). Singulare igitur non est, quod gratuita quoque donationes, circa quas liberalitas versatur (§. 363.), hanc restrictionem habeant. Quando igitur desunt, quæ dare poteris, sive non tantum habeas, quantum dari necesse erat, si finem, qui intenditur, consequi volueris, sive eo, quod habes, ipsemet indigeas; ad liberalitatem sufficit voluntas. Recte igitur, si desint vires, laudatur voluntas. Si quibus hac paradoxa videntur, id quidem inde est, quod ex datione actuali, non ex voluntate dandi liberalitatem aestiment, quasi sine datione actuali ea subsistere minime possit, consequenter hæc virtus eorum propria sit, qui ad donationes gratuitas sufficiens patrimonium habent: quæ opinio facile ad illiberalitatem ducit, & ad eam excusandam trahitur. Qui eadem imbutus est, omnem de liberalitate cogitationem abjicit, & nimis serum foret ejus studium, ubi ad meliorem fortunam pervenit.

De gradu
liberalitatis
æstimando.

Quantum unusquisque sit liberalis, non æstimandum est ex quantitate doni, sed ex ratione hujus ad vires patrimonii & propensione voluntatis ad dandum. Liberalitatis enim est dare dona pro modo facultatum suarum (§. 374.); & in ea potissimum spectanda est propensio animi ad dandum, ita ut propterea non desinat esse liberalis, qui non habet in patrimonio suo, quod dare possit (§. 385.), & ut detur animo hilari atque lubenter (§. 380.). Quantum ergo unusquisque liberalis sit, non æstimandum est ex quantitate doni, sed ex ratione hujus ad vires patrimonii & propensione animi ad dandum.

Cum unusquisque noverit vires patrimonii sui, sibi que conscius sit animi sui; de gradu liberalitatis propria non adeo difficile est judicium, modo noveris, cui nam (§. 367. & seqq.), ob quem finem (§. 379.) & quo animo sit dandum (§. 380.). Sed cum vires patrimonii alieni non æque nobis sint perspectæ, multo minus autem pateat propensio animi ad dandum in eo casu, in quo lex naturæ dationes gratuitas exigit; de liberalitate alterius difficillimum plerumque judicium est. Multa igitur circumspectione opus est, ne tenerarium sit judicium & iniquum. Vulgo liberalitatem tantummodo æstimant ex quantitate & frequentia dationum gratuitarum; sed quam fallax sit hæc æstimatio, abunde pater ex iis, quæ in præcedentibus demonstrata sunt. In genere autem notandum est de alienis actionibus mitius esse debere judicium, ut facile admittatur interpretatio in meliorem partem, ne forsan injurius sis in alterum; de nostris autem maxime severum, ne profectus in bono impediatur. In casu vel tantisper dubio judicium suspendendum & Deo, cui animi arcani intime perspecta sunt, in totum relinquendum, cum nemo te constituerit judicem actionum alienarum non alio fine noscendarum, quam ut te noscere ac perficere discas, aliis vero te utilem præbere possis. Ceterum

rum probe notandum est, nos non dicere, quod gradus liberalitatis æstimandus sit ex ratione doni ad patrimonium, sed ex ejus ratione ad vires patrimonii. In his enim æstimandis attendendæ sunt expensæ ceteræ, quas quis facere teneretur; considerandum quoque est, quantum quis prospicere debeat futuræ necessitati (§. 369. *part. 4. Jur. nat.*) & familiæ suæ (§. 729. & *seqq. §. 1075. & seqq. part. 4. Jur. nat.*). Quemadmodum vero experientia satis superque constat, quam fallax sit de amplitudine patrimonii aliorum judicium; ita multo magis fallit, quod de viribus ejus fertur.

§. 387.

Qui liberalis est, etiam non petentibus opis alienæ indigis sub-
venit. Liberalitatis est dare munera iis, qui iisdem indigent *Quando non*
ad usus honestos (§. 367.). Enimvero si quis alter sibi non *petentibus*
sufficit ad perfectionem suam promovendam, & nos ad eandem
quidpiam conferre valemus, altero non petente idem
facere debemus (§. 664. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem si
qui fuerint opis alienæ indigi, iis etiam non petentibus sub-
venit qui liberalis est.

Actus liberalitatis proficiuntur ex amore erga accipientem (§. 381.), & adeos abunde sufficit amor universalis, quo homo tanquam æque homo diligitur. Liberalis itaque bene cupit omni homini & si in potestate sua esset, omnibus alienæ opis indigis subveniret (§. 50.). Quod si ergo novit alios quosdam, qui ope aliena indigent, & ipsorum indigentiam sublevare in potestate sua deprehendit, amor eum impellit ad subveniendum etiam non petentibus.

§. 388.

Quoniam liberalis opis alienæ indigis etiam non peten-
tibus subvenit (§. 387.); occasionem liberalitatem exercendi qua-
rit, non vero expectat, cumque liberalitate vacuus non sit ani-
tem exercen-
mus, di quaerenda

Et opis alie- mus, etiamsi quis ipse non habeat, quod indigenti dare
na indigis possit (§. 385.), si non habeat ipse, quod dare possit, aliorum libe-
aliorum libe- ralitati commendat etiam non petentes.

ralitati com-
mendandis.

Liberalis dona dat pro modo facultatum suarum. Quamobrem si novit vires patrimonii sui sufficere ad benefaciendum aliis, cum animus ejus ad benefaciendum aliis propensus sit (§. 381.), ipseque volupe sit benefacere aliis (§. 380.); occasionem quoque aliis benefaciendi quaerit, non modo sua sponte oblatam ambabus manibus amplectitur. Dantur etiam nonnulli, qui ad petendum timidi sunt, dantur alii, quos petere puder. Hisce non petentibus subveniendum esse non dubitabit, qui amore impulsus ad benefaciendum aliis, aut bonum per alios promovendum impellitur. In hunc censum referendi sunt, qui ecclesiae ministris dant pecunias inter pauperes & egenos, vel etiam mendicos distribuendas (§. 238. *part. 1. Jur. nat.*). Cum quod quis per alios facit, per se fecisse putandus sit; ad liberalitatem recte refertur commendatio, qua efficitur, ut ab aliis accipiat, quod quis ipse daret, modo haberet. Atque hinc patet, quomodo liberalitatem actu exercere possit, qui non habet, quod alteri dare poterat, ut ideo tanto minus paradoxum videri debeat, quod modo ostendimus, si quis habet animum in dona merentibus danda propensum, non tamen tam amplum patrimonium, ut dona dare possit aliis, hoc tamen non obstante liberalem eum esse posse. Notandum hic in primis est fieri posse, ut ad dandum permoveatur, qui alias daturus non fuerat, aut saltem non accipienti. Plurimi dantur casus particulares, qui sub utraque propositionis praesentis parte continentur, quamvis ob circumstantias plurimum variantes adeo diversi appareant, ut nihil prorsus commune habere videantur. Quod autem huc pertineant haud difficulter deprehendet, qui animum ad ea saltem attendit, quae in propositione praesente sumuntur: id quod in aliis quoque notandum.

§. 389.

Liberalitatis potissima pars est opis alienæ indigis subvenire. Quenam po-
Homines enim per ipsam naturam & essentiam suam obli-
ganrur conjunctis viribus mutuam perfectionem sui status-
que sui promovere (§. 221. part. 1. Phil. pract. univ.), & unus-
quisque ad perfectionem alterius atque status ipsius conferre
teneretur, quantum potest (§. 222. part. 1. Phil. pract. univ.), cum-
que natura usus rerum necessarius promiscue pateat omni-
bus (§. 19. part. 2. Jur. nat.), pro indigentia unius cujusque
(§. 33. part. 2. Jur. nat.), dominia rerum introduci non po-
tuerunt in ullius præjudicium, ita ut jus ad usum necessa-
rium eidem natura competens auferretur (§. 64. part. 1. Jur. nat.).
Quamobrem qui ipse non habet, nec labore suo acquirere
potest, quæ ad usum necessarium sufficiunt (§. 514. 515.
part. 1. Jur. nat.); ideoque ope aliena indiget; qui pecuniam
aut res superfluas habent, eidem subvenire debent (§. 239.
109. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque liberalitas regit da-
tiones gratuitas legi naturæ convenienter (§. 365.); libera-
litis potissima pars est opis alienæ indigis subvenire.

Propositio hæc probe perpendenda, si liberales esse velimus, ut constet, quibusnam potissimum nos liberales præbere debeamus. Quod si actus liberalitatis ex amore proficiantur, quemadmodum debent (§. 381.); ipse amor nobis insinuat, quod propositio præsens inculcat (§. 56. 57.). Vulgo tamen hoc non attenditur, ita ut, qui maxime liberales videri volunt, opis alienæ maxime indigos parum curent. Ast hi sunt, qui non satis intelligunt, quale jus sit dominium & quo jure naturali salvo id introduci potuerit ac debuerit. Quamobrem ut agnoscat, quale jus ad id, quod nobis superfluum est, competat iis, qui ipsimet non habent, quod vel quantum ad usum necessarium sufficit; idem altius repetendum, quemadmodum demonstratio propositionis præsentis

(*Wolffi Ethicæ Pars V.*) X x indi-

indicat. Quodsi ergo id penitus perspicere volueris, necesse est, ut obligationem naturalem inserviendi aliis & communio- nem primævam atque rationem, cur dominia introduci ne- cesse fuerit, intime perspicias. Qui in systemate Juris naturæ, in quo omnes hominum obligationes atque jura continuo nexu traduntur, satis fuerit versatus, ut intelligat, quomodo obligationes aliæ juraque alia ex aliis nascentur & ex quonam tandem fonte omnia emanent; is quoque de dominio suo & ejus recto usu sentiet, quemadmodum debet, & ideo quo- que clarissime perspiciet, quamnam præcipuam partem sibi vindicet liberalitas. Lex naturæ omnibus hominibus consulit, nec uni magis favet, quam alteri, consulit autem omnibus conjunctim, non vero singulis in singulari. Quodsi ergo omnes actiones suas eidem confirmarent, nemo culpa sua carerët, quo maxime indiget, nec ope aliena, si merum infor- tunium ipsum opis alienæ indigum efficeret. Sed hic status pro præsentis rerum conditione non sperandus, inter pia sal- tem desideria referendus. Propterea tamen non inutilis videri debet ejus cognitio, aut prorsus contemnenda: nostrum enim est, ne culpa nostra committatur, quod eidem adversa- tur, Atque huc inprimis animum advertere jubet liberalitas, qua ad eundem conferendum, quod in potestate nostra est. Absit autem, ut tibi persuadeas liberalitatem patrocinari igna- viæ aliorum. Lex enim naturæ, quæ opis alienæ indigo subvenire vult, necessitatem quoque laborandi urget, ne ope aliena indigeamus (§. 514. part. 1. Jur. nat.), nec ulli oriari permittit (§. 515. part. 1. Jur. nat.), ut culpa sua se efficiat opis alienæ indigum. Cum liberalitati non perinde sit, cui- nam detur (§. 366.); qui eam rite exercere voluerit, hoc quo- que ponderare debet.

§. 390.

*Liberalis
quibusnam*

Quoniam liberalitatis potissima pars est opis alienæ indigis subvenire (§. 386.), pauper vero est, cujus patrimo-
um

um nonnisi res necessarias continet, egenus, in cuius patri-*maxime sub-*
monio res etiam necessariæ deficiunt, mendicitas vero in de-*venire de-*
fectu rerum omnium necessariarum consistit, ita ut pauperi *beat.*
saltem suppetant, quæ ad vitæ necessitatem sufficiunt, egeno
autem etiam desint, quæ vitæ necessitas exigit, mendicus
denique careat iis, quæ ad extremam vitæ necessitatem requi-
runtur (§. 238. *part. 4. Jur. nat.*); *liberalitati maxime convenit,*
ut pauperibus, egenis & mendicis subveniatur.

Ut propositio præsens satis intelligatur, consideranda est
differentia, quæ inter res necessarias, utiles & voluptuarias
intercedit (§. 499. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*), & perpēden-
dum quoque est, quænam aliis sint præferendæ (§. 502. *part.*
1. Jur. nat.). Inprimis autem apparebit, rerum necessariarum
indigis omnium maxime esse subveniendum, consequen-
ter liberalem omnium maxime rationem habere debere ege-
norum & mendicorum in exercenda liberalitate. Ne autem
in æstimandis rebus necessariis a vero aberres, ex definitione
earum de iis statuendum. Hæc ideo monemus, quia vulgo
res necessariæ restringuntur ad ea, quæ ad vitæ ac sanitatis
conservationem requiruntur, cum tamen in earum quoque
numero sint, quæ ad animam perficiendam faciunt (§. 499.
part. 1. Jur. nat.). Studioso egeno, qui sine libro discere
nequit, res non minus necessaria est liber, quam esurienti fru-
stum panis, quod ad explenda stomachi latrantis desideria
datur. Cur egestatem a paupertate distingvamus, & cur ita,
non aliter distingvamus, quemadmodum in propositione præ-
sente sumitur, dedimus jam alias (*not. §. 238. part. 4. Jur.*
nat.). In vernaculo sermone communi usu loquendi non
refragante, si ab inconstancia loquendi liberetur, pauperem
einen Armen, egenum einen Dürstigen, mendicum einen Bett-
ler appellamus, quamvis vocabulum primum etiam de egeno
& mendico dicatur, quatenus nimirum dives ac pauper sibi
mutuo opponuntur, neque in divitiis, neque in paupertate

attenduntur gradus, quos dari nemo ignorat. In praxi autem morali apprimè necessarium est, ut gradus isti considerentur, prouti præfens de liberalitate tractatio vel sola satis docet.

§. 391.

*Ad objectum
liberalitatis
refertur elec-
mosynar.*

Quoniam liberalitati maxime convenit, ut mendicis & egenis sub veniatur (§. 390.), dantur autem mendicis (§. 51. part. 4. Jur. nat.), & egenis in his, quæ labore suo acquirere nequeunt, ad sublevandam extremam necessitatem eleemosynæ (§. 244. part. 4. Jur. nat.); liberalitas maxime versatur circa eleemosynas, consequenter cum ea regat donationes gratuitas legi naturæ convenienter (§. 365.), eleemosynas quoque legi naturæ convenienter regit, ideoque qui liberalis esse vult, scire debet, quibusnam eleemosynam dare jubeat lex naturæ, quantum dare, quo fine & quo animo dare debeat (§. 366.).

Idem etiam ostenditur hoc modo. Liberalitas versatur circa donationes, beneficia quæ in dando consistunt (§. 48. part. 4. Jur. nat.), easque regit legi naturæ convenienter (§. 365.). Sunt vero beneficia, quæ in dando consistunt, etiam eleemosynæ (§. 56. part. 4. Jur. nat.), seu munuscula sunt eleemosynæ, quæ dantur ad sublevandam extremam vitæ necessitatem (§. 51. part. 4. Jur. nat.). Liberalitas itaque etiam versatur circa eleemosynas, easdemque legi naturæ convenienter regit.

Monuimus jam alias eleemosynam esse vocabulum ecclesiasticum & rationem reddidimus, cur consultum sit eodem etiam uti in Philosophia morali (not. §. 51. part. 4. Jur. nat.). Restrunguntur vulgo eleemosynæ ad mendicos, qui tanta rerum inopia laborant, ut desint ea, quæ extrema vitæ necessitas exigit (§. 52. part. 4. Jur. nat.), veluti si desint vestes, quibus nuditas regenda, aut desint cibi, quibus fames depellenda, atque hoc convenire videtur definitioni eleemosynæ, quæ datur

datur ad sublevandam vitæ necessitatem (§. 51. part. 4. *Jur. nat.*). Quamobrem definitioni eleemosynæ contrarium videri poterat, quod ea etiam danda sit egenis. Tenendum itaque est, egestatem quoad ea, quæ ad vitæ necessitatem defunt (§. 238. part. 4. *Jur. nat.*), mendicitati æquiparari, siquidem eadem labore suo acquirere nequit egenus (§. 243. part. 4. *Jur. nat.*). Quamobrem cum hoc respectu egenis dentur eleemosynæ (§. 244. part. 4. *Jur. nat.*); non dantur ipsis, nisi quatenus considerandi sunt instar mendicorum. Equidem vitio hominum mendici nomen contemtui pater, ita ut mendicus etiam per convicium dicatur, ideoque famæ suæ studiosos pudeat petere ab aliis ea, quæ ad sublevandam extremam vitæ necessitatem ipsis defunt; in Philosophia vero non attenduntur opiniones turbæ, sed inhærendum est significatui fixo vocabulorum rebus convenienter determinato. Ex ipsis enim rebus sapere debemus, non ex opinionibus hominum: sit ita quod in communi sermone abstinendum sit a vocabulis, quorum significatui opinio hominum aliquid ignominie afflavit, ne contemnere, aut conviciari prorsus videamur alios ac eorum famæ labem quandam adspargere velle. Pertinet hæc cautio ad istud genus, ad quod rerulimus cautionem de usu vocabulorum in defendenda fama sua (§. 277.). Etenim utraque intenditur remotio suspicionis animi alios conviciandi. Non solum parum sibi consulunt, verum etiam minus recte faciunt, qui pudore adducti egestatem suam celare student, ne liberalitate aliorum ipsis subveniri possit. Eo igitur fine addere lubet propositionem sequentem.

§. 392.

Paupertas, egestas & ipsa mendicitas, in quam quis mero infortunio suo, aut culpa facile excusanda incidit, ignominie eidem non pertas, egestas sunt. Quodsi vero quis vitio quodam suo, aut culpa, quam facile stas & mendicare poterat ac debebat, ad paupertatem, egestatem, vel ipsam dicitas ignominie sint.

mendicitatem redigitur, tantam ignominiam arguit, quantam parit vitium, vel culpa, cui debentur. Paupertas, egestas & mendicitas consistunt in defectu bonorum fortunæ (§. 238. *part. 4. Jur. nat.* & §. 556. *Psych. empir.*). Cum honor & laus consistant in significatione iudicii nostri de aliorum perfectione (§. 538. 541. *part. 1. Jur. nat.*), ignominia autem in iudicio de imperfectione, quatenus ejus causa libera sumus (§. 811. *part. 1. Jur. nat.*); ignominia honori ac laudi opponitur. Quemadmodum itaque bona fortunæ non pariunt existimationem, honorem ac laudem, nisi quatenus concursu virtutum intellectualium & moralium fuerunt acquisita (§. 649. *part. 4. Jur. nat.*); ita ex adverso bonorum fortunæ carentia, consequenter paupertas, egestas & ipsa mendicitas ignominiam parere nequit, nisi quatenus in eam incidimus vel vitio quodam nostro, veluti luxu, vel otio, aut culpa minime excusanda. Quamobrem paupertas, egestas & ipsa mendicitas, in quam quis mero infortunio suo, aut culpa facile excusanda incidit, ignominia eidem non sunt: quodsi vero vitio quodam suo, aut culpa minime excusanda ad paupertatem, egestatem, vel ipsam mendicitatem redigitur, tantam ignominiam arguunt, quantam parit vitium, vel culpa, cui debentur.

Carere bonis fortunæ utique malum est (§. 567. *Psych. empir.*), ideoque nec paupertas, nec egestas, multoque minus mendicitas bona dici potest (§. 238. *part. 4. Jur. nat.*). Atque quæ homini ignominia sunt mala sunt, quorum ipse causa libera est (§. 827. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo quis mero infortunio, aut culpa facile excusanda, quæ infortunio æquiparatur, in paupertatem, egestatem, vel ipsam mendicitatem incidit; id ipsi ignominia verti nequit. Nihil *per hypothesis* adest in paupertate, egestate, vel mendicitate, quod pauperi, egeno, vel mendico imputari possit. Istiusmodi ergo personæ

sone miseratione, non reprehensione dignæ sunt. Quoniam intellectus regere debet affectus (§. 528. *part. 2. Eth.*), nulla adest ratio, cur quem pudeat paupertatis, vel egestatis, aut ipsius mendicitatis. Quodsi vero vitio, vel culpa sua se ad paupertatem, vel egestatem, aut prorsus ad mendicitatem redegit, ipsum pudeat, quod hoc fecerit, nec tempestive vitium emendaverit, aut culpam evitaverit, quam evitare poterat, atque debebat. Ceterum quoniam opinio turbæ tyrannus est, cui se subicere haud raro consultum est, mali cujusdam evitandi, vel boni non impediendi causa, quantum illæsa conscientia fieri potest; ideo non semper vitio verti potest egeno, si egestatem celat. Atque hi maxime merentur, ut in silentio ipsis subveniatur, ne sublevata eorum egestate opus habeant, ut hujus ipsos pudeat. Referendi hi sunt in illorum classem, quibus non petentibus liberalis subvenit (§. 387.), occasionem liberalitatem exercendi quærens, non demum expectans (§. 388.).

§. 393.

*Liberalitas requirit, ut eleemosynæ non dentur, nisi iis, qui Quinam eleemosynæ laborare nequeunt viribus deficientibus, vel quibus deest occasio la- mosyna dan-
borandi. Etenim liberalitas dationem eleemosynarum regit da.
legi naturæ convenienter (§. 390.). Vult autem lex naturæ, ut eleemosyna detur nonnisi iis, qui labore suo tantum acquirere nequeunt, quantum ad vitæ necessitatem sufficit (§. 220. part. 4. Jur. nat.¹). Quoniam itaque fieri nequit, ut quis labore suo tantundem acquirat, quantum ad vitæ necessitatem sufficit, si deficient vires, vel si desit laborandi occasio, quod per se patet, liberalitas requirit, ut eleemosynæ non dentur nisi iis, qui laborare nequeunt deficientibus viribus, vel quibus deest laborandi occasio.*

Ex defectu virium, vel occasionis laborandi metiendum est, juxta eleemosynam petendi, seu meritum petentis (§. 221. *part. 4. Jur.*

4. *Jur. nat.*). Propositio igitur præfens inculcat, ut nonnisi merentibus eleemosyna detur. Cum omni homini sit laborandum (§. 514. *part. 1. Jur. nat.*), nemini orandum (§. 515. *part. 1. Jur. nat.*), & quilibet in labore assiduus esse debeat, quantum permittit sanitas corporis (§. 537. *part. 1. Jur. nat.*), nemo autem alterum inducere debeat, ut legem naturæ transgrediatur (§. 701. *part. 1. Jur. nat.*); ignaviam eorum, qui otio delectantur, & mendicare potius, quam laborare malunt, fovere minime debemus. Istiusmodi mendici objurgandi potius sunt, quod eos mendicare non pudeat, & rectius iisdem consulitur, si ab otio ad laborem revocentur. Quoniam vero hic plus valet publica autoritas, quam privata: de eo disertius dicendum in Politica.

§. 394.

Cautio adhibenda.

Quoniam liberalitas requirit, ut eleemosynæ non dentur nisi iis, qui laborare nequeunt, deficientibus viribus, vel quibus deest laborandi occasio (§. 393.), & facile quidem apparet; num quis sufficientibus viribus instructus sit, ut laborare possit, non vero æque facile est judicium de occasione laborandi, præsertim cum hic quoque considerandum sit, utrum quis labore suo tantundem acquirere possit, quantum ad vitæ necessitatem sufficit, & de mendicitate in casu dubio judicium relinquendum est mendicanti (§. 228. *part. 4. Jur. nat.*); in casu dubio eleemosyna potius danda, quam deneganda, ut absit metus, ne forte denegetur merenti.

In orphanis, senibus decrepitis & vitio corporis aut morbo quodam laborantibus laborandi impotentia manifesta est: sed laborandi opportunitas pendet a circumstantiis, quæ danti non æque in oculos incurrunt, neque aliunde notæ sunt. Communis autem regula est, ut in casu dubio eligamus, quod est tutius. Pars vero tutior est, quæ non conjuncta est cum periculo non satisfaciendi obligationi suæ, & legi naturæ convenit,

venit, ut in casu dubio iudicium de mendicantibus mendicanti relinquantur (§. 208. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque eodem stetur. In iudicando igitur merito mendici tanto minus scrupulosus est liberalis homo, quia dat lubenter, nec sine gaudio (§. 380.). Erunt igitur nonnulli, qui existimaturi sunt, in Moralibus, cum proponenda sint ea, quæ ad studium virtutis promovendum faciunt, talia non esse proferenda, quibus homines illiberales abuti possunt ad palliendum illiberalitatem suam. Hoc enim modo magis noceri, quam consuli miseris, quorum gratia liberalitas urgenda. Ast qui ita sentiunt, quid sit virtutis non penitus perspiciunt. Virtutis est actiones suas legi naturæ conformare (§. 321. *part. 1. Jur. nat.*). Quo minus itaque actio ab hac regula aberrat, eo minus virtus aliqua parte deficit, quæ nulla deficere debet, ut sit perfecta. Quoniam itaque ad maiorem perfectum continuo eniti debemus (§. 180. *part. 1. Jur. nat.*); quid lex naturæ præcipiat de quolibet actionum genere intime nobis perspectum esse debet. Facit hoc ad noscentiam sui, quæ nos docet, quantum in bono profecerimus, quantum adhuc deficiamus (§. 22. *part. 4. Eth.*), ut ardor in bono proficiendi incendatur, & defectus suppleatur (*not. §. cit.*). Qui abutuntur iis, quæ lex naturæ de actionum rectitudine præscribit, ad patrocinandum vitio, virtutem nondum amant, sed animum procul adhuc ab ea remotum habent. Quamvis itaque ignorantia prodesse videtur, ut actio externa non omittatur, quæ legi naturæ convenit; nondum tamen efficitur, ut ea sit virtutis. Obtenet in hisce vulgaris regula; propter abusum non tollendum esse usum.

§. 395.

Unius liberalitate non prospici potest omnibus opis alienæ indigis, immo nec semper uni. Liberalitatis potissima pars est sub-
venire opis alienæ indigis (§. 389.). Constat autem experi-
entia, quam multi sint, qui ope aliena indigent, & quot
emergant casus indigentiae. Quantumcunque igitur fuerit
(*Wolffii Ethicæ Pars V.*) Y y y ali-

alicujus patrimonium, unus tamen omnibus non sufficit, præsertim cum lex naturæ minime velit, ut des alteri id, quo ipsemet indiges (§. 109. part. 4. Jur. nat.), neque liberalitati, quæ promodo facultatum dari jubet (§. 374.), convenit, ut alienæ opis indigis subveniendo teipsum indigum facias. Quamobrem fieri haud quaquam potest, ut unius liberalitate omnibus opis alienæ indigis prospiciatur, immo ne quidem semper uni.

Veritas hujus propositionis adeo manifesta est, ut etiam sine probatione admittatur & in numerum eorum referri possit, quæ sumuntur. In systemate tamen eandem demonstrari fas est, ut constet consensus impossibilitatis physicæ cum morali, nec ejus ignorantia liberalitas in prodigalitatem vertatur (§. 378.), neque etiam obtentu impossibilitatis physicæ tenacitati patrocinemur (§. 377.). Nimirum non sufficit, aliquid necessario admittendum esse tanquam verum; sed necesse etiam est, ut sciamus, ob quasnam rationes admittendum sit, præsertim ubi physicæ cum moralibus concurrunt & morales impotentiam agendi extendunt, quemadmodum in præsentī casu obrinet. Multa circumspectione opus est, ne judicium de nimietate demonstrandi præcipitur.

§. 396.

*Obligatio
dandi eleemosynas
quomodo
teneat singu-
los.*

Quoniam fieri non potest, ut unus omnibus alienæ opis indigis subveniat, immo nec semper uni solus dare potest, quantum sufficit (§. 395.), qui vero aliis subvenire possunt conjunctim obligantur (§. 221. part. 2. Phil. pract. univ.). ope alienæ indigis universim (§. 222. 232. part. 1. Phil. pract. univ.); Qui egenis & mendicis subvenire possunt, singuli pro modo facultatum suarum contribuere tenentur, ideoque eleemosynæ minuscule sunt (§. 51. part. 4. Jur. nat.), quæ a pluribus petenda.

Lex naturæ obligationes generaliter determinat, nec singulos singulis, sed universos universis commendat constituens certa

certa genera eorum, qui obligantur; & illorum, quibus obligantur, nec obligationem extendit ultra id, quod in potestate est. Cum obligatio, quæ tenet universos, teneat singulos pro eo, quod in potestate est; Lazaro non modo tu obligaris, sed obligantur ceteri omnes, qui habent, quæ dare possunt. Quamobrem a te petere nequit, quantum sufficit; sed petendum quoque a ceteris, ut contribuant. Quamvis vero hoc vulgo fieri soleat, ipsaque rerum humanarum conditio non aliud admittat; necesse tamen est, ut agnoscatur, hoc recte fieri, cum omnia facere debeamus cum sensu officii, confes-
senter ut certi simus, nos hac ratione satisfacisse obligationi nostræ. Hoc modo lex naturæ abundanter consulit omnibus opis alienæ indigis, & unum multis efficit utilem. Atque hoc amorî universali, quem urget (§. 619. part. 1. *Jur. nat.*), maxime convenit, & ad eum promovendum facit. Quemadmodum dantur rationes, cur unus in præstatione officii, quod pluribus præstari nequit, præferatur; ita quoque dantur subinde rationes, cur uni solus prospicias, quantum sufficit ad subveniendum indigentia ipsius, veluti si des vestem qua indiget, aut studioso egeno utaris quotidiano convivore. Atque cum eleemosyna vertitur in beneficium, quod propius ad donationem accedit, sicuti ex adverso mentis ambulatoria propius ad eleemosynam accedunt. Quod si tamen rem ipsam in se consideres, non juxta turbæ opinionem de ea statuas; eleemosynæ speciem non mutat, quod datur ad sublevandam extremam vitæ necessitatem, siue detur ab uno, siue a pluribus conjunctim. Et si unus uni solus prospicit, ceteri, quod conferre poterant ac debebant, eleemosynis a se dandis imputare possunt ac debent, nec is reprehendendus est, si pluribus det parcius. Commendavimus jam aliquoties analytici exemplorum moralem: utilis ea est etiam in datione eleemosynarum, ut intimius perspiciatur, cum nimia circumstantiarum varietas sicuti actionum humanarum omnium, ita quoque dationem eleemosynarum infinite variet. Ceterum quantvis nonnulla videantur non satis convenire privato liberalitatis

exercitio; usum tamen magis manifestum habent in Politica, quemadmodum suo loco elucescet. Atque tum constabit de rectitudine eorum, quæ constituuntur in Rep. exactum non fieri posse iudicium, nisi illa cognoscuntur. Philosophi autem est omnium rationem, quantum datur, penitus perspicere. Latent profunda in obviis, quæ non animadvertuntur nisi ab iis, qui obvia aliis perspicere non dedignantur.

§. 397.

*Quo fine
danda eleemosyna.*

Eleemosyna danda eo fine, ut egenos atque mendicos a miseria liberemus, aut eam pro virili sublevemus. Danda enim est eleemosyna iis, qui labore suo acquirere nequeunt, quæ ad extremam vitæ necessitatem requiruntur (§. 51. 393.), ideoque egestate, vel mendicitate premuntur (§. 238. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem cum egestas atque mendicitas miseria sit (§. 255. part. 4. Jur. nat.); eleemosyna danda eo fine, ut vel ab eadem liberentur, aut ea, cum pro modo facultatum detur, pro virili sublevetur.

Ponamus hominem carere veste, qua nuditatem tegere & adversus tempestatum injurias corpus munire possit. Carentia hæc utique miseria est, si labore suo tantum acquirere nequeat, ut vestem sibi comparare queat (§. 254. part. 4. Jur. nat.). Quodsi quis ipsi dat vestem, a miseria liberatur. Si vero saltem contribuit pro modo facultatum suarum, aliis similiter facientibus, ut vestem sibi comparare possit, pro virili miseriam ejus sublevar. Ponamus opificem, cui deest pecunia ad hoc sufficiens, ut opificio suo tantum acquirat, quantum ad sustentationem sui requiritur. Quodsi quidam opulentus ipsi mutuatur pecuniam, absque ullis usuris, ut penuriæ ejus subveniatur; a miseria liberatur. Usurarum enim remissio eleemosynæ speciem habet intuitu egestatis, quæ hoc modo tollitur. Similiter si quis morbo, quodam affligitur, caret autem pecunia ad medicamenta redimenda, det vero aliquis ipsi

tan-

tantum pecuniæ ut ea redimat; a miseria liberatur. Ordinarie eleemosynæ saltem dantur ad sublevandam miseriam, quatenus non ab uno, sed a pluribus datur, quantum ad vitæ necessitatem sufficit. Dantur vero etiam casus, in quibus nec a pluribus datur, quantum ad liberationem a miseria sufficit. Ponamus fatali incendio aliquem ad mendicitatem esse redactum: Quodsi dentur eleemosynæ ad reparandum damnum, quod passus est, non tamen hæc sufficiant ad egestatem tollendam; a miseria sua non prorsus liberatur. Equidem eleemosynarum hæc efficientia est, ut egeni atque mendici a miseria liberentur, vel ea saltem subleventur, quod plerumque accidit, si vel maxime qui dant id non intendunt; hoc tamen non obstat, quo minus intendi debeat, quemadmodum ex sequentibus clarius adhuc elucescet.

§. 398.

Datio eleemosynarum ex misericordia proficisci debet. Eleemosynæ enim dari debent eo fine, ut egeni atque mendici a miseria liberentur, aut ea pro virili subleventur (§. 397.); consequenter ad dandum eleemosynam nos commovere debet miseria accipientis, ideoque hæc ipsa miseria motivum est dandi eleemosynam (§. 887. *Psych. empir.*). Quamobrem cum misericors sit, cui alterius miseria motivum est eum a malis, quibus affligitur, gratis liberandi, aut saltem ea tolerabilia efficiendi (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*); datio eleemosynarum ex misericordia proficisci debent.

Sumitur hic misericordia pro virtute, quæ requirit animum miseros a miseria liberandi, aut, si id in potestate nostra non fuerit, eam saltem sublevandi, quantum in potestate fuerit (§. 397.). Ex hac igitur virtute proficisci debent eleemosynæ, ut datio recta sit, nec quicquam in ea desideretur. Qui misericors non est, aut prorsus non dat eleemosynas, aut dat propter finem alium, quam quem exigit lex naturæ (§. 397.).

veluti propter famam; aut ut depellatur molestia ex instantia petentis oriunda. Eleemosynæ sunt opus misericordiae (§. 260. part. 4. Jur. nat.); si nimirum dentur eo fine, cujus gratia lex naturæ eas urget: neque enim in moralibus aliter considerantur actus, quam quales esse debent, ut ad virtutem adscribi possint, nec attenduntur vitia, quæ labe quadam eos inficiunt. Et in Ethica inculcandum, quomodo ab omni labe purgentur, ut animus efficiatur purus. In hac igitur datio eleemosynarum non concipitur sine misericordia.

§. 399.

*Quo animo
eleemosynæ
dandæ &
quomodo is
acquiratur.*

Quoniam datio eleemosynarum ex misericordia proficisci debet (§. 398.), misericordia autem requirit, ut egeni, vel mendici miseria commoveamur ad eos a malis, quibus premuntur, liberandum, vel ea saltem tolerabilia efficiendum, quantum in potestate est (§. 256. part. 4. Jur. nat.): datus eleemosynas habere debet animus egenos & mendicos a miseria liberandi, vel ea saltem pro virili tolerabilia efficiendi, seu miseriæ ipsorum subveniendi, quantum in potestate est, consequenter officio erga egenos atque mendicos satisfacturus misericordiae studere tenetur, cumque liberalitas maxime versetur circa eleemosynas (§. 391.), qui liberalitati studet, sedulam quoque operam navare tenetur misericordiae, ab ea minime sejungenda.

Accedit misericordia ad liberalitatem, si egenis atque mendicis subveniendum, & cum ea copulatur. Atque ideo accidit, ut non omnes dationem eleemosynarum penitus inspiciant. Datio eleemosynarum actus liberalitatis est, quatenus est gratuitus; ast misericordiae, quatenus dantem miserat egenorum & mendicorum. Miseret nos ejus, ob cujus miseriam dolorem animo concipimus, qui in aliis actibus liberalitatis nullus est, cum liberalis det animo hilari (§. 380.), nec adsit aliquod malum, quo premitur accipiens, & quod affectum commiserationis excitare possit. Misericordia merito tan-

tanquam peculiaris virtus concipitur; quamvis fororiorum vinculo cum liberalitate copulari debeat, ne hæc unquam a rectitudine sua deficiat. Immo si liberalitas ex vero fonte fluit, sua quasi sponte misericordiam sibi sociabit.

§. 400.

Eleemosyna danda est animo hilari ac lubenter. Datio enim *Idem porro* eleemosynarum ad liberalitatem pertinet (§. 391.). Ast quæ *expenditur.* dar qui liberalis est, ea animo hilari ac lubenter dat (§. 380.). Ergo etiam eleemosyna danda est animo hilari ac lubenter.

In propositione præcedente ostendimus, miserandi animo eleemosynas dari debere. Cum commiseratio sit tristitia ex alterius infelicitate, seu miseria ejus (§. 254. *part. 4. Jur. nat.*), percepta (§. 687. *Psych. empir.*); contradictorium videri poterat, dare eleemosynam animo hilari, hoc est, non sine gaudio, & dare miserandi animo, hoc est, non sine dolore, ex alterius miseria percepto. Enimvero considerandum est, in datione eleemosynæ diverso respectu concitari gaudium & tristitiam, ut oriatur affectus quidam mixtus, in quo gaudium tristitiæ detrahit quod molestum est, cum nascenti uni alter subito accedat, ita ut non tam sensu, seu actu appereceptionis, sed perceptionum confusarum evolutione unus ab altero distingvatur; quemadmodum quoque experiri datur, si uterque respectus sigillatim expendatur & in uno attentio per spatium temporis perceptibile desigatur. Quando malum, quo miser premitur, in oculum nostrum incurrit, vel alio modo nobis innotescit, commiseratio statim oritur: quæ cum tendat ad liberandum, miserum a miseria, aut, si id fieri non possit, ad eam sublevandam, vel leniendam; immo etiam avertendam (§. 333. *part. 2. Eth.*), liberalitas dationem eleemosynæ, quæ spectatur tanquam actus virtutis & in specie quoque tanquam medium subveniendi misero, gaudium parit. Misericordia & Liberalitas cum virtutes sint (§. 249. 256. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque habitus voluntatis, (§. 547. *part.*

1. *Jur.*

1. *Jur. nat.*), & affectus formaliter insunt appetitui & aversioni sensitiva, quemadmodum per eminentiam rationali (§. 594. *part. 2. Eth.*); ista modificationes animæ tanta celeritate se invicem consequuntur, ut singula sigillatim non appercepiantur (§. 428. *Psych. empir.*), sed confusione facta pro una habeantur. Quodsi hæc subtiliora videantur nonnullis, quam ut ea capere possint; illi saltem considerent, minime repugnare, ut ex miseria alterius dolorem concipias, ex actu autem tuo, quo eidem subvenis, voluptatem, consequenter ut detur animo hilari ei, cujus miseria non spectabatur nisi animo tristi & te ad dandum commovebat. Si vero in hisce nihil difficultatis superest, modo quid habitui conveniat, sufficienter expendas; facile quoque intelliges, quæ de misericordia & liberalitate modo diximus, tibi que non amplius paradoxa videbuntur. Non inutile erit ea relegere, quæ de modo detegendi latebras in actibus ex habitu profluentibus docuimus (§. 77. *part. 1. Eth.*).

§. 401.

De nexu
misericordiae
cum amore.

Qui misericors est, miserum amat. Qui enim misericors est, miseros a malis, quibus affliguntur (§. 254. *part. 4. Jur. nat.*), liberare studet, aut illa saltem tolerabiliora efficere, quantum in potestate sua est (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum id, quod alteri molestiam parit, averterur; ex tædio, sive molestia alterius ipse tædium, sive molestiam percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Enimvero si quis ex tædio alterius ipse tædium percipit, vel ideo contristatur, quis alter tristis est, eundem amat (§. 643. *Psych. empir.*). Ergo qui misericors est, miseros amat.

Ostenditur etiam hoc modo. Qui misericors est, alterum a malo, quo affligitur liberare, aut saltem id tolerabilius efficere conatur, quantum in potestate sua est (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam alterius commiseratur, qui a malo,

malo, quod ipsi tædia creat, aut tristitiam, vel dolorem causatur, si potest, liberare studet (§. 698. *Psych. empir.*), consequenter ad malum tolerabilius efficiendum confert, quantum potest; misericors miserorum commiseratur. Enimvero qui alterius commiseratur, eum amat (§. 692. *Psych. empir.*). Misericors ergo miseros amat.

Poterat etiam ostendi hoc modo. Misericordia liberalitatis species est (§. 261. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter ab ea abesse nequit, quod ad liberalitatem requiritur. Enimvero actus liberalitatis proficiscuntur ex amore erga accipientem (§. 381.). Quamobrem actus quoque misericordiæ ex amore erga accipientem proficiscuntur, consequenter qui misericors est, miseros amat.

Misericordia sine amore concipi nequit, si quidem sumatur pro virtute, quæ requirit animum legi naturæ conformem, non autem nudam actus externi cum eadem convenientiam. Ideo si commiserationem concitare volueris, necesse est, ut non modo malum, quod te cruciat, ipsi parefacias, verum etiam ut amorem ejus in te concites (§. 325. *part. 2. Eth.*) & amor ante concitandus, quam malum representandum (§. 326. *part. 2. Eth.*). Hinc etiam videas, deficiente amore non subveniri miseris, quamvis ipsorum miseria manifesta sit; ex adverso autem eos ad opera misericordiæ propensum habere animum, qui alios homines amant. Immo si ratio amoris fuerit particularis, misericordem se præbebit ei, quem amat, qui erga alios miseros misericors non est. Videmus etiam alios, qui misericordes laudantur, misericordiam insuper habere, si qua particularis causa odii fuerit. Cessat tum commiseratio, ideoque multo magis studium miseriam sublevandi.

§. 402.

De medio
liberalitatis
& miseri-
cordia.

*Amor universalis ad ipsos inimicos extensus medium liberali-
tatis & misericordiae est.* Actus liberalitatis ex amore erga
accipientem proficiuntur (§. 381.), consequenter qui libe-
ralis esse vult, accipientem amare tenetur. Amare vero
etiam tenetur miserum, qui misericors esse vult (§. 401.).
Medium igitur liberalitatis atque misericordiae amor univer-
salis ad ipsos inimicos extensus est.

Quodsi homines omnes se mutuo amarent, omnes quo-
que forent liberales atque misericordes. Tendit enim amor
ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem
amati (§. 292. part. 2. Eth.). Amor stimulus est liberalitatis,
quatenus continet cupiditatem felicitatem alterius promo-
vendi, cum dationibus gratuitis tribuatur gaudium, idem vero
stimulus misericordiae est, quatenus continet cupiditatem de-
pellendi infelicitatem, cum subveniendo miseris si non extin-
guatur tristitia, ea tamen imminuatur, seu leniatur. Satis
manifesta haec sunt, modo noveris, in quonam felicitas & in-
felicitas consistat (§. 636. & seqq. Psych. empir.). Patet ita-
que, ex amore universali liberalitatem & misericordiam sua
quasi sponte fluere. Amor ad utramque virtutem animum
disponit. Quam primum itaque liberalitas & misericordia
agnoscitur, vel occasio has virtutes exercendi offertur, actus
utriusque virtutis statim ponitur. In misericordia hoc faci-
lius experiri datur, quam in liberalitate, quia non dantur
rationes adeo multae, quae actus externa specie misericordiam
mentientes suadent, quam quae homines commovent ad danda
dona absque animo vere liberali.

§. 403.

Quando ad
misericordi-
am sufficiat

*Si cujus animus propendet ad subveniendum miseris, in pote-
state tamen ipsius non est actus subvenire; hoc tamen non obstante mi-
sericosus est & miseros saltem non deficiente opportunitate consolatur.*

Etenim

Etenim si cujus animus propender ad subveniendum miseris, *animus sub-*
 eum habet animum, quem misericordia exigit (§. 256. *part. veniendi mi-*
4. Jur. nat.). Quamobrem cum misericordia virtus sit (§. *cit.*), *seris.*
 virtutes autem habitus voluntatis sint (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*),
 ideoque ex animo æstimandæ, quem quis habet, & nemo
 obligetur ultra id quod ipsi possibile est (§. 209. *part. 1. Phil.*
pract. univ.); si cujus animus propender ad subveniendum
 miseris, in potestate tamen ipsius non est actu subvenire, hoc
 tamen non obstante misericors est. *Quod erat unum.*

Porro quoniam misericors malum, quo affligitur mi-
 ser, ipsi tolerabilius efficere studet, quantum in potestate sua
 est (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*), per se autem patet, solamine
 leniri dolorem miserorum; si ad liberationem a malo, quo
 affligitur miser, nihil conferre potest, eum saltem opportu-
 nitate non deficiente consolatur. *Quod erat alterum.*

Ad opera misericordiæ quoque pertinet consolatio misero-
 rum, & dantur casus plures, in quibus miseris aliter subve-
 nire non datur, nisi consolatione. Dantur mala, quibus
 homines affliguntur, ut sint miseri (§. 329. *part. 2. Eth.*),
 quamvis sint divites ac opulenti. Horum dolor aliter leniri
 nequit, quam consolatione. Immo consolatio utiliter accedit
 haud raro ad dationes gratuitas, quibus malum efficitur tole-
 rabilius. Cum impatientiæ sit tristitiæ nimium indulgere &
 affectibus aliis molestis torquere animum (§. 594. *part. 1.*
Jur. nat.), homo autem miser efficiatur, quatenus ob malum,
 cui obnoxius factus est, tristitia aliisque affectibus molestis
 animum torquet (§. 329. *part. 2. Eth.*); remedia impatientiæ
 argumenta consolationis suggerunt (§. 542. *part. 4. Eth.*).
 Patientia malum tolerabile efficit: quod cum intendat miseri-
 cors (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*), misero patientiam persua-
 dere utique misericordiæ est, & qui hoc facit, miseriæ alterius
 subvenit. Addimus autem in propositione, misericordem

consolari miseros, opportunitate non deficiente: etenim per se pater, non semper eas esse circumstantias, ut miserum consolari possimus, si vel maxime vellenus, ita ut consolationem non esse in misericordis potestate frequentius occurrat, quam ut liberalitate sua miseris subvenire nequeat.

*De afflictio-
ne afflicto
non addenda.*

§. 404. Quoniam misericordiae est consolari miseros (§. 403.), solamine autem lenitur dolor miseri; misericors nihil committit, quo molestiam creare poterat misero, consequenter dolorem ejus augere.

Lenire seu imminuere dolorem & augere dolorem contraria sunt. Illud cum sit misericordiae, hoc utique misericordiae repugnat. Qui miseri molestias creat, ut miseria augeatur, immisericors est (§. 262. part. 4. Jur. nat.). Cum immisericordes esse non debeamus (§. 263. part. 4. Jur. nat.); nec ea committere debemus, quae dolorem miseri augent. Vulgo hoc inculcatur, quando dicitur, afflicto non esse addendam afflictionem. Miser malo affligitur: quamobrem ipsi non facienda, nec dicenda, quae animum ejus affligere possunt. Cum amore maxime pugnat afflicto addere afflictionem; cui conveniens est, ut ab eo, quem amamus, omne tedium avertere studeamus (§. 652. Psych. empir.). Quoniam qui misericors est miserum amat (§. 401.); facile pater amorem non ferre, ut afflicto afflictionem addat.

§. 405.

*Quando mi-
sericordia ad-
nitur misero
officiositatem
accedat.*

Misericordia accedit ad officiositatem, quando faciendo subvenit misero. Officiosus enim est, qui ad officia humanitatis praestanda aliis semper paratus est (§. 898 part. 1. Jur. nat.), cumque officia, quae in dationibus gratuitis consistunt, ad liberalitatem referantur, officiositati potissimum relinquuntur praestationes gratuita, quae in faciendo consistunt. Quem-
admo-

admodum itaque ad liberalitatem accedit misericordia, si quæ gratis dantur opis alienæ indigis dantur, qui egestate, vel ipsa mendicitate premuntur; ita eadem ad officiositatem accedit, quando faciendo subvenitur misero.

Misericordia versatur circa omnes præstationes gratuitas, quæ respiciunt miseros opis alienæ indigos, sive in faciendo, sive in dando consistant. Participat igitur tam liberalitatem, quam officiositatem. Quoniam introductis dominiis facta gratuita donationibus & quæ sunt ad sublevandam extremam vitæ necessitatem eleemosynis æquiparantur (§. 67. part. 4. *Jur. nat.*); in Philosophia nihil obstat, quo minus officiositatem sub liberalitate comprehendamus, hancque etiam ad facta gratuita extendamus, quemadmodum fecimus, cum misericordiam liberalitatis speciem esse demonstraremus (§. 261. part. 4. *Jur. nat.*). Misericordia communi loquendi usu non minus ad facta gratuita, quam dationes gratuitas extenditur, quibus subvenitur miseris. Quod si ergo malis misericordiam tanquam genus distinguere in duas species, quarum una circa facta gratuita, altera circa dationes gratuitas versatur, & illam per modum speciei subordinare officiositati, hanc vero liberalitati; per nos quidem hoc facere licet, desunt tamen vocabula commoda, quibus a se invicem distingvi possunt. In philosophia autem morali propter usum, quem habere debet, non facile fingendi sunt termini technici, sed adhibenda, quantum fieri potest, vocabula in communi sermone recepta, nec ab eorum significato recepto discedendum, nisi in quantum a significato vago liberanda & ad fixum reducenda. Convenientius itaque videtur, ut misericordia participare dicatur officiositatem, quatenus circa facta gratuita versatur, liberalitatem vero, quatenus versatur circa dationes gratuitas. Absque præjudicio tamen veritatis liberalitas ab officiositate distingvirur, cum hoc non obstante ipsi etiam vulgo explicari possit, quomodo dominiis introductis facere & dare æquipollesant, ita ut liberalis & officiosus habeant

eundem animum, & facta gratuita & dationes gratuita eodem jure censeantur. Quæ hic monentur, tenenda quoque sunt in aliis casibus similibus.

§. 406.

De universalitate misericordie.

Qui misericors est, omnium hominum, qui malo quodam affliguntur, commiseratur, quicunque tandem fuerint, & si per ipsum staret, omnes a malo, quo affliguntur, liberari vellet. Qui enim misericors est, miseros omnes amat (§. 401.), quicunque tandem fuerint, sive amici, sive inimici, aut qui indifferenti erga se sunt animo (§. 619. 632. part. 1. Jur. nat.). Sed qui alterum amat, ejus quoque commiseratur (§. 688. Psych. empir.). Misericors itaque commiseratur omnium hominum, qui malo quodam affliguntur, seu miserorum (§. 254. part. 4. Jur. nat.), quicunque tandem fuerint. Quod erat unum.

Quoniam misericors commiseratur omnium miserorum, quicunque tandem fuerint, per demonstrata n. 1. commiseratio vero tendit ad liberandum miserum a miseria, aut, si id fieri non possit, ad eam sublevandam, vel leniendam, immo etiam avertendam (§. 333. part. 3. Eth.), & miser a miseria liberatur, si a malo liberatur, quo affligitur (§. 254. part. 4. Jur. nat.); qui misericors est omnes a malo, quo affliguntur, si per ipsum staret, liberare vellet. Quod erat alterum.

Quamvis impossibile sit, ut homo unus omnibus miseris subveniat, denturque casus, in quibus fieri nequit, ut quis a malo liberetur, quo affligitur; omnibus tamen bene cupit misericors, eorumque misertus mallet, ut a malo essent immunes. Sane qui misericors est, cum miseretur ipsius latronis, quando ad supplicium crudele trahitur, quamvis maxime improbet larcinia, quibus id meruit, nec sine animo indignabundo dolet dari homines tam vefenos, ut malitia sua in tantum malum

malum sese præcipites dent. Similiter misericors miseretur parentum, quorum liberi degeneres ignominiae maculam scelere infami familiae inurant. Ac amoris, ex quo ortum trahit misericordia (§. 402.), hæc efficientia est, amoris utique universalis, si defuerit ratio amoris particularis. Pertinet huc etiam, si quis dolet vicem hominum prorsus ignotum, in terris procul dissitis degentium, quando narrantur casus funesti, quos fuerunt experti, immo produnt qui dolent dira fata eorum, quos infortunio mactatos fuisse legunt in historia, etiam antiquissima. Atque istiusmodi exempla omnium manifestissime probant, ex amore universali ortum suum trahere misericordiam, certe trahere debere, cum is sit lege naturæ præceptus (§. 619. part. 1. *Jur. nat.*).

§. 407.

Qui misericors esse vult, operam dare debet, ut facta a personis dividere discat. Misericordes enim esse debemus absque sonis dividendi ulla restrictione erga eos, qui a modo, quo affliguntur, re cur ad sese ipsos liberare nequeunt, (§. 259. part. 4. *Jur. nat.*), qui misericordiam cunque tandem fuerint, quemadmodum homines prorequiratur. miscue omnes, ipsos etiam inimicos, amare debemus tanquam nos ipsos (§. 619. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem misericors eum, cujus commiseratur, tantummodo spectat tanquam hominem, consequenter non attendit ulla facta, nec habitus animæ, ex quibus proficiuntur, quemadmodum requirit amor universalis misericordiae fons (§. 402.). Operam igitur dare debet, ut facta a personis dividere discat.

Quomodo facta a personis dividere discamus, supra jam docuimus (§. 293.). Hoc ubi didicerimus, verendum non est, ne ratione aliqua a misericordia avocemur indignum censes miserum, cujus miseria nos tangat. In praxi morali difficile est facta a personis dividere, propterea quod factorum

rum consideratione concitantur affectus, quos a persona ad factum restringere sine longa exercitatione minime datur. Titius, qui te læsit, opem tuam implorat, quam ipsi ferre tibi facile est. Memoria injuriæ cupiditatem vindictæ resuscitat, quæ mentem pervertit, ut ope tua, qua maxime indiget, indignum iudices eandemque ipsi deneges injuriam tibi factam ulturus. Quamvis itaque miseratione maxime dignus videbatur ob gravissimum malum, quo affligitur; ejus tamen miseria tibi non est motivum eidem subveniendi, ideoque misericordiæ nullum facit locum (§. 256. part. 4. Jur. nat.). Quodsi factum a persona dividere didicisses, injuriam facientem & hominem grandi malo afflictum tanquam duo diversa subjecta considerasses, cumque subjectum grandi malo afflictum sit objectum misericordiæ, in hoc solo attentionem tuam defuisses, consequenter de injuria tibi facta in præsentem quidem cogitasses, aut si ea ex improvviso incidisset, ad eandem tamen animum non advertisses. Nullus dubito fore, ut qui ea, quæ jam dicuntur, rite ponderat, difficultatem separandi factum a persona agnoscat, etiamsi non adsit occasio experimen-
tum in seipso capiendi.

§. 408.

*De influxu
mansuetudi-
nis in miseri-
cordiam.*

Misericordiam erga inimicos mansuetud. promovet. Qui enim mansuetus est, malum malo minime refert, sed potius bono (§. 263.), consequenter alteri non male facit, quia ipsi male fecit, nec male cupit, quia ipsi male cupiebat (§. 798. part. 1. Jur. nat.), sed potius bene facit, quamvis ipse sibi male fecerit, & bene cupit, quamvis ipse sibi male cupiebat (§. 799. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem nec opis suæ indigo, quam ferre potest, opem denegat, sed eidem pro virili subvenire nullus dubitat. Quoniam itaque subvenire misero misericordiæ est (§. 256. part. 4. Jur. nat.), inimicus vero, qui te odit (§. 626. part. 1. Jur. nat.), si non male fecit, male tamen
cupit

cupit (§. 664. 671. *Psych. empir.*); mansuetudo misericordiam erga inimicos promoveret.

Ipsa mansuetudinis definitio hoc insinuat. Qui enim mansuetus est, animum a cupiditate vindictæ immūnem præstat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Hæc cum misericordiæ obstat; mansuetudo removeret impedimentum misericordiæ (*not. §. 407.*). Mansuetus igitur difficile non est, ut misereatur inimici eidemque subveniat, quantum in potestate sua est. Cum id, quod divinum censetur in misericordia, redeat ad miserationem inimicorum & opem ipsis latam; quam necesse sit, ut, qui misericors esse vult, & in misericordia proficere, mansuetus etiam sit, satis clare hinc perspicitur. Non obstat, quod officium humanitatis denegari possit in pœnam (§. 292.), præterquam enim quod juri puniendi non semper locus sit, idem quoque non extenditur ad quodvis malum, ut propterea opem ferre non tenearis misero; & mansuetudini; quæ regit punitionem (§. 283.); legi naturæ convenienter (§. 284.), maxime convenit, ut, si alterum, qui nos læsit, officiorum præstatione, consequenter etiam opem ferendo misero, obligare possimus, ne in posterum nos lædat, loco punitionis hoc medio utamur & multo magis ut utamur, si punitioni locus non est (§. 291.).

§. 409.

Quoniam mansuetudo misericordiam erga inimicos *Quanam vi-*
promoveret (§. 408.); *vitia mansuetudini opposita, iracundia scilicet, tia miseri-*
amaritudo & crudelitas (§. 952. 953. 957. *part. 1. Jur. nat.*); *cordiam erga*
misericordiam erga inimicos impediunt, *inimicos im-*

Pater hoc clarissime ex ipsis definitionibus iracundiæ, amaritudinis & crudelitatis. Iracundus enim vindictam difficulter reprimat (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*), amarus cupiditatem ejus deponere non vult, antequam eam satiaverit (§. 955. *part. 1. Jur. nat.*); crudelis eidem adco indulget, ut non exsatiatur

nisi malo quantocunque lædenti (§. 957. part. 1. Jur. nat.). Male cupientes ei, a quo se offensus putant, malo, quo affligitur, delectantur, undecunque ipsi obvenerit, & cui ipsimet malum inferre volebant, eum a malo ut liberare, vel idem saltem tolerabilius efficere ut velint fieri haud quaquam potest. Misericordiæ igitur locus non est (§. 256. part. 4. Jur. nat.). Per se autem patet, vitia hæc esse eradicanda, si misericordiæ erga inimicos obstare minime debent.

§. 410.

Invidia commiserationis impedimentum.

Invidia obstat, quo minus alterius commiseremur. Invidus enim eum odit, cui invidet (§. 711. Psych. empir.). Enimvero qui alterum odit, ex ejus tædio voluptatem percipit, & ideo gaudet, quod alter contristeretur, vel tædio afficiatur (§. 664. Psych. empir.). Fieri itaque nequit, ut ex infelicitate alterius, consequenter ex eo, quod ipsi tædium, sive molestiam creat (§. 637. Psych. empir.), tristitiam percipiat, consequenter ut ejus commiseretur (§. 687. Psych. empir.). Quamobrem invidia obstat, quo minus alterius commiseremur.

Invidia & commiseratio sunt affectus oppositi (§. 687. 705. Psych. empir.), quorum unus alterum tollit. Repugnat enim, ut & felicitate & infelicitate alterius contristeris, hoc est, tam bono, quo alter gaudet, quam malo, quo affligitur. Nec quicquam in eo mutatur, etiamsi affectus isti per eminentiam in-existentes in appetitu & aversione rationali considerentur (§. 594. part. 2. Eth.).

§. 411.

An invidus misericors esse possit.

Quoniam invidia obstat, quo minus alterius commiseremur (§. 410.), misericors autem omnium hominum, qui malo quodam affliguntur, commiseratur (§. 406.); *invidus misericors esse nequit, scilicet erga eum, cui invidet.*

Osten-

Ostenditur etiam hoc modo. Invidia tendit ad alterum bono, quod ipsi invidemus, privandum (§. 346. *part. 2. Eth.*), consequenter si in potestate invidi non fuerit, ut ipsum bono privet, in vobis tamen habet, ut is privetur, vel in aliud incidat malum, quo acerbissime afflicteretur. Fieri itaque nequit, ut stante invidia, velit eum a malo liberari, in quod actu incidit. Quoniam tamen misericors non est, nisi hunc habeat animum (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*); invidus erga eum, cui invidet, misericors esse nequit.

Fieri quidem potest, ut invidus mutet animum, & ei, cui invidebat, opem ferat; hoc autem propositionis præsentis veritati minime derogat. Aut enim invidia cessat, consequenter ea non amplius obstat, quo minus misericors esse possit, aut alia quadam ratione ad opem ferendam commoveretur, tumque factum ipsius ad misericordiam adscribi nequit.

§. 412.

Quia invidia obstat, quo minus simus misericordes *Quomodo* erga eos, quibus invidemus (§. 411.), aut eorum commiserationi *efficiatur, ne* remur (§. 410.); si invidia commiserationi & misericordiae obstat invidia obminime debet, ea extinguenda §. 460. 461. *part. 2. Eth.*), aut saltem committenda (§. 463. *part. 2. Eth.*). Cumque aliis non inserationi & videat bona sua, qui in providentia divina acquiescit (§. 438. *misericordiae. part. 3. Eth.*); opera danda est, ut in providentia divina acquiescere discamus (§. 433. 434. *part. 4. Eth.*). Similiter quia continentia efficit, ne alteri invidemus divitias fortunamque nostra meliorem (§. 386. *part. 4. Eth.*); ea quoque removenda sunt obstacula, quæ impediunt, ne sorte nostra contenti simus, quando sortem aliorum nostra meliorem contuemur (§. 388. 394. *part. 4. Eth.*).

Invidia plus officit misericordiae, quam putatur. Quoniam enim invidus eum odit, cui invidet (§. 711. *Psych. empir.*);

amori universali officit invidia, cum animus disponatur ad concipiendum odium adversus eos, qui nullo modo nos offenderunt. Amor autem universalis verus fons est, ex quo misericordia derivatur (§. 402.). Quicquid igitur illi adversatur, id etiam saltem indirecte misericordiae adversatur, & impedit profectum in hac virtute. Quemadmodum autem virtutes, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, studium omnium virtutum omnium maxime faciunt & adversus omne vitium firmissimum praesidium sunt; ita etiam adversus invidiam remedium optimum est: acquiescentia in providentia divina, consequenter ad misericordiam promovendam plurimum confert. Si quis misericordes propius noscere studuerit, veritatis hujus etiam a posteriori facile convincetur: praestat tamen eandem experiri in seipso. Ceterum cum animus sorte sua contentus etiam arceat invidiam, immo acquiescentia in providentia divina invidiam pellat, quatenus reddit animum sorte sua contentum, fieri autem possit, ut aliis adhuc modis animus sorte sua contentus reddatur; si misericordes propius noscere studemus, eosdemque sorte sua contentos deprehendimus, inquirendum est in rationes, cur sint. Sane fieri potest, ut quis aliis non invidet; qui tamen indifferenti erga alios animo manet, ut eum aliena miseria parum tangat. Remedium itaque impediementi habendum non est pro medio misericordiae.

§. 413.

Tenacitas Tenaces illiberales sunt. Quodsi valde tenaces, vel prorsus impedimen- sordidi fuerint, misericordes non sunt, non tamen propterea inimi-
impedimen- sordidi fuerint, misericordes non sunt, non tamen propterea inimi-
rum liberali- sordidi fuerint, misericordes non sunt, non tamen propterea inimi-
cordes. Qui enim tenax est, pauciores & minores pro facul-
tatis & mi- tate patrimonii sui facit expensas, quam quas officium erga
sericordiae. alios exigit (§. 391. part. 4. Jur. nat.). A donationibus igitur
 gratuitis alienum habet animum, quamvis legi naturae con-
 veniant, ut vel nihil der, vel parcius, quam debet. Quo-
 niam itaque illiberalis est, qui istiusmodi habet animum
 (§. 252.

(§. 252. *part. 4. Jur. nat.*); tenax illiberalis est. *Quod erat primum.*

Quodsi valde tenax fuerit, nullam prorsus attendit rationem, ob quam alteri aliquid gratis dandum, consequenter nec ad dandum commovetur miseria alterius. Quoniam itaque misericors non est, cui alterius miseria non est motivum pro modo facultatum contribuendi ad sublevandam miseriam alterius (§. 254. 256.); qui valde tenax est, misericors non est. *Quod erat secundum.*

Quoniam vero sordidus adeo tenax est, ut in eroganda pecunia nullam prorsus rationem habeat decori (§. 400. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter tanta sit tenacitas, quæ in omnium oculos statim incurrit; sordidus omnium minime misericors est. *Quod erat tertium.*

Enimvero quamvis tenax vel prorsus sordidus aut nihil, aut nimis parce pro modo facultatum suarum contribuat ad sublevandam miseriam alterius, *per demonstrata n. 1. §. 2.* non tamen propterea tædia creare studet miseris, afflicto additurus afflictionem, quod per se patet. Enimvero qui non habet animum afflicto afflictionem addendi, consequenter malum inferendi ei, qui, jam malo aliquo affligitur, immisericors non est (§. 262. *part. 4. Jur. nat.*). Etsi ergo quis fuerit valde tenax, vel prorsus sordidus, ideoque misericordia careat, *per demonstrata n. 1. §. 2.* nondum tamen propterea immisericors est. *Quod erat quartum.*

Illiberalitatem ex tenacitate colligunt omnes, omnium autem maxime ex sordibus, ita ut illiberalitatis ratio vulgo allegetur tenacitas, & sordidus omnium maxime illiberalis dicatur. Solet equidem illiberalitas etiam tribui avaritiæ; id tamen accidit, quia tenacitas ab avaritia non distinguitur, vel quia illa ab hac dependet, ut ratio remota reddatur pro pro-

xima. Misericordia liberalitatis quædam species est (§. 267. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum tenax illiberalis sit, quid mirum, si valde tenax, aut prorsus sordidus, qui supra modum tenax est, misericordia careat? Amat tenax pecuniam & si fieri posset, nullam erogare mallet. Quo major est pecuniæ amor, eo quoque majora incrementa tenacitas acquirit. Quid ergo mirum, si ne quidem obulum, aut frustum panis dare velit mendico? Attentionem omnem defigit in pecunia, aut eo, quod dandum est, ideoque nec animum advertit ad indigentiam miseri, multo minus malum, quo is affligitur, ponderat, ut ejus consideratione commiseratio concitari possit. Deficit itaque misericordia, ideoque miserum ope, quam ferre poterat ac debebat ad sublevandam miseriam ipsius, destituit. Ab usu autem loquendi non abhorret, ut propter neglectum misericordiæ non dicamus immisericordem, modo a significato vago discedamus. Latronem immisericordem dicimus, qui sævit crudeliter in corpus hominis innocentis, quem interfecisse sufficiebat, rapinæ celanda studio. Gravissimum omnino malum est non solum rebus suis, sed ipsa vita spoliari: quod motivum esse debebat abstinendi a crudelitate, consequenter aliquem adhuc quasi misericordiæ locum relinquendi, nec omnem humanitatem exeundi. Ast si quis videt hominem a latronibus vulneratum & in via jacentem, ejus tamen miseria minime commotus præterit, nec de ope ferenda cogitat, non misericors esse dicitur. Non nego, carentiam misericordiæ ab immisericordia difficile distingui. Et hæc sane ratio est, cur vagus obtrineat significatus, quemadmodum & in aliis accidit, ut immisericors dicatur, qui non misericors dici debebat. Error tamen a turba in sermone commissus veritati nullum præjudicium facit. Quemadmodum omnes confiteri coguntur inter amorem & odium dari intermedium, utriusque nempe carentiam, quem animum indifferentem diximus (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), in superioribus quoque non amorem appellavimus; ita non minus manifestum est, modo animum ad notiones distinctas adver-

adventas, dari intermedium inter misericordiam & immisericordiam, carentiam nimirum utriusque, quam non misericordiam diximus. Atque hoc legi continuitatis, qua lux affunditur non satis claræ continui definitioni scholasticorum, maxime consentaneum. Neque caret utilitate sua in Moralibus non misericordiam ab immisericordia distingvi, cum ea, quæ de immisericordi prædicantur, neganda sint de eo, qui non est misericors, seu misericordia saltem caret. Major omnino malitia est esse immisericordem, ut afflicto afflictionem addere non verearis, quam non esse misericordem, ut miserum ope, quam ferre poteras ac debebas, destituas. Aequum cum esse debeat nostrum de aliis iudicium, æquitati convenit, ne majorem malitiæ gradum alicui tribuamus, quam qui eidem convenit, & si vitiis medelam afferre velimus, non eadem satisfaciunt, si quis immisericors fuerit, quam si saltem non fuerit misericors misericordiam in se desiderari passus. Relinquamus turbæ loquendi inconstantiam, facile ipsi condonandam: est minime decet Philosophum propter vulgi inconstantiam loquendi confundere, quæ diversa sunt.

§. 414.

Quoniam tenacitas illiberales facit, immo si incrementa *Remedium.* capit, ipsam misericordiam tollit (§. 413.); si quis illiberalitatem fugere, nec misericordiam exuere vult, uti debet remediis, quæ contra tenacitatem & sordes profunt, ubi animus vitii hujus labe fuerit infectus, vel saltem in id propendet (§. 443. & seqq. part. 4. Eth.).

Non una datur tenacitatis, quæ illiberalitatem gignit & tandem misericordiam ipsam extingvit, causa (§. 438. & seqq. part. 4. Eth.): sed in præscribendis remediis diversas causas satis jam distinximus (§. 443. & seqq. part. 4. Eth.), ut plura addere non habeamus opus.

§. 415.

§. 415.

Quantum in-
differens
erga alios
animus libe-
ralitati &
misericordiae
obstat.

Qui indifferenti erga homines alios animo sunt, a liberalitate equidem non abhorrent, virtutem tamen ipsam non consequuntur, & misericordiam in se desiderari patiuntur. Qui enim indifferenti erga alios homines animo sunt, eos non odio habent (§. 629. part. 1. Jur. nat.), consequenter nec eorum voluptatem averfantur (§. 670. Psych. empir.), &, ubi ratio quædam particularis fuerit, cur quosdam ament, voluptatem eorum appetunt (§. 650. Psych. empir.), quam cum dationibus gratuitis, circa quas liberalitas versatur (§. 363.), concitari constat (§. 35. 48. part. 4. Jur. nat.), qui indifferenti erga homines alios animo est a liberalitate non abhorret. *Quoderat primum.*

Qui indifferenti erga alios animo est, homines alios non amat (§. 629. part. 1. Jur. nat.), scilicet qua homines, nisi particularis quædam causa fuerit, cur hunc, vel istum amet. Quamobrem cum actus liberalitatis ex amore erga accipientem proficiantur (§. 381.), & liberalitas maxime versetur circa eleemosynas (§. 391.), eique maxime conveniat, ut pauperibus, egenis atque mendicis subveniatur (§. 390.); qui indifferenti erga alios homines animo est, quamdiu amore universali caret, virtutem ipsam non consequitur. *Quod erat secundum.*

Denique cum qui indifferenti erga alios animo est, alios neque amet; neque oderit (§. 629. part. 1. Jur. nat.), aliena tanquam ad se minime spectantia considerat, consequenter nec animum advertit ad malum, quo affliguntur alii. Quoniam itaque minime curat aliorum miseriam (§. 254. part. 4. Jur. nat.), nec ea motivum esse potest miserum a malo, quo affligitur, liberandi, aut saltem tolerabilius efficiendi, quantum in potestate sua est. Quamobrem cum misericordiae sit miseria aliorum commoveri ad id præstandum (§. 256. part. 4. Jur.

Jur. nat.); qui indifferenti erga alios animo est, misericordiam in se desiderari patitur. *Quod erat tertium.*

Notandum est, nos hic non demonstrare, nisi quæ ex animo erga alios indifferenti per se sequuntur, ideoque cetera omnia, quæ in actus humanos influere possunt, seponere: id quod probe observandum, si quod demonstratur experientia confirmare velimus. In genere nimirum notandum est, in applicandis propositionibus ea, quæ affirmantur, vel negantur non extendenda esse ultra hypothesin, hoc est, ultra ea, quæ sumuntur. Subiectum propositionis præsentis homo est, in quo non concipitur nisi animus erga homines alios indifferens, hoc est, carens amore universali, quo sine ullo respectu alio hominem quemvis, propterea quod homo est, complecti debemus (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Ex antecedentibus vero patet, amorem hunc esse fontem liberalitatis atque misericordiæ. Qui saltem amicos amat, hoc est eos, qui se amant (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*), & ad hos liberalitatem atque misericordiam restringit, neutrius virtutis adhuc vere compos est, cum ista restrictio legi naturæ minime conveniat, quæ utramque extendit ad homines omnes, ipsos etiam inimicos, nec in exercitio ullam restrictionem admittit, nisi quam ob rationes alias ipsamet facit ab officiis, quas præscribit, petitas, veluti cum dari jubet pro modo facultatum, & ab elemosynis arceat eos, qui labore suo acquirere possunt, quantum ad vitam sustentandam sufficit. Indifferens erga alios animus vitium est (§. 120.): non igitur est quod miremur, a vicio proficisci neglectum virtutis, & si vel maxime, ab ea non abhorreamus, eandem tamen labe quadam infici, aut aliqua sui parte deficere.

§. 416.

Quoniam qui indifferenti erga homines alios animo sunt, quamvis a liberalitate non abhorreant, virtutem tamen ipsam non consequuntur & misericordiam in se desiderari patiuntur (§. 415.), qui vero existimant, quod sibi soli vivere liceat, *Quomodo obstatulum istud removeatur.*

(*Wolffii Ethica Pars V.*)

B b b b

lice-

liceat, indifferenti erga alios animo sunt (§. 121.); *opinio hæc, quasi sibi soli vivere liceat, impedimentum liberalitatis & misericordie est*, consequenter ne hisce virtutibus noceat, eo, quem supra ostendimus, modo (§. 122. & seqq.) eradicanda.

Solent homines neglectum liberalitatis & misericordie excusare, quod cura sui sibi satis negotium facessat, nec aliorum fors ad se spectet. Ideomate patrio multo significantius dicitur: *Ich habe gnung mit mir zu thun, was gehn mich an*. Vere an, quasi unus quisque saltem prospicere debeat sibi, non vero etiam aliis. Absurditatis vero seipsum redarguunt, dum opis alienæ indigi aliorum opem implorant, & quando occasione sic ferente aliorum illiberalitatem erga se, aut misericordie carentiam accusant. Homines de eo, quod æquum & justum est, satis bene ac recte judicant, quando alii æquos & justos erga se præbere sese debent; at non similiter, quando ipsimet æqui & justus esse debent erga alios. Id vero indifferenti erga alios animo tribuendum, quem damnat lex naturæ (§. 630. part. 1. Jur. nat.), oppositum amoris universali, quem urget (§. 632. part. 1. Jur. nat.). Indifferens erga alios homines animus plus nocet, quam putatur, modo penitus inspicitur actionum humanarum nexus. At hic cum oriatur ex opinione, quasi nobis solis vivamus (§. 121.); quanta sit necessitas, ut hæc opinio extirpetur, palam est.

§. 417.

*De influxu
cupidinis
gloriæ in li-
beralitatem
& miseri-
cordiam.*

Veræ gloriæ cupidus libalem se lubenter præbet iis, qui meliore fortuna digni sunt, & iis, qui alieno sumtu indigent ad præclare quidpiam in usum generis humani præstandum, vel bene de se meritis, & miseri liberali manu subvenit ad sublevandam, vel, si in potestate sua fuerit, prorsus tollendam eorum miseriam. Qui enim veræ gloriæ cupidus est, ei benignum aliorum de actionibus suis judicium motivum est eas committendi (§. 351. part. 2. Phil. præf. univ.), bonorum scilicet & peritorum judicium, qui recte

recte judicant (§. 47. *Jur. Gent.*). Quamobrem cum virtutes veram laudem pariant (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), quas facta inde profecta probant (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*), actus vero liberalitatis & misericordiæ, qui in dationibus gratuitis consistunt (§. 363. 398.), ab omnibus agnoscuntur, ut non difficile sit de iis judicium; qui gloriæ cupidus est, ei liberalitas & misericordia se maxime commendat: quoniam tamen nonnisi veræ gloriæ cupidus, *per hypothesin*; operam quoque dat, ut liberalitatem & misericordiam exerceat legi naturæ convenienter (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ne scilicet in actione sua deprehendatur, quod recte reprehendi possit a periro (§. 542. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero dona recte dantur ad promovendum bonum per alios & incitandum alios ad præclare quid præstandum, ad gaudium tribuendum iis, qui meliore fortuna digni sunt (§. 367.), & liberalitatis potissima pars est pauperibus, egenis atque mendicis subvenire (§. 390.). Quodsi ergo quis veræ gloriæ cupidus sit, liberalem se lubenter præbet iis, qui meliore fortuna digni sunt, atque iis, qui alieno sumtu indiger ad præclare quidpiam in usum generis humani præstandum, vel bene de se meriti sunt, miserisque liberali manu subvenit ad sublevandam, vel, si in potestate sua fuerit, prorsus tollendam eorum miseriam.

Ex propositione præsentē patet, gloriam motivum liberalitatis & misericordiæ esse, non tamen propterea gloriam intendi tanquam finem. Quamvis enim homini naturale sit, ut laude delectetur, nec in eo quicquam sit, quod reprehendi possit, si laude merita delectetur; non tamen propterea laudem appetit, nec eam spectat tanquam mercedem ejus, quod bene ac recte a se factum est. Delectatur laude, quatenus est sermo de perfectione sua, quam acquisivit: hujus enim dum sibi conscius est, animus voluptate perfunditur (§. 511. *Psych. empir.*).

ompir.). Gaudet itaque, quod obligationi suæ satisfecerit, quicquid bene ac recte a se factum, tanquam debitum agnoscens, & quod ex laude merito sibi ab aliis tributa intelligat, se famæ, quemadmodum debet (§. 554. 555. *part. 1. Jur. nat.*), servandæ studuisse, malamque evitasse. Hoc vero modestiæ convenit (§. 484. 489. *part. 4. Eth.*), ideoque nihil vitii habet. Etsi gloria motivum sit dationum gratuitarum juxta legem naturæ determinatarum; non tamen propter famam datur, quod gratis datur: qui enim propter famam donum, seu gratis quid dat, ambitiosus & arrogans est, non liberalis (§. 383.), & qui large effuseque donat, seu gratis dat, ut liberalior videatur aliis, superbus est (§. 384.). Actus igitur liberalitati atque misericordiæ convenientes ambitio, arrogantia & superbia ad se trahunt, ut non virtutis sint, cujus esse debebant. Tendit gloria ad bene ac recte faciendum, quod faciendum est, & ubi oritur ex benigno aliorum de facto patrato judicio, studium bene ac recte faciendi acre efficit (§. 371. *part. 2. Eth.*). Quamobrem si gloria motivum est liberalitatis atque misericordiæ, summam parit sollicitudinem & circumspectionem, ut dationes gratuita ad amussim respondeant legi naturæ, minime autem aliorum contemptum, aut cupidinem superioritatis cujusdam supra alios. Atque hoc modo modestia influit in liberalitatem & misericordiam, quæ appetitum circa famam legi naturæ convenienter moderatur (§. 563. *part. 1. Jur. nat.*), immo quoque humilitas, quæ appetitum moderatur circa exstimationem sui (§. 581. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque cupido gloriæ, nisi affectus ab intellectu regatur, quemadmodum fieri debet (§. 528. *part. 2. Eth.*), ad ambitionem, arrogantiam & superbiam facile homines seducit; hoc tamen metuendum non est, si ea nobis satis perspecta sunt, quæ de modestia & humilitate ostendimus (§. 484. & *seqq. part. 4. Eth.*). Quæ neglectui harum virtutum tribuenda, perperam cupidini gloriæ tribuuntur.

§. 418.

Prudentis est donis sibi conciliare amorem & favorem eorum, Quando donorum ope indigemus. Prudentiæ est adjumenta fortuito oblata nationes in usum suum vertere (§. 465. part. 1. Eth.). Quodsi ergo prudentiæ contingat nos ope alterius indigere, cum donis aliorum favorem & amorem nobis conciliare possimus (§. 120. part. 4. Jur. nat.), & legi naturæ conveniat, ut donis eorum favorem & amorem nobis conciliemus, quorum ope indigemus (§. 121. part. 4. Jur. nat.); prudentis utique est donis sibi conciliare amorem & favorem eorum, quorum ope indigemus.

Vulgo hoc agnoscitur, quando dicitur, pecuniam negligere in loco prudentiam summam esse. Prudentia vero supponit, ut quod faciendum sapienter decretum sit (§. 256. part. 1. Jur. nat.). Dationes ergo gratuita faciant necesse est ad exequendum id, quod sapienter decrevimus, ideoque insuunt per modum medii ad consequendum finem nobis propositum. Quodsi sapienter decretum fuit, quod faciendum, finis, propter quem agitur, licitus est & medium quoque licitum, quo uti vult agens (§. 441. 443. part. 1. Eth.); adjumentum, quod vi prudentiæ accedit in casu præsentis, cum etiam licitum sit, medium electum minime vitiat. Usus omnium virtutum intellectualium exigit, ut sollicita circumspeditione utamur, ne ad fines inhonestos iisdem abutamur. Ceterum ex præsentis propositione patet, si quis prudens est & prudentiam amat, prudentiam quoque motivi vicem subire liberalitatis erga eos, quorum ope indigemus, exercendæ.

§. 419.

Pudere debet homines divites & opulentos, præsertim si luxui Quosnam fuerint dediti, parce atque restricte dare eleemosynas, nec miseris sub-venire. Lege naturæ divites dare eleemosynam obligantur beat tenaci- & opulenti pluribus & largius dare debent (§. 241. part. 4. Jur. nat. in dandis

eleemosynis *Jur. nat.*). Et quoniam divites ac opulenti hoc facile facere
& subveni- possunt absque ullo incommodo suo (§. 240. § 1. *part. 4. Jur.*
enda misere- *nat.*); tanto turpius est officio isti non satisfacere. Quam-
ris. obrem cum id recte ab aliis improbetur, pudor autem concitari debeat sinistro aliorum de factis nostris iudicio, si verum fuerit (§. 374. *part. 2. Eth.*); homines divites & opulentos pudere debet minores, quam pro modo facultatum, & paucioribus, ideoque parce atque restricte dare eleemosynas. *Quod erat primum.*

Quodsi præterea luxui fuerint dediti, pecuniam profundentes solius ostentationis causa expensas multas minus necessarias & inutiles faciunt (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*), eleemosynas vero parcius & restrictius dantes, quam pro modo facultatum dare poterant, expensas necessarias, quas facere debent (§. 380. 241. *part. 4. Jur. nat.*), insuper habent. Quoniam itaque luxui dediti pecuniam profundere, quam eleemosynas largius & pluribus dare malunt, opulentos autem & divites pudere debet parce atque restricte dare eleemosynas, *per demonstrata n. 1.* omnium maxime pudere debet parce atque restricte dare, si fuerint luxui dediti. *Quod erat secundum.*

Denique cum homo miser magno aliquo malo affligatur, vel multis prematur (§. 254. *part. 4. Jur. nat.*), si ejus miseria non commoveatur ad subveniendum ei, qui maxime poterat atque debebat, ipsum ne minimum quidem amat (§. 643. *Psych. empir.*), ac omnis misericordiae expers est (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam itaque dives & opulentus omnium maxime miseris subvenire poterat (§. 240. *part. 4. Jur. nat.*) atque debebat (§. 259. *part. 4. Jur. nat.*); patet, ut ante *per demonstrata n. 1.* homines divites & opulentos pudere debere, quod miseris non subveniant. *Quod erat tertium.*

Divi-

Divites & opulenti in dandis eleemosynis duplici modo peccant, neque enim dant, quantum dare debebant, & paucioribus dant, cum pluribus dare deberent. Utrumque repugnat legi naturæ (§. 241. *part. 4. Jur. nat.*). Cum vero hominem pudere debeat omne factum, vel non factum legi naturæ contrarium; omnium maxime ipsum pudere debet factum, quod facile omitti, & non factum, quod facile committi poterat. Si ad illiberalitatem erga egenos & mendicos accedit luxus; duplex vitium pudorem auget, præsertim cum id in ostentationem impendatur, quo egenis & mendicis subveniri debebat. Si denique misericordia deficit, quod carentiam omnis amoris universalis arguit, cum homini nihil magis naturale existimari debeat, quam miseria aliorum commoveri ad miseriam ipsorum sublevandam; an non merito omnem pudorem exuisse censendus, qui, cum dives & opulentus sit, ut miseriæ aliorum facile subvenire possit, eorum tamen minime miseretur, quamvis nulla odii causa adsit. Analysis exemplorum in casibus obviis docebit, multa concurrere vitia, quamvis non semper eadem, quæ in non misericordiam tacite influunt & pudorem malum intendunt. Nisi quis omnem curam famæ, quam habere debet, ut sit bona, abjecerit; pudor motivum erit liberalitatis erga egenos & mendicos ac misericordiæ divitibus & opulentis. Etenim si quis famæ suæ amans est, pudor tendit ad emendationem eorum, quorum pudet (§. 376. *part. 2. Eth.*), consequenter in casu præsentis, divitem & opulentum commovet ad dandum eleemosynas pro modo facultatum suarum & ad opem ferendam miseris.

§. 420.

Si dives & opulentus luxui deditus eleemosynas dare non vult egenis atque mendicis, nec subvenire miseriæ aliorum; immisericors recte censetur. Quoniam enim dives & opulentus absque incommodo suo eleemosynas dare & liberalitate sua miseriam

Quando dives & opulentus miseros destituit misere-

ens pro im- miserorum sublevare potest (§. 240. *part. 4. Jur. nat.*); ab eo
miserico- quoque eleemosynæ & subsidia miseriæ leniendæ expectan-
habendus. da. Quodsi dives & opulentus fuerit luxui deditus, pecunias
 solius ostentationis causâ profundit, luxu suo non aliud in-
 tendens, quam ut divitias ostenter, ad expensas multas mi-
 nus necessarias & utiles sufficientes (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*).
 Cum itaque eleemosynam, aut opem, miseriæ levandæ causâ
 petentes videant, quod pecunias profundere nullus debiter,
 erga se tamen tam tenax sit sui que misereri nolit; fieri
 non potest, quin opis alienæ maxime indigi contristentur
 (§. 621. *Psych. empir.*). Quamobrem cum sic afflicto addatur
 afflictio, immisericors autem est, qui hoc facit (§. 262. *part.*
4. Jur. nat.); si dives & opulentus luxui deditus eleemosynas
 dare non vult egenis atque mendicis, nec subvenire miseriæ
 aliorum, immisericors recte habetur.

Distinximus inter immisericordem & non misericordem
 (*not. §. 413.*) & tenacem non immisericordem esse, qui pro-
 pter tenacitatem opis suæ indigis & miseriis subvenire non
 vult. Etenim de aliena indigentia & miseria minime cogitat,
 attentionem omnem defigens in pecunia, quam servare studet.
 Quamobrem nec dici potest, quod denegando eleemosynam,
 vel opem suam afflicto afflictionem addere velit. Enimvero
 si qui pecunias ostentationis causâ profundit, ut videatur opu-
 lentus, egenis & mendicis eleemosynas dare recusat, nec mi-
 seris subvenire vult; cum aliena miseria ipsum parum tangat,
 ideoque nec curæ habeat, quod illi contristentur, propterea
 quod adeo tenacem se ipsis præbeat, cum tamen nudæ ostent-
 ationis causâ tantas pecunias profundat; tristitiam eorum sal-
 tem indirecte intendit (§. 625. *part. 1. Phil. præst. univ.*).
 Ideo etiam si istiusmodi homines admoneantur de contrista-
 tione iusta miserorum, quod se videant ope destitui ab eo, qui
 omnium maxime eam ferre poterat, regerere solent: per me
 contristentur, quantum voluerint, quid hoc ad me? Exemplo
 est

est dives epulo, qui purpura & bysso induebatur & quotidie splendide epulabatur, ad cujus januam jacebat Lazarus, mendicus ulceribus plenus, cupiens satiari de micis, quæ cadebant de mensa divitis, canibus venientibus & ulcera ejus lingentibus, Luc. XVI. 19. & seqq.). Ecce tibi hominem opulentum, qui nullis parcebat sumptibus in res sumtuosas faciendis. Haud grave ipsi fuisset mendicum nudum vestire & famem ejus frusto panis sedare: ad ejus tamen miseriam animum non advertebat, quamvis canes ulcera ejus lingentes & miseriæ ejus quasi subvenientes attentionem ejus in eandem attrahere poterant. Minime igitur tantam miseriam se commoveri patiebatur, ut eandem sublevaret, quamvis ignorare non posset, eundem contristari debere, quod se destitutum videret omni ope, quam ipse eidem ferre poterat. Nemo est, qui perpenfis istis circumstantiis divitem epulonem immisericordem vocare dubitabit, etiamsi immisericordiam a non misericordia alias distingvat. Arcti admodum sunt limites inter non misericordiam & immisericordiam, ita ut ob causas emergentes non misericors ex-improviso fiat immisericors. Dantur autem immisericordiæ gradus, ita ut immisericordia nascens propior sit non misericordiæ, ac ideo acumine opus sit ad illam ab hac distinguendam. Obtinet hoc in vitiis quoque aliis. Ast ne quis fiat immisericors, fugienda est non misericordia. Etenim non misericors facilius efficitur misericors, quam ubi ab immisericordia ad misericordiam quis avocandus.

§. 421.

Si animus ad misericordiam disponendus, status miserorum Medium expendendus & cum nostro comparandus, & singentes statum nostrum animum ad cum statu miseri permutari, pendere debemus, quid nobis ab altero misericordieri velimus. Etenim si status miserorum cum statu nostro am comparatur, tanto clarior erit differentia, quæ inter utrum-nendi. que intercedit, quo intimius uterque perspicitur, consequen-
(H olfi Ethicæ Pars V.) C c c c ter

ter pater, quamam ope indigeat miser, ut miseria ejus si non tollatur, saltem mitigetur & tolerabilior efficiatur, & quid nos ad hoc conferre possimus, ut vel miser a miseria liberetur, vel malum, quo affligitur, saltem tolerabilius efficiatur. Quodsi jam ponamus, nos esse miseri loco, cum homo per naturam suam aversetur infelicitatem (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ideoque omne id, quod molestiam creare ipsi potest (§. 639. *Psych. empir.*), averfatio vero tendat ad hoc depellendum (§. 250. *part. 2. Eth.*), extemplo nobis constabit, fore ut velimus nos a malo isto liberari, & dolorem solamine leniri, si quis saltem effecerit, ut idem quomodocunque tolerabilius efficiatur. Quodsi porro ponamus, alterum loco nostro esse, ut nos a malo vel liberare possit, vel saltem ferre opem, qua idem tolerabilius efficitur; ecquis dubitabit fore, ut quam maxime opem ejus anhelemus, & alterum misericordem erga nos esse velimus (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*)? Quoniam itaque maxime naturale est, ut id facias alteri quod tibi ab alio fieri vis, cum eadem sit mutua obligatio (§. 99. *part. 1. Jur. nat.*); animus ad misericordiam disponitur, si statum miserorum expendamus & cum nostro comparemus, & fingentes statum nostrum cum statu miseri permutari perpendamus, quid nobis ab altero fieri velimus.

Media virtutis, quæ in Moralibus præscribuntur, talia non sunt nisi respectu eorum, qui habent animum virtutem colendi, consequenter cum virtus consistat in habitu actiones suas legi naturæ conformandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui bonam habent voluntatem (§. 121. *part. 2. Eth.*). Quorum enim voluntas bona non est, aut prorsus mala; illi mediis istis uti nolunt. Ita in præsentī casu non modo ipsis molesta accidit ea status sui cum statu miseri comparatio, sed si vel maxime ab alio inculcentur, quæ huc faciunt, aut ipsimet ad eorum considerationem animum appellant, non tamen sufficientem

tem ad ea afferunt attentionem, & tacite serpentia vitia eandem ad alia trahunt, quibus appetitus in contrarium rapitur. Aurem igitur benignam rationi minime præbent. Valer idem de remediis, quæ contra vitia præscribit Philosophia moralis. Horum efficientia tanto magis impeditur, quo altiores radices vitium in animo egerit. Quodsi ergo media ista & remedia ad alios applicanda, multa circumspeditione opus est, ne in casum cadat omnis labor. Hoc qui viderunt facile sibi persuaserunt, quasi in Philosophia morali non sit locus demonstrationi, quemadmodum in Mathesi, quasi mores hominum non sint objectum demonstrationis, sicuti magnitudines & numeri, consequenter quod in Mathesi obtineant demonstrationes, objecto ejus esse tribuendum. Enimvero qui ita sentiunt, theoriam moralem cum ejus applicatione confundunt. Illa quidem demonstrationes admittit, quæ certitudinem parit; at demonstratio efficere nequit, ut, quod in se certum est, cum effectu quoque applicetur. Mens humana abyssus est latebrarum & recessuum, quibus mediorum & remediorum usus redditur inutilis, ut in tentaminibus nobis sit subsistendum, in quibus ne desiderari quid patiamur, opera danda est, ut eos intimius noscere discamus, quos ad virtutem quandam adducere, a vitio avocare volumus. Ad hanc noscentiam plurimum conducit analysis exemplorum moralis nunquam satis commendanda. Ceterum ut aliis lubenter faciamus, quod ab ipsis fieri nobis volumus; necesse est ut agnoscamus æqualitatem naturalem hominum, vi cujus nobis non majus jus arrogare possumus, quam alteri concedimus, nec alteri minus obligatos nos existimare, quam alterum nobis obligatum esse volumus (§. 78. *part. 1. Jur. nat.*). Ne vero ulli exceptioni locus relinquatur in casu præsentis, supra ostendimus, si misericors esse volueris, operam dandam esse, ut facta a personis dividere discas (§. 407.). Quando vero dicimus, animum ad misericordiam disponi; sufficienter indicamus, ea, quæ in propositione præsentis præscribuntur, non sufficere, ut sis misericors, cum misericordia supponat amo-

rem universalem (§. 402.), de quo abunde dictum est in superioribus.

§. 422.

*Quenam
perpenden-
da, ut mi-
seris luben-
ter subve-
niamus.*

Ut miseris lubenter subveniamus pro modo facultatum nostrarum, considerandum est egenis atque mendicis & miseris competere aliquod jus ad id, quod nobis superfluum est, pro modo indigentia ipsorum, nobis vero qua dominis competere jus in usum ipsorum legi naturæ convenienter de eo disponendi. Quoniam enim homines omnes corpus suum conservare debent (§. 349. part. 1. Jur. nat.): lex quoque naturæ omnibus tribuit jus ad usum earum rerum, sine quibus conservari nequit. Quamvis itaque dominiis introductis fieri non possit, ut omnes habeant, vel labore suo acquirant (§. 514. part. 1. Jur. nat.), quantum vitæ tolerandæ sufficit, sed alii minus habeant, alii plus; non tamen propterea fortunam adversam expertis pereundum, in quorum præjudicium, citra violationem juris naturæ omni homini competentis (§. 19. part. 2. Jur. nat.), introduci minime potuerunt. Quamobrem necesse est, ut infortunio suo indigis relictum sit aliquod jus ad id, quod aliis superfluum est (§. 239. part. 4. Jur. nat.). Enimvero cum vi libertatis naturalis homo in agendo non dependeat ab ullo alio homine nisi a seipso (§. 153. part. 1. Jur. nat.) & lex naturæ, a qua venientem obligationem libertas non tollit (§. 159. part. 1. Jur. nat.), ipsi præscribit, quomodo actiones suas dirigere, consequenter etiam rebus, quæ sunt in dominio ipsius, uti debeat (§. 167. part. 2. Jur. nat.): dominium quoque consistere debet in libertate disponendi de re pro arbitrio suo, seu prouti domino visum fuerit (§. 118. part. 2. Jur. nat.); consequenter etiam de eo, quod ipsi superfluum est, in usum egenorum, mendicorum atque miserorum, & lex naturæ præscri-

scribit modum, quo disponere debeat, quemadmodum ex anterioribus abunde patet atque in parte quarta Juris naturalis sufficienter demonstratum est. A Deo igitur, legis naturæ auctore (§. 273. *part. 1. Phil. præf. univ.*), collatum est jus disponendi de superfluo in usum miserorum & indigentium juxta voluntatem suam lege naturæ manifestatam (§. 278. *part. 1. Phil. præf. univ.*), ut ideo exercitium juris in dominiorum introductione miseris atque opis alienæ indigis ad superfluum reservati sit penes dominum. Quoniam qui bonam voluntatem habet, lubenter facit, quod legi naturæ, seu voluntati divinæ conforme (§. 121. *part. 1. Eth.*), & quia omnes voluntatem bonam habere debent (§. 276. *part. 1. Phil. præf. univ.*), omnes quoque facere debent (§. 170. *part. 1. Phil. præf. univ.*); ut miseris lubenter subveniamus pro modo facultatum nostrarum, considerandum est egenis atque mendicis & miseris competere aliquod jus ad id, quod nobis superfluum est, pro modo indigentiae ipsorum, nobis vero qua dominis competere jus in usum ipsorum legi naturæ convenienter de eo disponendi.

Ne ea, quæ hic dicuntur, paradoxa videantur, unum alterumque notandum est, quamvis tum in antecedentibus passim, tum etiam alibi (*not. §. 351. part. 4. Eth.*), plura jam dicta sunt, quæ huc faciunt. Jus quoddam homini opis alienæ indigo competere ad id, quod superfluum est in alterius patrimonio, absurdum in se minime est, cum introductione dominiorum nemini auferri penitus potuerit usus rerum necessarius (§. 562. *part. 6. Jur. nat.*), ideoque dominia introducta intelligantur tacita hac restrictione, ut, si in casu emergente contingat alicui penitus auferri necessarium rei usum, eidem jus aliquod competat in eas res, quæ sunt in dominio (§. 563. *part. 6. Jur. nat.*), unde deduximus jus necessitatis ex communione primæva adhuc residuum (§. 564. & *seqq. part. 6.*

Jur. nat.). Ad hoc ipsum jus accedit jus egenorum, mendicorum & miserorum ad id, quod superfluum est in patrimonio alterius. Enimvero antequam jus istud existat, necesse est ut extrema indigentia adsit ex parte egenorum & miserorum, cui nisi ope aliena subveniri nequit, & in patrimonio alterius adsit superfluum, quo subveniri potest. Omnes autem conjunctim eadem tenet obligatio opem ferendi indigentibus. Quamobrem jus, quod ob indigentiam competit Titio, non terminatur in eo, quod superfluum est Sempromio, sed ad universitatem superflui refertur, quod est in omnium, qui opibus abundant, patrimoniis. Officium omne erga alios hanc habet exceptionem, ut tibi potius consulas, quam alteri, si aut tibi, aut alteri deesse debes (§. 575. *part. 6. Jur. nat.*), nec ideo dandum alteri id, quo ipsemet indiges. De eo igitur, quod tibi superfluum est, & de propria indigentia non ope alterius indigentis, sed tuum est judicium, sicuti ex adverso ope aliena indigentis judicium est de sua indigentia & de impossibilitate sibi ipsi prospiciendi. Satis manifestum hinc est, jus quod egenis & miseris competit ad id, quod aliis superfluum, exerceri non posse nisi a dominis, ita ut indigentibus equidem ablatum non sit ipsum jus, sed saltem exercitium juris, ideoque ipsi aliorum opem implorare tenentur & in denegantis voluntate acquiescere, nisi inevitabilis emergati necessitas, quæ juri necessitatis locum facit (§. 599. *part. 6. Jur. nat.*). Consona quoque hæc sunt primis Juris naturæ principiis (§. 233. 234. *part. 1. Phil. pract. univ.*), in quæ tandem resolvuntur, analysi demonstrationum. Ceterum nec hoc insolens videri potest, uni comperere aliquod jus, alii tamen exercitium ejus, ita ut qui jus habet id per se exercere nequeat, sed per alium, cujus voluntate standum. Obtinet enim hoc in statu civili, ubi moralis necessitas a fine civitatis veniens urget, ut singulis adimatur exercitium jurium natura ipsis competentium & iudicibus demandetur. Jus naturæ omnia ita determinat, ne ullæ nascantur contradictiones: id quod quemadmodum ubivis, ita etiam in præscuti casu perspic-

spicitur, si ex systemate legum naturalium concentus fuerit perfectus. Parum autem refert, quod jus Lazaro competens ad id, quod Cræso superfluum est, non spectetur tanquam perfectum: in Moralibus enim tantummodo consideratur obligatio interna, quæ spectatur in conscientia (§. 656. *part. 1. Jur. nat.*). Quemadmodum nullo jure petitur ab alio, quod quis per se consequi valet (§. 662. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque peccat qui petit (§. 449. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ita similiter peccat, qui denegat, quod dare poteratque debebat (§. *cit.*). Quamobrem quando de motivo lubenter subveniendi miseris pro modo facultatum suarum sermo est; non attendenda nisi obligatio interna cum jure eidem respondente. Habent tamen, quæ hic demonstrantur, etiam usum in constitutionibus civilibus, quemadmodum suo loco constabit.

§. 423.

Quoniam egenis atque mendicis & miseris competit *Quantum sit aliquod jus ad id, quod nobis superfluum est pro modo in-peccatum, si digentia ipsorum, nobis vero qua dominis jus in usum ipso-miseris denegatur legi naturæ convenienter de eo disponendi (§. 402.), & getur, quod rerum, quas habemus, dominus Deus est, nos vero non dare poterat. sumus nisi usuarii, & dominium nobis saltem competit respectu hominum aliorum (§. 351. part. 4. Eth.)*; Qui misero opem denegat, quam ferre poterat, ea, quæ dispensationi ipsius commisit Deus, male dispensat, & jus egenorum ac miserorum violat: quodsi ergo luxu deditus profundit, quæ egenis ac miseris dare debebat, ea consumit, quæ ipsis a Deo destinantur ad extremam vitæ necessitatem tolerandam & miseriam si non tollendam, saltem levandam.

Hæc probe notanda sunt, ut intelligatur, quantum sit peccatum misericordem non esse, aut esse prorsus immisericordem, & cur tam gravi pœna dignum censeatur a Deo, quam in extremo judicio Christus dictaturus est ejusdem reis, Marth.

XXV. 4. & seqq. Plurimum quoque conducit, ut perpendamus, fortunam pertinere ad providentiam divinam (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*) & a Deo decretam esse (§. 544. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter quod fortunæ tribuimus, id Deo acceptum ferendum esse. Quamvis itaque fortuna dicatur cæca, quatenus inæqualiter distribuere videtur bona sua, nec pro merito; cæca tamen non est, nisi quatenus hominum actiones ad eandem concurrunt, quorum culpa cæca efficitur, cum ipsimet cæci affectibus, non ratione regantur, & ignorantia eorum laborent, quæ scire debebant. Cum Deus in hoc universo omnia sapientissime decreverit (§. 643. *part. 1. Theol. nat.*), nec in decernenda fortuna sapientiam suam desiderari passus, cumque mala physica & moralia dirigat in bonum finem (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*), cæcitatibus quoque, quæ hominum culpa accedit, rationem habet, ut, cæca dici respectu ipsius non mereatur. Facile autem intelligitur, æqualem bonorum fortunæ distributionem pro præsentis rerum humanarum conditione minime convenire salutis generis humani. Et ne quis de iniquitate fortunæ conqueratur, probe perpendendum, quemlibet in statu suo felicem esse posse (§. 425. *part. 3. Eth.*), nec miseriam per se hominem facere infelicem (§. 330. *part. 2. Eth.*), modo is patientiam in se desiderari minime patiatur (§. 592. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 424.

Cur de liberalitate sua ad quod jus quoddam ipsis competit, & qui dant Dei dispensationi nostræ
erga egenos commissa sunt, Dei sint (§. 351. part. 4. Eth.); absurdum est, si
gloriarum ab-quis de sua erga egenos & miseros liberalitate gloriari velit, vel pro-
surdum sit. pter famam det eleemosynas & miseriis subveniat.

Non das egenis & mendicis atque miseriis, quod tuum est, sed quod tibi dedit Deus, ut ipsis des. Laus igitur, omnis non tibi debetur, sed Deo, qui hoc modo prospicere voluit indi-

indigentibus & miseris. Laus tua in eo consistit, quod sis fidelis adspensator eorum, quæ Deus dispensationi tuæ commisit & cui rationem reddere teneris. Improbat ideo Christus in superbo Phariseo, quod coram Deo liberalitatem suam jactabat, debitum in nescio quod meritum convertens. Ex hæcenus demonstratis & uberrime expositis abunde pater, quantum in Moralibus interfit, ut dominium consideremus, quale nobis competit respectu Dei, & quomodo ejus usum regat lex naturæ. Quodsi omnes huc animum adverterent, qui opibus abundant; non tantus esset earum abusus, qualis conspicitur, nec liberalitas erga egenos & miseros ulla sui parte deficeret.

§. 425.

Quoniam jus ad id, quod aliis superfluum est, egenis *De iis, qui* atque mendicis & miseris competit pro modo indigentia *nullo jure* eorum (§. 422.), nec eleemosyna danda nisi iis, qui labore *eleemosynam* suo tantum acquirere minime possunt, quantum ad vitæ ne- *petunt.* cessitatem sufficit (§. 220. part. 4. Jur. nat.), & misericordes esse debemus erga eos, qui a malo, quo affliguntur, seipsos liberare nequeunt (§. 259. part. 4. Jur. nat.); si qui ipsimet habent, aut labore suo acquirere possunt, quantum indigentia sua sufficit, eleemosynas petunt, in jus egenorum & mendicorum atque pauperum involant &, quod iisdem debetur, id ipsis surripiunt.

Jus ad id, quod aliis superfluum est, restrictum est ad certas personas & metiendum ex indigentia ipsarum. Nemo autem sibi arrogare debet jus, quod alterius est, id quod furto assimilatur. Quamvis enim furtum proprie sic dictum non committatur nisi in re corporali mobili (§. 499. part. 2. Jur. nat.), sibi tamen arrogare jus, quod res incorporalis est (§. 498. part. 1. Jur. nat.), egenis, mendicis atque miseris competens, ut accipiat, quod ipsis debetur, proxime ad furtum accedit (§. 498. part. 2. Jur. nat.). Atque hinc patet turpitudinis

(Wolffii Ethica Pars V.)

Dd dd

tudo naturalis hujus vitii, quod pudere debet eleemosynas accipientes, quibus minime indigent. Ipsa autem hæc turpitudine motivum esse debet non petendi eleemosynas, quibus non indiges. Vulgo ea agnoscitur, quamvis non intime perspiciatur. Neque enim solum miseri, quos egestas & mendicitas aliaque mala affligunt, ad quæ tollenda, vel sublevanda aliena ope indigent, conqueruntur, quod eleemosynæ largius dentur non indigentibus, parcius vero, vel nullæ prorsus sibi; verum etiam qui eleemosynam petunt, cum laborare possint, redarguuntur, quod mendicare non pudeat, & qui mendaces obtentu gravis cujusdam mali eleemosynas colligunt, in Rep. puniuntur. Ceterum cum jus ad eleemosynas æstimandum sit ex indigentia; de hac quoque recte statuendum. Dantur eleemosynæ ad sublevandam extremam vitæ necessitatem (§. 51. part. 4: *Jur. nat.*), consequenter ut vita & sanitas conservari possit (§. 350. 393. part. 1. *Jur. nat.*), & ut liberi educantur, quos educare obligantur parentes (§. 263. part. 7. *Jur. nat.*). Huc si animum advertas, de indigentia aliorum haud difficile erit judicium. Notandum saltem adhuc est, avertere egestatem & mendicitatem, consequenter misero subvenire, ne in eandem incidat, perinde esse, ac extremæ vitæ necessitati subvenire. Ita si incendio consumptæ fuerint alicujus ædes cum omni supellektili, & largiores ipsi dantur eleemosynæ, ne damno per incendium passo ad egestatem, aut ipsam mendicitatem redigatur; id non minus opus misericordiæ est, quam si esurienti des frustum panis, ut famem expleat, vel veste carenti vestem, qua contra injurias tempestarum corpus muniat, aut pro modo facultatum ad eandem contribuas. Sed talia facile docent circumstantiæ casus emergentis. Unicum adhuc observandum videtur, nimirum cur dixerimus, egenis, mendicis ac miseris aliquod competere jus ad id, quod aliis superfluum est. Ratio nimirum hæc est, quia unus quisque de eo, quod superfluum est, tantummodo pro rata contribuere tenetur ad subveniendum indigentia aliorum, nec quod a pluribus expectandum, ab uno petendum.

Per-

Pertinent huc, quæ supra monuimus de obligatione conjunctim divites & opulentos spectante (not. §. 422.).

§. 426.

*Liberalitas & misericordia sunt virtutes ad omnes homines De universis spectantes, non vero ad divites & opulentos restrictæ. Etenim si salitate liber-
cujus animus propendet in dona merentibus & ob finem bo-
num danda, tam amplum vero is patrimonium non habet, ut
dare possit, hoc tamen non obstante liberalis est (§. 385.) &
quantum unusquisque sit liberalis, non æstimandum est ex
quantitate doni, sed ex ratione hujus ad vires patrimonii &
propensione voluntatis ad dandum (§. 386.), ideoque ex
hac sola, si vires patrimonii non permittant, ut actu des.
Similiter si cujus animus propendet ad subveniendum mise-
ris, in potestate tamen ipsius non est actu subvenire, hoc
tamen non obstante misericors est & miseros saltem non de-
ficiente opportunitate consolatur (§. 403.), & qui misericors
est omnium hominum, qui malo aliquo affliguntur, commi-
seratur, quicumque tandem fuerint, & si per ipsum staret,
omnes a malo, quo affliguntur, liberari vellet (§. 406.).
Præterea si pauperi non tanta sit penuria rerum, quin etiam
necessariis sine neglectu officii erga seipsum, vel erga alios,
quibus speciali quadam ratione obligatur, detrahere quid
possit, ad eleemosynam modicam dandum obligatur (§. 242.
part. 4. Jur. nat.), & si mendicus plus mendicando acquisivit,
quam quæ ad præsentem vitæ necessitatem sufficiunt, & vi-
deat alium iis carentem, eidem eleemosynam quandam dare
tenetur (§. 245. part. 4. Jur. nat.), & pauperes, egeni, immo
mendici ad dandam eleemosynam obligantur, quatenus gra-
tis facere possunt aliis, quæ ad sublevandam extremam vitæ
necessitatem faciunt (§. 246. part. 4. Jur. nat.). Accedit etiam*

miseriçordia ad officioſitatem, quando faciendo ſubvenitur miſero (§. 405.). Quoniam itaque liberalitas & miſericordia poſſimum ſpectatur in animo egenis, mendicis atque miſeris ſubveniendi, quem habere poſſunt etiam illi, quibus deſunt vires actu ſubveniendi, & emergunt caſus, in quibus faciendo ſubvenire poteſt, qui non habet, quod dare poterat, emergunt vero etiam caſus, in quibus ope aliena indigis dare poteſt, qui ipſe ope aliena indiget; nemo omnino mortalium eſt, qui non eſſe poſſit liberalis atque miſericors. Quamobrem patet, liberalitatem & miſericordiam eſſe virtutes ad omnes homines ſpectantes, non vero ad divites & opulentos reſtriçtas.

Plurimum refert noſſe univerſalitatem liberalitatis atque miſericordiæ, ne quis ſibi perſuadeat has virtutes ad ſe minime pertinere, ideoque eas negligat. Cum omni virtuti operam navare debeamus, nec recte negligitur liberalitas & miſericordia, cujuſcunque quis tandem fuerit conditionis. Fortuna nihil mutabilius, ideoque haud raro contingit, ut, qui fuerat pauper & egenus, præter ſpem & expectationem ſuam evadat dives, immo opulentus. Quodſi ergo animus ejus nondum diſpoſitus fuerit ad liberalitatem & miſericordiam, ut demum nunc mutato rerum ſuarum ſtatu hiſce virtutibus operam dare debeat; valde verendum eſt, ne eas negligat, & ſtudio earum erit ipſi difficile. Non inſolens eſt, ut, ſi quis ex paupere reddatur dives, aut opulentus, ſtatu priſtini memoriam deleat, & a liberalitate ac miſericordia animum procul removeat, nec aliena miſeria tangatur, vel avarus & tenax, vel in luxum effuſus. Quodſi vero cum eſſent pauperes de liberalitate & miſericordia ſerio cogitaſſent, & animum ad has virtutes diſpoſuiſſent; jam facti divites facere non negligenter, quod facere in ſtatu anteriori voluiſſent, modo vires non deſuiſſent. Accedit, quod qui opibus carere alienæ opis indigi facilius animo comprehendant juſ indigentium

tium ad id, quod aliis, superfluum, utpote sibi favens, nec vitiis istis obstantibus, quæ divitum & opulentorum mentem occurrant, ne veritatem videant, vel ut difficillimum experiantur assensum. Haud raro etiam contingit, ut homines ex pauperibus divites & ex vilibus alti ad humilem fortunam tristemque dejectos contemnant; superbia liberalitatem erga egenos & misericordiam si non prorsus extinguente, attamen multum utrique detrahente.

§. 427.

Jus egenorum atque mendicorum & miserorum ad id, quod Quod jus superfluum est aliis, ipsa natura necessario restrictum est ad extremam egenorum & vitæ necessitatem. Satis manifestum est, si bona fortunæ inter miserorum omnes homines æqualiter essent distributa, parum consul- ad superfluum fore generi humano, ut ideo sine ulteriori probatione um restrictum possit. Si cui vero non statim succurrant incommoda tum esse deinde secutura, is legat ea, quæ de vitæ simplicitate & discessu beat ad extremam vitæ ab eadem prolixè demonstravimus & explicavimus, ut evin- tremam vitæ ceremus legi naturæ convenienter communionem primævam necessitatem. fuisse sublatam & dominia introducta (§. 71. & seqq. part. 2. Jur. nat.). In communione enim primæva omnium idem est jus ad eas res, quibus indigent ad satisfaciendum obligationi suæ naturali (§. 19. & seqq. part. 2. Jur. nat.), cujus si vitari deberet abusus, perfecta charitas vigere deberet inter homines, consequenter rectus illius usus supponit homines, quales non dantur, sed quales esse debebant, ut unusquisque alterum amaret tanquam seipsum (§. 619. part. 1. Jur. nat.), nec quisquam meliorem vitæ conditione esse vellet, quam alter, non vero quales sunt. Quamvis homines conjunctim obligentur operam dare, ne desit sufficiens copia rerum necessariorum, utilium & voluptuariarum, sive industrialium, sive artificialium (§. 511. part. 1. Jur. nat.), ideoque hominibus

omnibus laborandum sit (§. 514. *part. 1. Jur. nat.*), & unusquisque eum laborem feligere debeat, cui obeundo se parem sentit (§. 528. *part. 4. Jur. nat.*); ecquis vero hominibus persuadebit, ut singuli satisfaciant obligationi huic, quamdiu vi libertatis naturalis in agendo non dependent ab ullo alio homine, nisi a seipso (§. 153. *part. 1. Jur. nat.*), nec introductione dominiorum & status civilis inæqualitas invecta & nascendi conditio atque casus ad satisfaciendum isti obligationi eos trahat. Quoniam vero bona fortunæ per se hominem felicem non reddunt (§. 410. *part. 1. Phil. præct. univ.*); sed quilibet in statu suo felicitare frui potest (§. 425. *part. 3. Eth.*), appetitus autem hominis natura non fertur nisi in felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. præct. univ.*), neque etiam Deus aliud vult, quam ut homines sint felices (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), ita ut vi bonitatis suæ ipsis immitat mala physica, quibus adversus malum morale præmuniantur, vel ab eodem avocentur (§. 734. *part. 1. Theol. nat.*), quod ipsos reddit infelices (§. 406. *part. 1. Phil. præct. univ.*); non sine providentia divina contingit, ut non omnes æque bonis fortunæ abundant. Quemadmodum vero homo obligatur ad corpus (§. 349. *part. 1. Jur. nat.*), & vitam conservandam (§. 350. *part. 1. Jur. nat.*) & animam perficiendam (§. 167. *part. 1. Phil. præct. univ.*), ut virtutem colat (§. 278. *part. 1. Jur. nat.*) & laborem suum recte perficiat (§. 522. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter personam suam in suo vitæ genere recte gerat, eoque sine ipsi sufficient res necessariae, quæ ad vitæ ac sanitatis conservationem requiruntur & ad animam perficiendam (§. 499. *part. 1. Jur. nat.*); ideo contentus esse potest, si non careat rebus necessariis, quarum carentia extremam indigentiam efficit, minime necesse est, ut rerum utilium & voluptuariarum quoque copia instructus sit (§. 500. 501. *part. 1. Jur. nat.*); quas ipsa lex natu-

naturæ necessariis postponi jubet (§. 502. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum res necessariae sint, quarum usu dominiorum introductione nemo excludi potuit; jus ad id, quod aliis superfluum est, ultra res necessarias extendi necesse fuit minime. Egenis itaque & mendicis atque miseris cum competat aliquod jus ad id, quod aliis superfluum est, idem ipsa natura restrictum est ad extremam vitæ necessitatem.

Si homo habet res necessarias, satis ipsi prospectum est. Sufficit, ne careat iis, quæ ad vitam & sanitatem conservandam sufficiunt, & sine quibus fieri nequit, ut, nisi desint vires, labore suo res necessarias acquirere valeat. Ideo quoque Apostolus nos contentos esse jubet, si victum & amictum habeamus. Naturam paucis contentam esse, dudum exploratum est, & quos præsens rerum status fecit inæquales, mors æquales facit. Nec ideo melius vixisse censendus est, qui splendide ac opipare vixit, quam qui acquievit in iis, quæ ad vitæ necessitatem faciunt: ea enim in censum minime veniunt, quando de vita beata ferendum est judicium. Qui ergo infortunio suo facti sunt egeni atque mendici, aut miseri; non habent quod conquerantur, jus suum ad id, quod aliis superfluum est, ultra res necessarias non extendi & se contentos esse debere, si divites ac opulenti contribuant, quæ ad extremam vitæ necessitatem saltem sufficiunt. Fames optimum cibi condimentum est, nec cibi lauti sanitati magis conducunt, quam viles, immo haud raro illi nocent. Et qui esuriens cum gustu bonitatis divinæ frustum panis comedit, quo famem sedat, majore voluptate fruitur, quam si cujus gustus sapore cibi hilaratur. Idem valet de vestitu: rebus autem utilibus & voluptuariis, etsi earum usus licitus sit (§. 467. 472. *part. 1. Jur. nat.*), facile caremus, modo necessarias habeamus. Immo constat, alios res utiles & voluptuarias sibi comparare debere, ne aliis desint neces-

necessariæ, genere humano multiplicato. Sed de his suo loco rectius dicitur in Politica. Notandum porro jus egenorum, mendicorum & miserorum proprie nasci ex indigentia infortunio contracta: cum tamen benigna ejus interpretatione, quam suadet amor universalis facta a personis dividens, etiam extendatur ad eos, qui non sine culpa sua in egestatem, aut mendicitatem inciderunt, ac miseri evaserunt, his tanto minus justa querelæ causa est, quod illud ultra res necessarias non extendatur. Notandum quoque est, nisi hominum culpa & varia eorum vitia ad egestatem & mendicitatem atque miseriam cum fortuna adversa concurrerent, pauciores fore alienæ opis indigos, ut ceteri largius contribuere possent. Silentio jam præterimus incommoda, quæ inde resultant, si egenis atque mendicis ultra extremam vitæ necessitatem subveniatur, rectius alio loco commemoranda.

§. 428.

Quomodo eleemosyna sine detur, nec spectare tanquam debitum, sed tanquam beneficium. § in genere Idem valet de beneficio quocunque alio. Eleemosyna enim sub-
beneficium venit indigentia accipientis (§. 51. part. 4. Jur. nat.). Per
spectari de- se autem patet, eadem subveniri indigentia accipientis, quo-
beat ab ac- cunque animo & propter quemcunque finem detur, conse-
cipiente. quenter accipienti perinde esse, siue detur animo vere libe-
 rali & datio ex amore profiscatur, siue non. Accipiens
 igitur eleemosynam considerare non debet, quo animo &
 sine detur. *Quod erat primum.*

Quamvis vero indigentibus jus quoddam competat ad id, quod aliis superfluum est (§. 422.); cum tamen ad dandam eleemosynam alterum indigens compellere nequeat (§. 223. part. 4. Jur. nat.), & ferendum sit, si ea petenti denegetur (§. 225. part. 4. Jur. nat.), ideoque standum iudicio & voluntate dantis, num scilicet dare possit & velit, exercitio illius juris danti

danti relicto (§. 422.), qui nonnisi Deo rationem reddere tenetur, quomodo ea, quæ ipsi dispensanda commisit, dispenseret (§. 423.), eleemosynam spectare nequit tanquam debitum, quod exigi potest, sed tanquam beneficium, quod denegari poterat (§. 57. part. 4. *Jur. nat.*). *Quod erat secundum.*

Quoniam beneficiario nonnisi jus imperfectum ad beneficium competit (§. 26. part. 4. *Jur. nat.*), nec eidem competit jus alterum ad beneficium dandum cogendi (§. 27. part. 4. *Jur. nat.*), & vi libertatis arbitrio dantis relinquendum, cuinam dare velit (§. 29. part. 4. *Jur. nat.*), & per se patet, eandem esse beneficii efficientiam respectu accipientis, quocunque animo & propter quem finem detur; quæ de eleemosyna demonstrata sunt, de beneficio quocunque alio similiter intelliguntur. *Quod erat tertium.*

Quemadmodum dominium aliter consideratur respectu Dei, aliter respectu hominum (§. 351. part. 4. *Eth.*); ita quoque jus indigentium ad id, quod aliis superfluum est, aliter considerandum respectu Dei, aliter respectu hominum. Respectu Dei jus hoc considerandum tanquam perfectum & obligatio id rite exercendi perfecta est, ut ideo graviter peccetur, si miseris denegatur, quod dari poterat (§. 423.); respectu autem hominum tanquam imperfectum, quod indigentibus non relinquit nisi jus perfectum petendi conjunctum cum obligatione patienter ferendi, etiamsi denegeretur quod dari poterat. Quemadmodum dominium, quale sibi competit respectu Dei, saltem considerare tenetur dominus, ut rebus suis recte utatur, abusumque vitet; ita quoque jus indigentium ad id, quod sibi superfluum est, quale sit respectu Dei, saltem considerare tenetur dominus, ut idem rite exerceat, hoc est, voluntati Dei, seu legi naturæ convenienter. Præterea nemo judex est a Deo constitutus, ut de conscientia alterius judicium sibi sumere liceat, nec ulla ratio est, cur homini hoc judicium competere debeat. Actu externo sub-

(*Wolffii Ethicæ Pars V.*) Ecce veni-

venitur indigentia aliorum, non interno, ideoque obligatio, quatenus respicit accipientem, ultra actum externum non extenditur: Deo autem obligatur dans in conscientia quoad actum internum, ut ejus voluntati satisfiat. Distinctio hæc subsistit, etiamsi in natura humana, tanquam fonte legum naturalium (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*); subsistas, nec ad ejus autorem Deum ascendas (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*): id quod probe notandum est profano nostro hoc seculo, ne Pseudophilosophis, qui sibi sapere videntur ultra ea, quæ intelligunt, veritatem sugillandi animum demus. Nisi enim rationem omnem ejuraverint, ea, quæ hic inculcamus & in antecedentibus alibique tradita sunt, in dubium vocare nequeunt. Atque hæc ratio est, cur adeo sollicitè obligationem naturalem, quæ rationem sufficientem agnoscit in ipsa hominis rerumque essentia & natura (§. 143. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ubivis urgeamus. Quamvis enim tanta esse nequeat veritatis fiducia, ut eam insipientibus persuaderi posse existimemus, qui fastu & superbia elati supra alios sapere sibi videntur, dum insipiunt; ea tamen faciunt ad arguendam ignorantiam & stultitiam delirantium, ne ab iis imponatur aliis, qui rectius informari volunt & saniora docentibus se dociles præbent. His potissimum consulere studet philosophus. Homo homini se utilem præbet solo actu externo, & ad hunc solum animum attendit in officiis aliorum erga se: at Deus respicit animum & qui officium præstat eundem respicere debet, utpote legi naturæ, seu voluntati divinæ conformandum. Homo, cui alius officio suo utilem se præbere debet, ultra actum externum nihil ab eo requirere potest, cum sic consequatur id, ad quod alter ipsi obligatus est. Absit autem, ut existimes, parum ideo referre, quomodo se habeat actus internus, modo externus legi naturæ conformis sit. Nisi enim actus internus eidem respondeat, actus externus non ex virtute profiscitur, sed ex vitio quodam, quod minimum tacite in ejus determinationem influit, nec voluntas constans & perpetua est, quæ sola virtutis propria (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*),

ita

ita ut in casu præfenti, qui commodum tuum promoveret, ejus animus quoque dispositus sit ad te ope sua destituendum, vel tibi prorsus nocendum, si circumstantiæ quædam casus emergentis concirent affectus studio inserviendi contrarios, aut ad nocendum tibi tendentes. Sola igitur virtute, quæ actus externi & interni cum lege naturæ conformitatem requirit, exacte prospicitur aliis & propriæ agentis felicitati.

§. 429.

Quoniam accipiens eleemosynam non considerare *Quo animo* debet, quo animo & fine detur, nec spectare tanquam debi-*eleemosyna* tum, sed tanquam beneficium (§. 428.), qui vero beneficium & *benefici-* accipit gratum habere debet animum erga benefactorem (§. *um quodcum-* 43. part. 4. *Jur. nat.*), & ei gratias agere obligatur (§. 45. part. *que accipi-* 4. *Jur. nat.*); *eleemosynam accipiens gratum habere debet erga dan-* *tem animum eidemque gratias agere,* cumque a dantis voluntate unice dependeat, utrum eleemosynam dare velit, nec ne, & quantum dare velit (§. 224. part. 4. *Jur. nat.*), *grato animo accipi* debet & *cum gratiarum actione, quantumcumque detur.* Et quoniam in genere qui beneficium accipit, non respicere debet animum, quo datur, nec inquirere in finem, ob quem datur (§. 428.), ideoque agnoscere tenetur alterum esse benefactorem suum, qui beneficium dat, atque dantis voluntati relinquere, num dare velit (§. 29. part. 4. *Jur. nat.*), & quantum (§. 118. part. 2. *Jur. nat.*); *beneficia omnia accipienda sunt cum animo grato & gratiarum actione.*

Beneficia, quæ tam in dando, quam faciendo consistunt (§. 17. part. 4. *Jur. nat.*), præstationes gratuitæ sunt (§. 19. part. 4. *Jur. nat.*), pro quibus nihil vicissim recipitur (§. 18. part. 4. *Jur. nat.*). Quodsi ergo quid gratis tibi præstatur, beneficium accipis, quod idem manet, consequenter tibi æque utile est, sive animo vere liberali detur, sive minus. Naturaliter

homines sibi invicem obligantur ad beneficia mutua, quantum in potestate est (§. 23. part. 4. Jur. nat.). Quoniam itaque nihil magis naturale est, quam ut alteri, cui eadem obligatione teneris, qua tibi tenetur, facias vicissim, quod tibi facit, (§. 99. part. 4. Jur. nat.), quantum scilicet in potestate est (§. 209. part. 1. Phil. pract. univ.); si beneficium accipis, animum habere debes beneficium reddendi (§. 40. part. 4. Jur. nat.), ideoque hunc animum saltem verbis declarare, ut benefactori de eodem constet. Gratum vero animum habet, qui habet animum beneficia reddendi (§. 42. part. 4. Jur. nat.), & in ejus declaratione gratiarum actio consistit (§. 44. part. 4. Jur. nat.). Eleemofynarum largitio beneficium est (§. 57. part. 4. Jur. nat.). Quæ igitur de beneficiis dicuntur, de eleemofynis pariter intelliguntur. Constat beneficia esse præstationes gratuitas, *per modo demonstrata*. Beneficium igitur reddit, qui alteri gratis quid præstat, qui sibi gratis quid præstitit (§. 32. part. 4. Jur. nat.); non vero necesse est, ut præcise idem præstetur, vel æquipollens: id quod ex sequentibus clarius eluceſcet.

§. 430.

De beneficii agnitione Qui gratum animum habere vult, beneficium sibi præstitum agnoscere ac rite æstimare tenetur. Etenim gratus animus *ejus æstimatio* consistit in dilectione benefactoris ob beneficia in nos collata (§. 31. part. 4. Jur. nat.), & requirit dispositionem animi ad beneficia reddenda (§. 40. 42. part. 4. Jur. nat.). Enimvero qui alterum diligere vult ob beneficia in se collata & habere animum beneficia alteri reddendi, consequenter beneficium tribuendi, propterea quod sibi beneficium tribuit (§. 32. part. 4. Jur. nat.); utrique agnoscere debet, se ab altero beneficium accepisse, & quænam inde in se utilitas redundaverit perpendere, consequenter beneficium rite æstimare tenetur. Quamobrem qui gratum animum habere vult, beneficium sibi præstitum agnoscere ac rite æstimare tenetur.

Gra.

Gratitudinem hic consideramus tanquam virtutem, non vero tanquam affectum, quemadmodum in Psychologia. Constat affectum sedem suam habere in appetitu sensitivo (§. 603. *Psych. empir.*); virtutem autem in appetitu rationali, seu voluntate (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*). Gratitude igitur qua virtus spectari potest tanquam affectus per eminentiam inexistens appetitui rationali (§. 594. *part. 2. Eth.*). Quemadmodum itaque affectus consistit in amore benefactoris ob beneficia accepta (§. 784. *Psych. empir.*); ita gratitudo qua virtus consistit in dilectione benefactoris ob beneficia in nos collata (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*). Amori enim in appetitu sensitivo respondet dilectio in appetitu rationali. Quemadmodum amans cupit felicitatem amati (§. 650. 638. *Psych. empir.*); ita qui diligit alterum constantem & perpetuam habet voluntatem felicitatem alterius promovendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Tendit amor ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem amati (§. 292. *part. 2. Eth.*): qui alterum diligit, omni studio id agit, ut alter sit felix, atque cavet, ne fiat infelix (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Gratitude qua affectus tendit ad bonum bono referendum & gratias agendum (§. 381. *part. 2. Eth.*); qua virtus exigit, ut actum bonum bono referatur & gratiæ agantur, quantum nimirum in potestate est (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem sicuti affectus concitatur beneficiorum agnitione (§. 377. *part. 2. Eth.*); ita qui virtutis compos fieri vult, beneficia distincte cognoscere ac rite ponderare debet, sicque affectus appetitui sensitivo formaliter existens reducitur ad appetitum rationalem, ut eidem per eminentiam inexistens induat naturam virtutis (§. 594. *part. 2. Eth.*).

§. 431.

Qui beneficium cognoscere vult, inquirere tenetur sedulo, num Quomodo alius prestatione quadam gratuita ad bonum aliquod sive animi, sive beneficium corporis, sive fortune aliquid contulerit, aut idem promoverit, vel agnoscatur.

malum quoddam sive animi, sive corporis, sive fortunæ a se averterit, aut a presenti se liberaverit. Beneficia dantur gratis (§. 19. part. 4. *Jur. nat.*) & tam in dando, quam faciendo consistunt (§. 17. part. 4. *Jur. nat.*). Quamobrem qui benefacia ab aliis in se collata agnoscere vult, animum attendere debet ad ea, quæ alii sibi gratis dederunt, vel fecerunt, consequenter ad præstationes gratuitas aliorum (§. 80. part. 3. *Jur. nat.*). Enimvero omnis actus, quo ad alterius bona sive animi, sive corporis, sive fortunæ gratis quid confertur, vel malum quoddam animi, corporis ac fortunæ ab altero avertitur, ideoque etiam quo præsens depellitur, beneficium est (§. 21. part. 4. *Jur. nat.*). Quamobrem si beneficia ab aliis in nos collata cognoscere velimus, sedulo inquirere debemus, num alii præstationibus gratuitis ad bonum aliquod sive animi, sive corporis, sive fortunæ quid contulerint, aut idem promoverint, vel etiam malum quoddam sive animi, sive corporis, sive fortunæ a nobis averterint, aut a præsentī nos liberaverint.

Beneficiorum materia amplissima est: ad ea enim pertinent omnia bona, quorum homo particeps fieri potest, & quæ in bona animi, corporis & fortunæ dividuntur, prout scilicet vel ad perfectionem animæ, vel corporis, vel status externi referuntur (§. 556. *Psych. empir.*). Et quoniam alii præstatione sua nihil efficere possunt, nisi quatenus ad perfectionem nostram, vel status nostri aliquid conferunt, vel eandem quomodocunque promovent (§. 220. part. 1. *Phil. pract. univ.*); præter bona quoque animi, corporis atque fortunæ non dantur alia, ad quæ consequenda alius quid conferre possit. Quoniam vero absentia mali etiam bonum est (§. 756. part. 1. *Jur. nat.*); malum ab aliquo avertere, vel a præsentī liberare aliquem perinde est, ac bonum quoddam in eum conferre, seu ad idem concurrere, quando concurrimus ad aver-

sionem

tionem mali, aut liberationem ab eodem. Malum itidem triplex est, vel animi, vel corporis, vel fortunæ, prout vel ad animum, vel ad corpus, vel ad statum externum spectat (§. 567. *Psych. empir.*), cumque malum sit, quo nos reddimur imperfectiores, vel status noster imperfectior (§. 565. *Psych. empir.*), præter hæc mala non dantur alia. Omnia igitur bona privativa, quæ in carentia alicujus imperfectionis consistunt, ad absentiam malorum animi, corporis & fortunæ redeunt, & nobis non minus benefacit, qui malum aliquod animi, corporis, vel fortunæ depellit, aut ab eodem nos liberat, quam qui nos boni cujusdam animi, vel corporis, vel fortunæ facit participem, aut ad idem quomodocunque concurrit. Quodsi hæc omnia probe perpendamus, fieri haud quaquam poterit, ut beneficium aliquod ab aliis præstitum nobis non agnoscat. Patebit vero etiam, quam multa sint beneficia, quæ vulgo non agnoscuntur, cum plerique tantummodo beneficia ad dationes gratuitas restringant, immo ne has quidem omnes in beneficiorum numerum referant, sed tantummodo eas, quibus indigentia nostræ subvenitur, aut fortuna nostra efficitur melior. Accidit hoc, quod non satis distinctas boni & beneficii notiones habet turba, neque satis determinatas. His enim deficientibus unusquisque sua opinione beneficium æstimat, ideoque variant hominum de eo judicia, quæ in casibus datis feruntur: diversæ enim sunt hominum de eo, quod sibi bonum est, opiniones, & ideo quoque de beneficio, quod in bonorum gratuita collatione consistere debere nemo inficiatur.

§. 432.

Quoniam qui beneficium agnoscere vult, sedulo inquirere *Idem ulterius expenditur.* tenetur, num alius præstatione quadam gratuita ad bonum aliquod sive animi, sive corporis, sive fortunæ aliquid conrulerit, aut idem promoverit, vel malum quoddam animi, vel corporis, aut fortunæ a se averterit, vel ab eo se libe-

liberaverit (§. 431.); vera bona ab apparentibus discernere discat necesse est, & quenam singulis opponantur mala cognoscere tenetur, consequenter quenam sint animæ, corporis & status externi perfectiones (§. 557. *Psych. empir.*), quenam imperfectiones (§. 568. *Psych. empir.*), in Jure naturæ sufficienter demonstratæ. Huc etiam pertinent, quæ de bonorum atque malorum ipsis oppositorum differentia tradidimus, cum de modo perficiendi voluntatem ageremus (§. 43. & seqq. part. 2. *Eth.*), quæ natura sua fertur in bonum (§. 904. *Psych. empir.*), quemadmodum voluntas ad depellendum malum (§. 907. *Psych. empir.* & §. 250. part. 2. *Eth.*).

Non hic repetenda sunt alibi a nobis jam tradita. Neque vero est, quod existimes, quæ ad praxin moralem pertinent, & ad eam scitu apprime necessaria sunt, non tradenda esse loco alieno. Etenim si voluntatem perficere velimus, necesse est, ut exactam Juris naturæ scientiam acquiramus (§. 134. part. 2. *Eth.*). Antequam igitur ad Ethicam accedas, Juri naturæ operam navare debes. Quæ igitur in Jure naturæ traduntur, in Ethica recte præsupponuntur, quemadmodum Astronomus supponit ea, quæ in Geometria demonstrantur. Quod vulgo hoc non agnoscat, ratio hæc est, quod hæcenus disciplinæ philosophicæ in systema veri nominis redactæ non tradi sueverint: id quod tamen necesse est, si quidem ad scientiam, certam rerum cognitionem, pervenire volueris. Jus naturæ cum supponat Psychologiam, quemadmodum etiam Ethica, ideo quoque in hac supponenda sunt, quæ ex illa peti possunt.

§. 433.

Quomodo

beneficia sus-
ficienter

Quoniam qui beneficium cognoscere vult, inquirere sedulo tenetur, num alterius præstatione gratuita bonum aliquod animi, vel corporis, aut fortunæ consecutus sit, aut a malo

malo quodam liberatus (§. 431.), vera autem bona in vera cognoscantur. quodam perfectione animæ, vel corporis, vel status externi (§. 557. *Psych. empir.*), mala autem vera in imperfectione quodam consistunt (§. 568. *Psych. empir.*); beneficia aliorum in se collata cogniturus perpendere tenetur, quidnam alii ad perfectionem sui, vel status sui contulerint, & quantum debeatur aliis, ut vel ipse, vel status suus ab aliqua imperfectione fuerit liberatus.

Gratuitæ aliorum præstationes referendæ sunt non solum ad statum nostrum externum, verum etiam ad animam atque corpus, ut appareat, quid alii contulerint ad nostram statusque nostri perfectionem, vel liberationem ab imperfectione, consequenter quantum aliis debeamus, ut hac vel ista perfectione gaudeamus, vel ab hac, vel ista imperfectione simus immunes, seu, quod perinde est, ut hoc vel isto bono sive animi, sive corporis, sive fortunæ fruamur, aut hac, vel ista imperfectione careamus. Ita fieri non poterit, ut beneficium quoddam effugiat nostram attentionem, modo vera bona & mala ab apparentibus accurate discernere didicerimus (§. 432.). Hoc modo etiam agnoscetur quodlibet beneficium, quando nobis præstatur, & memoriæ insigetur, ne facile ejusdem obliviscamur, modo ad cogitationes, quæ mentem nostram subeunt, attentionem asserre suserimus. Examen vero hoc efficientiæ præstationum gratuitarum minime molestum videri debet, propterea quod ad notitiam sui plurimum facit (§. 14. *part. 4. Eth.*), tam utilis, tamque necessaria in praxi morali (§. 22. & *seqq. part. 4. Eth.*). Beneficiorum itaque cognitio cum noscentia sui arctissimo vinculo copulatur, cumque beneficia agnita voluptatem creent, immo gaudium tribuant accipienti (§. 33. *part. 4. Jur. nat.*) & gratitudinem, ideoque amorem benefactoris (§. 784. *Psych. empir.*), concitet (§. 377. *part. 2. Eth.*), ut etiam ex voluptate benefactoris voluptatem percipiamus, & ideo gaudeamus, quia ipse gaudet (§. 786. *Psych. empir.*), bonum, quo ipse fruitur, veluti nostrum reputantes (§. 659. *Psych. empir.*), felicitatem nostram augeat (§. 638.

638. *Psych. empir.*), sicque ardorem seipsum cognoscendi incendit (§. 218. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Qui secundum rationem vivere studet, veritatem eorum, quæ hic dicuntur, in seipso experiri poterit. Quodsi qui de eadem dubitant, quod eandem in seipso non experiantur; se secundum rationem nondum vivere inde colligere possunt. Experimenta moralia multa supponunt, quibus animus ad ea capienda prædisponitur, ut ideo non sit, quod miremur, si tentanti ex voto non succedant. Poterat hoc illustrari exemplo observationum astronomicarum, immo etiam physicarum, quibus hodie utuntur viri egregii in historia naturali perficienda, nisi verendum esset, ne de difficultate experimentorum moralium dubitantibus obscurum per æque obscurum declarare videamur.

§. 434.

*Quomodo
beneficia
recte æsti-
manda.*

Qui beneficia ab aliis in se collata rite æstimare voluerit, non modo perpendere debet, quomodo influant in perfectionem presentem nostram, vel status nostri; verum etiam quam bona in posterum nobis evenientia inde dependeant. Quodsi enim bona quædam in posterum nobis evenientia a beneficio alterius dependent, benefactor referendus est in numerum causarum (§. 881. *Ontol.*), quamvis spectandus sit tanquam causa efficiens remota (§. 886. 889. *Ontol.*), nec solitaria (§. 888. *Ontol.*). Quoniam itaque certum est, nos hujus boni participes factos minime fuisse, nisi beneficium istud accepissemus; idem quoque ad beneficium recte referimus. Quamobrem si beneficia ab aliis in nos collata rite æstimare voluerimus, non modo perpendere debemus, quomodo influant in perfectionem præsentem nostram, vel status nostri, ut eadem agnoscantur (§. 433.), verum etiam ut de magnitudine beneficii certius constet, porro considerandum, quamam bona in posterum nobis evenientia inde dependeant.

Magni-

Magnitudo beneficii pendet a magnitudine perfectionis nostræ vel status nostri, quam præstatione gratuita benefactoris sumus consecuti, & a magnitudine omnium bonorum, quorum in posterum non redderemur participes, nisi beneficium istud in nos collatum fuisset. Ponamus te homini pauperi mutuo dare pecuniam absque ullis usuris, ut ejus usu non modo acquirere possit, quæ ad sustentationem sui requiruntur, verum etiam lucrari tantam pecuniæ summam, ut non modo tibi mutuum restituere possit, verum etiam absque usu pecuniæ tuæ acquirere in posterum ad sustentationem sui necessaria & patrimonium suum indies locupletare. Nonne tibi tanquam benefactori tribuere debet, quod ad hanc vitæ conditionem pervenerit, sine qua absque opæ tuæ pervenire haud quaquam potuisset? Beneficium itaque tuum sese extendit per omnem vitam ipsius, & si is illud ponderat, quemadmodum debet, semper agnoscere, teneretur beneficio tuo talem esse præsentem rerum suarum statum. Quamobrem in æstimando beneficio non solum spectandum est id, quod in præsentî inde dependet, sed consideranda quoque sunt omnia, quæ in posterum ab eodem dependent: quæ cum prævideri certo nequeant, ideo nec fieri potest, ut magnitudo beneficii statim agnoscat, quando accipitur, sed successive majus majusque deprehendatur. Quamobrem frequenter accidit, ut beneficium aliquod initio parvum & vile spectetur, quod bona futura inde dependentia magnum & augustum reddunt. Neque quæ de æstimanda magnitudine beneficii dicuntur, quamvis primo intuitu multis paradoxa videntur, a notionibus communibus prorsus abhorrent. Ponamus te iter facientem moneri, ne eadem via, quam ingressus es, iter continues, propterea quod non satis tutum sit, postero autem die rescire, eodem tempore viatorem a latronibus fuisse occisum & omnibus bonis spoliatum: nonne ipsi tribues aversionem periculi, in quod incidisses, nisi ab ipso monitus fuisses, & quod pecunia, quam tecum habebas, merces in nundinis cœmere possis, ac debita solvere, & liberis tuis adhuc educandis prospicere?

Nonne hic in beneficio, quod in salutari monito consistit, ratio habetur eorum omnium, quæ inde consequuntur? Neque insolens est, ut homines grati animi confiteantur, se omnem fortunam suam acceptam ferre illi, cujus beneficio ad eum statum perducti, a quo omnis fortuna reliqua dependet. Immo idem iudicium aliorum quoque est. Et hoc imprimis observatur in exprobranda ingratitude, cum vulgo homines acutiores esse soleant in reprehendis aliorum vitiis, quam in perspicendis virtutibus. Quamvis vero benefactor non sit causa solitaria eorum, quæ ex beneficio ipsius consequuntur, sed eodem in ea saltem influat per modum causæ remotæ; non tamen minus benefactorum numero est, qui ad beneficium contribuit, quam qui solus idem præstat, & illud imprimis considerandum est, quod causis aliis fecerit locum, quæ sine ipso non egissent. Qui modum, quo actus contingentium in hoc mundo determinatur, & quo causæ influunt in effectum, intimius perspexit, nihil difficultatis in hisce deprehendet, & quo loco habere debeat benefactorem suum abunde cognoscet: ceteris vero sufficit, ut agnoscant, se absque alterius præstatione bonum, quo gaudent, consecuturos non fuisse.

§. 435.

*De indirecta
intentione
benefactoris.*

Qui beneficium nobis præstat, indirecte intendit omne bonum, quod absque illo non obtinuissimus. Etenim quod ex actione agentis perinde sequi potest, quam id, quod vult, id indirecte intendit, si vel maxime per se id non velit (§. 621. *part. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum benefactor beneficium dans intendat voluptatem, immo gaudium accipientis (§. 35. *part. 4. Jur. nat.*), quamvis non prævideat bona, inde secutura, ut ea velle dicendus sit, indirecte tamen intendit omne bonum, quod absque beneficio suo obtinere non potuisset accipiens.

Si benefactor cum habet animum, quem habere debet, beneficiarium amat (§. 38. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque ex voluptate ipsius, consequenter ex eo, quod beneficiario bonum est (§. 558. *Psych. empir.*), voluptatem percipit (§. 640. *Psych. empir.*), cumque amor tendat ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem amati (§. 292. *part. 2. Eth.*), & amans amato voluptatem creare studeat (§. 652. *Psych. empir.*), sique in potestate sua fuerit efficere, ut is consequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quo ipsemet caret & quod pro rerum suarum statu ipsemet consequi minime potest, ad hoc faciendum eidem obligetur (§. 646. *part. 1. Jur. nat.*); nullum sane dubium est, quin vellet beneficiarium fieri participem omnium illorum bonorum, quæ ex beneficio suo consequuntur, vel absque eo consecuta minime fuissent, siquidem ea prævideret. Indirecta igitur intentio propius accedit ad directam. Enimvero beneficiarius non spectare debet animum dantis (§. 428.), ideoque eum recte supponit, qualis vi legis naturæ esse debet. Cum ex parte sui perinde sit, quo animo beneficium præstetur; in æstimando beneficio in se spectato ad idem referre tenetur, quicquid eidem inest; consequenter etiam dependentiam bonorum, quorum absque illo particeps factus non fuisset, aut fieri non posset. Si beneficia sunt grava bonis venturis; quando ea veniunt, illorum quasi fructus sunt. Cum indirecta intentio agentis imputetur (§. 625. *part. 1. Phil. pract. univ.*); fructus quoque beneficii benefactori accepti referendi. Qui non ignorat, quæ de imputatione delictorum ob intentionem indirectam in omnibus judiciis criminalibus perpetuo usu recepta sunt principiis moralibus conformia, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus; is eadem principia in æstimandis beneficiis admittet tanto lubentius, quod quæ indirecte intendi dicuntur, vi legis naturæ directe intendere obligatur benefactor, quia præcipit dilectionem universalem omnium (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), consequen-

quenter omne studium id agendi, ut alter sit felix, ac cavendi, ne fiat infelix. (§. 617. part. 1. Jur. nat.).

§. 436.

An in æstimando beneficio ratio habenda malorum, in quæ absque illo non incidisset beneficiarius.

Mala, in quæ incidit beneficiarius, in quæ vero absque isto beneficio non incidisset, benefactori imputari minime possunt, nec in æstimando beneficio attendenda. Erenim benefactor intendit voluptatem, immo gaudium beneficiarii (§. 35. part. 1. Jur. nat.), consequenter velle nequit, quod ipsi molestiam creat, aut tristitiam concitat, ideoque nec velle potest, ut beneficium suum ipsi fiat damnosum. Quamobrem cum a beneficio dando sese abstineret, siquidem prævidere posset, id beneficiario fore damnosum; cum nemini imputari possit ignorantia invincibilis (§. 550. part. 1. Phil. præf. univ.), nec actio, qua satisfi obligationi suæ, agenti imputari queat quoad mala, quæ ex eadem sequuntur (§. 613. part. 1. Phil. præf. univ.); mala, in quæ incidit beneficiarius, in quæ vero absque isto beneficio non incidisset, benefactori imputari minime possunt. *Quod erat unum.*

Quoniam mala, in quæ incidit beneficiarius, in quæ vero absque isto beneficio non incidisset, benefactori imputari minime possunt, *per demonstrata*; ea quoque in æstimando beneficio attendenda non sunt, tanquam nullo modo intenta. *Quod erat alterum.*

Ponamus, te commendatione mea promotum esse ad munus, quod absque ea adeptus non fuisses. Ponamus porro incendio consumi res tuas omnes, immo filiolum, quem impense amas, misere perire, qui casus funestus tibi non contigisset, nisi ad munus illud evectus fuisses. Mihi imputari nequit tantum malum, in quod incidisti, nec hoc quicquam detrahit beneficio, quo fortunas tuas augere studui, & nemo sanus probabit, si indignabundo in me animo dixeris, te nullam mihi gratiam habere, quod te commendaverim patrono.

Hæc

Hæc quidem adeo manifesta sunt, ut superfluum videatur, ea demum demonstrari: quoniam tamen inde a nonnullis inferri poterat, absurdum esse ad beneficium referri & benefactori accepta ferri bona omnia, quæ consecuti non fuisset, nisi beneficii participes facti fuisset, cum alias quoque imputanda essent benefactori mala, in quæ non incidissemus, nisi eodem mactati fuisset, quod utique absurdum; ideo necesse est, ut pateat ratio; cur ab uno casu ad alterum non valeat argumentatio. Bona imputantur benefactori, quia intenduntur, certe intendi debent, & ipsius animo conveniunt; ast mala imputari nequeunt, quia non intenduntur, & animo ipsius repugnant. Differentia hæc manifesta est ex demonstrationibus, ideoque omne dubium tollit, quod ejusdem ignaro facile suboriri poterat, non sine præjudicio veritatis. Non potest excipi, benefactorem non semper habere hunc animum, præsertim cum de bonis non pravifis nulla mentem subeat cogitatio, & haud raro contingat, ut invidet beneficiario bona, quæ absque suo beneficio consecutus non fuisset, ipsumque pœniteat beneficii sui. Cum enim beneficiarius non considerare debeat animum dantis, sed spectare beneficium, quale in se est (§. 428.); animus benefactoris sumit, qualis vi legis naturalis esse debet. Supponit itaque amorem infucatum benefactoris (§. 38. *part. 4. Jur. nat.*), cui maxime convenit, ut velit, beneficium suum esse beneficiario non modo utile, sed etiam fructuosum, & gaudeat, si videt votis suis respondere eventum (§. 292. *part. 2. Eth.*). Non insolens est, ut benefactor prævidens ex beneficio suo provenire posse bona alia per modum voti animum hunc suum beneficiario declaret: si quorundam vero is est animus, ut a beneficio sese abstinerent, si certo præviderent bona inde secutura, id certis vitiis debetur, quæ liberalitatem & officiositatem labe quadam inficiunt, beneficium vero in se non immutant. Qui bonum directe intendit, indirecte quoque intendit bona alia cum eodem connexa & suo tempore eventura: qui malum intendit directe, mala quoque alia cum eodem quo-

quomodocunque connexa indirecte intendit. Sed repugnat, ut cum bono intendantur mala, quin potius bonum intendens maxime vult, ne inde sequantur mala. Et quamvis variae sint rationes, ob quas benefactor mutet animum erga beneficiarium, quem in praesenti habet; quod tamen mutabilitati voluntatis tribuendum, id ad beneficium adscribi nequit, quod illa mutata minime alteratur.

§. 437.

De bonis ex malo conse- *Si ex malo, quod nobis infixit alius, consequantur bona; ea*
quentibus. non male facienti, sed Deo accepta ferenda. Directio enim malorum ad bonum finem pertinet ad gubernationem huius universi (§. 904. part. 1. Theol. nat.), ideoque ad providentiam divinam (§. 929. part. 1. Theol. nat.), & ad bonitatem Dei adscribenda (§. 733. part. 1. Theol. nat.), consequenter quæ ex malo, quod nobis ab homine infligitur, consequuntur bona, beneficia divina sunt. Deo igitur accepta ferenda, non homini, qui nobis malefecit.

Qui nobis male facit, male quoque cupit, nec bene cupere potest: neque enim propterea nobis male facit, ut bona consequamur, quæ alias non consequeremur. Tantum igitur adest, ut ea intendere possit tanquam finem. Ast Deus, qui vult, ut simus felices (§. 706. part. 1. Theol. nat.) & per nexum rerum gubernat hoc universum (§. 901. part. 1. Theol. nat.), permittit, malis nos onerari ab hominibus, ut consequamur bona, quæ vi nexus rerum alias consequi non potuissemus. Hæc igitur bona in æstimandis beneficiis divinis locum habent; ast in humanis attendenda non sunt. Exemplo Josephi admodum luculento, quæ diximus, illustrantur (§. 749. part. 1. Theol. nat.).

§. 438.

An beneficia ab homini- *Beneficia ab hominibus in nos collata, & multo magis bona,*
ab homini- quæ inde consequuntur, in numerum beneficiorum divinorum referenda.
Etenim

Etenim bonitati divinæ acceptum ferendum, quod homo *bus exhibita* ponatur in iis circumstantiis, sub quibus bonorum tam phy- *habenda sint* sicorum, quam moralium fit compos (§. 737. part. 1. *Theol. pro benefi-* *nat.*), & si qui homines alii ei quomocunque inserviant, *ciis divinis.* aut quid boni conferant (§. 742. part. 1. *Theol. nat.*), conse-
quenter etiam ut particeps fiat beneficiorum, quæ ab homini-
bus aliis in ipsum conferuntur (§. 21. part. 4. *Jur. nat.*): cum-
que Deus velit, ut quilibet homo actiones suas dirigat ad alio-
rum hominum statusque eorundem perfectionem (§. 909.
part. 1. Theol. nat.), actus vero istiusmodi omnes beneficia sint
(§. 22. part. 4. *Jur. nat.*): beneficia voluntati divinæ conform-
miter, seu ipso volente nobis exhibentur. Revera igitur
Deus nobis benefacit per homines, ideoque beneficia ab ho-
minibus in nos collata, in numerum beneficiorum divinatorum
referenda. *Quod erat unum.*

Res successivæ in mundo inter se connexæ sunt (§. 34.
Cosmol.), ideoque vi nexus rerum in universo ex beneficio con-
sequuntur bona cetera, quorum absque illo beneficiarius par-
ticeps factus non fuisset. Enimvero nexus rerum in hoc uni-
verso sapientia & bonitate divina constitutus (§. 741. part. 1.
Theol. nat.), & per eundem Deus decretum, quod providentiam
appellamus, exequitur (§. 927. part. 1. *Theol. nat.*): ut ideo
omnia, quæ naturaliter fiunt, secundum providentiam ipsius
fiant (§. 930. part. 1. *Theol. nat.*). Bona igitur ex beneficio ab
homine accepto consequentia in numerum beneficiorum
divinorum referenda, multo quidem magis quam beneficium
istud ab homine acceptum, *per demonstrata n. 1.* quia quod ex
eo consequantur, non homini, sed Deotribuendum, utut ille
per modum causæ secundæ in serie causarum secundarum a
Deo constitutæ ad eadem concurrat & remote in eorundem
existentiam influat. *Quod erat alterum.*

Hæc probe notanda sunt, ut Deo reddamus honorem, qui ipsi debetur, nec ejus obliviscamur, vel homini tribuamus, quod Dei est. Semper nimirum cogitandum est, Deum nobis beneficia exhibere per homines, quemadmodum per causas naturales, quando utimur fortuna secunda. Benefactor dispensator est eorum, quorum dispensationem Deus ipsi commisit (*not. §. 424.*). Non abhorrent hæc a notionibus communibus. Deo enim gratias agimus, quod excitaverit benefactores, & ut hoc faciat supplicamus. Vide, quæ de bonitate divina ex bonis ab aliis hominibus in nos collatis agnoscenda demonstravimus & annotavimus (§. 44. *part. 3. Eth.*).

§. 439.

Officium erga Deum ob beneficia ab hominibus in nos collata.

Quoniam beneficia ab hominibus in nos collata & multo magis bona inde consecuta in numerum beneficiorum divinorum referenda (§. 438.); *Quoniam beneficia ab hominibus accipimus, Deo quoque pro iis agendæ sunt gratiæ tanquam beneficii* (§. 45. *part. 4. Jur. nat.*), eumque propter ea amare tenemur (§. 38. *part. 4. Jur. nat.* & §. 228. *part. 3. Eth.*).

Officium hoc erga Deum dulcedinem singularem beneficio ab homine accepto conciliat, quatenus amor Dei maxima voluptate perfundit animum (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*), cumque ideo amor Dei plurimum conferat ad felicitatem nostram (§. 251. *part. 3. Eth.*), pretium ejus multum augetur. Et hoc modo efficientia beneficii major est, quam foret officio isto erga Deum neglecto, benefactor vero beneficio suo gloriam quoque Dei promovet, quem in actione omni colere debemus (§. 1124. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi benefactor Deum agnoscit, quemadmodum debet, hanc ipsius gloriam dans beneficium quoque intendit, & si beneficiarius similiter agnitione Dei sufficiente non destituitur, nec officia erga eum ignorat, finem intentum quoque consequitur benefactor, atque sic demum beneficia recte dantur & accipiuntur, & beneficium plurimum confert ad utriusque felicitatem. Non deest hominibus

nibus materia gaudendi, modo ea carere nolint culpa sua, sed semper a causis secundis ad causam primam Deum (§. 1120. *part. 1. Theol. nat.*) ascendant experturi, solum Deum esse, qui nos reddere potest vere felices, nec sine eo felicitate continua nos frui posse. Quodsi ad talia animum attenderent homines, nulli quoque dubitarent, quin Deus serio velit ipsorum felicitatem (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), & quod culpa sua eadem se privent; ut Deo, quo frui poterant, frui nolint. Ceterum hinc intelligitur, homines profanos, quibus abundat seculum nostrum, esse infensissimos generis humani hostes, & ex qua fonte manent pseudophilosophorum de miseria humana querelæ, qui veræ felicitatis notione destituuntur, quam ipsos docere poterat amor Dei bonitatis divinæ consideratione concitatus (§. 254. *part. 3. Eth.*). Sine Deo homo miser est; cum Deo in ipsa miseria felix (§. 291. 437. *part. 3. Eth.*). Optandum foret, ut hæc pro dignitate hominibus inculcarentur: sed dolendum est, doctrinam profundam ex systemate veri nominis hauriendam non modo negligi ab iis, qui eadem maxime instructi esse debebant, verum etiam contemni ob difficultatem, quam in ea sentiunt ignaviæ suæ patrocinant, immo prorsus damnari & impietatis nomine traduci odio erga eos, qui eandem profitentur.

§. 440.

Si quis cognoscere vult, num habeat animum gratum, is observare tenetur, num benefactorem ob beneficia sibi præstita amet & mi grati. num habeat animum beneficia reddendi. Gratitude enim consistit in dilectione benefactoris ob beneficia in nos collata (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter qui gratum animum habet, ei constans & perpetua voluntas est felicitatem benefactoris promovendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ex ipsius felicitate voluptatem percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum in dispositione animi ad percipiendam voluptatem ex benefactoris felicitate amor consistat (§. 633. *Pfych. empir.*);

Gg gg 2 qui

qui gratum habet animum benefactorem amat. Quod si ergo benefactorem amemus, inde certi sumus, nos gratum animum habere. Quod si itaque cognoscere velimus, num animum gratum habeamus, observare tenemur, num benefactorem ob beneficia nobis præstita amemus. *Quod erat unum.*

Qui habet animum beneficia reddendi, gratus est, seu animum quoque gratum habet (§. 42. part. 4. Jur. nat.). Quod si ergo cognoscere velimus, num animum gratum habeamus, observare tenemur, num habeamus animum benefactori beneficium reddendi. *Quod erat alterum.*

Amor benefactoris a gratitudine separari nequit. Quod enim dilectio, quæ virtutis est, in appetitu rationali est, id est amor affectus in appetitu sensitivo. Amamus alterum, si ejus felicitate delectamur (§. 633 *Psych. empir.*), amor vero tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292. part. 2. *Eth.*), & in voluntate promovendi felicitatem & depellendi infelicitatem alterius dilectio consistit (§. 617. part. 1. *Jur. nat.*). Amor igitur quæ affectus stimulus est ad dilectionem, ex qua provenit animus beneficium reddendi. Qui benefactorem amat, eidem bene cupit (§. 650. *Psych. empir.*), ideoque inde nostrum erga benefactorem amorem agnoscimus, si beneficia in nobis concitent cupiditatem, ut ipsi bene sit, & ut is omni bonorum genere cumuletur, ideoque optemus, ut omne malum ab eo depellatur, & ut eveniant, quæ ipsi salutaria sunt. Animum vero beneficium reddendi manifestat votum, ut occasio offeratur faciendi, quod ipsi gratum est, & cupiditas pro virili inserviendi, modo non deessent vires, aut deficeret occasio. Eadem signa locum quoque habent in gratitudine alterius cognoscenda. Etenim si gaudium vel voluptatem prodit, quando de bono, quod benefactori obtingit, sermo est; amorem quoque, quo erga benefactorem flagrat, prodit. Cautio tamen adhibenda, ne ex verbis solis de animo alterius judicemus.

Quem-

Quemadmodum enim homines vivere consueverunt ad similitudinem aliorum, ita quoque ad similitudinem aliorum loqui solent. Formulæ autem loquendi compositæ ad veritatem frequentissime respectu loquentis verba saltem sunt, ideoque sonus sine mente habendæ. Idem tenendum de animo beneficia reddendi. Quodsi quis actu beneficia reddere solet, ut non singularis cujusdam rationis suspicio adsit, idem certius agnoscitur, factis nimirum infucatis eum prodeutibus.

§. 441.

Quoniam gratus animus agnoscitur ex amore benefactoris ob beneficia accepta (§. 440.), qui vero alterum amat, *Alia signa grati animi.* ejusdem quoque commiseratur (§. 688. *Psych. empir.*); *gratum quoque animum agnoscimus, si ob beneficia accepta commiseramur benefactoris, quando in malum quoddam incidit, consequenter cum commiseratio tendat ad liberandum alterum a miseria, aut, si id fieri non possit, ad eam sublevandam, vel leniendam, immo etiam ad eam avertendam (§. 333. part. 2. Eth.), gratum quoque animum agnoscimus, si habemus animum benefactorem a malo, quod ipsi obtingit, liberandi, aut idem sublevandi, vel leniendi, vel etiam malum imminens ab eo avertendi, quantum in potestate nostra est, & modo in eadem esset.*

Amor a commiseratione inseparabilis: neque enim concitari potest, nisi amore præsupposito (§. 326. *part. 2. Eth.*). Quodsi vero ex commiseratione gratus animus colligendus, necesse est, ut beneficia accepta concitaverint amorem, eorumque memoria eundem foveat, ideoque benefactoris commiseremur, quatenus benefactor est. Non propterea necesse est, ut absit amor universalis, ex quo nascitur commiseratio universalis. Etenim si beneficia benefactoris in amorem influunt, amor intenditur & cum eo quoque commiseratio, ut, quemadmodum affectus fortius excitat cupiditatem mali de-

pellendi, aut levandi, ita beneficiorum memoria motivum fortius efficiat, ut maxime velimus benefactorem amalo liberare, aut idem minimum lenire, sicque ardor malum depellendi, vel levandi concitetur (§. 218. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quando nimirum de animo grato tanquam virtute sermo est, affectus reducendus ad appetitum rationalem, ut cum sensitivo consentiat & sensitivus legi naturæ conformis sit. Ita nimirum intellectus regit affectum (§. 528. part. 2. *Eth.*).

§. 442.

Qualis declaratio animi ad gratiarum actionem pertineat.

Similiter quia gratum animum agnoscimus ex amore benefactoris & animo beneficium reddendi (§. 440.), & ex commiseratione, si quod malum obtingit benefactori, & animo idem depellendi, aut levandi (§. 441.), beneficiarius autem gratias agit benefactori, si verbis animum gratum significat (§. 44. part. 4. *Jur. nat.*); *declaratio amoris & commiserationis erga benefactorem, & animi beneficium reddendi, aut malum depellendi, vel leniendi, modo in potestate esset, ad gratiarum actionem pertinet.*

Declaratio hæc sequitur sua sponte ex amore, ex quo etiam oritur commiseratio, cumque inde animus gratus manifestus sit, ista quoque declaratio in formulam gratiarum actionis abiit, qua deinceps consuetudine ducti uruntur etiam qui animum gratum non habent, ut, quemadmodum jam ante in casu simili monuimus (*not.* §. 440.), respectu ipsorum verba degenerent in sonum sine mente, significantia saltem animum, quem habere debent, non vero quem habent. Consulenda hic sunt, quæ de garritu orantium (*not.* §. 1225. part. 1. *Jur. nat.*) & de abusu formularum precum annotavimus (*not.* §. 500. part. 3. *Eth.*). Quando gratias agimus in instanti, beneficium accipientes amorem saltem, & animum beneficium referendi significamus, nunc hunc, nunc illum magis, prouti reddito beneficii magis, vel minus in potestate nostra esse posse videtur, commiserationis autem & animi depellendi,

aut

aut leniendi malum, si quod benefactori obtigerit, nullam facimus mentionem: cum enim qui alterum amat, voluptatem ejus appetat (§. 650. *Psych. empir.*), consequenter id quod alteri bonum est (§. 558. *Psych. empir.*), bonum vero etiam absentiam mali complectatur (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), qui benefactorem amat, omnis mali cum immunem esse cupit, cujus presentiam commiseratio supponit (§. 325. *part. 2. Eth.*). Amoris igitur & animi beneficium reddendi significatione commiseratio & animus malum depellendi, aut leniendi indirecte declaratur, quatenus ex amore commiseratio & ex animo beneficium reddendi animus malum depellendi, aut leniendi per se sequitur: id quod volitioni indirectæ conforme (§. 623. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Indirectæ declarationi succedit directa, quando contingit benefactorem malo cuidam obnoxium fieri: sit ita quod vulgo non agnosceatur, eam ad gratiarum actionem esse referendam, propterea quod omnis verborum vis & potestas vulgo minime capitur, saltem ad eandem animus non advertitur. Brachyologia, cui omnino studendum, & quæ non minus in disciplinis & artibus, quam in vita communi maximum atque indispensabilem usum habet, invenit morem, ut solis verbis *gratias ago*, immo in sermone vernaculo nonnisi unico **Ja dante** animus gratus significetur, sit ita quod emphaseos causa addantur adverbia pro conditione dantis & accipientis beneficium varia, & accedant gestus & vultus animi signa per modum supplementi ejus, quod verbis deesse videretur. Nihil in hisce per se est, quod reprehendi mereatur. Dolendum vero, quod abusu verba proferantur absque mente & cetera signa externa in morem abeant, quo actus interni ab externis, per quos illi significari debent, separantur. Obitinet idem in casibus quoque aliis, inde autem venit, quod, sicuti turba vivit ad similitudinem aliorum parum attendens, cur ita, non aliter sit vivendum, ita etiam loquarum ad similitudinem aliorum & gestus ac vultum fingat, quem mos introduxit, parum sollicita de vera verborum significatione, quam ea habere debent, & de ratione, ob quam hos gestus, hunc vultum requirat gratiarum actio.

§. 443.

*Votum quale
ad gratia-
rum actio-
nem perti-
neat.*

Quoniam declaratio commiserationis & animi depellendi malum a benefactore ad gratiarum actionem pertinet (§. 442.), commiserationi vero tunc demum locus est, quando is malum quoddam habet (§. 695. *Psych. empir.*), cuius immunem esse vult benefactorem quicumque gratum animum habet, utpote habens animum depellendi malum (§. 333. *part. 2. Eth.*), eventus autem dubii, hoc est, futuri quos nemo prævidere potest (§. 1191. *part. 1. Jur. nat.*), providentiæ divinæ tori committendi (§. 1192. *part. 1. Jur. nat.*); ad gratiarum actionem pertinet votum, ut Deus a benefactore omne malum avertat.

Influit in hoc votum ipse amor, ex quo oritur commiseratio (§. 688. *Psych. empir.*). Etenim qui alterum amat, voluptatē amati, consequenter quod ipsi bonum est (§. 558. *Psych. empir.*), appetit (§. 650. *Psych. empir.*), & tedium ejus, consequenter quod ipsi malum est (§. 569. *Psych. empir.*), avertatur (§. 651. *Psych. empir.*). Quamobrem gratus ad futura respiciens cum concipiat votum, ut Deus omni bono eum cumulet, in eorum numero vero etiam sit carentia mali cuiuscunque (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*); voto boni a Deo conferendi jam tacite inest votum mali avertendi. Atque ita sufficienter patet, in votum, ut Deus a benefactore omne malum avertat, influere amorem, quo impulsus omne bonum ipsi apprecamur. Cum vero Deus sit dator omnium bonorum (§. 42. *part. 3. Eth.*), qui providentiā suā tantundem boni confert (§. 933. *part. 1. Jur. nat.*) ac tantundem mali arcet, quantum salva sapientiā ipsius fieri potest (§. 934. *part. 1. Theol. nat.*), & ad celebrationem nominis divini lege naturali præceptam (§. 1205. *part. 1. Jur. nat.*), requiratur, ut effectus naturæ Deo tribuamus tanquam causæ primæ (§. 1206. *part. 1. Jur. nat.*): in votis cum gratiarum actione conjungendis Dei quoque memores recte tribuitur Deo, quod Dei est, non vero cum

cum atheis (§. 464. part. 2. *Phil. pract. univ.*) & Deistis cæco casui, quæ ad providentiam divinam referenda (§. 535. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Equidem consueta formulæ gratias agendi votum continent, quo Deo tribuitur, ut benefactorem bonis cumulet, malum vero avertat, aut in quo remuneratio ad Deum refertur, præsertim quando beneficiarius eam in potestate sua esse non videt; demonstrandum tamen est hoc recte fieri, nostro præsertim profano seculo, quo istiusmodi formulæ nauseantur & ad plebem imperitam transcribuntur, aut saltem tanquam more introductæ usurpantur. Optandum vero foret, ut ex veritate procederet votum, quod iisdem concipitur, ne ex parte loquentis abirent in sonos sine mente, quemadmodum paulo ante in casu simili monuimus (not. §. 440.). Non sufficit, ea, quæ moris sunt, in vulgus nota esse; sed in philosophia morali quoque ostendendum, morem receptum cum lege naturæ convenire, ut ejus cum eadem convenientia intimius perspiciatur.

§. 444.

Beneficii memoriam per omnem vitam retinere debemus, nec De memoria in magnitudine ejus æstimanda mutare pretium, quod accipientes eidem beneficiorum statuimus. Cum enim animus gratus debeatur ob beneficia retinenda.

in nos collata, & consistat in constante ac perpetua voluntate beneficiarii omni studio id agendi, ut benefactor sit felix, ac cavendi, ne fiat infelix, & si in beneficiarii potestate non sit, ut aliquid ad felicitatem benefactoris conferat, aut avertat id, quod infelicem reddere possit, felicitatem ejus cupiat, ac ne infelix fiat optet (§. 31. part. 4. *Jur. nat.*), prætereaque ad beneficium quoque referenda sint bona, quæ in posterum nobis eveniunt, & quorum participes facti minime fuisset, nisi beneficium istud accepissemus, siquidem id rite æstimare velimus (§. 434.), tempus autem in beneficio ipso nihil mutet, quod per se patet, ea autem suppediter, quæ ad æstimationem ejus

(*Wolffii Ethicæ Pars V.*) Hh hh spe-

spectant, *per demonstrata*: gratus erga benefactorem animus nunquam deponendus, sed continuo potius majora incrementa capere debet. Necesse igitur est, ut beneficii memoriam per omnem vitam retineamus. *Quod erat unum.*

Cum beneficium eo, quo accipitur, tempore æstimeretur ex influxu in perfectionem præsentem nostram vel status nostri & ex spe bonorum inde futuro tempore consecuturorum (§. 434.): pretium, quod eidem statuendum, semper idem manet, nec ullo tempore variari potest, quin potius successu temporis intimius idem perspicitur, si memoriam ejus retinens in eo æstimando non fueris negligens. Patet itaque nos memores beneficii per omnem vitam in magnitudine ejus æstimanda non mutare debere pretium, quod accipientes eidem statuimus. *Quod erat alterum.*

Ratio grati animi subsistit per omne tempus, cum beneficium prælitum sit factum, quod infectum fieri nequit. Verum manet in æternum, te a benefactore beneficium accepisse. Quamobrem cum gratum animum erga benefactorem habere obligeris (§. 43. part. 4. *Jur. nat.*), & hæc ipsa quoque obligatio sit immutabilis (§. 142. part. 1. *Phil. præf. univ.*), animum gratum nunquam deponere debes; quod cum fieri nequeat nisi beneficii memoria conservetur, eam retineas necesse est per omnem vitam. Vulgo hoc agnoscitur, cum in gratiarum actione animum gratum exprimentes dicere soleant, se beneficii hujus memores futuros per omnem vitam, & quia etiam haud raro addunt, beneficium non fuisse collatum in ingratum, hoc ipso consentitur, sempiternam beneficii memoriam a grato animo abesse minime posse. Hæc ipsa vero formula beneficiorum quoque æstimationi convenit, quatenus ejus efficentia se extendit per tempus futurum (§. 434.): ex hoc autem omnes magnitudinem beneficii æstimare solent, quamvis variant ipsorum judicia propterea quod de illa non statuunt ex veritate, sed ex naturali & consuetudine confirmata incli-

natione. Neque usu caret sempiterna beneficii memoria in praxi morali, cum in collisione officiorum erga alios, aut quando queritur, cuinam potissimum beneficium a nobis debeatur, quod pluribus dari non potest, benefactor ceteris sit preferendus: de quo mox apertius dicemus.

§. 443.

Benefactor non intendere debet beneficii redditionem. Etenim *An beneficii redditiō intendenda.* beneficia dantur gratis (§. 19. part. 4. *Jur. nat.*), consequenter eo dari debent animo, ut nihil vicissim a beneficiario accipias (§. 18. part. 4. *Jur. nat.*); ideoque dari non debent eo fine, ut alter tibi vicissim benefaciat, propterea quod tu ipsi beneficiisti. Quamobrem cum beneficium reddatur, si tribuitur ei, a quo beneficium acceptum, propterea quod sibi ab ipso beneficium tributum (§. 32. part. 4. *Jur. nat.*), agens autem id intendit, propter quod agit (§. 616. part. 1. *Phil. pract. univ.*); benefactor beneficii redditionem intendere non debet.

Demonstrari idem quoque potest, per indirectum. Ponamus benefactorem intendere debere beneficii redditionem. Quoniam agens propter id agit, quod intendit (§. 616. part. 1. *Phil. pract. univ.*); beneficia conferenda non sunt nisi in eum, qui nobis vicissim beneficium tribuere potest. Enimvero beneficium morientur, qui eodem indigent, aut ipsi acquirere, vel facere nequeunt, quod dar, vel facit benefactor (§. 30. part. 4. *Jur. nat.*), ita ut indigentia meritum generale sit idque naturale, quo ipsa natura hominem beneficio dignum efficit (not. §. cit.). Quamobrem fieri nequit, ut beneficii redditiō a benefactore intendatur, denegetur beneficium iis, qui maxime indigent.

Non repugnat beneficiarium obligari ad beneficium reddendum occasione oblata (§. 41. part. 4. *Jur. nat.*), redditionem tamen non esse a benefactore intendendam, quemadmodum

non repugnat, ut nos existimatione, honore ac laude dignos reddere debeamus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*) & alii obligentur nos tanti existimare, quanti meremur (§. 647. *part. 1. Jur. nat.*), atque honorem laudemque meritam nobis tribuere (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*), non tamen existimatio, honor & laus intendi debeat tanquam finis (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*). Quemadmodum enim honor & laus merentem sequuntur sua sponte, si boni & intelligentes meritum agnoscunt officioque suo satisfaciunt; ita etiam redditio beneficiorum sequitur sua sponte, si beneficiarius fuerit gratus & officio suo satisfacit. Beneficium spectare debet benefactor tanquam debitum, quod solvit (§. 25. *part. 4. Jur. nat.*) & se considerare tanquam dispensatorem Dei, qui dat beneficium ei, cui Deus dari vult, qui lege naturali præscripsit, cui dari debeat (*not. §. 424.*). Beneficium itaque non debet esse mercenarium. Videmus etiam benefactores, qui hoc agnoscunt, beneficiariis animum reddendi beneficium experimentibus regerere, se minime desiderare, ut sibi propterea officium aliquod præstetur. Immo quoniam vir bonus, qui honestatem amat (§. 967. *part. 5. Jur. nat.*), consequenter convenientia actionis suæ cum lege naturæ deletatur (§. 171. *part. 1. Phil. præct. univ. & §. 657. Psych. empir.*), omni modo cavet, ne suspicionem famæ bonæ adversam aliis præbeat (§. 968. *part. 4. Jur. nat.*); si ope aliena indiget, quam æque ab alio, quam a beneficiario obtinere potest, ab alio potius, quam a beneficiario eandem flagitat. Non desunt exempla, ad quæ provocare poteramus; sed sufficit monere, me non loqui nisi expertum: id quod in aliis casibus similibus notandum.

§. 446.

*An ingrati-
tudo benefi-
ciarum tollat
obligatio-
nem benefa-
ciendi.*

Quoniam benefactor intendere non debet beneficii redditionem (§. 245.); si beneficiarius non reddit, quando reddere cearum tollat poterat & debebat, aut beneficii oblitus, vel non agnoscens gratum animum non habet, aut quocunque modo se ingratum præbet, propterea benefa-rea non desinere debet esse beneficium erga alios, immo erga ipsum ingratum.

tum. Convénit hoc maxime obligationi naturali; quæ non permittit, ut obligationi nostræ minime satisfaciamus, si alter non satisfacit suæ (§. 631. part. 1. Jur. nat.).

Nostri obligatio est, ut beneficium præstemus iis, qui eodem indigent (§. 23. 30. part. 4. Jur. nat.), obligatio vero beneficiarii, ut beneficium reddat benefactori, occasione oblata (§. 41. part. 4. Jur. nat.), & gratum habeat erga benefactorem animum (§. 43. part. 4. Jur. nat.), ingratus non sit (§. 47. part. 4. Jur. nat.). Quodsi ergo hic beneficium reddere recusat, quod reddere poterat, aut beneficii immemor, vel idem non agnoscens gratum animum non habet, immo si prorsus ingratus se præbuerit; propterea tamen benefactor aliis benefacere adhuc tenetur, immo ipsi quoque ingrato, si occasio ita tulerit, ut ejus ope indigeat, quemadmodum homines omnes (§. 618. part. 1. Jur. nat.), ipsos etiam inimicos diligere debemus tanquam nos ipsos (§. 632. part. 1. Jur. nat.). Charitas, qua alios diligimus tanquam nosmet ipsos (§. 620. part. 1. Jur. nat.), tons omnium officiorum erga alios est (§. 654. part. 1. Jur. nat.), ideoque etiam beneficiorum, quæ in gratuita officiorum præstatione consistunt (§. 21. 22. part. 4. Jur. nat.).

§. 447.

Qui gratus est, benefactorem ad beneficia ulteriora in se con- Cur gratitudinem ferendum permovet. Pater a posteriori, quod placeat benefactori, si gratum erga ipsum prodamus animum, idemque a tio ad plus priori ostenditur. Etenim gratitudo virtus est, quam si dandum. amat benefactor, quemadmodum debet (§. 351. part. 1. Phil. præf. univ.), ex ea voluptatem percipit (§. 654. Psych. empir.), ideoque eadem ipsi placet (§. 542. Psych. empir.). Concitat igitur amorem benefactoris erga beneficiarium (§. 647. Psych. empir.), ideoque benefactor beneficiario voluptatem creare studet (§. 652. Psych. empir.). Quamobrem cum beneficia
Hh h h 3 volu-

voluptatem creent, immo gaudium tribuant accipienti (§. 33. part. 4. *Jur. nat.*) beneficia plura in beneficarium confert. Qui ergo gratus est, benefactorem ad beneficia ulteriora in se conferendum permovet.

Ostenditur etiam hoc modo. Beneficia cum sint præstationes gratuite (§. 19. part. 4. *Jur. nat.*), quæ tam in dando, quam in faciendo consistunt (§. 17. part. 4. *Jur. nat.*), quatenus in dando consistunt, ad liberalitatem spectant (§. 363.), quatenus vero consistunt in faciendo, ad officiositatem (§. 898. part. 1. *Jur. nat.*). Quoniam itaque benefacere aliis virtutis est (§. 249. part. 4. & §. 898. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque existimationem, honorem & laudem meretur, qui benefacit aliis (§. 549. 550. part. 4. *Jur. nat.*), gratus vero beneficia in se collata agnoscit ac recte æstimat (§. 430.) & gratiarum actione hoc benefactori declarat (§. 44. *Seq. part. 4. Jur. nat.*); si quis gratus fuerit, actu experitur benefactor; facta sua ab aliis approbari, consequenter cum approbationis hujus representatione concitetur gloria (§. 366. part. 2. *Eth.*), gloria vero studium bene ac recte faciendi acre efficiat (§. 371. part. 2. *Eth.*), affectu hoc impellitur benefactor ad plura beneficia conferenda, præsertim in eum, quem gratum experitur. Quamobrem qui gratus est, benefactorem permovet ad beneficia ulterius in se conferenda.

Ipsa experientia constat, gratitudinem beneficiarii esse benefactori motivum ulterius benefaciendi. Ideo dudum agnatum, gratiarum actionem esse ad plus dandum invitationem. Et quis est qui nesciat, beneficiis dignum haberi eum; qui erga benefactores gratus est? Equidem amor sufficit ad conservandum benefaciendi animum; quando tamen gloria accedit; quæ cum amore ad idem tendit, voluntas benefaciendi efficitur constantior. Absit autem, ut existimes, si benefactor gloria permovetur ad beneficia danda, eum fore ambitiosum,

consequenter præstationem beneficiorum labe quadam infici, ut non amplius ad liberalitatem & officiositatem, seu virtutem sit referenda: neque enim modestiæ, humilitati, pietati repugnat, ut gloria sit stimulus ad profectus in virtute faciendos (§. 501. *part. 4. Eth.*). Vide, quæ alias jam annotavimus de discrimine, quod intercedit inter cupiditatem laudis & cupiditatem faciendi, quæ laudem merentur (*not. §. cit.*). Benefactor, cujus studium benefaciendi acre efficit gloria, non ideo in gratum plura beneficia confert, ut lauderetur ab eo aliisque, quamvis laude merita delectetur. Aliud enim est laude delectari, aliud eandem appetere. Differentiam facile capit, qui non ignorat, quæ de modestia in parte quarta Ethicæ demonstrata & uberius explicata fuerunt. Non diffiteor, fieri posse, immo sæpiissime fieri, ut propter laudem quis benefaciat aliis consequenter si gloria ducitur ad plus dandum, eum beneficia addere beneficiis, ut lauderetur. At eum beneficiarius non considerare teneatur, quo animo & quo fine beneficium detur (§. 428.); & iis, qui beneficiis indigent, abunde sufficiat, ut dentur, quod per se patet; an benefactor, qui gloria stimuletur ad beneficia aliis exhibenda, animum ab omni labe immunem conserve, conscientia ipsius relinquendum. Ceterum patet, motivum grati animi esse, quod eodem benefactor ad plura dandum invitetur. Quamvis enim gratum erga benefactorem animum habere debeamus (§. 43. *part. 4. Jur. nat.*), & ad gratias eidem agendas obligemur (§. 45. *part. 4. Jur. nat.*); consequenter gratia agendas sint cum sensu officii, non vero ut per eas intendatur plurius datio; hæc tamen minime obstant, quo minus ingrediarur motivum gratiarum actionis. Actionis bonæ ac rectæ motivum etiam desumi potest, illa conscientia, ab utilitate, quæ ex ipsa per se sequitur & quæ eam commendat.

§. 448.

*Ingratitudo benefactori recte displicet: non tamen propterea An propter animum benefaciendi aliis deponere debet. Qui gratitudinem spectant ingrati-
tan-*

tudinem an- tanquam mercedem pro beneficio debitam, ingratitude ad eum depo-
num benefa- nendum permovetur. Ingratitudo vitium est (§. 46. *part. 4.*
ciendi depo- *Jur. nat.*), quod odio habendum (§. 368. *part. 1. Phil. pract.*
nere liceat. *univ.*). Quamobrem cum ex vitio molestiam percipiat, qui
 id odit (§. 679. *Pfych. empir.*), illud vero displiceat, ex quo
 molestia percipitur (§. 542. *Pfych. empir.*), ingratitude bene-
 factori recte displicet. *Quod erat primum.*

Enimvero ad beneficia danda benefactor naturaliter
 obligatur (§. 23. *part. 4. Jur. nat.*), beneficiarius vero ad ani-
 mum gratum erga benefactorem (§. 43. *part. 4. Jur. nat.*), & ad
 agendum gratias (§. 45. *part. 4. Jur. nat.*). Quodsi beneficia-
 rius ingratus fuerit, officio suo non satisfacit (§. 31. 46. *part.*
4. Jur. nat.). Quamvis vero hic non satisfaciat obligationi
 suæ, non tamen propterea permixtum est benefactori, ut suæ
 quoque obligationi non satisfaciat (§. 631. *part. 1. Jur. nat.*),
 consequenter ut animum gratum deponat. Benefactor itaque
 animum benefaciendi deponere non debet, etiamsi beneficia-
 rius ingratus fuerit. *Quod erat secundum.*

Quodsi quis gratitudinem spectet tanquam mercedem
 pro beneficio debitam, beneficia propter gratitudinem aliis
 exhibet, hanc nimirum intendens tanquam finem & illis utens
 tanquam mediis, quibus hanc consequi vult. Videns itaque
 se finem a se intentum minime consequi, ob ingritudinem
 animum benefaciendi aliis deponit. *Quod erat tertium.*

Ingratitudo odio habenda tanquam vitium: ast cum vitium
 a persona sit dividendum, non propter ingritudinem odio
 habendus ingratus, multo minus si unus gratus est, odium hoc
 extendendum ad alios, ut non modo non plus demus ei, qui
 ingrato animo beneficium accepit, verum etiam beneficium
 non detur aliis, de quibus nondum constar, utrum grati,
 an ingrati sint futuri, sed qui ob unius ingritudinem tales
 tales

tales præsumuntur. Quoniam non modo ingratus est, qui bonum bono non rependit, quando poterat, vel beneficium quoque acceptum parum æstimat, aut benefactorem pro tali non reputat, verum etiam qui bonum malo refert, nec veretur tadia creare benefactori (§. 46. part. 4. Jur. nat.); facile apparet, ingratitudinis nunc maiorem, nunc minorem habere efficaciam in commovendo benefactore, ut beneficii animi deponat. Magis quoque ad eundem deponendum is commoveretur, si plures fuerint ingrati, quam si unus saltem fuerit: cum enim ingratitudinis præsumptio animum a beneficiis in alios conferendis avertat, in casu priori utique fortior est præsumptio, quam in posteriori, inprimis si ingrati in continua ferie constituentur.

§. 449.

Quoniam qui gratitudinem spectant tanquam mercedem pro beneficio debitam, in gratitudine ad animum *sibi & aliis* benefaciendi deponendum permoventur (§. 448.), nemo *noceat*. autem est, qui non agnoscat, ingratitudinem turpe esse vitium, & cum ea benefactori recte displiceat (§. cit.), eidem attentum facile incidere in illam opinionem, confusus ipsius perceptionibus conclusam; ideo contingit, ut plerique ob ingratitudinem animum benefaciendi aliis exuant, consequenter *homo ingratus non sibi saltem nocet, sed etiam aliis aliena opis indigis*, consequenter cum natura homini dederit jus petendi ab aliis, ut ea conferant ad perfectionem suam statusque sui, quæ ipsemet facere nequit (§. 234. part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque se non privare debeat beneficiis aliorum (§. 22. part. 4. Jur. nat.), & præterea lex naturæ prohibeat, ne impediamus, quominus alter consequatur bonum quodcunque animi, corporis ac fortunæ (§. 696. part. 1. Jur. nat.), consequenter quominus beneficia accipiat ab aliis (§. 21. part. 4. Jur. nat.), *homo ingratus deest cum officio erga seipsum, tum erga alios.*
(Wolffii Ethica Pars V.)

Hominem ingratum nocere sibi et ipsi, dum animum benefactorum a se avertit, seque privat beneficiis, quibus frui poterat, adeo manifestum est, ut in dubium revocari minime possit. Enimvero non minus exploratum est, hominem ingratum nocere quoque aliis alienæ opis indigis, quatenus benefactores ob ingratitudinem benefacere aliis pertracti animum benefaciendi mutant. Ideo dudum invaluit illud *Mimi*: ingratum unum omnibus miseris nocere. Non est, quod excipias, quamvis ingratitudo recte displiceat benefactori, non tamen propterea eundem animum benefaciendi aliis deponere debere (§. 448.): neque enim hic attenditur, quid fieri debeat, sed quid fieri soleat. Non ea est hominum in universum omnium perfectio, ut quod in qualibet virtute summum est in iis supponi possit: si hoc sumatur, multo magis sumendum quoque foret, non dari hominem ingratum, cum ingratitudo vitium sit, quod multo facilius evitari potest, quam æquo animo ferre ingratitudinem, nec ipsi concedere ullum influxum in animum benefaciendi. Dependet in hoc casu constantia animi ab amore inimicorum, quatenus benefacere non desinimus etiam ingratis, si quando ope nostra indigent, nec iis, quos ingratos fore præsumimus, ubi perspicacitas præsumendi & scientia absurditatis imputandi aliis factum alienum supponenda, & ab amore universalis omnium hominum, quatenus ob ingratitudinem unius non deneganda sunt beneficia aliis. Nemo autem est qui nesciat, quam rarus sit amor universalis ad ipsos inimicos extensus, & adeo firmiter animo inhærens, ut nihil unquam committatur, quod eidem adversum. Ceterum non nego, varias dari rationes particulares, cur ingratus erga unum non obstante ingratitudine beneficio mactetur ab aliis, & cur ob ingratitudinem unius beneficium quoddam non denegetur alteri cuidam. Quemadmodum vero ob infinitam animorum varietatem in theoria difficillimum foret omnes attendere, ut casus omnes sufficienter enumerarentur; ita in casibus obviis analysis exemplorum moralis illas haud difficulter detegit, præsertim

in

in seipso, si quis sufficiente cognitione animæ atque principiorum moralium fuerit instructus, nec inutiliter in scrutandis latebris & recessibus, quæ dantur in animis hominum, versatus. Hæc autem notanda sunt, ne adversus veritatem fiant objectiones inutiles, præxi autem morali infestæ.

§. 450.

Quoniam ingratus non modo deest officio erga seipsum, De turpiterum etiam erga alios, non saltem sibi nocens, sed aliis quodine ingrati-que (§. 448.); turpitudine ingratitude inde agnoscitur, quod sibi tudinis agnovocando noceatur aliis & hoc motivum est fugiendi ingratitude, scenda & si quis vitam rationi conformem agere decreverit. quibusnam

Absurdum est nocere sibi ipsi, multo autem absurdius, ut ea motivum tibi nocendo noceas etiam aliis. Indicat hoc carentiam dilecti sit fugiendi tionis sui & aliorum, consequenter dispositionem ad quæ hoc vitium. liber vitia. Inde est, quod dudum ingratitude pro congerie vitiorum habita fuerit, cum plurima vitia in eandem influant, & ipsa experientia loquatur, homines ingratos, qui malo bonum referunt benefactoribus, aut beneficii immemores, aut, postquam eodem ornati fuerunt, idem parvi vel nihili facientes, bonum bono referre negligunt, multa vitiorum colluvie inquinatos esse. Enatum hinc est illud Mimi: ingratum hominem si dixeris, omnia vitia dixeris. Et eandem ob rationem ingratitude adeo detestantur omnes boni.

§. 451.

In reddendis beneficiis non attenditur æqualitas. Etenim An in reddendis beneficiis attendenda sit æqualitas. beneficia dantur gratis (§. 19. part. 4. Jur. nat.), consequenter non eo animo, ut vicissim aliquid recipias (§. 18. part. 4. Jur. nat.), ideoque multo minus, ut tantundem recipias, quantum dedisti, aut quantum valet, quod fecisti. Quando enim res, quæ dantur, aut operæ, quæ præstantur, pecunia æstimantur, præstationes mutue non sunt gratuite, nec ideo

in numerum beneficiorum referendæ. Qui beneficium reddit, beneficium tribuit ei, a quo accipit, propterea quod accipit (§. 32. *part. 4. Jur. nat.*), utitur nimirum tanquam motivo beneficio ab altero accepto, ut animum gratum significaturus (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*) declaret, se adeo promptum esse ad officia benefactori præstanda, quemadmodum ipsum erga se expertus est. Beneficium igitur, quod reddit, considerandum quoque est instar præstationis gratuitæ, pro qua æquivalens recipere non vult gratus; nec quæ haberi debet pro restitutione ejus, quod accipit, aut æstimationis ejusdem. Quoniam itaque beneficium, quod redditur, nunc majus esse potest, nunc minus, prout casus rulerit, quam quod acceptum; in reddendis beneficiis non attenditur æqualitas.

Æqualitas in contractibus observanda nascitur ex dominio, quo introducto res ac operæ hominibus utiles certo pretio, sive pecunia æstimari ceperunt, ut nec res dentur gratis, nec gratis præstentur operæ, ideoque quod das vel facis alteri, pro eo alter vicissim tibi dare, vel facere tenetur, quod tantundem valet, & neuter habeat animum alteri quidpiam gratis præstandi, quemadmodum hæc omnia sufficienter demonstrata sunt in Jure naturæ. Enimvero fons beneficiorum amor est, qui minime mercenarius, ideoque præstationes sunt gratuitæ, nec pecunia æstimatur, quod præstatur, ut vicissim tantundem recipiatur. Quamvis enim gratitudinis causa beneficia æstimanda sint, quæ requirit eundem animum erga benefactorem, quem is erga beneficiarium habet (§. 430.); hæc tamen æstimatio longe alia est ab ea, quæ in contractibus obtinet, nec fit sine eodem. In contractibus præstationes æstimantur pecunia, ut constet, quantum vicissim sit præstandum: at beneficia æstimantur ex influxu in perfectionem præsentem nostram, vel status nostri, ac dependentia bonorum in posterum nobis evenientium a beneficio (§. 434.), ut beneficium penitus agnoscat & motum animi grati existat.

Amor

Amor tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292. part. 2. *Eth.*), ideoque amans lubenter confert, quod ad felicitatem amati promovendam, infelicitatem depellendam in potestate sua est & voluntas utrumque faciendi nullis limitibus circumscribitur, etsi vires modum ponant, quæ inexhaustæ non sunt, ac impendendæ legi naturæ convenienter, quæ certas in exercitio charitatis regulas præscribit, quemadmodum denuo in Jure naturæ abunde demonstratum. Redditio igitur beneficii, ad quam obligatur beneficiarius, quantum in potestate est (§. 41. part. 4. *Jur. nat.* & §. 209. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nullam supponit æstimationem pecuniariam, qualem in contractibus observanda æqualitas requirit. In beneficio non dantis, sed accipientis unice spectatur utilitas: ideo nunc minus datur & plus recipitur, nunc plus datur & recipitur minus, nunc datur & nihil prorsus recipitur; nec si quid recipitur, id recipitur in instanti, aut incipit deberi, ut exigi possit, sed ex intervallo, nec recipitur pro eo, quod præstitum est, sed quod acceptum motivum saltem est beneficium dandi benefactori. Propterea beneficium reddi dicitur benefactori non pro beneficio accepto, sed ob beneficium acceptum (§. 32. part. 4. *Jur. nat.*).

§. 452.

Quoniam in reddendis beneficiis non attendenda Quomodo æqualitas (§. 451.); si beneficii reddendi occasio offertur, redditurus consideransaltem memor esse debet, quod beneficium acceperit, non vero quantum dum sit beneficium in redd- acceperit.

Qui pecuniariam æstimationem beneficii somniant, sibi perditione. suadent alterum non mereri beneficium ipsi reddendum, quia multum excedit illud, quod acceptum, ideoque ab eo reddendo sese abtinent. Quod si ergo non perpendatur, in reddendis beneficiis non attendendam esse æqualitatem; id impedimentum est gratitudinis (§. 40. part. 4. *Jur. nat.*). Ne igitur gratus animus aliqua parte deficiat, id probe considerandum.

Redditio beneficii pertinet ad animum gratum (§. 42. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque ex dilectione proficiscitur (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum diligens alterum omni studio id agat, ut alter sit felix, ac caveat, ne fiat infelix (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); grato animo utique adversatur, ut beneficium redditurus disquirat, num beneficio suo benefactor meruerit, ut tantum ipsi reddatur. Quodsi ad magnitudinem beneficii, quod suo modulo meretur (§. 434.), animum attendit; non alio fine hoc facit, quam ut amor memoria beneficii concitandus efficiatur ardentior, atque beneficium tanto lubentius reddatur. Atque hæc magnitudinis beneficii consideratio non impedit redditionem beneficii majoris, quam quod accepimus, sed potius promover. Ne vero in determinanda magnitudine beneficii deficiamus, sequentem adhuc addere lubet propositionem.

§. 453.

De opportunitate in æstimanda magnitudine beneficii attendenda. In æstimanda magnitudine beneficii habenda etiam ratio est opportunitatis, hoc est, considerandum, quantum nostra intersit, ut nunc beneficium accipiatur. Beneficia enim rite æstimaturi pendere debemus, quomodo influant non modo in perfectionem præsentem nostram statusque nostri, verum etiam quænam bona in posterum ab iisdem dependeant (§. 434.). Constat vero multum referre, utrum beneficium aliquod accipimus hoc tempore, quam alio, cum uno tempore magis eodem indigeamus, quam alio, & ex eodem majorem utilitatem capiamus. In æstimanda igitur magnitudine beneficii considerandum, quantum nostra intersit, ut beneficium nunc accipiatur, ideoque habenda etiam ratio est opportunitatis.

Propositionis hujus veritas adeo manifesta est, ut in dubium revocari non possit. Si studioso egeno des quinquaginta thaleros, dum in Academia studiis operam navat; beneficium hoc majus censendum ex parte ipsius, quam ubi ad munus quod-

quoddam promotus, studiis academicis absolutis, dederis centum. Qui dat opportune, plus dedisse censetur: id quod in ipsis quoque præstationibus onerosis observari solet. Sane hac etiam de causa contingit, ut, qui beneficium ex opportunitate rite æstimabant, cum acciperent, ideoque maximi faciebant, ubi istud non tam utile sibi videretur pro eo, ad quem pervenerunt, rerum suarum statu, id vili pendant, gratumque animum in se desiderari patiantur. Maxime igitur opus est, ut in magnitudine beneficii æstimanda opportunitatis habeatur ratio, quod semper tantum manet, quantum erat, cum acciperetur, ita ut tempora futura addere quidem possint incrementa quoad dependentiam bonorum ab illo, non vero illi quicquam detrahere. Quamobrem etsi opportunitas jam comprehendatur in influxu in perfectionem status præsentis, in quo beneficium accipitur; non tamen supervacaneum erat, attentionem ad eandem vi præsentis propositionis excitare, quia haud infrequenter beneficia non tanti æstimanter futuro tempore, quanti æstimantur, dum accipiuntur, non sine magno gratitudinis præjudicio.

§. 454.

Qui gratum habet animum occasione beneficii reddendi oblata De letitia letatur. Qui enim gratum animum habet, ei constans ac perpetua voluntas est omni studio id agendi, ut benefactor sit *nem beneficii felix* (§. 31. part. 4. Jur. nat.), ideoque eidem gaudium tribu-
reddendi. endi (§. 636. Psych. empir.), aut voluptatem creandi (§. 638. Psych. empir.), consequenter cum beneficia voluptatem creent, immo gaudium tribuant accipienti (§. 33. part. 4. Jur. nat.), beneficia reddendi (§. 32. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem occasionem beneficii reddendi oblata[m] ambabus manibus amplectitur (§. 1062. part. 1. Theol. nat.), cumque virtutem amet (§. 351. part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque gratitudinem (§. 43. part. 4. Jur. nat. & §. 321. part. 1. Phil. pract. univ.), & per consequens

sequens voluptatem ex eadem percipiat (§. 657. *Psych. empir.*), fieri haud quaquam potest, quin voluptate insigni perfundatur, quando offertur occasio beneficii redditione animi gratum declarandi. Qui ergo gratum animum habet occasione beneficii reddendi oblata delectatur (§. 614. *Psych. empir.*).

Ostenditur etiam hoc modo. Gratitude completur omnia officia beneficiarii. Est enim virtus, quæ regit actiones beneficiarii respectu benefactoris. Quoniam itaque virtus dirigit actiones legi naturæ convenienter (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter officia hominis grati erga benefactorem (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ad quæcunque beneficiarius obligatur, ea ad gratitudinem referenda. Recte igitur amor benefactoris ad animum gratum beneficiarii refertur (§. 39. *part. 4. Jur. nat.*). Enimvero qui alterum amat, ex voluptate alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter (§. 640. *Psych. empir.*), consequenter cum beneficia voluptatem creent, immo gaudium tribuant accipienti (§. 33. *part. 4. Jur. nat.*), qui gratum habet animum beneficii reddendi occasione oblata lætatur.

Gaudium hoc animi grati certissimum signum est. Tum enim beneficii redditio ex amore proficiscitur, qui ubi ab intellectu regitur dilectionem parit, in qua gratitudo consistit (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*). Quodsi illud abfuerit, aliæ omnino rationes sunt, quæ beneficii redditionem suadent, gratitudini minime convenientes, sed aliunde petitæ, aut beneficium falsum redditur: propter fumam, ut videntis gratus, etiamsi non sis. Et quoniam qui gratum habet animum occasione beneficii reddendi lætatur; magnitudinem quoque ejus non æstimat ex beneficio accepto, sed ex eo, quod in potestate sua est, sive majus reddat, sive minus, prout occasio tulerit: immo gaudet, si longe majus reddere valeat, quam quod acce-

accepit. Redditio beneficii dulcis est, & sic studio promovendi felicitatem, alterius propriam promoves, appetitum naturalem proprium satians, dum, alienum satiare studes (§. 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Immo si vel maxime contingat beneficii redditionem destitui efficientia in animo accipientis, cum quod datur non eo accipitur animo, quo datur; ex parte tamen tui effectu suo non destituitur. Atque hoc probe notandum est etiam in exercitio virtutum aliarum quarumcunque, de quibus perinde valet, ac de gratitudine, quod de hac diximus; ut continuo magis magisque convincamur, virtutem nos reddere felices, nec sine ea nos felices esse posse, consequenter virtutem esse, qua satiari potest appetitus noster (§. 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*), sique virtus continuo magis magisque amabilis nobis efficiatur (§. 657. *Psych. empir.*), & per consequens ardor eam colendi conferveretur, immo indies nova incrementa capiat (§. 218. part. 2. *Phil. pract. univ.*).

§. 455.

Quoniam qui gratum habet animum occasione beneficii reddendi oblata lætatur (§. 454.), lætitia autem, sive gaudium in prædominio insigni voluptatum consistit (§. 614. *præstandis Psych. empir.*); qui gratum habet animum, insigni voluptate perfunditur officiis beneficii, si quantulocunque officio animum gratum erga benefactorem facit, significare potest, ideoque officiositatem erga benefactores promouemus grati, seu studium officiositatis accefficit (§. 898. part. 1. *Jur. nat.*).

Eximius omnino fructus redditionis beneficii est gaudium, quo perfunditur qui animo grato beneficium reddit. Ingratus itaque hoc se privat, consequenter sibi met ipsi nocet. Qui virtutem colit, ei nunquam deest materia gaudendi: qui vero vitiis dediti sunt, quibus se infelices reddunt (§. 406. part. 1. *Phil. pract. univ.*), de miseria humana injustas movent

(*Wolffii Ethica Pars V.*)

Kk k k

que-

querelas, dum naturam novercam accusant, quando seipſos ac-
cusare debebant, meritis vitio, quo delectantur, pœnas dantes.
Saniora ipſos docere poterat latro cum Christo crucifixus,
quem pœna merita ad ſaniorē mentem revocabat, *Luc.*
XXIII. 41. Quos vero pœnæ naturales, quæ ex actionibus ipſo-
rum neceſſario conſequuntur (§. 306. *part. 1. Phil. præſt. univ.*),
non movent; eorum vitium corrigi nequit, ſed morbus animi
pro deſperato habendus. Maxime autem deſipiunt, ſi moleſtias,
quibus torquetur animus, aliis imputant, cum ipſimet ſint
fortunæ ſibi adverſæ fabri. Ceterum pater, magnitudinem
voluptatis ex redditione beneficiorum percipiendæ non æſti-
mandam eſſe ex magnitudine beneficii, quod redditur, ſed ex
fervore idem reddendi, conſequenter ex magnitudine animi
grati. Habent enim virtutes ſuos gradus, & iis reſpondet
gradus voluptatis, qua actio virtuti conveniens committitur.
Et hic fructus in poteſtate agentis eſt, quando officium præ-
ſtatur aliis, quocunque tandem animo ab eo accipitur, cui
præſtatur.

§. 456.

*De benefa-
ctore in præ-
ſtatione offi-
ciorum præ-
ferendo.*

*Benefactor in præſtatione officiorum preferendus aliis, quibus
ex amore univerſali ſaltem obligati ſumus.* Quoniam hominem
quemcunque amare debemus tanquam nos ipſos (§. 632.
part. 1. Jur. nat.); quoad obligationem, quæ ex amore uni-
verſali naſcitur, homines omnes pares ſunt, ita ut uni non ma-
gis obligeris ad præſtandum officium aliquod, quam alteri,
nec unus majus habet jus ad idem, quam alter (§. 222. 234.
part. 1. Phil. præſt. univ.). Nulla igitur datur ratio, cur unus
alteri ſit præferendus, quamdiu in illa obligatione ſubſiſtit.
Enimvero benefactore amare quoque debemus ob benefi-
cia accepta (§. 39. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque novum accedit
motivum præſtandi benefactori officia naturaliter debita (§.
887. *Psych. empir.*); quæ obligationem ex amore univerſali
deſcen-

descendentem efficit fortiozem (§. 118. *part. 1. Phil. præct. univ.*), ut scilicet benefactori officium præstemus, quia prior præstitit (§. 41. 32. *part. 4. Jur. nat.*), bonum nimirum bono referentes (§. 797. 806. *part. 1. Jur. nat.*). Datur igitur jam ratio, cur benefactor in præstatione officiorum aliis præferendus, quibus vi amoris universalis saltem obligaris. Quamobrem cum in collisione officiorum erga alios, quando scilicet pluribus simul officium quoddam præstari nequit, obligatio fortior vincit (§. 230. *part. 1. Phil. præct. univ.*), & ille præferendus sit, cui speciali quadam ratione obligaris (§. 668. *part. 1. Jur. nat.*); benefactor in præstatione officiorum præferendus aliis, quibus ex amore universalis saltem obligati sumus.

Vires hominis admodum limitatæ sunt, ita ut unus omnibus officia præstare non possit, quemadmodum veller, nisi deficientibus viribus in voluntate esset acquiescendum. Quodsi contingat præstationem officii cujusdam erga alios esse in potestate tua, cum idem pluribus simul præstare nequeas; necesse utique est, ut unum alteri præferas. Cum tamen nihil fieri debeat absque ratione, necesse utique est, ut ratio quædam a lege naturæ norma omnium actionum humanarum petita adsit, ob quam unum alteri præferas. Istiusmodi autem sunt beneficia ab uno accepta, ideoque benefactor ceteris paribus præferendus. Studio dico, ceteris paribus: fieri enim potest, ut dentur rationes, quæ magis urgent, ut in præstatione officii legi naturæ convenienter benefactori præferas alium, veluti in commendatione ad munus quoddam publicum ob insigne meritum, quo illud ambiens benefactorem plurimum vincit. Legi enim naturæ convenit, ut munera publica conferantur iis, qui ad ea obeunda sunt aptiores, & ut bonum publicum præferatur privato. Eadem ratio est, cur in propositione dicamus benefactorem in præstatione officiorum præferendum esse aliis, quibus ex amore universalis saltem obligati sumus.

sumus. Hoc ipso nimirum indigitatur, non dari aliam rationem legi naturæ convenientem; ob quam unus ex aliis præferri mereatur, supposita omnimoda æqualitate eorum, quibus beneficium præstandum, ita ut non nisi ex parte benefactoris inæqualitati locus sit. Quando benefactor præferendus, vel etiam alius ob specialem quandam obligationem, in potestate tua non est, ut petenti alteri annuas. Quamobrem denegans officium, quod petitur, dicere sufficit; id non esse in potestate tua, neque necesse est, ut dicas, rationem, cur in potestate tua non sit, cum voluntate tua sit standum (§. 28. part. 4. *Jur. nat.*), tu vero non mentiaris, sed vera loquaris.

§. 457.

De beneficio in liberis, cognatis & amicis ejus. Qui gratum habet animum, benefactori beneficium quoque reddidit in liberis, reddidit in liberis, cognatis & amicis ejus. Etenim bonum bono cognatis & alteri referre possumus etiam in iis, quos amar, veluti in amicis benefactori reddidit in liberis, reddidit in liberis, cognatis & amicis ejus. Quamobrem cum beneficiarius obligetur ad beneficium reddendum occasione oblata (§. 41. part. 4. *Jur. nat.*), ac gratitudo declaretur beneficii redditione, vel, significatione saltem animi beneficium reddendi (§. 42. part. 4. *Jur. nat.*) qui gratum habet animum, benefactori beneficium quoque reddidit in liberis, cognatis & amicis ejus.

Quos amamus, eorum voluptatem appetimus (§. 650. *Pfych. empir.*); consequenter cum beneficia voluptatem creent (§. 33. part. 4. *Jur. nat.*), ut iidem beneficiis ornentur cupimus. Et quoniam eos tanquam nos ipsos consideramus (§. 659. *Pfych. empir.*); quæ in ipsos conferuntur beneficia, tanquam in nos collata spectamus. Haud raro expressis verbis idem significatur, quando petimus beneficium pro alio, ut ipsa natura hunc beneficium reddendi modum homines doceat, quatenus nimirum amor ipsos ducit ad bene cupiendum iis, quos

quos amant. Quoniam qui gratum habet animum, occasionem beneficii reddendi oblatus benè arripit animo (§. 454.); beneficium quoque benefactori reddere non negligit in iis, quos amat, quando fert occasio.

§. 458.

Quoniam qui gratum animum habet, benefactori beneficium quoque reddere in liberis, cognatis & amicis (§. 457.), benefactori in his autem beneficium reddi potest, benefactore licet mortuo mortuo; qui gratum habet animum benefactori quoque mortuo beneficiendo. *um reddit in liberis, cognatis & amicis.* Atque adeo patet, benefactori mortuo beneficium reddi posse, si vel maxime vivo reddere non poterimus.

Atque hinc patet, quam sit necesse, ut beneficii memoriam servemus, quamdiu vixerimus (§. 444.), nec eam delere debeat mors benefactoris, qui nostro beneficio non amplius indiget, quamvis gratiarum actio, quatenus verbis absolvitur (§. 44. part. 1. Jur. nat.), etiam post mortem benefactoris adhuc locum habet, cum beneficia in nos collata prædicare possimus coram aliis: quod cum sit conveniens officio erga mortuos (§. 715. part. 6. Jur. nat.), exinde quoque necessitas servandi memoriam beneficiorum per omnem vitam elucet. Ceterum signum grati animi præstantissimum est reddere beneficium benefactori mortuo in liberis præsertim atque cognatis.

§. 459.

Qui gratum habet animum beneficia reddit cum sensu officii & Quo animo ut satisficiat obligationi naturali ac voluntati divinæ. Beneficia- & sine gratius enim ad reddendum beneficium obligatur (§. 41. part. 4. tus benefici- Jur. nat.), ideoque redditio beneficii officium est, quod bene-um reddat. factori præstandum (§. 225. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum gratitudo virtus sit (§. 43. part. 4. Jur. nat. & §. 321. part. 1. Phil. pract. univ.); ideo cum qui animum gratum

habet, velit facere, quod lege naturæ præcipitur (§. 328. *part. 1. Phil. præf. univ.*), idem agnoscit beneficii redditionem esse officium, quod benefactori præstandum, consequenter beneficium considerat tanquam debitum (§. 170. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Patet itaque hominem gratum beneficium reddere cum sensu officii. *Quod erat primum.*

Et quoniam virtuosus obligationi naturali satisfacit (§. 333. *part. 1. Phil. præf. univ.*), & voluntatem satisfaciendi habet (§. 328. *part. 1. Phil. præf. univ.*); qui gratum habet animum beneficium reddit, ut satisfaciat obligationi naturali, *per demonstrata. Quod erat secundum.*

Denique cum virtuosus actiones bonas, seu legi naturæ conformes committat, ut satisfaciat voluntati divinæ (§. 342. *part. 1. Phil. præf. univ.*); qui gratum habet animum beneficia quoque reddit, ut satisfaciat voluntati divinæ. *Quod erat tertium.*

Videmus itaque, quo animo & quo fine beneficia sint reddenda, ut redditio beneficiorum ad gratitudinem tanquam virtutem adscribi possit. Nimirum si gratum habes animum, quando beneficium reddis, mentem tuam subire debet cogitatio, te facere quod debes, omittere sine iusta reprehensione non poteris. Hoc enim pacto sensus officii comitatur voluntatem reddendi beneficium, & ideo tibi animus est faciendi quod debes. Quodsi vero jam porro quærat, cur facere velis, quod debes; non alia ratio est, quam ut obligationi tuæ, ut voluntati Dei satisfacias, ideoque intendis obligationi tuæ ac voluntati divinæ satisfacere (§. 616. *part. 1. Phil. præf. univ.*), & eo fine beneficium reddis, ut obligationi tuæ naturali ac voluntati divinæ satisfacias (§. 932. *Ontol.*). Equidem cum obligationis naturalis auctor Deus sit (§. 275. *part. 1. Phil. præf. univ.*), & directio actionum legi naturæ conformis eadem cum directione actionum voluntati divinæ conformis

mi (§. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*), obligatio naturalis eadem est cum obligatione divina & ad quod naturaliter obligamur, id quoque ut faciamus Deus vult; non tamen propterea velle satisfacere obligationi naturali & velle satisfacere voluntati divinæ unum idemque est, ut ideo, si unum directe velis, non tamen propterea directe quoque velis alterum (§. 623. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Consciustibi esse potes unius, inscius vero, immo prorsus ignarus alterius. Volitio unius explicita esse potest, alterius quamvis implicita sit, id tamen isti implicari ignorare potes. Aliter nimirum sese habet volitio respectu agentis, aliter vero si in se spectatur. Qui obligationi naturali satisfacere vult, cum ea rationem sufficientem in essentia atque natura hominis habeat, eaque posita ponatur (§. 129. part. 1. *Phil. pract. univ.*), facere vult, quod hominem decet (§. 194. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ut vivat vitam homine dignam, seu naturæ suæ convenienter: ast qui obligationi divinæ satisfacere vult, seu voluntati divinæ, is facere vult, quod Deus vult ut Deo se obedientem præbeat (§. 1164. part. 1. *Jur. nat.*); tanquam fidelis servus domini sui (§. 182. part. 3. *Eth.*). Atque hinc patet, quomodo obedientia & agnitio Dei influant in gratum animum, ut dubitari minime possit animum gratum plurimum differre, si beneficium reddatur ut satisfiat voluntati divinæ, quam si saltem intendatur, ut satisfiat obligationi naturali. Vulgo dicitur, duo cum faciunt idem, non esse idem: id maxime valet, si consideres, quo animo & fine reddatur beneficium. Quæ vero hic de redditione beneficii dicuntur, ea ad quemlibet actum virtutis cujuscunque applicari possunt, cum demonstratio procedat ex principiis generalibus de virtute in genere.

§. 460.

Quoniam qui gratum animum habet beneficia reddit, *De beneficio* ut satisficiat obligationi naturali ac voluntati divinæ (§. 459.), *benefactori* per se autem patet, ut hoc fiat, minime requiri, ut alter sciat, *inscio red-*
se dando.

re beneficium ipsi reddere; *qui gratum habet animum occasione data etiam benefactori infcio beneficium reddit.*

Plures emergunt casus, in quibus beneficium benefactori infcio reddi potest, & quorum unus saltem est, si mortuo redditur in liberis, cognatis & amicis (§. 458.). Etenim non solum contingit, ut viventi quoque in liberis, cognatis & amicis infcio benefactori beneficium reddi possit; verum etiam ut absens absenti infcio reddas, vel etiam in eodem loco tecum viventi. Exempla obvia sunt, nec ignorantur nisi ab eo, qui diligentiam suam in observando desiderari passus est, quam tamen maxime urget virtutis studium, cum negligentia observandi profectui in virtute plurimum noceat. Pertinet hoc ad experientiam moralem, cujus magnum momentum est in praxi morali. Quoniam vero brevitati studentes, quantum datur, multa in specie demonstramus, quæ in genere de virtute valent, aut plures virtutes communia habent, plurima etiam in notis explicantur, ne propositionum numerus multiplicetur; ita quoque in præsentī nobis sufficiat monuisse, quod, quæ de beneficio reddendo ostenduntur, ad danda quoque beneficia applicari posse a benefactore observanda: quod quomodo mutatis mutandis, si quidem opus fuerit, & quando fieri possit, haud obscure intelligit, qui ad rationes, quæ in medium afferuntur, animum attendit.

§. 461.

*De nexu
gratiarum
actionis Deo
debitæ cum
restitutione
beneficio-
rum.*

Qui beneficium reddit, Deo gratias agere tenetur, quod vires reddendi largitus fuerit, & occasio reddendi offeratur. Quoniam beneficia tam in dando, quam in faciendo consistunt (§. 17. part. 4. Jur. nat.); qui beneficium reddit, vel habeat necesse est, quod det, vel vires ad faciendum necessarias, & ut reddere velit, grato sit necesse est animo (§. 42. part. 4. Jur. nat.). Enimvero quicquid homo natura habet boni, & quicquid quomodocunque acquirit, id omne Deo datori acceptum ferent.

ferendum (§. 1208. *part. 1. Jur. nat.*); & bonitas divina inde agnoscitur (§. 42. *part. 3. Eth.*); ac beneficiorum divinorum reddimur conscii (§. 474. *part. 3. Eth.*). Quoniam itaque Deo gratias agere debemus ob bona in nos collata (§. 1212. *part. 1. Jur. nat.*); qui beneficium reddit, Deo gratias agere tenetur, quod vires reddendi largitus fuerit. *Quod erat unum.*

Quoniam mundus est series rerum simultanearum & successivarum inter se connexarum (§. 55. *Cosmol.*), quicquid in mundo evenit vi nexus rerum consequitur, quatenus nimirum in serie rerum tales constituuntur causæ & tales earundem sunt effectus. Quamobrem, si occasio beneficium reddendi offertur, ea a nexu rerum dependet (§. 851. *Ontol.*). Enimvero nexus rerum in hoc universo sapientia ac bonitate divina constitutus (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*): occasio itaque beneficium reddendi Deo accepta ferenda. Hac cum delectetur qui animum gratum habet (§. 454.), consequenter eandem in numerum bonorum sibi evenientium referat (§. 617. *Psych. empir.*), Deo autem ob bona nobis collata agendæ sint gratiæ (§. 1212. *part. 1. Jur. nat.*); quin eidem quoque qui beneficium reddit gratias agere teneatur, quod occasio reddendi offeratur, dubitandum non est. *Quod erat alterum.*

Qui gratum habet animum, voluntatem constantem & perpetuam habet, benefactori beneficium reddendi (§. 31. 32. *part. 4. Jur. nat.*), & ad gratiarum actionem pertinet votum, ut Deus benefactorem omni bono cumulet (§. 44. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam itaque benefactori bene cupiens occasione beneficii reddendi oblata lætatur (§. 454.); ubi agnoscit, se Deo non minus occasionem oblatam, quam vires reddendi beneficii acceptas ferre debere, fieri haud quaquam aliter potest, quam ut beneficium divinum agnoscens debitas Deo gratias agat. Atque hoc modo gratiarum actio erga Deum & per consequens celebratio nominis divini in redditio-

nem beneficii influit (§. 1211. part. 1. Jur. nat.). Et quia beneficiorum divinorum consideratione amor erga Deum concitatur (§. 228. part. 3. Eth.); & jam antea consideratione perfectionum divinarum consideratione, concitatus renovatur (§. 229. part. 3. Eth.); amor quoque Dei in beneficiorum redditionem influit. Qui Deum amat ex perfectionibus divinis, ac in specie in casu praesenti ex bonitate divina; voluptatem percipit (§. 1171. part. 1. Jur. nat.); quae dum accedit ad voluptatem, quae percipitur, quatenus gratitudinem amamus (§. 351. part. 1. Psych. pract. univ. & §. 657. Psych. empir.), dulcedinem redditionis beneficii augeat; ipsamque magis amabilem reddit (§. cit. Psych. empir.). Cum in reddendis beneficiis non attendatur aequalitas (§. 451.); ideoque officium quantumcunque sufficiat ad declarandum animum gratum, prouti fert occasio & vires permittunt, beneficii reddendi occasio non adeo rara est, quam forsitan putatur, ut fructus hujus prolus insignis participes fieri non possint, qui animum gratum habent. Modo vera pietas non desideretur, ea multa docebit, quae aliunde addisci opus non est. Veniendum saltem in rem praesentem & virtutum omnium studium conjungendum: ita enim experiemur, quae si inculcarentur, surdo fabulam narrare videremur.

§. 462.

Quomodo
spectandus
benefactor,
si beneficium
ipsi redditur.

Si beneficium redditur, qui erat benefactor, se spectare debet tanquam beneficiarium. Etenim benefactor non intendere debet beneficii redditionem (§. 445.); cumque beneficium non reddatur pro beneficio accepto, sed hoc saltem motivum sit beneficii reddendi (§. 32. part. 4. Jur. nat.), nec in redditione spectetur aequalitas (§. 451.), beneficium, quod redditur, non spectat tanquam mercedem pro beneficio dato sibi debitam, quae exigi poterat. Quamobrem quando beneficium ipsi redditur, revera beneficium ipse accepit, seu gratis praestatur,

statum, quod exigere non poterat. Quoniam itaque beneficiarius est, qui beneficium accipit (§. 20. part. 4. Jur. nat.); si beneficium redditur, qui erat benefactor se spectare debet tanquam beneficiarium.

Magna differentia inter mercedem & beneficium, quod redditur, intercedit, facile animadvertenda. si notionem utriusque bene distinctas habueris & ad eas animum attendas. Merces certa est, ut constet, quid sit præstandum, & de ea convenitur atque accipis, cui quid præstatur, se tibi obligat promittendo ad eam solvendam, ut exigi possit, quemadmodum satis manifesta sunt hæc omnia ex doctrina de contractibus in Jure naturæ tradita & quotidianus usus probat. Enimvero beneficium,

quod redditur, certum non est, sed in præstatione quacunque gratuita consistit, cum beneficio accepto nulla parte conferenda, ut ideo, qui ad beneficium reddendum obligatus est, dici nequeat ad hoc, vel istud in specie benefactori esse obligatus. Benefactor beneficium dat gratis, non eo animo, ut vicissim aliquid pro eo accipiat, ideoque non convenit cum beneficiario de beneficio sibi reddendo, eundemque ex pacto sibi ad præstandum id, quod conventum est, non obligat, ut exigi possit. Subsistit igitur saltem naturalis obligatio ad beneficia mutua, quantum in potestate est (§. 23. part. 4. Jur. nat.), quæ accedente obligatione beneficium reddendi ob vires limitatas benefaciendi alteri certo modo restringitur ad benefactorem, ut is in actuali præstatione aliis præferatur (§. 456.), tantoque libentius officium præstetur, quatenus nimirum præstandi memoria beneficii accepti validius efficitur. Atque ita abunde patet, benefactor qui fuerat, quando beneficium ipsi redditur, induere personam beneficiarii. Minime repugnat benefactorem manere benefactorem & priorem beneficio te affecisse, quoniam factum infectum fieri nequit, & esse quoque beneficiarium, quia non minus beneficio affectus, quando redditum fuit, quam reddens, cum acciperet. Alio enim respectu benefactor est, nimirum quatenus bene-

ficium dedit, alio autem beneficiarius, quatenus nimirum accepit. Atque hoc convenit obligationi naturali ad mutua beneficia (§. 23. part. 4. Jur. nat.), vi cuius omnes homines sibi mutuo simul esse debent & benefactores, & beneficiarii.

§. 463.

*Ad quam
benefactor
beneficium
reddenti
obligetur.*

Quoniam si beneficium redditur, qui erat benefactor se spectare debet tanquam beneficiarium (§. 462.); ad quæ beneficiarius obligatur benefactori, ad eadem benefactor obligatur beneficium reddenti, consequenter beneficium reddentem amare debet ob beneficium redditum (§. 39. part. 4. Jur. nat.), ob beneficium redditum eidem obligatur beneficium reddere (§. 41. part. 4. Jur. nat.) & pro reddito gratias agere (§. 45. part. 4. Jur. nat.), gratumque erga reddentem animum habere (§. 43. part. 4. Jur. nat.), quo si caret, ingratus est erga reddentem (§. 46. part. 4. Jur. nat.).

Si cui hæc paradoxa videntur, propterea quod non consuevit ex notionibus distinctis de rebus statuere, sed confusis saltem notionibus nulla facta discussione opinionem suam conformat, nec a præcipitantia in iudicando sibi caver; is sibi saltem repræsentet duos amicos intimos, qui in mutuis beneficiis sibi invicem conferendis certant. Tum enim facile capiet, ex eodem fonte manare gratuitas officiorum præstationes & unum alteri ob id, quod sibi præstitum est, æqualiter sese obligatum profiteri, atque ad officia quæcunque præstanda permoveri.

§. 464.

*A quo nobis
cavere de-
beamus in
beneficio
reddendo.*

In reddendo beneficio nihil committendum, quod quomodocunque legi naturæ repugnat. Etenim obligatio, quæ a lege naturæ venit, prorsus immutabilis est (§. 142. part. 1. Phil. præf. univ.), consequenter nec facere licet unquam, quod quomodocunque eidem repugnat (§. 170. part. 1. Phil. præf. univ.). Quamobrem

obrem nec licet in beneficio reddendo quicquam committere, quod quomodocunque legi naturæ repugnat.

Propositio præfens latissime patet, cumque inter reddentem beneficium & benefactorem nulla intercedat differentia (§. 463.), æque valet, siue beneficium detur, siue reddatur. Non solum ex numero beneficiorum eliminatur omnis actus illicitus, veluti ut malam benefactoris causam defendas, ut adulatione & assentatione factum ipsius alas, ut ad scelera, quibus delectatur, committenda aditum pares, & quæ sunt alia iustitiæ, æquitati ac honestati adversa; verum etiam ipsa beneficia moderanda sunt legi naturæ convenienter, quemadmodum scilicet lex naturæ officia erga alios urget. Manet enim ea constans norma, sicuti omnium actionum ceterarum, ita etiam beneficiorum dandorum & reddendorum. Beneficium non est, quod perperam ab eo habetur, cui quid præstatur, sed quod hoc nomine dignatur lex naturæ (§. 21. 22. part. 4. *Jur. nat.*).

§. 465.

Obligatio beneficium reddendi benefactori non tollit obligationem benefaciendi aliis quibuscunque. Obligatio, qua quilibet homo alteri cuicunque beneficium dare tenetur (§. 23. part. 4. *Jur. nat.*), naturalis est (§. 141. part. 1. *Phil. præf. univ.*), ideoque immutabilis (§. 142. part. 1. *Phil. præf. univ.*). Quamvis itaque qui gratum habet animum benefactorem in præstatione officiorum præferre debeat aliis, quibus ex amore universali saltem obligatur (§. 456.), & benefactori etiam beneficium reddere teneatur in liberis, cognatis atque amicis (§. 457.), ut propterea etiam hi istis sint præferendi; hoc tamen non obstante benefaciendum quoque iis, quantum in potestate est, quibus ex amore saltem universali obligatur. Obligatio igitur beneficium reddendi benefactori non tollit obligationem benefaciendi aliis quibuscunque.

Prælatione non opus est nisi in casu collisionis, quando nimirum fieri nequit, ut & benefactori, & alii eundem cui ex amore universali saltem obligatus es; officium aliquod simul præstetur, vel quia officium istiusmodi est, ut uni saltem præstari possit, vel quia in potestate tua non est, ut diversa licet officia, sed quæ in se quidem pluribus præstari non repugnat, præstentur pluribus. Tum enim quæstio emergit, uter alteri sit præferendus, atque ratio militat pro benefactore, cui non modo ob eandem rationem, qua alteri obligatus es; nimirum quia homo homini, verum etiam ob specialem, qua beneficiarius benefactori. Spectatur autem hic saltem arctior obligatio, quam parit beneficium acceptum, non vero jam quæstio est de merito beneficii, quod certam qualitatem personæ supponit, in quam beneficium conferendum. Sed de eo jam diximus superius (not. §. 456). Quæ vero ibidem dicta sunt, probe tenenda, ne obligationem præferendi benefactorem latius extendamus quam par est. Quando benefactor præferendus aliis, jus imperfectum ad beneficium, sive meritum utrobique æquale supponitur. Quando itaque disquirendum, num benefactor aliis sit præferendus; primo benefactor cum ceteris non nisi instar hominis nostræ opis indigis, seu quibus beneficium quoddam præstari potest, considerandus, & ubi hic nulla prælationis ratio sufficiens apparet, tanquam benefactor demum considerandus, ut cum ratione præferatur. Facile apparet, occurrere posse casus, in quibus benefactor aliis postponendus, nec jure conqueritur de ingratitudine, si postpositus fuerit, sive arctior quædam te teneat obligatio, quam qua benefactori obstrictus es, veluti cum potius subveniendum liberis, vel parentibus, aut ei qui majoribus beneficiis te cumulavit, sive meritum, quod observari jubet lex naturæ, alterius majus sit, quam benefactoris, veluti si munus quoddam publicum conferendum, ubi bonum publicum exigit, ut conferatur ei, qui ad idem obeundum maxime aptus est. Multum in reddendis beneficiis peccari non est quod miremur, quia pauci sufficienter juris naturæ scientia sunt

sunt instructi & ad idem de re applicandum acumine sufficiente, pollent, nec affectibus in determinandis actionibus suis locum ullum relinquunt.

§. 466. *Idem, ut in rebus*

In redditione beneficii spectandus potissimum est animus reddentis, & in aestimanda magnitudine habenda est ratio virium reddentis. *Quomodo*
Redditiōe enim beneficii declaratur animus gratus (§. 42. sit officium, part. 4. Jur. nat.), consequenter id intenditur, ut agnoscat, quod reddite habere animum gratum (§. 616. part. 1. Phil. pract. univ.).

Quamobrem non tam attenditur, quod datur, sed quo fine deretur (§. 932. Ontol.). In redditione igitur beneficii spectandus potissimum est animus gratus. *Quod erat unum.*

Quamvis itaque quod praestatur exigui sit pretii, si aestimerur ex utilitate accipientis, non tamen ideo vili pendendum, quatenus ex animo grato proficiscitur. Gratum qui habet animum, ejus voluntas in infinitum tendit (§. 31. part. 4. Jur. nat.), cui si non respondeant vires, siue simpliciter, siue ob deficientem occasionem, quantulacunque praestatione gratuita is declarari potest. In aestimanda itaque magnitudine beneficii, quod redditur, habenda est ratio virium reddentis. *Quod erat alterum.*

Si quis non habet praeter voluntatem, qua benefactorem remunerari potest, sola voluntatis significatio sufficit ad declarandum animum gratum: neque enim minus gratus est, qui animum saltem reddendi beneficium habet, nec deficientibus viribus actu reddere potest, quam qui actu reddit (§. 42. part. 4. Jur. nat.). Quod si ergo vires non permittant, ut, quod magis utile est benefactori praestetur; quantulumcunque sit, quod praestatur, ad animum gratum significandum sufficit. Quamobrem ad hunc potissimum respiciendum, si de redditione beneficii judicandum. Voluntas hominis grati nullam

nullam admittit mensuram; actus vero externus, quo significatur, ex viribus beneficium reddere cupidi æstimandus. Inde definitur magnitudo ejus, quod daretur, si vires forent majores: in præsentī enim casu beneficia, quæ redduntur, sunt in ratione virium, in his vero æstimandis attendenda quoque venit occasio exercitium virium limitans & actionem determinans. Sane plus dat, qui pauca dat, quam qui dat plura, si pauca, quæ dantur, majorem habeant rationem ad facultates dantis, quam plura, quæ dantur ab alio ad facultates ipsius. Hoc principio usus Christus in determinanda quantitate cleemosynæ *Marc. XII. 42. & seqq.* Quæ enim hic de redditione beneficii demonstrantur, ea valent de omni actu liberali, sive in dando, sive in faciendo consistat. Non minus gratus est, qui vili quadam præstatione animum gratum declarat, quia majoris habenda in potestate non est, quam qui ingens beneficium confert in benefactorem, quod plurimum excedit ab ipso acceptum: immo fieri potest, ut quantulumcunque beneficium, quod propter exiguitatem vulgo pro beneficio non habetur, inprimis ob disparem nimis conditionem dantis & accipientis, illa majus censendum sit. Benefactor, cui beneficium redditur, duplici modo id considerare debet, nimirum primo tanquam signum animi grati, secundo tanquam beneficium in se collatum. In casu priori quod præstat æstimandum est, quemadmodum fert propositio præsens; in posteriori, in quo benefactor se spectat tanquam beneficiarium (§. 462.), magnitudo beneficii æstimanda ex utilitate accipientis (§. 434.) atque ex opportunitate (§. 453.). Beneficium reddens voluptatem creare; immo gaudium tribuere vult benefactori (§. 32. 33. part. 4. *Jur. nat.*), atque hoc fieri potest quantulocunque, modo benefactor virtutem amet, quemadmodum debet ac in præsentī supponitur. Quoniam enim virtute delectatur (§. 657. *Psych. empir.*), ideoque etiam animo grato (§. 43. part. 4. *Jur. nat.* & §. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*); quod præstat in signum animi grati, voluptatem utique ipsi creat, immo gaudium tribuit, quam-

quamvis benecupiens beneficiario grato, ubi vires ejus exiguas respiciens meliore fortuna eum dignum judicat, vicem ejus doleat, sicque commiseratio accedens (§. 697. *Psych. empir.*), tristitia gaudium temperet, ut passio quædam animi concitetur, non tam verbis describenda; quam sensu interiore percipienda. Nihil hic asseritur, quod non satis explorarum sit ei, qui perceptiones confusas animæ ad distinctas revocare didicit; consequenter in latebris animi scrutandis versatus fuit: id quod Philosophi est. Ceterum affectum hunc conspiciere licet in parentibus; quibus liberi adhuc parvuli, quamvis non habeant, nisi quod ab ipsis acceperint, munusculum quoddam natalitium afferunt.

§. 457.

Quoniam in redditione beneficii spectandus potissi- Quando be-
mum animus reddentis (§. 466.); immo si desunt vires, ad nescium red-
gratitudinem sufficit solus animus reddendi beneficium (§. 42. ditum non
part. 4. *Jur. nat.*); si beneficium reddenti magis onerosum, quam acceptan-
utile benefactori, hic id acceptare non debet, aut, si intersit ut accepte- dum, aut
tur, reddentem largius remunerari tenetur.

reddens lar-
gius remu-
nerandus.

Constant beneficia officiorum præstatione, quemadmodum
abunde patet ex anterioribus. Officium suum nemini esse
debere damnosum, vulgaris regula est, eaque *Juri naturæ*
maxime conformis, quæ præstationem officiorum non ita
urget, ut, dum alteri prodesse studes, tibi met ipsi desis (§. 608.
part. 1. *Jur. nat.*). Nemo igitur bonus approbat, si ab ege-
nis vel pauperibus in signum gratitudinis accipiantur munu-
scula, quibus carere poteras, & quæ parum te juvant, danti-
bus autem valde onerosa sunt, privantibus nimirum se eo,
quod maxime indigebant. Emergunt tamen casus, in quibus
interest, ut quod offertur acceptetur, veluti si tibi deret
libellus exigui quidem pretii, sed rarus, qui tibi utilis est;
sed frustra hætenus questus. Etenim si in signum animi
(*Wolfii Ethicæ Pars V.*)

Mm mm

grati

grati offertur, parum convenit, ut pretium, quo æstimatur, pro eo des; sed ut animum gratum agnoscas, remunerationis loco dandum potius, quod plus valet, pro diversa indigentia dantis. Idem quoque facile intelligitur, si gratum animum declaraturus facit, quod tibi commodum. Atque tunc facilius patet, tua interesse posse, ut faciat.

§. 468.

Quinam ad meliorem fortunam favente contingat, ut benefactore fiant superiores, eum benefactorem pervenientes suum non amplius agnoscunt, immo ob fortunam sese efferentes parvi ingrati red- dantur.

Qui beneficia saltem æstimant ex præsentī utilitate, iis antea accepta vilescunt, ubi ad meliorem fortunam perveniunt. Immo si ea favente contingat, ut benefactore fiant superiores, eum benefactorem pervenientes suum non amplius agnoscunt, immo ob fortunam sese efferentes parvi ingrati red- dantur. Qui enim beneficia saltem æstimant ex præsentī utilitate, ea saltem in pretio habent, quia iisdem indigent. Quoniam itaque cessat indigentia, quando ad meliorem fortunam perveniunt; ad statum suum præsentem eadem referentes, quod iisdem statuerant pretium cum acciperent, iisdem decernere jam nequeunt, consequenter ea vilescunt. *Quod erat primum.*

Quodsi jam contingat, eos benefactore fieri superiores, sive opibus, sive dignitate, quem antea opis ipsius indigere superiorem agnoverant, non modo se illo meliores esse putant, verum etiam eos pudet, inferiorem habere pro benefactore suo. Quamobrem benefactore suo superiores facti eum non amplius pro benefactore habent. *Quod erat secundum.*

Quoniam denique homines, qui ob fortunam secundam sese efferunt, alios minus propitiam expertos parvi facere solent, immo si insolentius sese efferant, prorsus contemnunt; si beneficiarii ex præsentī saltem utilitate beneficia æstimantes, postquam ad meliorem fortunam pervenerunt, se ab fortunam secundam efferunt, benefactorem, quem non

am-

amplius agnoscunt, per demonstrata n. 2. parvi faciunt, immo si insolentius sese efferunt, prorsus contemnunt. Quod erat tertium.

Qui aliena ope indiget, ei quidem volupe est, consequenter ipsi placet (§. 542. *Psych. empir.*), si quis indigentiae suae subveniat; non tamen propterea animum gratum habet. Quamvis enim contingat, ut benefactorem amet (§. 645. *Psych. empir.*); cum tamen beneficium saltem aestimet ex utilitate praesente, eum saltem amat propter seipsum, in quantum scilicet quod ab eo praestatur sibi utile est, ideoque non tam benefactorem, quam seipsum amat (§. 138.), nec diutius durat amor, quam utilitatem praesentem experitur. Quodsi ergo memoria beneficii refricetur, cum tamen jam evanuerit sensus utilitatis, quem habebat, quando accipiebat, ideo cessat jam ratio, ob quam beneficium ipsi placebat, consequenter etiam amor benefactoris, quae erat commotio animi transitoria. Quid mirum, si beneficium, quod non amplius agnoscitur, vilescat, nec tanti amplius habeatur, quanti fiebat, cum acciperetur, ubi ad meliorem fortunam pervenit beneficiarius, ut istiusmodi beneficio non amplius indigeat? Gratus animus, qui nasci videtur, quando beneficium accipitur, in ipso ortu suffocatur. Qui indigentia & utilitate quaesita alterum amat, ejus amor evanescit, quamprimum ab altero nulla speranda utilitas. Ideo accidit, ut beneficium acceptum amorem momentaneum statim deleat, & ut pro beneficio, quod accipitur, non habeatur, nisi eo momento, quo accipitur. Atque ita impossibile est, ut memoria beneficii diu retineatur: ut enim beneficii memoriam habeas, non sufficit, ut memineris ejus, quod praestitum tibi fuit ab altero, sed considerandum quoque est, praestationem istam fuisse gratuitam & eo tempore factam, quo indigentiae tuae subveniebatur & tibi utilis existeret. Difficulus admodum cavetur, ne quis, ubi ad meliorem fortunam pervenit, sese non efferat, quamvis unus insolentius altero, prouti fastu ac superbia magis

laborat, quam ipsa fortuna secunda gignit & sustentat. Hinc videns ex pauperibus divites factos pauperes contemnere, ad dignitatem erectos vero eos, qui vilioris sunt conditionis, utur ejusdem; ejus ipsimet ante fuerant. Quemadmodum hi non recordantur status pristini, immo mallent, ne quis alius ejusdem recordaretur; ita quoque nolunt memoriam conservari beneficiorum ab hoc, vel illo acceptorum, quia eadem in memoriam revocant statum præteritum indigentiae aeternae oblivioni demandatum. His cum molesta sit beneficii & benefactoris recordatio, non est quod miremur, si beneficium & benefactor non amplius agnoscatur.

§. 469.

*Quomodo
impedien-
dum, ne be-
neficia vile-
fiant, ubi ad
melio-
rem
fortunam
pervenieris.*

Quoniam qui beneficia saltem æstimant ex præsentē utilitate, iis antea accepta vilescunt, ubi ad meliorem fortunam perveniunt (§. 468.); ne beneficia accepta vilefiant, ad quocunque statum perveneris, perpendendum est, quomodo vel præfiant, ubi ad sensum status, vel bona quæ in eodem tibi obveniunt, a beneficio dependant (§. 434.). Et quod beneficii memoriam per omnem vitam retinere debemus, nec in magnitudine ejus æstimanda mutare pretium, quod accipientes eidem statuimus (§. 444.).

Relegenda in primis sunt, quæ supra annotavimus (not. §. 444.), ut agnoscas, nihil omnino esse, quod beneficium & ejus pretium mutare possit, & efficere, ut benefactor non sit, a quo beneficium accepisti, si vel maxime nunc beneficia nulla ab eodem accipias, aut te liberare ab ea obligatione, qua beneficiarius benefactori devinctus; utpote durante per omnem vitam tuam, benefactore licet mortuo (§. 458.). Accedit quod beneficia ab hominibus in nos collata in numerum beneficiorum divinarum sint referenda (§. 438.); ac pro iis quoque agendæ gratiæ Deo (§. 439.). Qui ergo beneficium olim acceptum vili pendet, propterea quod ad meliorem statum pervenit, vili pendet beneficium divinum; & ubi benefactorem suum agnoscere amplius non vult, gratias Deo debi-

debitas agere negligit, injurius in ipsum Deum, dum animo grato deposito injurius est in benefactorem suum. Facit hoc ad agnoscendam turpitudinem ingrati animi ob mutatum rerum suarum statum beneficium antea acceptum vili pendens.

§. 470.

Qui beneficium æstimant ex indigentia & dependentia status futuri ab eodem, & ejus memoriam per omnem vitam tenent; benefactorem suum agnoscent, etiamsi eodem facti fuerint superiores. Quodsi enim beneficium æstimant ex indigentia præsentis & dependentia status futuri ab eodem, & ejus memoriam per omnem vitam retinent; eidem quoque idem statuent, quamdiu vixerint, pretium, quod eidem decernebant, cum acciperent, immo dependentia status futuri a beneficio accepto pretium augebit, ne quaquam imminuet. Quoniam itaque benefactor est, qui beneficio nos afficit (§. 20. part. 4. Jur. nat.), cumque factum infectum nunquam reddatur, qui nos beneficio affecit benefactor manet in æternum, consequenter non ideo esse desinit, quod eodem facti sumus superiores; qui beneficium ex indigentia præsentis & dependentia status futuri ab eodem æstimant, ejusque memoriam per omnem vitam retinent, benefactorem suum agnoscent, etiamsi eodem facti fuerint superiores.

Obligatio animum gratum erga benefactorem habendi (§. 43. part. 4. Jur. nat.) & beneficium reddendi (§. 41. part. 4. Jur. nat.), immutabilis est (§. 142. part. 1. Phil. præf. univ.), & eidem maxime convenit, ut beneficii memoriam per omnem vitam retineamus, nec in magnitudine ejus æstimanda mutemus pretium, quod accipientes eidem statuimus (§. 444.). Quamobrem ne unquam deponamus animum gratum, beneficium rite æstimandum, quando accipitur, continuo observandum, quidnam ab eodem dependeat & memoria ejus

Min mm 3 hoc

hoc pacto sæpius renovanda. Eo igitur fine ad fuelcere debemus, ut, si quod boni obtingit, inquiramus non tantum in rationem proximam, sed & in remotas: sed absque ullo studio remotiores in memoriam revocantur, sua quasi sponte eidem sese offerentes, siquidem statim a beneficio accepto animum huc advertamus. Accedit quod pro beneficiis ab hominibus acceptis Deo quoque agendæ sint gratiæ (§. 439.), quæ si agantur eo animo, quem abunde declaravimus, cum de celebratione nominis divini & gratiarum actione Deo debita ageremus (§. 459. & *seqq. part. 3. Eth.*); beneficia quoque memoriæ firmiter infiguntur, & gratus animus reddetur perpetuus. Et quoniam beneficiâ ab hominibus in nos collata in numerum beneficiorum divinorum referre tenemur (§. 438.), quod a Deo acceptum, vili pendere nequit qui Deum agnoscit & benefactorem suum prædicat. Ecquis enim est qui nesciat, quantum delectemur donis a Principibus, vel hominibus dignitate præstantibus acceptis, ob pretium affectionis, quod iisdem decernimus? Ne vero in agnoscendis & æstimandis beneficiis attentionem nostram desiderari patiamur; tenendum inprimis est, quoniam actus in beneficiorum numerum sint referendi (§. 21. 22. *part. 4. Jur. nat.*). Indies enim videmus, pro beneficiis non haberi, quæ pro maximis haberi debebant, quemadmodum vulgo non agnoscuntur bona, quæ præ ceteris magni facere debebamus. Sed istiusmodi malis non medela offeretur, nisi tempestive juvenus ad sincerum virtutis omnis studium adducatur. Cohærent arctissimo vinculo non minus in praxi, quam theoria morali omnia inter se, & quemadmodum assensus in theoria successive nascitur atque in convictionem præsentem tacite influit sensus certitudinis ab omni convictione anteriori pendens, ita quoque in praxi actus præteriti tacite influunt in actum præsentem & habitus unus perficit alterum. Quemadmodum successiva assensus generatio non agnoscitur, propterea quod non attendatur, quomodo convictio præsens dependeat ab anterioribus (§. 992. *Log.*); ita quoque habituum moralium genesis non inti-

intimè perspicitur, propterea quod non perpenditur; quomodo actus præteriti influant in illorum genesin. Quodsi plus operæ impendetur in scrutandis latebris & recessibus in animis hominum, quam huc usque fieri suevit; multa manifesta erunt, quæ nunc non agnoscuntur.

§. 471.

Beneficium non propter parvitatem beneficium esse definit, nec An beneficium quod exiguum accipienti affert utilitatem propterea exiguum beneficium mutet cium est. Ut enim quod præstatur sit beneficium, saltem respectu speciem proquiritur, ut præstetur gratis (§. 19. part. 4. Jur. nat.), non propter quantitatem attenditur, quantum sit quod datur, aut quanti pretii sit, tantum. quod in gratiam tui facit alter. Quamvis itaque quod præstatur, si in se spectetur, non magni pretii sit, propterea tamen beneficium esse non definit. *Quod erat unum.*

Beneficium vero duplici modo considerandum, tum respectu dantis, tum respectu accipientis. Cum respectu accipientis beneficia æstimentur ex indigentia (§. 434.) & opportunitate (§. 453.); respectu accipientis beneficium magnum, vel parvum est, prout id ipsi magnam, aut parvam affert utilitatem, aut multum interest, ut officium, quo indiget, ipsi præstetur. Enimvero in æstimando beneficio respectu dantis considerandus est animus, quo datur, considerandæ sunt vires, ultra quas a dante nihil desiderari potest, & quarum respectu magnum censendum, quod in se spectatum parvum, immo contemptibile videri poterat (not. §. 466.). Quamobrem beneficium propterea exiguum non est, quod exiguum accipienti utilitatem affert. *Quod erat alterum.*

Prior propositionis pars nititur communi ratiocinandi principio, quod definitum ei competat, cui definitio competit (§. 349. Log.). In definitione autem beneficii præstatio gratuita ad nullam restringitur quantitatem (§. 17. part. 4. Jur. nat.).

nat.). Ea igitur quoque non attendenda venit, ubi quaeritur, num hic, vel ille actus sit beneficium, non vero quantum sit beneficium, quamvis in altero hoc etiam casu magnitudo beneficii aliter aestimanda sit, quam praestationis onerosa pecunia aestimanda (§. 434. 453.). Pars posterior convenit principio, quod beneficia sint in ratione virium dantis (*not.* §. 466.). Duplicem autem usum habet praesens propositio, nimirum ne ex numero beneficiorum excludantur, quae in eundem referenda, & ne nobis, persuadeamus, homines inferioris conditionis nos beneficio afficere minime posse, consequenter nec nos obligari ad beneficia reddendum ipsosque propter praestationes gratuitas viribus eorum pares esse amandos, quasi absurdum sit eos benefactores suos agnoscere. Taceo usus alios, qui inde porro consequuntur. Equidem haec non satis conveniunt cum communi usu loquendi, qui beneficia distinguit ab iis, quae in gratiam nostram alter facit, & a munusculis, quae saltem ab altero accepta dicuntur; non tamen communis loquendi usus, quem turba opinio introduxit, veritati ullum praerudicium facit, de qua ex notionibus distinctis atque determinatis statuendum. Homo homini se utilem praebere debet, quantum in potestate est, bene cupiens alteri in infinitum. Atque ita viget obligatio ad beneficia munia, eidemque satisficit (§. 23. *part. 4. Jur. nat.*). Ceterum modestia convenit, si qui inferioris conditionis est, sive diviti, sive dignitate praestanti se non benefecisse dicat, sed in gratiam ejus hoc, vel istud fecisse: immo nec abhorret a modestia, si quilibet benefactor de beneficiis in alium a se collatis dicat, se plurimum in ipsius gratiam fecisse, non vero quod beneficiis cum cumulaverit.

§. 472.

De beneficio, Si beneficium, quod reddere vis, benefactor accipere nolit; in quod redde voluntate ejus acquiescendum: propterea tamen dici non potest te non re vis, non esse gratum. Etenim beneficium nemini obtrudendum (§. 200. *part.*

part. 4. Jur. nat.), consequenter nec obtrudendum est, quod reddere vis benefactori (§. 32. 20. part. 4. Jur. nat.). Quod ergo id accipere nolit benefactor, in ejus voluntate acquiescendum, quocunque demum animo accipere renuerit (§. 156. 157. part. 1. Jur. nat.). *Quod erat unum.*

Enimvero quamvis alter accipere nolit beneficium, quod reddere vis, negari tamen non potest te habere animum reddendi. Quamobrem cum gratus sit, qui reddendi animum habet, non minus ac is, qui actu reddit (§. 42. part. 4. Jur. nat.); propterea quod benefactor beneficium, quod reddere volebas, accipere nolit, dici minime potest, te gratum non esse. *Quod erat alterum.*

Multæ sunt rationes, ob quas benefactor acceptare non vult beneficii redditionem. Aliæ justæ sunt, veluti si beneficium reddenti magis onerosum, quam accipienti utile (§. 467.); aliæ injustæ, veluti si beneficium, quod reddere vis, vili pendat (§. 466.), aut te ipsum contemnat, vel odio habeat. Cum ingritudinis labes famæ tuæ adspergi minime possit; non opus est, ut sollicitè inquiras in rationem, cur, quod in signum grati animi offers, accipere nolit. Tibi abunde sufficit, quod animi grati tibi conscius te officio tuo satisfacere agnoscas (§. 43. part. 4. Jur. nat.); quid alter faciat, conscientia ipsius relinquendum (§. 157. part. 1. Jur. nat.).

§. 473.

Nemo se de beneficiis, quæ in alios contulit, jactare debet. De jactantia
Cum beneficia in dando & faciendo consistant (§. 17. part. 4. benefactoris. Jur. nat.); ideo vel ad liberalitatem (§. 249. part. 4. Jur. nat.), vel ad officiositatem referenda (§. 898. part. 1. Jur. nat.). Qui ergo se jactat de beneficiis in alios collatis, utrique intendit, ut alii de liberalitate & officiositate sua loquantur, consequenter beneficia in alios confert propter famam (§. 553.

(Wolffii Ethicæ Pars V.)

N n n n

part.

part. 1. *Jur. nat.*), & laudem intendit tanquam finem (§. 552. part. 1. *Jur. nat.* & §. 616. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero beneficia ex parte benefactoris sunt naturaliter debita (§. 21. part. 4. *Jur. nat.*), ideoque cum sensu officii præstanda (§. 225. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ut satisfaciamus obligationi nostræ naturali (§. 333. part. 1. *Phil. pract. univ.*), arque voluntati divinæ (§. 342. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec laudem intendere debemus, tanquam finem (§. 562. part. 1. *Jur. nat.*). Nemo igitur se de beneficiis in alios collatis jactare debet.

Ostendimus superius qui dat donum propter famam, ambitiosum esse & arrogantem, non liberalem (§. 383.), & qui large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis, esse superbum, omnium maxime, si ceteros, qui minus, vel parcius dant, contemnit (§. 384.). Hinc facile conficitur, jactantiam de bonis in alios collatis esse signum ambitionis, arrogantiz ac superbiz, quæ vitia beneficia liberalitati & officiositati furripiunt. Sunt enim vitia instar prædonum, quæ virtutes spoliant actibus ipsarum propriis. Ac ideo patet, quam sit absurdum gloriari rapinis. Quid ergo mirum, quod famam affectantes eandem perdant? Beneficiarii est memoriam beneficii retinere per omnem vitam (§. 444.), ut satisfacere possit obligationi reddendi beneficium (§. 41. part. 4. *Jur. nat.* & §. 456. & seqq. b.): benefactoris vero beneficii, quo affect alterum, statim oblivisci, cum non intendere debeat beneficii redditionem (§. 445.), sed reddentem spectare tanquam benefactorem suum, se vero tanquam beneficiarium ipsius (§. 462.). Convenit hoc præxi morali, quam urget Christus *Matth. VI. 3.* dicens: Te faciente eleemosynam nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito.

§. 474.

Beneficentia
quid sit.

Ad beneficia præstanda facilis *Beneficus*, idiomate patrio *Guththig* dici solet, & benefaciendi facilitas *Beneficentia*, *Gut-*

Guthätigkeit. *Al* si beneficium sumitur in sensu latiori pro
omni prestatione gratuita, quemadmodum nulla ratio est, cur
prestationes gratuitas ulterius distinguamus, quam quod vel in
dando, quam in faciendo consistant (§. 249. part. 1. Jur. nat.); &
beneficentia restringatur ad beneficia, quæ in dando consistant,
in Ethica opus non est, ut beneficentia a liberalitate distingatur,
aut tanquam species ejus consideretur (§. 249. part. 1. Jur. nat.).

Sermo communis, vocabulis subinde abundat, ut in discipli-
nis uno contenti esse possimus, ne entia præter necessitatem
multiplicentur; & eadem sub diversis nominibus sint incul-
canda; subinde vero in eodem deficiunt vocabula apta, qui-
bus ea, de quibus sigillatim dicendum, significantur, ut vel
termini technici sint inveniendi, vel vocabulis nonnullis signi-
ficatis cum eo, quem habet ex communi loquendi usu, non
in totum consentiens sit imponendus, ut speciem termini
induant. Cum vocabulorum significatus sit arbitriarius, uni-
cuique hac in re relinquenda est sua libertas, modo illum
satis explicet ac in eodem in propositionibus earundemque
demonstrationibus vocabulaumat. Quoniam nobis hoc non
sumimus, ut aliis legem loquendi præscribamus; per nos unus-
quisque abundet suo sensui. Modo doceamus, quæ facere
debemus, & faciamus, quæ docentur, parum refert, quomodo
facta & habitus, ex quo proficiuntur, dicantur.

CAPUT VI.

De Comitatu.

§. 475.

Diximus jam alias, nos per Comitatem intelligere virtutem, *Quid sit co-*
qua alteri honorem meritum laudemque meritam tri- *mitas.*
buimus (§. 890. part. 1. Jur. nat.). Quoniam enim

N n n 2

lege

lege naturæ præcipitur, ut unicuique honorem, quem meretur, exhibeamus & laudis tantundem tribuamus, quantum meretur (§. 648. part. 1. Jur. nat.), omnis vero habitus actiones suas legi naturæ conformiter dirigendi virtus est (§. 321. part. 1. Phil. præct. univ.); habitus quoque dirigendi actiones nostras circa honorem & laudem alterius virtus est. Necessè igitur est, ut ea quoque in Philosophia morali peculiari quodam nomine insigniatur.

Nullum reperire potui vocabulum Latinum virtuti huic significandæ destinatum, quamvis in sermone patrio eidem maxime conveniat vocabulum die *Ehrerbietigkeit*. Quodsi dicas, eam appellari posse *Honorificentiam*; mihi non satis commodum visum fuit nomen, quod actum denotat, qui honorem confert, ad significandum habitum honorem meritum exhibendi transferre. In nostro sane sermone *Ehrerbietigkeit* & *Ehrerweisung*, sive *Beehrung* distinguuntur, & nomen posterius actum honorantis, prius autem virtutem significat. Accedit quod actus, qui honorem conferunt, signa existimationis plerumque arbitraria sint, quibus opinione hominum significatus impositus, cum virtus nihil arbitrarij contineat, sed lege naturæ determinetur, qualis esse debeat. Non magis commodum nobis visum fuit vocabulum *Reverentia*, cujus restrictior multo significatus est, nec satis conveniens officio, de quo in præsentī sermo est, quamvis diffiteri non possit, eundem esse admodum vagum. Placuit itaque virtutem, de quâ in præsentī agendum, *Comitatem* appellare, & vocabulo accommodare significatum ei convenientem. Vide, quæ modo annotavimus (not. §. 474.). Ne vero existimeretur, posse officium meritum honorem aliis exhibendi meritamque laudem tribuendi ad modestiam referri, sequentem addere lubet propositionem.

§. 476.

Comitas peculiaris virtus est a modestia distincta. *Comitas.* An comitas enim virtus est, qua alteri exhibemus honorem meritum sit virtus a laudemque meritum tribuimus (§. 475): modestia vero vir- modestia di- rus est, quæ moderatur appetitum circa honores (§. 563. *distincta.* *part. 1. Jur. nat.*), ne scilicet existimationem, honorem ac lau- dem intendamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), neque ideo eundem appetamus, quamvis operam dare debea- mus, ut simus existimatione, honore ac laude digni (§. 545. §46. *part. 1. Jur. nat.*). Modestia igitur versatur circa hono- res & laudem propriam, comitas circa honorem & laudem aliorum, ideoque illa continet praxin officii alicujus erga se- ipsum, hæc vero officium erga alios, simulque pater, praxin illius ab hac plerimum differre. Quamobrem comitas pecu- liaris quædam virtus est a modestia distincta.

Duo ista officia, quorum unum versatur circa honorem pro- prium, alterum circa honorem aliorum, non ita inter se cohæ- rent, ut posito uno ponatur etiam alterum, nec quæ tibi debes idem est, quod etiam debes alteri. Quamobrem non com- mode compinguntur in unam virtutem, neque ulla apparet ratio, cur hoc fieri debeat. Distingvimus dilectionem sui a dilectione aliorum, quamvis dilectio sui sit mensura dilectio- nis aliorum, ita ut ex illa intelligas, quid de hac sit statuen- dum. Multo magis igitur distingvenda virtus, quæ dirigit actiones circa honorem proprium, a virtute, quæ easdem dirigit circa honorem aliorum. Quid quod nec communi usui loquendi satis conveniat, ut modestus dicatur, qui aliis honorem debitum exhibet aliosque pro merito laudat, nisi forsan quando inde colligis, quod non affectet honorem sibi minime debitum, consequenter immodestus non sit.

§. 477.

Qui comis esse vult, cognoscere tenetur, quanti alter sit existi- *Quenam co-*
man- mis cogno-

scere teneatur.

mandus, quantum mereatur honorem, quantum laudem, quem honorare, vel laudare vult. Qui enim comis est, unumquemque tanti existimat, quantum meretur, eidemque tribuit honorem meritum laudemque meritam (§. 475.). Quoniam itaque per se patet, hoc fieri minime posse, nisi certus sit, quanti alter sit existimandus, quantum mereatur honorem, quantum laudem, quem honorare, vel laudare voluerit; qui comis esse vult, cognoscere tenetur, quanti alter sit existimandus, quantum mereatur honorem, quantum laudem, quem honorare, vel laudare vult.

Cum existimatio sit iudicium de alterius perfectione (§. 538. part. i. Jur. nat.), quod si actibus externis significetur, alterum honoramus (§. cit.), si verbis, laudamus (§. 541. part. i. Jur. nat.); existimatio est fundamentum honoris, æque laudis. Quamobrem ante omnia inquirendum, quanti quis sit existimandus, antequam eum honorare ac laudare pro merito possis, ac deinde dispiciendum, quibusnam actibus externis atque verbis significari queat, quanti alterum existimes, seu quodnam sit tuum de perfectione alterius iudicium. Facile autem patet, iudicium hoc esse debere verum; si tanti existimandus, quantum meretur; & honor atque laus meritis eidem tribuenda: neque enim honorem ac laudem meretur, nisi quæ responderet perfectioni, quæ præditus est. Etenim si fallat iudicium de perfectione ipsius, quam eidem tribuis; quod eidem tribuis id minime habet, consequenter honore & laude significatur, quod eidem minime inest, eruntque respectu illius signa inania, quibus nihil responderet, comparanda verbis, qui sunt sine mente soni. Quamvis nimirum signis istis in se spectatis certus competat significatus, eum tamen non amplius habent, quando transferuntur ad subiectum, cui non inest, quod significare debent. Maximi usus est, ut hæc probe perpendantur in praxi morali: neque enim major est hominum temeritas, quam quando de honore ac laude statu-

Statuor, ut, haud raro, inconsideratissime ac dementissime
remeritis pleni recte dicantur, nec major apparet vanitas,
quam in honore ac laude, ut merito exclames, quantum est
in honore ac laude inane.

Quoniam qui comis esse vult, cognoscere tenetur, *De iis, qui
quanti alter sit existimandus, quem honorare, vel laudare per se alios
vult (§. 477.), consequenter quamam perfectione instructus pro merito
sit (§. 538. part. 1. Jur. nat.), ex factis ejus colligenda (§. 551. existimare
part. 1. Jur. nat.), per se autem patet, hoc judicium de perfe- nequeunt.
ctione alterius non esse nisi peritorum, qui scilicet non modo
distinctam perfectionis istius notionem habent, verum etiam
norunt, quamam facta eandem arguant, qui per se de perfe-
ctione alterius ejusdemque factis tam arguentibus statuere nequeunt,
peritorum ac bonorum judicium sequi tenentur.* Quoniam tamen
non minus difficile est judicium de peritia ac bona aliorum
voluntate; multa cautione opus est, ne sibi aliorum iudicio imponi
patiantur. Sed cum in probabilibus acquiescendum sit; si ad-
sit quaedam alterum honorandi, vel laudandi necessitas, standum est
presumptionibus, quamdiu non apparet veritas: alias in casu dubio
prestat vitare honorem, vel laudem tribuendi occasionem.

Judicium de perfectione aliorum, seu factis eandem arguen-
tibus non esse nisi peritorum, quavis facile largitur, modo
norit, peritos non censendos nisi eos, qui perfectionis, de
qua judicium ferendum, notionem satis distinctam habent, &
quibus ideo nota sunt facta, quae eandem arguunt. Suppo-
nendum tamen hic est, facta esse intime perspecta, ne alter
praestitisse putetur, quod quidem praestare voluit, aut minime
praestint. Non sufficit, te exactum ferre posse judicium; sed
ut judicium sit exactum, necesse est adhibeas omnem diligen-
tiam, quae ad id requiritur. Frequentissime autem accidit,

ut,

ut, discussione insuper habita, præsumatur alterum præstitisse
 revera, quod præstare voluit. Tum vero etiam fallere potest
 iudicium periti. Quod ad iudicium de aliorum perfectione
 non modo requiratur, ut qui sibi hoc sumit sit peritus, verum
 etiam ut sit bonus, forsan omnibus non æque patet. Necessè
 igitur est, ut id uberius explicetur. Bonus hic dicitur, qui
 veritati unice studens non patitur, ut affectus influant in iudi-
 cium, vel etiam in præsumtionem, de qua modo dixi. Etenim
 rum contingit, ut verum, quod novit, dicere nolit, aut ut
 verum putet, quod verum esse mallet, juxta istud vulgatum:
 quod quis maxime vult, id maxime credit. Quod si hæc con-
 sideremus, abunde patet, quam sit difficile tuto confidere
 iudicio aliorum. Unde porro conficitur, in casu dubio
 tutissimum esse, ut aliorum iudicium saltem recenseamus,
 non vero nostrum faciamus. Observanda enim ista omnia
 sunt potissimum in laude: honor qui in aliis actibus consistit,
 non æque determinatam habet significationem, quemadmo-
 dum laus. Ceterum cum existimationem, ideoque & me-
 ritum honoris atque laudis pariant virtutes intellectu-
 ales & morales (§. 549. 550. part. 1. *Jur. nat.*), quam diffi-
 cile vero sit de virtutibus moralibus aliorum iudicium, satis
 manifestum sit ex iis, quæ in *Ethica* demonstravimus de signis
 virtutum; existimatio & laus vera ob virtutes morales inpr-
 mis difficilis est. Videbimus tamen in sequentibus, tamdiu
 actum externum, ex virtute profectum præsumi debere, donec
 contrarium fuerit demonstratum, quamvis subinde ob cir-
 cumstantias singulares dubitationi quoque prudenter aliquis
 relinquendus sit locus. Hoc quoque tenendum est, nostrum
 in præsentia esse, ut quid veritati conveniat ostendamus, aliam
 vero esse quæstionem, in quantum veritas observari possit in
 praxi. Veritatem autem non ignorari utile omnino est, ne ab
 ea temere recedatur, nec si opus fuerit longius recedatur, quam
 par est. Ad perfectam virtutem adspirare atque omni studio
 contendere debemus: sit ita, quod metam, ad quam contendi-
 mus, nunquam attingamus.

§. 479.

Quoniam qui comis esse vult, cognoscere tenerur, *Quæ honoris quantum honorem & quantam laudem mereatur is, quem & laudis honorare, vel laudare vult* (§. 477.), honor autem consistit *gratia co-* in actibus externis (§. 538. *part. 1. Jur. nat.*), laus in verbis, *gnosceda.* quibus existimatio significatur (§. 541. *part. 1. Jur. nat.*), & satis constat, tam illos, quam hæc esse signa artificialia, quibus hominum arbitrio significatus impositus (§. 958. *Ontol.*); qui comis esse vult, cognoscere quoque debet actus externos ad honorem exhibendum excogitatos & vocabula, quibus virtutes intellectuales & morales, quippe quæ veram laudem pariunt (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), & facta inde proficiscentia, utpote ex quibus habitus isti colligendi (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*), indignantur, una cum formulis laudandi receptis.

Unumquemque existimare debemus ea perfectione, quæ præditus est. Cohæret hæc existimatio cum obligatione cognoscendi perfectiones animæ ac corporis statusque externi aliorum & usum facultatum, quem faciunt, in illis promovendis, imperfectionibus vero arcendis (§. 193. *part. 1. Jur. nat.*), quæ excitat emulationem firmiores profectus in virtute alentem. Laus vero, quæ existimationem declaramus, incendit ardorem in bono ulterius progrediendi & animos aliorum nobis conciliat, aliorumque emulationem excitat. Qui ergo comis est, idem & sibi, & aliis utilis est.

§. 480.

Qui comis est homini omni honorem humanitatis exhibet. De honore Etenim qui comis est, unicuique exhibet honorem, quem *humanitatis.* meretur (§. 475.), satisfactorius obligationi suæ (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero cum honor humanitatis homini deferatur, quatenus homo est (§. 759. *part. 6. Jur. nat.*), eum quilibet homo meretur, eundem quoque unicuique exhibere (*Wolffii Ethica, Pars V.*) O o o o obli-

obligamur (§. 760. part. 6. *Jur. nat.*). Qui ergo comis est homini omni honorem humanitatis exhibet.

Prima comitatis pars est honor humanitatis homini cuiunque exhibendus. Quemadmodum vero alias monuimus, eum inter ea referendum esse, ad quæ paucissimi animum attendunt (*not. §. 760. part. 6. Jur. nat.*); ita quoque non distendum, comitatem plerumque hac parte deficere, nisi defectus ex accedente alia quadam causa suppleatur, quæ ducit ad actus ei convenientes. Dari istiusmodi honorem, alias jam evicimus ex ipsa definitione honoris (*not. §. 759. part. 6. Jur. nat.*). Et sicuti honor quilibet supponit existimationem, nisi vanus esse debeat (§. 538. part. 1. *Jur. nat.*); ita quoque honori humanitatis respondet existimatio, consistens nimirum in iudicio de natura humana, qua natura hominem omnem nobis fecit æqualem, omnibus autem animantibus brutis præstantiorem. Datur communis hominum omnium perfectio essentialis, ob quam homo opus artificiosissimum artificis summi, Dei nimirum sapientissimi ac potentissimi opus est. Quoniam existimatio indeque dependens honor nititur perfectione honorati; honor quoque humanitatis temerarius censeri nequit. Haud parum itaque interest, ut eundem intius perspiciamus & fructus ejus uberrimos agnoscamus.

§. 481.

Quomodo is exhibeatur.

Quoniam comis homini omni honorem humanitatis exhibet (§. 480.), honor autem humanitatis consistit in actibus, quibus significamus, quod alter sit homo (§. 759 part. 6. *Jur. nat.*), quem natura nobis æqualem fecit (§. 81. part. 1. *Jur. nat.*), quoad jura & obligationes (§. 78. part. 1. *Jur. nat.*), connata scilicet (§. 17. 26. part. 1. *Jur. nat.*); qui comis est, hominem unumquemque considerat tanquam æque hominem, & vulgi, gestu, verbis factisque, prout fert occasio, declarat, quod eundem agnoscat natura sibi æqualem.

In quoniam consistat honor humanitatis, omnium clarissime perspicitur ex ejus opposito, videlicet contemptu. Quando homines, quibus alius honorem nullum exhibere renetur, nisi qui humanitatis est, contemuntur, aut indigne quovis modo tractantur, de laeto hoc honore conquirentes rationem hanc reddere audias, quod sint æque homines ac alter. Eandem quoque rationem censura reddunt, qui contemnentem & indigne tractantem alium reprehendunt. Actus igitur & verba, de quibus querelæ moventur & quæ improbantur, indicant opposita, quibus honor humanitatis exhibetur. Quamobrem etsi nomen ignotum sit & insuetum radat aures delicatas, res tamen ipsa non adeo ignota est, quemadmodum forsan putatur, sed ipsa natura, quæ sensum humanitatis homini dedit, ejus notionem quandam racine menti inclusit. Et propterea ipsa natura hominem docet, modo non habeat aures hebetes, quoniam vultu & gestu quibusnam verbis aut factis honorem humanitatis alius exhibere debeat, ubi hominem alium, cum quo ipsi negotium est, considerat tanquam æque hominem.

§. 482.

Honor humanitatis fuit ex amore universali. Etenim vi Fons honoris amoris universalis hominem quemcunque alium amare debes humanitatis tanquam nosmet ipsos (§. 619. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque amor universalis non supponit rationem aliam, cur alterum amemus, quam quod homo est, qui vero alterum amat tanquam seipsum, eundem tanquam seipsum considerat (§. 659. Psych. empir.); qui amore universali alterum prosequitur, eundem considerat tanquam æque hominem. Enimvero existimatio, quam honor humanitatis supponit, in eo consistit, ut alterum consideremus tanquam æque hominem, honor autem ipse actibus externis absolvitur, quibus illa declaratur (§. 481.). Honor itaque humanitatis ex amore universali fuit.

Amor universalis cum non adeo exulet, quin sese exerat in animis hominum nullo affectu nulloque vitio prapedito, honorem quoque humanitatis iisdem instillat, ut de eo minime cogitantes eundem tamen exhibeant aliis. Pertinent hic, quæ modo annotata sunt (not. §. 481.). Quoniam vero honor humanitatis cum amore universalis indissolubili vinculo coheret, ad quem quod obligati simus extra dubitationis aleam positum est (§. 619. part. 1. Jur. nat.), ideoque hinc quoque elucescit, nos ad honorem humanitatis unicuique exhibendum obligari, consequenter eundem esse comitatis partem, quod paulo ante aliter ostendimus (§. 480.).

§. 483.

Medium honorem humanitatis ex amore universalis fluit (§. 482.); Qui animum ad honorem humanitatis aliis exhibendum disponere vult, omni animi contentione in id eniti tenetur, ut alium quemcunque amare discat tanquam seipsum, & in amore universalis indies magis magisque proficiat.

Amor universalis mirifice faciliat honorem humanitatis. Avertit nimirum attentionem ab iis, quæ eundem impedire poterant. Requirit nimirum honor humanitatis, ut hominem alium quemcunque consideremus tanquam æque hominem, quem natura nobis æqualem fecit (§. 481.). Enimvero amor universalis non aliud supponit, quam ut eum, quem amamus, homo sit (not. §. 482.). Quænam vero faciant ad amorem universalem inguendum & firmandum, abunde ostendimus in superioribus.

§. 484.

Medium in- Animum ad existimationem & honorem humanitatis distinguendi ex- xus omnem operam dare debet, ut perfectionem suam essentialem digni- istimationem sciat ac pendentem inde præstantiam præ creaturis ceteris, porro confide- & honorem rare se tanquam creaturam Dei, ac denique perpendere hominem humanitatis.

quemcunque alium eadem perfectione essentiali eademque præstantia gaudere, & creaturam Dei esse. Qui enim perfectionem suam essentialem agnoscit, quam cum hominibus omnibus aliis communem habet, ac perpendit, quod eam cum quovis homine alio communem habeat; is non modo convincitur, se creaturis ceteris præstare, verum etiam homines alios quoscunque sui esse similes (§. 195. *Ontol.*), eademque præstantia gaudere. Quodsi porro consideret, se esse creaturam Dei, a Deo nimirum factum, atque alium hominem quemcunque similiter a Deo factum esse; tam se, quam alium considerat tanquam opus artificiosissimum Numinis sapientissimi ac potentissimi. Præstantiam igitur humanam agnoscens convincitur, quanti homo sit faciendus, quatenus homo est, & cum Dei sapientia atque potentia maxime conspicua sit in perfectione essentiali, qua hominem ornavit, hominem qua hominem non vili pendendum esse agnoscit. Quoniam itaque existimatio, quam supponit honor humanitatis, nititur iudicio de perfectione hominis essentiali (*not.* §. 759. *part. 6. Jur. nat.*), ipse autem honor consistit in actibus externis, quibus significamus, nos agnoscere, quod alter homo sit (§. 759. *part. 6. Jur. nat.*), ideoque eum tanti facimus, quanti hominem, creaturam omnium præstantissimam; opus Dei artificiosissimum, facere debemus; qui perfectionem suam essentialem indeque pendentem præstantiam præ ceteris creaturis agnoscit, & hominem alium quemcunque eadem perfectione gaudere perpendit, ac præterea considerat tam se, quam ceteros omnes creaturam Dei esse, ejus animus ad existimationem & amorem humanitatis disponitur.

Ad noscentiam sui pertinet cognitio perfectionis essentialis (§. 3. *part. 4. Eth.*), tanto magis necessaria, quia eadem nititur lex naturæ, qua jubemur actiones liberas determinare per

easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154. part. I. *Phil. pract. univ.*). Constat vero nos actiones liberos ita determinare debere, ut perfectio accidentalis cum essentiali, seu acquisita cum naturali consentiat. Necessarium autem est, perfectionem essentialem probe ponderari, ut agnoscatur dignitas hominis naturalis, consequenter tanto clarius perspicitur, quantum hominem dedecet alia actionum directio quam iuxta legem naturæ. Dignitatem suam prostituit, qui perfectioni naturali, seu naturæ suæ convenienter actiones suas non determinat. Enimvero ne dignitatem hominis naturalem scilicet in usum nostrum convertamus, ut in virtute proficiamus; animum quoque attendere debemus ad æqualitatem omnium hominum quoad dignitatem naturalem, ne hominem ullum vili pendamus. Atque hic plurimum juvat considerare, quod hominem vili pendere idem sit ac opus Dei artificiosissimum vili pendere, consequenter contemnere hominem vilissimæ conditionis, cum is propterea perfectionem essentialem non mutet, consequenter dignitatem hominis naturalem retineat, perinde esse ac contemnere, quod Deus præstantissimum fecit sapientiam atque potentiam suam, immo summam, qua ipse gaudet, perfectionem manifestaturus. Constat homo tam anima, quam corpore. Quamobrem dignitatem humanam cogniturus tam corporis, quam animæ perfectionem essentialem perspicere renetur. Ad hujus scientiam ducit Psychologia, ad scientiam illius Anatomia, quatenus non solum structuram corporis, sed singularum quoque partium usum explicat, a nobis in libro Idiōmate patris de usu partium expositum. Qui propositionem præsentem attente mente considerat, haud difficile animadvertet, quantum ad existimationem & honorem humanitatis influant officia erga Deum, modo ea didicerit, quæ demonstravimus de iisdem in parte tertia Ethicæ. Tuncque manifestum erit, quantam consideratio dignitatis humanæ omnium hominum communis vim habeat in disponendo animo ad existimationem & honorem humanitatis. Vis ista augetur amore universalis accedente (§. 482.).

Qui honorem humanitatis alteri defert, vultu benigno, voce Honor bu-
serena, verba blanda, sed sensu tincta cum alio quocunque miscet, manitatis
arguē accessu facili sedate loquentem audit. Qui enim honorem distinctius
humanitatis alteri defert, externis actibus, ideoque vultu, explicatur.
voce & verbis, factisque pro varietate circumstantiarum re-
quisitis, declarat, se habere alterum, cum quo loquitur, aut
cum quo ipsi negotium quoddam est, pro homine, quem
natura sibi æqualem fecit, quamvis fortuna ipsi magis favens
eum fecerit altero superiorem (§. 481.). Quamobrem cum
honor humanitatis ex amore universali fluat (§. 482.), qui
vero alterum amat, voluptatem ejus appetat (§. 650. *Psych.*
empir.), ideoque bene cupiat, ad inserviendum paratum ani-
mum vultu benigno indicat. *Quod erat primum.*

Et quoniam animus omni affectu vacuus, quem amore
universali ob sessum alio torquere poterat; vox quoque pro
nullo affectu torquetur, ideoque minime alteratur, a modo
naturali minime recedens. Quamobrem cum vox serena
dicatur, quando nullo affectus impetu alteratur; qui comis
est, voce serena verba profert, quando cum altero loquitur.
Quod erat secundum.

Blanda sunt verba, quæ placide proferuntur, ideoque
maxime conveniunt voci serenæ, per ea, quæ de voce serena
modo diximus. Verba sensu tincta sunt, quæ exprimunt id,
quod alteri significare volumus. Quoniam itaque qui comis
est, voce serena verba profert, per demonstrata n. 2. & quando
cum altero loquitur, cum quo sibi quoddam negotium est,
non aliud intendit, quam ut mentem suam capiat; verba
blanda, sed sensu tincta cum eo miscet, cum quo sibi nego-
tium est, seu cum quo loqui, vel quem alloqui quacunque
de causa opus est. *Quod erat tertium.*

Deni-

Denique cum comis alium quemcunque consideret tanquam hominem, quem natura sibi aequalem fecit (§. 481.), cui obligatus est ad officia quaelibet præstanda, quatenus in potestate sua est, ut præster (§. 608. 610. part. 1. Jur. nat.), & cui comperit jus ea percipi (§. 234. part. 1. Phil. præd. univ.); accessu omnino facilis esse debet atque loquentem sedate audire. *Quod erat quartum.*

Cum honor humanitatis consistat in actibus externis, qui alii esse nequeunt quam vultus, gestus, vox, sermo & facta quædam, pro circumstantiis præsentibus varia; ideo recte queritur, quinam vultus & gestus, quamam vox, qualis sermo, quamam denique facta comitati convenient. Non vero adeo facilis est responsio, cum studio quoque quæstio vocabula destituantur sensu ad significandum id, quod debent, satis apta, ut intelligantur etiam ab eo, qui vultum gestumque comis nondum vidit, nec vocem atque verba audivit. Facta enim indices obviæ, sive positivæ fuerint, sive negativæ, cum eorum confusas saltem notiones habeat, quilibet, in præcæti sufficientes, facilius indicantur ac intelliguntur. Præstat igitur, ut comitati sedulam operam navantes ea, quæ verbis difficulter describuntur, quantum ad intellectum sufficit, ex nobis ipsis cognoscamus. Etenim si amore universali imbutus fuerit animus & homo, cum quo tibi quocunque modo negotium est, spectetur tanquam homo, quem natura tibi aequalem fecit, ob dignitatem naturalem minime vili pendendum, cujuscunque tandem conditionis fuerit; ipsi natura vultum & gestum componit, vocis serenitatem servat, verbaque & facta, quamvis in selectu tibi aliquam relinquat libertatem, rationi conformes commendat. Vultus animi imago est, vox index & verbis quoque indicia insunt, modo satis ponderentur, quamvis ob latebras & recessus in animo loquentis subinde dubia & ad fallendum composita, præsertim nisi circumspeditione sufficiente utaris. Patet igitur ex ante dictis vultum & vocem indicare debere amorem & æstimationem digni.

dignitatis naturalis omnium hominum communem, ideoque animum a parvi faciendo remotum, cui deinceps conformanda sunt verba & facta pro datis circumstantiis. Ideo comitatem alicujus laudaturi eum dicimus cum quovis amice loqui & esse hominem obviū, ac unicuique se benignum ac facilem præbere.

§. 486.

Honori humanitatis repugnat, homines tenuioris sortis vili pendere, aut prorsus contemnere. Honor enim humanitatis consistit in actibus, quibus declaratur, nos hominem quemcunque, cujuscunque tandem sit conditionis, pro homine habere, quem natura nobis æqualem fecit (§. 481.), & quem ob dignitatem naturalem hominum omnium communem vili pendere non debemus; multo minus contemnere; præsertim si eum tanquam creaturam Dei consideramus (§. 484.), amoris nostro commendatum ab ipso Deo (§. 619. *part. 1. Jur. nat. & §. 276. part. 1. Phil. pract. univ.*). Evidens itaque est, quod honori humanitatis repugnet homines tenuioris sortis vili pendere, aut prorsus contemnere.

*Quidnam
honori hu-
manitatis
repugnet.*

In honore humanitatis non attenduntur ea, quæ fortunæ debentur, sed quæ natura dedit & quibus homines omnes æquales facit, ut eatenus censeantur pares. Quamobrem nulla ratio habetur inæqualitatis, quam fortuna invexit, ut alius sit melioris conditionis, alius deterioris, alius dignitate superior, alius inferior & ita porro. Quodsi ergo dives contemnit pauperem, nobilis & clarus ignobilem & plebejæ conditionis hominem quasi nullo honore dignum (§. 787. *part. 1. Jur. nat.*); id honori humanitatis adversatur, atque lege naturæ prohibetur, ne quis contemnatur, cujuscunque tandem sit conditionis. Si omnes caperent, quænam sint ea, ex quibus pretium quoddam statuendum est hominibus, nec tam perversæ foverentur de iis opiniones; non tam communis

(*Wolffii Ethicæ Puri V.*) P P P P quo-

quoque foret contemptus honori humanitatis adversus, qualis deprehenditur. Ceterum contemptus hominum tenuioris sortis abunde loquitur ignorantiam honoris, qui humanitati debetur, carentiam haud infimæ partis comitatis (§. 480.), & defectum amoris universalis (§. 482.). Inde facile conficitur, cum esse legi naturæ contrarium, ideoque peccatum (§. 440. part. 1. *Phil. pract. univ.*), quamvis referendus sit inter ea peccata, quæ vulgo non agnoscuntur, aut saltem levioribus ac censentur, quod unde magnitudo æstimanda sit non capiant (§. 482. 484.).

§. 487.

*Quanam in
honore hu-
manitatis
non atten-
denda.*

In honore humanitatis non attenditur diversitas dispositionum & inclinationum atque reclinationum naturalium. Etenim in honore humanitatis homo saltem spectatur quatenus homo est (§. 759. part. 6. *Jur. nat.*), consequenter non attenditur nisi perfectio essentialis ac dependens inde præstantia præ creaturis ceteris omnium hominum communis (§. 484.). Quamvis itaque constet, homines qua individua differre dispositionibus, inclinationibus & reclinationibus naturalibus, id quod uberius declaravimus in parte secunda Ethicæ; hæc tamen differentia in honore humanitatis non attenditur, quemadmodum nec ejusdem ratio habetur in amore universali (§. 619. part. 1. *Jur. nat.*), ex quo honor humanitatis fluit (§. 482.).

Dispositiones, itemque inclinationes atque reclinationes naturales difficillime cognoscuntur. Dispositiones naturales non agnoscuntur nisi ex habitu, ad quem exercitio fuerunt evectæ (§. 430. *Psych. empir.*), habitum vero probant facta inde perfecta, ex quibus nimirum intelligitur; quænam vi ejusdem præstari possint. In habitu autem non adeo facile est distinguere ea, quæ naturæ debentur, & per consequens ad dispositiones naturales referenda, ab illis, quæ fortunæ occasionem evchendi dispositionem naturalem ad habitum subministrant &

& industriæ in acquirendo habitu adhibita debentur. Et quamvis facilius hæc a se invicem discernere possit in seipso, qui acumine sufficiente pollet, quam in alio; modestiæ tamen convenit, ne de iis loquatur aliis, ne seipsum laudare, vel laudem appetere videatur, cumque iudicium, quò ea discernuntur, plerumque non omni exceptione majus sit, ideoque verendum, ne plus sibi iribuat, quam par est, humilitati consentaneum est, ut iudicium de industria nostra aliis relinquamus, nos vero habitus acquisitos tanquam Dei beneficium agnoscamus (§. 497. *part. 4. Eth.*), ut honor & laus omnis tribuatur Deo (§. 493. *part. 4. Eth.*), datori omnis boni, quod habet homo (§. 42. *part. 3. Eth.*). De inclinationibus & reclusionibus naturalibus prolixè egimus in parte secunda Ethicæ, quæ satis docent, quam difficilis foret inquisitio, si in individuis perscrutandæ forent. Cumque inclinationes naturales consistant in generali determinatione appetitus ad aliquid appetendum (§. 895. *part. 2. Phil. præct. univ.*), reclusiones vero in generali determinatione aversionis ad aliquid averlandum (§. 896. *part. 2. Phil. præct. univ.*), consuetudo autem altera natura sit, ita ut homines sibi naturale esse arbitrentur, quod consuetudine contraxerunt; quid in inclinationibus & reclusionibus consuetudini sit tribuendum, quid naturæ, non facile discernitur. Non est quod excipias spectandas hic saltem esse inclinationes & reclusiones communes, quæ in hominibus omnibus sunt eadem. Etenim hæc ad perfectionem essentialem pertinent, ob quam homo habetur homo, nec de iis loquitur propositio præsens. Lex naturæ nos non obligat ad ea consequenda, quæ in potestate nostra non sunt (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*), & minime omnium, si ea forent nullius usus. Ut hominem agnoscamus tanquam æque hominem, quem natura nobis æqualem fecit, usum habet in praxi officiorum non solum erga alios, sed etiam erga nos ipsos, ideoque hoc sufficit ad honorem humanitatis homini qua homini exhibendum; differentia vero dispositionum & inclinationum atque reclusionum natura-

lium ad glorificationem Dei facit, & hic sufficit in genere agnoscere, Deum pro sapientia & bonitate sua dispositiones & inclinationes naturales diversimode distribuisse, ac propterea honorem ac laudem omnem Deo deberi, ad quam collineare debemus laudem omnem hominibus tributam, sicuti humilis laudem sibi tributam Deo reddit (*not. §. 496. pars. 4. Eth.*).

**Quotuplex
sit honor.**

Distingvendus est in Philosophia morali honor, quem alteri exhibere tenemur ob virtutes intellectuales & morales, ac inde profecta facta, quibus bene meretur de hominibus aliis, ab honore, quem aliis tenemur exhibere ob dignitatem civilem. Illum *Honorem naturalem* appellamus, quia ad eundem alteri exhibendum obligamur naturaliter, seu lege naturali; hunc vero *civilem*, quia ad eundem obligamur alteri lege civili, vel consuetudine, quæ legis vicem subit. Ille rationem habet sufficientem & veritate nititur; hic vero ab arbitrio hominum dependet & eorum nititur opinione. Equidem cum dignitates civiles non conferendæ sint nisi meritis (§. 766. *part. 8. Jur. nat.*) & honor civilis sit exhibendus propter merita in Remp. (§. 761. *part. 8. Jur. nat.*); honor civilis non differre videtur a naturali, cui maxime consentaneum est, ut merita in Remp. suspiciamus; qui tamen ita sentiunt, quid sit honor civilis non satis capiunt. Honor enim civilis consistit in actibus, qui arbitrarie determinantur honoris exhibendi causa (§. 762. *part. 8. Jur. nat.*); atque in ritulis & præcedentiæ consistunt (§. 764. *part. 8. Jur. nat.*), quibus moribus Gentium accessere alia non ubivis Gentium eadem: ast quatenus merita alicujus agnoscuntur, & eidem honor in veritate exhibetur, hic non civilis, sed naturalis est, a civili dividendus, nec cum eo confundendus. Quæ vero de honore dicta sunt; eadem quoque de *Laude* tenenda.

Hono-

Honorem & laudem naturalem esse virtutis, in dubium vocare nequit qui agnoscit utriusque cum lege naturæ convenientiam, cum omnis actio legi naturæ consentanea ad virtutem sit adscribenda: at de civili idem non æque parere videtur, qui lege positiva & consuetudine hominum introducit, præsertim cum merita in Remp. suspicere ad honorem atque laudem naturalem referatur. Etenim cives leges civiles observare debent (§. 1084. part. 8. *Jur. nat.*), & in consuetudinibus tantum dare opinionem, quantum illæis officiis dari potest, prudentia jubet, quam ipsa lex naturæ urget (§. 258. part. 1. *Jur. nat.*); præsertim cum vel tibi, vel aliis noccas, si a consuetudine, in qua saltem reprehendenda est vanitas, solus longe refugere velis. Si enim honori ac laudi civili denias merita in Remp. quod relinquitur inane ac vanum est (§. 504. part. 4. *Erb.*). Vanitatem tollit naturalis, si ad civilem accedit, ut eam nanciscatur formam, quam a lege naturæ habet. Quod si hæc satis ponderentur, non difficile erit judicari, in quantum honor & laus civilis virtutem participant.

§. 489.

Quoniam honor naturalis ob virtutes intellectuales & Quousque
 morales indeque manantia merita de aliis exhibendus (§. 488.), comitas non
 hoc vero fieri nequit, nisi virtutes intellectuales & morales alre sit exten-
 rius nobis sint perspectæ, quod per se patet, atque nemo denda.
 obligetur ultra id, quod ipsi impossibile (§. 109. part. 1. *Phil. pract. univ.*); comitati minime adversatur, si quis alteri præter hono-
 rem humanitatis, omni homini exhibendum (§. 480.), & civili-
 lem ipsi debitum (not. §. 488.), honorem nullum laudemque nullam
 tribuit propter ea, quæ ignorat, aut quæ non intelligit, ipsi autem non
 invidet honorem ac laudem, quam tribuunt alii sive intelligentes, sive
 qui echo eorum sunt, eamque sive meritam, sive immeritam.

Eruditi, quos vel inscios vana vexat ambitio, comitatem in
 nimium extendere solent. Cum fieri minime possit, ut quis

in omni scientiarum genere ac omni eruditionis parte excellat; alius hac scientia, vel eruditionis parte, alius alia præstat, neque omnes industria sua se æque utiles præbent generi humano, nec æqualia sunt ipsorum in Remp. merita. Quamobrem nec fieri potest, ut unusquisque ab omnibus existimetur, quantum existimatur ab iis, qui in eodem scientiæ genere, vel eruditionis parte studium suum collocant. Vulgare autem eruditorum vitium est, ut unusquisque suam amet Dianam, ac propterea se alios antecellere sibi persuadeat, consequenter putet, ab omnibus sibi deberi honorem ac laudem, quam ipsi tribuunt sui similes, sive pro merito, sive ultra meritum, prouti suaserit amor mutuus, aut unus existimat & laudat alterum, ut ab eo vicissim tanti existimetur, quanti ipsum facit, & ab eo laudetur. Quodsi ergo contingat, se tanti non existimari ab aliis, quanti ab omnibus existimari volebant, qui tamen existimant plurimum alios, quibus se longe superiores putant; quasi de injuria sibi facta conqueruntur & neglectum existimationis, quam a non intelligentibus prætereundum est, & existimationem aliorum, de quorum merito statuere possunt, qui eos magni faciunt, in contemptum sui perperam vertunt. Quodsi vero quidam fuerint, qui secum saltem habitant, de aliis parum solliciti, aut alios prorsus contemptui habentes; vel se ab omnibus tanti fieri, quanti ipsos faciunt sui similes, aut assentatores atque adulatores, putant, & nescio quo animo generoso sibi blandientes contemptu vindicant honorem ac laudem sibi minime tributam. Nemo est qui nesciat, quam pauci sint, qui de Geometria sublimiori & Analysis infinitesimali, seu infinite parvorum judicare valent, quantam vel mentis aciem & ingenii requirant, vel quantum ejus sit utilitas. Multo minus igitur statuere possunt de progressibus, quos hic, vel iste Algebraista, aut Geometra fecit in arte sua. Et ubi audiunt non solum, Geometras calculos suos exercere in hypothesibus saltem possibilibus, non vero naturæ, verum etiam iis, qui ad miraculum usque in calculo excellere dicuntur, ab aliis intelligentibus obijci, quod calcu-

lum

lum suum exerceant de rebus, quarum nullam habent notionem, quod in gratiam calculi assumant hypothefes observationibus & communi experientiae e diametro adversas, quod ab omni aëvo communiter receptas opiniones pro novis inventis venditent, quod errores dudum explosos & obvios quasi ab ore revocent, quod intellectu facilia & ab aliis dilucide explicata & demonstrata calculis perplexis intricent & intellectu difficilia reddant, rationi prorsus adversa calculo suo producant & rationem sub obedientia calculi captivandam esse contendunt, & quænam alia sunt ejusdem farinae; fieri sane nequit, ut præclare de Algebra & Algebraistis, Geometriæ sublimioris cultoribus, sentiant. Quodsi porro ultra sphaeram suam progredientes & judicium de rebus aliis, quas non intelligunt, sibi sumentes misere vapulent; de ipsorum acumine admodum honorifice sentire nequeunt. Hæc cum ita se habeant, ecquis sanæ mentis sibi persuadebit, eos comitatem in se desiderari pati, si honorem ac laudem hominis arte calculandi præstantis & inter Algebraistas præcipuum quandam locum merentis insuper habeant & alios, quorum merita magis evidentia ipsisque satis perspecta sunt, magni pro merito faciunt. Lex naturæ nemini dat jus prætendendi ab altero, quod in potestate sua non habet, cum ad idem neminem obliget (§. 109. part. 1. Phil. præct. univ. & §. 23. part. 1. Jur. nat.). Absolum itaque foret ad comitatem requirere, quæ lex naturæ eidem subducit.

§. 490.

Comitatus non est honorare ac laudare aliquem ob bona corporis, vel fortunæ. Etenim comitatus est unicuique honorem meritum laudemque meritam tribuere (§. 475.). Sed bona corporis & fortunæ honorem ac laudem minime pariunt (§. 518. part. 4. Eth.). Comitatus igitur non est honorare ac laudare aliquem ob bona corporis, vel fortunæ.

An comitatus sit ali-
quem hono-
rare, vel
laudare ob
bona corpo-
ris & for-
tunæ.

Ostendimus jam alias, absurdum esse ob bona corporis, vel fortunæ honorem atque laudem appetere (§. 519. *part. 4. Eth.*). Honor & laus supponit meritum, in quo jus imperfectum ad honorem atque laudem consistit, & fundatur obligatio honorem ac laudem tribuendi. Istiusmodi autem meritum in præsentī deficit (*not. §. 518. & not. §. 519. part. 4. Eth.*). Aestimare bona corporis & fortunæ, quæ in altero conspicua sunt, ut iisdem delectemur, non idem est ac laudare alterum & honore dignum judicare. Cum varia sint corporis & fortunæ bona, in nonnullis satis apertum est, quod asseritur: equis enim opinatur, laudari alterum; si verba sunt de sanitate corporis, quæ gaudet, aut de favore patronorum & claritudine amicorum. Et quis non ridebit, si dicatur alicui deberi honorem propter sanitatem, aut favorem patronorum? Quod vero in aliis idem non perspicitur, præconceptionis opinionibus tribuendum, inde originem trahentibus, quod, dum ea in altero observamus, eadem nobis placent, ideoque amorem personæ concitant (§. 645. *Psych. empir.*), a qua dividere nondum didicimus ea, quæ ipsi inhærent. Inquirere itaque negligimus in rationem, ob quam hæc corporis, vel fortunæ bona personæ convenient, & num propterea personæ statuum sit aliquod præmii, ut censeatur honore vel laude digna. Laudare benignitatem naturæ ac fortunæ, quæ bona ista contulit, non est laudare personam, in quam ea collata sunt. Nonne ideo audias bonis istis indignos judicari, qui virtutibus destituuntur, aut vitis dediti sunt? Ecquis vero sanæ mentis dixerit, quamvis virtute careat, vitisque conspurcatus sit luc, vel iste; eum tamen merito esse laudandum, ac honorem ipsi deberi, quia opulentus est, vel dives. Absurditatis ratio manifesta est exiis, quæ de merito honoris ac laudis alibi dicta relegenda modo commendavimus. Fortunatum esse & naturam benignam experiri non idem est ac laudem & honorem mereri. Neque vero dubium movere debent, quæ de honore humanitatis demonstrata & uberius explicata fuerunt. Is enim requiritur, ne deficiat amor universalis, cujus obligatio

gatio ex hominis qua hominis essentia argue natura fluit, aut infirmetur.

Ob dotes animæ naturales nemo laudem meretur. Etenim An ob dotes in honore humanitatis non attenduntur, diversæ dispositiones animæ natu- & inclinationes, ac reclamationes naturales (§. 487.); conse- rales aliquis- quenter dotes animæ naturales, utpote in iis consistentes, mereatur. Quoniam itaque existimatio & honoris, & laudis fundamen- laudem. rum est (§. 338. 541. part. 1. Jur. nat.), consequenter ob quod nemini debetur honor, ob idem quoque nemo meretur lau- dem; ob dotes animæ naturales nemo laudem meretur.

Idem ostendi potest eodem modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus (§. 490.), modo notes, eodem modo demonstrari posse, dotes animæ naturales nullum honorem ac laudem parere, quo idem demonstravimus de bonis corporis & fortunæ (§. 518. part. 4. Eth.).

Bona corporis & dotes animæ naturales in eundem censum veniunt, cum hæ non minus quam ista naturæ in totum debeantur, seu Deo naturæ auctori. De iis igitur, quæ homo aliunde accepit, gloriari nequit, ac si non accepisset. Quando de honore ac laude sermo est, non queritur, num melior sit tua conditio, quam alterius; sed num feceris, quæ quia bene ac recte facta sunt laudem atque honorem merentur. Dotes naturales potestati suæ subijciunt, quæ in potestate aliorum non sunt, qui iisdem destituuntur. Ast non laudaris, quod non feceris, quæ facere poteras: æquis enim encomium scribet negligentia, nisi per ironiam, ut manifestior sit absurditas? Cui plura in potestate sunt, is ad plura præstanda obligatur (§. 179. part. 1. Jur. nat.), ideoque vicio vertitur negligentia, si non plura præstiterit, quam alter.

Quinam debeat laus ob bona corporis & fortunæ atque dotes naturales animæ unicè debetur Deo. Quæ enim natura habemus bona, vel fortuna in nos confutit, consequenter dotes naturales animæ & bona corporis atque bona fortunæ accepta ferenda, Deo naturæ auctori (§. 822. part. 1. Theol. nat.) & ad cujus providentiam fortuna ex parte ipsius nulla (§. 542. part. 1. Theol. nat.), pertinet (§. 932. part. 1. Theol. nat.), in totum tribuenda (§. 473. part. 3. Eth.). Quamobrem si prædicantur bona corporis & fortunæ atque dotes naturales, ea extolluntur, quæ Deus solus fecit, consequenter eidem quoque omnis laus debetur (§. 551. part. 1. Jur. nat.).

Qui ob bona corporis & fortunæ atque dotes naturales laudem appetit, is sibi arrogat, quod Deo debetur. Et qui ea de causa te laudat, Deo surripit quod suum est tibi que tribuit, qui tamen non vult, ut officium aliquod sibi debitum præstetur homini cuidam (§. 1261. part. 1. Jur. nat.). Inconsiderans istiusmodi laudator in Deum injurius est, culpa minime condonanda ei, qui Deum agnoscere poterat atque debebat. Comitas cum virtus sit (§. 475.), quam sint istiusmodi laudes ab ea alienæ, abunde perspicitur. Absit tamen ne recensionem & prædicationem illorum bonorum cum laude possidentis confundas. Quodsi enim Deus bonorum dator laudandus, necesse est ut bona ista commemorentur & extollantur, ut ex iis bonitas Dei intelligatur, ob quam laudandus. Turpissima omnino adulatio est laudem divinam convertere in laudem hominis, cui ne minimum quidem ejus debetur. Equidem cum bona fortunæ dicantur, quibus status externus hominis perficitur (§. 556. Psych. empir.), & in iis acquirendis ac conservandis aliquæ etiam esse possunt hominis partes; non tamen inde sequitur, ut ob ea sit laudandus. Dividenda enim sunt facta hominis ad acquisitionem & conservationem bono-

bonorum concurrentia ab ipsis bonis, nec qui propter illa laudatur, propter hæc laudari censendus. Perpendendum hic quoque est, non confundenda esse ea, quæ hominem faciunt meliorem; cum hiis, quæ conditionem ejus meliorem reddunt. Nulla consequentia est. *Conditio mea tua melior est. Ergo ego te melior sum.*

Adulatoris est ob bona corporis & fortunæ vel etiam dotes Cujusnam sit naturales laudare alios. Etenim laudes ob bona corporis & laudare alios fortunæ (§. 518. part. 4. Eth.) & dotes animæ naturales tri- ob corporis butæ immeritæ sunt (§. 491.). Quoniam itaque adulatoris & fortune est alios immeritis laudibus cumulare (§. 892. part. 1. Jur. bona dotes- nat.); ejus quoque est ob bona corporis & fortunæ, vel etiam que animæ dotes naturales laudare alios. naturales.

Propositio inverte nequit, ut propterea statim adulator dicatur, qui ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes naturales laudat alios. Ur enim adulator sis, necesse est ut noris, te cumulare alterum laudibus immeritis (§. 892. part. 1. Jur. nat.), favorem nimirum ejus aucupans, quem istiusmodi laudibus delectari noster fieri autem potest, ut ob præjudicatam opinionem nullo adulandi animo, hoc facias, cum ea tantum possit, ut sine ratione valeat turbæ autoritas. Laus in se spectata ad adulationem adscribenda, quamvis respectu laudantis ad eam referenda non sit. Laudans tamen non omni culpa vacat, si nosse poterat, quemadmodum debebat, laudem istam esse immeritam, cum ignorantia vincibilis, qua laborat (§. 735. part. 1. Phil. pract. univ.), culpa sit (§. 717. part. 1. Phil. pract. univ.) & committenti ea imputetur (§. 549. part. 1. Phil. pract. univ.). Atque hinc quoque apparet, cur comitati repugnet, laudare alterum ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes naturales.

§. 494.

Quando isti-
usmodi lau-
des sint adu-
lationis si-
gnum.

Si quis ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes natura-
les alterum laudat, propterea quod novit, has laudes alteri placere,
quamvis earum nullitatem agnoscat; adulator est. Quodsi enim
quis agnoscit, ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes
naturales neminem laudem mereri, ob ea tamen alterum lau-
dat, propterea quod novit, hanc laudem ipsi placere; is
sciens ac volens eum laudibus immeritis cumulat. Quoniam
itaque adulator est qui alios laudibus immeritis cumulat,
quos eas non mereri probe novit (§. 892. part. 1. Jur. nat.);
si quis ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes natura-
les alterum laudat, propterea quod novit, has laudes alteri
placere, quamvis earum nullitatem agnoscat, adulator est.

Qui alterum immeritis laudibus cumulat, propterea quod
novit, has laudes ipsi placere, cum moribus acceptis alteri
placere studeat, adulatione sua favorem alterius aucupatur
(§. 382. part. 2. Eth.), qui cum tendat ad præferendum eum,
cui favemus, aliis, quos amamus, in felicitate promovenda
(§. 383. part. 2. Eth.), adulator laudibus istiusmodi utilitatis
sue causa benevolentiam alterius mercatur. Decipitur itaque
laudis immeritæ cupidus credulitate sua, dum quod maxime
vult id maxime credit.

§. 495.

Vitium co-
mitati in ex-
cessu opposi-
tum.

Adulatio est vitium comitati oppositum. Qui enim alterum
adulatur, eum immeritis laudibus cumulat (§. 892. part. 1.
Jur. nat.): qui vero comes est, tantum tribuit laudis, quan-
tum meretur (§. 890. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum
comitas virtus sit (§. 891. part. 1. Jur. nat.), adulatio vero
vitium (§. 893. part. 1. Jur. nat.); adulatio vitium est comitati
oppositum.

Oppo-

Opponitur adulatio comitati tanquam vitium in excessu: cum enim adulator sciens ac volens alteri tribuat laudes immeritas & honores immeritos, cum comitatus sit tantum tribuere laudis atque honoris alteri, quantum meretur; in excessu utique peccat. Excessus vero etiam spectatur in laudibus meritis, quatenus in nimium extenduntur: omne enim nimium immeritum est. Atque hic excessus potissimum spectatur in laudibus, quibus adulatores favorem eorum aucupantur, qui merito non destituuntur. Excessui huic affinis est is, quo meritum laudati producit ad immerita propter affinitatem quandam. Ita si quis purum putum Algebraistam, formularum intricatarum conditorem, appellat Demonstratorem rigidissimum, & ea, quæ perplexis suis calculis producit, quamvis a ratione abhorreant, rigorosissime demonstrata esse prædicat, laudem meritam ultra suos terminos extendit. Si enim esset demonstrator rigidus, in hypothesi, cui calculum superstruit, non assumeret, nisi quæ demonstrasset. Quæ enim ex hypothesi nondum demonstrata legitimo licet & operosissimo calculo deducuntur, hypothetice saltem vera sunt, ut nihil absurdius affirmari possit, quam si quis contendat, ea pro veris esse habenda calculi fide, etsi ab omni ratione aliena deprehendantur. Habent se hypotheses in gratiam calculi assumptæ instar præmissarum, ex quibus inferitur conclusio, ut ideo hic valeant communes Logicorum regulæ, non esse plus certitudinis in conclusione, quam fuerat in præmissis, & conditionalem nihil ponere.

§. 496.

*Qui adulationem vitare vult, sollicite inquirere debet, quantum Medium vi-
laudis is mereatur, quem laudare vult. Qui enim adulationem tandi adula-
vitare vult, sibi cavere debet, ne laudibus immeritis cumulet tionem.
eum, quem laudare vult, seu ne in aliis laudandis modum ex-
cedat (§. 892. part. I. Jur. nat.). Quamobrem nosse debet,
quantum laudis mereatur is, quem laudare vult. Neceffe*

igitur est ut sollicitè inquireat, quantum laudis is mereatur.

Ubi hic sunt, quæ modo de excessu in laudandis aliis committendo annotavimus (not. §. 495.). Non nego difficilem esse æstimationem laudis meriti: at comitas minime laudandi necessitatem imponit, si æstimatio non fuerit in potestate (§. 489.). Valet hic inprimis, quod dixit Cicero: Nolo laudare, ne videar adulari.

Motivum
adulationis.

§. 497. *Adulatores utilitatis suæ causâ alios adulantur.* Adulatores enim scientes ac volentes immeritis laudibus ac honoribus alios cumulant (§. 892. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum adesse debeat aliqua ratio, cur hoc faciant (§. 889. Psych. empir.), lege autem naturæ prohibeatur adulatio (§. 893. part. 2. Jur. nat.), quæ unicuique saltem honorem, quem meretur, exhiberi laudemque meritam tribui juber (§. 648. part. 1. Jur. nat.); nemo honoribus ac laudibus immeritis alios sciens ac vplens cumulare potest eo animo, ut satisfaciatur obligationi suæ. Quoniam itaque motiva consistunt in repræsentatione boni cuiusdam (§. 890. Psych. empir.); necesse est, ut adulator ab altero vel boni cuiusdam particeps fiat, vel aliquod bonum ab eo speret, consequenter alterum adulator utilitatis cuiusdam suæ causâ (§. 262. part. 1. Phil. pract. univ.).

Adulator habet animum immeritis laudes honoremque immeritum tribuendi alteri, quem adulator. Parum itaque sollicitus est, utrum mereatur, nec ne. Quamvis ergo contingat, ut honorem meritum exhibeat alteri, vel laudem meritam tribuat; non tamen eandem spectat tanquam meritam, sed saltem rationem habet voluptatis, quam alter inde percipit. Respectu tribuentis perinde est, ac si non mereretur, cum meritum non ingrediarur motum tribuendi. Ex his cave.

caveri poterit, ne honor ac laus ultra meritum extendatur. Immo quia non attenditur obligatio unicuique exhibendi honorem meritum laudemque meritam tribuendi; haud obscure hinc colligitur fore, ut ab honorando & laudando altero prorsus sese abstineret, nisi utilitas quædam sua contrarium ipsi persuaderet. Ceterum cum diversa sint hominum de eo, quod bonum est, judicia, quemadmodum ex iis apparet, quæ de bonorum diversitate juxta hominum præsertim opinionem in parte secunda Ethicæ docuimus, & obvia experientia confirmat; rationes quoque particulares adulationis plurimum variant. Ita constat, esse complures, qui laudant alios, ut vicissim ab iis laudentur adulatione sua laudem caprantes, quæ ad famam grassantur, alios adulari alios ventri & gulæ inserendi causa, alios ad adulationem adduci spe promotionis ad officium quoddam publicum, vel fortunas suas augendi gratia. Quamobrem nec eadem est omnis adulationis turpitudine, ut subinde faciliorem habeat excusationem, si rationem habeat magis honestam, veluti si quis invitatus adulatur hominem ambiciosum, arrogantem, fastosum atque superbum, ne fortunas suas subvertat. Deploranda omnino conditio est, si quis ad eam necessitatem redigitur, ut, dum satisfacere vult officio erga seipsum, ab omni vitio purgare nequeat officium erga alios. Honestati tamen ac prudentiæ in hoc casu magis conveniret, verbis ambiguis temperare laudem, ambiguitate ab avaro laudis non animadvertenda, qui verba interpretatur in favorem sui, quemadmodum ea intelligi vult, non verò quemadmodum debet. Etenim si ambignitas in loquendo medium est imprimis consequendi finem, ad quem consequendum obligati sumus, eadem uti licet (§. 204. part. 3. Jur. nat.).

§. 498.

Quoniam adulatores utilitatis suæ causa alios adulantur (§. 497.), assentatores autem similiter utilitatis suæ causa assentantur aliis (§. 205.); assentatores & adulatores in eo conveniunt,

res conve-
niant.

viunt, ut nullam habeant rationem veritatis, sed saltem utilitatis suæ causa studeant placere alteri. Nimirum tam adulator, quam assentator benevolentiam alterius captat, ut se utilem sibi in eo, quod appetit, præbeat.

Qui omnia utilitate sua metiuntur, ad assentandum & adulandum proni sunt. Cum utilitas non sit ratio sufficiens juris (§. 265. part. 1. Phil. pract. univ.); veram originem juris naturæ non perspicit assentator & adulator, qui sibi licitum putat, quod utilitati suæ inservit. Animum a virtute itaque alienum habet, quid revera sit virtus nondum edoctus (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.), aut ejus amore nondum imbutus. Hinc etiam videas homines in Jure naturæ ac philosophia morali hospites ac alienos assentatoribus & adulatoribus se sociare, turpitudinem virii, qua famam suam contaminant, cujus tamen studiosissimi sunt, non agnoscentes.

§. 499.

Quando
adulator fiat
assentator.

Si quis alterum adulatur, eidem quoque assentatur, quando is ob dicta quædam, vel facta sua laudem appetit. Qui enim alterum adulatur, laudibus immeritis eum cumulat, quamvis probe gnarus eas ipsi non debere (§. 892. part. 1. Jur. nat.), consequenter lubentissime eidem tribuit laudem, quam maxime appetit. Quod si ergo novit, eum ob dicta, vel facta quædam sua laudem appetere, quasi ea meritum laudis ac gloriæ loquantur, de iisdem ad voluntatem ipsius loquitur, eademque in laudem ipsius vertit. Quamobrem cum eadem sit ratio, quæ adulatorem ad adulandum & assentatorem ad assentandum permover (§. 498.), & alteri assentetur, qui dicta, vel facta alterius captandæ utilitatis gratia approbat (§. 205.); si quis alterum adulatur, eidem quoque assentatur, quando is ob dicta quædam, vel facta sua laudem appetit.

Quam-

Quamvis assentatio facillime accedat ad adulationem; cum utriusque motivum idem sit, ideoque saltem requiratur, ut alter ob dicta, vel facta quædam sua potissimum laudari velit; dantur tamen quoque adulatores sine assentatione. Ecquis enim est, qui nesciat, multos laudibus summis alios ad cælum usque extollere, quamvis nulla eorum facta ipsis nota sint, quæ in laudem vertere possint, aut quæ ab aliis prædicari velint, non aliud agentes, quam ut laudandi animum & existimationem suam alteri declarent, utut nullo fundamento nixam? Ac propterea assentationem ab adulatione distinguere volumus (not. §. 205.).

§. 500.

Assentatio semper augeat id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur. Quod assentator vult esse magnum. Assentator enim nullam rationem habet veritatis, sed saltem loquitur ad voluptatem ejus, adgeret id, cujus voluntatem dicit, quod loquitur (§. 205.), placendi quod ad vovendum studio (§. 542. *Psych. empir.*). Quoniam igitur alter voluntatem alvult, ut id, quod ad voluntatem ipsius dicitur, sit magnum, terius dicit. ideoque assentator persuasissimus est, se alteri tanto majorem voluptatem creaturum & per consequens fore, ut ipsi tanto magis placeat (§. cit.), quanto altius extollit id, quod is magnum esse vult; in eo exaggerando omnes nervos contendit. Assentatio igitur semper augeat id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum.

Assentator servilem habet animum (§. 213.), ideoque propriam abdicans voluntatem a voluntate alterius pender, quam suam facit, quemadmodum servus ad voluntatem domini, non suam actiones suas componere cogitur (§. 1116. *part. i. Jur. nat.*). Quod si ergo accedat studium placendi, quod ab assentatione nunquam abest, quamvis pro varietate utilitatis, qua ad assentandum permoveretur assentator, varios admittat gradus (§. 205.); voluntati alterius abundantius satisfacere conatur. (Wolffii *Ethica Pars V.*)

R r r r

tur.

tur. Quid ergo mirum, si omnes laudes, quas conquirere potest, profundit? Assentationes istiusmodi non raræ sunt inter eruditos; quæ ad adulationem accedunt. Amant enim homines ambitiosi & fastosi assentationem, & adulationem (§. 207.); ambitionem vero & fastum esse communia eruditorum vitia in vulgus notum est. Quodsi ergo quis affectet inventoris gloriam, & commentum quoddam suum pro arduo invento venditari velit; assentatores, qui ipsum adulantur, solidissimis rationibus evictum esse asserunt, quod principiis præcariis, vel non satis intellectis, ac infelicitè applicatis superstructum, immo cujus ne ipsi quidem, neque præteritus inventor notionem satis distinctam, immo haud raro nullam habent. Dicunt, inventum esse prorsus divinum, qualem nondum vidit orbis eruditus. Extollunt idem super inventa aliorum, quibus viri summi sempiternam gloriam sibi pepererunt, aut, si modestius loqui videri velint, illud nulli horum cedere affirmant. Cumque nec ipsi, nec is, ad cujus voluntatem loquuntur, probare possint, quod hic pro invento præclaro haberi vult, esse verum, multo minus tam arduum esse, quantum videri volunt; utrumque gratis sumendum esse contendunt, & ementita autoritate dictis absonis & tumidis fidem facere conantur, ut hebetioribus caliginem offundant & imperitis nimiumque credulis fumum vendant. Apparet itaque, quomodo assentatio augeat id, quod is, ad cujus voluntatem dicitur, vult esse magnum. Efferimus propositionem præsentem verbis *Ciceronis*, ut appareat, jam dudum observatum esse hunc assentatorum morem: nostrum vero erat ostendere, cur alius esse nequeat. Notandum vero, assentationem non intra verborum ambitum contineri, sed ad alijs quoque actus externos, vultum nimirum & gestus procedere. Ita si quis velit ea, quæ dicit, alijs suspicienda & admiranda esse; assentatores porrectis auribus & aperto vel tantisper ore quasi attoniti verba loquentis excipiunt, & inclinato capite manibusque leviter elevatis, mox iterum demissis approbationem; oculis in sublime clatis admirationem

nam & ore aliisque gestibus ad venerationem compositis existimationem produnt. Quodsi plures fuerint praesentes, inter se aspicientes sibi mutuo anhuunt, ut unanimi ipsorum consensu tanto securius persuadeant ei, cui assentantur, verba ab ipso prolata esse eadem digna. Omitimus jam ea, quae adulatione ad assentationem accedens superaddit, & quae diversa persona, cui assentandum, conditio vel permittit, vel jubet.

§. 501.

Quoniam assentatio semper augeat id, quod is, cuius *Quando id ad voluntatem dicitur, vult esse magnum (§. 500.); si assentatio faciat quam tor in eo, quod ad voluntatem alterius dicitur, ipsemet se eidem lubentissime. parem, vel eodem prorsus superiorem agnoscit, cum & ipse propter id magnus haberi velit, in illo exaggerando tanto lubentius nervos contendit.*

Assentator sui similem laudans seipsum laudat, laudeque delectatur, quatenus sibi persuadet, fore ut alii iisdem laudibus, vel etiam maioribus se cumulent. Istiusmodi autem assentatores cum exigua, vel etiam nulla merita, nisi commentitia, supra praecelara virorum summorum merita extollant, cum contemptu aliorum etiam se meliorum ad nominis gloriam grassantur. Quodsi ergo contingat, ut aliis imponatur necessitas contemptum suum vindicandi, deturque occasio nervos eorum deregendi, quibus deregis modulo se suo eos metiri docent alii; assentationi & adulationi meritas dant penas. Torquetur enim ipsorum animus multis molestiis, a quibus immunes esse poterant, nisi alios impudenter laudando laudes proprias imprudenter ebuccinare voluissent. Vitia hoc habent, ut ab initio sint dulcia, postea vero fiant amara. Quodsi ergo plura concurrant, quemadmodum in praesenti casu accidit, in quo fastus & superbia si non assentationem suadent, atamen eandem faciunt atque augent, mirum non est, si assentatio tandem efficiatur amarissima, praesertim si praeterea impudentia, inconsiderantia & imprudentia, ut alia taceamus,

mus, simul accedant. Seiplos noscere nondum didicerunt, qui tantam turpitudinem sibi met ipsi infligunt, ut aliis deridendi propinentur. Quomodo nescientia sui virtutum tam intellectualium, quam moralium studium acre efficit; ita ejus neglectus non minus virtutes intellectuales arceat, quam vitii fores latas pandit, & miserrima est istiusmodi hominum, qui seiplos noscere negligunt, conditio, quod naves & vitia sua non agnoscant, immo ne isti quidem sapiant, ut de iis emendandis serio cogitent.

§. 502.

Vitium comitati in defectu oppositum.

Superbia est vitium comitati in defectu oppositum. Superbus enim supra alios sese effert (§. 888. part. 1. Jur. nat.); & per consequens majoris fieri vult aliis. Quoniam itaque alios minoris facit, quam facere debebat, laudem quoque meritam iis non tribuit. Enimvero comis tantum unicuique laudem tribuit, quantum meretur, & per consequens neminem vilipendet, nec sese supra alios effert (§. 890. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum comitas sit virtus (§. 890. part. 1. Jur. nat.), superbia vero vitium (§. 889. part. 1. Jur. nat.); superbia vitium est, comitati in defectu oppositum.

Superbiam esse vitium, vulgo agnoscitur, cum superbus multis modis displiceat aliis: ast cui virtuti opponatur, non neque agnoscunt, propterea quod plerique comitatis nullam, superbiae non nisi confusam habent notionem, illam plerumque cum urbanitate seu civilitate confundentes, hanc ex vana affectatione præstantiæ cujusdam æstimantes. Quamobrem etiam accedit, ut superbi sibi non videantur, qui maxime sunt. Variæ admodum sunt rationes, ob quas unus se supra alios effert, iisque præstare videri vult. Ita eruditio Dianam suam supra modum amantes ceteros ab ejus cultu alienos vili pendunt, alii, qui in aliquo scientiarum, vel eruditionis genere eminent, aut sibi eminere videntur, vel vo-

lunt, ut videantur aliis, quos in eodem inferiores judicant, præ se contemnunt, minime tamen agnoscunt, se esse superbos. Accedit etiam superbia ad pietatem vel tacite, cujus exempla præbent Neopharisei, qui cum rationem damnant tanquam pietati maxime inimicam, vitia a virtute aggre didunt.

§. 503.

Superbus humilis esse nequit & contra. Etenim, qui superbus est, se supra alios effert & majoris fieri vult aliis (§. 888. *militati re-part. 1. Jur. nat.*), consequenter de perfectione propria non pugnat. judicat, quemadmodum debebat, facta sua, ex quibus perfectionem propriam agnoscit, minime spectans tanquam debita, nec ea, quæ circa eandem sibi tribuenda, discernens ab iis, quæ fortunæ debentur, quemadmodum lege naturæ præcipitur (§. 577. *part. 1. Jur. nat.*), multo minus considerans se, quicquid boni habet, id in totum Deo datori omnīs boni accepta ferre debere (§. 1208. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero qui humilis est verum de perfectione propria ferens judicium appetitum circa existimationem sui moderatur (§. 581. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque non plus perfectionis, nec circa eandem plus sibi tribuit, quam veritati consentaneum (§. 575. *part. 1. Jur. nat.*), sollicitè discernens, quæ fortunæ debeatur ab iis, quæ sibi debet (§. 574. *part. 1. Jur. nat.*), & quicquid boni habet, id omne Deo datori acceptum ferens (§. 1208. *part. 4. Jur. nat.*). Patet itaque superbum humilem esse non posse, nec humilem esse posse superbum.

Forſan non deerunt, qui existimaturi sunt, superbiam tanquam vitium humilitati opponi. Enimvero cum superbia tantummodo pugnet cum humilitate, quatenus superbus immodice de se sentit, non vero attendatur, quod se propterea supra alios efferat; ideo humilitati non superbia, sed fastus

opponitur, tanquam vitium, quo quis plus sibi tribuit perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videtur, quam veritati consentaneum (§. 583. part. 1. *Jur. nat.*). Datur inter vitia nexus quidam, vi cuius unum ex altero facile sequitur, isque in nonnullis indivisus, ita ut posito uno simul ponatur alterum; non tamen propterea eadem simul eidem virtuti opponuntur. Actiones enim vitiorum virtuti cuidam oppositorum illarum contrariæ esse debent, quæ sunt virtutis.

§. 504.

Nexus superbie cum fastu.

Omnis superbus fastosus est. Superbus enim se supra alios effert & majoris fieri vult aliis (§. 888. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque de se non sentit, quemadmodum debebat, vel falsum ferens de perfectione sua iudicium, quatenus existimari vult ob ea, quæ existimationem minime pariunt, vel perfectionem, qua gaudet, augens, vel circa eandem sibi tribuens, quæ sibi tribuere non debebat, omnium mine autem, quicquid boni habet, id in totum Deo datori omnis boni acceptum ferens. Enimvero qui ita de se sentit fastosus est (§. 583. part. 1. *Jur. nat.*). *Omnis itaque superbus fastosus est.*

Non licet propositionem convertere, ut omnis quoque fastosus dicatur superbus. Quamvis enim fastus ad superbiam facile ducat, non tamen hoc semper contingit. Fieri nimirum potest, ut quis sibi videatur, qui non est, vel etiam pro certo habeat, se alios perfectione sua, qualiscunque tandem sit, sive vera, sive apparens, antecellere, sed acquiescat in eo, ut sibi ipse placeat, non tamen propterea se supra alios efferat eosque vili pendat. Erit igitur fastosus (§. 583. part. 1. *Jur. nat.*), non tamen superbus (§. 888. part. 4. *Jur. nat.*). Fastosus idemque superbus est homo eruditus, qui ultiores cum fecerit progressus, dum aliorum inveni longius produxit, sese supra inventores effert & abjecte deis

sentit, minime considerans se nihil eorum, quæ fecit, facturum fuisse, nisi inventis aliorum uti potuisset eademque a fideli magistro edoctus fuisset, & falso sibi persuadens se inventores & magistrum ideo acumine atque ingenii vi vincere, quia in ea incidit, ad quæ illis pervenire non fuerat datum. Prodit acuminis defectum, quod minime perspicit, quantum aliena sibi profuerint ad inveniendâ suâ & quantum in his debeat fideli institutioni, quam fortunæ debet, multo minus pervidens, quo acumine & qua ingenii vi inventum fuerit erutum, de quo ipse ne per somnium quidem cogitasset, nisi ætas sua in ea incidisset tempora, quibus in aprium productum & ad insigne fastigium erectum fuerat. Dudum vesania ista in ridiculo habita: natum enim hinc proverbium, nanum gigantis humeris insistentem longius prospicere. Agnoscunt nanum, nec giganti æquiparant, qui omnia vero pretio æstimant. Quamobrem ubi vident nanum sese supra gigantem efferentem, eidem acclamant, quod in proverbio est: Nanus cum sis, cede. Quoniam homini naturale est, ut quæ opinione sua absurda sunt, risum moveant (§. 743. *Psych. empir.*); si superbia sua aliis se deridendum propinat, cum gloria sua frui posset laude merita contentus, id sibi imputet justas superbiæ dans pœnas.

§. 505.

Superbus aliis invidet honorem ac laudem. Etenim superbus sese supra alios effert & majoris fieri vult aliis (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Quod si ergo videt alios honorem ac famam habere, quæ ipse caret, aut quam solus habere mallet; cum respectu sui hoc malum judicet, rædium inde percipit (§. 569. *Psych. empir.*). Quoniam itaque invidia consistit in tædio ex felicitate alterius percepto (§. 705. *Psych. empir.*), honoris vero atque laudis cupidum famæque studiosum honorem atque laudem ad felicitatem referre constat; superbus honorem ac laudem aliis invidet.

Nascun-

Nascuntur inde superborum querelæ de honore ac laude aliis tributa, sibi denegata, quasi tribuatur non merentibus, sed merentibus denegetur. Quamvis vero non omnes adeo insaniant, ut eas apertis verbis proferant; intra se tamen fixas produnt, qui bene meritos, quorum quamvis dudum mortuorum fama illustris adhuc superstes est, dente canino rodunt, aut saltem in literis ad amicos eas non dissimulant. Accidit etiam, ut querelæ istæ ipsis inscientibus spe concepta imminuendi famam ipsam ocludantur.

§. 506.

Quod superbi aliorum laudi detrahant, existimationem & famam ledant.

Quoniam superbus aliis invidet honorem ac laudem (§. 505.), qui vero alteri invidet, quod bonum existimat, cum bono, quo potius est, indignum judicat (§. 712. *Psych. empir.*), atque pronus est ad privandum alterum bono, quo fruitur, aut impediendum, quo minus obtineat, quod in ipsum conferendum (§. 716. *Psych. empir.*); *superbus honori ac laudi aliorum detrahere studet* (§. 870. part. 1. *Jur. nat.*); immo honorem & existimationem atque famam alicuius ledere, aut prorsus lacerare non veretur (§. 867. part. 1. *Jur. nat.*).

Cum in honore, laude atque fama plurimum detur opinioni, quæ admodum variat; plura occurrunt exempla honori ac laudi aliorum detrahentium & honorem, existimationem atque famam aliorum ledentium & lacerantium, quam putatur. Opinionum enim diversitas diversos peperit modos aliorum honorem ac laudem ledendi & lacerandi, eisdemque detrahendi. Huc sane referendi quoque sunt nani, qui humeris gigantis insistentes hunc contempnunt, propterea quod longius prospiciunt (not. §. 504.). Nolumus proferre casus particulares alios, cum ubivis non solum inter eruditos, verum etiam in infima usque plebe obvia sint exempla. Habent enim eruditi, quos superbia vexat, cum imperita plebe ea in re mores communes, immo plebei mores in ipsis haud raro maxime conspiciunt. Neque est quod mireris, eam

fastus

fastus & superbia sint vitia eruditis admodum familiaria. Omnium vero maxime superbiam & fastum una cum stultitia produnt, si viros summos post fata convitiis læcessunt, quæ absque ulla injuria in ipsos retorquentur, quamvis non alia appareat ratio, quam quod ad eandem nominis celebritatem, quam illi magno suo merito consecuti sunt, ne quidem adspirare possunt, nisi prorsus desipiant.

§. 507.

Similiter quoniam superbus aliis invidet honorem ac *Quod alios* laudem (§. 505.), invidus autem pronus est ad privandum *merita laude* alterum bono, quo gaudet (§. 716. *Psych. empir.*): *superbus spoliens alios merita laude spoliare conatur.*

Spolium hoc semper intenditur, quamvis malitiam infinitam terminent vires, quas quod excedit audere nequit superbus. Omnium evidentissime hoc patet, quando exultat, ubi contingit, alterius laudem quacunque de causa deleri, aut saltem ita obscurari, ut pro nulla haberi possit. Et quoniam invidia superbia conclusa cupiditatem spoliis concitat, quæ hic de superbo demonstrantur de invidia in genere valent, quæcunque tandem sit bonum, quod invidetur, & quæcunque fuerit invidiæ causa. Cum invidia nascatur ex odio (§. 707. *Psych. empir.*), invidus non semper superbus est.

§. 508.

Superbus amat adulationem & assentationem. Qui enim *De amore* superbus est, se supra alios effert & majoris fieri vult aliis *adulationum* (§. 588. *part. 1. Jur. nat.*). Invidet aliis honorem ac laudem & *assentationum* (§. 505.), & vult ut eidem detrahatur, immo existimatio, *tionum.* honor & fama aliorum lædatur ac laceretur (§. 506.), eosque laude merita spoliare conatur (§. 507.). Quamobrem cum assentatores nullam habeant rationem veritatis, sed saltem loquantur ad voluntatem & voluptatem (§. 205.), adula-
(*Wolffii Ethicæ Pars V.*) S s s rores

rores autem omni laude eum cumulent, quamvis maxime immerita (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque faciant, quod maxime appetit; ex assentatione & adulatione voluptatem percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Amat itaque adulationem & assentationem (§. 654. *Psych. empir.*).

Poterat idem brevius ostendi hoc modo. - Omnis superbus fastosus est (§. 304.). Sed fastosi amant adulationem & assentationem (§. 207.). Ergo etiam superbus adulationem & assentationem amat.

Qui superbo omnium optime se commendare vult, cum adulatione assentationem conjungere tenetur. Assentatio enim superbo magis artidet, quam adulatio nuda. Superbus vult, ut supra alios extollatur, nec parem ferre potest, multo minus se superiorem (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Assentator loquitur ad voluptatem & voluntatem ipsius (§. 205.) & augeat id, quod ad voluntatem ipsius dictum ipse vult esse magnum (§. 500.). Abundantius itaque explet cupiditatem gloriæ, qua flagrat & ardet superbus, consequenter talem se ipsi præbet, quales ut se præbeant omnes in votis maxime habet. Facile patet, assentatorem animum potissimum attendere ad id, quod superbus ad voluntatem suam dictum vult esse magnum, & ad eos, quibus superior haberi cupit. Neque enim sufficit, ut augeat, quod vult esse magnum; verum etiam necesse est, ut in eo supra alios omnes evehiatur, quos propterea magni faciunt, vel fecerunt alii. Demus exemplum. Si superbus gloriatur invento quodam suo; non sufficit, ut id venditur pro divino, quale orbis hactenus non vidit, & in quo investigando industriam suam frustra defatigarunt viri summi nominis celebritatem adepti, ut ejus maxima prædicetur utilitas, qua scientiæ ad summum perfectionis gradum evehuntur, & novam quandam formam induunt; sed comparandum quoque est commentum opinionis cum præclaris inventis herois cujusdam litterarii, cujus nomen ubivis terrarum

rum merito celebratur, & palma ipsi eripienda atque homini superbo tradenda. Quo nimirum impudentior fuerit assentator, homo servilis animi, minime ingenui (§. 213.), eo quoque gravior est & assentatio laudē quadam remuneratur, quæ in superbum reflectitur. Istiusmodi enim laudem extorquet laus propria, quam affectat superbus, ut hæc firmior videatur & imperitis facilius imponatur. Accendit hæc laus ardorem assentandi & sic superbus largius consequitur quod cupiebat; assentator autem haud raro veram, quam habet, laudem perdit, jam per se intelligentibus ac bonis omnibus exosus, quorum judicio nititur vera gloria (§. 47. *Jur. Gent.*). Quodsi quis superbiat dignitatibus civilibus ac divitiis; non sufficit dicere, quod nemo idem vitæ genus secutus ad tantam dignitatem tantasque opes pervenerit; sed necesse est, ut nominentur viri, qui in eo vitæ genere eminuerunt & adhuc eminent, quibus tamen non eadem contigit, ut cum turba loquamur, felicitas. Ceterum hic quoque notandum est, quod de ambitiosis & fastosis supra annotavimus (*not.* §. 207.), superbos non tam assentatores, quam assentationes amare. Clarissime hoc perspicitur ex laude, quam superbus reddit assentatori id, quod ipse vult esse magnum, exaggeranti, quæ cum in superbum reflectatur, assentatori non redderetur, nisi ejus interesset, ut redderet. Ita inventa exaggeranti non tribueretur laus perspicaciæ, nisi augeret, quod superbus magnum esse vult.

§. 509.

Superbus alios contemnit, etiam se meliores. Etenim sese *Superbus* effert supra alios (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*), aliis invidet honorem ac laudem (§. 505.), & quantum in se est merita quoque laude spoliare conatur (§. 507.), immo non veretur aliorum laudi detrahere, & existimationem atque famam lædere, aut prorsus lacerare (§. 506.). Quamobrem cum alterum contemnat, qui actibus externis declarat, alium honore ac

laude indignum esse (§. 787. part. 1. *Jur. nat.*); superbus alios contemnit, etiam se meliores.

Prodit superbus maxime vitium, quo laborat, aliorum contemptu, & superbia statim in omnium oculos incurrit, si contemnit se longe meliores, quorum conspicua sunt merita, qui ex parte ipsius vel nulla sunt, vel admodum modica. Quoniam vero non omnes eadem re superbiunt, contemptus quoque variat. Ita Phariseus pietate superbiens contemnebat alios, quos sibi pares non agnoscebat, ac inprimis publicanum, qui in iis deficiebat, ob quæ sese supra alios efferebat. Ita qui scientia, vel eruditione sua superbit, contemnit ceteros omnes, qui non ea scientia imbuti sunt, vel eadem eruditione præstant. Algebraista, quamvis parum utilem Reip. ac humano generi se præstet, idiotas appellat viros, qui scientia & eruditione sua præclare de genere humano merentur & utilem Reip. operam præstant, quasi-vero humano generi bene consultum foret, si omnes, qui ad litterarum studia animum appellant, ætatem omnem in intricatis calculis consumerent, vel solius ostentationis causa. Litterator contemnit Philosophos, ridet Geometras & Astronomos, dives contemnit non modo pauperes, sed minus etiam opulentos, dignitate civili præditus eadem carentem, quamvis alioquin ejusdem secum, immo melioris quoque conditionis. Invidia quoque superbum adducit, ut alium contemnat, propterea quod carere cogitur, quo alter gaudet.

§. 510.

Gradus istius contemtus.

Quoniam superbus alios contemnit, etiam se meliores (§. 509.), superbia autem sicuti vitia cetera omnia suos habet gradus; contemptus quoque nunc major, nunc minor est, prouti majora, vel minora incrementa cepit superbia.

Probe hoc notandum est, ut contemptus in casibus particularibus agnoscat, præsertim cum superbus homo, si idem fuerit

fuerit callidus, latenter alios contemnat, conquisitis argumentis probabilibus, quibus aliorum merita extenuat, & vitia, quæ ipsis imputat, aliorum credulitati absque ulla suspitione contrarii tanto facilius persuadeat, ita ut vel excuset, quæ famam contemnendi ignominiam afflant. Accedit ad contemptum simulatio, quæ ideo detegenda, ut animus contemnendi pateat. Sæpius jam monuimus in casibus particularibus caute procedendum esse, ne fallat de vitiis pariter ac de virtutibus aliorum iudicium, eaque fini commendavimus analysin moralem exemplorum, qualem in usum publicum omnium optime dare poterant illi, quibus imposita est necessitas famam suam adversus eos defendendi, qui injurias dixerunt.

§. 511.

Qui gloria superbit, injuriam interpretatur, quicquid eidem adversum ab altero commissum opinatur. Quando enim superbus perbus sese supra alios affert (§. 888. part. 1. Jur. nat.), si gloria superbum alterius bit, utique videri vult, ut eadem antecellat alios. Quod si injuriam interpretatur, ergo alius quid committat, quod gloriæ suæ adversum opinatur; eum jus ad gloriam sibi competens violasse arbitrat. Quamobrem cum violatio omnis juris injuria sit (§. 859. part. 1. Jur. nat.); qui gloria superbit, injuriam interpretatur, quicquid eidem adversum ab altero commissum opinatur.

Homines vitio dediti non veritati, sed opinioni suæ accommodant judicia. Ideo qui gloria superbit, de eadem non statuit ex veritate, sed ex opinione, quam de gloria fovet, & se gloriam mereri arbitrat, quamvis revera nullam mereatur, nec veram gloriam unquam consecuturus ob id, ob quod magnam mereri arbitrat, & maximam eidem adjudicat assentator (§. 500.). Inglorius ubi invenit assentatorem & adulatorem laudis, quam affectat, ebuccinatorem, cujus autoritatem tantum apud omnes valere putat, quantum apud se, de gloria consequenda non amplius dubitat, sed plenus fiducia

jam habere existimat (§. 804. *Psych. empir.*). Quodsi ergo quis quidpiam committat, quod ei adversum judicat; eum gloriæ suæ insidiari arbitratur, ideoque eundem prædoni assimilat, cui raptores gloriæ omnino similes sunt, utpote rapientes alteri, quod suum est, aut quod suum fieri poterat & debebat. At superbus fingit rapinam, ubi nulla adest, & injuriam somniat, ubi nulla comparet. Quamprimum a veritate receditur, id quod in omni vitio fieri solet, omnia confunduntur, vera miscentur falsis, & falsa cum veris simul influunt in appetitum & aversionem, ut recte agere sibi & aliis videatur, qui facit quod rectum non est. Dolendum vero homines eruditos, quorum est rationem revocare ad veritatem, morum veritatem insuper habere, cum tamen vera laus uni virtuti debeat, quemadmodum dudum inculcavit Cicero: neque enim virtutes intellectuales, quæ dicuntur, virtutis nomen participant nisi a virtute morali.

§. 512.

*De vindicta
ejus, qui gloria
superbit.*

Quoniam qui gloria superbit injuriam interpretatur, quicquid eidem adversum ab altero commissum esse arbitratur (§. 511.), opinione autem injuriæ ira concitatur (§. 420. *part. 2. Eth.*), quæ ad vindictam tendit (§. 422. *part. 2. Eth.*); si gloria superbiens putat, alterum fecisse, quod sua suæ adversum est, vindictæ cupiditate flagrat, consequenter cum vindictæ cupidus tædium, seu dolorem ejus appetat, a quo se offensum opinatur (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), tædium alteri creare studet, quantum in potestate est.

Superbia occæcat mentem, ne videat verum, nec suadet aliud, nisi quod a virtute alienum. Fallit igitur judicium, quod de injuria sibi facta fert superbus, & talpa cæcior cum lynce oculator sibi videatur, videt id quod nemo alius videre potest. Confidit judicio suo, si adulator ipsi assentatur, cujus perspicaciam parum idoneus æstimator ad ea porrigit, ad quæ

quæ non extenditur. Modi vindicandi injuriam plurimum variant pro conditione personarum aliisque circumstantiis. Quemadmodum autem superbus cæcus est in æstimanda injuria, ita quoque in eadem vindicanda cæcutire solet, ut in scyllam incidat charybdin vitaturus.

§. 513.

Ad superbiam adscribi nequit, si quis disceptare noluerit cum Quando con-
hominibus imperitis, præsertim moribus inconditis præditi, si dignitati troversa-
ac ætati ipsius minime conveniat litigare cum aliis, si quis nemini sua rum detre-
obtrudit, & si quæ aliæ sunt honestæ causæ, cur controversias detre- Etatio non sit
ctet. Cum enim superbus sese supra alios efferat (§. 888. *superbia si-*
part. 1. Jur. nat.), ideoque alios vili pendat; si quis alios præ gnum.
 se contemnit, superbia inde recte colligitur: ast ubi istiusmodi
 contemptus abest, sed alia sunt motiva ab eodem prorsus aliena,
 cur quis hoc non faciat, id ad superbiam adscribi nequit. Enim-
 vero si quis controversias detrectet cum hominibus imperitis,
 præsertim ubi inconditis moribus fuerint præditi, si digni-
 tati ac ætati ipsius minime conveniat litigare cum aliis, si
 quis sua nemini obtrudit, consequenter perinde ipsi fuerit,
 siue alius ea approbet, siue improbet, aut aliæ ipsi fuerint
 honestæ causæ, cur a controversiis absteineat; is alios minime
 contemnit, si vel maxime contemnat ea, quæ dicuntur (§.
 787. *part. 1. Jur. nat.*), cum facta a personis sint dividenda,
 nec verum de qualitatibus personæ judicium in contemptum
 personæ convertendum sit. Pater itaque ad superbiam ad-
 scribi minime posse, si quis ob causas in hypothefi propofi-
 tionis præsentis enumeratas, vel justas alias detrectet con-
 troversias.

Non defunt illustria magnorum in Rep. litteraria virorum,
 quibus propositio præfens illustrari poterat. *Newtonus*, vir
 magno suo merito summus, nihil reposuit ad ea, quæ a non-
 nullis

nullis in controversiam adducebantur ab ipsis conterraneis suis, multo minus curabat, quæ in locis exteris parum idonei iudices de inventis aut opinionibus ipsius dicebant. Absolum vero foret, inde inferre, quod fuerit superbus. Similiter *Leibnitius*, qui in omni scientiarum & eruditionis genere, exemplo sane rarissimo, excelluit, quamvis non uno specimine docuerit, se non habere animum a controversiis alienum, si eæ faciant ad profectum scientiarum, nunquam tamen in arnam descendere voluit cum hominibus imperitis, aut censuris præcocius gloriolam affectantibus. Hoc vero tribuendum non esse superbiæ, vel inde patet, quod aliorum, quorum vires ipsi perspectæ erant, industriam excitavit ad inventa sua perficienda, immo ubi quædam invenerat, eos ad tentandum vires suas adhortatus est, ut eandem secum inventoris laudem participarent, progressusque ulteriores publice laudari & sua cum fœnore se recepisse professus est. Immo gratas quoque prædicavit, quibus doctoribus tam vivis, quam mortuis profecerit, quamvis nemini de eo constaret, & quemadmodum ex sola Theodicea discimus, aliis ultro laudem meritam tribuit. Sunt autem causæ complures, cur quis aliorum objectiones parum curet. Aliquas saltem recensuimus in hypothesi propositionis præsentis: demonstratio autem ceteras in casibus particularibus manifestat. Nititur enim hoc principio generali, quod ipsa superbiæ notio insinuat, ad superbiæ adscribendam non esse detractionem controversiæ, nisi ortum trahat ex contemptu aliorum. Quemadmodum vero nihil est tam conforme rationi, quo non abutantur homines de prætextu solliciti; ita quoque fieri potest, ut superbiæ in detrectandis controversiis justas causas obtendant. Alii si quis in casibus particularibus circumstantias accurate ponderet, haud quaquam difficile erit simulationem detegere. Ceterum hoc quoque observandum est vi libertatis naturalis, quæ hominem in actionibus suis independentem facit a voluntate alterius (§. 152. part. 1. *Jur. nat.*), unius cujusque arbitrio relinquendum esse, utrum ad objectiones respondere velit,

velit, nec ne, & quodnam earum statuatur pretium. Absurdum itaque est, si quis se contemni queratur, ubi alter ferram contentionis cum ipso reciprocare nolit. Equidem in Rep. litteraria nulla habetur ratio dignitatum civilium, sed solius veritatis, quæ a dignitate civili minime dependet, & hæcenus eruditi omnes æquales sunt; hoc tamen non obstat, quo minus in casibus particularibus dignitati alicujus parum conveniat litigare cum aliis & cur subinde alii quoque nomini ejus parcere debeant.

§. 514.

Qui ad officium publicum evectus superbit, absurdus est. De absurdi-
Etenim in Rep. officium aliquod publicum nemini conferri *tate super-*
debet, nisi qui habilis est (§. 890. part. 8. Jur. nat.), nec id *bia, si quis*
ambire licet nisi ei qui habilis est (§. 895. part. 8. Jur. nat.), *ad munus*
neque eodem dignus est, nisi qui habilis fuerit (§. 896. part. *præclarum*
8. Jur. nat.), consequenter cui non solum sunt vires suffici- *evebitur.*
entes, ut eodem recte fungatur, verum etiam constans &
perpetua voluntas est eodem recte fungendi (§. 889. part. 4.
Jur. nat.). Quoniam itaque civis quilibet actiones suas diri-
gere debet ad salutem Reip. (§. 1084. part. 8. Jur. nat.), &
in iis spectare, ut profit civibus (§. 1085. part. 8. Jur. nat.),
immo Reip. obligetur ad bonum publicum promovendum
(§. 28. part. 8. Jur. nat.): qui ad officium quoddam publicum
evectus, eodem recte fungi debet in utilitatem Reip. & ad
hoc sese obligavit, cum id in ipsum conferretur (§. 901. part.
8. Jur. nat.). Quodsi ergo officio suo rite fungatur, laudem
quidem ac honorem meretur ab aliis (§. 761. part. 8. Jur. nat.),
ipse tamen quod facit aliter spectare nequit tanquam debi-
tum. Fecit nimirum id, ad quod Reip. jam obligatione
generali devinctus erat, & ad quod se insuper obligatione
speciali obstrinxit. Quemadmodum vero absurdum est glo-
riari

riari de eo, quod fecerimus, quæ non sine iusta animadversione omitti poterant; ita multo magis absurdum est sese efferre supra alios, quod ad hoc, vel istud faciendum obligati sumus. Quamobrem cum hoc faciat, qui propterea superbit, quod ad officium quoddam publicum evectus fuerit (§. 888. part. 8. Jur. nat.); absurdus utique is est.

Qui ad officium publicum evehitur, animum semper attendere tenetur ad ea, quæ ipsi facienda sunt; ut eodem cum laude fungatur, atque habilitatis suæ convincatur. Fructus est acquiescentia in seipso (§. 749. Psych. empir.) & veri nominis gloria (§. 769. Psych. empir.), quæ illam alit. Eodem vero accenditur ardor officio suo ita fungendi, ne ulla ex parte in se desiderari patiatur industriam suam, idemque felicitatis nostræ pars est, cum consistat in vera voluptate, quæ animus perfunditur. Enimvero si quis inde animum avertit, & dignitatem saltem respicit, quæ officio publico tanquam præmium meriti in Remp. adhæret (§. 768. part. 8. Jur. nat.), & voluptatem, quam percipit, cum ista commutat, immo administrationem officii instar oneris considerans ex ea molestiam capiit; æquis eum æqua lance omnia ponderans non dixerit absurdum? Quemadmodum vero vitium unum gignit alia, ita quoque superbia ista aliorum vitiorum generatrix est. Proveniunt inde luxus, defraudationes, ostentatio, contemptus aliorum etiam se meliorum & quæ sunt alias ejusdem farinae. Produnt superbi superbiam suam vultu, incessu, vestitu aliisque rebus ad pompam compositis, quasi omnes eum, qui sibi magnus videtur, conspicientes splendore ipsius perculsi nescio in quam venerabundam admirationem rapi debeant; dum risum mover nasutioribus & se exosum reddit peritis ac bonis. Haud fallax vero plerumque signum est ridicula istiusmodi superbia exiguum meritum, cum arguat iudicii defectum, virtutis & morum cultiorum carentiam. Sunt etiam ut plurimum hac labe infecti, quos fortuna cæca præter omnem spem & expectationem ad dignitatem evehit, quam rite estimare non didicerunt.

§. 515.

Nudis titulis superbire, stultitia summa est. Tituli alii denotant dignitates civiles, & si nudi fuerint, nulli officio publico adherent; alii vero consuetudine privatorum hominum introducti ad significandum, quod magni alium faciamus, atque horum prima origo plerumque est adulatio, nec quicquam per se significant, nisi quod opinione turbæ is, cui tribuitur, majoris existimetur, aut par aliis. Qui titulis nudis superbiunt, propter eos sese supra alios efferunt, & se superioribus pares esse existimant. Quodsi vero quæsieris, quænam sint eorum merita, ob quæ aliis præferendi; nulla adesse apparet, cur magni fieri velint ab aliis, pro ratione unice stat eorum voluntas. Stultitia est per præcipitantiam statueri de mediis (§. 458. part. 4. Eth.). Qui titulis superbit tanquam finem intendit, ut magnus videatur aliis, & medium eligit titulos, qui vel per se nihil significant, vel respectu ipsius termini inanes sunt, consequenter ob nihil magnus haberi vult; ideoque major præcipitantia in eligendo medio ne fingi quidem potest. Nudis itaque titulis superbire stultitia summa est.

De iis, qui nudis titulis superbiunt.

Veræ existimationi veroque honori nihil magis adversatur, quam superbia, quam nudi tituli alunt, multorum malorum fomes. Titulomania nostro seculo Germanos imprimis vexat, sive spectes eos, qui præcellentiam quandam civilem denotant, sive illos, quos turbæ opinio ad honorandum alios invenit. Nemo statu suo contentus est, sed majorem dignitatem affectat, quam eidem convenit, & ubi titulum quandam venalem haud raro ære alieno emit, sibi jam videtur is, qui officio fungitur, cui adherens dignitas isto titulo effertur. Ceterorum vero titulorum adeo avidi sunt, ut vix vocabula reperire liceat, quibus ambitionem ipsorum laries. Quamvis in aliis imitentur Gallos, in hoc tamen a moribus ipsorum

quam longissime recedunt. Superbia vero ista luxum peperit, quo non solum opes suas profundunt, sed æs quoque alienum turpiter consumunt pestes Reip. de qua bene mereri debebant, ut titulis istis se redderent dignos (§. 764. 768. part. 8. *Jur. nat.*). Ast potius omnes suas cogitationes in defraudationes convertunt, quam ut solliciti sint, quomodo de Rep. bene mereantur.

§. 516.

De absurditate vestitu superbientium.

Vestitu superbire ridiculum est. Qui vestitu superbit, se alios antecellere opinatur, quod splendidiore ac sumtuosiore veste indutus incedat (§. 888. part. 1. *Jur. nat.*), quasi alii inde colligere debeant, quod vel dignitate emineat, vel divitiis abundet, vel nescio qua præcellentia gaudeat. Enimvero cum facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta hominem existimatione, honore ac laude dignum probent (§. 552. part. 1. *Jur. nat.*); quid absurdius fungi potest, quam velle, ut vestitus splendidus & sumtuosus probare debeat meritum existimationis, honoris atque laudis? Quoniam itaque ea risum movent, quæ opinione nostra absurda sunt (§. 743. *Psych. empir.*); vestitu superbire omnino ridiculum est.

Equidem non multo acumine opus est, ut absurditatem hominum vestitu superbientium videas; non tamen ideo eandem silentio præterire fas est. Sufficit dari adeo multos, qui in re manifesta cæcutiunt, & cum plerique homines vivant ad similitudinem aliorum, alios exemplo suo ad eandem stultitiam adducunt. Fæminæ, quarum imbecille est judicium, & quibus non alius relictus videtur modus præcellentiam suam ostentandi, ridicula hæc superbia familiaris est, iisdemque facilius condonanda, quam viris, quibus sese factis suis commendandi occasio nunquam deest; in quocunque tandem vitæ genere personam sibi impositam recte gerere debent, & quorum est ad saniozem mentem revocare fæminas, ut absurda-

ditatem agnoscant. Omnium minime vero tam insulsa opinio ferenda in viris, qui, cum officio publico fungantur, operam dare debent, ut præclaris meritis emineant & alios antecellant, si propter dignitatem, quæ officio adhæret, superbiennes (§. 514.), superbiæ suæ absurditatem hac stoliditate augent. Plurimum autem refert eam agnoscere, cum superbia tunc comitem habeat luxum, opum tam propriarum, quam prohdolor! alienarum depopulatorem. Tristitia indies exempla docent, quantum noceat stolidi hæc superbia, nostris diebus indies magis magisque invalescente luxu. Notandum vero est, aliud esse vestitu superbire, aliud vero vestitum accommodare ad opinionem communem, quam ut inviti sequamur necessitas quædam urget. Cavetur enim in hoc casu, ne sumtus excedant modum facultatum suarum, & ne æs alienum vanitatis causa contrahatur. Vestitu superbiens prodit superbi- am suam vultu, gestu, incessu, verbis & factis, & vestitu sum- tuosiore antecellere studet alios imitatus luxum eorum, qui dignitate supra ipsum eminent, ut facile a quovis agnoscat. Magna autem in hisce differentia est, cum pro morum diver- sitate, tum pro varietate circumstantiarum. Stultitia homi- num in infinitum variat, ut in eodem vitio sibi inutuo red- dantur dissimiles. Ceterum quæ de vestitu diximus, de rebus quoque sumtuosis aliis ad ostentationem compositis intelli- guntur.

§. 517.

Superbi Deo ac hominibus exosi sunt. Duo hic distingven- di sunt casus. Aut enim homo superbus sese effert supra alios ob quædam animi, corporis vel fortunæ bona, aut ob alia, quæ opinione turbæ præcellentiam quandam significant, quales sunt tituli & vestitus sumtuosus. Quoniam homo, quicquid natura habet boni & quicquid quomodocunque acquirit, Deo datori in totum acceptum ferre (§. 1208. part. 1. Jur. nat.) & propterea Deum celebrare debet (§. 1209. part.

Cur superbi Deo & ho- minibus ex- osi sint.

1. *Jur. nat.*); si sese propter bonam animi, vel corporis, aut fortunæ extollit, honorem ac laudem Deo competentem sibi arrogat: id quod voluntati divinæ adversatur (§. 1261. *part. 1. Jur. nat.*). Qui præcedentiam affectat, quæ in se nulla est, sed turbæ opinione saltem videtur quod non est; de vera laude, qua se dignum reddere debet (§. 546. *part. 1. Jur. nat.*), parum cogitat, denuo contra voluntatem divinam (§. 284. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quoniam statu suo contentus non est, sed sibi ipse imponere vult personam, quam si non gerat, tamen mentiatur, Deo autem competitus nobis imponendi personam, quam in hoc mundo gerere debemus (§. 413. *part. 3. Eth.*); in jus Dei involat, consequenter in ipsum injurius est (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum Deo odium tribuatur, quatenus Deus aversatur, quod sibi displicet in homine (§. 239. 221. *part. 2. Theol. nat.*); superbos in utroque casu odio habet, consequenter cum exosus dicatur, quem alter odio habet, superbi Deo exosi sunt. *Quod erat unum.*

Quodsi jam porro superbiam alicujus referamus ad homines alios; illi aut in bono profecerunt, aut parum adhuc profecerunt, aut prorsus vitiis sunt dediti. Qui in bono profecerunt, existimationem veram laudemque veram, qua nos dignos reddere debemus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), a spuria discerunt, qua in vanitatem abutuntur superbi, quæque ipsis maxime displicet (§. 569. 542. *Psych. empir.*). Cumque vitium odio habeant (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*), superbiam quoque oderunt (§. 502.), & quia humilitate delectantur (§. 581. *part. 1. Jur. nat.* & §. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*); superbia, quæ eidem repugnat (§. 503.), ipsis displicet. Quoniam vero superbus alios vili pendet atque contemnit (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*), & per se patet, contemptum sui

fui nemini placere, maxime autem displicere iis, qui in virtute parum adhuc profecerunt, aut prorsus vitiis dediti sunt, odium autem concitatur, quando in altero observamus, quod nobis displicet (§. 674. *Psych. empir.*); superbus odium omnium non modo bonorum, verum etiam malorum, & eorum, qui in virtute nondum multum profecerunt, in se concitat. Quoniam itaque nobis exosus est is, quem odio habemus; superbus omnis hominibus exosus est. *Quod erat alterum.*

Quantum Deo displiceat superbia, cum scriptura sacra abunde docet, tum fata superborum, quæ ad providentiam divinam referenda (§. 930. *part. i. Theol. nat.*); idem confirmant. Dudum observatum est, superbos tolli in altum, ut lapsu graviore ruant. Exempla plurima occurrunt in Annalibus & obvia experientia nova indies in medium profert. Ita videas eruditos superbos, qui supra omnes sese efferunt omnesque alios contemnunt, famæ, quam affectant, maxime securi, ubi firmiter sibi persuaserunt, se in altum adeo sublatos esse, ut nemo ne hiscere quidem contra ipsos audeat, ita depexos dari, ut ne umbra quidem gloriolæ ipsis relinquatur ipsique communis fabula fiant. Videas similiter superbos, qui luxu præcellentiam affectant, ære alieno oppressos, a quo liberari nequeunt, vel in carcerem mæstum detrudi, vel ad mendicantem redactos misero solamine in fugam consternari. Quam exosi hominibus sint superbi, omnium optime cernitur, quando superbix suæ meritas dant pœnas: ab omnibus nimirum deridentur, nec quisquam est, qui ipsorum casum doleat. Quod si superbus non prorsus desperet, ad vitandam superbiam, quæ modo dicta sunt, abunde sufficerent. Sed animum avertunt superbi a venturis, quæ prospicere poterant, aut fortuna secunda nimium confidunt, ut se a lapsu satis tutos existiment. Et quemadmodum superbia, quanto major fuerit, tanto majorem judicii defectum arguit; ita non est quod miremur, si insulsis opinionibus eandem cedant eaque audeant, quæ lapsum graviolem accelerant.

§. 518.

*Remedium
adversus su-
perbiam di-
lectio Dei.*

Qui Deum diligit, superbiam fugit. Etenim qui Deum diligit, is facere non vult, quæ Deo displicent (§. 248. *part. 3. Eth.*), sed ea facere studet, quæ Deo placent (§. 241. *part. 3. Eth.*). Quamobrem cum superbus Deo exosus sit (§. 517.), ideoque superbia Deo displiceat (§. 676. *Psych. empir.*); qui Deum diligit, superbiam fugit.

Charitas Dei optimum adversus superbiam præsidium est, modo consideres, Deum superbiam odio habere. Equidem id jam in genere inde patet, quod lege naturæ, ad quam servandam Deus hominem obligat (§. 276. *part. 1. Phil. præf. univ.*), prohibeatur superbia (§. 889. *part. 1. Jur. nat.*); non tamen inconsultum est, ut animus attendatur ad rationes speciales in demonstratione propositionis præcedentis in medium adductas: has enim si probe ponderes, quam prægnantes sit rationes, cur Deus odio habeat superbiam, clarissime perspicies & turpitudinem hujus vitii penitus inspicies, atque hoc non modo dilectionem Dei firmabit, verum etiam superbiam tibi exosam reddet. Erit itaque dilectio Dei remedium efficacius adversus superbiam. Dilectio Dei cum superbia minime consistit. Quodsi ergo quis superbus est, is Deum nondum diligere didicit, consequenter animus ejus amore Dei vacuus est (§. 243. *part. 3. Eth.*); cumque Deum nondum amet, eum quoque nondum agnoscit (§. 240. *part. 3. Eth.*), sit ita quod historica quadam notitia instructus sit, quæ ad agnitionem Dei minime sufficit (§. 7. *part. 3. Eth.*).

§. 519.

*Remedium
adversus su-
perbiam ini-
micitia vita-
tio.*

Qui neminem sibi inimicam reddere vult, superbiam fugit. Etenim qui neminem sibi inimicum reddere vult, ea fugit, quæ aliorum in se odium concitant (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*). Superbus hominibus exosus est (§. 517.), ideoque eorum odium in se concitat. Qui ergo neminem sibi inimicum reddere vult, superbiam fugit.

Super-

Superbi aut non perpendunt, se aliorum in se odia concitare, aut ea parum curant, quia sibi persuadent, alios sibi nocere non posse: quantum vero fallantur, non sine damno suo, sed nimis sero experiuntur. Probe igitur perpendere debent, inimicum omnem esse periculosum (§. 216.), immo inimicitias miseriam humanam parere hominesque infelices reddere (§. 241.). Superbus multos sibi reddit inimicos, omnes nimirum, quos contemnit, & si qui sunt, quorum non interest, utrum is supra alios nonnullos se efferat, an minus, eorum tamen animos a se alienat, ut ad odium disponantur. Cum imprudentiæ sit alios sibi inimicos reddere (§. 219.); imprudentissimus est superbus, qui multos sibi inimicos reddit. Quantus sit inimicorum numerus, clarissime perspicitur, quando superbus iustas dat superbiæ causas (not. §. 517.). Ut ergo ex alieno casu discas, quid vites, exempla probe consideranda, imprimis quæ experientia propria nobis suggerit. Quodsi superbus ex suo casu sapere nequit, ejus morbus insanabilis est. Maneat igitur infelix culpa sua & animum torqueat molestiis, quamdiu vixerit: ridebunt saniores importunas de miseria humana querelas hominis, qui miseriæ suæ faber est, nec agnoscere vult, vitia hominem reddere infelicem, nec ab infelicitate se liberari posse, nisi vitiis nuncium mittat & virtuti studeat, quantumcunque ipsi faveat fortuna, quam in felicitatem suam vertere non didicit philosophiæ veræ imperitus & a disciplina Christi alienus.

§. 520.

Ad evitandam superbiæ conducit, ut sollicite expendamus Remedium rationem, quæ nos ad superbiæ invitât, atque consideremus, quod adversus su-
propter eam nos supra alios efferre non debeamus. Quoniam enim perbiæ ini-
 superbus sese supra alios affert, iisque major videri vult (§. micitia vi-
 888. part. 1. Jur. nat.), necesse est ut detur aliqua ratio, ob tatio.
 quam melior videri vult aliis. Enimvero cum variæ sint
 hominum opiniones de eo, quo alius alio præstare censetur,
 (Wolffii Ethicæ Pars V.) U u u u super-

superbia autem non tollatur; nisi agnoscatur, qualis sit ratio ista, & quod minime sufficiens sit, ut quis sese supra alios efferat, aliosque præ se contemnat; qui superbiam vitare vult, sollicite expendere tenetur rationem, quæ ipsum ad superbiam invitat, atque considerare, quod propter eam sese supra alios efferre nequeat.

Institus est homini natura sensus quidam æqualitatis naturalis omnium hominum, quem si fontem superbiæ dixeris, a vero non aberraveris. modo notetur, inferri inde, quæ minime sequuntur, propterea quod distincte non cognoscatur. Nascitur enim hinc opinio, quasi alii non sint te meliores, consequenter non vis esse altero inferior. Ea igitur affectas, quæ te ipsi reddunt parem. Enimverò si videris esse adhuc alios te superiores, ubi alteri par videris, mox quoque ipsis par esse cupis. Atque hinc superbia continuo capit incrementa, contemptusque inferiorum accedit, quatenus eorum statum averfatus nullum ipsi pretium statuis. Ast cum impossibilia, quæ agnoscuntur, nemo appetat; ideo quoque superbia restringitur ad certas rationes particulares, ob quas aliquis superior esse vult, aut saltem non inferior aliis. Quoniam vero non desunt se inferiores, contemptus eorum accedit, qui facile extenditur in contemptum illorum, qui re quadam alia præcellunt. Quotiam itaque diversæ admodum sunt rationes, ob quas homines superbiunt; si superbiæ absurditatem agnoscere volueris, necesse est ut in rationem superbiæ inquiras atque consideres, ob eandem, qualiscunque tandem fuerit, neminem se supra alios efferre posse, neque eadem in re inferiores contemnendos esse. Facile apparet, quantus aperiretur dicendorum campus; si rationes particulares discutere deberemus. Ast huic discussioni supersedere possumus in præsentia, cum principiorum moralium, quæ tradidimus, gnarus rationum insufficientiam in casu dato haud difficulter assequetur. Ponamus hominem eruditum excellere in aliquo scientiarum genere. Considerare is tenetur,

sc

se ad tantam scientiam non perventurum fuisse, nisi fuissent alii, qui operam suam collocassent in iis, quæ ipsi ad sua invenienda profuerunt, & venturos in posterum alios, qui ad ulteriora progressi ipsum antecessunt. Considerandum præterea est, alios esse, qui in alia scientiarum, eruditionis aut artium genere se antecessunt, ac perpendendum, quinam utiliorem humano generi & Reip. operam præstent. Tandem semper ascendendum est ad Deum datorem omnis boni, ut pateat, nos nihil habere, quod non aliunde acceperimus, & de quo per consequens gloriari absurdum sit. Si quis, titulis superbit, eorum considerata vanitas, ac probe perpendendum, nisi eidem respondeant merita, eos non laudare, sed ignominiam potius parere. Si quis superbit divitiis, ad animam revocanda est fortunæ inconstantia, quæ ex divite facit pauperem, & inquirendum, utrum divitiis recte utamur, nec ne. Perpendendum quoque, nullam esse consequentiam: Ego sum te ditior. Ergo melior. In omni casu inprimis considerandum, num personam nobis impositam recte geramus, & ubi hoc fieri agnoscimus, quod fecimus spectandum tanquam debitum, ubi contrarium apparet, cum nondum fecerimus, quod debebamus, ratio profecto nulla est, cur nos supra alios efferamus, nec habemus, de quo gloriari possimus. Superbia, quæ superbum occæcat, aliorum oculos aperit & visus aciem intendit, ut videant, quæ is videre nequit, & in contemptum ejus vertant. Quæ hic speciminis loco ruditer saltem delineavimus, sufficiunt ad excitandam attentionem eorum, qui absurditatem superbiæ in casu particulari agnoscere voluerint, eruntque tanto acutiores, quanto majore animi contentione versati fuerint in analysi morali exemplorum sæpius jam commendata, nunquam satis inculcanda.

§. 521.

Honos, qui in titulis aliisque actibus consistit, quibus significatur existimationis arbitrio hominum tributus est, moribus receptis civili metiendus. Habent se hi tituli ceterique actus quemadmodum

endo.

Uuuu 2

voca-

vocabula, quibus significatum imposuit arbitrium hominum. Quemadmodum itaque in sermone observandus est communis loquendi usus, ut ab aliis intelligaris; ita quoque in illis morem receptum sequi fas est, ut alii intelligant, nos ipsis lubentissime traubueri honorem, quem debemus. Tribuens non alium intelligit, quam quem is meretur, satisfactorum officio suo (§. 648. part. 1. *Jur. nat.*): quomodo alter eundem interpretetur, vi libertatis naturalis ipsius judicio relinquit (§. 156. part. 1. *Jur. nat.*). Honor itaque, qui in titulis aliisque actibus consistit, quibus significatus existimationis arbitrio hominum tributus est, moribus receptis æstimandus.

Meritum honoris ac laudis æstimare difficillimum est, immo cum pro conditione personarum plurimum variet, nec fieri potest, ut quis omnium merita æstimare, multo minus exacte ponderare possit. Moribus itaque gentium recte introducti sunt tituli, alique actus, quibus significatus existimationis tributus. At hic significatus non ita determinatus est, sicuti vocabulorum, quibus res certæ respondent per se significatæ; sed saltem vagus quidam, quo major, vel minor existimatio indicatur, non vero certa quædam ac determinata merita indicantur, quorum notionem habet honorem deferens. Quodsi ergo fuerit comis, civili modo alterum honorans significare nequit nisi animum tribuendi alteri honorem, quem meretur, ignarus licet, quantum mereatur. Quamobrem honoratus, qui suo se modulo metiri debet, eundem interpretari tenetur de eo, quem meretur: quod ubi fecerit, verendum non est, ne honor exhibitus ipsum reddat fastosum (§. 583. part. 1. *Jur. nat.*), neve superbum (§. 888. part. 1. *Jur. nat.*). Hoc pacto ratio regit honorem civilem & a vanitate liberat, quæ abusu convenit, consequenter nec vanitat litat honorans, nec honoratus. Ille satisfacit officio suo, quantum in potestate est, cum ad ulteriora obligari non possit; nec hic quicquam committit, quod officio cuidam suo

contrariatur, sibi que cavet, ne temeraria opinione ad vitia defleat. Quod si quæ modo dicta sunt satis perpenderentur, subito cessaret titulomania, ac tituli desinerent esse venales, honorque civilis non defraudaretur pretio suo.

CAPUT VII.

De Veracitate, Taciturnitate & Urbanitate.

§. 522.

Veracitas dirigit sermonem legi naturæ convenienter. Etenim *Quidnam* homo obligatur ad animi sui sensa alteri significanda, *sic veracitati* consequenter ad moraliter verum loquendum (§. 150. *proprium. part. 3. Jur. nat.*), quando sine veriloquio officio cuidam naturali, vel obligationi cuidam, qua alteri in singulari tenetur, satisfieri nequit (§. 159. *part. 3. Jur. nat.*). Qui moraliter verum loquitur, quando alteri animi sui sensa indicare tenetur, verax est (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*). Veracitas itaque dirigit sermonem legi naturæ convenienter.

Lex naturæ dirigit omnes actiones humanas, ideoque etiam sermonem, de quo alia præcipit, alia prohibet, quemadmodum integro capite ostendimus (§. 148. & *seqq. part. 3. Jur. nat.*). Necessitatem hujus directionis jam alias evicimus (*not. §. 181. part. 3. Jur. nat.*), ut superflua foret ejus repetitio. Quemadmodum vero habitus dirigendi actiones suas legi naturæ convenienter virtus est (§. 321. *part. 1. Phil. præf. univ.*), ideoque peculiaris virtus requiritur pro quolibet actionum humanarum genere, de quibus peculiariter præcipit lex naturæ; ita quoque peculiaris quædam virtus est, quæ sermonem dirigit. Atque hæc virtus Veracitas dicitur, a nonnullis etiam Veritas, quo nomine evitandæ ambiguitatis causa nos

uti nolle alias jam monuimus (not. §. 181. part. 3. Jur. nat.). Etenim veritas inest sermoni veracis, cum ea denotet convenientiam sermonis seu verborum cum cogitationibus nostris (§. 150. part. 3. Jur. nat.); veracitas vero est animus, aut, si mavis constans & perpetua voluntas moraliter verum loquendi, quando alteri animi tui sensa significare teneris (§. 159. part. 3. Jur. nat.). Aliud igitur est sermonem tuum esse moraliter verum; aliud vero te habere animum moraliter verum loquendi, ut satisfacias obligationi tuæ.

§. 523.

Quenam ad- Qui verax esse vult, cognoscere tenetur, in quonam veritas mor-
discenda, ut ralis consistat, & quandonam obligatus sit moraliter verum loqui.
sumus vera- Etenim veracitas exigit, ut moraliter verum loquaris, quo-
ces. riescunque alteri animi tui sensa alteri indicare teneris (§. 159. part. 3. Eth.). Quoniam itaque moraliter verum loqui nequeas, nisi scias, quid sit moraliter verum loqui, quod per se patet; ideo necesse est, ut cognoscas, in quonam veritas moralis consistat. Quod erat unum.

Enimvero cum nemo pro lubitu suo a te exigere possit, ut animi tui sensa ipsi significes & dum hoc facis moraliter verum loquaris, neque semper arbitrii tui sit, utrum alteri animi tui sensa aperire velis, nec ne; ideo necesse quoque est, ut tibi constet, num alter jure quodam a te exigere possit, ut de eo, quod quærit, animi tui sensa ipsi aperias, ideoque eidem ad moraliter verum dicendum obligatus sis (§. 23. part. 1. Jur. nat.). Quod erat alterum.

Nimirum non confundenda est veritas moralis cum veritate logica, cum logice falsum esse possit, quod moraliter verum est (§. 151. part. 3. Jur. nat.), neque semper fieri potest, ut verum logice dicas, quando ad moraliter verum dicendum obligatus es. Quando iudex testem adhortatur, ut dicat verum, & testis jurato promittit, se veritatem dicturum; nec is vult,

ut veritatem logicam dicat, nec is promittit se dicturum, quod logice verum est. Fieri nimirum potest, ut putet logice verum esse, quod tamen non est, veluti hoc ita factum esse, quemadmodum narrat, cum tamen revera ita factum non fuerit, quæcunque tandem sit erroris sui causa. Quodsi ergo contrarium ejus postea deprehendatur verum & ipsemet agnoscat errorem; non tamen dici potest, eum falsum dixisse, multo minus ei perjurium imputandum. Quamvis hæc satis manifesta sint, ut supervacaneum videri possit verba de iis facere; occurrunt tamen casus, in quibus confusio veritatis logicæ & moralis temeraria parit de aliis judicia, vel nonnullorum etiam conscientiam efficit scrupulosam. Obligatio vero dicendi alteri verum ignorari nequit, ne limites veracitatis & taciturnitatis confundantur, nec limites veracitatis extendantur in detrimentum officiorum aliorum: id quod fieri nequit, nisi læsis virtutibus aliis in vitia quædam incautus incidas.

§. 524.

Quoniam qui verax esse vult, cognoscere tenetur, *Quomodo* quandonam obligatus sit moraliter verum loqui (§. 523.), *cognoscatur*, in Jure autem naturæ demonstravimus, quandonam ad verum loquium obligemur (§. 159. & seqq. part. 3. Jur. nat.), quando moraliter nam ab eo abstinendum (§. 167. & seqq. part. 3. Jur. nat.); verum loqui verax esse vult, ex Jure naturæ addiscere tenetur, quandonam quendum veriloquium sit præceptum, quandonam illicitum. In præsentî obligati sufficit notasse, veriloquium esse necessarium, quod exigit officium *mus.* quoddam erga se ipsum vel alios, illicitum vero fieri, si officio cuidam erga se ipsum, vel alios repugnat.

Patet hinc, si quis virtutes ceteras colit, quibus officiorum erga seipsum, vel alios praxis continetur, ei in dato casu obsecrari esse non posse, utrum alteri verum dicere debeat, nec ne. Quodsi quis alteri obligatus non est ad dicendum verum; tum necesse est, ut veritatem vel reticeat, vel falsum dicat.

Pri-

Prius pertinet ad taciturnitatem; quemadmodum posthac videbimus; posterius autem ad veracitatem, si dicendi necessitas nobis fuerit imposita, officio nimirum quodam erga nos ipsum, vel alios urgente falsiloquium, dum arcet veriloquium. Evidens vero est taciturnitatem juxta veracitatem esse colendam, ne quicquam contra hanc committamus.

§. 525.

Quando verax logice verum loquatur.

Si veritatem logicam scit qui verax est, logice verum quoque loquitur. Verax enim moraliter verum loquitur (§. 181. part. 3. *Jur. nat.*). Sed qui moraliter verum loquitur, ejus verba cum cogitationibus ipsis conveniunt, nimirum si affirmat hoc esse verum, id etiam pro vero habet; si ait, se hoc velle, vel nolle, id etiam revera vult, vel non vult (§. 150. part. 3. *Jur. nat.*). Quoniam itaque logice verum est, si quod affirmas fuerit, quod negas non sit (§. 505. *Log.*); si verax veritatem logicam scit, logice quoque verum loquitur.

In veracitate attenditur veritas moralis, quæ quidem a veritate logica distinguitur, cum eadem tamen consistere potest. Veritas moralis consistit in convenientia verborum cum cogitationibus (§. 150. part. 3. *Jur. nat.*), veritas autem logica in convenientia cogitationum cum objecto, seu re, de qua dicitur (§. 505. *Log.*). Quodsi ergo cogitationes tuæ convenient cum re, de qua dicitur, verba, quæ conveniunt cum cogitationibus tuis, significant quoque ea, quæ convenient rei, de qua dicitur. Quamobrem dum moraliter verum loqueris, logice quoque verum est, quod dicitur. Veritas itaque moralis non dissentit a logica, nisi quando per errorem pro vero habes, quod falsum est, aut pro falso, quod est verum. Notandum vero, ea, quæ dicuntur, duplici modo considerari posse, vel prout referuntur ad dicentem, vel prout referuntur ad rem, de qua dicitur. Quodsi moraliter verum loquaris, dum dicis te ita sentire, vel hoc velle, aut nolle; revera quoque ita sentis, vel hoc vis, aut non vis (§. 150. part. 3. *Jur. nat.*), ideo-

ideoque logice verum est te ita sentire, vel hoc velle, aut nolle. Ast cum fieri possit, ut esse putes quod non est, aut non esse, quod est; logice falsum est, quod moraliter verum est (§. 151. part. 3. Jur. nat.). In sermone igitur veritas logica subjectiva distinguenda ab objectiva, atque illa est, ob quam, quod dicitur, moraliter verum dicatur, sive respectu objecti verum fuerit, sive falsum.

§. 526.

Quoniam unusquisque sibi conscius est ejus, quod vult, *De veritate* aut non vult, nec fieri potest, ut se velle putet, quod non logica cum vult, aut nolle, quod vult, si vero veritatem logicam scit qui *moraliter* verax est, logice verum loquitur (§. 505.); si qui *verax* est decidit in de-
cit se hoc velle, vel nolle, revera quoque hoc vult, vel non vult, ideo-
que logice verum loquitur (§. 525. Log.), consequenter cum in animi sui.
promissis promissor promissario declarat voluntatem suam,
quid nempe huic dare vel facere velit (§. 361. part. 3. Jur. nat.),
si verax quadam promittit, logice quoque verum dicit, scilicet quod
in presenti habeat animum dandi, vel faciendi, quod se da-
turum, vel facturum dicit, logice verum est.

In declaratione animi sui veritas logica a morali nunquam dividitur. Quodsi logice falsum est, te hoc velle, vel nolle moraliter quoque verum non loqueris, quando te velle, vel nolle dicis. Veracitas itaque maxime requiritur in promissis, qui unicus modus est, quo homines sese sibi invicem obligari possunt (§. 393. part. 3. Jur. nat.), consequenter quo obligationes contrahuntur, sine quibus res humanæ consistere nequeunt.

§. 527.

Quoniam unusquisque sibi quidem conscius est ejus, *De veritate* quod de re quadam cogitat, non vero inde sequitur, ut res logica cum
(Wolffii Ethicæ Pars V.) X x x x reve-
moraliter non

coincidente in declarandis actibus facultatis cognoscendi. revera se ita habeat, quemadmodum putat, moraliter autem verum est, si quod dicitur cum cogitationibus dicentis convenit (§. 150. part. 3. Jur. nat.), non vero simul logice verum, nisi veraci veritas logica fuerit perspecta (§. 525.); *quantvis verax sis, non tamen inde sequitur, ut res revera se habeat, quemadmodum dicis, consequenter veritas logica aliunde adhuc probanda, aut, si probatio deficit, ob rationes alias præsumentia.*

Narras alteri factum aliquod, quod tibi narratum ab alio & quod pro vero habes. Quodsi affirmes, hoc verum esse; quamvis de veracitate tua nullum supersit dubium, non tamen aliud hinc colligitur, quam te habere factum pro vero. Utrum vero verum sit, nec ne, & num omnia ita sese habeant, quemadmodum a te narrantur, aliunde adhuc probandum est. Quodsi in iis, quæ ad facultatem cognoscitivam spectant, sufficeret veritas moralis, ut quod dicitur etiam logice sit verum, omnes errores, qui defenduntur, forent veri: quod quam sit absurdum, nemo est qui non videat. Non solum plurimæ dantur rationes, cur in universalium cognitione a vero aberretur; sed dantur etiam haud paucæ, cur idem contingat in singularium, seu factorum cognitione (§. 615. 617. Log.).

§. 528.

De absurditate eorum, Cum ex eo, quod verax sis, minime sequatur, ut res revera se habeat, quemadmodum dicis (§. 527.); *si quis cre-* qui se offendi devere nolit, quæ narras, veracitatem tuam in dubium minime vocat, putant, si ideoque multo minus te pro mendace habet (§. 182. part. 3. Jur. narrationi nat.), consequenter ratio nulla est, cur hoc ægre feras, ac propterea non habetur te offensum putes (§. 936. part. 1. Jur. nat.). Patet etiam, absurdum esse, ut veracitate tua confisus prætere velis, quod narras, pro vero haberi.

Absurditas hæc quamvis satis manifesta sit, dantur tamen haud pauci, qui ægerrime ferunt, si narrantibus non credatur

tur, aut quod narratur, vel in dubitationem adducatur, vel pro falso declaretur. Omnium autem absurdissimi sunt, qui se injuria affici contendunt, si alii pro vero habere nolunt, quod ipsi statuunt, nulla tamen ratione solida probare possunt, immo ne quidem ipsi satis intelligunt, quod aliis pro vero obtrudunt: quod quamvis capri non adeo difficile sit, non inconsultum tamen videtur addere propositionem sequentem.

§. 529.

Veritas non versatur circa veritates universales, sed saltem De objecto circa singulares, sive facta & non facta. Ut enim verax sis, non veracitatis aliud requiritur, quam ut pro vero habeas, quod te pro vero habere dicis, aut ut velis, vel nolis, quod te velle, vel nolle dicis (§. 150. part. 3. Jur. nat.). Enimvero si de veritate logica quaestio fuerit, illud verum agnoscitur, quod demonstrari potest sive directe, sive indirecte (§. 544 557. Log.), ideoque propterea verum non est, quod verum esse id putes. Veritates igitur universales non sunt objectum veracitatis. *Quod erat unum.*

Enimvero cum præter singularia & universalia non dentur entia alia (§. 227. 230. Ontol.), veracitas autem circa veritates universales non versatur, per demonstrata n. i. necesse est eam saltem versari circa veritates singulares, quæ ad facta, & non facta revocari constat, cum tuum etiam judicium de re quadam universali tanquam actus intellectus ad facta referatur. *Quod erat alterum.*

Non est, quod excipias veracitati repugnare, si, qui confiteri debet, quamnam sit ipse de hac, vel ista re sententia, hanc suam esse dicit, quæ non est. Etenim non quaeritur, num hæc, vel ista sententia sit vera, sed quamnam pro vera habeat. Quaestio igitur est de judicio ipsius, qui actus intellectus est in numerum singularium referendus, quæ demonstrari neque-

unt, consequenter ubi in sensum non incurrunt, nonnisi credi possunt. Quamobrem nimis tyronem sapit, si quis sibi persuaderet, commentum quoddam suum esse verum, quod in Acta alicujus societatis scientiarum fuerit relatum. Ponamus enim, quod tamen poni nequit, societatem quandam pro vero habere, quod pro vero haberi vult opinionis commentor, non alia hic spectatur veritas, quam moralis, nimirum quale sit judicium societatis de opinione ista, inde autem colligi nequit veritas logica, quæ tam diu dubia manet, donec rationibus solidis fuerit evicta, salva autoritate societatis, cujus veracitas in dubium minime revocatur. Sententiam aliquam esse veram & a societate quadam pro vera haberi manifesto differunt. Absurdum itaque est veritati illius obtendere autoritatem societatis, quæ, dum partes suscipit commentoris, opinionem ejus suam faciens, ad probandam sententiam suam perinde tenetur, ac commentor tenebatur, si pro vera haberi debet. Qui propter autoritatem alterius, quicumque tandem is sit, sententiam aliquam amplectitur, is dicere nequit eam esse veram, sed ab alio quodam haberi pro vero, *cujus scientia confidit*. Quamobrem qui opinionis suæ commentum defensurus provocat ad autoritatem aliorum, eo ipso confutetur, seipsum nescire, utrum verum, an falsum sit, quod statuit, sed pro vero habere, quia approbant alii. Pater itaque credibilia a scibilibus esse distingvenda, quorum ista ad veritatem, quæ virtus moralis est, hæc ad scientiam, quæ virtus intellectualis est, spectant. Notandum vero est, veritates universales dici propositiones omnes, quæ demonstrari possunt, consequenter omnia scibilia. Quamobrem si dicatur, Terram moveri circa solem, id veritati universali æquipollet, quatenus nimirum is non sensui obvius est, sed ex aliis observatis inferendus, ut in numerum scibilium referatur, & objectum scientiæ, non historiæ sit.

§. 530.

Omnis assentatio veracitati repugnat. Etenim assentator De assentatio-
 alterius dicta & facta utilitatis captandæ causa approbat (§. tione veraci-
 205.), consequentur aliter loquitur, aliter sentit. Quam- tati adversa.
 obrem cum moraliter verum non loquatur, qui aliter loqui-
 tur, quam sentit (§. 150. part. 3. Jur. nat.); moraliter verum
 non loquitur, sed potius moraliter falsum (§. 152. part. 3.
 Jur. nat.). Et quoniam utilitatis saltem suæ causa id agit, ut
 alter in errore persistat, aut si de factis sermo fuerit, in vitiis
 perseveret, nemo autem id agere debet, ut alter in errore per-
 sistat (§. 709. part. 1. Jur. nat.) & in vitio perseveret (§. 713.
 part. 1. Jur. nat.), nec sola utilitas ratio sufficiens juris est (§.
 265. part. 1. Phil. præd. univ.), immo nec ad finem quamvis
 licitum consequendum uti licet mediis illicitis (§. 443. part. 1.
 Eth.); assentator moraliter falsum loquitur, cum nulla officii
 violatio aut obligatio contracta, cui aliter satisfieri nequit,
 necessitatem falsiloquii imponit, nec falsum non dicendo jus
 ullum alterius violatur. Quamobrem cum in hoc casu falsi-
 loquium non sit licitum (§. 172. part. 3. Jur. nat.); omnem
 assentationem veracitati repugnare evidens est.

Assentator loquitur ad voluntatem & voluptatem alterius
 (§. 205.). Omnis itaque assentatio falsiloquium est (§. 156.
 part. 3. Jur. nat.). Qui omne falsiloquium pro mendacio
 habent, consequenter salva veracitate falsiloquium dici posse
 negant; inde statim inferunt, assentationem omnem veraci-
 tati repugnare. Enimvero cum nos ostenderimus, dari casus,
 in quibus falsiloquium licitum est (§. 172. part. 3. Jur. nat.);
 nobis adhuc ostendendum erat, assentationem non esse casum
 falsiloquii liciti. Quod si dicas fieri posse, ut assentator quo-
 que approbet quæ vera & recta sunt; duo distingvendi sunt
 casus, aut assentator novit, quod vera & recta sint, aut non
 novit. Si vera & recta approbat ex animi sui sententia, lau-
 dem

dem meritam eidem tribuit, ideoque in hoc non assentatur, si vel maxime assentetur in aliis. Quodsi vero in hoc etiam casu saltem loquatur ad voluntatem & voluptatem alterius, non ipsa veritate permotus, sed utilitate quadam sua; cum animum laudem meritam tribuendi non habeat, quam parum curaret, nisi sua interesset ut laudaret alterum; laudatio in assentationem degenerat. Cumque assentatores augeant id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum (§. 500.); assentatores hoc etiam modo a veracitate discedunt. Si vera & recta approbant, quæ talia esse ignorant, evidens est quod non loquantur nisi ad voluntatem alterius; veritatis nullam rationem habentes, ideoque multo minus ab assentatione absolvuntur. Virtus nulla alteri contraria, sed una inter omnes concordia. Quicquid igitur virtuti contrariatur, id ad vitium adscribendum. Pater hoc ex nuda definitionum virtutis ac vitii collatione (§. 321. 322. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem etiam hinc patet, assentationem in numero vitiorum esse.

§. 531.

Medium vitandi assentationem.

Quoniam omnis assentatio veracitati repugnat (§. 530.), consequenter fieri non potest, ut qui verax est assentatorem agat; si quis assentationem fugere velit, veracitati studere sentitur.

Non opus demum est, ut sollicite inquiramus, quid nobis sit agendum, ut ab assentatione nos abstinemus. Cum enim veracitati operam dare debeamus, & ad hanc planè atque facilis via sit, omne studium convertendum in hanc virtutem, quæ non permittet, ut assentatio ulla ratione nobis sese commender; ideoque ab eo erimus alieni.

§. 532.

De veracitate ad sermonem vicarium extensa.

Ad veracitatem pertinet, si aliis quoque signis, quam verbis animi nostri sensa significamus. Signa enim quæcunque, quibus eadem, quæ verbis, alteri indigitari possunt, verbis æquipolent

lent (§. 241. part. 3. Jur. nat.), consequenter perinde est, siue verbis, siue signis quibuscunque aliis, alteri animi nostri sensa indigitemus. Quamobrem cum verax moraliter verum loquatur, hoc est, verba cum cogitationibus suis, convenientia proferat (§. 150. part. 3. Jur. nat.), quia alteri animi sui sensa indicate tenetur (§. 181. part. 3. Jur. nat.); ad veracitatem pertinet, si aliis quoque signis, quam verbis animi nostri sensa significamus.

Sermo proprie consistit in verborum recitatione, quibus alteri ea, quæ cogitamus, significamus. Quoniam vero verborum significatus arbitarius, idem significatus, qui verbis impositus, signis quoque aliis imponi potest: quo facto, signa ista subeunt vicem verborum, & eorum usus sermo vicarius est. Quod si fingamus, homines esse natura mutos & invenisse alia signa ad cogitationes suas alteri significandum apta; hoc non obstante, veracitas foret virtus, nec in ea quicquam mutaretur. Obligationis naturalis, qua ea nititur, ratio non quærenda in sermone, sed in necessitate alteri significandi animi sui sensa (§. 159. part. 3. Jur. nat.), quæ eadem manet, quocunque tandem modo ea significantur. Exemplum istiusmodi sermonis vicarii est, quo Jonathan Davidi indicavit propositum Saulis ipsum interficiendi, 1. Sam. XX. Ipsa scriptura sermo vicarius est: sane litteræ, ex quibus componuntur vocabula scripta, signa prorsus diversa sunt a voce articulosa, qua efferuntur verba.

§. 533.

Sermo talis non intelligitur nisi respectu ejus, ad quem dirigitur, Quomodo respectu aliorum non censendus est nisi sonus quidam sine mente. Per se sermo rite constat, sermonem esse medium, quo alteri cogitationes nostras concipiens significamus, nec alio fine homines sermone uti. Quamobrem si sermo ad aliquem dirigitur, id saltem intenditur, ut ipsi animi nostri sensa significemus, non vero aliis, consequen-

quenter sufficit, ut ipse saltem eadem intelligat, ideoque verba respectu saltem ipsius habere debent significatum ad cogitationes nostras indicandum aptum. Quoniam itaque parum curamus, utrum alius, qui forte nos loquentes audit, mentem nostram intelligat, nec ne; respectu ipsius loquentes saltem sermonem consideramus tanquam sonum, qui ad nihil significandum destinatus est. Sermo igitur talis non intelligitur nisi respectu ejus, ad quem dirigitur, respectu aliorum non censendus est nisi sonus quidam sine mente.

Equidem si in sermone utamur verbis in significato communi usui loquendi conformi, omnes intelligunt, quid dicamus, qui nos loquentes audiunt; id tamen propositioni presenti non obstat, in qua saltem ostenditur, qualis sit sermo ex intentione loquentis: id quod multiplicem usum habet. Ita hinc definiendum, utrum quis perspicue, an obscure loquatur. Inde etiam decidendum, num ita loquatur cum altero, ut, si tertium sermonem nostrum audire contingat, ille concipiat sensum a mente nostra prorsus alienum. Huc etiam referendi casus ambiguae locutionis, ut alia taceamus.

§. 534.

An veracitati repugnet ex pacto ita loqui cum altero, ut contrarium ejus, quod dicitur, sit intelligendum.

Quoniam sermo talis non intelligitur, nisi respectu ejus, ad quem dirigitur, respectu ceterorum vero considerandus est tanquam sonus quidam sine mente (§. 533.), verax autem sermonem suum saltem dirigit ad eum, cui animi sui sensa significare obligatur (§. 181. part. 3. Jur. Nat.); veracitati non repugnat, ut cum eo, ad quem sermo noster dirigitur, conveniamus, contrarium ejus, quod dicitur, esse intelligendum.

Facile intelligitur, conventionis hujus non aliam esse rationem, quam ut caveatur, ne, si tertius quidam verba nostra percipiat, mentem nostram intelligat. Occurrunt enim casus, in quibus hac cautione opus est, si cuiusdam animi nostri sensu

senſa aperire velimus, inprimis ſi abſenti per litteras quædam ſignificanda, quæ ſcire ipſius intereſt. Oſtendimus jam alias, ſermonem noſtrum falſiloquium non eſſe, ſi falſum dicendo, vel ambigue loquendo iſ, cui loquimur, non concipiat mentem ab ea, quam habemus, diverſam, etiamſi hoc faciat tertius, ad quem ſermo non dirigitur (§. 223. part. 3. Jur. nat.), multoque minus mendacium (§. 224. 182. part. 3. Jur. nat.). Si veriloquium omne eſſet licitum, falſiloquium omne illicitum, veracitas nihil difficultatis haberet: aſt quoniam falſiloquia quædam licita ſunt, ideoque veracitati minime repugnant, immo potius eidem ſeſe commendant, veriloquia vero quædam illicita, utpote taciturnitati adverſa, aut virtutibus aliis contraria, accurate diſcernendum, quandonam vera loqui liceat, quandonam vero veriloquium improbetur. Nihil autem difficultatis ſupererit, ſi quis teneat ea, quæ de obligatione circa ſermonem prolixè demonſtravimus (§. 148. & ſeqq. part. 3. Jur. nat.). Alibi igitur ſufficienter expoſita hie repetenda non ſunt. Coincidit conventio de ſermone in ſenſu contrario intelligendo cum compaſto de ſermone vicario, quod paulo ante memoravimus (not. §. 532.). Sermo autem iſte vicarius longe plurimis modis variari poteſt, quos circumſtantie datæ ingenioſis facile ſuppeditant. Veniunt in hunc cenſum cryptographiæ, quibus principia generalia inſunt ad alios ſermones vicarios producenda.

§. 535.

Veracitati minime convenit, ut quis pro logice vero venditet, An veraci- quod num. logice verum ſit ſe ignorare novit. Quodſi enim quiſtati contranoverit ſe ignorare, num logice verum ſit, quod pro logice rietur pro vero venditat; ejus verba cum cogitationibus ſuis minime logice vero conveniunt, cum ex ejus verbis iſ, ad quem ſermo dirigitur, venditare, tur, inde colligat, ipſum hoc, quod dicit, habere pro logice quod num ſit vero. Moraliter igitur verum non loquitur (§. 150. part. 3. not. ignorare Jur. nat.). Quamobrem cum non ſupponatur, officium ali-novimus.

(Wolſii Ethicæ Pars V.)

Y y y y quod

quod erga se ipsum, vel erga alios, aut etiam erga Deum exigere, ut moraliter falsum loquatur; alium in errorem adducere vult temere, nulla certe legitima causa. Enimvero nemo hominum aliorum animis errorem insinuare debet (§. 708. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem nec licet pro logice vero venditare, quod num logice verum sit nos ignorare novimus, ideoque moraliter falsum loqui in hoc casu illicitum, consequenter si de eo sermo incidit, de eo tanquam nobis certo loqui minime debemus. Jam vero veracitas exigit, ut moraliter verum loquamur, quotiescunque alteri animi nostri sensa indicare tenemur (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*). Veracitati itaque minime convenit, ut quis pro logice vero venditet, quod num logice verum sit se ignorare novit.

Moraliter verum nos minime loqui, si pro logice vero venditemus, quod num sit nos ignorare novimus, palam est, neque in eo hærebit, qui saltem novit, quid moraliter verum dicatur. Enimvero cum non omne falsiloquium sit illicitum, non eadem facilitate intelligitur, utrum istiusmodi locutiones veracitati contrarientur, nec ne. Quamobrem ostendendum erat, eas per se veracitati minime convenire, nisi per modum exceptionis in collisione veriloquii cum officiis quibusdam efficiantur licitæ: qui casus omnino rarissimus est. Rationes autem, cur quis pro logice vero venditet, quod num verum sit se ignorare novit, duplices sunt. Aut enim vult videri, quod sciat, quæ nescit, aut vult, ut alii autoritate ejus commoti pro vero habeant, quod ipsis persuadere intendit. Hujus autem intentionis pro diversitate circumstantiarum variaz admodum esse possunt rationes. In casu priore erroneam de se opinionem ingignere vult aliis, existimationis sui causa; in posteriore alios in errorem adducere vult, quod ipse interest quacunque de causa, ut alii errorem amplectantur. Quamvis enim fieri possit, ut verum sit, quod pro vero venditatur; cum tamen is, qui id pro vero venditat, hoc ignoret, & se hoc

hoc ignorare noverit, animum utique habet alteri errorem insinuandi. Idem hic obtrinet, quod de peccato conscientia dubia agentis demonstratum (not. §. 448. part. 1. Phil. pract. univ.). Peccant hoc modo homines in Rep. litteraria novi ambitione (§. 570. part. 1. Jur. nat.) fastuque seducti (§. 583. part. 1. Jur. nat.), & qui in Academicis nostris importune sese docentium numero ingerunt, aut cæca fortuna eidem adscribuntur. Huc etiam pertinent assentatores, qui ad voluntatem & voluptatem aliorum loqui solent (§. 205.) & semper augere id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum (§. 500.). Constat autem vulgo non agnosci, quod ad vitium adscribendum sit, si quis pro vero venditet, quod num verum sit se ignorare novit, aut quod saltem aliorum autoritate confusus pro vero sumit. Quamobrem cum veracitas primaria quadam virtus sit; necesse omnino erat, ut id ostenderetur, ut constet, quomodo ab omni labe immunis serveretur & vitia, quæ incautis id persuadent, intimius perspiciantur. Qui veritatis amorem cum virtutis studio conjungit, in omnimodam hujus rectitudinem omni sollicitudine inquirat, ut intimius perspiciat pulchritudinem, quæ eam maxime delectabilem facit & ardorem in eadem proficiendi incendit.

§. 536.

Quoniam qui verax est pro logice vero non venditat, *Quomodo se* quod num logice verum sit se ignorare novit (§. 535.), *gerat verax* quando autem de facto nobis aliter non constat, nisi ex relatione aliorum, *in narrandis* cujus veritatem sive logicam, sive moralem *factis, quo-* satis perspicere non possumus, veritatem logicam facti ignoramus; *rum testis* Qui verax est, *facta ab alio sibi narrata nonnisi fide eorum* oculatus non recenset, a quibus ea audivit, consequenter si quis ea aliter narret, *est.* eidem non contradicit, *fide apud autores relicta.*

Quam difficile sit judicium de certitudine fidei, consequenter de veritate logica factorum, de quibus nobis aliunde non

constat nisi ex relatione aliorum, præsertim si ad circumstantias particulares descendas, satis patet ex his, quæ de fidei certitudine demonstravimus (§. 613. & seqq. Log.). Clarius vero adhuc elucesceret hæc difficultas, si quæ ad fidem pertinent in Logica probabilium pro dignitate discussa prosterent. Fides respicit veritatem logicam, quamvis supponat veritatem moralem (§. 613. Log. & §. 150. part. 3. Jur. nat.). Difficultatis hujus memor esse debet, qui verax esse vult, ideoque non deproperare iudicium de veritate logica facti, quod sibi narratum, factum quoque nudum dividere a circumstantiis, quarum singula singula iudicia peculiariter requirunt, quando de veritate ferendum iudicium, idemque resolvere in facta peculiariter, si fuerit compositum, ut, quod uno nomine effertur, multorum quidam complexus sit, & iudicium narrantis de facto non confundere cum facto ipso: illud nimirum terminis generalibus enunciat, quod ad certam speciem pertinet, veluti si quis adversarium suum adeo depexum dedisse dicitur, ut dum vivat semper meminerit ipsius, vel si quis facillima convicia vomuisse fertur. Quamvis veracitas potissimum requiratur veritatem moralem (§. 181. part. 3. Jur. nat.); ab ea tamen non dividitur amor veritatis logicæ. Immo si in veritate morali nihil desiderari debet, nec ea ullam labem contrahere culpa quadam dicentis; verax sollicite perpenderè tenetur, quidnam sit in eo, quod putat, logice verum, aut quod logice verum putat: neque enim alias verba cum cogitationibus ejus exacte conveniunt, quemadmodum exigit veritas moralis (§. 150. part. 3. Jur. nat.). Apparet itaque, quamnam sollicitudo teneat animum veracis, ut hoc nomine maxime sit dignus. Absit autem ut existimes, nos virtutem in nimias subtilitates extendere: habent enim ea, quæ nimis subtilia videntur, indispensabilem usum, quando veracitas in virtutes alias influit. Nihil nimis subtile videri debet, quod naturæ virtutis convenit.

§. 537.

Vitium veracitati oppositum *Mendacitatem* appellare *Mendacitas* lubet. Vulgo *Mendacium* dicitur, quemadmodum jam monui- quid sit. mus (§. 182. part. 3. Jur. nat.), cum idem definiremus: *Mendacii* tamen nomine etiam venit actus mentiendi, seu potius qualitas ejus, quod dicit mendax. Vitandæ igitur ambiguitatis causa, consultius videtur habitum mentiendi, qui proprie vitium dicitur (§. 521. part. 1. Phil. pract. univ.), mendacitatem appellare.

Non semper prostant vocabula, quibus abstracta indigitantur, neque in sermone Latino genio hujus lingvæ convenienter nova formantur tanquam termini technici in philosophiam admittendi, præsertim si quis vitare velit censuras Litteratorum castitatem lingvæ Latinæ tuentium, quam auctoritate scriptorum classicorum metiuntur & magis cordi habent quam veritatem, cum ex adverso philosophus veritatem omnibus vocabulis præferat, verba rebus aptans tanquam signa signatis, non vero res vocabulis, quod ne commode quidem semper, nonnunquam ne prorsus quidem fieri potest. *Mendacitas* tamen vocabulum novum non est; sed eodem jam usus *Terullianus*, neque etiam abhorret a genio lingvæ Latinæ, cum mendacitas eodem modo deriveretur a mendace, quemadmodum mendicitas a mendico, & veracitas a verace, urbanitas ab urbano.

§. 538.

Mendacitas est vitium veracitati oppositum. *Mendacitas* Quodnam enim vitium est, quo moraliter falsum loquitur, qui ad movitium veraciter verum dicendum obligatus (§. 182. part. 3. Jur. nat.). citati oppositum. Enimvero veracitas virtus est, qua quis moraliter verum loquitur, quando alteri animi sui sensa indicare teneretur (§. 181. part. 3. Jur. nat.). Evidens itaque est mendacitatem esse vitium oppositum veracitati virtuti.

Yyyy 3

Legi

Legi naturæ convenienter sermonem dirigit non modo veritas, verum etiam taciturnitas. Quamvis itaque illa versatur circa actiones positivus legi naturæ convenientes, ideoque circa sermonem actuale, & hæc principue circa negativas, quando scilicet non loquendum, sed tacendum; vitium tamen huic oppositum garrulitas, vi eorum, quæ deinceps demonstrabuntur, versatur circa actiones positivas, seu sermonem legi naturæ minus convenientem, quando scilicet loquimur, cum tacendum erat. Et quoniam quoque mendacitas versatur circa sermonem illicitum, falsiloquia nimirum lege naturali prohibita (§. 182. part. 3. Jur. nat.); ideo non est, quod miremur, si quædam dentur actiones positivæ, seu locutiones, quæ alio respectu ad mendacitatem, alio ad garrulitatem referuntur. Quodsi ergo modos illos diversos considerandi eandem locutionem cognoscere studueris; ejusdem rursus intimius perspicies, quæ utique major est, si duorum vitiorum te simul reum effecerit. Quamvis enim non desint, qui nimias subtilitates vocaturi sunt ea, quarum observatio nimis molesta ipsis videtur; eorum tamen judicium contemnere tenetur strenuus virtutis cultor, vi eorum, quæ paulo ante monuimus (not. §. 536.).

§. 539.

De objecto
mendacita-
tis.

Quoniam mendacitas veracitati opponitur (§. 538), veracitas autem versatur circa veriloquium, quod exigit lex naturæ, quando alteri animi nostri sensa obligare tenemur (§. 181. 162. part. 3. Jur. nat.), & veriloquio falsiloquium opponitur (§. 154. 156. part. 2. Jur. nat.); mendacitas versatur circa falsiloquium, quod prohibet lex naturæ, quando alteri animi nostri sensa indicare obligamur. Et quemadmodum veraci, qui legi naturæ convenienter dirigit sermonem suum (§. 522), lege naturæ permissum est falsiloquium, si sine eo officio cui-dam erga seipsum, vel erga alios, aut obligationi contractæ satisfieri nequit (§. 172. part. 1. Jur. nat.); ita mendax, qui contra legem naturæ dirigit sermonem suum (§. 322. part. 1.

Phil.

Phil. pract. univ.), a veriloquio non abstinere, etiamsi officio cuidam erga seipsum, vel erga alios, aut obligationi contrarie repugnet (§. 167. 168. part. 3. *Jur. nat.*).

Cum habitus mentiendi sit mendacitas (§. 537.), mendacia vero sint falsiloquia pugnancia cum obligatione, qua tenemur alteri ad animi nostri sensa significanda (§. 182. part. 3. *Jur. nat.*); evidens quidem est, objectum mendacitatis esse falsiloquium illicitum: ast non æque evidens videbitur, ad idem quoque referendum esse veriloquium in casu illicito, præsertim cum id potius taciturnitati, quam veracitati adversari videatur. Enimvero quando lex naturæ præcipit, ut a veriloquio abstineamus, & nobis falsiloquium permittit; evidens est supponi casum, in quo nobis imposita est necessitas quædam loquendi, veluti si aggressor furibundus stricto gladio persequitur fugientem & ex te querit, quo fugerit: ast taciturnitas supponit casum, in quo ab arbitrio tuo dependet, utrum loqui velis, nec ne. Quando lex naturæ falsiloquium facit licitum, idem veriloquio æquiparatur, cum salva veracitate moraliter falsum loquamur: ex adverso itaque veriloquium mendacio æquiparandum, quando lege naturali prohibetur, & ejus loco falsiloquium permittitur. Nihil in hisce difficultatis est, modo ea nobis cognita & perspecta fuerint, quæ de veriloquio & falsiloquio demonstravimus in parte tertia *Juris naturæ*, & observetur, æstimationem actionum moralem non esse confundendam cum physica. Veriloquium in se sive physice spectatum falsiloquium esse nequit, vi principii contradictionis: ast veriloquium moraliter spectatum, quatenus lege naturæ efficitur illicitum, æquipollet falsiloquio prohibito, seu mendacio. Quam paradoxum hoc forsan videbitur nonnullis, non tamen abhorret a notionibus communibus. Neque enim infrequens est, ut, si quis verum dicat respondens ad quæsitum, quando verum dicere non debebat, is ab alio objurgetur, eidemque contradicatur, & in locum veriloquii falsiloquium significantius substituat.

Veriloquium quousque extendatur. Quotiescunque loquimur, etiamsi nulla ratione speciali obligemur alteri animi nostri sensa declarare, semper verum dicendum.

Et enim si nulla ratione speciali obligemur alteri animi nostri sensa declarare, nulla loquendi necessitas nobis imposita est (§. 118. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque in arbitrio nostro positum est, utrum loqui, an tacere, utrum hoc dicere, vel reticere velimus, consequenter casus non existit, in quo falsiloquium permixtum (§. 172. part. 3. *Jur. nat.*). Quoniam itaque sermo est inventus, ut alteri cogitationes nostras significare possimus, quod per se patet; quotiescunque cum altero loquimur, quando nulla loquendi necessitas nobis imposita, animum habemus alteri aliquid significandi, quod mente tenemus, & ipsum nosse velle præsumimus. Per se porro patet, neminem velle, ut falsum sibi dicatur consequenter eum, cui loqueris, supponere, quod verum dicas. Inutilis nimirum foret omnis sermo, nisi tu haberes animum verum dicendi & alter vellet, ut verum dicas. Quamobrem quotiescunque loquimur, etiamsi nulla ratione speciali obligemur alteri animi nostri sensa declarare, semper verum dicendum.

Ostenditur etiam hoc modo. Qui loquitur, nulla urgente necessitate, ut alteri animi sui sensa declaret, tacere potest, si moraliter verum loqui nolit. Enimvero qui tacere potest, ei moraliter falsum loqui non licet (§. 184. part. 3. *Jur. nat.*), qui vero tacere non vult, cum posset, is moraliter verum loqui obligatur (§. 185. part. 3. *Jur. nat.*). Semper igitur dicendum verum, quotiescunque loquimur, etiamsi nulla ratione speciali obligemur alteri animi nostri sensa declarare.

Dantur casus, in quibus obligamur alteri animi nostri sensa declarare, veluti in omnibus pactis & in promissis eorumque acceptione, itidemque in donationibus gratuitis, & omnibus aliis

aliis quibuscunque vitæ negotiis. In hisce casibus omnibus non modo physica necessitas moraliter verum loquendi patet, verum etiam moralis non minus manifesta est, cum sermo requiratur ad exercitium officiorum erga se invicem, ut homo homini se præbeat utilis. Dantur vero etiam casus, in quibus non obligamur alteri significare, quidnam mente teneamus, aut animo volumus, veluti si alteri narramus, quid viderimus, vel audiverimus, aut quid facere velimus, vel nolumus. Atque tunc nulla ratio est, cur alteri falsum dicere debeamus. Quodsi enim tua intersit, ne verum dicas, tacere potes; si intersit alterius, ne id norit, tacere iudem potes, neque opus est in utroque casu, ut dicas falsum, quod non permixtum nisi per modum exceptionis in officiorum collisione, quando v. gr. vel dicendum verum & non præcavendum alterius damnum, aut non avertendum periculum præsens, vel hoc faciendum & verum non dicendum, sed falsum. Quodsi vis narrare alteri, quid videris vel audiveris, quid de hac, vel ista re sentias, quid facere nolis, vel velis; absurdum utique esse dicere falsum, nec concipi potest te id velle sine animo illudendi, quem cum lege naturæ pugnare quisvis facile intelligit, cum nemo velit sibi illudi ab altero, sed hoc ægre ferat. Quamvis itaque aliquando (id quod tamen rarius contingit) falsiloquium licitum sit ac permittatur; manet tamen regula, verum semper esse dicendum, nisi unico isto casu excepto.

§. 541.

Quoniam semper verum dicendum, quotiescunque loquimur, etiamsi nulla ratione speciali obligemur alteri animi nostri sensa declarare (§. 540.), qui vero verax est moraliter verum loquitur, quotiescunque alteri animi sui sensa indicare tenetur (§. 181. part. 3. Jur. nat.); verax etiam moraliter verum loquitur, quando nulla ratione speciali alteri obligatur dicere, quid cogitet, seu quid mente teneat, aut animo voluat.

*De voluntate veracis
semper verum dicendi.*

(Wolffii Ethicæ Pars V.)

Zz zz

Ast

Ast quoniam saltem moraliter verum loquitur, ea quæ dicuntur, ad veritatem logicam non extendenda, nisi quando veritas logica a morali dividi nequit (§. 326).

Si verax narrat, quæ vidit, vel audivit, verum est, quod hoc viderit, vel audiverit: an vero omnia se ita habeant, quemadmodum narrat, vel num hoc revera factum sit, quod narrari ab aliis audivit, inde colligi nequit, quod verba conveniant cum cogitationibus suis, nec sint a mente ejus diversa, consequenter quod moraliter verum loquatur. Qui ergo dictis ejus fidem habet, non aliter ea accipit, quam quod narrans putet, rem ita sese habere, quemadmodum narrat, vel quod hoc ab aliis audiverit. Quid credendum sit, ex his judicandum, quæ de certitudine fidei ex parte inprimis facultatis cognoscitivæ tenenda. Hæc igitur probe tenenda sunt, tum ne nimium credulus sis, nocet enim haud raro credulitas, tum ne contra dissentientes pertinaciter defendas, quod tibi narratum, tum ne veracitas narrantis suspecta tibi fiat, si contrarium deprehendatur verum. Quamvis narrans contendat, logice verum esse quod dicit, inde tamen salva veracitate non aliud colligitur, quam quod pro certo habeat, verum esse quod dicit, nec quicquam de veritate ejus, logica dubitet. Falluntur haud raro homines, nec se deceptos putant, non tamen propterea habent animum fallendi alios, seu falsa aliis persuadendi. Ceterum etsi parum aut nihil referat, utrum quod dicit alter pro logice vero habeatur, nec ne; non tamen parum interesse existimandum est, sive moraliter verum, sive falsum dicatur. Moralis enim veritas cum ad virtutem pertineat, ex utilitate ejus, quod pro vero habetur, æstimanda non est. Etiam in minimis peccare haud quaquam leve est. Virtus omnis requirit voluntatis perpetuitatem (§. 328. part. I. *Phil. pract. univ.*). Perpetuitati autem repugnat, ut verum non dicas, quando verum dicere debes. Taceo, quod in minimis peccando contrahatur habitus peccandi, qui ad ea, quæ majoris sunt momenti, continuo extenditur. Ideo dudum obser-

observatum est, malos in parvo insipere, in magno, immo maximo, nisi malicia obesse ponatur, desinere. Neque hoc mirum est, animus enim peccandi idem est tam in parvo, quam in magno, quamvis motivum & ejus efficacia variet. Atque hoc non minus de virtute quacunque alia, quam de veracitate tenendum. Semper esse debemus in memores, virtutis cultori ne latum quidem unguem unquam a lege naturae discedendum esse.

§. 542. Similiter quoniam semper verum dicendum quoties-
cunque loquimur, etiamsi nulla ratione speciali obligamur *De menda-*
alteri animi nostri sensa declarare (§. 540.), consequenter *cio in sermo-*
quando tacere poteramus, qui vero moraliter falsum loqui-
tur, cum tacere posset, mentitur (§. 186. part. 3. Jur. nat.);
omne falso loquutum mendacium est, quando quis cum altero loquitur,
cui declarare nulla ratione speciali obligatur, quid de re quadam novit,
aut quid animo voluat, consequenter omnis sermo moraliter falsus
mendacium est, quem vitare poteramus, aut declinare.

Colloquuntur homines in congressibus & conversatione & ferente occasione quacunque, etiamsi nullum inter ipsos hegonium geratur, ideoque cum neutrius interest ut norit, quid alter noverit, vel de re quadam sentiat, aut quid animo volvat. Tunc nobis nullam impostam esse necessitatem de hac, vel ista re, aut de eo, quod facere nobis proposuimus, loquendi pater. Quod si itaque veritatem alteri dicere nolumus, tacere possumus, immo etiam non uno modo declinare sermonem, si vel maxime occasio nos ad eundem invitet. Nulla igitur ratio est, cur falsum dicere teneamur, consequenter cur velimus, ut alter pro vero habeat, quod non est (§. 179. 180. part. 3. Jur. nat.), ideoque cum fallere intendamus (§. 330. part. 3. Jur. nat.). Quamvis si quod dicitur exigui, vel nullius momenti appareat, ideoque parum referre videatur, utrum ab altero pro vero habe-

habeatur, nec ne; vi tamen imperferibilis rerum nexus contingere potest, ut inde proveniant mala, & per consequens fallendi animus pro re levicula non est habendus. Et revera quæ sibi nocet, qui mendacia ista tam parvi facit, cum mentiendi habitu contracto in rebus quoque arduis mendax sit, & unicuique displiceant istiusmodi quoque mendacia. Confer autem, quæ ad propositionem præcedentem modo annotavimus (§. 541.).

§. 543.

An id pugnet cum obligatione nostra. Denique quoniam verum semper dicere obligamur, quotiescumque loquimur, etiamsi nulla ratione speciali alteri animi nostri sensa declarare debemus (§. 540.); falsiloquium pugnat cum obligatione nostra, etiamsi ei, cum quo loquimur, nulla ratione speciali obligemur, animi nostri sensa declarare. Immo cum nemo velit sibi falsa dici, quod per se patet, & per consequens quando quis cum altero loquitur, is utique velit, alterum dicere verum, hic vero ad dicendum verum naturaliter obligetur (§. cit.); inter colloquentes tacitum quoddam pactum intercedit de dicendo vero (§. 791. part. 3. Jur. nat.), consequenter falsiloquium quoque cum obligatione contracta pugnat.

Propositio præsens probe notanda, ne difficultas nascatur ex eo, quod mendacium diximus falsiloquium pugnans cum obligatione, qua tenemur alteri ad animi nostri sensa significanda (§. 182. part. 3. Jur. nat.). Nimirum obligatio ista nascitur vel ex re, de qua verba fiunt, veluti si cum altero contrahendum, aut si famulus iussa domini facere debet, vel ex ipso proposito cum altero colloquendi, aut ipsi sponte sua quidpiam dicendi. In casu priori specialis quædam obligatio est alteri animi sui sensa declarandi; in posteriori specialis istiusmodi abest, cum tacere posses, aut reticere, quod dicis, adest tamen generalis, quæ in utroque casu locum habet. Sane ubi nulla supponitur obligatio, ibi moraliter possibile est, quodcun-

cunque physice possibile, consequenter in casu sermonis tam verum, quam falsum dicere æque licet, prouti libuerit. Quamvis vero subinde obligatio in abscondito lateat, ut non statim appareat; propterea tamen in dubium minime vocanda, multo minus præfracte neganda. Ceterum in eo casu, quo falsiloquium licitum, veriloquium pugnat cum obligatione naturali (§. 166. 168. 172. part. 3. *Jur. nat.*), in se prorsus immutabili (§. 142. part. 1. *Phil. pract. univ.*), quæ semper anterior concipitur obligatione dicendi verum, consequenter exceptionem facit, ut obligatio naturalis cesser, nec pacto tacito locum facit, ut aliqua contrahi possit. Paret itaque, quod in Jure naturæ omnia sint consona, modo intime perspiciantur, nec judicia præcipitentur, quemadmodum facere solent qui carpendi animo aciem mentis, qua sibi nondum satis acuti blandiuntur, ostentare solent.

§. 544

Qui fraudem consilii committit, mendax est. Qui enim fraudem consilii committit, sciens ac volens alteri damnum affert, *Quod omnis defraudator inficio, cum quo ipsi negotium est (§. 147. part. 5. Jur. nat.), sit mendax.* consequenter cui ad dicendum verum obligabatur (§. 148. part. 5. *Jur. nat.*). Alterum nimirum defraudaturus aut falsum expressis verbis dicit, aut ipso facto contrariam menti suæ opinionem insinuat. Quamobrem cum omne falsiloquium mendacium sit, quando alteri animi nostri sensa indicare tenemur (§. 182. part. 3. *Jur. nat.*); qui fraudem consilii committit mendax est.

Mentem nostram aliis declarare possumus tam verbis, quam factis, sive positiuis, sive privativis, & declaratio factis facta sermone aquipollere, consequenter si factio vel non factio nostro alteri insinuamus opinionem menti nostræ contrariam, vel animo, id falsiloquio aquipollere, neque enim sermo talis habetur nisi quatenus aptus ad significandum alteri cogitationes

nes nostras (not. §. 329). Si tibi cum altero negotium est, cum non praesumis defraudatorem, sed potius honestum, qui habet animum a defraudatione alienum. Sive igitur expresse falsa dicat defraudandi animo, sive reticeat, quae dicenda erant, aut suam bona fide tecum se agere simulet, unum idemque est, cum in utroque casu te inducat in eam opinionem, quasi bona fide tecum agat, ideoque menti suae adversam. Quare qui a mendacio abhorret, ejus quoque animus a defraudatione alienus: ex adverso autem defraudator religioni sibi minime ducit mentiri. Fraudes sine mendacio non committuntur: quod cum experientia omnes homines doceat, ipsa fraus mendacio adpersit turpitudinis labem, ob quam mendacium pro vitio maxime infami habeatur. Enimvero ut clarius intelligatur, quomodo omni fraudi insit mendacium, exemplo uno, vel altero id declarandum. Si qui novit se esse alienum, quod contrahit, persolvere non posse, & falsis persuasionibus uritur, ut sibi credatur; expressis mendacis creditorem defraudat aere suo. Quodsi saltem as alienum, ex quo laborat, dissimulat, dissimulatio mendacium tacitum est. Accedit expressum, quando solutionem promittit, cum sibi conscius se solvendo non fore animum solvendi habere nequeat. Et quoniam quod quis per alium facit per se fecisse putandus, mendacio non absolvitur, si aliorum opera vitur in aere alieno contrahendo, quamvis hi non ignorent fraudem, quam intendit obstratus. Immo cum hi ad fraudem concurrant, lucri sui causa, non modo fraudis sunt participes, verum etiam mendaces sunt, dum falsis persuasionibus alios inducunt ad credendum pecuniam, & tanto major est mendacitatis infamia, quod se mercede conduci patiantur, ut mentiantur alios defraudandi animo, qui fiduciam in honestate ipsorum collocant. Quamobrem quoque omnes boni infame istud hominum genus horrent, qui mendacium venale habent, ut fraudatoribus patrocinentur. Cumque mendacium fiat non solum verbis, sed & factis; mendax quoque est fraudator, qui luxu opes simulat, ut tanto securius pecunia ipsi credatur. Simi-

liter, qui gemmam adulteriam pro genuina sciens vendit, mentitur. Expressum est mendacium, si emptori dicat esse genuinam, inmo eandem laudat; meritum vero, si adulteriam esse dissimulat, emptore honestate ejus confidente, nihilque fraudis suspicante. Nunquam mendacium a fraude abest, ac ideo fraudatores & mendaces pari passu ambulare dicuntur.

§. 545.

Omnis calumniator mendax est & mendacem se probat convitiator, qui convitia vomens utitur vocabulis ad significandum animo calumni alterum ignominia afficiendi inventis aut studiose conquisitis. Etenim niatoris & calumniator alteri imputat imperfectiones, quibus minime convitiato laborat (§. 814. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque novit, ris. quod de calumniatore supponitur, se verum non dicere, vel se quod dicit, probare non posse, nec quisquam alium calumniari debet (§. 836. part. 1. Jur. nat.). omne autem falsiloquium illicitum mendacium est (§. 543); calumniator omnis mendax est. Quod erat unum.

Qui convitia vomens utitur vocabulis ad significandum animum alterum ignominia afficiendi inventis, eo ipso indicat, se habere animum alteri imputandi imperfectiones, sed ignorare, quales ipsi imputare debeat. Quoniam tamen vult dictis suis fidem haberi ab aliis, manifestum est verba ejus cum cogitationibus suis minime consentire, consequenter ipsum moraliter falsum loqui (§. 152. part. 3. Jur. nat.). Enimvero cum convitiis proscindere neminem liceat (§. 833. part. 1. Jur. nat.), patet ut ante, convitiatorem se probare mendacem, si convitia vomens utatur vocabulis ad significandum animum alterum ignominia afficiendi inventis, aut studiose conquisitis. Quod erat alterum.

Calumnias esse mendacia, nemo differtur. Quodsi ergo calumniator animum calumniae intendit; mendax utique est. Enim-

Enimvero convitiatorem quoque esse mendacem non omnes agnoscunt, tum quia alteri objectare quoque potest vera, tum quia in verbis ad injuriandum alios saltem inventis, aut studiose conquisitis non adeo manifesta est calumnia; nec animum calumniandi dissimulare videtur convitiator. Quodsi enim in verborum significatum inquiras, ut inde de mente alterius judices; non aliud hinc exsculpes, quam quod convitiator dicere velit, quæ existimationem & famam alterius lædunt, se tamen nihil ejus comminisci posse. Verba igitur ejus satis manifesto indicare videntur animum ejus, ut falsam de eo opinionem ex illis concipere non detur. Quamobrem ne mendacium fingi videatur, ubi nullum est; probe notandum, non ideo mendacium mutare speciem, quod manifestum sit alterum mentiri. Mentitur utique qui novit sibi nihil constare de eo, quod famam alterius lædere possit, verbis tamen suis aliis sinistram de altero opinionem insinuare vult, consequenter aliis persuadere intendit infamiam ejus, cujus famam laceffit. Et quamvis acutioribus vera animi sui sensu abunde prodant, non tamen omnibus ea patent, sed longe plurimi suspicantur, quasi dictis convitiatoris sublit aliquid veri. Non adeo arctis limitibus convitia coërcentur, quin convitiator a calumniis habeat animum prorsus alienum. Hinc etiam videas convitiis calumnias ut plurimum misceri. Docent hoc altercationes non modo plebis inconditæ, sed etiam eruditorum male moratorum, præsertim si malam causam argumentis solidis defendere nesciunt, ut mulierum ritu altercari, quam silere malint. Ostendimus superius, quanta sit stultitia famam suam convitiis defendentis (not. §. 273.); sed clarius adhuc elucescit stultitia, si considerentur mendacia, quæ convitiis insunt, & quibus ideo famæ suæ maximam labem adspersit, dum eandem defendere vult, cum mendacitas omnium consensu habeatur pro vitio hominem maxime infamante, ut ideo paulisper nasutiores famam suam per alios convitiis defendi malint, quam per se, puerili tamen errore (§. 275.). Ceterum adhuc notandum est vocabulis ad significandum saltem ani-

animum alterum ignominia afficiendi inventis, nihil certi autem, quod alteri ignominia esse possit, indicantibus, accensenda quoque esse nomina, quibus imperfectiones quidem in communi loquendi usu significantur, existimationi, ac famæ alterius adversa; sed quæ non illa intentione adhibentur, quam illa significatu suo determinato spoliata, veluti cum scemina honestatis notæ, aut in quam nulla cadit suspicio, per convitium dicitur meretrici, aut prostibulum. Mores enim altercantium omnibus abunde noti facile insinuant, convitiatorum vocabulum non sumere in significato recepto, sed eo saltem uti tanquam apto ad exprimendum animum ignominia afficiendi partem adversam.

§. 346.

Qui mentitur, aut emolumentum quoddam suum, aut detrimentum alterius intendit sive ejus, cui loquitur, sive tertii cujusdam mendacis.

Qui enim mentitur, moraliter falsum loquitur, quando alteri animi sui sensa indicare obligatur (§. 182. part. 3. Jur. nat.), consequenter moraliter verum loqui (§. 150. part. 3. Jur. nat.). Quamobrem cum adesse debeat aliquod motivum, cur falsum loqui velit, verum dicere nolit (§. 889. Psych. empir.), motiva autem nolitionis in representatione boni cujusdam & motiva nolitionis in representatione mali cujusdam consistunt (§. 890. Psych. empir.); qui mentitur, aut bonum quoddam consequi, vel malum quoddam avertere a se intendit, aut malum quoddam inferre alteri, vel bono quodam, quod consequi poterat, ipsum, privare. Quamobrem aut emolumentum quoddam suum, aut detrimentum alterius sive ejus, cui loquitur, sive tertii cujusdam intendit.

Ita fraudator intendit lucrum suum (§. 147. part. 5. Jur. nat.), crimine postulatus vitiationem penæ, & vindictæ cupidus, agere facere ei, a quo se offensum putat, invadus impedire, ne alius quidam boni cujusdam fiat particeps.

Vulgo mendacium distinguitur in officiosum, perniciosum & jocosum. *Officiosum* appellatur, quod pro salute aut commodo alterius dicitur; *perniciosum*, quod ex malitia in alterius detrimentum profertur; *jocosum* denique, quod ideo tantum dicitur, ut delectationem inde capiat mendax. Facile apparet, per officiosum intelligendum esse falsiloquium licitum, quod est medium unicum satisfaciendi officio eidam suo (§. 172. part. 3. *Jur. nat.*), quamvis non satis determinate definiatur, cum definitio videatur amplior suo definito, quia etiam extenditur ad eos casus, in quibus contra officium commodum alterius consulitur: quo pertinet mendacium vitandæ penæ causa dictum & falsum testimonium, ut malæ causæ amici consulatur. Falsiloquium vero, quod licitum esse ostendimus, & solum officiosi nomen meretur, ex numero mendaciorum eximendum. Mendacium perniciosum restringitur ad detrimentum alterius, ideoque definitio arctior videtur suo definito, cum etiam extendatur ad eum casum, ubi quis commodum suum intendit absque detrimento alterius, veluti si quis mentitur, ut præmium quoddam aut beneficium consequatur, in quem censum veniunt assentatores (§. 530.), aut commodum suum directe, detrimentum alterius nonnisi indirecte intendit, veluti si quis mendacium dicit de altero, quem sibi obstare putat, quo minus ad officium publicum, quod ambit, promoveatur. Denique mendacium jocosum, quod dicitur, vix est, ut a pernicioso dividatur. Cum enim qui mentitur voluptatem ex eo capiat, quod alii falsa persuadere voluerit; alterius credulitatem, quæ famæ quoddam detrimentum est, deridendam propinat, aut animi quoddam molestiam, quæ vel maxime gaudium frustratum excipit, alteri asserre intendit. Multo plures mendaciorum distinctiones affert *Augustinus*; sed tam illis, quam hisce omnibus carere possumus, modo omne falsiloquium pro illicito habendum esse notemus, præter illud, quod est medium unicum indispensabilis cujusdam officii, quemadmodum in Jure naturæ ostendimus, & quod ex numero mendaciorum exi-

mendum. Equidem demonstravimus, quod solius voluptatis percipiendæ gratia joci liceat, si joci nihil insit, quod officio cuidam repugnet (§. 303. part. 3. Jur. nat.); non tamen inde inferre licet, mendacium jocosum, quod dicitur, esse licitum. Falisloquium enim licitum non est, nisi quatenus est medium unicum indispensabilis cujusdam officii; joci autem saltem sunt animi, aut temporis fallendi causa, ut nulla sit necessitas falsum dicendi, præsertim cum falisloquia influant in mendacitatem, quatenus exercitio, seu eorundem ætuum repetitione (§. 195. Psych. empir.), contrahitur habitus (§. 430. Psych. empir.), ita ut qui per jocum falsum dicere adfuescit tandem fiat mendax. Animum quod cõrumpere potest, lege naturali minime permissum, qua voluntatem & noluntatem perficere obligamur (§. 273. part. 1. Jur. nat.).

§. 547.

Mendax hominem nullius conscientia se prodit, fidem omnem Motiva amittit, alios sibi reddit inimicos, aut saltem eorum animum a se alie-mendacitatum facit, & alii commercium quoddam cum eo habere nolunt. temfugiendi. Mendax enim aliter cogitat, quam se cogitare dicit, quando alteri animi sui sensa significare obligabatur (§. 152. 182. part. 3. Jur. nat.), vel emolumenti sui, vel deterimenti alterius cujusdam causa (§. 546.). Quamobrem cum mentiarur, circumstantiis particularibus expensis, contra conscientiam practice practicam falsum dicit (§. 424. part. 1. Phil. pract. univ.), & quia hoc facit non ut officio cuidam satisfaciatur, sed ut affectibus, veluti cupiditati habendi, vel ulciscendi, aut amoris, vel odio indulgeat, conscientia ipsius serva est (§. 426. part. 1. Phil. pract. univ.). Enimvero homo nullius conscientia est, qui contra conscientiam practice practicam agit, quia serva est (§. 437. part. 1. Phil. pract. univ.). Mendax itaque homo nullius conscientia est, ideoque mentiendo se talem prodit. *Quod erat primum.*

Qui mentitur, falsum dicit, quando verum dicere debebat (§. 182. part. 3. *Jur. nat.*). Quamobrem si quem mendacem esse constet, cum difficile sit judicium, utrum verum jam dicat, an mentiatur, ideoque semper mendax præsumatur; donec contrarium manifesto appareat; dictis ejus nunquam tuto haberi potest fides. Habetur itaque nullius fidei homo, ideoque omnem fidem amittit. *Quod erat secundum.*

Quodsi mendacium vergat in detrimentum aliorum, cum per se pateat, cuilibet displicere, quod in detrimentum sui sit, odium vero concitetur, si quod nobis displicet in altero observamus (§. 674. *Psych. empir.*), mendax odium eorum incurrit. Quamobrem cum inimicus sit, qui nos odit (§. 626. part. 1. *Jur. nat.*); mendax alios sibi inimicos reddit. *Quod erat tertium.*

Quamvis vero non in omnium odium incurrant mendaces, sed id potissimum fiat, si qui mendacium vergere in detrimentum suum experiantur, aut jam alias mendacia molestias ipsis creaverint; quoniam tamen mendacia nemini placere possunt, nisi quorum quodammodo interest, ut alius mentiatur, veluti si vergant in detrimentum ejus, cui ipsi male cupiunt, amor vero concitatur, si quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 645. *Psych. empir.*), mendacium amori obstat, ideoque mendax animum aliorum a se alienat. *Quod erat quartum.*

Denique si quis mendax fuerit, semper verendum est, ne mentiatur, ut ideo dictis ejus fides tuto haberi nequeat. Quamobrem cum ipsi fidendum non sit in ullo negotio, nec credendum quod narratur, propterea quod semper metuendum, ne fallamur (§. 330. part. 3. *Jur. nat.*); nemo quoque cum ipso commercium quoddam habere volet. *Quod erat quintum.*

Singula satis manifesta sunt a posteriori & si rationes perquisiveris, cur ea ex mendaciis consequantur, eas quoque reddi percipies ab iis, qui mendacibus infesti sunt, aut mendacia reprehendunt. Nemo æquo animo ferre potest, ut quis sibi, vel de se mentiatur. Nihil igitur magis naturale, quam ut mendacium in se spectatum improbetur, & nunc sinistra judicia de mendace fusciter, nunc inimicitias & odium gignat, nunc animum a mendace alienet, nunc eundem nobis visum reddat, ut rem nullam cum ipso habere velimus, sed ejus conversationem fugiamus, prouti diversæ circumstantiæ concurrunt. Mendacissimus sane homo non vult, ut sibi vel de se mentiatur. Repugnat mendacium omni societati ac Reip. pestis est, quemadmodum suo loco in Philosophia civili disertiùs exposituri sumus. Propositio itaque præsens motiva fugiendi mendacium suppeditat. Ut vero turpitudinem ejus intimius perspiciamus, propositionem sequentem addere lubet.

§. 548.

Mendacium contra naturam humanam est & hominem maxime de turpitudine dedecet. Etenim homines per ipsam essentiam atque *dine mendacii.*

naturam suam obligantur perfectionem suam statusque sui conjunctis viribus promovere (§. 221. part. 1. *Phil. præct. univ.*). Ut igitur sibi invicem utiles esse possint, necesse est ut vitam socialem colant & sibi invicem animi sui sensa declarent. Quemadmodum itaque appetitus determinationi ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem naturaliter inest ejus determinatio ad appetendum societatem & inserviendum aliis (§. 39. part. 2. *Eth.*); & facultas averfandi naturaliter determinata est ad averfandum vitam solitariam & ad non nocendum aliis (§. 40. part. 2. *Eth.*); ita quoque homo instructus est organis loquelæ, ut sit sermonis capax & unus cum altero communicare possit cogitationes suas sibi in vicem valeant declarare animi sui sensa. Quamobrem patet,

naturam ejusque autorem Deum (§. 822. part. 1. Theol. nat.), sermone hominum non intendere finem alium, quam ut sibi invicem cogitationes suas communicare animique sui sensa declarare queant, sese sibi invicem utiles præbituri. Lex naturæ nos obligat ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, non vero per diversas (§. 154. part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque naturæ humanæ convenit, ut sermone non aliter utamur, quam ad manifestandum alteri cogitationes nostras & declarandum animi nostri sensa, quemadmodum communis utilitas requisiverit. Accedit, quod nomen divinum celebrare (§. 1205. part. 1. Jur. nat.), & orare debeamus (§. 1223. part. 1. Jur. nat.): id quod sine sermone fieri nequit (§. 1204. 1222. part. 1. Jur. nat.). Naturæ igitur humanæ convenit, ut sermone utamur ad satisfaciendum officiis erga Deum, erga se ipsum & erga alios (§. 224. 226. part. 1. Phil. pract. univ.). Enimvero mendax moraliter falsum loquitur, ideoque aliter cogitat, quam se cogitare dicit (§. 152. part. 3. Jur. nat.), quando alteri animi sui sensa declarare obligatur (§. 182. part. 3. Jur. nat.). Mendacium ergo contra naturam humanam est. *Quod erat unum.*

Jam vero hominem dedecet, quod cuidam eorum disconvenit, quæ ipsi insunt, vel inesse debent (§. 193. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum mendacium sit contra naturam humanam, seu eidem disconveniat, per demonstrata n. 1. hominem quoque maxime dedecet. *Quod erat alterum.*

Luculentissime hinc patet turpitudine mendacii: mendax enim naturam humanam exiit, dum sermone aliter utitur, quam homo uti debet, cum videamus brutam naturam suam convenienter agentia non aliter uti voce variata, quam ipsis suffi-

cit ad indicandum appetitiones, vel aversiones suas, prout fert eorundem conditio. Mendax itaque monstrum est, quale in omni animantium genere non simile occurrit, cum quo comparari possit, ut ideo cum maligno spiritu comparetur, qui mentiendo salutem humani generis insidias struit, nec desinit, qui eum terriculamentum quoddam humani generis appellant, a quo omnis sibi metuunt merito tanquam ab occulta quadam peste. Quodsi homines in universum omnes naturæ suæ convenienter viverent, mutuo amoris vinculo conjuncti; mendacium nesciretur, cui nullus foret locus. Vicia itaque mendacia pepererunt, consequenter ex squalido hoc fonte profluere nequit nisi quod fœdissimum est. Hanc mendaciorum turpitudinem velim probe ponderent, qui mentiendo turpe lucrum quærunt, aut aliis nocere intendunt (§. 546.). Inprimis etiam considerent, quotquot inanis gloria vexat, quam absurdum sit per mendacium ad gloriam contendere, cum hominem nihil magis infamet quam mendacium. Sunt equidem qui existimant, se calliditate sua aliis imponere posse; ne mendacium animadvertatur: ast cum talpa cæciores ex se judicant alios, acumine suo, quo tamen maxime destituuntur, confisi; quod dissimulare volunt maxime produnt. Quodsi non omnibus mendacium statim appareat, vix unquam tamen desunt, qui idem detegunt, ut simulator ineptus noscatur. Et ubi analysi morali actionum humanarum majorem operam dare consueverint eruditi; latentia quoque mendacia non amplius latebunt, quacunque tandem arte occultentur, & ita obtinebitur, ut pudor veteret, quod honestas persuadere nequit. Ceterum cum turpitudine mendacii motivum sit fugiendi mendacium; idem quoque motivum est veracitatis, cum verax sit, qui mendax non est.

§. 549.

Taciturnitas dirigit silentium legi naturæ convenienter. Homo Quidnam sit obligatur alteri animi sui sensa declarare, quando officium taciturnitatis quoddam, vel obligatio quædam contracta id exigit (§. 159. tit. proprium. part.

part. 3. Jur. nat.), & quoniam obligatio naturalis immutabilis (§. 142. part. 1. Phil. pract. univ.), nec a contracta quisquam se liberare possit (§. 674. part. 3. Jur. nat.); si officio cuidam, vel obligationi contractæ repugnet, ut alteri dicas, quid sentias, vel quid vens, aut nolis, hoc dicere non liceet. Ubi nulla adest specialis obligatio alteri animi sui sensu significandi, aut reticendi; vi libertatis naturalis tibi relictum est, aut loqui, aut tacere malis (§. 156. part. 1. Jur. nat.); quoniam tamen prudentes esse debemus (§. 258. part. 1. Jur. nat.); id faciendum, vel non faciendum, quod vi circumstantiarum præsentium consultius videtur (§. 257. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque taciturnus est, qui tacet, quando ad veritatem reticendum obligatur (§. 258. part. 3. Jur. nat.); taciturnitas dirigit silentium legi naturæ convenienter.

Lex naturæ dirigit omnes quoque actiones negativas, ideoque etiam silentium, perinde ac sermonem (§. 522.). Datur igitur virtus silentii directrix (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.), atque hæc ea est, quæ taciturnitas dicitur (§. 258. part. 3. Jur. nat.). Non sufficit verum esse, quod dicis, ut loqui liceat: est enim quoque veriloquium haud raro illicitum (§. 167. 168. part. 3. Jur. nat.), atque tunc veritas dissimulanda, vel reticenda (§. 169. & seqq. part. 3. Jur. nat.), consequenter non loquendum, sed tacendum, nisi quædam loquendi necessitas tibi fuerit imposita. Non silendum, quando loquendum, nec loquendum, quando silendum.

§. 559.

Quando nam
sit tacendum.

Quoniam taciturnitas dirigit silentium legi naturæ convenienter (§. 549.); taciturnus non modo veritatem reticet, si verum dicere non possit, nisi faciat, quod officio cuidam vel obligationi contractæ repugnat, aut quod est contra jus perfectum, sive imperfectum alterius (§. 259. part. 3. Jur. nat.); verum etiam in casu dubio (§. 262.

part. 3. Jur. nat.), immo si ad dicendum animi sui sententiam, nemini obligatus previdet, aut saltem suspicatur, alterum offensum iri, si hoc, vel illud dicatur (§. 263. 264. part. 3. Jur. nat.), nec arcana sua alteri tenere committit (§. 272. part. 3. Jur. nat.), nec aliena prodit (§. 273. 274. part. 3. Jur. nat.), si vel maxime alteri factus fuerit inimicus (§. 275. part. 3. Jur. nat.).

Qui hæc observat, facile sibi cavebit, ne loquatur, quando tacendum; nec taceat, quando loquendum, neo si loquendum incautus effusiat ea, quæ reticenda erant. Patet vero hinc etiam, taciturnitatem latius patere, quam vulgo putatur. Plurimi enim sibi persuadent, taciturnitatis saltem esse non prode arcana sua, quando id vergit in detrimentum nostrum, nec dictis suis offendere alios, quorum amicitia nobis utilis. Neque notionem satis distinctam arcanorum habent, minime perpendentes id omne arcanum esse, ad quod reticendum obligamur (§. 271. part. 3. Jur. nat.), vel arcana ad ea sola restringentes, quæ sub fide silentii ipsis sunt commissa, vel eadem ex sola sua voluntate metientes. Et non ablimili modo de offensa ex opinione sua statuunt, ut ideo quoque audias sese excusantes, quod non putaverint, alterum propterea offensum iri, vel etiam contententes, parum referre, quod hoc dixerint alius. Necesse igitur est, ut consideremus, quid ex eo, quod dicitur, sequi possit cum respectu nostri, tum respectu aliorum, & ulterius inquirendum, utrum id nobis, vel aliis quocunque modo damnosum esse possit. Cum enim in casu dubio tacendum sit; sola possibilitas abunde sufficit, ut taceamus, præsertim quoniam nexum rerum minime prævidemus, ut existeret possit, quod omnium minime putabatur.

§. 551.

Quoniam ex officiis erga Deum, nos ipsos atque alios, Medium tamen atque obligatione contracta definiendum, utrum tacendum sit, citurnitatis. nec ne (§. 550.), qui vero sollicitè sibi caver, ne quid committat

mittat, quod officiis repugnat, actiones suas legi naturæ convenienter determinat (§. 225. 226. part. 1. *Phil. præct. univ.*), consequenter virtuti pro virili studet (§. 321. part. 1. *Phil. præct. univ.*); si quis virtutem colit, ipsa virtus obstabit, ne quid dicat, quod reticendum, cumque virtuosus virtutem amet (§. 351. part. 1. *Phil. præct. univ.*), ipsa quoque virtus taciturnitatem ei deletabilem faciet (§. 654. *Psych. empir.*).

Praxis taciturnitatis difficilis videtur, quia supponit omnia officia tam erga Deum, quam erga seipsum atque alios (§. 259. part. 3. *Jur. nat.*). Difficilis itaque est nonnisi ei, qui virtutem nondum colit. Qui vero sincerus virtutis cultor est, officia ista ignorare nequit, consequenter difficultas evanescit. Quodsi objicias, non omnes, qui virtuti indefessam operam navant, semper scire, quid lex naturæ de hoc, vel isto præcipiat, aut prohibeat; hoc in præsentem nullam attentionem meretur. Si quis enim id ignorat, casus dubius existit, in quo silendum (§. 550.). Si per errorem existimet, legi naturæ non repugnare, quod eidem repugnat; ex conscientia erronea peccabit, quemadmodum in aliis quoque virtutibus contingit. Hæc igitur objectio nihil valet adversus taciturnitatem. Ceterum cum ex officiis quoque definiendum sit, quando alteri ad dicendum verum obligemur (§. 159. part. 3. *Jur. nat.*); quæ de difficultate observandi taciturnitatem removenda demonstravimus, ea etiam valent de veracitate. Neque vero etiam est, ut existimes medium taciturnitatis, quod hic præscribitur, esse nimis difficile, propterea quod requirit virtutis omnis studium indefessum: si quis enim virtuti deditus non fuerit, is nec veracitatem, nec taciturnitatem curabit. Verum non dicit, nisi quando sua interest, ut verum loquatur, nec religioni sibi ducit mentiri, si quodammodo interfit, ut dicat falsum, & ex adverso non tacebit, nisi damnum manifestum sit, in quod incurrit, nisi tacerit. Itaque nec veriloquium, nec silentium ad virtutem adscribendum.

§. 552.

Qui taciturnus est, multa evitat damna, in quæ alias incidere Fructus taciter poterat, dictis suis neminem sibi reddit inimicum, nec inimicos irritat, turnitatis.

& plurimorum amicitiam sibi conciliat. Multa dantur negotia humana, in quibus consultum est, ne sciant alii, quid nobis proposuerimus, seu facere velimus, nisi sine, quem intendimus, excidere velimus, aut saltem huic periculo nos exponere. Quamobrem cum tacendum sit, si quod dicitur, nobis, vel aliis damnosum est (§. 266. part. 3. Jur. nat.), taciturnus autem reticet veritatem, quando ad eam reticendam obligatur (§. 258. part. 3. Jur. nat.); idem multa evitat damna, in quæ alias incidere poterat. Quod erat primum.

Taciturnus in sermone admodum circumspectus est, ne quid dicat, quo alter offendi possit (§. 550.), consequenter quod ipsi tedium creat (§. 936. part. 1. Jur. nat.), ideoque displicet (§. 542. Psych. empir.). Verendum igitur ei non est, ne dictis suis aliorum in se odium conciret (§. 674. Psych. empir.), consequenter dictis suis neminem sibi inimicum reddat (§. 626. part. 1. Jur. nat.). Quod erat secundum.

Quodsi quis tibi fuerit inimicus, odio te prosequitur (§. 626. part. 1. Jur. nat.), consequenter tedium tuum appetit (§. 669. Psych. empir.), ideoque male tibi cupit. Quodsi ergo dicas, quæ ipsum offendunt, cupiditas vindictæ accenditur (§. 947. part. 1. Jur. nat.), ideoque irritatur. Quoniam itaque taciturnus sibi cavet, ne quid dicat, quod alterum offendere possit (§. 550.), dictis suis inimicos non irritat. Quod erat tertium.

Denique quia taciturnus nihil dicit, quo alium quemcunque offendi posse suspicatur, nec arcana aliorum prodit, si vel maxime evaserint inimici (§. 550.); per se patet, id unicuique maxime placere. Aliorum igitur amorem in se

conceitas (§. 645. *Psych. empir.*), consequenter eos sibi amicos reddidit (§. 623. *part. 1. Jur. nat.*), in quo erat quantum

non dantur oculis plurimi, in quibus taciturnitas nos aliis commendat; nec dantur pauciores, in quibus eadem quoque prodest nobis ipsis. Nemo magis idoneus est, cum quo amicitiam colas, intimam, quam taciturnus, qui absque ullo tuo periculo arcana tua nosse potest, atque hac ipsa virtus amicitiae maxime convenit & ad sempiternitatem ejus facit. Quamobrem quoque in contrahenda familiaritate taciturnitatis imprimis habenda est ratio. Cum omnis inimicus sit periculosus (§. 216.); amicus vero velit id, quod nobis bonum est, non sui, sed nostri causa (§. 172.); fructus taciturnitatis longe maximus est, tanto magis suspiciendus, quod sit perpetuus, nec fortunæ subjectus, totus pendens ab eo, quod est in potestate nostra. Immo contingit etiam, ut taciturnitate nobis reconcilientur inimici, ut, si vel maxime non reddantur amici, inimicium tamen erga nos animum deponant. Ipsa igitur taciturnitas sibi pulcherrima merces est. Taciturnus nec sibi noceat intempestive loquendo, nec aliis, tacendo prodest sibi & aliis. Atque hoc efficacissimum motivum est taciturnitatem colendi, quod efficacia sua non destituitur, nisi quis imprudentissimus fuerit (§. 776. *part. 1. Phil. pract. univ.*), idemque inconsideratus & improvidus (§. 760. 764. *part. 1. Phil. pract. univ.*), aut prorsus incuriosus (§. 778. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ceterum huc quoque pertinet, quod multadentur in Rep. officia publica, quæ taciturnitatem postulant. Sed de his dicendum in Philosophia civili.

§. 553.

De taciturnitate ad silentium vicium ex-tensa.

Ad taciturnitatem quoque pertinet, ne factis prodamus, quod reticendum. Quando enim factis significamus, quod verbis indigari solet, facta verbis æquipollent (§. 286. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter perinde est, si verbis, si factis alteri indices, quæ reticenda sunt. Quoniam itaque taciturnitas

diri-

dirigit silentium legi naturæ convenienter (§. 549.); ad eam quoque pertinet, ne factis prodamus, quod reticendum.

In eo casu, quo facta subeunt in locum sermonis, non facta subeunt in locum silentii. Quemadmodum itaque in illo facta sermo vicarius sunt; ita in hoc silentium vicarius sunt non facta. Ponamus tua interesse, ne fiant illi, quod sis opulentus; perinde est, siue nemini dicas, quantum pecuniæ habeas, siue res immobiles magni pretii non emas.

§. 554.

Taciturnitati opponuntur garrulitas, futilitas & jactantia. De garrulitate. Etenim garrulus multa temere loqui solet (§. 280. part. 3. Jur. nat.), tate, futilitas consequenter quia temere non loquendum (§. 278. part. 3. Jur. tate & jactantia), loquitur, quando erat silendum. Quoniam itaque taciturnitas dirigit silentium legi naturæ convenienter (§. 549.); taciturnitati opposita garrulitas taciturnitati opponitur tanquam vitium virtuti (§. 258. 280. part. 3. Jur. nat.). Quod erat primum.

Qui futilis est, tacenda silere nequit (§. 281. part. 3. Jur. nat.). Quamobrem cum taciturnus taceat, quando ad veritatem reticendam obligatur (§. 258. part. 3. Jur. nat.); futilitas taciturnitati opponitur. Quod erat secundum.

Denique qui se jactat, existimationis affectandæ causa multa de se siue vera, siue falsa dicit (§. 282. part. 3. Jur. nat.). Quamobrem cum nemo se jactare debeat (§. 283. part. 3. Jur. nat.); jactator loquitur, quando erat silendum, vel ad veritatem quoque reticendam obligatur (§. 577. 578. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque taciturnus tacet, quando ad veritatem reticendam obligatur (§. 258. part. 3. Jur. nat.), & taciturnitas omne silentium legi naturæ convenienter regit (§. 549.); jactantia taciturnitati opponitur. Quod erat tertium.

Quoniam varii dantur casus, in quibus tacendum, taciturnitas autem omne silentium legi naturæ convenienter regit, non

est quod miremur, si plura dentur vitia, quæ virtuti opponuntur in defectu: utique enim deficit taciturnitas, quando loquimur, dum erat silendum. Equidem quatenus nimium spectatur in sermone, soleat etiam dici vitia in excessu (*not. §. 281. part. 3. Jur. nat.*), quatenus scilicet a taciturnitate nimium receditur, dum loquimur, ubi erat tacendum, præsertim si multa loquamur; nihil tamen interest si vitia in excessu, siue in defectu dicas, modo rem ipsam teneas. Neque refert, hæc vitia orrum trahere ex vitis aliis, veluti iactantiam ex ambitione, arrogantia, fastu & superbia, vel alia etiam vitia concurrere & illis, qui taciturnitati opponuntur, novam quandam speciem inducere: neque enim jam quaeritur, quænam sint vitiorum istorum cause, aut cur in actionibus ad idem vitium referendis aliqua differentia observetur, sed quænam sint præcipue vitia cum taciturnitate pugnantia. Immo nec absurdum censeri debet, si unum idemque vitium alio respectu huic virtuti, alio alteri cuidam virtuti opponatur, quatenus nimirum cum hac, vel ista pugnat. Garrulus temere loquitur, consequenter non alio fine, quam ut loquatur (*§. 276. part. 3. Jur. nat.*), cum nullius intersit nosse, quæ dicuntur, nec quisquam eorum, ad quos sermo dirigitur, nosse cupit, quæ dicuntur. Potest moraliter verum loqui, loqui etiam potest fallam. Cum falso loquimur etiam in hoc casu mendacium sit (*§. 542.*), in hoc casu quoque garrulitas veracitati opponitur, præsertim si pleraque, etsi non omnia sint falsa. At in garrulitate cum non tam quaeratur quid dicatur, sed utinam loqui nimium conveniat; garrulitas quoque etiam in eo casu, in quo nonnisi falsa dici supponitur, taciturnitati recte adhuc opponitur. Cum taciturnitas potissimum spectetur in iis, quæ reticenda sunt (*§. 258. part. 3. Jur. nat.*), inutilis autem tacenda silere nequeat (*§. 281. part. 3. Jur. nat.*), inutilitas præcipuum vitium est, quod cum taciturnitate pugnat. Quamobrem quoque hoc vitium aliis exprobatum interrogare solemus, an nihil prorsus reticere queant, sed omnia effutire cogantur. Iactantia taciturnitatem violat, quatenus nemo se ipsum

ipsum laudare suaque prædicare debet, consequenter de his tacendum est & iudicium aliis relinquendum, ac ideo alia supponit vitia modestiæ, humilitati, comitati opposita, quæ eam variis modis deformant. Ita eruditus superbus, fastosus & arrogans extollit inventa sua, de quibus gloriatur, propriæ laudis sive meriti, sive immeriti ebuccinator, & alios contemnit, magno etiam merito suo celebratissimos. Quoniam hic potissimum animus advertitur ad superbiam, fastum & arrogantiam; vulgo non agnoscitur violari quoque taciturnitatem. Inutilis vero est disceptatio, cuinam virtuti potissimum opponendum sit hoc vitium, modo notes, in quibusnam peccetur, ut turpitudinem intimius perspicias: id quod semper requiritur, quando plura vitia ad eundem actum concurrunt. Ceterum garrulitas, futilitas & jactantia istiusmodi vitia sunt, quæ simul in eodem subiecto locum habere possunt, ac ideo ad unum quoque eundemque actum omnia simul, vel bina saltem concurrere.

§. 555.

Ostentatio dicitur vitium, quo quis existimationis affectandæ causa de se sive vera, sive falsa aliis insinuare conatur *Ostentatio quid sit.* factis. Quoniam facta æquipollent verbis, quando illis significamus, quod his indigitari solet (§. 286. part. 3. Jur. nat.), jactator vero est, qui existimationis affectandæ causa multa de se sive vera, sive falsa dicit (§. 282. part. 3. Jur. nat.); *ostentatio sub jactantia comprehendi potest, & quæ de jactantia demonstrantur, ea etiam valent de ostentatione.*

Non igitur opus est, ut de ostentatione sigillatim agatur, & propterea in Jure naturæ, cum de jactantia ageremus, ostentationis nullam fecimus mentionem. Accidit quoque ea de causa, ut jactantia & ostentatio tanquam synonyma usurpentur, & quia utrumque vitium haud raro concurrat, utrumque etiam vocabulum simul dici solet de eodem subiecto, quavis vocabula combinantes non semper ad verba & facta simul ani-

animum advertant. Nullibi fere magis regnat inconstantia loquendi quam in Moralibus, propterea quod in morali actionum humanarum æstimatione acumen deficit, non adeo facile comparandum, quam obrunditur. Ad facta autem hic ut alibi referimus omnes actus externos, ideoque vultum quoque, gestum & incessum, immo vocem. Exemplo sunt homines, quos fortuna præter omnem spem & expectationem suam ad dignitatem evexit, & quos meritis suis tribuentes, aut saltem tribui volentes, quod fortunæ acceptum ferendum, efficit superbos: quid enim de se sentiant & quid alios de se sentiri velint, vultu, gestu, incessu, voce, splendido vestitu abunde produnt ipsi etiam vulgo imperito, cui haud raro deridendum se propinat stolidus ostentator.

§. 556.

Quod garrulus in conversatione molestus sit.

Garrulus in conversatione molestus est. Garrulus enim multa temere loquitur (§. 280. part. 3. *Jur. nat.*). Quamobrem cum non alio fine loquatur, quam ut loquatur (§. 276. part. 3. *Jur. nat.*); quicquid in buccam venit, id profert, etiam nullius eorum, ad quos sermo dirigitur, intersit scire, quod dicit. Accedit, quod garrulus solus loqui amet, ut aliis de rebus aliis collocuturis sit silendum. Quoniam itaque molestum est audire, quæ audire nolis, ac silere, cum loqui males, quod per se pater; garrulus in conversatione molestus est.

Cum nemo loqui possit nisi de rebus sibi notis, ut ideo dudum cecinerit Poëta: Navita de ventis, de tauris narrat arator, garrulus vero proferat, quicquid memoria eidem suggerit, obsequens soli imaginationis legi (§. 117. *Psych. empir.*); non mirum est, quod garrulitate sua aliis in conversatione accidar molestus. Consideramus vero hic garrulitatem in se, quatenus ad eam non accedit futilitas & jactantia, ideoque saltem de ea enunciamus, quod ex ea in se spectata fuit. Sapissime tamen contingit, ut inconsiderate loquens effutiat, quæ rei-

reticere debebat, non sine dubio: aliorum incommode ac detrimento, immo ut vel in se, vel in suis, quamvis directe hoc non intendat.

Garruli facile quidvis sibi persuadere patiuntur. Garruli enim multa temere loquuntur (§. 286. part. 3. Jur. nat.); non alio fine, quam ut loquantur (§. 276. part. 3. Jur. nat.). Ut ergo habeant quod loquantur, solliciti inquirunt, quid hic, vel illic factum fuerit, aut quid hic, vel ille faciat, vel fecerit. Quicquid igitur ipsis narratur, id avidis auribus hauriunt, ut habeant, quod narrent aliis, parum ideo solliciti, utrum id verum sit, nec ne.

Quamobrem cum dictis aliorum facilem habeant fidem, quidvis sibi facile persuadere patiuntur.

Ea de causa cum quovis obvio libenissime confabulantur & quid novi? eum alloquentes statim quarunt. Et quoniam multa loqui amant, circumstantias a narrante omittas prouti sibi visum fuerit supplent, immo cum audita non satis digerant, memoria quoque eos haud raro fallit, praesertim cum de rebus pluribus fuerunt colloqui. Ex garrulitate igitur nascuntur rumores, quibus tuta fides haberi nequit. Hæc vero ratio est, cur novellæ garrulorum in medio sint relinquendæ, nisi falli & deinceps rursus alios fallere velimus. Garrulitas commune scæminarum vilis conditionis vitium est: maxime igitur dedecet viros, praesertim eos, qui meritis graves esse debent. Autoritatem suam prostituunt, si eo fine conveniunt, ut garrulitati suæ satisfacturi de iis confabulentur, quæ ipsis a scæminis garrulis fuerunt relata, praesertim si ex falsis relationibus sinistra de aliis judicia ferunt ac innocentes traducunt, seque meliorum famam lacerant. Vitia nimirum ex vitiis nascuntur, ut qui uno delectatur in alia quoque trahatur.

§. 558.

Quando ad
garrulitatem
futilitas ac-
cedat.

Nisi garrulus ante probe perpenderit, quæ reticenda sunt; idem garrulus enim multiloquus est & quicquid data occasione memoria ipsi suggerit profert (§. 280. part. 2. Jur. nat.). Quodsi ergo non ante probe perpenderit, quæ reticenda sunt, ut sibi conscius sit, ea sine detrimento aut periculo suo effutiri non posse, consequenter dum ea memoriam ejus subeunt, simul meminerit detrimenti, aut periculi istius (§. 117. Psych. empir.); quæ reticere debebat, effutit. Quamobrem cum futilis sit, qui tacenda loquitur (§. 281. part. 3. Jur. nat.); nisi garrulus ante probe perpenderit, quæ reticenda sunt, idem futilis fit.

Difficulus admodum cavetur, ne futilitas ad garrulitatem accedat. Etenim non solum in casu emergente dantur rationes; cur garrulus sibi persuadeat, hic & nunc absque detrimento, aut ullo periculo suo dici posse, quæ reticenda judicaverat; sed & quæ faciunt, ut voluntatem mutet, vel quæ attentionem a detrimento, vel periculo avocant, ut incogitantia faciat inconsideratum (§. 748. 760. part. 1. Phil. pract. univ.), aut ut reddatur improvidus (§. 764. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem ne garrulus effutiat, quæ reticenda sunt, in propositione requisivimus, ut probe antea perpenderit, quod hæc reticenda sint, nec ulli dicenda, quicumque tandem fuerit. Raro vero de homine garrulo istiusmodi deliberationes supponere datur. Quamobrem futilitas ad garrulitatem plerumque accedit, ut garrulus inconsideranter sine discrimine loquatur, quicquid in mentem venit.

§. 559.

Quinam in-
primis a gar-
rulitate futi-

Quoniam garrulus futilis est, nisi ante probe perpenderit, quæ reticenda sunt (§. 558.), consequenter ad evitandam futilitatem requiritur animus deliberatus (§. 387. part. 3. Jur.

Jur. nat.), in pueris autem, qui facultatibus cognoscendi non-
 dum uti didicerunt, nec notitia sufficiente instructi sunt, qua-
 lis ad deliberationem requiritur, in ebriis, quibus usus ratio-
 nis ademptus est, turbata ratiocinatione (§. 238. *part. 4. Eth.*),
 & in dormientibus, dum loquuntur, sibi ne quidem consciis
 quod loquantur, animus deliberatus supponi nequit; *pueri*
& ebrii garruli atque si garruli dormientes loquuntur futilitatem evi-
tare nesciunt.

Dudum observatum est, pueros, ebrios & dormientes dicere
 verum, non alia sane de causa, quam quod loquantur absque
 animo deliberato effutientes, quicquid in buccam venit.
 Garruli itaque cum sint multiloqui temere proferentes, quic-
 quid in mentem venit (§. 280. *part. 3. Jur. nat.*), quæ teme-
 ritatis reprimi nequit; ubi quædam reticenda, nisi animo ma-
 xime deliberato; si pueri fuerint garruli, aut garruli fuerint
 ebrii, vel dormientes loquuntur, animo deliberato absente,
 nihil est, quod lingvæ temperare possit, quo minus reticenda
 effutiantur. Ostendimus jam alias ebrios effutire, quicquid
 in buccam venit, etiamsi non fuerint garruli (§. 240. *part. 4.*
Eth.); & experientia constat, ebrietate soluta, per eam dicto-
 rum pænitere memores postero die, aut ab aliis eorundem
 admonitos. Immo dudum observatum est, dementem ebrie-
 tatem detegere arcanum, cum ea labefaciat & minuat hominum
 mentes. Tanto igitur facilius hoc contingit, si garrulitas
 concurrat, per se ad effutendum ea, quæ reticenda sunt, prona.

§. 560.

Similiter quia ad arcendam futilitatem a garrulitate re-
 quiritur animus deliberatus (§. 559.), animus autem delibe-
 ratus in plebem infimam vix cadit, nisi circumstantiæ præsen-
 tes, aut consilia aliorum suggerant, quæ ad eum pertinent (§.
 387. *part. 3. Jur. nat.*); *si plebejæ conditionis homines fuerint garruli,*
a futilitate sibi minime cavebunt.

*Quinam por-
 ro buc refe-
 rendi.*

Pertinent huc exempla anuum & ancillarum multiloquacium, ex quarum futilitate nascuntur indices rixæ & altercationes. Nec desunt exempla sexus alterius. Quo vero rudiores sunt homines, eo magis deficit deliberatus animus, omnium minime supponendus, ubi garruli linguæ suæ temperare non didicerunt. Turpe autem est, si anus multiloquacis, aut vilissimæ turbæ mores imitentur viri, qui morum & pietatis gravitate se commendare debebant.

§. 561.

De garrulitate potius corrigenda, quam futilitate ab ea sejungenda.

Quoniam garrulus futilis fit, nisi ea ante probe perpendit, quæ reticenda sunt (§. 558.), animus vero deliberatus, qui ad reprimendam futilitatem in garrulitate requiritur, non adeo facile efficitur constans (§. 387. part. 3. Jur. nat. & not. §. 558. h.), ideoque difficile est a garrulitate sejungere futilitatem; si quis fuerit garrulus & a futilitate sibi cavere velit, operam potius det, ut garrulitatem corrigat, quam ut futilitatem a garrulitate sejungere studeat.

Quoniam garrulitas non minus vitium est, quam futilitas, quamvis non adeo perniciosum, nisi in hanc degeneret; absurdum videtur multum operæ impendere velle futilitatem a garrulitate arcendam, cum hæc cum illa extirpari possit ac debeat, ne ab illa periculum quoddam nobis immineat, præsertim cum remedio, quod affertur ad futilitatem a garrulitate arcendum, multis modis detrahi possit efficacia (§. not. §. 558.). Quamvis garrulitas in se spectata non adeo perniciosa sit, quam futilitas; magis tamen dedecet hominem, virum præsertim cordatum: neque enim homini, quem ratio a brutis animantibus discernit, absque ratione loqui convenit, nec decet virum cordatum loqui absque animo deliberato. Temeraria verba illicita sunt (§. 278. part. 3. Jur. nat.), pugnancia non modo cum sapientia, verum etiam cum vita perfecta & ratione conformi, immo ipsa quoque pietate (not. §. cit.). Hæc qui perpendit garrulitatis turpitudinem majorem esse deprehen-

hendet, quam putabatur. Quæ vero observanda sunt, ne hoc vitium extendatur ad ea, quæ licita sunt, & quomodo hoc præcaveatur, alias jam docuimus (not. cit.).

§. 562.

Qui garrulitatem & futilitatem vitare vult, operam dare debet, ut nihil faciat sine animo deliberato. Qui enim nihil facit *sine animo deliberato*, is nec absque animo deliberato loquetur. *litatem & A* si quis animo deliberato loqui vult, is ante probe expendere *futilitatem.* renetur, num porius sit loquendum, an non loquendum (§. 387. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter cum finis ultimus sermonis sit sui aliorumque perfectio (§. 279. *part. 3. Jur. nat.*), considerandum est, quo fine loquatur, & quomodo finis iste sese habeat ad finem ultimum, hoc est, ut quid sermone suo conferat vel ad suam, vel aliorum perfectionem, aut num silentium fini huic ultimo magis conveniat. Quoniam iraque fieri nequit, ut qui animo considerato loquitur temere loquatur, absque ullo nimirum fine, non aliud nimirum intendens, quam ut loquatur (§. 276. *part. 3. Jur. nat.*), aut ut effutiat, quæ reticenda sunt, veluti si norit sibi vel aliis mali quidpiam eveniri posse, si alii hoc, quod mente vel animo volvit, norint (§. 269. *part. 3. Jur. nat.*), aut si prævidet, alium offensum iri, si hoc dicat, nulla obligatione ad dicendum ipsum urgente, vel saltem ne hoc fiat veretur (§. 263. *part. 3. Jur. nat.*); aut num fieri possit, anceps hæret (§. 262. *part. 3. Jur. nat.*), qui vero temere nihil loqui vult, a garrulitate sese abstinere (§. 280. *part. 3. Jur. nat.*), & qui tacenda silet, futilitatem vitare (§. 281. *part. 3. Jur. nat.*); qui garrulitatem & futilitatem vitare vult, operam dare debet, ut nihil faciat sine animo deliberato.

Naturaliter obligamur nil agere absque animo deliberato (§. 390. *part. 3. Jur. nat.*). Quamobrem unicuique incumbit,

ut officio huic pro virili satisfaciatur. Suadet hoc etiam non minus salus propria, quam aliorum. Qui enim non adfuerunt animo deliberato agere; quicquid agunt, inconsiderantes fiunt (§. 760. part. 1. *Phil. pract. univ.* & §. 387. part. 3. *Jur. nat.*), atque tam sibi, quam aliis nocent culpa sua (§. 761. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Vidimus jam ante (not. §. 548.) sermonem homini concessum esse, ut non modo sibi consulere, sed aliis quoque utilem sese præbere possit. Quamobrem tanto minus dubitandum, sermonem quoque requirere animum deliberatum, sine quo linguæ temperare minime possumus, ne loquamur, nisi quod prodest, ut officiis mutuis nos nobis invicem utiles præbeamus. Quodsi homines adfuerent nil agere absque animo deliberato, tam garrulitas, quam futilitas sua sponte cessarent. Hoc igitur medio vitandi garrulitatem & futilitatem eo libentius utendum, quia ad omnes nostras actiones requiritur, nihilque naturæ humanæ convenientius est, quam ut nunquam, quicquid facimus, aut loquamur, animum deliberatum in nobis desiderari patiamur. Ceterum cum animus deliberatus requirat, ut probe expendatur, num quid potius sit faciendum, quam non faciendum, & quomodo sit faciendum (§. 387. part. 3. *Jur. nat.*); haud difficile pater, usui hic esse ea, quæ de officiis in Jure naturæ demonstrantur, veluti in casu propositionis præsentis, quæ de obligatione circa sermonem in parte tertia Juris naturæ inculcantur, & imprimis observanda esse ea, quæ ad recte agendum requiruntur (§. 72. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamvis vero hoc difficillimum videatur, si quoad rectitudinem actionum omnimodam nihil in te desiderari pati velis; non tamen ideo negligendum, quod a nobis fieri potest. In garrulitate tamen & futilitate vitanda tanta non erit difficultas, quanta apparet, si animum deliberatum ad actiones in univ. omnes extendas, præsertim cum in casu dubio silentium præferendum sermoni. Notandum quoque est, multa, quæ difficilia sunt, talia non fore, si tempestive adfueremus non sine animo deliberato quicquam agere, & ad satisfaciendum officiis omnibus addu-

adduceremur, nec in cultura virtutum si non omnia, saltem plurima, aut pleraque soli fortunæ relinqueremus.

§. 563.

Imprudentes sunt, qui in præsentia eorum, qui judicare nequeunt, De imprudentum quid dicere liceat, an reticendum sit, loquuntur, quod reticere dentia lovolunt. Etenim qui discernere nequeunt, utrum quid dicere *quentim de* liceat, an reticendum sit; quicquid audiunt, narrant aliis, cum iis, quæ retinulla adsit ratio, quæ silentium urgeat. Quodsi ergo quis *ceri volunt.* iis præsentibus loquatur, quod reticere vult, is non considerat, quod aliis narraturi sint, quod audiverunt, consequenter non perpendit, de eo esse tacendum, aut quod illi ea, quæ dicuntur, iterum dicturi sint aliis, qui ne ea resciscerent sua intererat. Loquitur itaque, quando erat tacendum vi circumstantiarum præsentium. Enimvero imprudens est, qui facit, quod vi circumstantiarum præsentium potius non facere debebat (§. 776. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem imprudens est, qui loquitur, quod reticere vult, in præsentia eorum, qui discernere nequeunt, utrum quid dicere liceat, an reticendum sit.

Imprudentiæ hujus rei sunt, qui in præsentia famulorum loquuntur vel de se rebusque suis, vel de aliis, quando ipsorum interest, ne hoc sciant alii. Vilis enim conditionis homines non eo pollent judicio, ut discernere possint, quæ in detrimentum dicentis vergere possunt, aut ipsi molestiam creare, si quod dictum propaletur, vel resciscant alii. Quamobrem non tam famulis, quam heris imputandum, quod prudentiam in se desiderari passi fuerint, quantumcunque malum inde sequatur.

§. 564.

Qui subtilitatem vitare vult, nec arcana sua alteri committere Quenam debet, nisi necesse sit, ut eorum particeps fiat, nec. aliena prodere. omittere de-
Cum

beat futilitatem vitaturus. Cum enim futilis sit, qui tacenda loquitur (§. 281. part. 3. *Jur. nat.*); qui futilitatem vitare vult, sibi cavere debet, ne alteri dicat, quod reticendum est. Quoniam itaque arcana sua nemini sunt committenda, nisi ei, qui ut eorum sit particeps necesse est (§. 272. part. 3. *Jur. nat.*), nec arcana aliena prodenda (§. 273. 274. part. 3. *Jur. nat.*); qui futilitatem vitare vult, nec arcana sua alteri committere debet, nisi necesse sit, ut eorum particeps fiat, nec aliena prodere.

Qui aliena arcana prodant, non tamen propterea sua aliis committunt: ast qui sua temere committunt, hoc est, nulla necessitate id urgente, aliena quoque facile prodant, nisi singularis quædam ratio obster, ne prodant. Ab utroque igitur sibi cavere debet, nisi quis velit futilitatis reus fieri. Sermo autem hic nobis est de futilitate a garrulitate sejuncta, seu in se spectata, cum non semper a garrulitate dependeat futilitas, sed alias etiam habeat causas. Neque hic agitur de remedio adversus futilitatem, sed saltem indicantur actiones non committendæ, ne hoc vitio polluaris.

§. 565.

Quanam scire debeat futilitatem vitaturus.

Quoniam qui futilitatem fugere vult, nec arcana sua alteri committere, nec aliena prodere debet (§. 564.); ideo necesse est, ut arcana recte dijudicare possit; consequenter cum arcana sit omne id, quod reticere obligamur (§. 271. part. 3. *Jur. nat.*), quenam ea sint, quæ reticere obligamur, sciat.

Monuimus jam alias, in Moralibus pro arcanis habenda esse nonnisi ea, quæ reticere obligamur (not. §. 271. part. 3. *Jur. nat.*), consequenter quorum revelatio pugnat cum officiis lege naturali præscriptis, a qua venit naturalis obligatio (§. 141. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Communis usus loquendi, qui convenienter arcana definivimus (§. 267. part. 3. *Jur. nat.*), id extendit etiam ad alia, quæ vel palam facere obligamur, vel

vel quo minus revelentur nihil obstat. Ad futilitatem saltem adscribenda arcanorum verorum, seu moraliter talium revelatio. Inde vero est, ut in arcanis dijudicandis oriatur difficultas, nisi vulgarem significatum emendes & legi naturæ convenienter determines. Quoniam si quid ab aliis ignorari volumus necesse est, ut ex eo, si norint alii, nobis aliquid mali eveniat (§. 269. part. 3. *Jur. nat.*), vel etiam aliis (§. 613. part. 1. *Jur. nat.*); ne futilitatis maculam contrahas, sedulo inquirendum est, num ex ejus, quod pro arcano habetur, vel venditatur, revelatione sequatur aliquod malum, quod vel a te, vel ab aliis avertere debes. Videmus itaque judicium de arcanis tandem redire ad moralem mali avertendi estimationem, ad quam officia naturalia ducunt.

§. 566.

Qui arcana sua prodit sibi nocet; qui aliena, nocet aliis & De effectu eos sibi inimicos reddit. Qui enim arcana sua prodit, is nota futilitatis. facit aliis (§. 268. part. 3. *Jur. nat.*), quæ ut ab iis ignorarentur sua intererāt, propterea quod sibi vel aliquid mali evenit, vel saltem metuendum est (§. 270. part. 3. *Jur. nat.*). Nocet autem utique sibi, qui vel in malum quoddam ruit, quod evitare poterat, vel saltem periculo malum subeundi sese exponit. Qui ergo arcana sua prodit, sibi nocet. Quod erat primum.

Eodem prorsus modo patet, te nocere aliis, si eorum arcana prodas. Finge enim te esse loco alterius, cum tunc sit arcanum tuum, quod est alterius, id prodendo nocebis tibi, per demonstrata n. 1. Malum vero, si quod inde sequitur, eodem modo sequitur, si alter concipiatur loco suo. Patet etiam inde, quod malum sequatur ex eo, quod arcanum patefiat. Unum autem idemque est, si patefiat per eum, cujus est, si per alium. Prodens igitur arcana aliena aliis nocet. Quod erat secundum.

(*Wolffii Ethicæ Pars V.*)

Ddd dd

Jam

Jam quoniam arcanum alterius prodens malum quoddam eidem infert, *per demonstrata n. 1.* hoc vero eidem displicet (§. 569. 542. *Psych. empir.*); arcanum prodens in odium alterius incurrit (§. 674. *Psych. empir.*). Quamobrem cum inimicus sit, qui nos odio prosequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*); arcana aliorum prodens eos sibi inimicos reddit. *Quod erat tertium.*

Quemadmodum communis arcanorum significatus latius extenditur, quam par erat, ita quoque ex adverso haud raro significatus verus, ad quem in Moralibus restringitur (*not. §. 565.*), coarctatur, ut ex arcanorum numero eximantur, quæ in eum referenda. Hoc ad futilitatem spectat, illud ad vitium aliud, de quo mox dicemus. Exemplum hujus est, si quis intempestive dogma aliquod propalat, quod tuto ignorari potest, sed quo abuti possunt alii in detrimentum sui & aliorum.

§. 567.

Quod familiaritati repugnet futilitas. *Familiaritati maxime adversatur futilitas.* Familiaris enim ad actiones suas in conversatione nullam affert attentionem, sed absque ulla deliberatione loquitur, quæ in mentem veniunt, & agit, ad quod agendum occasio ipsum invitat, ex more (§. 228.). Quamobrem facile patet, in familiari conversatione nos multa loqui & facere, quæ ab aliis ignorari volumus, & quæ ne sciant nostra interest, consequenter quæ reticere debet amicus familiaris. Enimvero futilis effutit, quæ reticere debebat (§. 281. *part. 3. Jur. nat.*). Familiaritati ergo maxime adversatur futilitas.

Patet itaque cum hominibus futilibus non esse contrahendam familiaritatem, cui maxime se probat taciturnitas. Familiaritatem contrahimus cum aliis, ne adeo scrupulosa sit conversatio, quæ animi recreandi medium habetur & ejus gratia appetitur. Quamvis enim non male faciamus, ut male facta

cela-

celari velimus; nemo tamen est qui nesciat, nec ea, quæ recte a nobis fiunt, nec vera, quæ sentimus, ut promiscue omnibus nota sint consultum esse. Accedit quod cum amico familiari loquamur tanquam cum nobis ipsis, consequenter eum arcanorum nostrorum faciamus participem, & quia taciturnitate ejus confidimus de amore, quo nos prosequitur, securi, sub spe silentii hoc facimus, seu sub tacita conditione, ne quod ipsi soli dicitur patefaciat aliis. Quodsi ergo contrarium contingat, familiaris amicitia sempiterna esse nequit: sit ita quod dentur rationes particulares, quæ obstant, quo minus omnis conversatio vitetur, aut amicitia degeneret in aperta inimicitiam.

§. 568.

Quæ adversus ambitionem, arrogantiam, fastum & superbiam De remediis faciunt, remedia quoque adversus jactantiam sunt. Etenim jactantia.

tor existimationem, ideoque laudem & gloriam (§. 541. part. 1. Jur. nat. & §. 47. Jur. Gen.), affectat, & ea fini multa de se sive vera, sive falsa dicit (§. 282. part. 3. Jur. nat.), aut ostentator factis ea aliis insinuare studet (§. 555.). Quamobrem cum ambiciosus cupiditate honoris insatiabili flagret (§. 570. part. 1. Jur. nat.), fastosus plus sibi tribuit perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videtur, quam veritati consentaneum (§. 583. part. 1. Jur. nat.), arrogans se honore dignum existimet, quem non meretur (§. 566. part. 1. Jur. nat.) & superbus supra alios se efferat (§. 888. part. 1. Jur. nat.); jactantia & quæ sub ea comprehenditur ostentatio (§. 555.), ex ambitione, fastu, arrogantia & superbia ortum trahit. Deletis igitur vitiis hisce deletur etiam jactantia, consequenter quæ adversus ambitionem, fastum, arrogantiam & superbiam faciunt, remedia quoque adversus jactantiam sunt.

Quoniam de vitiis istis abunde dictum est suo loco, cum de modestia & humilitate in parte tertia Ethicæ & de comitate

supra ageremus; non opus est; ut eadem hic denuo inculcentur. Et cum arrogantes inprimis de rebus & factis suis gloriantur (§. 526. part. 4. *Erb.*); de eorum jactantia quoque annotavimus, quæ huc trahi possunt (*not. §. cit.*). Ceterum pro diversitate illorum vitiorum variant quoque verba & facta jactatorum & ostentatorum. Huc etiam concurrit non usus & abusus facultatum cognoscendi, concurrunt quoque vitia alia. Qui in Philosophia morali satis fuerit versatus & principiorum psychologicorum gnarus, dicta & facta jactatorum & ostentatorum haud difficulter ad causas suas revocabit, instituta analysis morali eorum.

§. 569.

Vitium anonymum taciturnitatis Datur etiam *Vitium anonymum*, quod taciturnitati opponitur, quando scilicet quis reticet ea, quæ dicere debebat, vel silet, quando loqui conveniebat. *Quando quis reticet ea, quæ dicere debebat*, consequenter cum ad idem dicendum obligaretur (§. 170. part. 1. *Phil. pract. univ.*), *silentium pugnat cum obligatione naturali*, seu officio quodam (§. 225. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque aliis, subinde etiam *silenti damnosum* (§. 265. part. 3. *Jur. nat.*). Quamobrem cum omne damnum ab aliis & a nobis avertere debeamus (§. 493. 495. part. 2. *Jur. nat.*), & quicquid cum officio aliquo pugnat legi naturæ adversetur (§. 225. part. 1. *Phil. pract. univ.*), quicquid vero legi naturæ adversum ad vitium adscribendum sit (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*); *silentium pugnat cum aliquo officio*, seu quomodocunque *vergens in detrimentum sui*, vel aliorum vitium est. Enimvero si quis tacet, quando loqui potius conveniebat, cum silentium non pugnet cum officio aliquo per hypothesein, ideoque nihil reticeatur, quod dici intererat ullius; id ad indecorum referendum (§. 195. part. 1. *Phil. pract. univ.*).

Exinde patet, vitium hoc potissimum consistere in silentio cum officio quodam pugnanter. Quamvis vero id nomine care-

careat, latissime tamen patet. Pertinent huc omnes casus, in quibus celantur, aut dissimulantur, quæ dicenda erant. Atque hoc vitium haud raro maxime perniciosum est. Habet autem suos gradus, prouti eodem directe intenditur detrimentum alterius, aut ob alias causas retineatur, quod dicendum erat. Sed demus exempla. Vides incendium oriri intra aedes, quod facile compesci poterat, antequam vires caperet; sed prateriens taces, vel quod parum cures damnum alienum, vel odio flagrans possessoris damno delesteris. Silentium pugnans cum obligatione avertendi damnum ab alio quocunque (§. 495. part. 2. *Jur. nat.*) illicitum est: ast cum in casu priori proficiscatur ex defectu amoris, in posteriori ex odio, in hoc utique major est vitiositas, quam in illo. Celas parentes malefacta liberorum, qui tempestive moniti mores eorum corrigere poterant, ne male agendi consuetudinem contraherent. Pugnat silentium cum obligatione id minime agendi, ut alter in vitio perseveret (§. 713. part. 1. *Jur. nat.*), aut impediendi aliquem, ne alterum a vitio avocet (§. 712. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque illicitum est. Narrat tibi non nemo, Titium a se mutuo petere mille ducatos. Tu nosti eum ære alieno oppressum esse, ut solvendo non sit: ast de eo siles. Patet ut ante silentium tuum esse illicitum. Ex hisce exemplis liquet, quomodo silentium illicitum deregatur & in gradum vitiositatis inquiratur. Plura igitur ut addamus opus non est.

§. 570.

Quoniam silentium pugnans cum obligatione naturali *De arcanis* ad vitium adscribendum taciturnitati oppositum (§. 569.), illicitis. naturaliter autem obligamur ad perfectionem aliorum conferre, quantum conferre valemus (§. 222. part. 1. *Phil. pract. univ.*); si quis vel lucri sui, vel alia quacunque de causa inventum multis utile premis & ex eo arcanum facit (§. 267. part. 3. *Jur. nat.*), fides hæc arcani ad vitium anonymum taciturnitati oppositum referenda.

Exemplum luculentissimum istiusmodi arcanorum præbent vulgo sic dicta arcana Medicorum, Medicis cordatis ac piis dudum improbatæ. *Sennertus* in Tractatu de Consensu & Dissensu Galenicorum & Peripatericorum cum Chymicis c. 18. ff. 256. Tomi I. Oper. modelle reprehendens Medicos utilia medicamenta occultantes se dubitare dicit, an salva conscientia hoc fieri possit, cum id repugnet amorì universali, quo unusquisque alterum diligere debet tanquam seipsum (§. 632. part. 1. *Jur. nat.*). Addit vero, ut pateat, cur charitatis obliviscantur; si penitus inquiratur in causis, ob quas nonnulli sua, quæ ita appellant, secreta occultent, avaritiam & invidiam primarias esse causas, quod nimirum metuant, ne, si aliis Medicis illa medicamenta innotescant, lucri aliquid decedat, aut certe quod aliis se plus sapere videri velint. Et quoniam supponit, utilia revera medicamenta occultari, addit porro, sæpissime accidere, ut & ipsi morte inopinata abripiantur, atque ita talentum & thesaurus iste absconditus nulli mortalium innotescat. Enimvero cum Medici arcana avaritiæ causa crepantes & circumforaneorum more eorum efficaciam schedis impressis ebuccinantes haud raro pro singularibus medicamentis venditent, quæ non sunt, nec aliis vulgo notis præstant, ut caro pretio vendant, quæ multo leviori parari poterant; eos sordido lucro inhiare ac modo acquirendi parum honesto pecunias contrahere æquis dubitet, præsertim cum mendaciis augere soleant virtutes medicamentorum suorum, ut tanto facilius emtores plures inveniant. Accedit, quod haud raro homines Medicinæ imperiti loco parum conveniente medicamenti istiusmodi utantur, sicque arcanorum venditor sanitati illorum noceat, quibus consulere debebat. Nihil vero absurdius est, quam si quis obtendat, se amore generis humani & misericordia erga miseros commotum hæc medicamenta distrahere: luce enim meridiana clarius est contradictio. Ecquis enim adeo hebes est, ne videat, multo rectius consuli ægris in universum omnibus, si compositio medicamentorum manifestetur, ut vel a quolibet Medico, vel a plur-

601 pharmacopolis componi possint. Amant istiusmodi arcana etiam artifices & eruditi, non avaritiæ, sed gloriæ causa, ut iis superbientes supra alios se efferre possint. Ceterum in hunc censum referendi non sunt, qui inventa utilia pro certa pecunia venalia offerunt aliis, ut habeant laboris præmium, & si in ea quosdam fecerunt sumtus eosdem recipiant. Si quid enim hic aliqua in parte peccatur, id ex aliis vitiis in actionem per se minime inhonestam irrepit, eique labem quandam adspergit.

§. 571.

Qui non loquuntur, quando loqui conveniebat; ad conversationem inepti sunt. Conversamur enim cum aliis confabulandi causa. Quamobrem in conversatione, nisi debeat esse inutilis nec nomine suo digna, loquendum, non tacendum. *De iis, qui non loquuntur, quando conveniebat.* Qui ergo non loquuntur, quando loqui conveniebat, ad conversationem inepti sunt.

Quamvis ad ea loquenda, de quibus in conversatione verba miscentur, nulla specialis detur obligatio, cui satisfaciendum, ne officio cuidam desis; non tamen propterea sermo temerarius est, lege naturali prohibitus (§. 278. part. 3. *Jur. nat.*). Colloqui enim possumus de rebus utilibus & de iis, quæ facta sunt, ut augeatur experientia, quæ tanti momenti est in Moralibus. Si qui vero experientiæ non eum faciant usum, quem facere poterant & debebant, id culpæ ipsorum tribuendum. Et si qui in conversatione nugantur, aut joci obscænis & indecoris indulgent, vel alio modo in loquendo peccant; id conversationi minime tribuendum, ex qua omnis sermo illicitus exulare debebat. Honestæ conversationi minime convenit, quod a virtute alienum, quodque nonnisi vitia quædam suadent. Qui vero instar piscis murus est, in conversatione alteri molestus est, si solus cum solo conversetur, si vero plures fuerint præsentés, inutilis est ipsius præsentia.

Neque

Neque enim homines conveniunt, ut se mutuo intueantur, sed ut familiaribus colloquiis animum recreent.

§. 572.

*De naturali
timiditate.*

Qui natura timidi sunt, non loquuntur, quando conveniebat. Qui enim natura timidi sunt, semper verentur, ne forsitan dicant, quæ aliis dent ansam sinistre de se judicandi. Quamobrem cum per se pateat, nemini placere, ut sinistre de se judicent alii, & opinione hujus judicii concitetur pudor (§. 374. part. 2. Eth.), qui tendit ad delendam memoriæ facti, quod nos pudet (§. 375. part. 2. Eth.), ideoque in eo casu, in quo saltem nobis metuimus a sinistro aliorum judicio, pudor impedit, quo minus faciamus, quod sinistrum judicium meretur; qui natura timidi sunt, eorum os pudor opprimit, ne loquantur. Itaque non loquuntur, quando loqui conveniebat.

Quodsi rem penitus inspiciamus, si non semper, attamen sæpiissime in silentium hoc intempestivum gloria quoque infuit. Neque semper id ad vitium quoddam originem suam refert. Quoniam tamen ad conversationem ineptus est, qui non loquitur, quando loqui conveniebat (§. 571.), danturque casus varii, in quibus timiditate sua sibi nocet, qui loqui nescit, quando conveniebat, & naturalis quoque ad decorum datur obligatio (§. 204. part. 1. Phil. præct. univ.); necesse est ut intempestiva timiditas expellatur: id quod fieri nequit nisi doceamur, quid in conversatione loquendum sit, & ut cum aliis de rebus necessariis loqui adfuescamus, ita enim consuetudo nos faciet audentiores.

§. 573.

Urbanitas

quid sit, & rum.

Per *Urbanitatem* intelligimus virtutem, quæ regit decorum. Quamobrem urbanus in omnibus suis actionibus externis obser-

observat: quod cum vel naturale sit, vel arbitrarium (§. 196. *cur urbani part. 1. Phil. pract. univ.*), & lex naturæ nos obliget ad actionem decoram indecoræ præferendam (§. 203. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cumque decorum arbitrarium aliis placeat, ideoque amorem ipsorum nobis conciliet (§. 643. *Pyth. empir.*), consequenter eos nobis amicos reddat (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*), atque alios nobis amicos reddere obligemur (§. 636. *part. 1. Jur. nat.*), urbanus decorum tam naturale, quam arbitrarium observat, & urbanitas virtus est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Urbanitas a nonnullis etiam vocatur *Civilitas*: sed comitatis nomine supra virtutem aliam indigitavimus, in cujus exercitio multum sibi locum vindicat urbanitas. Spectatur urbanitas in verbis, in ore gestuque, quemadmodum *Quintilianus* dudum observavit: habenda tamen est ejus causa in actionibus quibuscunque etiam ratio temporis, loci, personarum aliarumque circumstantiarum & ipsæ actiones determinationes quasdam inde recipiunt. Quod si ea perpenduntur, quæ eo fine demonstravimus alibi (§. 429. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*); de decoro in singulis actionum generibus judicium exactum ferre poterimus. Quamvis enim quæ ad decorum spectant experientia magistra potissimum addiscenda videantur; cum tamen non omne decorum opinione saltem hominum nitatur, sed in iis etiam, quæ vulgo arbitraria censentur, lateat naturalis ratio, ex virtutibus derivata, ut decorum iusto pretio æstimemus, ideoque eo lubentius eidem operam navemus, naturalis illa ratio sollicite perquirenda, ne saltem ad similitudinem aliorum cæca imitatione mores nostros fingamus. Cum *Ethica* potissimum destinetur virtutibus explicandis; quæ ad decorum, in quo morum elegantia consistit, pertinent, peculiarem requirunt tractationem, quam aliis relinquimus, quibus telam hanc pertexere volupe fuerit. Sufficit nos tradidisse principia generalia, quæ ad eam ducunt. Vulgo urbanitas dicitur versari circa jocosa, ut nihil dicamus

vel quod nos dicere, vel alios audire dedecet; ast definitio hæc nimis angusta est, cum ad solum sermonem restringatur urbanitas, nec objectum ejus satis determinatur.

§. 574.

*Motivum
urbanitatis.*

Quoniam urbanitas benevolentiae & amicitiae conciliatrix (§. 573.), & quatenus cum urbano homine jucunda conversatio (§. cit.), amicitiae quoque conservatrix est, *urbanitatis motivum est benevolentiae & amicitiae conciliatio hujusque conservatio.*

Accedit ad motivum hoc existimatio (§. 538. part. i. *Jur. nat.*), qua nos dignos reddere debemus (§. 545. part. i. *Jur. nat.*). Addi quoque poterat, quod pulchritudinem virtutis augeat, cum decorum insigne ejus ornamentum sit, praesertim si ex virtutibus deriveretur ejus ratio, ut virtutis una signum sit, quod eam illustriorem magisque conspicuam reddit. Qui pietatis quodam intempestivo zelo ducti urbanitatem ad vanitatem referunt, eamque si non contemnunt, saltem parum curant, eademque non magnum pretium decernunt, decori distinctam notionem minime habent, multo minus obligationem naturalem ad decorum capiunt. Firmant ipsorum praejudicium opiniones aliae ab ignorantia Philosophiae moralis profectae.

§. 575.

De rusticitate.

Urbanitati opponitur *Rusticitas*, quod est vitium in neglectu decori & habitu indecori consistens. *Rusticitatis* itaque causa est decori ignorantia, & incogitantia (§. 748. part. i. *Phil. pract. univ.*) atque conversatio cum hominibus, qui rusticis moribus praediti sunt, quoniam constat homines mores suos formare ad similitudinem aliorum, quando ratione minime regunt actiones suas.

Quemadmodum urbanitas multo latius patet, quam videbatur, si distinctam decori notionem habemus; ita quoque rusti-

rusticitas ad neglectum omnis decori & omne indecorum extensa multo latius patet, quam videtur, si in confusa & vaga indecori notione acquiescas. Quemadmodum vero decorum aliud naturale est, aliud arbitrarium; ita quoque indecorum vel naturale, vel arbitrarium est (§. 196. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quemadmodum rationes decori petuntur a virtutibus (§. 437. *part. 1. Jur. nat.*); ita indecori rationes a vitiis (§. 438. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem indecorum naturale a priori agnoscitur, si convenientiam cum vitiis & disconvenientiam cum virtutibus expendamus, quemadmodum patet ex exemplis, quæ dedimus, cum principia generalia decori & indecori traderemus (*not. §. 441. & seqq. part. 1. Jur. nat.*): arbitrarium, cum opinione hominum introductum sit, nonnisi usu addiscitur. Enimvero sicuti in Ethica tantummodo virtutes tradere instituiamus tractationem de morum elegantia aliis relinquentes (*not. §. 573.*); ita quoque nostrum in presenti non est rusticitatem ex instituto explicare. Tenendum vero est, non omne decorum consuetudine introductum pro arbitrario habendum. Inquirendum igitur est in rationem, haud difficulter detegendam, si virtutum ac vitiorum indolem intimius perspicias, ne naturale usu comprobatarum ad arbitrarium referas. Notandum quoque decorum, si non in totum, saltem magna ex parte doceri per indecorum.

CAPUT VIII.

De Justitia & Sinceritate.

§. 576.

Qui justus esse vult, quodnam jus aliis competat accurate cognoscere debet. *Quenam cognoscere debeat.* Justitia enim virtus est, qua jus suum cuique tribuitur (§. 926. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter justus nihil committit, quod contra jus alterius est, nec quicquam omittit, quod stante eodem fieri debet (§. 240. *part. 1. Phil.*).

Eeeee 2

Phil.

Phil. pract. univ.), ideoque unicuique præstat, ad quod præstandum ipsi obligatur, nec ullo modo impedit, quo minus faciat, quod ipsi licitum, multo minus sibi jus, quod est alterius, arrogat sive in totum, sive ex parte. Quoniam itaque hoc facere nequit, nisi qui accurate novit, quodnam jus alteri competat; qui just esse vult, accurate cognoscere tenetur, quodnam jus aliis competat.

Justitia spectatur in actionibus, quæ respiciunt alios. Quoniam vero actiones aliæ sunt positivæ, aliæ privativæ, ideo justitiæ duæ sunt partes, quarum altera versatur circa actiones positivas, ut suum cuique tribuatur, alterum vero circa negativas, ut nemo lædatur. Quamobrem qui justus esse vult, & suum cuique tribuere, & neminem lædere debet. Quoniam vero jura naturaliter homini competentia & læsiones lege naturæ prohibentur multo latius patent, quam lege civili definiuntur; civiliter tantummodo justus nondum pro moraliter justo habendus. Justitia, quatenus virtus est & in Philosophia morali locum sibi vindicat, exigit, ut sis moraliter justus. Lex civilis in nonnullis, quæ minime justa sunt, vi principiorum politicorum dat impunitatem, non vero jus agendi. Quamvis itaque ob injustitiam non puniatur, non tamen propterea justus censetur, quem lex naturæ pro injusto declarat. Præterea in civilibus tantummodo attenditur actio externa; in moralibus autem recta quoque requiritur voluntas, quæ tam diu præsumitur, donec probetur contrarium. Et ideo *Ulpianus* justitiam definit per voluntatem constantem & perpetuam jus suum cuique tribuendi, quæ virtuti propria est (§. 328. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Vide, quæ uberius exposuimus in *Horis Subsecivis Marburgensibus A. 1729. titm. Vern. n. II.*

§. 577.

De jure per-
fecto ab im-

bet, Quoniam qui justus esse vult, accurate cognoscere debet, quodnam jus aliis competat (§. 576.), jus vero aliud per-

perfectum est; aliud imperfectum (§. 235. 237. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & justitia circa jus perfectum, æquitas circa imperfectum versatur (§. 240. part. 1. *Phil. pract. univ.*); Qui justus esse vult, jus perfectum ab imperfecto accurate discernere, cumque virtus actiones dirigat legi naturæ convenienter (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*), illud juxta legem naturalem determinare debet. Et quoniam jus omne oritur ex obligatione passiva (§. 23. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter si alteri competit aliquod jus, tu ad aliquid faciendum, vel non faciendum alteri obligatus es, vel etiam ad patiendum, ut alter quid faciat, immo etiam non faciat, obligatio vero ista vel naturalis est, quæ a lege naturæ venit (§. 141. part. 1. *Phil. pract. univ.*), vel contracta, quæ ex promissione resultat (§. 393. part. 3. *Jur. nat.*); jura quoque naturalia ab acquisitis sunt discernenda & obligatio cui libet juri respondens simul attendenda venit.

In Jure naturæ demonstrantur omnes hominis obligationes & jura omnia inde resultantia, & in eodem quoque docetur, quomodo obligationes contrahantur & jura acquirantur, quidque observandum sit, ne in illis contrahendis & his acquirendis quicquam committatur, quod æquitati adversum. Quicquid igitur scire tenetur, qui ne latum quidem unguem a justitia recedere vult, ex Jure naturæ hauriendum: quod cum in omni sua latitudine exposuerimus, non opus est, ut hic prolixè inculcentur ad justitiam exercendam scitu necessaria. Quæ vero hic inculcantur, ea probe observanda sunt, propterea quod alias facile contingit, ut in æstimando jure alterius error committatur & incautus limites justitiæ transilias. Sane longe plurimi sunt, qui justitiam ad obligationes contractas unice restringunt, immo nec his tribuunt omnem suam latitudinem, quam habere debent. Quemadmodum omni virtuti accidit, ut, qui non sufficiente Juris naturæ scientia instructus est, multa quæ eidem contraria sunt non agnoscat; ita de eo quoque, quod justum est, non semper sentit, quem-

admodum debet, nisi qui omnem obligationem suam & jura inde nascentia, vel iisdem respondentia ex parte alterius intime perspicit & naturalia ab acquisitis accurate dividit: id quod ex iis, quæ sequuntur, clarius clucescit.

§. 578.

Justitiæ officium.

Justitia dirigit actiones hominis circa jura perfecta aliis competentia. Tribuit enim unicuique jus suum (§. 926. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter cavet, ne quicquam committatur contra jus alterius, consequenter quo idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocunque impeditur (§. 239. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec quicquam omittatur, quod sponte eodem fieri debet (§. 240. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Justitia igitur dirigit actiones hominis circa jura aliis competentia.

Videmus itaque, justitiam peculiarem esse virtutem eamque maximi momenti, cum omnium intersit, ne jura sua ab altero quocunque modo violentur, sed ut iisdem non impeditus fruatur,

§. 579.

Quousque idem extendatur.

Quoniam justitia dirigit actiones hominis circa jura perfecta aliis competentia (§. 578.), hæc vero homini vel natura comperunt, vel acquisita fuerunt, & naturaliter quidem comperunt jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. part. 1. *Phil. pract. univ.*), æqualitas (§. 81. part. 1. *Jur. nat.*) & libertas naturalis (§. 146. part. 1. *Jur. nat.*), securitas (§. 918. part. 1. *Jur. nat.*), indeque natum jus defensionis (§. 973. part. 1. *Jur. nat.*) & jus puniendi lædentem (§. 1061. part. 1. *Jur. nat.*), jus petendi officia humanitatis (§. 904. part. 1. *Jur. nat.*) & jus ad ea alterum sibi perfecte obligandi (§. 404. 431. part. 3. *Jur. nat.*), quo acquiruntur jura perfecta, quibus introductio dominii locum fecit, cujus modus acquirendi

tendi derivativus lege naturali definitur (§. 1. & seqq. part. 3. *Jur. nat.*), unde porro fluunt omnes contractus, seu pacta omnia, quemadmodum in Jure naturæ demonstratur; qui justus est, nihil committit, quod æqualitati & libertati naturali, securitati & juri petendi officia humanitatis adversatur, nec omittit, quod juribus istis salvis facere tenetur & in jure acquirendo nil committit, nisi quod lege naturæ præscribitur.

Prolixum nimis foret, si ex Jure naturæ repeterentur, quæ in modo acquirendi jura lex naturæ præscribit: ea enim maximam Juris naturæ partem absolvunt & scientiam Juris admodum amplam fecerunt. Naturalia jura, ex quibus tanquam fonte cetera profluunt & nos in systemate Juris naturæ concatenato nexu deduximus, facilius comprehenduntur & sine prolixitate recenseri hic potuerunt, immo etiam debuerunt, quia plerique de eo, quod justum est, animum saltem advertunt ad jura acquisita, quæ a dominio potissimum pendent, de connatis autem juribus parum cogitant, quorum tamen reverentiam maxime habere debet homo justus.

§. 580.

Quia justus in acquirendo jure nil committit, nisi quod lege naturæ præscribitur (§. 579.); pacta autem, a quibus contractus naturaliter non differunt (§. 794. part. 3. *Jur. nat.*), sunt servanda (§. 431. part. 3. *Jur. nat.*), consequenter dandum, vel faciendum, quod in contractu promissum (§. 430. part. 3. *Jur. nat.*); justus prompte præstat, ad quod ex contractu præstandum obligatur, cumque ab omni facto, seu contractu fraus omnis abesse debeat (§. 149. part. 5. *Jur. nat.*), ab omni fraude animum maxime alienum habet, & quia pacta non servans fidem datam fallit; contra pacta vero agens, seu contrarium ejus, quod conventum fuerat, perfidus est (§. 790. part. 3. *Jur. nat.*), fidei tenax est & perfidiam horret.

Quomodo
justus quoad
contractus se
gerat.

Atque

Atque hæc sunt, ex quibus vulgo justitia æstimatur, & quibus justus se aliis commendat, propterea quod unicuique aperta sunt, cum unusquisque velit alios ita sese erga se gerere. Patet etiam inde utilitas justitiæ, quæ ipsam omnibus amabilem facit, quatenus volunt erga se omnes esse justos. Senit enim unus quisque damnum, quod ipsi datur, si non præstatur, quod præstandum erat, aut si fraudatur. Ne tamen injustæ sint querelæ, jura quoque rite æstimanda (§. 577). Constat nimirum, juris ignorantiam injustas parere querelas. Quamvis vero homines etiam sine disciplina sensum quandam juris connatorum habent & ad ea provocant, quando contra ea sibi quicquam fieri arbitrantur, vel etiam facta sua defendunt; quoniam tamen eorum nonnisi confusam quandam notionem habent, nec justitiæ omnem amplitudinem distincte animo comprehendunt, quod ea ad justitiam referenda sint non considerant. Ac ideo contingit, ut ætioribus limitibus coarctetur justitia, quam fieri debebat.

§. 581.

*Aequitatis
officium.*

Aequitas dirigit actiones hominis circa jura imperfecta aliius competentia. Unusquisque hominum ad perfectionem alterius statumque ipsius conferre obligatur, quantum conferre valet (§. 222. part. 1. *Phil. præf. univ.*), consequenter quilibet obligatur alteri ad præstanda officia humanitatis (§. 655. part. 1. *Jur. nat.*), nemini tamen est jus ad ea alterum cogendi (§. 658. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque jus ad ea competens nonnisi imperfectum est (§. 237. part. 1. *Phil. præf. univ.*). Quamobrem cum æquum sit, quod convenit juri imperfecto alterius (§. 240. part. 1. *Phil. præf. univ.*), lex vero naturæ regat omnes hominis actiones, ideoque etiam opus sit virtute, quæ dirigat actiones hominis circa jura imperfecta homini competentia (§. 321. part. 1. *Phil. præf. univ.*); æquitas hæc virtus est, quæ dirigat actiones hominis circa jura imperfecta aliis competentia

Quo-

Quoniam jus perfectum ab imperfecto & justum ab æquo distingvimus; virtutes quoque duæ constituendæ sunt, quarum altera circa jura perfecta, altera circa imperfecta versatur, consequenter altera circa id, quod justum est, altera circa id, quod æquum est. Illa *Justitiæ* nomine venit; hæc vero *Æquitas* vocatur. Poterat itaque *Æquitas* definiri per virtutem, qua in actionibus nostris nos æquos præbemus omnibus, seu, quod eodem redit, qua unicuique tribuitur, quod juri ipsius imperfecto convenit, veluti si egeno des eleemosynam, si opifici diligenti des modicum quid ultra mercedem debitam, seu conventam, si des consilium consilii inopi, si usuras justis minores, aut nullas pro pecunia mutuata accipias a debitore paupere, si nolis munera accipere, quæ danti magis molesta, quam tibi utilia, si meritam cuique tribuas laudem & ita porro.

§. 582.

Qui æquus est etiam justus est. Qui enim æquus est *vo-* De nexu
luntatem constantem ac perpetuam habet jus imperfectum *æquitatis*
suum unicuique tribuendi (*not. §. præc. & §. 328. part. 1. Phil. cum justitia,*
præc. univ.); qui vero justus est, voluntatem constantem ac
perpetuam jus perfectum suum unicuique tribuendi (§. 926.
part. 1. Jur. nat. & §. 328. part. 1. Phil. præc. univ.). Enim-
vero alter, cui obligaris, non habet jus te cogendi ut tribuas,
si tribuere nolis imperfectum (§. 237. *part. 1. Phil. præc. univ.*),
habet vero, si tribuere recuses perfectum (§. 235. *part. 1. Phil.*
præc. univ.). Quamobrem si quis nunquam ulla ratione se
permoveri patitur, ne alteri tribuat jus imperfectum, cum
tamen ei in voluntate sua sit acquiescendum (§. 1062. *part. 1.*
Theol. nat.); is multo minus se permoveri patietur, ne alteri
tribuat jus perfectum, qui in voluntate sua acquiescere non
teneret, sed ad tribuendum compellere potest.

Arctus admodum inter æquitatem & justitiam nexus est, ita
ut in sensu morali vix justus dici mereatur, nisi idem æquus
(*Wolffii Ethica Pars V.*)

FFFF

fue-

fuerit. In sensu enim morali potissimum respicitur animus, non saltem actus externus. Obligatio interna, quæ in conscientia spectatur, quamvis nullum effectum juris sortiatur inter homines, eadem est in æquitate & iustitia (§. 656. *part. 1. Jur. nat.*), & non minus peccas, si æquus non es, quam si non fueris iustus, etsi in priori casu impune facias, quod non faciendum erat, inter homines. Virtuofus agit secundum obligationem internam amore virtutis, parum igitur curat externam, a qua pender jus cogendi, quod jus perfectum efficit, quod huic congruum facturum, etiam si nemo esset qui ipsum ad faciendum compellere, aut propter factum punire posset. Quatenus igitur vere iustus alteri tribuit jus suum, hoc libenter facit, quia legi naturæ conveniens. Animus igitur ejus in iustitia & æquitate idem est. Agitur vero in Philosophia morali de iustitia tanquam de virtute, ideoque nexus iustitiæ cum æquitate probe perpendendus.

§. 583.

*Æquitatem
esse iustitiæ
medium.*

Quoniam qui æquus est etiam iustus est (§. 582.); qui æquitati studet, iustitiæ quoque adsuescit.

Actio iusta & æqua in conscientia conveniunt, consequenter qui actionem edere non vult æquitati adversam, is quoque edere nolit iustitiæ contrariam. Iustitia itaque non exigit peculiare studium, quod sit a studio æquitatis diversum. Non tamen propterea est, quod existimes, in Ethica perperam æquitatem a iustitiâ distingvi. Dantur enim observanda in actione iusta, quæ non attendenda veniunt in æqua. Actione iniusta damnum inferis alteri; iniqua saltem alterum destruis opere tuo. Illa belli causa est, hæc saltem locum facit querelis & patientiam exigit. Ad alia officia ducit illa, ad alia hæc: id quod in casibus particularibus luculentius multo patet. Accedit, quod cura famæ iustitiani fortius commendat, quam æquitatem, cum illa omnibus pateat, de hac autem difficile sit iudicium. Considerandum quoque, quod iniustitia molestius mul-

multas pariens felicitati hominum magis noceat, quam iniquitas, quæ aut nullas parit, aut patientia emolliendas. Ab hac differentia petuntur motiva in casibus particularibus, ne appetitus sensitivus prævaleat adversus rationalem, & actionum sequentium cum præsentibus consensus derivatur.

§. 584.

Justitia universalis exigit, ut omnes nostras actiones referamus *Quidnam* ad alios quoscunque atque inquiramus, quomodo faciant vel ad perfectionem, vel imperfectionem aliorum quorumcunque. *Justitia enim* universalis virtus est, qua aliis tribuitur jus suum quoad *salis.* omnes nostras actiones, quatenus respiciunt alios (§. 934. part. 1. *Jur. nat.*). Quodsi ergo eandem colere velimus, necesse est ut omnes nostras actiones ad alios quoscunque referamus cognituri, quomodo sese habeant ad alios. Enimvero constat nos obligari, ut aliorum perfectionem promoveamus (§. 222. part. 1. *Phil. præct. univ.*), nihil vero ad eorum imperfectionem conferamus (§. 231. part. 1. *Phil. præct. univ.*). Quamobrem cognituri, quomodo actiones nostræ sese habeant ad alios, inquirere tenemur, quomodo faciant ad perfectionem, vel imperfectionem aliorum.

Monuimus jam alibi, justitiam universalem diffundi per omnes virtutes, cum tamen ab iis diversa sit, non recte haberi pro complexu omnium virtutum (*not. §. 934. part. 1. Jur. nat.*). Dedimus quoque exemplum hominis temperantis, qui, dum sanitati ac vitæ suæ consulit, simul Reip. se utilem præbet, exemplo suo aliis temperantiam commendat, ad intemperantiam minime seducit, immo, quod addendum, familiæ suæ consulit, ad miseris opem ferendam se aptum reddit, & simul in suo vitæ genere aliis rectius & diutius inservire potest, ut taceam alia, quæ a circumstantiis particularibus dependent. Hæc omnia ut perpendamus & ut probe perpensa ingrediantur motivum temperantiæ justitia universalis exigit. Non

sufficit, ut in eorum numero sint pleraque, quæ sua sponte inde fluunt: sed necesse est, ut ea quoque intendamus & per ea pulchritudo virtutis penitus inspiciatur, eaque nobis sese commender. Facit hoc ad felicitatem nostram, quatenus eadem magis delectamur (§. 638. *Psych. empir.*), & hinc uberius intelligitur, quod sine virtute nemo felix esse possit, nec felicitas a virtute sejungi queat (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet vero, quam amplius sese offerat dicendorum campus, si eundo per omnes virtutes ostendere vellemus, quomodo justitia universalis sese in iisdem exerat. Non tamen opus est, ut in hanc prolixitatem descendamus, quam præsens quoque institutum minime fert: qui enim ea tener, quæ de singulis virtutibus demonstravimus, is per se videbit, quæ justitia universalis attendi jubet.

§. 585.

Circa quod-

nam jus ver- Quoniam in Justitia universali actiones quasunque nostras referimus ad alios, easque consideramus, quomodo *setur justitia* faciant vel ad perfectionem, vel imperfectionem aliorum *universalis.* quorumcunque (§. 584.), consequenter saltem attenditur obligatio interna (§. 656. *part. 1. Jur. nat.* & §. 222. 231. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque cessat differentia inter jus perfectum & imperfectum (§. 236. 238. *part. 1. Phil. pract. univ.*): *Justitia universalis in omni actione tribuit aliis jus suum, sive perfectum fuerit, sive imperfectum, plerumque tamen non respicit nisi officia erga alios, ad quæ nonnisi jus imperfectum habent alii* (§. 658. *part. 1. Jur. nat.*).

Cum Justitia universalis non consideretur nisi ut virtus, quæ ad omnem virtutem aliam, ipsam etiam Justitiam, de qua ante diximus, quæ scilicet unicuique tribuitur jus suum perfectum, & quæ in oppositione ad justitiam universalem *particulari* dici suevit; ea quoque non aliter consideratur, quam habitus obligationi naturali satisfaciendi (§. 333. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

univ.). Et quoniam virtuosus actiones legi naturæ conformes cum gaudio committit (§. 348. *part. i. Phil. pract. univ.*), ideoque ambabus manibus arripit omnem occasionem, qua obligationi suæ satisfacere potest; virtutis strenuo cultori nihil magis convenit, quam justitia universalis. Notandum quoque ad ipsam justitiam particularem accedere posse universalem, quatenus in præstatione ejus, quod alteri debes, etiam respicis aliorum utilitatem, non modo dum exemplo tuo prodes aliis, verum etiam aliorum commodum promoves, vel damnum quoddam ab aliis avertis. Ponamus te opifici prompte solvere mercedem, qui pecunia indiget aliis solvenda: eo ipso alii quoque commodum ex promissa tua solutione percipiunt. Quando quod mutuo datum præcise restituis; mutuans facilius erit ad mutuandum quoque aliis.

§. 586.

Quoniam Justitia universalis locum habet in omnibus *Quomodo* actionibus (§. 584.), consequenter in quolibet officio cum *omni officio* erga se, tum erga alios, immo erga ipsum Deum (§. 226. *part. insint officia i. Phil. pract. univ.*), eadem vero respicit officia erga alios (§. *erga alios*. 585.); si justitia universalis ad cetera officia accedit, satisfaciendo officio erga teipsum, vel erga alium quendam, immo erga ipsum Deum simul satisfacis officio in primo & tertio casu erga alios & in secundo erga personas alias, cum quibus tibi negotium non est.

Qui justitiam universalem colit, dum sibi prodest prodesse quoque vult aliis, & dum alteri cuidam prodest prodesse una vult aliis. Atque hoc pacto in omnibus suis actionibus intendit etiam commodum aliorum, ut nullum sit officium, cui non simul insint officia erga alios. Apparet hinc, quod justitia universalis maxime efficiat, ut homini nihil utilius sit homine, Optandum itaque foret, ut justitiæ universalis in agendo magis haberetur ratio, quam vulgo fieri solet. Quamvis vero nomen ignoretur, non tamen res ipsa ignota est. Etenim quemadmodum homines in censendis aliis acutiores

esse solent, quam in dirigendis actionibus suis; ita haud infrequenter reprehendentes aliena vitia audias provocare ad ea, quæ justitia universalis perpendenda urget.

§. 587.

Justitia universalis in virtutem influxus. *Justitia universalis studium virtutis faciliat, ut scilicet ea facilius acquiratur & conservetur.* Justitia enim universalis jubet in omnibus actionibus rationem habere perfectionis & imperfectionis aliorum, ut scilicet ad illam promovendam, ad hanc vero præcavendam conferatur, quicquid in potestate sua est (§. 584.). Suppeditat itaque motiva cum iis conjungenda, per quæ voluntas agendi, aut noluntas non agendi determinatur (§. 887. 889. *Psych. empir.*). Quamobrem necesse est, ut ardentius velis, quod appetis, aut nolis, quod averfaris, consequenter appetitus & averfatio redditur fortior. Studium itaque virtutis tam in ea acquirenda, quam conservanda redditur facilius.

Studium virtutis, quatenus ea acquirenda, in eo consistit, ut ejusdem actionis repetitione acquiratur habitus (§. 430. *Psych. empir.*), quatenus vero conservanda, ut habitus acquisitus continuo usu conservetur & perficiatur (§. 431. *Psych. empir.*). Necesse igitur est ut in utroque casu appetitus rationalis prævaleat adversus sensitivum. Appetitus autem rationalis altero fortior effici nequit nisi per motiva (§. 887. *Psych. empir.*), quæ cum augeat justitia universalis, vim majorem inde acquirit appetitus. Quamobrem cui virtus curæ cordique est, ei justitia universalis semper ante oculos versari debet.

§. 588.

Dependentia justitiæ universalis a charitate. *Justitia universalis a charitate dependet.* Qui enim charitate imbutum animum possidet, alium quemcunque diligit tanquam seipsum (§. 620. *part. i. Jur. nat.*), consequenter ipsi constans & perpetua voluntas est aliorum perfectionem promovendi.

movendi (§. 653. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum justitia universalis considerari jubeat in omni actione aliorum perfectionem promovendam & imperfectionem præcavendam (§. 584.); ejus in agendo rationem lubenter habet, qui charitate gaudet. Justitia igitur universalis a charitate dependet (§. 851. Ontol.).

Ad justitiam universalem cum ducat charitas, huic sedulam operam navare debet, qui justitiam universalem exercere vult. Cum ad charitatem faciant ea, quæ supra de amore & dilectione aliorum uberius exposuimus; non opus est, ut de alio medio eam acquirendi simus solliciti. Qui charitatem possidet, ejus animus jam dispositus est ad justitiam universalem, consequenter nihil amplius restat, quam ut norit, quod & quomodo in qualibet actione intendere debeat aliorum perfectionem promovendam & imperfectionem præcavendam. Ipsa autem charitas jam cognitum supponit, quomodo perfectio aliorum promoveatur, quomodo præcaveatur & officia erga alios idem insinuant.

§. 589.

Justitiæ opponitur *Injustitia*, quæ est vitium, quo quis De justitia committere non veretur, quod sit contra jus alterius perfe- & opposito ctum, consequenter quo idem vel tollitur, vel diminuitur, Justitiæ uni- vel usus ejus quomodocunque impeditur (§. 239. part. 1. Phil. versalis. pract. univ.). Justitiæ autem universali opponitur Neglectus ipsius, ideoque Oppositum Justitiæ universalis in mera privatione consistit, seu in omissione ejus, quod fieri poterat & charitati maxime conveniebat (§. 588.). Quoniam vero vitium consistit in habitu actiones suas aliter determinandi, quam lege naturæ præscribitur (§. 322. part. 1. Phil. pract. univ.); neglectus justitiæ universalis tum demum pro vitio habendus, si quis nolit in actionibus suis animum quoque advertere ad ea, quibus se utilem simul præbet aliis, quando ipsi cum iisdem nullum est negotium.

In

In Justitia modus excedi nequit, quemadmodum fluvius patet, si consideres quid dicatur justum. Quamobrem iniquitas foret questio, quodnam vitium opponatur justitiae in excessu, quodnam in defectu. Sufficit nosse, injustum esse, quod sit contra jus alterius perfectum, sicuti justum est, quod sit juxta jus perfectum alterius (§. 239. part. 2. Phil. pract. univ.).

§. 590.

Quenam faciat injustus & fons injuriarum.

Quoniam injustus ea facit, quæ sunt contra jus alterius perfectum (§. 589.), quando scilicet alteri perfecte obligatur (§. 242. part. 1. Phil. pract. univ.), actiones vero aliæ positivæ, aliæ privativæ sunt; *injustus alius ledit, nec jus suum aliis tribuit.* Et quoniam vindictio juris injuria est (§. 859. part. 1. Jur. nat.); *injustitia est fons omnium injuriarum.*

Repetendum hic est, quod supra annoravimus, læsiones hic accipiendas esse in omni sua latitudine, quam eidem tribuimus in Jure naturæ (§. 673. & seqq. part. 1. Jur. nat.). Neque hic attenditur, num recepto significato in communi sermone injustus dicatur, qui hoc vel istud facit, quod vi Juris naturæ ad læsiones referendum. De rebus ferendum est judicium ex notionibus, non vero ex significato, quem vulgus vocabulis imposuit. Quod si quis noverit, quæ justa sunt, nec ignorare potest, quæ sunt injusta. Quamobrem cum supra ostenderimus, quænam scire debeat qui justus esse vult (§. 576. & seqq.); inde quoque intelligitur, quænam scire debeat, qui injustus esse non vult.

§. 591.

Iniquitas quid sit.

Aequitati opponitur *Iniquitas*, quo quis committere non veretur, quod est contra jus imperfectum alterius, consequenter quo idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocunque impeditur (§. 239. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum nemo habeat jus ad officia humanitatis alteri

rum cogendi (§. 658. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ad ea non-nisi jus imperfectum nobis competit (§. 237. *part. 1. Phil. pract. univ.*): *iniquus erga alios officia humanitatis non præstat iis, quæ iisdem indigent, quando poterat, vel etiam aliorum officia sibi præstita non remuneratur iis, qui tenuioris fortune sunt.*

Quodsi justitiæ operam navantes jus perfectum ab imperfecto accurate discernere discamus (§. 577.); injustum ab iniquo haud difficulter dividemus: id quod vulgo in communi sermone non satis accurate observatur. Dedimus exemplum iniquitatis de eo, qui opibus abundans egeno eleemosynam denegat, aut quando eleemosynæ colliguntur, nimis parce dat (*not. §. 239. part. 1. Phil. pract. univ.*), id quod etiam æquitati adversum judicatur. Ast non omnes æque agnoscunt, iniquum esse, si quis usuras civiliter justas accipit ab eo, cui eas dare admodum grave pro conditione sua, quamvis æquitatem ejus prædicent, qui admodum modicis contentus. Dantur vero casus longe plurimi alii, in quibus prorsus absolum videtur iniquitatis alterum reum pronunciare, veluti si quis denegat consilium, quod eidem impertiri poterat. Quoniam æquitas ad omnia officia humanitatis extenditur, quorum alia ad hanc, alia ad alias virtutes referuntur; ipsi veritati equidem non præjudicatur, quando iisdem contraria specialibus nominibus insigniuntur, non tamen inconsultum est, ut quoque considerentur tanquam charitati adversæ, & hoc respectu ad iniquitatem referantur officia præstare debemus tanquam naturaliter debita; eorundem itaque denegatio, quando præstari a nobis poterant merenti, spectanda est tanquam juri imperfecto, quod alteri competit, adversa, consequenter tanquam iniqua.

§. 592.

Justitia pacem conservat; injustitia bellum pignit. Qui Effectus j-
enim justus est, is unicuique præstat id, ad quod præstandum sititæ & in-
(*Wolffii Ethicæ Pars V.*) G g g g g ipi justitiæ.

ipsi obligatur, quodque ab eo exigi potest (§. 243. 236. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque jus perfectum nullius violat, consequenter nemini injuriam facit (§. 859. part. 1. *Jur. nat.*); bello quoque causam non dat (§. 1109. part. 1. *Jur. nat.*). Quodsi ergo ponamus homines omnes una viventes justitiam sancte colere; deficiente causa belli bellum cessabit, consequenter is erit status, in quo inter ipsos bellum non est: qui status cum pax sit (§. 959. *Jur. Gent.*), justitia pacem conservat. *Quod erat unum.*

Enimvero si quis injustus est, alteri præstare non vult, ad quod præstandum ipsi perfecte obligatur (§. 242. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter alteri competit jus eum vi adigendi, ut præstet (§. 236. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Idem intelligitur, si adversus injuriam intentantem se suumque defendit. Enimvero natura unicuique competit jus belli in eum, qui jus perfectum nobis tribuere non vult (§. 1104. part. 1. *Jur. nat.*), seu non præstare vult id, ad quod præstandum perfecte obligatur (§. 236. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & qui se vi defendit, aut pœnam ab eo sumit, qui ipsum læsit, bellum gerit (§. 1114. part. 1. *Jur. nat.*). Pater itaque, injustitiam bellum gignere. *Quod erat alterum.*

Alterum quoque hoc modo demonstratur. Injustitia est fons injuriarum (§. 590.). Enimvero injuria facta, vel facienda belli causa sunt (§. 1109. part. 1. *Jur. nat.*). Injustitia igitur bellum gignit.

Propositio præsens intelligitur tam de bello publico, quam privato, & tam de pace publica, quam privata. Quodsi homines omnes essent justi, & gentes omnes inter se justitiam colerent, nullum foret bellum, sed pax perpetua foret. Quilibet jure suo quiete frui posset; fraus omnis exularet atque ubivis tuta foret fides. Discimus hinc, quanti facienda sit justitia & quantopere damnanda injustitia. In civitate bel-
lum

lum privatum ablit in litem, quæ agitur in foro: aut lites quoque multorum malorum causa sunt, nec mihi oporandum foret, ut lites ex civitate exularent, quam bellum publicum ex orbem terrarum. Hæc qui perpendit, justitiam amabit, injustitiam horrebit. Cum lex naturæ consulat salutem generis humani, cui convenienter actiones humanas determinat virtus; justitia jura hominum ructur, lites dirimens pacemque conservans. Justitiam igitur suadet ratio, injustitiam introducunt perversæ hominum cupiditates rationi adversæ.

§. 593.

Justus moderatur amorem sui & singulorum sapientia. Amor sui hominem impellit ad felicitatem suam promovendam & infelicitatem depellendam; amor vero alterius ad promovendum felicitatem & depellendam infelicitatem ejusdem (§. 292. *part. 2. Eth.*). Enimvero sapientis est non modo eligere media certa; verum etiam lege naturæ minime prohibita (§. 443. *part. 1. Eth.*), consequenter sapientia obstat, quo minus amor sui vel aliorum nos impellat ad quicquam committendum, quod legi naturæ adversum, ideoque cum homines promiscue omnes amare debeamus tanquam nos ipsos (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), non ita bene cupere debemus nobis, vel cuidam alteri, ut male cupiamus aliis, & quoniam omnes homines natura æquales sunt (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*), jura omnium æque inviolabilia sunt (§. 78. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum justus nil faciat, quod est contra jus alterius (§. 240. *part. 1. Phil. pract. univ.*); amorem sui & aliorum sapientia moderatur.

Justitia genis.

1. Amor sui & aliorum gignit cupiditates sibi, vel alteri cui-dam consulendi cum læsione aliorum. Amor universalis tendit ad felicitatem omnium promovendam & infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*). Huic itaque adversantur istæ cupiditates, quas refrænare sapientis est, quippe fines par-

particulares subordinantis ultimo, ne ulla noscatur contradictio (§. 440. *Psych. mod.*). Apparet itaque, quod iustitia sit amoris sui & aliorum directrix, ne is exorbitet, nec amore particulari violetur universalis. Atque ea ratio est, cur iustitia ad contem suum reducta denigatur per bonitatem sapientie attemperatam (§. 1866. *part. 1. Theol. nat.*).

Quomodo
vere iusti
efficiamur.

Quoniam iustus moderatur, amorem sui & aliorum sapientia (§. 593.); si iusti esse velimus, necesse est ut aliat in itat-
versum omnes amemus tanquam nos ipsos. Et sapientia caveamus, ne amore sui, vel alterius cuiusdam quicquam committatur, quod amori universali repugnat.

Videmus itaque, quomodo vere iusti fiamus, ut nihil prorsus in actionibus nostris desiderari possit. Qui ea perpendit, quæ de sapiente actionum nostrarum directione, qualem vita perfecta requirit (§. 59. *part. 2. Phil. pract. univ.*), demonstravimus (§. 58. *part. 2. Phil. pract. univ.*); iustitiæ genesin luculentius perspiciet. Amor universalis nunquam gignit cupiditates cuiquam damnosus, sed eandem nascuntur ex amore sui & aliorum in particulari, seu singulorum isti contrario: sapientis vero est amorem sui & singulorum conformare universali. Atque ita obinetur, ne bene cupiendo nobis, vel alteri cuidam male cupiamus aliis, consequenter ne commodum nostrum, vel alterius cuiusdam, quem amamus, promoveamus cum detrimento aliorum.

De genesi in-
justitiæ.

Qui amorem sui & singulorum sapientia non moderatur, sed ea facti, ad quæ is ipsum impellit: injustus fit. Etenim amor sui & singulorum hominem impellit ad felicitatem suam, vel amari promovendam & infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*). Quod si ergo sapientia eandem non moderetur, utrum id fiat

legi-

legitimo modo, nec ne, consequenter illi amoris universalis (§. 632. *part. i. Jur. Nat.*), minime perpendit (§. 249. *part. i. Eth.*).

Quamobrem religioni libere minime ducit committendum suum, vel amari promovere cum detrimento alterius, parum sollicitus, utrum jus aliorum violetur, nec ne. Quoniam itaque injustus est, qui id facere non veretur, quod est contra jus perfectum alterius (§. 589).

Qui amorem sui & singulorum sapientia non moderatur, sed ea facit, ad quae is ipsum impellit; injustus fit.

Injustitia itaque ad fontem suum reducta, ut ejus genesis intime perspicatur, definiri potest per bonitatem sapientiae minime attemperatam. Intelligimus autem per bonitatem studium benefaciendi aliis (§. 696. *part. i. Theol. nat.*), ideoque etiam subinet ipsi.

§. 596.

Injustitia justas gignit querelas: justus vero nullam dat conquerendi causam. Qui enim injustus est, alterum laedit, nec ei praestat, ad quod praestandum ipsi obligatur (§. 590).

Quamobrem recte conqueritur laesus, quod is se laeserit, & non praestiterit, vel praestare nolit, quod praestandum. Injustitia itaque justas gignit querelas. *Quod erat unum.*

Enimvero justus nihil committit, quod est contra jus alterius (§. 240. *part. i. Phil. pract. univ.*), ideoque neminem laedit, & cuilibet praestat, ad quod praestandum obligatur. Nemo igitur quicquam habet, de quo conqueri possit. Quamobrem justus nullam dat conquerendi causam. *Quod erat alterum.*

Si aggressor te vulnerat, justam habes conquerendi causam: si debitor non solvit debitum, si venditor te fraudavit, justae sunt querelae tuae. Enimvero si tutum irer est, si debitum praecise solvitur, si in emtione non fueris fraudatus, nullam quoque conquerendi causam habes. Fieri eundem etiam

obomomQ
istui etro
numaioffs

Querela de
injuria.

De beneficiis
injustis

potest, ut quis de injuria alicujus conqueratur, etsi is nihil fecerit, quod est contra jus ipsius: at tunc querelæ injustæ sunt, quibus justus causam non dat, sed error conquerentis injuriam esse putantis, quæ non est. Querelæ injustæ cum ad injustitiam adscribi nequeant, neque ab homine justo præcaveri possint; hic attendendæ non sunt.

§. 597.

De justis querelis tollendis. Quoniam justus nullam dat conquerendi causam (§. 596.); si forte contingat, ut qui justitiam amat culpa quadam sua faciat, de quibus alter jure conqueritur, aut alii de aliorum injustitia conqueruntur, querelas justas pro virili tollere studeat.

Sicuti justus averfatur omnia, quæ sunt contra jus alterius; ita etiam averfatur omnes justas querelas, quæ inde oriuntur. Quodsi per ipsum staret, querelas omnes ex toto terrarum orbe exterminari vellet. Quamobrem si forte culpa quadam sua, a qua nemo prorsus liber est, querelæ justæ concitentur, eas statim tollit, v. gr. damnum resarciens culpa sua datum, vel fraudem eventus corrigens. Quodsi in potestate sua sit efficere, ut alii damnum dolo datum resarciant, aut debitum solvant; id quam lubentissime facit. Sublatione querelarum justarum nititur divisio aristotelica justitiæ in commutativam & distributivam. Illa enim tolluntur querelæ in commutationibus tam spontaneis, veluti contractibus, quam invidiis, quales sunt furta, rapinæ, damna injuria data; hæc vero in distributione communis inter membra alicujus societatis præcaventur. Ueberius hanc differentiam exposuimus in Horis subcesivis Marburgensibus A. 1729. trim. brumali n. 2. §. 9. & seqq.). Sed quoniam hæc divisio usum potissimum habet in civitate, in qua superior unicuique jus suum reddi jubet per judices & magistratus, ut tollantur querelæ injustæ, nec quisquam habeat justam de injuria conquerendi causam; in præsentia quoque eam insuper habemus.

§. 598.

§. 598.

Injustus famam malam consequitur, justus vero bonam. In-De fama in-justus enim justas de se gignit querelas (§. 596.), quæ longe *justi & just.* lateque cum diffundantur, de injustitia ipsius communis fit hominum sermo. Enimvero in hoc fama mala consistit (§. 553. part. 1. Jur. nat.). Injustus itaque famam malam consequitur. *Quod erat unum.*

Ex adverso autem qui justus est, nemini dat justam conquerendi causam (§. 596.), ideoque nullæ moventur de injustitia ipsius querelæ, quibus fama ejus læditur, *per demonstrata n. 1.* sed quoniam prompte præstat, quod ex contractu debet, ab omni fraude alienus est & fidem servat (§. 580.), nec quicquam facit, quo jus alterius quomodocunque violeretur (§. 239. part. 1. Phil. pract. univ.), cum omnes ita secum agi velint, omnes quoque eum laudant (§. 541. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque communis fit hominum sermo de justitia ipsius, cujus memoriam excitant aliorum facta injusta, seu justitiæ quomodocunque adversa, in hoc autem fama bona consistit (§. 553. part. 3. Jur. nat.); justus famam bonam consequitur. *Quod erat alterum.*

Quanti æstimanda sit fama bona, nemo est qui nesciat. Ideo dudum inculcatum est, vitam & famam pari passu ambulare, & famam servandam esse, si omnia perdantur. Constat autem injustitia famam maxime lædi; cum nec injusti erga alios velint alios erga se esse injustos, ex adverso autem justum maxime consulere famæ suæ, cum cuilibet placeat, ut alius juste secum agat. Equidem cum homines mali sparsis calumniis famæ aliorum detrahare eamque lacerare non vereantur, fieri potest ut justus non consequatur famam, quam meretur; sed hoc referendum est ad infortunium, quod evitare in potestate justus non est. Abunde autem sufficit, quod conscientia sua ipsum excuset, nec desinit media famam suam contra calumnias

nias

nias defendendi, si opus sit, ac ipsa lex naturæ ad defensionem jus nobis det. Sufficit quoque, quod nemo sit, qui cum injuriæ reum postulare possit. Qui famæ curam habet, quemadmodum habere debemus omnes (§. 554. part. 1. *Jur. nat.*); omnem quoque operam navabit justitiæ. Non est quod obicias, dari haud raro homines ambitiosos, qui tamen a justitia animum maxime alienum habent, modo impune contra jus aliorum agere possint, quod lubet: etenim tum avaritia prævalet adversus ambitionem, & vanæ gloriæ inhiantes justitiæ laudem parum curant.

§. 599.

An sinceritas animi peculiaris quedam virtus est. Sinceritas animi ad omnem virtutem requiritur, non vero peculiaris quedam virtus est. Etenim sinceritas animi a virtute *sejungi nequit* (§. 318. part. 3. *Jur. nat.*), & omnis actio positiva, ad quam committendam obligamur, omnisque privativa, quam omittere tenemur, sinceræ esse debent (§. 317. part. 3. *Jur. nat.*). Sinceritas itaque animi ad omnem virtutem requiritur. *Quod erat unum.*

Quoniam sinceritas animi necessarium quoddam virtutis cujuslibet requisitum est, *per demonstrata n. 1.* non vero saltem ad virtutes ceteras utiliter accedit, quemadmodum pietas (§. 344. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & justitia universalis (§. 587.); ideo peculiaris virtus non est. *Quod erat alterum.*

De actione sincera jam egimus, cum de conjectandis hominum moribus ageremus (§. 714. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*), sed præcisâ moralitate. Sinceritati enim locus est non minus in actionibus malis, quam bonis (*not.* §. 314. part. 3. *Jur. nat.*), & quæ de eadem tenenda, in Jure naturæ demonstravimus (§. 315. & seqq. part. 3. *Jur. nat.*). In philosophia vero morali sinceritatem saltem animi consideramus in actionibus bonis, cum tunc demum virtutis requisitum necessarium sit, in genere autem spectata & in abstracto nec boni,
nec

neque dici possit. Quoniam vero sinceritas perfecta, qualem urget lex naturæ & qualis ad omnem virtutem requiritur, non ab omnibus satis agnoscitur (*not. §. 317. Part. 3. Jur. nat.*); ideo in *Ethica* expressa ejus mentio facienda erat.

Cum sinceritas animi sit habitus actiones externas in-
ternis conformandi. (§. 314. *part. 3. Jur. nat.*), per se autem *physica* &
constet, actiones non minus malas, quam bonas sincere esse *moralis*.

posse, quemadmodum modo monuimus (*not. §. 399*); sinceritatem dividere possumus in *physicam* & *moralem*. *Sinceritas physica* consistit in consensu actionis externæ cum interna, voluntate imprimis ac intentione agentis, qualiscunque tandem sit actio; *Sinceritas vero moralis* in consensu actionis externæ legi naturæ conformis cum interna eidem conformi.

E. gr. Qui furum committit, is habet voluntatem alienum auferendi & lucrum suum cum damno alterius intendit. Actio igitur ejus sincera est. At quemadmodum actio externa moraliter considerata mala est, perinde ac interna, illa cum hac consentit quoad malitiam, quem consensum Philosophia moralis approbare nequit, & ideo *physice* sinceram dicemus. Enimvero si quis alterum fraudare nolit, propterea quod fraudem averfatur tanquam legi naturæ adversam; si det pauperi elemosynam, miseria ejus commorus, ut eandem sublevet, propterea quod lege naturæ hoc præcipitur; actio ejus moraliter sincera est.

§. 601.

Sinceritas moralis supponit voluntatem & voluntatem bonam. Qualem voluntatem
Etenim sinceritas moralis consistit in consensu actionis externæ legi naturæ conformi cum interna eidem conformi (§. supponat sinceritas mo-
600.), consequenter requirit, ut actionem ideo committere velis, quia lege naturæ præcipitur, vel committere nolis, *ralis*.
(*Wolffii Ethicæ Pars V.*) Hhh hh quia

quia eadem prohibetur. Enimvero voluntas bona est, si actionem ideo committere velis, quia lege naturæ præcipitur (§. 121. part. 2. Eth.), & noluntas bona est, si ideo committere nolis, quia lege naturæ prohibetur (§. 127. part. 2. Eth.). Sinceritas igitur moralis supponit voluntatem & noluntatem bonam.

Atque hinc patet, sinceritatem in genere spectatam laudari non posse, sed laudem demum mereri atque commendari in actionibus bonis.

§. 602.

Qualem sinceritatem requirat virtus.

Virtus requirit sinceritatem moralem. Virtus enim requirit voluntatem constantem & perpetuam non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328. part. 1. Phil. pract. univ.), consequenter voluntatem & noluntatem bonam (§. 121. 127. part. 2. Eth.). Enimvero voluntatem & noluntatem bonam supponit sinceritas moralis (§. 601.), consequenter si ad virtutem accedit, nonnisi moralis esse potest. Virtus itaque requirit sinceritatem moralem.

Atque hinc clarius elucescit, cur sinceritas peculiaris quædam virtus esse nequeat, sed saltem necessarium quoddam ejus requisitum sit. Tum nimirum demum bona efficitur, quando ad virtutem accedit, ut & voluntas, & actio externa ab eadem pendens sit legi naturæ conformis. Voluntas vero legi naturæ conformis est, si non solum velis facere, quod legi naturæ conforme, sed etiam conformitas actionis cum lege naturæ conformis est, motivum, per quod voluntas determinatur. Si vis dare eleemosynam, ut videaris ab hominibus; voluntas bona non est, & actio interna mala labe inficit externam. Non igitur adest verus consensus actionis externæ cum interna, consequenter sinceritas moralis deficit, quæ ad virtutem requiritur. Quodsi per errorem judices actionem esse legi naturæ conformem, quæ eidem repugnat, ideoque eadem lege prohibitam com-

committis; denique non adest verus consensus actionis externæ cum interna, consequenter sinceritas moralis deficit, quæ ad virtutem requiritur. In casu priori vitium latet in voluntate, in posteriore in actione externa, quæ per errorem videtur quæ non est. Virtus nihil admittit, nisi quod verum est. Verum igitur esse debet, & quod hæc actio legi naturæ conformis sit, & quod ideo appetatur, quia legi naturæ conformis. Actio igitur sincera, quæ ad virtutem adscribenda, non concipitur nisi supposita internæ atque externæ cum lege naturæ convenientia. Vix autem est, ut moneamus, perinde esse, siue actio dicatur bona, siue lege naturæ præcepta, siue voluntati divinæ conformis: hæc enim respectu voluntatis bonæ coincidunt (§. 121. *part. 2. Eth.*), nec actionem ipsam variant.

§. 603.

Sinceritas animi etiam accedit ad veracitatem & taciturnitatem. Etenim verax moraliter falsum loquitur, consequenter te animi ad verba ejus cum cogitationibus ipsius conveniunt (§. 150. *veracitatem part. 3. Jur. nat.*), quando alteri animi sui sensa indicare obligatur (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*). Tum vero sermo ipsius sinceritatem requiritur (§. 314. *part. 3. Jur. nat.*). Sinceritas igitur animi quæ sita. etiam ad veracitatem accedit. *Quod erat unum.*

Vitium taciturnitati oppositum est, quando ea reticemus, quæ dicere debebamus (§. 569), consequenter qui taciturnus est ea non reticet, quæ dicere obligatur. Enimvero si quis ea dicit, ad quæ dicenda obligatur, actio externa cum interna consentit moraliter, quemadmodum in casu opposito dissentit. Quamobrem sinceritas animi ad taciturnitatem quoque accedit. Immo idem quoque apparet in eo casu, ubi non dicenda reticentur. Quando enim ad non dicendum obligamur, silentium, quod actio privativa est, cum interna convenit, ideoque cum taciturnus taceat, quando ad veritatem

rem reticendam obligatur (§. 258. *part. 3. Jur. nat.*), sinceritas animi ad taciturnitatem accedit. *Quod erat alterum.*

Atque hinc patet, quamvis taciturnitas & veracitas sint peculiare virtutes, quatenus dirigunt sermonem legi naturæ convenienter, & veracitati præsertim in factis, quatenus opponuntur sermoni, assimiletur sinceritas animi, non tamen sinceritatem animi peculiarem esse virtutem, quemadmodum ante ostendimus (§. 599.). Ne igitur de eo dubium quoddam suboritur; propositionem præsentem addere libuit.

§. 604.

An sinceritas animi peculiare studium *Stadium sinceritatis animi inest cultura virtutis.* Etenim sinceritas animi ad omnem virtutem accedere debet, ita ut sine ea non concipiatur virtus ulla (§. 599.). Quod si ergo *requirat.* culturæ virtutis vaces, eo ipso quoque sinceritati animi studeas. Quamobrem studium sinceritatis animi inest culturæ virtutis.

Sinceritas itaque animi peculiare studium minime requirit, modo virtuti eam operam naves, quam debes. Etenim si virtuti operam das, id omni animi contentione agis, ut constanter ac perpetuo non committere velis actionem quandam, nisi quæ legi naturæ convenit (§. 328. *part. 1. Phil. præd. univ.*), consequenter non minus voluntatem, quam actionem externam legi naturæ conformare studeas. Studium igitur sinceritatis animi jam inest culturæ virtutis. Virtus omnis habitus voluntatis est (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque voluntas potissimum legi naturæ conformanda, non saltem actio externa, sed hæc voluntati legi naturæ conformatae convenienter determinanda. Quamvis enim actio externa talis est, qualis lege naturæ requiritur, non tamen dici potest juxta legem naturæ determinata, nisi voluntas per ejus convenientiam cum lege naturæ determinetur. Non igitur opus est, ut media quædam peculiaria sinceritatis acquirendæ præscribantur.

§. 605.

Sinceritatis animi eadem sunt motiva, quæ virtutis. Etenim *De motivis* cum sinceritas animi ad omnem virtutem requiratur (§. *sinceritatis* 599.), si voluntas determinatur ad virtutem acquirendam, animi. eo ipso quoque determinatur ad sinceritatem animi acquirendam. Quamobrem cum rationes, per quas determinatur voluntas, sint motivum (§. 887. *Psych. empir.*); sinceritatis animi eadem motiva sunt, quæ virtutis.

Motivum colendi virtutem præstantissimum est, quod ea sola sit veræ felicitatis fons (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Hæc ipsa vero felicitas etiam motivum est sinceritatis animi, sine qua virtus obtineri nequit, consequenter nec expectandus fructus, quem fert virtus. Aliis prodesse possumus actione externa, sive sit moraliter sincera, sive minus: omnis enim utilitas, quæ in alterum redundat, a sola actione externa dependet, quocunque demum animo alteri facias, ad quod faciendum ipsi obligaris. Ast tibi consulere nequis, nisi moraliter sincera sit actio. Intime hoc perspicit, qui ea satis intellexit, quæ de moralitate actionum & de conscientia demonstravimus, ut prolixius ea inculcari minime sit opus.

§. 606.

Sinceritati animi opponitur simulatio & dissimulatio. In *De oppositis* simulatione enim actio externa ab interna dissentit (§. 716. *sinceritatis* *part. 2. Phil. pract. univ.*), & in dissimulatione occultatur actio animi. tam interna, quam externa, tam positiva, quam negativa (§. 717. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Enimvero animi sinceritas requirit actionis externæ cum interna consensum (§. 314. *part. 3. Jur. nat.*), ideoque in interna nihil admittit, quod contrarietur externæ sive positivæ, sine privativæ quomodocunque. Sinceritati ergo animi opponitur simulatio & dissimulatio.

De simulatione & dissimulatione jam egimus, quatenus utraque attentenda venit in conjectandis hominum moribus (§. 716. & seqq. part. 2. Phil. pract. univ.), & ea jam tradidimus, quæ de utraque definit lex naturæ (§. 319. & seqq. part. 3. Jur. nat.). Illa usum habent, ne vana virtutis specie deludamur, vel fucum aliis faciamus, nec ab aliis fallamur, quando interest ut de virtute alterius certi simus: hæc vero usui sunt; ut sciamus, quando simulare & dissimulare liceat, quando non liceat. Quamobrem cum hic reperenda non sint, quæ alibi jam sufficienter exposuimus; ut alibi tradita legantur, hic indicasse sufficit.

§. 607.

Quando simulatio & dissimulatio vitium sit. Non omnis simulatio & dissimulatio vitium est, sed ea saltem, quæ pugnat cum officio quodam sive erga teipsum, sive erga alios, vel obligatione quædam contracta, qua alteri in singulari teneris. Etenim si sine simulatione officio erga teipsum, vel erga alios, aut obligationi cuidam contractæ, qua alteri in singulari teneris, satisfacere nequeas (§. 339. part. 3. Jur. nat.), aut si sine simulatione violatur jus perfectum, aut imperfectum alterius, simulatio licita est (§. 340. part. 3. Jur. nat.). Et ad quæ alteri patefacienda non obligaris, seu quæ cognoscendi jus alteri non est, ea dissimulare licet (§. 351. part. 3. Jur. nat.). Quamobrem cum simulatio & dissimulatio licita legi naturæ non sit contraria (§. 170. part. 1. Phil. pract. univ.), vitium vero non est, quod legi naturæ minime contrariatur (§. 322. part. 1. Phil. pract. univ.); non omnis quoque simulatio & dissimulatio vitium est. Quod erat unum.

Illicita vero est simulatio pugnans cum officio quodam erga te ipsum, vel erga alios, aut cum obligatione contracta, qua alicui in singulari teneris (§. 338. part. 3. Jur. nat.), nec actio positiva, ad quam committendam, nec pri-

vativa, ad quam omittendam obligamur, simulationem admittit (§. 326. *part. 3. Jur. nat.*), neque etiam dissimulare licet ea, quæ fecisti, vel fecerunt alii, ad quæ cognoscenda alteri jus est (§. 352. *part. 3. Jur. nat.*). Quamobrem cum simulatio & dissimulatio illicita legi naturæ adverfetur (§. 170. *part. 1. Phil. præf. univ.*), ad vitium vero referendum sit, quicquid legi naturæ repugnat (§. 322. *part. 1. Phil. præf. univ.*); simulatio & dissimulatio saltem vitium est, quæ pugnat cum officio quodam sive erga teipsum, sive erga alios, aut obligatione contracta, qua alteri in singulari teneris. *Quod erat alterum.*

Simulatio cum falſiloquio, diſſimulatio cum reticentia veri convenit. In quo caſu falſiloquium licitum, in quo illicitum eſt, in eo quoque ſimulatio & diſſimulatio illicita. Et idem valet de reticentia veri. Simulatio tamen licita & illicita peculiaribus nominibus non diſtingvuntur, niſi quod ſimulatio virtutis moralis, ac inprimis pietatis hypocrifiſis dicatur (§. 323. *part. 3. Jur. nat.*). De hypocrifiſis, quatenus in ſimulatione pietatis conſiſtit, egimus jam ſatis, cum praxin pietatis traderemus (§. 150. & ſeqq. *part. 3. Eth.*), & ea facile de omni hypocrifiſis intelliguntur. Et qui ea tenet, quæ paulo ante de mendaciis inculcavimus, eadem quoque applicare poterit ad ſimulationem quamcunque illicitam, quæ vero dicta ſunt de veracitate, ad omnem ſimulationem licitam. Similiter in quo caſu verum reticere licet, in quo non licet, in eodem quoque facta diſſimulare licet, vel non licet. Quamobrem quæ de taciturnitate eidemque vitio oppoſito anonymo dicta ſunt, ad diſſimulationem hæud difficulter applicantur. Ceterum hic quoque uſui ſunt, quæ de ſimulatione detegenda demonſtravimus (§. 851. & ſeqq. *part. 2. Phil. præf. univ.*). Hæud parum enim refert, ne ſimulatione decipiaris.

*Virtus infu-
cata.*

Virtus infucata dici solet, quæ nulla hypocrisis labeficitur. Quoniam ad virtutem requiritur sinceritas animi (§. 599), sinceritas autem omnem simulationem (§. 316. part. 3. Jur. nat.), consequenter etiam omnem hypocrisin excludit (§. 323. part. 3. Jur. nat.); *virtus fucata*, quæ dicitur, revera *virtus non est, sed ejus speciem saltem videntur.*

Homines plerumque de virtute aliena saltem judicant ex actionibus exterius, quæ si legi naturæ conformes sunt, ad virtutem adscribuntur, & in casu dubio, quando simulatio detegi nequit, convenientia actionis externæ cum interna rectè præsumitur, juxta illud per vulgatum: quilibet præsumitur bonus, donec probetur contrarium. Tum vero contingere potest, ut virtute præditus existimetur, qui non est, ideoque *virtus simulata* habeatur pro vera. Et hoc respectu *fucata* vocatur, quando simulatio fuerit detecta.

FINIS PARTIS QUINTAE ETHICAE.

CONSPECTUS

TOMI V.

PHILOSOPHIÆ MORALIS

SIVE

ETHICÆ,

DE

VIRTVTIBVS MORALIBVS, QVIBVS PRAXIS
OFFICIORVM ERGA ALIOS CONTINETVR.

CAPUT I.

De Præparatione ad praxin officiorum erga alios, pag. 1.

CAPUT II.

De Amore & Dilectione aliorum, Charitate, Odio, Animo indifferente, Humanitate & Inhumanitate, Officiofitate & Inofficiofitate, 53.

CAPUT III.

De Amicitia, Familiaritate, Inimicitia, Blanditiis, 234.

(*Wolffii Ethicæ Pars V.*)

Iii ii

CAPUT

INDEX

De Mansuetudine, Condonatione offensarum, Vindicta, Placabilitate,
Implacabilitate, Iracundia, Amaritudine, Crudelitate,

pag.
349.

CAPUT V.

De Liberalitate, Misericordia, Animo grato, Illiberalitate, In-
gratitudine, Beneficentia,

CAPUT VII.

De Comitate, Adulatione, Affertatione, Superbia,

CAPUT VII.

De Veracitate, Taciturnitate & Urbanitate, Mendacio, Gar-
rullitate, Furilitate & Rusticitate,

CAPUT VIII.

De Iustitia & Injustitia, Equitate & Iniquitate, Sinceritate,
Simulatione & Dissimulatione,

FINIS CONSPECTUS TOMI V. ETHICÆ

INDEX

INDEX

RERUM PRÆCIPUARUM, IN QUO NUMERI PARAGRAPHS INDICANT.

V. CAPUT

A.

Adulatio quale sit vitium, [495](#). simulatio est, [209](#). amicitiae adversa, [208](#). hominem dedecet, [214](#). quinam eam ament, [207](#). [508](#). quinam eadem delectentur, [210](#). ejus modum, [497](#). remedium, [496](#). signum, [496](#). quænam ei detegendæ infer-viant, [212](#).

Aulator & assentator in quo conveniant, [489](#).

Adulator quando fiat assentator, [499](#). qualem habeat animum, [213](#). ob bona corporis, fortunæ & dotes naturales animæ alios laudat, [493](#). auget id, quod ad voluntatem alterius dicitur, [500](#). quando id faciat quam lubentissime, [501](#). quomodo caveatur, ne nobis imponat, [211](#).

Aequalitas naturalis hominum cur non agnoscat, [11](#). cur motivi vis eidem detrahatur, [11](#). quomodo id impediatur, [12](#). est motivum facilitatis condonandi & placabilitatis, [304](#). [305](#).

Aequitatis officium, [581](#). cum justitia nexus, [582](#). justitiæ medium est, [583](#).

Afflictio cur non addenda afflictio, [404](#).

Ambitiosi cur ament adulationem, [207](#).

Amans alterum quando diligit, [521](#).

Amans, famiger omnes qualem habeat animum, [50](#). quænam detestetur, [57](#).

Amaræ num sine ratione possimus, [114](#). quomodo ratio latens detegatur, [115](#).

Amaritudo rationi adversa, [331](#).

Amans qualis sit, [351](#). implacabilis est,

[332](#). ad vindictam quando properet,

[333](#). cur properet, [334](#). quomodo

stultitiam producat, [335](#).

Amicitia. Definitio, [171](#). quænam sit

vera, [171](#). ejus mater, [171](#). quando

sit sempiterna, [196](#). quando non,

[197](#). num subsistere possit inter ab-

sentes & inter ignotos, [177](#). num

absque familiaritate, [223](#). quomodo

concilietur, [296](#). quænam in ea con-

trahenda observanda, [201](#). cur appe-

tenda, [191](#). num ex utilitate meti-

enda, [190](#). quomodo eidem infic

utilitas, [189](#). quod requirat curam

vitandi culpam, [194](#).

Amicitia naturalis possibilitas evicta,

[178](#).

Amicitia particularis, sive specialis.

Definitio, [175](#). cum quibusnam con-

trahenda, [181](#). num commodi sui

causa contrahere liceat, [187](#). num

consistere possit inter inæquales,

[229](#).

Index rerum præcipuarum.

229. num humanæ naturæ & legi naturæ conveniat, 185.
- Amicitia vera.* Definitio, 171. quomodo ab apparente dividatur, 173. an sit in potestate nostra, 174. num sine virtute detur, 179. 195. quando maxime conspicua, 215. ejus effectus, 182.
- Amicitia universalis, sive naturalis.* Definitio, 175. num juxta particularem subsistere possit, 186. ejus medium, 176.
- Amicitia utilitatis causa contracta* qualis sit, 197.
- Amicus* quomodo amico fruatur, 191. quomodo monendus & oburgandus, 203. quomodo cum eo conversandum, 242. 244. ejus profectus in virtute promovendus, 202.
- Amicorum animus* qualis sit, 172.
- Amicorum offensa* qualis sit, 193.
- Amici familiaris conversatio* qualis sit, 228.
- Amicum verum* quænam teneat sollicitudo in agendo, 192.
- Amor aliorum* quomodo concitetur, 48. quomodo concilietur, 295. qualem circumspectionem requirat conciliandus & conservandus, 184. amorem sui supponit, 42. qualem felicitatis notionem requirat, 43. qualem voluptatis, 44. qualem perfectionis hominum, 44. num in eo ordo servandus, 166.
- Amoris hominum omnium æqualitas,* 165.
- Amoris intensitas* unde æstimanda, 167. num æqualitati obstat, 168.
- Amoris ratio latens* quomodo detegatur, 115.
- Amor amici mercenarius* si sit, quid faciendum, 188.
- Amor universalis* quomodo ingignatur, 49. 53. qualem efficiat animum, 50. ejus cum charitate nexus, 54. adversus crudelitatem & cupiditatem vindictæ præsidium est, 343. medium mansuetudinis, 261. quomodo ejus carentia in inofficiositatem influat, 157. ejus impedimentum, 116. quomodo id tollatur, 117. 118.
- Animus* quomodo ad misericordiam disponatur, 421. qualis sit ejus, qui omnes amat, 50.
- Animi condonandi offensam* signum, 28.
- Animus gratus* quomodo declaretur, 442. qualis declaratio ad gratiarum actionem pertineat, 442. ejus signum, 440. 441.
- Animus erga alios indifferens* unde oritur, 121. quomodo præcaveatur, 122. liberalitatis & misericordie impedimentum est, 415. quomodo tollatur, 416.
- Animus injuriandi* num in defensione famæ supponatur, 271.
- Animus inserviendi aliis* quibus observationibus indigeat, 31. quod requirat noscentiam aliorum, 32.
- Animus recte gerendi personam* studium inserviendi aliis promoveri, 30.
- Arca

Index rerum præcipuarum

Arcana illicita, 570.
Affentatio. Definitio, 205. finis, 205.
 simulatio est, 209. amicitia vera
 adversa, 208. veracitati adversa, 209.
 hominem dedecet, 214. quinam
 ament, 200. 508. quinam eadem
 delectentur, 210. quinam eidem
 detegenda inserviant, 212. quomo-
 do vitetur, 531.
Affentator qualem habeat animum,
 213. in quo cum adulatora conve-
 niat, 489. quomodo caveatur, ne
 nobis imponat, 211.

B.

Bene de nobis quinam mereantur, 373.
Benefaciens largiter quando sit super-
 bus, 384.
Benefactor an propter ingratitudinem
 animum benefaciendi deponere de-
 beat, 448. quando hoc faciat, 448.
 num in præstatione officiorum aliis
 præferendus, 456. quomodo in red-
 ditione beneficii spectandus, 462. ad
 quznam reddenti obligetur, 463.
 quomodo adhuc agnoscat ab eo,
 qui ipso factus superior, 470.
Benefactoris jactantia, 473. intentio in-
 directa, 435.
Beneficentia. Definitio, 474.
Beneficia ne vilescant, si ad meliorem
 fortunam perveniamus, 469.
Beneficia hominum num habenda pro
 divinis, 438. quznam pro iis Deo
 debeamus, 439.

Beneficiorum memoria per omnem vi-
 tam retinenda, 444.
Beneficium quomodo agnoscat, 431.
 & seqq. quomodo recte æstimer,
 434. num in æstimatione ratio habenda
 malorum, in quæ absque illo non
 incidissemus, 436. quo animo acci-
 piendum, 429. quomodo spectari
 debeat ab accipiente, 428. quomo-
 do in redditione, 452. num metet
 speciem propter quantitatem, 471.
 ejus agnitio & æstimatio ad gratitu-
 dinem necessaria, 430. quo animo
 & sine reddendum, 459. quod red-
 dendum etiam benefactori infcio,
 460. benefactori mortuo, 458. in
 liberis, cognatis & amicis, 457.
Beneficium reddens a quo sibi cavere
 debeat, 464.
Beneficiorum redditio num requirat æ-
 qualitatem, 451. a benefactore re-
 cte intendatur, 445. quomodo non
 sit extendenda, 465. in ea quid sit
 considerandum, 466.
Beneficium redditum quando non ac-
 ceptandum, aut largius remuneran-
 dum, 467. quid faciendum, si be-
 nefactor id acceptare nolit, 472.
Blanditia. Definitio, 206. ad assen-
 tationem & adulationem accedere pos-
 sunt, 206. amicitia vera adversantur,
 208.
Bona corporis & fortune num sint ob-
 jectum laudis, 489. cuinam propte-
 rea debeatur laus, 492.
 Iii ii 3 Bona

Index rerum principalium.

Bona ex malis alicui nobis insidit
emergentia cuiusdam tribuenda, 437

Boni & mali communicatio inter amice-
ros, quid operetur, in modum inquit, 483

Bonum bono referre non pertineat ad
dilectionem propter se, 139

Bonum iucundum, utile, honestum. Defi-
nitio, 199. cur appetatur, quodlibet,

101. ob omni, 200.

Bonum, quod amicus alteri vult, quo-
modo spectandum, 101.

C.

Calumniator mendax, 545.

Charitas qualem dilectionem requirat,
136. ejus media, 53. nexus cum

amore universalis, 54. signum, 58.
quoniam vicia eidem opponantur,

169.

Charitatis carentia in officiositate, 157.

Charitatis deficientis signum, 145.

Charitas sui & aliorum quomodo in
unam virtutem coalescant, 62.

Comitas. Definitio, 475. an sit pecu-
liaris virtus a modestia distincta,

476. quo usque non extendenda,

489. quoniam tanquam cognita sup-
ponat, 477. 479. num eidem adver-

setur familiaritas, 230.

Commiserationis impedimentum, 410.

Commodum ope alterius comparandum
num possit esse motivum prestandi

officium, 141.

Condannandi facilitatis motivum, 304.

Condannatio in offensam signum, 481.

Conversatio qualis cum amicis esse de-
beat, 242. quoniam ad eam spectat,

242. 242. 101. ob omni, 200.

Convitiis non sunt modus aptus de-
fendi famam, 101. imitatio, 169.

Convitiis quoniam famam defendunt,

169. 101. ob omni, 200.

Convitiator mendax est, 101. 101. 169.

Controversiarum detractionis quomodo
non sit superbia signum, 101. 169.

Crudelis qualis sit, 352. ejus mores,

101. 101. 169.

Crudelitas quocumque modo commir-
tatur, 337. quando in puniendo,

338. amoris universalis repugnans, 342.

ipsi, etiam naturae humanae, 344.

quemquam ejus pudore maxime de-
beat, 345. ejus remedium, 343.

Culpa vitandae cura, in amicitia adhi-
benda, 194.

Cupiditas boni sui cum alie communi-
tatis homini naturalis, 26.

Cupiditas vindictae quomodo manife-
stare immutetur, 372. num depo-
ni possit, 372. odio non tam extincto,

335. quando saltem sopiatur, 344.

ejus remedium, 101. 101. 169.

101. 101. 169.

Dandi animus quando ad liberali-
tatem sufficit, 335.

Defensio num sit signum iracundiae,

101. 101. 169.

101. 101. 169.

Defensio siue num repugnet condona-
tioni **offensae** quod supra dicta vult 1586.

Defensio sui, famae & rerum suarum
quomodo regatur, 265.266.

Defensor *sane* quando omnem suspitionem animi convitiandi a se amovet.

Defraudator quod fit mendax, 544.

Denegatio officii humanitatis num dile-
ctioni repugnet, 98.

Denegatio est, quod miseris duri potest, quantum sit peccatum, 423.

Dilectio aliorum cur a Deo præcipiatur, 91. dilectionem sui supponit,

55. quod studium promovendi perfectionem aliorum inde oritur, 86.

num ei repugnet alterum sibi deyin-
curre commodi sui causa, 140. num

in ea servandus ordo, 166. ejus impedimentum, 96. 104. quomodo

id tollatur, 97. 105.
Directio aliorum propter Deum, quid

fit, **64**, a Deo præcepta, **63**. unio-
nem cum Deo supponit, **65**, eius

nexus cum dilectione Dei, 66. concordia cum pietate, 67. quid ad

finem uniuersis conferat. 68. ad per-
sonam sibi impositam recte gerendi

requiritur, **69.** quomodo ad gloriam Dei promovendam faciat, **70.**

non concedit locum odio, vel non
amori ob rationem latentem, 88.

non involvit approbationem malorum factorum. 81. dilectionem ini-

micorum continer, [72](#). num in ea attendatur personarum respectus, [71](#).

Quid si aliter uni propter se an sit chari-
tas? 137. quod si non sit dilectio

Dilectionis hominum omnium aequalitas.

collectio inimicorum eius in manu sua.

na conuenit, 86. ad felicitatem no-
stram facit, 86. eius modum, 85.

78. effectus, 79. quomodo foveatur,
80. quomodo se exorat. 79. 7 c.

Dilectioni sui convenit vitare inimici-
riam. 218.

Dilectio sui propter alios præcepta, 61.

Dilectio vera sui cur non patiatur omnia

Dilectio universalis ex dilectione alio-

rum propter Deum relinquitur, 71. a
natura nobis commendatur, 90. na-

85. ad felicitatem nostram facit, 87.

93. cur ea deficiat, 94. ne deficiat

quomodo praecavendum, 95. ejus
impedimenta, 99. 102. 106. quo-

modo tollantur, 100. 101. 105. 107.
108. 110.

Dissimulatio sinceritati opposita, 606.
quando sit vitium, 607. familiaritati

adversa, 227.
Dives quando miseros destituens pro

immisericordi habeatur, 420.
Domans largiter quando fit superbus,

384.
Dona-

Dona-

Index rerum precipuarum.

Donationes quando prudentiæ conveniant, [418.](#) earum fines, [379.](#)

Donorum quantitas viribus patrimonii proportionanda, [374.](#) causæ, ob quam datur, [375.](#) conditioni accipientis, [376.](#) si in excessu, vel defectu peccetur, ad quodnam vitium id referendum, [378.](#)

Donum propter finem illicitum num sit liberalitatis, [382.](#)

Dotes anime naturales num sint obiectum laudis, [491.](#) cui debeatur laus, [492.](#)

E.

Ebrietas quando in conversatione vitanda, [248.](#)

Egestas num ignominia sit, [292.](#)

Eleemosyna ad obiectum liberalitatis pertinet, [391.](#) quo fine danda, [397.](#) quo animo, [398.](#) [399.](#) [400.](#) cuiam danda, [393.](#) qua cautione, [394.](#) quo animo accipienda, [429.](#) quomodo spectanda ab accipiente, [428.](#) qui nullo jure eam petunt, [425.](#)

Eleemosynas dandi obligatio quomodo teneat singulos, [396.](#)

Errorum nocuorum odium num dilectioni repugnet, [113.](#)

Errorum refutatio num dilectioni repugnet, [113.](#)

Existimare alios pro merito quinam nequeant, [478.](#)

F.

Facilitatis condonandi nexus cum placabilitate, [302.](#)

Facinorosi quodnam pro offensa reputent, [339.](#)

Facta a personis quomodo dividenda, [293.](#) quod id ad misericordiam requiratur, [407.](#) quomodo spectari possint tanquam infecta, [294.](#)

Fama num convitiis defendi possit, [272.](#) quod istiusmodi defensio mansuetudini repugnet, [274.](#) quod stulta sit, [273.](#) si ab alio fama nostra convitiis defendatur, [275.](#) quod id nobis imputetur, [276.](#)

Familiaritas. Definitio, [157.](#) an in sola frequenti conversatione consistat, [225.](#) ne de ea iudicium precipietur, [226.](#) excludit omnem simulationem & dissimulationem, [227.](#) non requiritur ad omnem amicitiam, [223.](#) locum habere potest inter absentes, [224.](#) num consistere possit inter inæquales, [229.](#) [231.](#) num pariat contemptum, [201.](#) non contrahenda cum male moratis, [232.](#) quinam in eam recipiendus, [233.](#) [235.](#) quænam ei maxime conveniant, [234.](#) num adversetur comitati, [230.](#)

Fastosi amant adulationem, [207.](#)

Felicitas totius generis humani quomodo promoveretur, [83.](#)

Feli-

Index rerum præcipuarum.

Felicitatis verae notio distincta ad amorem aliorum requisita, 43.

Fiducia potentiae se ulciscendi, 355.

Fortuna meliore quinam sine digni, 372.

Futilitas vitium taciturnitati oppositum, 554. quando ad garrulitatem accedat, 558. 559. 560. ejus effectus, 566. familiaritati adversa, 567. quomodo vitanda, 562. 563. quænam vitaturus scire debeat, 565. quænam omittere, 564.

G.

Garrulitas vitium taciturnitati oppositum, 554. si cum futilitate concurrat, potius corrigenda, quam hæc ab ea dividenda, 561. quomodo vitetur, 562.

Garrulus in conversatione molestus, 556. nimis credulus, 557.

Gaudii effectus in placabilitate omnique virtute, 311.

Genus humanum totum cur felix esse nequeat, 84.

Gloria Dei quomodo per alios a nobis promoveatur, 70.

Gloria cupido quomodo influat in liberalitatem & misericordiam, 417.

Gratiarum actionis Deo debita nexus cum redditione beneficiorum, 461.

Gratitudo ad plus dandum invitatio, 447.

Gratus animus in reddendo beneficio qualis, 454. effectus in præstandis officiis benefactori, 455. vid. beneficij redditio.

(*Wolffii Ethica Pars V.*)

H.

Hominum erga nos animus quando noscendus, 249.

Homo homini quomodo se utilem præbeat, 16. num id ipsi naturale sit, 17.

Honor quatuorplex sit, 488. ob quæ nullus exhibendus, 490.

Honor civilis quomodo metiendus, 521.

Honor humanitatis cuius a comi exhibeatur, 480. quomodo exhibeatur, 481. ejus fons, 482. medium, 483.

484. distinctius explicatur, 485. quidnam eidem repugnet, 486. quænam in eo non attendenda, 487.

Humani quinam sint, 143.

Humanitas in quibusnam actibus consistat, 146. 147. quando simuletur, 148. ejus cum charitate nexus, 144.

Humilitas non fert superbiam, 543.

I.

Jactantia vitium taciturnitati oppositum, 554. remedium, 568.

Jactantia benefactionis num excusanda, 473.

Ignotus quinam dicatur, 245. quinam sint, 246. quomodo cum iis conversandum, 247. 248.

Imprudencia dicendi ea, quæ reticere volumus, 563.

Indignatio num repugnet mansuetudini, 358. an contineat odium personæ, 359. undenam ab ira discernatur, 360.

Kkk kk

Infan-

Index rerum præcipuarum.

- Infanticidia* sceleris occultandi causa
commissa, 348.
- Ingratitudo* unius num nos liberet a
præstatione officiorum erga alios, 14.
- Ingratitudinis turpitudine* unde agnosca-
tur & quibusnam ea motivum sit
illam fugiendi, 450.
- Ingratitudo beneficiariorum* dilectio-
nem aliorum impedit, 104. quomo-
do id præcaveatur, 105. num tollat
obligationem *benefactoris*, 446. 448.
- Ingratus* cur sibi & aliis noceat, 449.
quinam fiat, ubi ad meliorem fortu-
nam pervenit, 468.
- Inhumanitatis actus*, 150. 151.
- Inhumanus* cur alios diligere nequeat
tanquam seipsum, 149.
- Inimicitia* naturæ humanæ maxime ad-
versatur, 240. infelicitatis causa, 241.
quod eidem locum facere stultum sit,
241. quomodo vitetur, 217. 220.
222. quomodo vitanda & extinguen-
da, 236. ejus signa, 237. 238. 239.
- Inimicus* periculosus, 216. alios sibi ini-
micos reddere imprudentiæ est, 219.
inimicis quinam beneficiat, 75.
- Inimicorum dilectio* naturæ humanæ
conveniens; 86. ad felicitatem no-
stram facit, 88. ejus motivum, 89.
a natura nobis commendatur, 90. cur
deficiat, 94. ne deficiat, 95. purifi-
cat dilectionem aliorum, 79. non
involvit approbationem male facti-
orum, 80. ejus medium, 72. 73.
- Inimicos diligens* Deum imitatur, 77.
- Iniquitas*. Definitio, 591.
- Injuria* ex lege prohibitiva agnoscitur,
254.
- Injuriarum fons*, 590. cognitio ad
mansuetudinem necessaria, 252.
- Injusti actiones*, 590. fama, 590.
- Injustitia*. Definitio, 589. genesis, 595.
effectus, 592. 596.
- Iniquitas*. Definitio, 591. continet ne-
glectum officiorum erga alios, 592.
- Inofficiositas* unde oriatur, 159. cum in-
humanitate non per se coheret, 160.
- Inofficiosus* qualem habeat animum erga
alios, 158.
- Inservire aliis* quando jucundum sit, 37.
- Invidia* impedimentum commiseratio-
nis, 410. quomodo tollatur, 412.
- Invidia superbi*, 505.
- Invidus* num misericors esse possit, 411.
- Ira* remedia, 259. 353. 354.
- Iracundia* distincte explicatur, 313.
quomodo gignatur, 314. quinam ad
eam proni, 350. quomodo eidem sit
medendum, 326.
- Iracundus* num sit, qui ad iram facile
provocatur, 315. ejus conatus, 312.
qualis sit, 350. ad condonandum dif-
ficilis, 316. implacabilis, 317. 318.
vindicta delectatur, 324. quomodo
stultitiam prodat, 325.
- Jus egenorum & miserorum* ad superflu-
um quomodo restringatur, 427.
- Jus defendendi famam* quomodo æsti-
met mansuetus, 269.
- Jus defensionis* quomodo æstimetur a
mansueto, 267.

Index rerum precipuarum

Jus uascens ex lege prohibitiva quale sit, 253.

Jus puniendi num mansuetudini repugnet, 282. an condonationi offensæ, 282.

Jus ulciscendi quodnam dicatur, 287.

Justitia genesis, 593. effectus, 592.

596. officium, 578. quo usque extendatur, 579. medium, 583.

Justitia universalis quid exigat, 584. ejus objectum, 585. in omnem virtutem influxus, 587. dependentia a charitate, 587. quodnam vitium eidem opponatur, 589.

Justus quænam cognoscere teneatur, 576. 577. quomodo se gerat in contractu, 580. ejus fama, 598. quomodo homo efficiatur, 594.

L.

Læsi doloris remedium quomodo sit inimici dolor, 325. quod id rationi adversum, 327. quinam id non agnoscant, 329.

Latrones quidnam pro offensa habeant, 339. eorum sævitia, 340.

Laudis objectum spurium, 489. 491.

Legis natura scientia ad officiositatem requisita, 156.

Liberalis quem habeat animum, 380. quænam det, 364. num det propter famam, 383. quibusnam maxime subveniat, 390. indigis non petentibus subvenit, 387. occasionem benefaciendi quærit, 388.

Liberalitatis fons, 381. objectum, 391.

363. pars potissima, 389. quousque extendi nequeat, 395. quosnam actus ea regat, 365. cur hi non accurate a prodigalitate discernantur, 370. an ejus obligatio universalis, 426. gradus quomodo æstimandus, 386. medium, 402. impedimentum, 413. 415. quomodo tollatur, 414. 416. ad eam quænam cognitu necessaria, 366.

De liberalitate sua erga egenos & miseris gloriari absurdum est, 424.
Liberorum occiso propter offensam parentum, 348.

M.

Malum malo referre num mansuetudini adversetur, 263.

Mansuetudo in quo proprie consistat, 250. quam necessaria sit, 251. quænam cognita supponat, 252. regit defensionem sui atque famæ & rerum suarum, 265. 266. num ferat, ut malum malo referatur, 263. regit punitionem, 283. quomodo regat, 284. quomodo ipsa ducat ad exercitium juris puniendi, 323. quid in eo casu eidem conveniat. si jus defendendi, vel puniendi exerceri nequeat, 289. & seqq. num eidem repugnet, ut jus puniendi extendatur ad liberos, parentes, vel cognatos, 288.

Mansuetudinis effectus, 295. 296. influxus in misericordiam, 408. nexus cum modestia, 361. cum amore uni-

Index rerum precipuarum.

universali, 262. media, 260. 261.
 signum, 308. deficientis signum,
306.
Manfuetudinis media sunt remedia ad-
 verlus iram, 259.
Manfuetus ad condonandum facilis,
279. ad reconciliationem pronus,
297. placabilis, 298. 300. quo-
 modo se gerat in reconciliatione,
299. quomodo si ea petatur, 309.
 qualem habeat animum in defenfio-
 ne, 268. inprimis in defenfione
 famæ suæ, 270. quomodo jus de-
 fenfionis æstimer, 267. 269. qua-
 lem habeat animum in punitione,
285. quomodo jus puniendi æsti-
 mer, 286.
Mendacis intentio, 546.
Mendacitas quid fit, 537. quale fit
 vitium, 538. ejus objectum, 539.
 num ignominie fit, 392. eam fu-
 giendi motiva, 547.
Mendacium in communi sermone,
542. an pugnet cum obligatione
 nostra, 543. ejus turpitude, 548.
Mendacitas num ignominie fit, 392.
Mifericordie nexus cum amore, 401.
 medium, 402. 421. 422. impedi-
 menta, 413. 415. quomodo tol-
 lantur, 414. 416. universalitas,
406. 416. quando ad officiosita-
 tem accedat, 405. quando ad eam
 fufficiat animus subveniendi miseris,
403.
Mifericordiam erga inimicos quænam
 impediant, 409.

Moraliter verum loqui quando oblige-
 mur quomodo cognoscatur, 524.
Motivum alteri faciendi, quod tibi
 fieri vis, 10.
Munera quibusnam danda, 367. quæ-
 nam liberalitati repugnent, 368. ob
 causam inhonestam data ad quod-
 nam vitium referenda, 369.

N.

Narrationi aliorum non habere fidem
 an sit offensa, 528.
Neglectus præparationis ad praxin offi-
 ciorum erga alios causa, 33. quo-
 modo is præcaveatur, 34.
Notitia aliorum ad animum interven-
 di aliis requisita, 32.
Notitia sui ad præparationem ad praxin
 officiorum erga alios prærequisita, 39.

O.

Occasionem aliis *inserviendi* quinam
 appetant, 34.
Odiffe sine ratione num possimus, 114.
Odii ratio latens quomodo deregitur,
115.
Odium pro vitio sumtum in quodam
 consistat, 119. unde oriatur, 130.
 quomodo medela eidem afferatur,
131. 132. cur a Deo prohibeatur, 91.
Odium propter dissensum dilectionem
 universalem impedit, 108. absurdum
 est, 109. 111. quantum noceat, 110.
Odium in peregrinos unde nascatur, 341.
Odium erga eos, qui fortuna, vel perse-
 ctione

Index rerum præcipuarum.

Etione quadam præstant, absurdum, 221. quomodo vitetur, 222.
Odium minus plenum qua opinione nitatur, 127. quomodo extingvatur, 128.
Odium tacitum quando locum habeat, 129.
Offensa an sit injuria, 255. quomodo æstimari soleat diversimode, 256. quomodo a prædone, latrone & facinoroso, 339. quomodo falsa æstimatio præcavenda, 257. 258.
Offensa amicorum qualis sit, 193.
Officia erga alios quomodo in officiis erga nos ipsos contineantur, 36. quomodo insint omni officio 586. quomodo iis assuescamus, 8. quomodo faciliuntur, 9. motivum ei præstandi, 10. 41. quo animo præstanda 2. 13. ut libenter præstentur, 19. ut cum gaudio, 20. ne sint interessata, 13. quomodo fiant motivum officiorum erga nos ipsos, 19.
Officii denegatio quando non est inofficiositatis, 155.
Officiorum erga alios neglectus hominem maxime dedecet, 18.
Officio alios sibi devincendum motivum, 142.
Officiorum erga alios præstatio unde fluat, 59. hominem Deo assimilat, 38. quando sit spontanea, 23. quando in locum pænæ surroganda, 291. quando humanitati non conveniat, 155.
Officium erga Deum ob beneficia ab hominibus in nos collata, 439.
Officium humanitatis num in pœnam denegari possit, 292.

Officiositatis effectus, 161. nexus cum charitate 153. motivum num sit conciliatio amoris alterius, 162.
Officiosus quinam sit, 152. qualem habeat dispositionem animi, 154. quando non sit, qui alteri se facilem præbet in præstandis officiis, 163.
Opportunitas in æstimanda magnitudine beneficii non attendenda, 453.
Ostentatio. Definitio, 555. an sub jactantia comprehendatur, 555.

P.

P*aupertas* num ignominia sit, 392.
Perfectio hominis intime perfecta ad amorem aliorum requiritur, 44.
Personam amare, factum odisse quomodo possimus, 82.
Pius quale habeat motivum præstandi officia humanitatis, 39.
Placabilis cuinam offensam condonet & pœnam remittat, 303.
Placabilitas mansuetudinis comes, 298. quomodo ad eam disponatur animus, 301. quomodo dulcis efficiatur, 311. ejus cum facilitate condonandi nexus, 302. motivum, 304. 305. signum, 310. deficientis signum, 307.
Prædones quidnam pro offensa reputent, 339. eorum sævitia, 340.
Præjudicium de rebus suis pro lubitu disponendi, 371. quomodo eradicetur, 371.
Prælatio in præstatione officiorum quando non officiat officiositati, 164.
Præparatio ad praxin officiorum erga alios

Index rerum præcipuarum.

alios quid sit, 1. quam necessaria sit, 3. 15. cur negligatur, 33. cum ipsa præstatione conjungenda, 27. 28. ejus fructus, 24. 25. quod ad charitatem conducat, 60. absolutæ signum, 21. deficientis signum, 22. *Præstatio officiorum erga alios* quando signum perfectionis hominis, 35. *Praxis officiorum erga alios* quomodo faciliatur, 9. qualem voluntatem requirat, 4. quod requirat animum obediendi Deo, 5. quænam supponat, 5. 6. 7. 29. *Praxis officiorum erga seipsum* pertinet ad præparationem officiorum erga alios, 7. *Pretium affectionis* in quantitate doni spectandum, 277. *Proclivitas ad vindictam* num sit licitum remedium iræ, 356. *Proclivitas naturalis ad iram* num in iracundia attendenda, 320. quomodo regatur, 321. *Proclivitatis ad iram* remedium, 357. *Profectus in charitate* signum, 170. *Punitio* num sit signum iracundiæ, 319.

Q.

Querelarum iustarum fons, 596. quomodo illæ tollantur, 597.

R.

Rusticitas quid sit, 575. ejus causa, 579.

S.

Sævitia prædonum & latronum, 349. *Sermo* quomodo rite concipiendus, 533. *Sibi soli vivendum esse* opinio absurda, 123. *quinam* velint, 124. *Simulatio* adversa familiaritati, 227. opponitur sinceritati animi, 606. quando vitium sit, 607. *Sinceritas animi* num sit peculiaris virtus, 599. ad virtutem necessario requiritur, 599. an peculiare studium requirat, 604. ejus opposita, 606. motiva, 605. *Sinceritas moralis*. Definitio, 600. qualem voluntatem supponat, 601. ad virtutem requiritur, 602. item ad taciturnitatem & veracitatem, 603. *Sinceritas physica*. Definitio, 600. *Stimulus naturalis* ad aliorum perfectionem promovendam, 46. *Studium benefaciendi dilecto*, 76. *Studium inserviendi aliis* quomodo promoveatur animo personam suam recte gerendi, 30. *Studium perfectionem aliorum promovendi* unde oriatur, 56. quousque extendatur, 57. charitatis signum est, 57. officiorum omnium fons, 59. *Studium præstandi aliis officia* ad curam animæ pertinet, 40. ad vitam perfectam requiritur, 41. *Stultitia* dissentientes odium habendi, 111. *Superbia* quale vitium, 502. repugnat humi-

Index rerum præcipuarum.

humilitati [503.](#) ejus nexus cum fastu, [504.](#) remedium, [518.](#) [519.](#) [520.](#) abfurditas, si quis ad munus præclarum evehitur, [514.](#)
Superbus aliorum laudi detrahit, [596.](#) famam lædere & lacerare non veretur, [506.](#) alios merita laude spoliatur, [507.](#) alios se meliores contemnit, [509.](#) [510.](#) amat adulationem & assentationem, [508.](#) *invidus* erga alios, [505.](#) quando factum alterius injuriam interpretatur, [511.](#) Deo & hominibus exosus, [517.](#)

T.

Tacendum quando, [550.](#)
Taciturnitatis officium, [549.](#) medium, [551.](#) *fructus*, [552.](#) extensio ad silentium vicarium, [553.](#) quænam vitia eidem opponantur, [554.](#)
Talio num mansuetudini repugnet, [264.](#)
Tenacitas impedimentum liberalitatis & misericordiæ, [413.](#) quomodo id tollatur, [414.](#)
Tenacitatis in dandis elemosynis & subveniendo miseris quosnam pudere debeat, [419.](#)
Timiditas naturalis loquendi, [572.](#)
Titulis nudis superbire stultitiæ signum, [515.](#)

V.

Vera amicitia medium, [180.](#) signum,

[180.](#) quinam ad eam sint habiles, [204.](#)
Veracitas circa quod versetur, [529.](#) ad sermonem vicarium extendenda, [532.](#) ejus officium, [522.](#) num eidem repugnet ex compacto ita loqui ut contrarium ejus, quod dicitur, sit intelligendum, [534.](#) num contrarietur pro logice vero venditare, quod num sit nos ignorare novimus, [535.](#)
Verax quænam discere teneatur, [523.](#) quamnam voluntatem habeat, [541.](#) quando logice verum loquatur, [528.](#) quomodo se gerat in narrandis, quorum testis oculatus non est, [536.](#)
Viriloquium quousque extendatur, [540.](#)
Veritas logica cum morali cur non confundenda, [527.](#) quando cum ea coincidat, [526.](#)
Vestitu superbire ridiculum, [516.](#)
Vindicta rationi adversa, [327.](#) cuinam dulcis, [324.](#) *quemnam* pudeat, [330.](#) quomodo facile reprimatur, [349.](#) qualis gloria superbientis, [512.](#)
Vindictæ cupido amoris universali repugnat, [342.](#)
Vindictæ cupidus quando odium deponat, [133.](#)
Virtus ad amicitiam necessaria, [195.](#) quomodo dulcis efficiatur, [311.](#)
Virtus fucata quænam dicatur, [608.](#)
Virtutum theologicarum in mansuetudinem influxus, [362.](#)
Vitia

Index rerum precipuarum.

Vitia quænam opponantur charitati, 120. 169. comitati, 502. iustitiæ universali, 589. taciturnitati, 569. veracitati, 538. quænam impediunt misericordiam erga inimicos, 409. quosnam non pudeant, 346.
Vitia moribus approbata cur difficillime eradicentur, 347.
Vitium quodlibet num amicitia adverte-
 setur, 179.
Ultio quid dicatur, 287.
Voluntas quomodo determinanda ad aliorum perfectionem promoven-
 dam, 47. 48. quomodo determina-
 bilis efficiatur, 49.
Voluptas num ab homine ex alterius

perfectione percipiat; 45. an sit stimulus ad eam promovendam, 46. quodnam huic stimulo vim detrahat, 46. ex alterius rædio per-
 cepta rationi adversa, 327.
Voluptas vera ab apparente in amore aliorum dividenda, 44.
Votum quale ad gratiarum actionem pertineat, 443.
Urbani num esse obligemur, 573.
Urbanitas quid sit, 573. ejus motivum, 574.
Utilitas quomodo insit amicitia, 159.
Utilitatis sua causa ne omnia faciamus, quomodo caveatur, 126.

FINIS INDICIS

Tom. V. Ethicæ.

